

Φώτης Δημητρακόπουλος

λεύκωμα
Παπαδιαμάντη

Εκδόσεις ERGO

Λεύκωμα Παπαδιαμάντη

Λεύκωμα Παπαδιαμάντη
του Φώτη Δημητρακόπουλου

© copyright 2001: Φώτης Δημητρακόπουλος
Εκδόσεις ERGO

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Εκδόσεις ERGO
Μετεώρων 28, 116 31, Αθήνα
Τηλ.: 7564 100, Fax: 7564 750
E-mail: ergom-p@otenet.gr

ISBN 960-86512-5-5

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του καθ' οιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου, λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν.2121/1993.

Λεύκωμα Παπαδιαμάντη

Επιμέλεια Φώτης Δημητρακόπουλος

Στον φίλο συνάδελφο Παναγιώτη Κοντό
...για όλα, όσα...

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Η έρευνα των παπαδιαμαντικών αρχείων και η δημοσίευση των βιβλίων μου που αναφέρονται σε θέματα εντοπισμού των αυτογράφων, πρώτων δημοσιεύσεων, αποκομμάτων και λοιπών μνημονίων, σχετικών με την εκδοτική του παπαδιαμαντικού κειμένου, καθώς και η φωτογράφιση του υλικού και φωτοτύπηση παλαιότερων δημοσιευμάτων, αποτέλεσε τη βάση για την έκδοση του *Λευκώματος Παπαδιαμάντη*. Όλα σχεδόν τα παπαδιαμαντικά μου βιβλία συνοδεύονται από πολλές φωτογραφίες: η περιγραφή του αρχείου Απόστολου Γ. Παπαδιαμάντη έχει 65 φωτογραφικούς πίνακες, η περιγραφή του αρχείου Merlier 83, η περιγραφή όλων των αυτογράφων στα «Φύλλα έσχορπισμένα» 54+VIII, η δίγλωσση έκδοση του «Αλιβάνιστου» 28 πίνακες, το «Άνθος της Εδέμ» 14.

Κάποια στιγμή λοιπόν σκέφθηκα ότι θα ήταν χρήσιμη η έκδοση του *Λευκώματος Παπαδιαμάντη*, συνοδευόμενου από εκτενές βιοεργογραφικό χρονολόγιο, με εξεικόνιση των κυριότερων σταθμών της ζωής και του έργου του μεγαλύτερου πεζογράφου μας. Η εξεικόνιση αυτή περιλαμβάνει επίσης τα συγγενικά του πρόσωπα, τα μέρη που έζησε και περιγράφει, τους φίλους του, την κριτική για το έργο και την πρόσληψή του, ποικίλο γενικά υλικό, χρονολογικά καταταγμένο, από τα χρόνια του πάππου και των γονιών του ίσαμε τις μέρες μας. Είναι αυτονόητο ότι το υλικό αυτό δεν εξαντλείται στα πλαίσια αυτής της έκδοσης.

Το καλύτερο χρονολόγιο που διαθέταμε ως τώρα είναι αυτό που δημοσίευσε η Έρη Σταυροπούλου στο Αφιέρωμα Παπαδιαμάντη του περιοδικού *Διαβάζω*, αριθ. 165, 11 Μαρτίου 1987, σσ. 20-33, αναφερόμενο στα έτη της ζωής του Παπαδιαμάντη, 1851-1911. Το χρονολόγιο της Σταυροπούλου υπήρξε σταθερό έδαφος για τη σύνθεση του δικού μου, επί τη βάσει και της πλούσιας νεότερης παπαδιαμαντικής βιβλιογραφίας, με επανέλεγχο, συμπληρώσεις, εμπλουτισμό των παραθεμάτων, προσθήκες και παραπομπές, καθώς και με την επέκταση στα χρόνια πριν από τη γέννηση και μετά τον θάνατο του Παπαδιαμάντη. Δίπλα μου είχα πάντοτε και τη μόνη βιογραφία του μεγάλου μας πεζογράφου, αυτή του Γ. Βαλέτα που περιλαμβάνεται στην έκδοση των Απάντων του, πάντοτε χρήσιμη παρά τις όποιες αδυναμίες, καθώς και την παπαδιαμαντική αλληλογραφία.

Το έργο της επιλογής, της αναπαραγωγής και τακτοποίησης του υλικού, όπως και της κατάστρωσης του χρονολογίου, στηρίχθηκε οικονομικά από τον ειδικό λογαριασμό των κονδυλίων έρευνας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εκφράζω τις ευχαριστίες μου προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, τον κύριο Γεώργιο Παπαδιαμάντη, τις εκδόσεις Καστανιώτη, τον εκλεκτό συνάδελφο κύριο Γ. Α. Χριστοδούλου, τους φοιτητές που συνεργάστηκαν μαζί μου, τον φίλο κύριο Κώστα Λιόντη, και όποιον άλλο τυχόν έχω ξεχάσει. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον ρέκτη δήμαρχο Σκιαθίου κύριο Δημήτρη Πρεβεζάνο, όχι μόνο για την οικονομική ενίσχυση της έκδοσης, αλλά και για το ενδιαφέρον του και την προς εμέ εκτίμησή του.

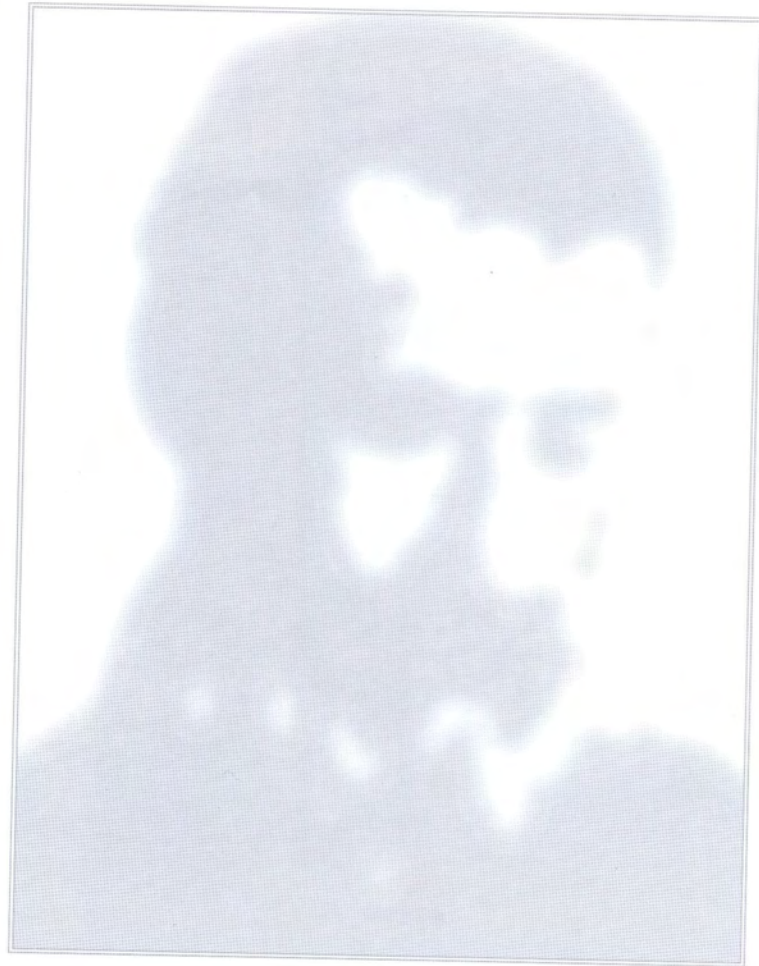
Το δίχως άλλο, το αισθητικό αποτέλεσμα του βιβλίου αυτού θα ήταν κατώτερο, αν δεν μεσολαβούσε η άφογη συνεργασία με τις εκδόσεις ERGO και τον Παναγιώτη Αναστασόπουλο, τον οποίο και ευχαριστώ και συγχαίρω.

Φώτης Δημητρακόπουλος

14.02.2001

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

- Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη Αλληλογραφία, φιλολογική επιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Εκδόσεις Δόμος [Αθήνα 1992].
- Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Άπαντα, τόμοι Α' - Ε', κριτική έκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Εκδόσεις Δόμος [Αθήνα 1981-1988].
- Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, [Τὸ λάβαρον], ανέκδοτες παπαδιαμαντικές σελίδες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ἀπόστολου Γ. Παπαδιαμάντη, ἔκδοση κειμένων, σχόλια καὶ περιγραφή του Ἀρχείου Φώτης Δημητρακόπουλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1989.
- Γ. Βαλέτα, Παπαδιαμάντης. Ἡ ζωὴ - τὸ ἔργο - ἡ εποχὴ του, Αθήνα 1955 [ὡς τόμος ἔκτος των Ἀπάντων, ἀναπαραγόμενος στὶς μετέπειτα ἀνατυπώσεις].
- Φ. Α. Δημητρακόπουλος - Γ. Α. Χριστοδούλου, «Φύλλα ἐσκορπισμένα». Τα παπαδιαμαντικά αὐτόγραφα (γνωστά καὶ ἀγνωστά κείμενα). Συμβολὴ στὴν ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς χειρόγραφης καὶ ἐντυπῆς παράδοσης του Παπαδιαμάντη, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1994.
- Φώτης Δημητρακόπουλος, «Ἄνθος τῆς Ἑδέμ». Παπαδιαμαντικά κείμενα καὶ μελέτες, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1999.
- Γ. Κ. Κατσιμπαλή, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Πρώτες κρίσεις καὶ πληροφορίες. Βιβλιογραφία, Αθήνα, Τυπογραφεῖο «Ἐστία» 1934. Καὶ τοῦ ἴδιου, Συμπλήρωμα Βιβλιογραφίας Α. Παπαδιαμάντη, Αθήνα, Τυπογραφεῖο «Ἐστία», 1938.
- Παπαδιαμάντης καὶ Σκιαθὸς. Φωτογραφίες ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Merlier. Εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια Φώτης Ἀρ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα 1991, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.
- Α. Παπαδιαμάντη Γράμματα, με πρόλογο καὶ σημειώσεις Octave Merlier, ἐν Αθήναις 1934, Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων.
- Ιω. Ν. Φραγκούλας, Ἀνερεύνητες πτυχές τῆς ζωῆς του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Αθήνα 1988.
- Του ἴδιου, Παπαδιαμαντικὴ σχιαθίτικη προσωπογραφία, Βόλος 1996.
- Του ἴδιου, Σκιαθίτικα, τόμοι Α' - Δ', Αθήνα 1978-1986.

Le 19 Avril 1915 Courvies du C. S. D.

ΝΗΣΟΣ ΣΚΙΑΘΟΣ

Grèce

Vue générale de Skiathos

Η πιο παλιά, ίσως, φωτογραφία της Σκιάθου. ΕΛΙΑ.

Άποψις τής Νήσου Σκιάθου

Vue de l'île Skiathos

Φωτ. 2-8 : Αρχείο Μάνου Ελευθερίου. (Παραχώρηση Ν. Δ. Τριανταφύλλου)
Οι φωτ. 5, 6 και 8 δημοσιεύθηκαν και στο λεύκωμα Στέφανος Στουρνάρας (1867-1928).
«Ο άγιος της φωτογραφίας», Εκδόσεις Αρχιπέλαγος, Αθήνα 1999, σσ. 51-52

ΝΗΣΟΣ ΣΚΙΑΘΟΣ

L'île Skiathos

3

La Glovoniacas
Bojo

ΣΚΙΑΘΟΣ

Σκιάθος
Skiathos

Skiathos

15

4

ΣΚΙΑΘΟΣ — L'île de Skiathos

16

5

ΣΚΙΑΘΟΣ.

Ile de Skiathos

17

6

Αποψις τής Νήσου Σκιάθου

Vue de l'île Skiathos

7

ΣΚΙΑΘΟΣ

Ile de Skiathos

9

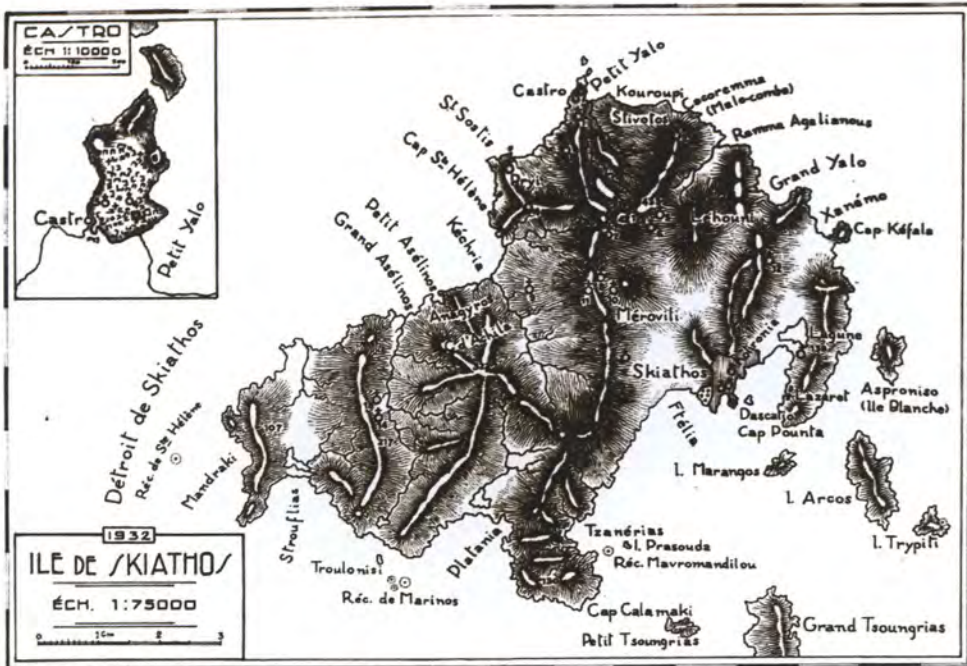
Η λίμνη

20

10

9-10: Σκιάθος, φωτ. ΕΛΙΑ

CASTRON ⊙ Dont-levis ⊙ Entrée du Castro ⊙ Restes d'un édifice turc ⊙ Église du Christ ⊙ Église St Nicolas ⊙ Canon de l'Ananghia ⊙ Ruines d'églises — Mur d'enceinte ⊙ 3 Maisons en ruines	ILE DE SKIATHOS ⊙ St-Jean-Baptiste ⊙ St-Charalambre ⊙ Panaghia-Kardassi ⊙ St Anastasie ⊙ Couvent de l'Évanghelismos ⊙ Chapelle du Taxiarque ⊙ Kryo Pighadi (Source froide)	⊙ St Athanase ⊙ Panaghia-Kéchria ⊙ Prophète-Élie ⊙ St-Constantin ⊙ Couvent-de-St Jean ⊙ Panaghia-Kounistra ⊙ St Jean-le-Secret

Φωτ. Merlier

Χάρτης της Σκιάθου (μορφολογία-άκτογραφία).
(σχέδιο Α. Καρατζά)

13

14

13-14: Φωτ. Merlier

15

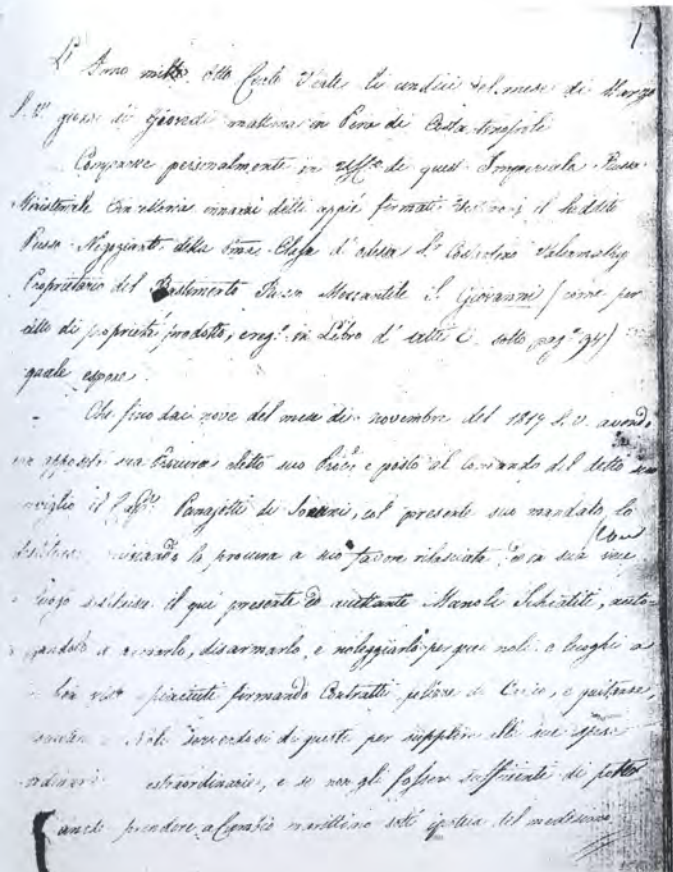
Η ανατολική παραλία της πόλης πριν από το 1900 με το πέρασμα στο Μπούρτζι
(φωτ. από το αρχείο του Ιω. Π. Ματαρώνα)

A 28
 Appartenevole al bastimento
 Russo Mercantile nominato
 S. Giovanni di proprietà del
 Maggiore di 1. Classe d'Ordi
 Costantino Kalbanukhi.

16-20: Βιβλιάριο θαλασσίων δανείων του καπετάν Μανόλη Διαμάντη, σκιαθίτη, παππού του Αλ. Παπαδιαμάντη. Αρχείο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, φωτ. Δημητρακόπουλος

16

17

1 7 8 5

Γύρω στα 1785 θα πρέπει να τοποθετήσουμε τη γέννηση του παππού του Παπαδιαμάντη, Μανόλη Διαμάντη, αφού ο πρώτος γιός του, ο Δημήτριος Εμμανουήλ, γεννήθηκε στα 1806 (βλ. παρακάτω στο 1817). Ο Μανόλης και δυο γιοί του είναι πλοίαρχοι.

1 7 9 0

Γεννιέται ο εκ μητρός παππούς του Παπαδιαμάντη, Αλέξανδρος Κων. Μωραΐτης (1790-1868), από την έγκριτη οικογένεια των Μωραΐταιών της Σκιάθου που εγκαταστάθηκαν στο νησί περί τα τέλη του 18ου αι. από τον Μυστρά. Ήταν καπετάνιος, κι εκλέχτηκε δημογέροντας και δημοτικός σύμβουλος.

1 7 9 8

Γεννιέται η εκ μητρός γιαγιά του Παπαδιαμάντη, Σοφούλα Αλεξ. Λογοθέτη (1798-1881), κόρη του άρχοντα Αλεξάνδρου Λογοθέτη.

23

1 8 1 7

Γεννιέται ο πατέρας του Παπαδιαμάντη, Αδαμάντιος Εμμανουήλ (1817-2 Ιουνίου 1895). Μεγαλύτεροι αδελφοί του ήταν ο Δημήτριος (γενν. 1806) και ο Ιωάννης (γενν. 1814). Πατέρας τους ήταν ο Καπετάν Μανόλης Διαμάντη, η μητέρα τους ήταν το γένος Χατζηγιάννη. Ο Αδαμάντιος Εμμανουήλ μαθήτευσε κοντά στον τότε διάκονο Δανιήλ, μετέπειτα ιερομόναχο Διονύσιο Επιφανιάδη. Στα εκκλησιαστικά εκπαιδεύτηκε από τους θείους του ιερομονάχους Ιωσήφ και Ευγένιο Χατζηγιάννη στο μοναστήρι της Παναγίας της Κουνίστρας (Φραγκούλας, Άνερεύνητες πτυχές, σσ. 13-14).

1 8 2 0

Μαρτίου 11 και 24: Μνημονεύεται το όνομα «Καπετάν μανόλης διαμάντη σκιαθίτης» στο Βιβλιάριο θαλασσίων δανείων του, το οποίο περισυνέλεξε από το σπίτι του Παπαδιαμάντη το 1936 ο Απόστολος Γ. Παπαδιαμάντης, φυλασσόμενο σήμερα στο Αρχείο του στην Αθήνα, βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σσ. 62-65, 93-96, 140-141, πίν. 61-62.

Ιουνίου 16: Ο Καπετάν Μανόλης Διαμάντη Σκιαθίτης δανείζεται 1820 γρόσια ως ιδιοκτήτης της «μαρτηγάνας Κλεοπάτρα», ό.π. σ. 95.

Ιουλίου 17: ο ίδιος έχει εξοπλίσει σκάφος συμμετέχοντας στον αγώνα κατά των Τούρκων, ό.π. σ. 95.

fino al suo valore di comprato, ed a de 8° cinque scudi 5000
 pagato anche a prezzo di vendita, e d'altra parte di
 un'altra sostanza, o alla stoffa, o con più limitate quantità
 differenzia in ogni caso a farsi dalla commissione in un modo
 equitativo, e in modo che non s'impedisse l'operazione a
 loro delle leggi.

Comitato di tutti per avere e tenere, per se loro soldi
 e di suo credito, per farne, rate, quote, dividendi, e di prima
 rate e

Allo Originali: *Costantino Valerianovich / in
 Mikhail Schvabli auto / in
 Kasha Stepanov / in
 Ivanovo Vasiliev / in*

Collazionata coll'originali esistente nell'ufficio di quest'Imperial
 Russa Ministeriale Cancelleria in Pietroburgo il
 giorno di Sant'Andrè del mese di Marzo del 1820.

(S. S.) Firmato / *M. Compteur de S. M. Imperiale*

Βιβλιάριο θαλασσιών δανείων του καπετάν Μανόλη Διαμάντη,
 σκιαθίτη, παππού του Αλ. Παπαδιαμάντη.
 Στο κάτω μέρος της φωτ. 19 η υπογραφή καπετάν μανόλης σκιαθίτης

18

24

di dichiarata per parte di quest'Imperial
 Russa Ministeriale Cancelleria di Costantinopoli
 generalmente il Cap. Manoli Schvabli del
 bastimento Russo Mercantile nominato San
 Giovanni di procieta del Commercio di prima
 classe d'Odessa Costantino Valerianovich come
 si vede dalla patente Imperiale data in S.
 Pietroburgo li 16. Giugno 1818. A. 5138. e dall'
 Atto di Compravita passato in quest'Ufficio nel
 libro d'Albi E. pagina 96. Munito della retro
 scritta per procura colla quale è autorizzato
 a prendere moneta a cambio marittimo fino
 alla concorrenza del giusto valore del detto
 legno su e di Diastre Cinque Milla Ha
 Dichiarato sotto suo giuramento di non aver
 verun debito sul med. bastimento in fede di
 che si sotto scrivere appià della presente.

Il 16. Marzo. 1820. S. V.

Costantino Valerianovich
 καπτεν μανόλης σκιαθίτης

19

Γεννιέται η μητέρα του Παπαδιαμάντη, Αγγελική Μωραΐτη (1822-1896), που έχει το υποκοριστικό Γκιουλώ. Από τον γάμο των γονέων της Αλεξάνδρου Κων. Μωραΐτη και Σοφούλας Αλεξ. Λογοθέτη γεννήθηκαν άλλες δύο κόρες, η μεγαλύτερη η Σταματίτσα (1820-1874) και η μικρότερη η Σειραϊνώ (1838-1857), κι ένας γιός, ο Κωνσταντίνος Αλεξ. Μωραΐτης (1833-1900).

Γιός της Σταματίτσας ήταν ο πρωτοξάδελφος του Παπαδιαμάντη Σωτήριος Αλεξ. Οικονόμου (1849-1909), μαζί με τον οποίο μεγάλωσε ο κατά δύο έτη μικρότερός του Αλέξανδρος. Τον Σωτήριο μνημονεύει σε διηγήματά του ο Παπαδιαμάντης. Αργότερα συγκατοίκησαν στην Αθήνα ως φοιτητές. Τον θάνατο του Σωτηρίου Αλεξ. Οικονόμου νεκρολόγησε ο Παπαδιαμάντης με άρθρο του το 1909.

Πρώτος γιος του Κωνσταντίνου Αλεξ. Μωραΐτη ήταν ο Αλέξανδρος Κωνστ. Μωραΐτης (1859-1909), με τον οποίο συγκατοίκησε ο Παπαδιαμάντης στην Αθήνα τα πρώτα χρόνια.

Γιος επίσης του Κωνσταντίνου Αλεξ. Μωραΐτη, αδερφού της μάννας του, ήταν ο πρωτοξάδελφός του Δημήτριος Κων. Μωραΐτης (1874-1898), του οποίου νεκρολογία δημοσίευσε ο Παπαδιαμάντης το 1898.

Μικρότερη κόρη του Κωνσταντίνου Αλεξ. Μωραΐτη ήταν η Σοφία, που παντρεύτηκε το 1892 τον πλοίαρχο Κωστή Γ. Ραφτάκη. Γι' αυτόν, άντρα της πρώτης του ξαδέρφης, ο οποίος πνίγηκε μαζί με τον αδερφό του στις ακτές της Πορτογαλίας τον Δεκ. 1901, δημοσίευσε ελεγειακό ποίημα ο Παπαδιαμάντης το 1902.

Φεβρουαρίου 11: Γάμος των γονέων του Παπαδιαμάντη.

Ο πατέρας του Παπαδιαμάντη χειροτονείται ιερέας από τον επίσκοπο Σχιάθου και Σκοπέλου Ευγένιο Οικονόμου.

Γεννιούνται τα παιδιά του ζεύγους παπα-Αδαμαντίου και Γκιουλώς, Εμμανουήλ (1843-44), Ουρανία (1845-1934) που ήταν η μόνη από τις αδερφές που παντρεύτηκε, Χαρίκλεια (1848-1921), Αλέξανδρος (1851-1911), Σοφούλα (1852-1930), τα δίδυμα Κυρατσούλα (1856-57) και Γεώργιος (1856-1905), και Κυρατσούλα (1858-1936).

1820:- Εν 16: Ιουλι: - Τρίμηνη:-

Έλαβον ο'κείθεν γέγραμ^{μα} Κεσάν μετόχης Διαμαντα -
 σιαδής, ο'κείθεν περί αναπόζη^{τα} α'ξοφαι δ'όσον γ'όσια
 χήνα ο'κείθια γέση Ν' 1820:- μερ'ήτημα άσαν γ'όσια
 μαρτυριών ο'κείθεν ημερομηνία με'ομεία γ'όσια -
 ος κ'όδοι διαγαμειών και η'ομολογία ο'κείθεν ο'κείθεν ε'κείθεν
 ιδιαιτέρως χήνα. δια'όλο και η'ομολογία:
 ο'κείθεν ο'κείθεν ο'κείθεν ο'κείθεν ο'κείθεν

25

Από το Βιβλιάριο θαλασσιών δανείων του καπετάν Μανόλη Διαμάντη,
 σκιαθίτη, παππού του Αλ. Παπαδιαμάντη.
 Υπογράφει ο καπετάν Μανόλης. [Τὸ λάβαρον], πίν. 62

Σεμνοτάτη, πολλῶν ἀκολουθούντων, ἐγένετο ἡ κηδεία τοῦ ἐν Κυρίῳ μεταστάντος, ἐν γήρατι καλῷ, αἰδεσιμωτάτου Οἰκονόμου τῆς ἐκκλησίας Σκιαθοῦ Παπα-Ἀδαμαντίου, ἧτις ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐστερήθη ἐνὸς τῶν σεμνοτέρων καὶ μᾶλλον εὐπαιδευτῶν ἐφημερίων. Εἰς γένος Λευιτικὸν ἀνήκων ἐκηδεύθη πλησίον τῶν συγγενῶν του ἡγουμένων τῆς Κουνιστρίας. Ἐξεπαιδεύθη ἐν φόβῳ Θεοῦ, εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα. Φύσει δὲ προικισμένος ὑπὸ εὐφυΐας καὶ ἀπαράμιλλον ἔχων φιλομάθειαν καὶ σπανίαν μνήμην, τόσον ἐτελειοποιήθη ἔπειτα εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὥστε βραδύτερον καὶ βοηθὸς τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἐπὶ ἱκανὰ ἐχρημάτισεν ἔτη. Διὸ καὶ μεταξὺ τοῦ ἱερατείου τῆς νήσου μας ἦτο ὁ πρῶτος πάντοτε, ἐπίτροπος διαρκῆς τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων, ὁδηγὸς ἀγαθὸς εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς περιστάσεις καὶ κόσμημα περικαλλῆς τῶν ἐκκλησια-

21 ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητος. Διότι στολισμένος μὲ καθαρὰν ἀπαγγελίαν, ἀπλοῦς καὶ ἀπέριττος τοὺς τρόπους, καθαρὸς καὶ σεμνὸς ἐν τῇ περιβολῇ προσέδιδεν ἀφελῆ μεγαλειότητα εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, ἐπειδὴ καὶ οὗτος ὡς πάντες οἱ ἀρχαιότεροι τῆς νήσου ἐφημέριοι ἐδιδάχθησαν τὴν τῶν μυστηρίων τέλεσιν παρὰ τῶν ἱεροπρεπῶν ἐκείνων Κολλυβάδων, οἵτινες εἶχον ἰδρύσει κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὴν Μονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐν τῇ νήσῳ, φυτώριον γενομένην τῶν σεμνῶν τῆς

Οἱ γονεῖς τοῦ Παπαδιαμάντη.
Φωτ. στο Σπίτι - Μουσεῖο

νήσου μας ιερέων τότε, οΐτινες φιλακό-
λουθοι, άπλοϊ, ένάρετοι άπέλαυον τής
άγάπης και τοϋ σεβασμοϋ τών κατοίκων,
οϋδεμίαν προσποίησιν ή υπόκρισιν ή
έπιδεικτικήν κενότητα έμβλεπόντων είς
τόν ιερατικόν βίον των. Ήν έπιφανέστε-
ρος ήν ο άρτι πρὸς Κύριον μεταστάς,
όστις πεποιθώς είς τήν πρὸς αϋτόν εκτί-
μησιν τών πνευματικῶν του τέκνων, πολ-
λάκις ήλεγχε τοϋς άτακτοϋντας έν τοϊς
ναοϊς άπό τής άγίας Πύλης, φίλος αϋτός
άκραιφνής τής τάξεως έν τή προσευχή τή
προκαλούση τήν κατάνυξιν. Συνεβούλευε
δημοσία τās γυναϊκας, επέπληττε,
παρήνει τοϋς φανερά παρὰ τὰ τυπικά τής
έκκλησίας και παρὰ τὰ έθιμα αϋτής
βιοϋντας κ' έν γένει ώς πατήρ άπάντων
έθεωρεϊτο. Άν και τὸ γήρας και νόσος
τῶν ποδῶν πολὺ έσχάτως έθλιβον και
άπεμόνωσαν αϋτόν έν τῷ οϊκῷ, έντούτοις
οί ένοριΐται τῶν Τριῶν Ήραρχῶν άπήτησαν
τήν παρουσίαν του κατὰ τήν έφετινήν
Άνάστασιν, ότε ύποβασταζόμενος διά
τελευταίαν φορὰν προσήλθεν είς τὸν ναόν
τοϋ Θεοϋ, όπου έπὶ πεντηκονταετίαν όλην
έφημέρευσε και προέστη τής Λαμπροφόρου
πανηγύρεως. Άπεχαιρέτισε οϋτω με τὸ
Χριστὸς Άνέστη τρεϊς όλας γενεάς πνευ-
ματικῶν του τέκνων ο προσηγής, ο έλεή-
μων, ο άγαθός, ο όμιλητικώτατος, ο μικρὸς
και λεπτοκαμωμένος, ο πολὺς Οϊκονόμος
Παπα-Άδαμάντιος, οϋ τήν παρουσίαν έπὶ
μακρόν θα έπιζητῆ ή μητρόπολις Σκιαθου.
(1895)

Εἶχαν ἀλλάξει τὰ πράγματα ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Ὁ παπα-Γρηγόριος, ὁ ἀσκητής, εἶχε κατέλθει ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ κράσπεδα τοῦ Ἴθω, μαζί μὲ τὸν γέροντά του παπα-Νήφωνα, καὶ μὲ τριακοντάδα ἄλλην μοναχῶν. Ἐπλευσαν εἰς τὴν γενέθλιον νῆσον τοῦ Γρηγορίου, κ' ἐκεῖ, εἰς τὸ ρέμα, στῆς Ἀγαλλιανοῦς, ἔκτισαν ὠραῖον, θαυμάσιον μοναστήρι – πατριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, καὶ κοινοβιακόν – μὲ περικαλλῆ, καὶ λεπτοτάτης φιλοκαλίας ναόν. Τόσον ὠραῖον, ὥστε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐφημίζετο, κ' ἐνέπνεε σεβασμὸν βαθύτερον ἀπὸ τὰς Μονὰς τοῦ Ἴθωνος.

28 Οὗτοι οἱ πρῶην ἀσκηταὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἦσαν οἱ λεγόμενοι Κολλυβάδες, ὑποστάντες διωγμὸν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, διότι ἐπέμενον εἰς τὴν ἀκρίβειαν, καὶ δι' ἄλλα πολλὰ πράγματα, καὶ ὅπως μὴ τὰ μνημόσυνα τῶν νεκρῶν τελῶνται τὰς Κυριακάς. «Ψυχοσάββατον ὑπάρχει, ἀλλὰ Ψυχοκυριακὴν ἠκούσατε ποτέ σας χριστιανοί;» (Ὅρα τὴν Ἀπολογία Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου). Ἐκεῖ, εἰς τὸ νεόκτιστον Κοινόβιον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐμνημονεύετο ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ ὄχι ὁ ἐπίσκοπος τῶν Νήσων. Οἱ δὲ Σουλτᾶνοι Σελῆμ καὶ Μαχμούτ, κατὰ μίμησιν τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, εἶχον ἐκδώσει «χρυσόβουλλα», ἥτοι φερμάνια, δι' ὧν ἀπένεμον μεγάλα προνόμια ἀσυδοσίας κτλ. εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Εὐαγγελίστριαν στῆς Ἀγαλλιανοῦς.

Παπαδιαμάντη, «Τὸ Χατζόπουλο», Ἄπαντα Δ', σσ. 419-420

23

23-24: Το καθολικό της Μονῆς του Ευαγγελισμοῦ, φωτ. Δημητρακόπουλος

26

Σπυρίδων Έμ. Μωραΐτης
Φραγκούλας, Σκιαθίτικα Α', σ. 285

«άρ. πράξ. 10

9 Ἀπριλίου 1851

Ἐβαπτίσθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδαμαντίου ἱερέως καὶ Γκιουλῶς νομίμου αὐτοῦ συζύγου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, γεννηθεὶς τὴν τετάρτην Μαρτίου ἐ.ἔ. καὶ ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος, ἀνεδέξατο αὐτὸν ἐκ τῆς Ἱερᾶς Κολυμβήθρας ὁ Κωνσταντῖνος Ἄλ. Μωραΐτου, καὶ ὡς μαιὰ παρευρέθη ἡ Συραϊνῶ Παλαλαῶ.

Νικόλαος ἱερεὺς».

Φραγκούλας, Σκιαθίτικα Β', σ. 101

Ἐβαπτίσθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδαμαντίου ἱερέως καὶ Γκιουλῶς νομίμου αὐτοῦ συζύγου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, γεννηθεὶς τὴν τετάρτην Μαρτίου ἐ.ἔ. καὶ ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος, ἀνεδέξατο αὐτὸν ἐκ τῆς Ἱερᾶς Κολυμβήθρας ὁ Κωνσταντῖνος Ἄλ. Μωραΐτου, καὶ ὡς μαιὰ παρευρέθη ἡ Συραϊνῶ Παλαλαῶ.

27

Ἡ ληξιαρχικὴ πράξη τῆς γεννήσεως τοῦ Παπαδιαμάντη.

4 Μαρτίου: Γεννιέται στη Σκιάθο, «Κυριακὴν Β' τῶν νηστειῶν καὶ ἑορτὴν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, καθ' ἣν ὥραν φάλλονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὰ τριαδικὰ. (Τὰ τριαδικὰ εἶναι ἀκολουθία προτασσομένη τῆς ὅλης ἀκολουθίας ἐν ἐκάστη Κυριακῇ, ἦτο δηλ. ἡ ὥρα 4η μετὰ μεσονύκτιον)». Βλ. Γράμμα του ἱερέως Γεωργίου Ρήγα, Merlier, *Γράμματα*, σ. 227=Τριαντ., *Ἀλληλογραφία*, σσ. 216-217. Εἶναι τὸ τέταρτο παιδί του ζεύγους Ἀδαμαντίου καὶ Γκιουλῶς (=Ἀγγελικῆς) Εμμανουήλ.

Ο πατέρας του Ἀδαμάντιος (1817 - 1895) ἦταν ἱερέας, ἀκολουθοῦσε μάλιστα τὴν αὐστηρὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῶν κολλυβάδων. Πατέρας του ἱερέα ἦταν ὁ καπετάν Μανόλης Διαμάντης σκιαθίτης. Ο Φραγκούλας, *Ἀνερεύνητες πτυχές*, σσ. 13-23 υποστήριξε ὅτι ὁ πατέρας του ἱερέα λεγόταν Εμμανουήλ Ι. Μοσχοβάκης, ὡστόσο ἡ ἀνεύρεση στο οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο Ἀποστόλου Γ. Παπαδιαμάντη ἐνός βιβλιαρίου θαλασσιῶν δανειῶν, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα «καπετάν μανόλης διαμάντης σκιαθίτης» τὸ 1820, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίες ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν παππού του Ἀλ. Παπαδιαμάντη.

Βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σ. 95-96.

9 Ἀπριλίου: Βαπτίζεται στὴν ἐκκλησία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν με ἀνάδοχο τὸν ἀδελφὸ τῆς μητέρας του Κωνσταντῖνο Α. Μωραΐτη (1833 - 1900), τρεῖς φορές δήμαρχο Σκιάθου. Κων. Α. Μωραΐτης, βλ. Φραγκούλας, *Ἀνερεύνητες πτυχές*, σσ. 45-49. Κατὰ τὸν Ρήγα (Merlier, *Γράμματα*, σ. 228 =Τριαντ., *Ἀλληλογραφία*, σ. 217): «ἐβαπτίσθη τῇ Δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα καὶ ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος· ἔτυχε δὲ τότε, ἐνῶ ὁ βαπτίζων αὐτὸν παπᾶ Νικόλαος ἔριπτε τὸ ἔλαιον εἰς τὴν κολυμβήθραν, νὰ σχηματισθῇ αὐτομάτως ἐπὶ τοῦ ὕδατος αὐτῆς σταυρὸς διὰ τοῦ ἐλαίου· τὸ δὲ περιέργον τοῦτο συμβεβηκὸς ἐξήγησεν ὁ παπᾶ Νικόλαος εἰπὼν ὅτι: αὐτὸ τὸ παιδί θὰ γίνῃ μέγας».

29

1 8 5 6 - 1 8 6 0

Φοιτά στο δημοτικό σχολείο Σκιάθου. Σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού αναγράφεται ως Άλέξανδρος Παπά Διαμάντης. (Μαθήματα: γραφή, ανάγνωση, αριθμητική, γραμματική, θρησκευτικά). Δάσκαλοί του είναι ο Γ. Κ. Λογοθέτης, ο Επιφάνιος Α. Καλοειδής και ο Ι. Ε. Μωραΐτης. Ασχολείται με τη ζωγραφική.

Σύντροφοι των παιδικών του χρόνων είναι ο πρώτος του ξάδελφος -από την οικογένεια της μητέρας του- Σωτήριος Οικονόμου (1849-1909), οι Άλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850-1929), Σπυρίδων Εμ. Μωραΐτης (1848-1915) και ο Νικόλαος Διανέλος (1849-1891). Ο πρώτος θα σπουδάσει στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, κατόπιν με υποτροφία 4 χρόνια στη Γερμανία, θα διευθύνει το σχολείο της Ελληνικής Κοινότητας Τεργέστης και θα γυρίσει τέλος σχολάρχης στη Σκιάθο. Ο δεύτερος, μετά τις σπουδές του στη Φιλοσοφική, θα διοριστεί καθηγητής, θα ασχοληθεί με τη λογοτεχνία και θα κλείσει τη ζωή του ως μοναχός Ανδρόνικος. Ο Μωραΐτης, μετά από σπουδές φιλολογίας στην Αθήνα και τη Γερμανία, θα γίνει ιδρυτής πρότυπου σχολείου της Νέας Παιδαγωγικής Μεθόδου. Ο Διανέλος θα καρεί μοναχός με το όνομα Νήφων.

31

28

Το σπίτι που έζησε και πέθανε ο Αλ. Παπαδιαμάντης,

28-29: φωτ. Merlier

Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, φωτ. 4, 19

1859, 9 Σεπτεμβρίου: Η σχολική εξεταστική επιτροπή επαινεί τον Παπαδιαμάντη για την κλίση του στη ζωγραφική.

1860, 14 Αυγούστου: Παίρνει το απολυτήριο του Δημοτικού με το όνομα Αλέξ. Παπαδιαμάντης (χαρακτηρισμός «μέτριος»).

8 Σεπτεμβρίου: Εγγράφεται στην α' τάξη του Ελληνικού Σχολείου Σκιάθου ως Άλέξανδρος Παπᾶ Ἄδαμαντίου. Έχει δασκάλους τον Σκοπελίτη Γεώργιο Ιω. Γεωργάρα και τον πατέρα του.

Βλ. Φραγκούλας, «Τὰ μαθητικά χρόνια τοῦ Ἄλ. Παπαδιαμάντη στή Σκιάθο καί τή Σκόπελο», *Σκιαθίτικα Β'*, σσ. 63-73.

ΣΚΙΑΘΙΚΕΣ ΓΡΑΦΕΣ

του κ. Άργη Κόρκα

«Σὰ νὰ εἶχαν ποτέ τελειωμὸ τὰ πάθια κ' ὀ καύμοι τοῦ κόσμου!» Μ' αὐτὰ τὰ λόγια ὁ ὕποδεχεται στὸ νησί του ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, μαρμαρωμένος στὸ μνημείο, ποῦ τοῦ στήσανε οἱ πατριῶτες του, οἱ θαυμαστὲς του κ' ὁ ἀλησμόνητος καλ-

ρὰ ἄλλο ἀνοιγμὰ κατωγιοῦ καὶ τρία παράθυρα ψηλά στὸ ἀνώγειο ὅσιν τρίτη πλευρὰ ἑνασ σα- νιδένιος ἐξώστης, ποῦ στηρίζεται μὲ στύλους στὸ ἔδαφος, κολ- λημένος στὸ σπιτί, κλειστός γύ- ρω-γύρω ὡς τὴ μέση καὶ στὴν τελευταία πλευρὰ μιά πόρτα,

δυὸ ἀγόρια κ' ἕνα κορίτσι καὶ τέλος μιά λιθογραφία τῆς κη- δείας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Ἐπίσης μιά μεγέθυνση εἰκόνας τοῦ Παπαδιαμάντη κ' ἄλλη μιά, μὲ χρώματα αὐτῆ, τοῦ πατέρα του, ποῦ τὴ δημοσιεῖ ὁ κ. Μερ- λιε στὸ βιβλίον του «Σκιαθὸς κλπ.» Τὸ τρίτο δωμάτιο, δεξιὰ στὸ γῶν, εἶναι μικρὸ καὶ δὲ λείει τί- ποτε. Νὰ ἐρευνηθῆκε ἀραγε τί φωτογραφία εἶναι ἐκεῖνη μὲ τὴ γυναίκα, τ' ἀγόρια καὶ τὸ κορί- τσι;

Ἡ Σκιάθος εἶναι ἕνα νησάκι μ' ἕνα μοναδικὸ ὀμώνυμο χωριό. ὅ- πως λένε, γιατί δὲν πρόκειται περὶ γωριῦ, ἀλλὰ μιάς ὀλι- γνης, ὅπως τὴ λέει ὁ Παπαδια- μάντης. Ὅλο τὸ ἄλλο ἔδαφος εἶναι κάμπος καὶ βουναλάκια, κατάφυτα μ' ἐλιές καὶ πεῦκα, μὲ συκιές καὶ ροδοκινιές, μὲ καρ- διές κ' ἄλλα δέντρα, τὰ περισ- σότερα ὀπωροφόρα. Ἀνάμεσα ὀ αὐτὸ τὸ πράσινο φόντο ξεχωρί- ζεις ἄσπρες βοῦλες: μοναστήρι, ζωκκλήσι, μύλο ἢ καλύβι. Τὸ λε- γόμενο καλύβι δὲν εἶναι καλύ- βι, ὅπως συνήθως προσδιορίζου- με τὸ ἀντίστοιχο χτίσμα, ἀλλὰ ἕνα καλοχτισμένο σπιτάκι μ' ἕ- να ἢ δυὸ δωμάτια, ποῦ χρησι- μεῖται γιὰ νὰ περνοῦν τίς νύχτες τὸν καιρὸ τῆς συγκομιδῆς ἢ τῆς δουλειᾶς ὅσοι πηγαίνουν ἐξω στὰ χτήματα, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ γυρίσουν πῆ-

ΣΚΙΑΘΟΣ : Τὸ Μπουρτζι

λιτένης, ὁ Θωμᾶς Θωμόπουλος. Μόλις πηδήξει ἀπὸ τὴ βάρ- κα ποῦ σὲ πῆρε ἀπὸ τὸ ἀτμό- πλοιο, στὴν ὀμορφή προκυμαία τῆς Σκιάθου χωρὶς νὰ θέλεις γυ- ρίζεις τὸ κεφάλι δεξιὰ, γιὰ νὰ θαυμάσεις τὸ πευκόφυτο νησάκι,

τοῦ κατωγιοῦ καὶ δυὸ παράθυ- ρα στὸ ἀνώγειο. Κι' ὄλα αὐτὰ παλιά, γερασμένα.

Γιὰ νὰ μποῦμε στὸ σπιτί, ὅ- ἀνοίξουμε μιά ξύλινη πόρτα, κολημένη στὴν πλευρὰ μὲ τὰ ἑρῖα παράθυρα. Μπαίνουμε σὲ μιά στενόμακρη ἀσὺλη. Προγω- ρούμε, περνοῦμε ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ κατωγιοῦ καὶ συναν- τοῦμε δεξιὰ μιά ξύλινη σκάλα, καθ'αυτὸ γωριάτικη, μὲ τὰ σκα- λιά ἀπὸ ἀτλὲς τάβλες γωοῖς ρί- γτια ἀνάμεσα κολημένη στὸν τοῖχο μὲ τὸν ἐξώστη. Ἀνεβαίνου- με ὀ αὐτὸν καὶ βρίσκουμε τὴν εἴσοδο τοῦ ἀνώγειου, ποῦ εἶναι ἢ κατοικία. Μπαίνουμε ὀ ἕνα μι- κρὸ τετράγωνο γῶν, Ἀριστερὰ μιά θύρα μᾶς ὀδηγεῖ ὀ ἕνα στε- νόμακρο δωμάτιο 3 X 5 μ. περί- που. Στὸν ἀπέναντί τοῖχο, στὴ μέση, ἕνα τζάκι χωρὶς ἀξιώσεις. Δίπλα ὀ αὐτὸ τὸ τζάκι ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ ὁ συγ- γραφέας τῆς «Φόνισσας». Καταν- τικρὸ στὴν εἴσοδο ἕνα ἄλλο δω- μάτιο 3 X 4 μ. περίπου. Αὐτὸ πρέ- πει νὰ ἦταν τὸ σαλόνι τοῦ σπι- τιοῦ καὶ τὸ γραφεῖο νὰ ποῦμε τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐδῶ βλέ- πει κανεὶς ἕνα τραπέζι σκεπα- σμένο, μ' ἕνα ἀγγλικὸ βιβλίο ἑ- πάνω καὶ κάτι ἄλλα μικροπράγ- ματα, ποῦ δὲν ξερεῖς ἀν εἶναι τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἀν ἀνήκουν στὴν οἰκογένεια, ποῦ τὸ κρατεῖ τώρα μὲ νοίκι 100 ὀρ. τὸ μῆνα.

Στοὺς τοίχους μιά φωτογρα- φία τῆς Λουίζας κόμησας Ριαν- κούρ μὲ τὴν ὀπογραφή τῆς ἑλ- ληνικά γραμμένη, μιά ἄλλη φω- τογραφία παλιά, καμωμένη στὸ Βόλο, μὲ μιά μισόκομη γυναίκα,

Τὸ σπιτί τοῦ Παπαδιαμάντη στὴν εἴσοδο.

σω στὸ χωριὸ καὶ νὰ ξαναπᾶνε πάλι τὴν ἄλλη μέρα.

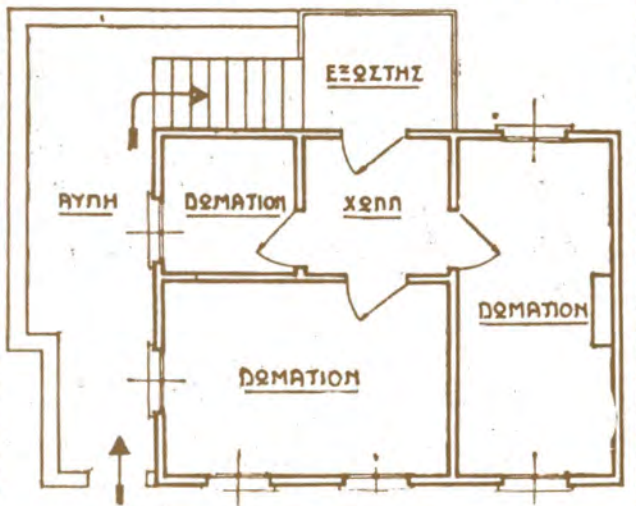
Γιὰ νὰ ἐπισκεφθῆ κανεὶς ὄλα τὰ μοναστήρια κ' ὄλα τὰ ἐξω- κλήσια, ὄλα τὰ καλύβια κ' ὄλες τίς βρύσες, θὰ ἦταν μεγάλος ἀθλός. Τὸ Κάστρο, ὄμως, ποῦ τὸ- σο συχνὰ τὸ ἀναφέρει ὁ Παπα-

Μνημεῖο τοῦ Παπαδιαμάντη στὴ Σκιάθου

τὸ Μπουρτζι, καὶ βλέπεις τὸν Παπαδιαμάντη νὰ προβάλει τὴ γερασμένη μορφή του μέσα ἀπὸ τὸ λευκὸ μάρμαρο, στὴν εἴσοδο τοῦ νησιοῦ, πέρα ἀπὸ τὸ μολω- μένο λαϊμὸ, σάν ἀπὸ τὸ παράθυ- ρο τῆς αἰωνιότητος, καὶ νὰ σὲ καλεῖ. Πᾶς κοντὰ, καὶ δὲν μπο- ρεῖς νὰ συγκρατήσεις τὴ συγκι- νησὴ σου ὄταν διοβάζεις στὴν κάτωθὲ του ἐντειγισμένη πλάκα, ἀντὶς γιὰ κάθε ἄλλο χαιρετισμὸ, τὰ λόγια του τὰ γεμάτα πίκρα κ' ἐγκαρτέρηση καὶ τραγικὴ ἀ- πόγνωση.

Ὅποιοι θέλει νὰ καταλάβει τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, ὀ- ποιοι θέλει νὰ νοιώσει τὸ συγ- γραφέα καὶ τὸν ἄνθρωπο, πρέπει νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ νησί του καὶ νὰ τὸ γυρίσει διόκληρο. Καὶ πρῶτα πρέπει νὰ ἴδει τὸ σπιτί του, τὸ σπιτί ὄπου γεννήθηκε κ' ὄπου πέθανε. Δὲν εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν προκυμαία. Τὸ πρῶτο παιδάκι, ποῦ θὰ παρακαλέσει, θὰ τὸν ὀδηγήσει πρόθυμα. Ἐνα σπιτί, ποῦ δὲ σοῦ λείει πολλά. Ἐν δὲν εἶχεν ἐντειγισμένη μιά μαρμαρίνη πλάκα, δὲ θὰ ὕποψια, ζῶσουν καν, πῶς ὀ αὐτὸ γεννή- θηκε καὶ πέθανε μὲ ὄλα τῆς Ἑλλάδος. Τόση εἶναι ἢ ἀπλότη- τὰ του, τόσο εἶναι ταπεινὸ! Τέσ- σερις τοῖχοι, λιθόχτιστοι, μιά σκεπή. Στὴ μιά πλευρὰ του ἕνα ἀνοιγμὰ σάν παράθυρο, κατωγι- οῦ, τίποτε ἄλλο ὀ στὴν ἄλλη πλευ-

Ἐχεδιάγραμμα τοῦ ἀνώγειου τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παπαδιαμάντη στὴ Σκιάθου

διαμάντη, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τὸ ἐπισκεφθῆ. Τὸ Κάστρο ἦταν ὀ παλιὸς συνοικισμὸς τῶν κα- τοίκων τοῦ νησιοῦ, ὄταν ὀ κίνδυ- νος ἀπὸ τοὺς πειρατὲς ἀνάγκαζε τοὺς νησιώτες νὰ χτίσουν τὰ χω- ριά τους σὲ μέρη μακριὰ ἀπὸ τὸ γινὰ ἢ δυσπρόσιτα. Τὸ Κάστρο βρίσκεται στὰ βορεινὰ τοῦ νη- σιοῦ, δυὸμιση ὄρες δρόμο. Τῶ- γω καὶμῶ, ποῦ δὲν πρόφτασα νὰ πάω νὰ τὸ ἴδῶ.

Ὅ καὶμὸς μου δὲν περιορίζε- ται μόνο ὀ αὐτὸ. Ἐπεκτείνεται καὶ σὲ κάτι ἄλλο, ποῦ δὲν πρό- φτασα νὰ κάνω. Ὅ Παπαδ. αμάν- τής, ἀνεξήγητα γιὰ μένα, ἐπι- σκίασε τὴν ἄλλη δόξα τοῦ νη- σιοῦ, τὸν Ἀλέξανδρο Μωραΐτιδη. Καὶ λογαρίαζα νὰ ξεσκολίξω κάτι καὶ γι' αὐτὸν καὶ νὰ προ- καλέσω τὸ ἐνδιαφέρον τῶν με- λετητῶν γιὰ μίαν εὐρύτερη ἔ- ρευνα. Ἐ ὀμορφο νησάκι, ἔγω τὴ γνώμη, πῶς πρέπει ν' ἀλλάξει ὀ- νομα κ' ἀπὸ «νησί τοῦ Παπαδια- μάντη» νὰ μπει στὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ὄλα νησί τῶν ἰσοποστώλων τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος, τῶν συνονόμιων Παπαδιαμάντη καὶ Μωραΐτιδη.

ΑΡΓΗΣ ΚΟΡΚΑΣ

ΤΟΥ Κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

Στις άρχές του Σεπτεμβρίου, περνώντας από τη Σκιάθο, είχα την ευκαιρία να εξετάσω το ζήτημα του σπιτιού του Παπαδιαμάντη, έκτελώντας μία έντολή του ομωνύμου Σωματείου, που εργάζεται για τη μνήμη του συγγραφέα υπό την προεδρεία της Α. Σ. του Μητροπολίτη Τραπεζούντος. Έπειδή το ζήτημα

άρκετά άπ' αυτά και ότι, άν καλέσει τους κατόχους των νά του τά παραδώσουν, θά τό κάνουν κατά πάσα πιθανότητα εύχαρίστως, γιατί τά πράματα αυτά δέν έχουν καμιά έμπορική άξία. Θά είτανε βέβαια καλό άν γινότανε στόν πρόεδρο ή σύσταση, από τις άρμόδιες άρχές, νά προβεί σ' αυτήν την ενέργεια

ρισκόμενες φωτογραφίες του συγγραφέα και της οικογενείας του. Σώζονται ακόμα μερικές στο σπίτι και μου είπαν ότι βρίσκονται και πολλές άλλες στα χέρια τρίτων στη Σκιάθο.

Η φύλαξη του σπιτιού θά άνατεθεί σ' έναν από τους γείτονες. Αυτός θά φροντίζει για τη συντήρηση και την καύριότητα του σπιτιού και, όταν παρουσιάζονται επισκέπτες, θά τό άνοίγει. Καλό θά είταν επίσης νά πουλιούνται στο Μουσείο βιβλία του Παπαδιαμάντη σφραγισμένα με τη σφραγίδα του Μουσείου, όπως γίνεται λ. γ. στο σπίτι του Ρενάν στο Τρεγκιέ. Πολλοί επισκέπτες θά τό αγοράζουν ως ένθύμια. Μπορεί έξαλλου νά κινηθεί ό ζήλος των παραθεριστών γενικά, που είναι κάθε χρόνο και περισσότεροι, και νά θελήσουν νά διαβάσουν τά βιβλία αυτά που περιγράφουν κυρίως την έδια τη Σκιάθο. Φαίνεται ότι ζητούνται ήδη στη Σκιάθο από τους ξένους βιβλία του Παπαδιαμάντη και δέ βρίσκεται ούτε ένα.

Έτσι με μία μικρή προσπάθεια μπορεί νά γίνει τό καλύτερο. Το Σωματείο «Παπαδιαμάντης» διαθέτει άπάνω-κάτω τά γρήματα που χρειάζονται. Δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι οι άρμόδιες ύπηρεσίες της Παιδείας και του Τουρισμού είναι πρόθυμες νά ενδιαφερθούν για την ύπθεση. Έλπίζουμε ότι θά ενδιαφερθεί έξίσου και ή Κοινότης. Άν γίνουν όλα όπως πρέπει, οι φί-

ΣΚΙΑΘΟΣ: Γενική άποψη.

παρουσιάζει ένα γενικότερο ενδιαφέρον και προκαλεί άλλωστε αρκετές δημόσιες συζητήσεις, νόμιμα θά είταν ίσως καλό νά δώσω στη δημοσιότητα τά πορίσματα της μικρής αυτής έρευνας.

Τό σπίτι είναι γτισμένο στο έσωτερικό της κωμόπολης, σε μία θέση όχι πολύ καθαρή. Είναι ένα μικρό και παλιό σπίτι που βρίσκεται σε μία κατάσταση αρκετά κακή. Είναι νοικιασμένο σε μία πολύ φτωχική οικογένεια και φυσικά δέ γίνεται άπολύτως τίποτα για τη συντήρησή του. Άν παραταθεί ή σημερινή του κατάσταση, θά έρειπωθεί γρήγορα.

Τό σπίτι κληρονομήθηκε έξ άδιαθέτου από δέκα - τέσσερα πρόσωπα, από τά όποια πέντε βρίσκονται στην Άμερική και είναι Άμερικανοί πολίτες. Οι Άμερικανοί κληρονόμοι άναθέσανε ήδη στο Προξενείο τους νά φροντίσει για την εκκαθάριση της κληρονομίας. Οι κληρονόμοι, όπως καταλαβαίνω, είναι συνεννοημένοι και δέν έχουν αντίρρηση νά πουλήσουν τό σπίτι είτε στο Σωματείο «Παπαδιαμάντης» είτε στο Δημόσιο. Άπό την άλλη μεριά γίνεται λόγος για άναγκαστική άπαλλοτρίωση. Πάντως, ότιδήποτε κι' άν πρόκειται νά γίνει, πρέπει νά τονιστεί ότι τό ζήτημα έπείγει. Είναι άπαραίτητο νά παρθεί μία άπόφαση πούλησας και να γίνουν στο σπίτι οι άπαραίτητες επισκευές προτού καταστραφεί άνεπανόρθωτα.

Άπό τά έπιπλα και σκεύη της οικογενείας Παπαδιαμάντη μένει στο σπίτι μονάχα μία ντουλάπα γεμάτη βιβλία. Μου είπαν ότι περιέχει κυρίως βιβλία έκκλησιαστικά και τά έργα του Σαιξπήρου στο πρωτότυπο. (Ο Παπαδιαμάντης, όπως είναι γνωστό, ήξερε πολύ καλά άγγλικά). Περιέχει και χειρόγραφα που είναι, κατά πάσα πιθανότητα, του πατέρα του συγγραφέα. Θά έπρεπε πάντως νά γίνει μία πολύ προσεκτική έξέταση του περιεχομένου της ντουλάπας αυτής και μία πλήρης καταγραφή των βιβλίων και των χαρτιών.

Σχετικά με τά λοιπά κινητά που περιείχε τό σπίτι, ό πρόεδρος της Κοινότητος μου είπε ότι γνωρίζει σε ποιά χέρια βρίσκονται

τό ταχύτερο και νά κρατήσει τά πράματα στα γραφεία της Κοινότητος ως ότου κανονιστεί τό ζήτημα του σπιτιού. Έξάλλου ή Κοινότης έχει στην κατοχή της δυό αξιόλογα κειμήλια, τό καλάμαρι και τόν κονδυλοφόρο

ΣΚΙΑΘΟΣ. Το Μπούρτι.

του συγγραφέα, και προσφέρεται νά τό τοποθετήσει στο σπίτι άν αυτό αγοράστεί ή άπαλλοτριωθεί.

Μένει νά έξεταστεί τί μπορεί νά γίνει τό σπίτι μετά την αγορά ή άπαλλοτρίωση. Υποβάλλω σχετικά μερικές ύποδείξεις που δέν είναι πρωτότυπες, αλλά σύμφωνες με ό,τι είδα νά γίνεται, σε ανάλογες περιπτώσεις, στο έξωτερικό και κυρίως στη Γαλλία :

Τό σπίτι, αφού επισκευαστεί και καθαριστεί ό γύρω γώρος, νά όνομαστεί «Μουσείο Παπαδιαμάντη» και νά έντοιχιστεί στην είσοδο ή κατάλληλη πλάκα. Νά τοποθετηθούν στο σπίτι όλα τά εύρισκόμενα έπιπλα του και, άν σ' αυτά δέν έπαρκοϋν, νά συμπληρωθούν με μερικά ακόμα παλιά έπιπλα της τοπικής βιοτεχνίας ώστε νά ξαναγίνει τό σπίτι περίπου όπως είτανε όταν ζούσε ό συγγραφέας. Τό ότι όλα τά αντικείμενα δέ θά είναι άσθεντικά δέν έχει πολλή σημασία. Έκείνο που σημαίνει είναι νά είναι άσθεντική ή «άτμόσφαιρα» του σπιτιού. Έπίσης νά κρεμαστούν στούς τοίχους όλες οι εύ-

λοι της νεοελληνικής λογοτεχνίας θά άποκτήσουν ένα ωραίο προσκήνιο κ' ή Σκιάθος θά άποκτήσει ένα τουριστικό κέντρο πολύ αξιόλογο.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΠΕΝΤΟΖΑΛΗΣ

ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΔΡ. 50

Σ' όλα τά κεντρικά βιβλιοπωλεία της Άθήνας και των Έπαρχιών.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΣΤΗ ΣΚΙΑΘΟ

«Ο κύρ 'Αλέξαντρος δὲ θὰ ἀναγνώριζε πιά τὸ νησί του, καὶ δὲ θὰ ἠθελε νὰ τὸ δῇ. Ἄν ἦταν θολετὸ νὰ ξαναγύριζε σήμερα γιὰ λίγο στὸ νησί, σὲ μιά ἀπὸ κείνες τὶς σύντομες, τὶς λιγὸχρονης ἐπιστροφές του, τὶς δραματικὲς ἐπιστροφές, ποὺ τοῦ δίνανε κουράγιο νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ μεγάλη πόλη ποὺ τὸν τυράγνισε, αὐτὴ τὴ φορά θὰ ἠθελε πραγματικὰ καὶ γιὰ πάντα νὰ φύγῃ καὶ νὰ μὴ γυρίσῃ. Ὅμως εἶναι τόση ἡ ἐμμονὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴ ζωὴ, ποὺ ὁ κύρ 'Αλέξαντρος θὰ μπορούσε νὰ ξαναγυρίσῃ στὸ νησί του μὲ δὺα τὰ στίγματα ποὺ τοῦ ἔχου-νε κατανεχθῆ. Βέβαια θὰ νόμιζε ὅτι ζοῦσε τὶς ἐπιστροφές του στὴν Ἀθήνα ἀντίστροφα, καὶ θὰ δανειζότανε κουράγιο ἀπὸ τὴ μεγάλη πόλη ποὺ παραδοκοῦσε γιὰ τὴν τελειώ-σή του. Ἔιχε κι' αὐτὴ μικρές ἐκκλησίες, ἀγρυπνίες, ψαλμούς καὶ ἀπόδειπνα, εἶχε στ' Ἀναψώτικα γειτονιὲς ταπεινές. Τώρα ποὺ τὸν εἶχε γνωρίσει πῶς νὰ τὸν ἀποχωρισθῆ ἢ μενεξεδένια πολιτεία, τὸ κεχρὶμπαρένιο κρασί, τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ; Ὁ ἀποτρο-πισμὸς τῆς κι' ἡ σκλαβιά τῆς τὸν εἶχανε κατακτήσει καὶ δὲν τὸ ἤξερε.

Οἱ θελκτικὲς παραλίες τοῦ νότου ποὺ κά-νανε τὸ εἰδύλλιο τῆς Φτελιάς, τῆς Ἀχλα-διᾶς, τοῦ Πλατανιά, τοῦ Στρουφιᾶ νὰ ἀ-νατριχιάζῃ καθὼς ἀντίκρυζε τοὺς πιθανοὺς ἀγοραστές τῶν κομματιῶν τοῦ θαλασσινοῦ δρυμοῦ τοῦ δρυμοῦ ποὺ διμερίσαντο τὰ ἰ-μάτιά του. Οἱ ἡμέροι καὶ ἐράσμοι αὐτοὶ «αἰγιαλοὶ» σήμερα θὰ τὸν ἀπώθοῦσαν. Εἶ-ναι γεμάτοι, εἶναι κατάστικτοι ἀπὸ ἀταίρια-στα ἐξοχικὰ σπίτια, ἀπὸ ἐπαύλεις ποὺ νοι-κιάζονται. Οἱ παραβιαστές τῆς ἐρημίας τῶν τόπων, ἀνθρώποι καὶ χτίσματα, ἔχουν δια-σπᾶσει τὰ ἀσημένια περιγράμματα τῆς ἑ-λιᾶς ἔχουσε ξεφλουδίσει τοὺς κορμούς τῶν δέντρων γιὰ νὰ θάψουνε τὰ δίχτυα τῶν ψα-ράδων στὸ χρῶμα ποὺ ξεγελάει τὰ ψάρια, σ' ἓνα ζεστὸ καφετί' κι' ἀκόμα μαζέψανε τὰ ξερά θελόνια τῶν πεύκων γιὰ προσα-νάμματα τοῦ λιθανιοῦ στὸ πῆλινο θυμιατή-ρι. Εἰς ὁμοῖν εὐωδίας πνευματικῆς.

Ἡ μικρὴ πολίχνη ἔχει ἀλλάξει ὀψη, ἔχει

διαφορετικὴ φυσιογνωμία, ἔχει παραποιηθῆ. Ἡ παράδοση, ξεπερασμένη ἀπὸ τὸ μέτρο καὶ τὴ λογικὴ, ποὺ νὰ στηριχθῆ; Τολαν-τεύεται περιβιαθάζοντας στοὺς δρόμους μὲ τὴν πέτρινη ράχη καὶ τὸ ἀνάθεο ἀλλάει τοῦ φανταστικοῦ ἔρπετοῦ ποὺ σκιαγραφοῦν (σχ. 1). Ἐλεῆστε τοὺς ἐπισκέπτες τοῦ νησι-οῦ, θέλουσιν περισσότερὴ θέα, ἀέρα, καὶ φῶς· οἱ θυζαντινὲς χαμηλὲς στέγες ἄνουνε τὰ κεραμίδια τους, τὰ παίρνει ὁ ἀνεμος σ' ἓνα μπουμνὶ καὶ τὰ σπάζει· νὰ καταφύγου-με στὶς πλάκες τοῦ μετόν, θὰ μᾶς σιογή-σουν, ἔχουσε λιμναστικὴ μορφή, δὲν ταιριά-ζουσε στὴ Σκιάθο καὶ στὸ Πήλιο· μὰ θὰ δώσουσε πῶς συγχρονισμένον σπῆτι στους πε-ραστικούς. Ἡ ἐφαπτομενικότητά τους ἀνη-συχεῖ, θέλουσιν νὰ τοὺς κρατήσουσε περισσό-τερο, θουλιάζοντας διαρκῶς καὶ πῶς θα-θεία. Τὰ σπίτια μορφάζουσε· τὰ πρόσωπα, τὰ πορτοπαράθυρα, τὰ μάτια, ἡ μύτη, τὸ στόμα τους ἔχουν δοθῆ στὶς ξένες ἐπιθυμίες καὶ ἀπὸ τὸν ἀλλότριον ἐναγκαλισμὸ καὶ τὴν ὀδύνη ἔχουν διασταλεῖ, μεγαλώσει, ἔ-χουν ὑπέρμετρα τονιστεῖ. Τὰ μπαλκόνια προτεταμένια καὶ προπετῆ, ἀδεια συρτάρια χωρὶς τιμαλεψῆ, ἀσκοῦνε μιά ἀδιανόητὴ ἐ-παιτεία ζητώντας νὰ γεμίσουσε τὸ κενὸ τους μὲ θέα καὶ χρήματα.

Τὸ ἐπιθυμητὸ καὶ τὸ ἀνεπιθύμητο, ἡ πλου-τοφόρα παρουσία τοῦ περαστικοῦ, τοῦ δια-στῆ τοῦ ἡθους καὶ τῆς ὀμορφιάς. Καὶ ἡ ἀσεβῆς λιτανεὶα τοῦ ἐτερόκλητου, στὸ σῶ-νορο τοῦ ἀπεγνωσμένου ἢ γυμνότητα καὶ ἡ μεταμύεση. Ἐρμαιοὶ καὶ δέσμοι τῆς ἑ-λευθερίας, αὐτῆς τῆς ἐπαγθέτατης σκλα-βιάς, ποὺ ἀπὸ δῶρο καὶ χάρη ἔγινε δόρυ καὶ θέλος καὶ χαμός. Οἱ πῆθοι σὲ ἀ-σελγῆ συμπλέγματα μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἡ φαντασία στὴν ἴδια λεκάνη μὲ τὸ μμητι-σμοῦ, καὶ αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ μιά πτυχὴ μονάχα τῆς διάψευσης τῆς συναδέλφωσης καὶ τοῦ οἰκουμηνισμοῦ. Πρόβλημα μὲ ἀγκά-θινο φωτιστέφανο ποὺ δὲν εἶναι μονάχα Σκιαθτικόν.

Τὸ δίπτυχο τῆς τέχνης Του καὶ τοῦ ἡθους Του ποτὲ δὲν ξεσκίστηκε, ποτὲ δὲ χωρίστηκε,

στάθηκε ἐκεῖ στὸ στερέωμα σὺν ἀστέρι τῆς ἀποδοκιμασίας Του. Ἡ κάθε πέτρα, ὁ κάθε κάθος, ἡ κάθε ἀκρογιαλιά ἐννοιῶσε τὸ ἀγ-γιγμα τοῦ λόγου Του, καὶ ἀπὸ τότε ζεῖ ἀπαρέγκλιτα κατὰ τὸ θέλημά Του.

πράγματα, μὲ τὸ περιθάλλον. Τὸ σπῆτι τοῦ Παπαδιαμάντη μιλάει γιὰ ὑστατὴ φορά γιὰ τὸ μεγάλο του ἔνικο.

Τὸ σπῆτι θρίσκειται δίπλα στὸ λιμάνι, λί-γο τραθηγμένο, δὲ βλέπει τὴ θάλασσα, δ-

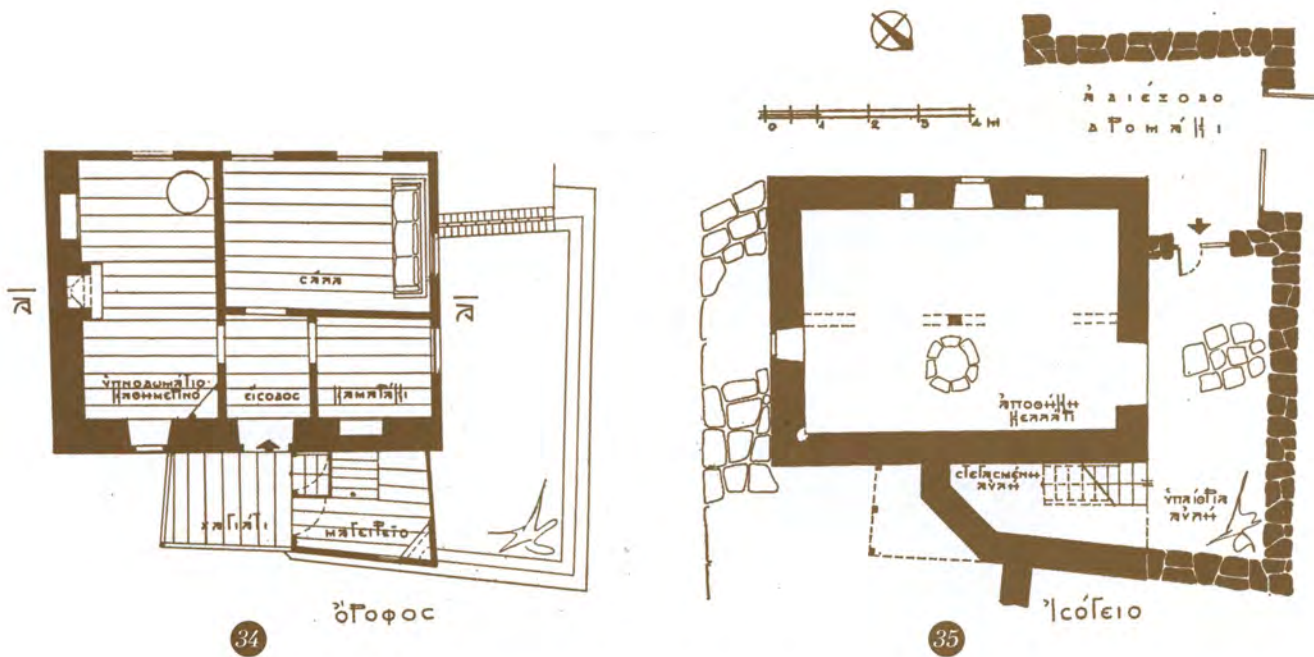

Σχ. 1. Δρόμος μὲ τὴν πέτρινη ράχη τοῦ φανταστικοῦ ἔρπετοῦ.

Λοτὰ γιὰ τὴν ἀμόσφαιρα, γιὰ τὶς μορ-φές, καὶ γιὰ τὰ ἦθη.

Ὅμως τὸ σπῆτι του, τὸ σπῆτι τοῦ παπᾶ Ἀδαμάντιου, τὸ πατρικὸ του σπῆτι, τρα-θηγμένο σὲ ἓνα πλάτωμα καὶ δίπλα σὲ ἓνα στενὸ δρόμο, ἀντιστέκεται στὸν καιρὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Δίπλα στὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο, τὸ σπῆτι του, σὲ συνέχεια καὶ σὺν ἐπισφράγιση μιᾶς ζωῆς καὶ μιᾶς στάσης, ἀφηγεῖται τὸν ἐξαισιό μῦθο τῆς ἀπόλυτης ταύτισης μιᾶς ψυχῆς μὲ τὰ ἀψοχα, μὲ τὰ

μῶς ἀκούει τοὺς θόγγους τῆς καὶ τοὺς ἀ-νέμους. Ἀνάμεσα στοὺς δύο λόφους ποὺ δεσπόζουσιν στὴν πολίχνη καὶ ἀνάμεσα στὰ δυὸ λιμάνια, τὸ μικρὸ καὶ τὸ μεγάλο, στὴν καρδιά τοῦ ταπεινοῦ οἰκισμοῦ θρίσκειται ὁ δρόμος του. Ὁ μικρὸς δρόμος εἶναι ἀδιέ-ξοδος, δὲ φέρνει παρὰ στὴν αὐτὴ τοῦ σπι-τιοῦ του. Ὁ παπᾶ Ἀδαμάντιος θρίσκειται σὲ ἀδιέξοδο, μόλις παράλαβε τὸ στενὸ κα-λιμαῦχι καὶ τὰ γυναικεία παπούτσια ποὺ τούστειλε ὁ ἀπραγὸς γιὸς του ἀπὸ τὴν Ἀ-

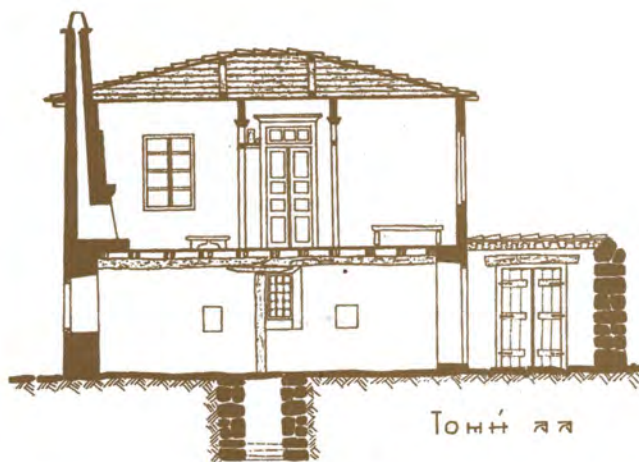

Σχ. 2. Τὸ ἰσόγειο καὶ ὁ ὄροφος, τὸ κατῶ καὶ τὸ ἀνώ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παπαδιαμάντη.

θήνα. Ἡ παπαδιά του τὸ ἴδιο με τόσα παιδιά. Οἱ κόρες του ἀγαμες, μιὰ χήρα με τόσα παιδιά, ὁ ἄλλος γιὸς στὴ φυλακὴ, ἰσάριθμα ἀδιέξοδα. Καὶ ὁ κύρ Ἀλέξαντρος μονάχα με τίς μεταφράσεις του, ποτὲ δάσκαλος, μακριὰ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο, μακριὰ ἀπὸ τὸ Ὄρος, κοσμοκαλόγερος μέσα σ' ἕναν ἀντιφατικὸ κόσμον νηφαλιότητος καὶ μέθης.

Τὸ σπίτι εἶναι δέκατο ὅπως ὄλα τὰ πα-

μιὰ μεγάλη μονοκάμαρα, ἦταν ἡ ἀποθήκη καὶ τὸ κελλάρη (βλ. τὸ ἰσόγειο στὸ σχ. 2), ἐκεῖ γίνονταν κι' οἱ χοντροβουλειές. Ἐλάχιστο φῶς, τὸ στάρι καὶ τὸ λάδι σὲ πιθάρια, οἱ καρποὶ ξεραίνονται στὸ δοκάρι τῆς ὀροφῆς. Καὶ μιὰ ἀπίθανη παρουσία, ἕνα πηγᾶδι στὴ μέση τοῦ κατωγιοῦ. Ἐνα χοντρό δοκάρι θαστάει τὰ πατόξυλα, κι' ἕνας στῦλος, μιὰ κολόνα ὑποθαστάει τὸ δοκάρι καὶ τὸ κεφαλοκόλονο μοιράζει τὴ δουλειὰ ἀνά-

Σχ. 3. Ἡ τομὴ τοῦ σπιτιοῦ.

λιότερα Σκιαθίτικα σπίτια. Τὸ σπίτι εἶναι σκεπασμένον με ξύλινη κεραμιδένια στέγη. Μιὰ μικρὴ μαντρογυρισμένη αὐλὴ στὸ πλάι τὸ παραστέκει. Μιὰ δίφυλλη πόρτα φέρνει στὴν αὐλή· στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ στέγη του χαμηλὴ, ἀθήρῃ, σὰ σῶμα ποῦ ἀναπαύεται καὶ ἔχει πιά κατακαλιθῆ. Κατῶ κι' ἀνωὶ δένονταν ἄλλοτε με ξύλινη ἐσωτερικὴ σκάλα κι' ἐπικοινωνοῦσαν· σήμερα ἡ σκάλα δὲν ὑπάρχει, ὅμως σημαδεύει τὴ θέση τῆς ἢ καταπαχτή. Τὸ κατῶ μονόχωρο,

μεσὰ τους. Ὁ στῦλος αὐτὸς εἶναι ἡ πραγματικὴ κολόνα τοῦ σπιτιοῦ ὅπως λένε, γιατί μαζὶ με τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους θαστάει ὀλόκληρο τὸ σπίτι: τὸ πάτωμα, τὰ μεσοχώρια, τὴ σκεπὴ. Ὡστόσο ἡ κολόνα ἀπορεῖ κοιτάζοντας τὸ πηγᾶδι, τὴν παράξενη συντροφιά ποῦ τῆς προσορίστηκε, καὶ τὴν προεκτείνει σὲ θάθος (βλ. τὴν τομὴ ΑΑ στὸ σχ. 3). Πότε ἀραγε νὰ τὸ ἀνοίξανε, πρὶν νὰ χτιστῇ τὸ σπίτι ἢ μετὰ; Καὶ ἕνα πηγᾶδι μέσ' τὰ θεμέλια πῶς μπορεῖ νὰ συμβιθαστῇ;

36

1. Περιγραφή τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸν Κ. Φαλαίτης, ὅπως τὸ εἶδε τὸ 1924, μᾶς δίνει στὴν ἐξοχὴ φιλολογικὴ μελέτη του γιὰ τὸ μεγάλο Σκιαθίτη δ Γ. Βαλέτα (δλ. Γ. Βαλέτα, Παπαδιαμάντης — Ἡ ζωὴ, τὸ ἔργο, ἡ ἐποχὴ του, Ἀθήνα 1955 β' ἔκδοση, τόμ. Στ' τῶν Ἀπάντων του, σελ. 47 - 50).

Ἡ αὐλὴ πλακοστρωμένη ἔχει ξεχάσει τὸ Παπαδιαμάντη παιδί. Μισὴ ὑπαίθρια καμισὴ στεγασμένη ἔρπει κάτω ἀπὸ τὸ μαγειρεῖο καὶ τὸ χαγιατί. Ἡ λεμονιά στὴ γωνία τῆς ἀποτραπηγμένης, μοναχικῆς, λουλούδια δὲν ὑπάρχουνε πιά.

Στό άνώι άνεβαίνεις από μιά ξύλινη σκάλα σκούθοντας' πρώτη στάση στό σκεπαστό έξωστάκι, στό χαγιάτι. Καί δίπλα τό μαγειρείο (βλ. τόν δροφο στό σχ. 2). Έδώ τί θέλεις νά θυμηθούμε. Έχει γράψει τόσες σελίδες γιά κάθε κάμαρα αούτου του σπιτιού. «Όξός συριγμός παγερού θορρά ήκούσθη σείων τά δένδρα του κήπου και τούς ξυλοτοίχους του μαγειρείου επί του σκεπαστού έξώστου τής οικίας, οι ύελοι δέ και τά παράθυρα άπήντησαν διά γοερού στεναγμού». Όπως άφηγείται ο ίδιος «Στό Χριστό στό Κάστρο» κατά τό συναρπαστικό εκείνο άπόθραδο στό σπίτι του παπά Φραγκούλη, τήν παραμονή τών Χριστουγέννων, ύποκαθιστώντας τά πρόσωπα τής άφήγησής του με τά πρόσωπα τής οικογενείας του, τών συγγενών και τών φίλων. Του ήταν τόσο δύσκολο νά άλλάξη τά πρόσωπα, νά παραλλάξη τήν περιγραφή του, νά ψευσθή με όποιαδήποτε άδεια, έστω και με τή θεμιτή και νόμιμη ποιητική άδεια. Όπου παραλλάζει κάτι, από ταπεινούση, τό κάνει με τέτοιο τρόπο που ή άλήθεια είναι διαφανής και φωτισμένη πιά πολύ. Έκει λοιπόν σ' αυτό τό μαγειρείο συντελούνται κι' άλλα θαυμάσια: «Τά δύο παπαδοκόριτσα με τά παράπωνα και τούς γογγυσμούς τής ή μιά, με τούς κρυφούς γέλωτας και τήν έλπίδα τής συμμετοχής του ταξειδίου ή άλλη, έθρασαν δσα αύγά είχαν, έως τέσσαρας δωδεκάδας και τά έθεσαν εις τόν μπάτον ένός καλαθίου, τό όποϊον άπεγέμισαν ειτα με δύο πρόσφορα τυλιγμένα εις όθόνας και κηρία με λίθανον». Έτοιμασαν τό καλάθι με τήν «κουμπάνια», γιά τούς έκδρομείς και τούς άποκλεισμένους από τό χιόνι στην «άπορρώγα» άκτή του Κουρούπη.

Όλο τό σπίτι τρεις κάμαρες, κι' οι τρεις τυλιγμένες στό λιθάνι, μιά μικρή στενόμακρη είσοδος σέ φέρνει και στίς τρεις (βλ. τόν δροφο στό σχ. 2). 'Η μικρή είσοδος κι' αύτή, αύτή προπάντων λιθανισμένη, ένα ράφι και λίγα εικονίσματα, χάρος άχώρητος δέ χωράει τίποτ' άλλο, παρεκτός από δυο τρεις δρθιους ανθρώπους. Πόρτες δίφυλλες, τόσο στενές, που μπαίνεις μονόπαντος' θά-

πρεπε νάταν μονόφυλλες. 'Αλλά έλα που ή έποχή ζητούσε τήν άρχοντιά τής δίφυλλης πόρτας, και τό «ίερατικόν μέλαθρον» δέ μπορούσε νά τήν άγνοήση και νά ύστερήση. Όλα έχουσε ένα δριο, άκόμα και ή ταπεινούση.

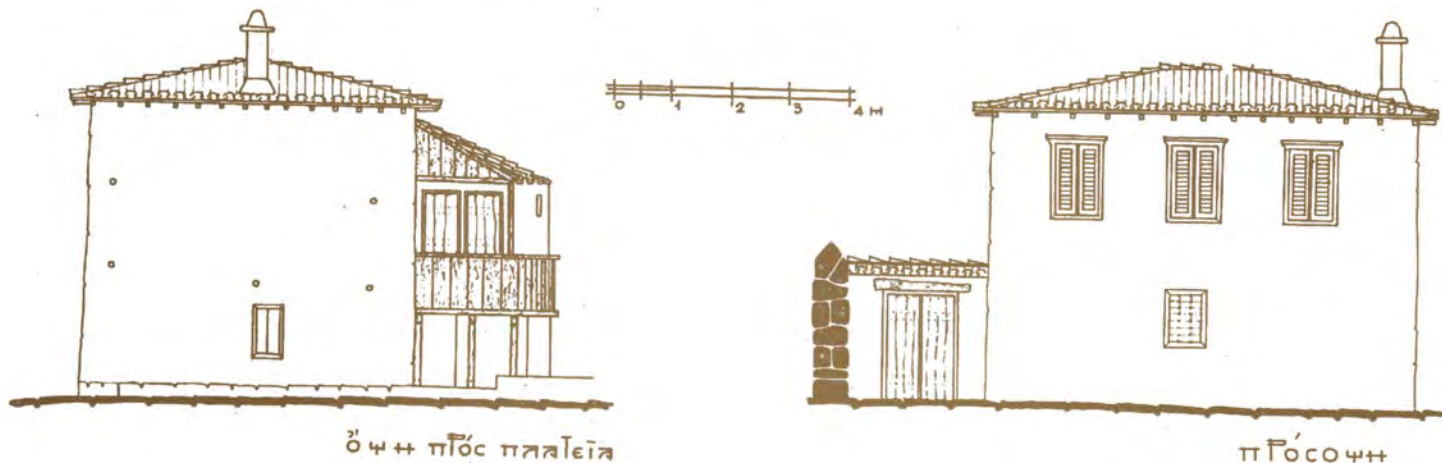
Στή μεγάλη κάμαρα άπέναντι καθός μπαίνομε, που ήταν και ή σάλα του, ή ύποδοχή του, με τρία παράθυρα και τόν καναπέ. Με τή φτωχική πολυτέλεια ένός σκέτου άβασθου φατνωματικού ταβανιού στολισμένου με μικρό χρωματιστό ρόμβο: ταπεινή άνάμνηση και πενιχρή μνήμη τών κατάκοσμων φατνωματικών ξυλόγυπτων ταβανιών τών άρχοντικών σπιτιών του γειτονικού Πηλίου.

Έδώ λοιπόν, στή μεγάλη αύτή κάμαρα, στή σάλα, τά τρία παράθυρα κι' ο καναπές στέναζε από τό θάρος τόσο κόσμου, τώσων έπισκεπτών που του ζητούσαν αύτό-γραφα. 'Ας τή δοίμε τή μεγάλη κάμαρα άναχρονιστικά με μοίρα άλλιώτικη, άφου ή άλληθινή ήτανε τόσο συφή. Τρεις ξένοι δημοσιογράφοι με άχρηστο τό διερμηνέα τους, ταξιδεμένοι, σοφοί και άνήσυχoi, με τόση άφανή δύναμη που νά μπορή νά άφανίση, ήρθαν με τά σέθη τους γι' αυτόν τρεις φίλοι του που τόν έχουσε πολυδιαβάσει, τρεις θαυμαστές του από τό έξωτερικό που θέλουσε με τά γραφήματά τους νά στερεώσουνε και νά πλατύνουνε άκόμα πό πολύ τή φήμη του, ρίχνοντας και τό δικό τους τό φώς, κλέβοντας από τό δικό του τό φώς. Όμως οι θαυμαστές άργήσανε τόσο πολύ νά γεννηθούν. Συνομιλούνε, τόν άκούνε με προσοχή, και τόν ρωτάνε γιά χίλια πράγματα. Πώς γίνεται ή τέχνη σας νά είναι ανεπανάληπτη ένδύ τά θέματά σας μένουνε τόσο ίδια; 'Η φόνισσα ήτανε πρόσωπο ύπαρκτό; 'Ο φτωχός Άγιος που περιγράφετε μήπως είναι πλάσμα φανταστικό; Καί άλλες παρόμοιες άνησυχίες και καυτά έρωτήματα. 'Η έπικαιρότητα είναι άδηφάγος. 'Ο κόσμος θέλει νά ξέρη κάτι που θαυμάζει. 'Η περιέργεια είναι δικαιολογημένη. Μά πητε μας λοιπόν. 'Αλλά ο Πικιώνης, ο Παπαδιαμάντης τής αρχιτεκτονικής, δέν άπαντούσε ποτέ σέ έρωτήματα, τόν ελαμε κι' αυτόν άγαπήσει, μήπως θά ήταν δυνατό νά άπαντήση ο Παπαδιαμάντης, ο Πικιώνης αύτός τής λογοτεχνίας; Φυσικά κι' οι δυο άγιοι θά σωπαίνανε, άφήνοντας παράμερα τήν τέχνη, τούς ανθρώπους, και τά έρωτήματα νά όριμάσουν.

Στή μικρή κάμαρα, στό πιά μικρό καμα-

1. Σήμερα στο χαγιάτι άνεβάζει και δεύτερη ξύλινη σκάλα που έρσκαεται προς τήν πλατεία' ή σκάλα θμος αύτή είναι νεώτερη, μεταγενέστερη, γι' αυτό και δέν τήν σημειώνουμε σέ σχέδια, και κατασκευάστηκε όταν τό σπίτι έγινε μουσειο, γιά νά διευκολύνη τήν προσέλαση τών έπισκεπτών.

Πρόσοψη και όψεις του σπιτιού.

όψη πρὸς πλατεία

πρόσοψη

ράκι του σπιτιού, έντοιχισμένος ο Παπαδιαμάντης σαν άγιογραφία άγρυπνάει. Σωστό κελλί μοναστηριού, ένα παράθυρο, ή αυλή, ένα χωνευτό ντουλαπάκι στον τοίχο, τό στενό κρεβάτι με τά ξύλινα στρίποδα. Ψυχή άσκητη. Καί μαζί του τό άχόριστο όνειρο νά καλογερέψη σ' 'Αγιόνόρος. "Έτσι, άφου καί σ' αυτό διαφεύσθηκε, άγκάλιασε τήν ψευδαίσθηση αυτός πού δέν ήξερε καί δέ μπορούσε ποτέ νά ψευσθή, ούτε στήν τέχνη, ούτε στή ζωή. 'Ακαμψία, κανέναν συμπεθασμό, έτσι έσπασε ή όρδη. Στή μικρή του κάμαρα σήμερα κέίτεται τό αίνιγμα μιάς κασέλας, πού τρίζει δταν άνοιγή τό φέρετρό της, μιάς άρμενοκασέλας ναυτικού, χωρίς όσπρα στό κρυφό συρταράκι, κενή: «'Αχ σκληρά. "Έλπιζα. Καί πάλιν έλπιζω. Δ. Σ. Ρ. Ν. Μιζέλη». Ποιά νά ήταν ή σκληρά; Καί γιατί έλπιζε; Καί γιατί ξαναέλπιζε; Δέν είχε καταλάβει τήν όψη τής έλπίδας αυτός ό τόσο ταξιδεμένος άγνωστος;

"Η άριστερή κάμαρα ήταν καί ύπνοδωμάτιο καί καθημερινό, στήν άκρη καθώς μπάνομε, τό ερειπωμένο. Τό τζάκι, ό άνεμος, τά παραμύθια, ή οικογενειακή θαλπωρή, άνατολικώς τής 'Εδέμ. 'Η φωτιά, τό χαμηλό κυκλικό τραπέζι του μυστικού δείπνου, ή θελκτική άρχαίζουσα εδαισθησία του μικρού αυτού παιδιού, του μεγάλου αυτού άνθρώπου, καί όλα τά γραφικά καί άπέριττα του ταπεινού παπαδόσπιτου, του έιεραιτικού μελάθρου, όπως τό ήθελε ό αισθητικός του άρχαίσμος. 'Εκεί, σ' ένα στρώμα ριγμένο στό πάτωμα δίπλα στή φωτιά του τζακιού, πού δέ μπορούσε πιά νά τον ζεσάνη, γιατί είχε άρχίσει τήν όδοπορία για τό μεγάλο ύπνο πού τον συνοδεύει ή παγονιά, ή δοκιμασμένη ψυχή ξεκίνησε για τά ερόδινα άκρογιάλια πού του είχαν προοριστή. Δυτικώς τής 'Εδέμ.

Τό σπίτι του λοιπόν ήταν ένα άπλό, λιτό καί άπέριτο νησιώτικο σπίτι, ένα τυπικό Σκιαθίτικο σπίτι. Μά πώς μπορούσε νά ήταν διαφορετικό; "Ένα σπίτι πού σήμερα πιά δύσκολα μπορείς νά συναντήσεις τό δμοιό του στό νησί, άφου όλα έχουν αλλάξει, άφου όλα έχουν τόσο πολύ διαφοροποιηθή.

Τήν άπλούστατη έπίπλωση του σπιτιού τή συμπληρώνουν μερικά ταπεινά άντικείμενα προσωπικής του χρήσης. Τό τηρούνι του, με τούς δυό ένθετους μετάλλινους μικρούς σταυρούς στήν κοκκάλινη λαθή του, άγιορείτικης τέχνης, άνάμνηση καί ύπόμνηση ενός όνειρου καί μιάς διάφευσης. "Ένα πη-

λινο θυμιάτο πού χρησιμοποιούσε στίς προσευχές του, χάρισμα από τό τσουκαλαριό. 'Ο κοντυλοφόρος του, τό καλαμάρι του, δώρο του άθβά Διονύσιου στον πατέρα του, τό άμμοδοχείο, ή σφραγίδα του, καί τό ψαλτήρι του. "Ότι άπόκτησε ή άκτημοσύνη του. "Όλα του τά δίπλα, καί δλόκληρη ή περιουσία του. 'Η μεγάλη κληρονομιά πού άφήσε για τούς έπιγόνους. "Αμα τά δής νά κείτωναί άραδιασμένα στό μικρό τραπέζι μπορεί νά κλάψης. Πώς ένας άνθρωπος θάσπηξε τόση δόξη;

Μά καί τό έξωτερικό του σπιτιού ήταν τόσο άπλό, έτσι ταπεινό, τόσο πολύ δεμένο με τό έσωτερικό του, με τή μεταβυζαντινή παράδοση τής κοσμικής άρχιτεκτονικής του νησιού. Τό έξωτερικό καί τό έσωτερικό του σπιτιού ταυτισμένα, δυό ίσοδύναμα, ή μεταβυζαντινή παράδοση πού τον έθελξε. Οι μορφές πού λάτρεψε δυό καί τό περιεχόμενό τους. "Ένα παραλληλεπίπεδο άναγερτό, ή ξύλινη σκάλα, τό μαγειρείο καί τό χαγιάτι τό περιτυσοόταν καί τό παράστικε (σχ. 4). Μιά τετράρριχη κεραμιδιένια στέγη σκέπαζε τήν ειρήνη αυτού του σπιτιού με όση ειρήνη μπόρεσαν ποτέ νά πλάσουν τέσσερα έπίπεδα καί γι' αυτό νά άγιάσουν. Καί δίπλα σ' αυτή τή στέγη μιά δεύτερη, μικρότερη, μονόριχη, συνέχιζε τή μεγάλη στέγη πάνω από τό χαγιάτι σέ μιά ταπεινά γραφική προέκταση. 'Η μιά όψη ήταν γυμνή, καί τυφλή, καί φτωχή, καί διακοπτόταν μονάχα από ένα στενό παραθυράκι στό κατώι (θλ. όψη πρός πλατεία στό σχ. 4): ή παρουσία έκφρασμένη με άπουσία, μιά άλλη μορφή παραδοσιακού άφαιρετισμού. Καί όστερα κατά τή δόση μιά άλλη όψη του σπιτιού (θλ. πρόσψη στό σχ. 4). Τρία παράθυρα σέ παράταξη καί ένα μικρό στό κατώι, τρεις βυζαντινές κολωνίτσες καί άποκάτω ή τελεία κι' ή παύλα. Δέν είδαν ποτέ τά φώτα μιάς άληθινής εύφροσύνης, πού έσθυναν ένα ένα καθώς άπέρχονταν οι ένοικοι. 'Ο 'Αλέξαντρος καί οι άδερφές του μείνανε άνύπαντροι, άσυντρόφευτοι σέ όλη τους τή ζωή. 'Ο άλλος άδερφός του Παπαδιαμάντη ήταν ό άσωτος υιός, πού άποκοιμήθηκε δέ λογαριάστηκε ποτέ για ζωντανός. 'Απόγονος δέν άπόμεινε ούτε ένας, όμως Παπαδιαμάντης θά πη άνέσπερο φώς.

"Ο τάφος προεκτείνει τό σπίτι, όμως δέ μιλάμε ποτέ για τον τάφο τών ζωντανών για τούς πεθαμένους ύπάρχει ταύτιση, τό

πρώτο καί τό τελευταίο, μιά συγκεφαλαίωση. 'Ο τάφος του Παπαδιαμάντη έχει πλατύνει, έχει κατακυρέψει τό νησί, τό όνομά του είναι χαραγμένο παντού με τήν μαγική άλληγορία τής παράλλαξης καί τής προέκτασης πού τούς χάρισε.

"Η άνισότητα τών δυό 'Αλέξαντρων είναι τερατώδης, άπάνθρωπη" τόση άνισότητα στή ζωή καί στό θάνατο είναι άνήκουστη άδικία. 'Ο Μωραϊτίδης καί ό Παπαδιαμάντης. Τά δυό λαδέρφια. Φαίνεται ότι δέ συνεννόηθηκαν ποτέ, ίσως καί δέν άγαπήθηκαν, για διαφορετικούς λόγους ό καθένας. Οι όρό-

μοι τους στή ζωή χάρισαν, οι άνεξιχνίαστες μεταθανάτιες άτραποι πού άκολούθησε ή ύστεροφημία τους τούς χωρίζει όριστικά. Κι' άς είναι πλάι πλάι θαμμένοι, κι' άς άντικρύζουνε τήν Καναίτσα σκιασμένοι κάτω από τό ίδιο δέντρο.

Καί πιά πέρα ένας άκόμα τάφος, του πατέρα Παπαδιαμάντη, του ιερέα 'Αδαμάντιου, μαρτυράει τή στοργή του γιου, τό ύφος του τον προδίνει.

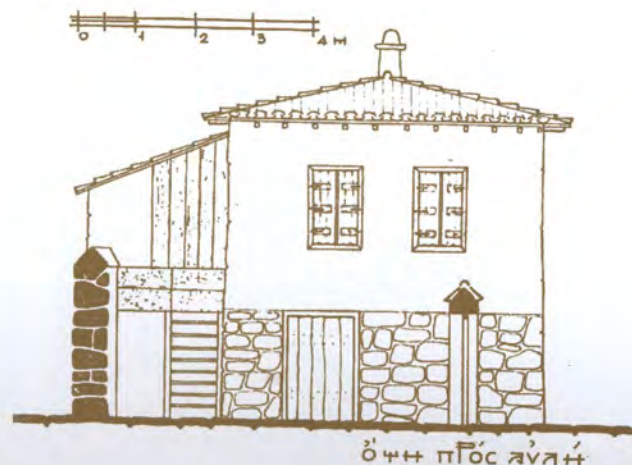
«ΟΙ θεώμενοι... εύχεσθε ύπέρ 'Αδαμαντίου».

Δ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Νέα Εστία 89 (1971)

38

39

37

40

Η μεγαλύτερη αδελφή, Ουρανία Παπαδιαμάντη (1845 - 1934) είναι η μόνη που παντρεύτηκε, το 1860, τον Ιω. Ν. Αλεξάνδρου.

Από τον γάμο τους γεννήθηκαν 14 παιδιά, από τα οποία επέζησαν τα 10, 7 αγόρια και 3 κορίτσια. Όλα τα αγόρια ξενιτεύτηκαν στην Αμερική. Με προικοσύμφωνο ο ιερέας Αδαμάντιος και η σύζυγός του, Αγγελική (Γκιουλώ), παραχώρησαν το σπίτι τους στους νιόπαντρους Ιωάννη και Ουρανία. Το παλιό αυτό σπίτι, το Μωραϊτέικο, προικώο της Αγγελικής, δεν είναι αυτό που σώζεται σήμερα ως οικία Παπαδιαμάντη. Ο παπα-Αδαμάντιος έχτισε καινούργιο σπίτι μπροστά από το παλιό που δόθηκε ως προίκα στην Ουρανία, και αυτό το καινούργιο σπίτι είναι το γνωστό ως οικία Παπαδιαμάντη στη Σκιάθο. Το παλιό κατεδαφίστηκε το 1934.

Το 1860 που παντρεύτηκε η Ουρανία, είχαν γεννηθεί όλα τα αδέρφια της στο παλιό μωραϊτέικο σπίτι, ο δε Παπαδιαμάντης ήταν 9 χρονών, όταν μετακόμισαν στο καινούργιο σπίτι. Αυτό, η σημερινή οικία Παπαδιαμάντη, απαλλοτριώθηκε υπέρ της κοινότητας Σκιάθου στις 20 Ιανουαρίου 1954 «ως άποτελοῦσα σπουδαῖον Μνημείον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου καὶ ἔχουσα Ἐθνικὴν Ἱστορικὴν σημασίαν» και κηρύχτηκε ως διατηρητέο μνημείο.

Φραγκούλας, Σκιαθίτικα Γ', σσ. 15-25

40-43: Φωτ. Merlier

Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, φωτ. 18, 20, 21, 23

41

Το τζάκι του σπιτιού

42 Αριστερά η Κυρατσούλα Παπαδιαμάντη (1858-1936)
και δεξιά η Σοφούλα Παπαδιαμάντη (1852-1930).
Φωτ. Merlier

Κυρατσούλα Παπαδιαμάντη (1858-1936).
Φωτ. Merlier

44

Ουρανία Παπαδιαμάντη - Σύζυγος Ιωάννη Ν. Αλεξάνδρου
(1845 - 1934) Η μεγάλη αδελφή του Αλ. Παπαδιαμάντη

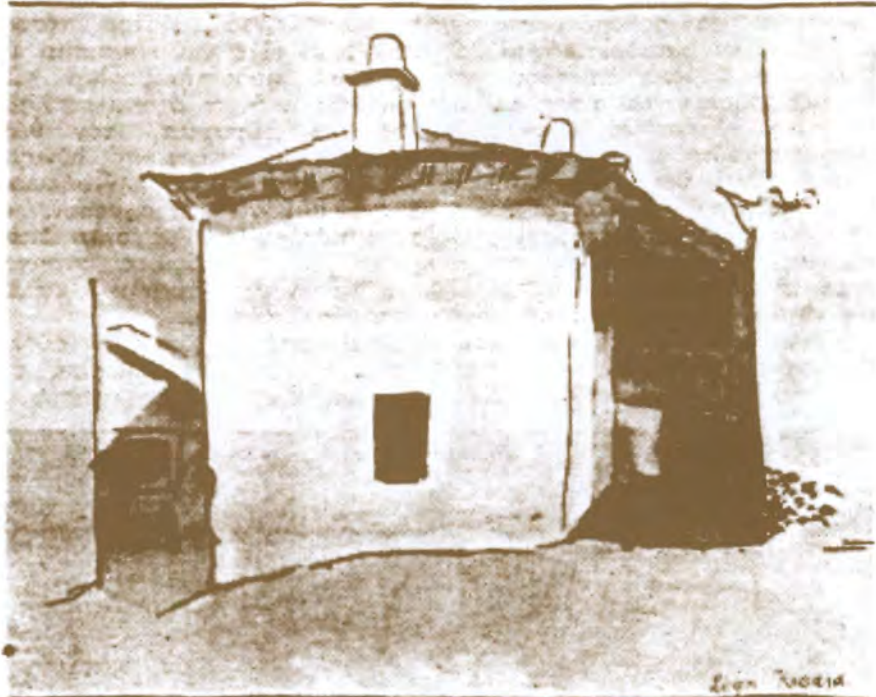

45 Χαρίκλεια †1921, Σοφούλα †1930, Κυρατσούλα †1936
Αδελφές του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη
Hariklia †1921, Sophoula †1930, Kiratsoula †1936
Sisters of Alexandros Papadiamantis

Η ΑΔΕΛΦΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ

Σεπτέμβριος τοῦ 1933. Ἐνα φωτισμένο φθινοπωρινό μεσημέρι. Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς αὐτὸ ὠργιάζον ἡ θάλασσα καὶ τὸ βουνό. Καὶ εἰς τὸν ὄργισμὸν αὐτὸν ἐπαυγύριζε ζαπλωμένη ἐπάνω εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ Αἰγαίου ἡ Σκιάθος. Μη-οὐ γραφικὸ. Εἶδαμε κοπάδια δλόκληρα νὰ κατεβαίνουν στὶς ἀκρογιαλιές του γιὰ ν' ἀρμυρίσουν. Καὶ ἐξήσαμε τίς ἀλίγες ὥρες τοῦ περάσματός μας τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θρησκευτικοῦ μυστικισμοῦ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν καλῶν καὶ ταπεινῶν ἀνθρώπων, καθὼς μᾶς τοὺς ἐγνώρισε καὶ μᾶς τοὺς ἐζωγράφησεν ὁ δοκητὴς ποιητὴς, ὁ Ἄλεξανδρος Παπαδιαμάντης. Καὶ ἡ συγκινησις τοῦ ἐδημιούργησε εἰς τὴν ψυχὴ μας ἡ ἀτμόσφαιρα αὐτὴ μᾶς ὡδήγησε εὐλαβικοὺς προσκυνητὰς καὶ τιμητὰς μίᾳ μεγάλῃ μνήμῃς εἰς τὸ σπιτί ἐκεί-

μὰ τοὺς κόσμους καὶ μὲ τὸ ἔργο του. Καὶ δεῖν ἀρχίσω νὰ μᾶς μιλήῃ γιὰ τὸν ἀγαπημένον τῆς νεκρῆ ἀδελφῆς τῆς εἶδαμε τὸ γέροκο ἐκεῖνον ρικνὸ πρόσωπο νὰ φεγγυβολᾷ καὶ νὰ παίρνῃ μιά νεανικὴ ἔκφρασι καὶ ν' ἀκτινοβολῆ ἀπὸ τοὺς κόσμους τοῦ μᾶς περιέγραψεν ὁ ποιητὴς καὶ μᾶς συνεκίνησαν. Τὸ μικρὸ τραπέζι μὲ τὸν πρασινοδεμένο τόμο τοῦ Σαίξπηρ, οἱ φωτογραφίαι τῶν γονέων τοῦ ποιητῆ, τὸ κρεβάτι μὲ τὸ εἰκονοστάσιο ἀπ' ἐπάνω καὶ μὲ τὸ ἀναμμένο καντήλι ἀκόμη, ὅλα ἔδιδαν τὴν στιγμὴ ἐκείνη τῆς γνωριμίας μας μὲ τὴν Κερατσοῦλα τὴν εἰκόνα μίᾳς ζωῆς ποὺ τὴν ζήσαμε μαζί μὲ τὴν ἀφωσιωμένη αὐτὴ ἀδελφὴ τοῦ μεγάλου νεοέλληρος ποιητοῦ καὶ δοκητοῦ. Ἡ Κερατσοῦλα μᾶς μίλησε κατόπιν γιὰ κάποια πρόσωπα ὑπερκτὰ ποὺ τὰ ἐξιδανίκευσε ὁ Παπα-

Τὸ σπιτί τοῦ Παπαδιαμάντη, σχεδιάγραμμα τῆς δίδος Σόφης Κεφάλαι, ἀποφοίτου τῆς σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν καὶ μαθητρίας τοῦ κ. Παρθένῃ

ου ποὺ μᾶς ἔκαμε ν' ἀγαπήσουμε τὴ Σκιάθος καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς καὶ ποὺ μᾶς ἔδωκε τὴν εἰδυλλιακὴν ζωὴν συγκρασημένη μὲ τὸν θρησκευτικὸν μυστικισμὸν καὶ μὲ ἕνα ρεαλισμὸν ἐξιδανικευμένο. Ταπεινὸ τὸ σπιτί τοῦ ποιητῆ καθὼς ὁ ἴδιος ὁ λευκὸς δοκητὴς καὶ καθὼς οἱ ἀνθρώποι τῶν κόσμων ποὺ μᾶς ἐζωγράφησε. Ἄνοιγμένη ἡ ἐξώπορτά του καὶ ἀνεβήκαμε τὴν παλὰ ξυλῆνα ἐξωτερικὴ σκάλα πρὸς ἕνα εὐρύ παλὸν χαγιάτι μ' ἕνα δυνατὸ εἰλικρινὴ παλμό. Ὡσάν ἡ ἀτμόσφαιρα καὶ τῆς αὐτῆς ἀκόμη τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ ν' ἀνέθιβε τὸ λεπτὸ ἀρώμα τοῦ θυμιάματος καὶ τὸ μῦρο τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνοῦ διηγηματογράφου. Βουβοὶ ἀπὸ συγκίνησι ἐμπήκαμε εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παπαδιαμάντη. Καὶ εἰς ἕνα δωμάτιο ἄπλο, ὀρθλητικὸ, ὡσάν ἀναγνωστήριον μοναστικὸ καὶ ὡσάν καλλιδοκητὸν, μᾶς ἐπεδέχθησαν καθισμένες ὁ ἕνα ἄπλο πτερόν δύο γυναῖκες μαυροφορεμένες καὶ μαυρομαντηλοῦσαι. Ἦσαν οἱ ἀδελφές τοῦ ποιητῆ. Ἡ Ὀδρανία καὶ ἡ Κερατσοῦλα. Ἡ πρώτη ἀρρωστή καὶ σιωπηλὴ. Ἡ Κερατσοῦλα γεμάτη φῶς καὶ καλωσύνη. Μιά ζωντανὴ μορφή τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ μιά ἐκφρασις ποὺ μᾶς εἰς τὸ πλάσιον τοῦ μαύρου μονηριαίου τῆς ἀτραπῆς ἀπὸ φωτεινοὺς ἐσωτερικοὺς κόσμους συνεφεμένους μὲ τοὺς κόσμους τοῦ ἀδελφοῦ τῆς διηγηματογράφου. Ὁ Παπαδιαμάντης εἶχε πεθάνῃ χρόνια πῦρα. Ἡ ἀδελφὴ του, ὅμως ἡ Κερατσοῦλα μᾶς ἔκαμε μὲ τὸν ἐλάτουμε ζωντανὸν μέσα εἰς τὴν ὀρθλητικὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἀδελφὴ του ἔζησε μὲ τὴν μνήμην.

διομάντης — τὴν Πολυξένη καὶ τὴν Πολύμνια. Καὶ συνεχίζοντας τὴν ἀφήγησι γιὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ γιὰ κάποια ἄλλα πρόσωπα μᾶς ἐζωντάνεψε ἀναγλυφικὰ τὸ φοβερὸ δράμα τῆς θραυκογιαννοῦς, τῆς περίφημης «φόνισσας», καὶ τὰ περίφημα ἐκεῖνα διηγήματα, τὸ «Ὀλόγυρα στὴ λίμνη» καὶ τὸ «Ὀνειρο στὸ κύμα». Κατόπιν γύρω ἀπὸ τὸ ἀγαῖμα τοῦ μεγάλου ποιητῆ ἀδελφοῦ τῆς τὴν ὥρα τῶν ἐπισημῶν ἀποκαλυπτηρίων τὴν εἶδαμε καὶ πάλιν τὴν Κερατσοῦλα μαυρομαντηλοῦσα καὶ μοιρολογίστρα. Τὰ μοιρολόγια τῆς ἦταν βουβὸ, μὰ σπαρακτικὸ. Καὶ τὸ συνῆδυσαν καμπάνες, ἀπειρες καμπάνες, ποὺ ἐσημαίναν τὴν ὥρα ἐκείνη εἰς μνημόσυνον τοῦ Παπαδιαμάντη, δημιουργώντας τὴν θρησκευτικὴν ἀτμόσφαιρα μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἤπείρασε ἡ ζωὴ του.

Σεπτέμβριος τοῦ 1933. Ἐπίρασεν τρία ἑτάμια χρόνια ἔκτοτε. Ἡ Κερατσοῦλα ἐσυνέχισε τὴν ζωὴ τῆς, ποὺ ὡσάν νὰ ἦταν συνέχεια τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ ἀδελφοῦ τῆς. Εἰς τὸ ἴδιον σπιτί ποὺ δὲ ἔπρεπε ἕως τώρα νὰ γίνῃ μνημεῖον Ἰωνικόν, ἀγορασμένον ἀπὸ τὸ κράτος. Καὶ χῶς — καθὼς μᾶς τηλεγράφησαν — ἡ Κερατσοῦλα ἐπέθανε. Φαυτάζομαι ὅτι εἰς εἰς τελευταίας στιγμὴς τῆς παραθίνοντας τὴν ἀγνὴ καὶ ἀχραντὴν ψυχὴ τῆς, ἡ μορφή τοῦ ποιητῆ δὲ ἔπείρασε δραματιστικὰ ἀπὸ τὸ προσέφαλό τῆς. Καὶ δὲ ἐκλείσαν τὰ μάτια τῆς δὴ ἀρίστη δάστυλα — ἡ ψυχὴ ἐκείνου ποὺ τόσο ἀγάπησε καὶ ποὺ ἐζήσε τόσο βραδεία καὶ τόσο ἀισθαντικά.

Βασ. Ἡλιάδης

Ελευθερον Βήμα,
Τρίτη 29 Σεπτεμβρίου 1936

ΑΠΕΘΑΝΕΝ

Η ΑΔΕΛΦΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ο κ. Β. Δεληγιάννης μεταδίδει τηλεγραφικῶς πρὸς τὰ «Ἀθηναϊκά Νέα» ἀπὸ τὴν Σκιάθου τὴν πληροφορίαν τοῦ θανάτου τῆς Κυρατσούλας Παπαδιαμάντη, ἀδελφῆς τοῦ μεγάλου Ἑλληνοῦ διηγηματογράφου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ἡ Κυρατσούλα, ἡ ὁποία ἀπέθανε χθὲς τὸ πρωῖ, ἦτο ἡ μόνη ἀδελφὴ τοῦ ἐξαιρετικοῦ πεζογράφου μας ποὺ εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν. Ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας ἀφοῦ ἀφιέρωσεν ὅλην τὴν ζωὴν τῆς εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς. Τὸ πατρικὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεβίωσεν ἡ Κυρατσούλα τὸ εἶχε μεταβάλλῃ εἰς μουσεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφύλασσε μὲ εὐλάβειαν θρησκευτικὴν κάθε τι ποῦ συνεδέετο μὲ τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Μὲ μαῦρο μαντήλι εἰς τὸ κεφάλι, μὲ τὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν τῆς, ἐδέχετο μὲ ὑπερφάνειαν εἰς τὸ ἀπλό τῆς σπιτάκι τοὺς θαυμαστάς τοῦ ἀδελφοῦ τῆς ποὺ ἐπεσκέπτοντο κάθε τόσο τὸ ἀπομακρυσμένον νησί του καὶ δὲν ἐκουράζετο νὰ ἐπαναλαμβάνῃ πρὸς ὄλους ἀνέκδοτα ἀπὸ τὴν ζωὴν του, νὰ ὁμιλῇ διὰ τὰς συνηθείας του, διὰ τὰ χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Τώρα τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη ἐρημώνεται καὶ τὸ μικρὸ ἐκεῖνο μουσεῖον μένει χωρὶς τὸν φύλακα, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τόσα χρόνια τὸ ἐφύλαττε μὲ πίστιν θρησκευτικὴν.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἄς θελήσῃ νὰ ἐνδιαφερθῇ καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ ἀναμνηστικὰ ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ζωὴν τοῦ μεγαλύτερου Ἑλληνοῦ πεζογράφου τῶν τελευταίων χρόνων.

47 Η Μέλπω Merlier με τὴν Κυρατσούλα Παπαδιαμάντη
Φωτ. Merlier. Παπαδιαμάντης καὶ Σκιάθος, φωτ. 24

Αρχεῖο Ζεβελάκη. Ἀθηναϊκά Νέα,
28 Σεπτεμβρίου 1936

ΚΥΡΑΤΣΟΥΛΑ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ, Η ΠΤΩΧΗ ΚΑΙ ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΗ ΑΔΕΛΦΗ ΤΟΥ ΣΚΙΑΘΙΤΗ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΠΟΝΟΝ ΜΙΑΣ ΠΕΘΑΜΕΝΗΣ

Κάποιο τηλεγράφημα από την Σκιάθο ἀνήγγειλε τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, τῆς τελευταίας ἀδελφῆς τοῦ μεγάλου πεζογράφου γιατί ἡ μεγαλύτερη πέθανε ἐδῶ καὶ τρία χρόνια. Μὲ τὸν θάνατον αὐτὸν σβύνει ἡ οἰκογένεια Παπαδιαμάντη ποὺ δὲν ἀφίνει κανέναν ἀπ' εὐθείας ἀπόγονο ἀλλὰ μακρυνοὺς μόνον σιγγενεῖς.

Ἡ καλὴ γρηοῦλα ποὺ ξεψύχησε προχθὲς στὸ φτωχικὸ τῆς ἀπέθανε κυριο-

πανάρχαια παράθυρα καὶ σανιδένιο τὰ βάνι. Δωμάτια μικρὰ, σωστὰ κλουβία, ὡστόσο ὅμως καθαρὰ, εὐάερα καὶ γεμάτα ἀπὸ μιὰ πρόσχαρη προσήνευ.

Ἡ γρηοῦλα ποὺ δὲν στεκόταν καλὰ στὰ πόδια τῆς κάθησε στὸν καναπέ μὲ τὸ τοπιανὸ κέντημα καὶ μᾶς κάλεσε δίπλα τῆς :

— Ἐρχεται, μᾶς εἶπε, κόσμος καὶ κοσμᾶται ἐδῶ. Ὅλοι μὲ ρωτοῦν γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ ἐμένα πιά μάλλιασε ἡ γλώσσα μου νὰ τὰ λέω... Καὶ δὲν

Ἐρείπια τοῦ Κάστρου τῆς Σκιάθου, ἐκεῖ ὅπου ἐκτυλίσσεται τὸ περίφημο διήγημα: «Χριστὸς στὸ Κάστρο».

λεκτικῶς ἐγκατατελελειμμένη. Αὐτὸ τὸ περίφημο μέχρι χθὲς Ἑλληνικὸ Κράτος μολονότι ἀνεγνώρισε τὴν ἀξίαν τοῦ Σκιαθίτη ἠθογράφου δὲν ἔλαβε καμμίαν ἀπολύτως μέριμναν γιὰ τὶς δύο μανητλοδεμένες γρηοῦλες ποὺ ἀφοῦ ἔχασαν τὸν «Ἀλέξανδρο»—ὅπως τὸν ἔλεγον—ἔζησαν μέσα σ' ἕνα βαρὺ καὶ καταθλιπτικὸ πένθος καὶ σὲ μιὰ φτώχεια ἀπερίγραπτη... Καὶ δὲν εἶναι ἄρᾳ γε ντροπὴ γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος ὅτι εὐρέθηκε ἕνας ξένος, ἕνας Γάλλος—ὁ κ. Ὀκτάβιος Μερλιέ—καθηγητῆς ἀποκατεστημένος στὰς Ἀθήνας, γνώστης τῆς Νεοελληνικῆς καὶ λάτρης τοῦ Παπα-

ξέρουν πὼς ἡ καρδιά μου λύωνει γιὰ τὴν ἐμένα μὲ φαίνεται πὼς ἦταν σὴν καὶ χθὲς ποὺ πέθανε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἀκόμα δὲν μπορῶ νὰ τὸ πιστέψω πὼς πέρασαν τόσα χρόνια.

Τὰ θολὰ μάτια τῆς γρηοῦλας βουρκώνουν καὶ, χωρὶς κανεὶς νὰ τῆς τὸ ζήτηση, διηγεῖται.

— Ἦταν στὰ 1910. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἀδύνατος καὶ ἦλθε γιὰ νὰ μείνῃ στὴ Σκιάθο. Ὁ ἀέρας θὰ τὸν ὠφελοῦσε θὰ τοῦ ἔκανε καλὸ. Ὡστόσο ὅμως στενοχωριόταν πολὺ. Εἶχε μάθῃ στὴν Ἀθήνα μὲ τοὺς γραμματισμένους καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ζήσει ἐδῶ. Ὑστερα ἡ ὑ-

διαμάντη για να κάνη κάτι για την τελευταία αδελφή του Παπαδιαμάντη—αυτήν που πέθανε προχθές;... Γιατί ό κ. Μερλιέ που εξέδωσε πρό έτους μία γαλλική μετάφραση των ωραιότερων κομματιών του Παπαδιαμάντη διέθεσεν ώρισμένον αριθμό αντίτυπων για την οικονομική ενίσχυσιν της αδελφής του συγγραφέως. Μ' αυτά και με κάτι άλλας μικροπροσόδους εξούσε στο γραφικό νησάκι της ή φτωχή γρηούλα...

Πώς τὰ ξέρω αυτά;... Μὰ από τὸ στόμα τῆς Ἰδίας, τῆς Κυρατσούλας Παπαδιαμάντη που μιά μέρα τοῦ περυσινού Σεπτεμβρίου μου ἐμπιστεύθηκε τὸν πόνο τῆς.

Πράγματι οἱ ἄνεμοι με εἶχαν φέρει πέρυσι στὴν Σκιάθο—που εἶναι ἀναμφιδόλως ἕνα ἀπὸ τὰ ωραιότερα, τὰ πιὸ γραφικὰ καὶ τὰ πιὸ ὑποβλητικὰ ἑλληνικὰ νησιά. Φυσικὰ μιά ἀπὸ τὶς πρώρες ἀσχολίες ἦταν ἡ ἐπίσκεψις στο σπίτι τοῦ μεγάλου πεζογράφου ὅπου, ζωντανὴ-ἀνάμνησις, θρισκόταν ἡ ἀδελφή του.

Πήραμε τὸ δρόμο μέσα ἀπὸ κάτι γραφικὰ καὶ κατάλευκα στενοσόκκακι για νὰ καταλήξουμε στο σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐνα κάτασπρο σπιτάκι, με μιά αὐλόπορτα γραφικὴ καὶ σακατεμένη ἀπὸ τὸ χρόνο. Μιά αὐλὴ ἀσβεστομένη στὰς τοίχους καὶ μιά γραφικὴ σκαλίτσα.

Οἱ ντόπιοι ποὺ μᾶς συνώδευσαν τὴν προειδοποιούν:

—Ἐ! θειά Κυρατσούλα, θειά Κυρατσούλα!... Σὲ ζητάνε....

Ἡ «θειά»—στὴ Σκιάθο ὅλες ἡ μεσόκοπες καὶ ἡ γρηῆς εἶναι γενικῶς «θειές»—πρόβαλε στὴν πορτοῦλα. Ἐρείλιο ἀληθινὸ, νανάγιο τοῦ χρόνου, βασανισμένη ὑπαρξίς μᾶς δέχθηκε με χαρὰ:

—Καλῶς τους!... Κοπιᾶστε...

Ἀνεβήκαμε. Ἐνα φτωχικὸ, καθαρὰ Σκιαθίτικο σπιτάκι, με τὴν γραφικὴν «παρασιτιά»—τὴν ἐστία, τὸ τζάκι του— με μερικὲς φωτογραφίες στὸν τοῖχο, με

γαῖα τοῦ δὲν πήγαινε καθόλου—καλὰ. Γι' αὐτὸ ὑπέφερε πολὺ.

Καθὼς πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα ἔπασσε στο κρεβάτι ἀλλὰ μᾶς ἔλεγε πὼς δὲν εἶχε τίποτε. Φαίνεται πὼς τὼλεγε ἔτσι για νὰ μὴ λυπηθοῦμε μέρες ποὺ ἦτανε.

Ἄρρωστος στο κρεβάτι διάβαζε, διάβαζε κάτι διβλία, χαρτιά ἐφημερίδες. Σὲ πολλὲς γλώσσες, πολλὰ πράματα. Πρὶν νὰ πέση ἔγραφε κάθε μέρα. Νὰ ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ μικρὸ τραπέζι καθόταν κι' ἔγραφε...

—Σὰς ἄφηκε χειρόγραφα:

—Ναί! Πολλὰ, ἕνα σωρὸ... Ἐὰ ἔδωκα ὅλα στὸν κ. Μερλιέ νὰ τὰ ξεδιαλέξη γιατί μου εἶπαν πὼς ἀξίζουν. Ἐγὼ δὲν ξέρω, ἡ κακομοῖρα...

* * *

Σκοῦπισε πάλι τὰ μάτια τῆς κι' ἄρχισε:

—Ἦρθαν τὰ Χριστούγεννα ποὺ τὰ γιορτάσαμε ὅλοι μαζί κι' ὕστερα ἡ Πρωτοχρονιά. Ὁ Ἀλέξανδρος ἄρχισε νὰ πέφτη πολὺ. Δὲν διάβαζε πιὰ, δὲν μιλοῦσε, μόνο κῦτταζε ὡρες τὸ ταβάνι καὶ τὸν τοῖχο. Ὑστερα κοιμόταν.

Μόλις πέρασε ἡ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς τοῦ 1911 γύριψε πὸν παπᾶ. Ἐμεῖς ποὺ καταλάβαμε κλάψαμε κρυφὰ καὶ τοῦ φέραμε τὸν παπᾶ. Τὸν κράτησε κοντὰ του, τοῦ ἐξωμολογήθηκε, κοινώρησε καὶ ὕστερα ἤσυχος καὶ περήφανος μᾶς μίλησε. Μᾶς εἶπε πὼς καταλαβαίνη πὼς θὰ πεθάνη. Ἐφτασε, λέει, ἡ τελευταία μου ὥρα καὶ αὐτὸ θέλω κι' ἐγὼ. Ὁ Κύριος με καλεῖ. Μὴν λυπηθῆτε ἀλλὰ νὰ ζήσετε ἡσυχὰ καὶ καλὰ.

Κι' ἄλλα λόγια μᾶς εἶπε, κι' ἄλλες παραγγελίες μᾶς ἄφησε. Σιγὰ—σιγὰ ὁμως ἄρχισε νὰ χάνη τὶς αἰσθήσεις του κι' ἔπασσε σὲ μιά νάρκη. Μόνο σὲ μερικὲς στιγμὲς μᾶς γνωρίζε μὰ ὕστερα πάλι ἔπεφτε σὲ βαθύτατο ὕπνο. Ἐτσι πέρασε ἡ νυχτιά του καὶ ἐνῶ ξημέρωνε ἡ 3 Ἰανουαρίου ξεψυχοῦσε... Νὰ ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ κρεβάτι ξεψύχησε ὁ Ἀλέξανδρος...

Ἡ θειά Κυρατσούλα θυθίζεται στὸν πόνο τῆς ποὺ τὸν ξεχνᾶ μόνο για νὰ διηγηθῆ τὴν ἀστοργία καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ Κράτους.

—Ὅλοι λένε, εἶπε, πὼς ὁ καυμένος ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν μεγάλος ἄνθρωπος ἀλλὰ κανεὶς δὲν φρόντισε για μᾶς...

Ἐποσχέθηκα νὰ γράψω. Κι' ἔγραψα—ἀλλὰ μόλις φέτος, λίγο καιρὸ πρὶν πεθάνη.

Τῆς ζήτησα φωτογραφία. Δὲν εἶχε ἀλλὰ δέχθηκε νὰ φωτογραφηθῆ. Κατεβήκαμε στὴ αὐλὴ ὅπου τῆς τραβήξαμε τρεῖς πλάκες. Δυστυχῶς καμμιά δὲν βγήκε. Ἡ γρηούλα δὲν μπορούσε νὰ σταθῆ ἀκίνητη κι' ἔτσι ἡ φωτογραφία ἀπέτυχαν. Ὡστόσο ἡ ἀνάμνησίς τῆς μου ἔμεινε ζωντανὴ καὶ ὁ θάνατός τῆς ἦταν ἕνα ἄγγελμα λυπηρό.

Δύο λόγια ἀκόμη: Τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη τί θὰ γίνη; Στὶς ἄλλες χώρες τὰ σπίτια τῶν μεγάλων τεχνιτῶν τοῦ λόγου καὶ τῶν μεγάλων ἀνθρώπων γενικῶς, γίνονται τόπος προσκυνήματος. Ἐδῶ γιατί τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἡ Ἀκαδημία, κάποιος τέλος πάντων, γιατί δὲν διαθέτει εἰκόσι, εικοσιπέντε χιλιάδες ν' ἀγοράσῃ τὸ σπίτι αὐτὸ καὶ νὰ τὸ κάνη Μουσεῖο ὅπου νὰ συλλεγοῦν ὅλα τὰ ταπεινὰ ἐνθύμια τοῦ μεγάλου ἀναχωρητοῦ;... Ἀρὰ γε δὲν θὰ ἦταν ὡραῖο ἕνα «Μουσεῖον Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη»;

ΔΗΜ. Δ. ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

3-10- Κυρατσούλα
Παπαδιαμάντη 36

«Καὶ νῆχαν ποτὲ τελειωμὴ
τά πάθια κί' οἱ καύμοι τοῦ κόσμου.»
Παπαδιαμάντης

Ἀπὸ τὸ γραφικὸ νησί τῶν Σποράδων, τὴν εἰδυλλιακὴ Σκιάθου, μιὰ εἰρήσιν μᾶς ἤλθε προχθές: ἀπέθανε καὶ ἡ τελευταία ἀδελφὴ τοῦ μεγάλου μας πεζογράφου, ἡ Κυρατσούλα Παπαδιαμάντη. Ἔσβυσε ἤρεμα, σὲ βαθύ γῆρας, μέσα στὴν γαλήνια ἀτμόσφαιρα τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ, περιβαλλομένη ἀπὸ τὶς συγκινητικὲς ἀναμνήσεις ἐκείνου - πού ἐλάτρευσε σ' ὅλη τῆς τὴν ἀπλή καὶ ἀγία ζωὴ. Ὑπῆρξε ἡ μόνη πού διεφύλαξε τὰ τελευταία αὐτὰ χρόνια εὐλαβικά τὴ μνήμη τὴν ἀδελφικὴ μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τὴν ὑπερκόσμου καὶ τὸ θρησκευτικὸ πλαίσιο ποῦ κί' Ἐκεῖνος εἶχε τόσο βαθειὰ ἀγαπήσει. Ἡ σκιά καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Παπαδιαμάντη σκέπουν παντοτεινὰ τὸ χαρωπὸ νησί. Τὰ δύο μικρὰ δωμάτια τοῦ ἀπλοῦ σπιτιοῦ εἶνε ὁ ζωντανὸς καθρέφτης μιᾶς ζωῆς ἀγνῆς καὶ πονεμένης - τῆς ζωῆς τῶν ὑπάρξεων ποῦ με χριστιανικὴ ἀπλότητα συνέχισαν τὶς οἰκογενειακὲς παραδόσεις καὶ πιστέψαν στὴν ὠμορφιά τους. Γιατὶ οἱ ἀδελφὲς τοῦ Παπαδιαμάντη, στὴν μεταπολεμικὴ ἐποχὴ μας, στάθαισαν πάντα οἱ ἀξίες Ἑλληνίδες ποῦ τὴν καρδιά τους τὴν ἐθέρμαναν ἡ χριστιανικὴ μυστικοπάθεια, τὸ βαθύ φυσιολατρικὸ αἶσθημα καὶ ἡ λατρεία πρὸς τὴν πατρίδα. Πρότυπα ὑπέροχα ἀνθρώπων ποῦ δὲ γνώρισαν ἀλλὰ αἰσθήματα ἀπὸ τὸ ἀδελφικό, ποῦ δὲν ἀντίκρουσαν ἄλλον οὐρανὸ ἀπὸ τὸ καταγάλανο στερέωμα τοῦ χαρωποῦ νησιοῦ, ποῦ δὲν ἀκούσαν ἀλλὰ τραγοῦδια ἀπὸ τὰ κύματα ποῦ λούζουν με θυμωμένους ἀφροῦς τὰ θελκτικὰ ἀκρογιάλια.

□□□

Ὁ θάνατος τῆς Κυρατσούλας Παπαδιαμάντη με θυμίζει τρία χρόνια πίσω καὶ μοῦ θυμίζει μιὰν ἡμερομηνία ἱστορικὴ: Τὴ 18η Σεπτεμβρίου 1933, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἐκδρομεῖς τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου» καὶ οἱ τριακόσιοι πενήντα Γάλλοι διανοούμενοι τῆς ὀργανώσεως Guillaume Budé, ἀδελφωμένοι καὶ παλλόμενοι ἀπὸ τὴν ἴδια σκέψη, φθάσαμε στὸ θελκτικὸ αὐτὸ νησί τῶν Σποράδων, γιὰ νὰ ζήσωμε λίγες ὥρες μαζί με τὴν ἀξία τοῦ μεγάλου ζωγράφου τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων.

51

Ἡ Πρωτῆ.

3 Οκτωβρίου 1936

Ξαναβλέπω τώρα με συγκίνηση τὶς μάκρινες κί' ἀφθαρτές αὐτὲς εἰκόνας. Ξαναβῶ ἐνστατικά τὶς ἀλησμόνητες ἐκεῖνες αἰγίμας. Ἐμπρὸς μου ζωντανεύουν οἱ μαυροντυμένες γρηῃς ἀδελφές τοῦ ποιητοῦ, ἡ Οὐρανία καὶ ἡ Κυρατσούλα, ποῦ με θαυμαστήν ἀπλότητα, ὅταν μᾶς ὑποδέχτηκαν στὸ ἀπέριττο παλιὸ σπίτι, ζετύλιξαν εὐλαβητικά τὸ νῆμα τῶν περασμένων καὶ ἰστόρησαν, με τὴ χάρι μιᾶς γιαγιάς στὰ ἐγγόνια τῆς, τὴ ζωὴ ἐκείνου ποῦ εἶχε ἀρχίσει πιά νὰ γίνεταί θρόλος. Ἀντικρῶ καὶ πάλι τὶς κίτρισιμένες φωτογραφίες, τὸ ξύλινο τραπέζι τοῦ ποιητοῦ, τὸ σιδερένιο κρεβάτι καὶ τὸ τζάκι ποῦ τὸν θέρμαινε τὶς μακρὲς χειμωνιάτικες νύχτες. Ξαναθυμοῦμαι τὴν ὥρα αὐτὴ τὰ δρομάκια τοῦ εἰδυλλιακοῦ νησιοῦ, τὶς ψαρόβαρκες ποῦ νανουρίζονται πάνω στὸ κύμα, τοὺς ἀγαθοὺς Σκιαθίτες με τὴν παιδικὴ ψυχὴ, τὶς λυγρὲς κοπέλλες με τὶς γραφικὲς σκιαθίτικες φορεσιές...

Καὶ τώρα ; Τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη μένει θουθὸ, θλιθερὸ κί' ἔρημο. Ποιὸς θὰ διαφυλάξῃ τὰ κειμήλια ; Ποιὸς θὰ προστατεύσῃ τοὺς τοίχους αὐτοὺς ὅπου ἄλλοτε ἔσφυζε ἡ ζωὴ—ἡ ζωὴ ἐκείνου ποῦ εἶχαν κλείσει στὴν ψυχὴ τους τὴν Ἑλλάδα ; Οἱ ἀρμόδιοι ἄς σπεύσουν νὰ σώσουν ὅσο τὸ δυνατόν πρὸ γρήγορα τὴν κατοικία αὐτὴ ποῦ κάτω ἀπὸ τὸν καταγάλανο οὐρανὸ τῆς Σκιάθου ὑψώνεται ὡς ἓνα ἀφθαρτὸ σύμβολο τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων. Γιὰ τὸν ἐθνικὸ ἐγωϊσμό μας, γιὰ τὴν ὑπερηφάνειά μας, εἶν' ἀνάγκη τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη νὰ διατηρηθῇ ἀνέπαφο, ἀκατάλυτο, καὶ νὰ γίνῃ μουσεῖο—ἱερὸ προσκύνημα γιὰ τὶς ἐπερχόμενες γενεές καὶ πρὸ πάντων γιὰ τοὺς νέους. Αὐτοῦ ἡ νεολαία μας θὰ ποτισθῇ ἀπὸ τὰ διδάγματα μιᾶς ζωῆς ἀγνῆς καὶ ἐλληνικῆς, αὐτοῦ μέσ' τὴ γαλήνια ἀτμόσφαιρα θ' ἀγαπήσουν καὶ θὰ αἰσθανθοῦν τὸ μεγάλο ποιητὴ καὶ με τὴ φαντασία τους καὶ με τὴ δύναμι τῆς ψυχῆς τους θὰ ζωντανέψουν τοὺς ταπεινοὺς ἥρωες ποῦ ζοῦν καὶ κινουῦνται, ἐρωτεύονται καὶ πεθαίνουν, προσεύχονται κί' ἐγκαρτεροῦν. Τὸ σπίτι τοῦ Παπαδιαμάντη πρέπει νὰ γίνῃ τὸ αἰῶνιο προσκύνημα τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας γιατί -συμβολίζει τὴ θρησκεία καὶ τὴν πατρίδα, τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν παράδοση, γιατί κλείνει μέσα του τὴν Ἑλλάδα. Καὶ μέσα ἐκεῖ, μαζί με τὴν ψυχὴ ἐκείνου, θὰ φτερουγίζουν καὶ οἱ ψυχές τῆς Οὐρανίας καὶ τῆς Κυρατσούλας, καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφωμένες θὰ μιλοῦν στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων γιὰ ἐτὰ πάθια καὶ τοὺς καύμοις τοῦ κόσμου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Α΄ ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1856 - 1857
 «Γενικὸν Μαθητολόγιον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Σκιαθοῦ
 σχολικοῦ ἔτους 1856 - 1857»

Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	Ἡλικ.	Γ ρ α φ ῆ α'.β'.γ'.δ'.ε'.στ'.ζ'.η'	Ἀνάγνωσις α'.β'.γ'.δ'.ε'.στ'.ζ'.η'	Ἀριθμητικὴ α'.β'.γ'.δ'.ε'.στ'.ζ'.η'
16	Ἄλ. Π"διαμάντης	6	-	-	-

Ὁ δημοδιδάσκαλος Γ. Κ. Λογοθέτης

Β΄ ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1857 - 1858
 «Κατάλογος ἐξετασθέντων τῆς 10ης Αὐγούστου 1858»

Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	Τάξεις ἐν αἷς εὐρίσκονται			Μ α θ ῆ μ α τ α				
		Γραφὴ	Ἀνάγνωσις	Ἀριθμητικὴ	Γραφὴ	Ἀνάγνωσις	Ἀριθμητικὴ	Χρ. Δ/λία	Γραμματικὴ
39	Ἄλ. Π"Διαμάντης	Ζ'	Η'	Δ'	2	4	2	-	4

Ὁ δημοδιδάσκαλος Ε. Α. Καλοειδῆς

Γ' ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1858 - 1859												
«Κατάλογος ἐξετασθέντων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Σκιάθου τῆς 5ης Σεπτεμβρίου 1859»												
Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	Αἱ τάξεις ἐν αἷς εὐρίσκοντο τὸ παρελθὸν ἐξάμηνον			Εὐρίσκονται			Μαθήματα εἰς ἃ ἐξετάσθησαν				
		Γραφή	Ἀνάγνωσις	Ἀριθμητικὴ	Γραφή	Ἀνάγνωσις	Ἀριθμητικὴ	Γραφή	Ἀνάγνωσις	Ἀριθμητικὴ	Χρ. Δ/λία	Γραμματικὴ & Τεχνολογία
22	Ἄλ. Π" Διαμάντης	Ζ'	$\frac{Η'}{I}$	Δ'	Η'	$\frac{Η'}{2}$	Ε'	2	4	2	4	3
Ὁ δημοδιδάσκαλος Ε. Α. Καλοειδῆς												

Δ' ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1859 - 1860												
«Δημόσιαι ἐνιαύσιοι ἐξετάσεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου Σκιάθου γενόμεναι τὴν 14ην Αὐγούστου 1860»												
Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	Ἡλικία	Πατρίς	Ἐπάγγελμα πατρός	Ἐξετάσθησαν εἰς τὰ μαθήματα							Παρατηρήσεις
					Γραφῆς	Ἀναγνώσεως	Ἀριθμητικῆς	Ἱερᾶς Κατηχέσεως	Ἑλληνικῆς Ἱστορίας	Πολιτικῆς Γεωγραφίας	Γραμματικῆς	
12	Ἄλεξ. Π" Διαμάντης	9	Σκιάθος	Ἱερεὺς	Βαθμὸς ἀποκρίσεως							Μέτριος
					2	4	3	4	3	3	3	
<p>Περατώσασα ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Σκιάθου τὰς ἐξετάσεις τῆς ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ ἐπαρχιακοῦ δημοδιδασκάλου Σκοπέλου Μιχαὴλ Μποναφᾶ ἐνέκρινε ὡς ἀπολυτέους διὰ τὸ ἐλληνοσχολεῖον τοὺς κ. κ. 8) Ἄλ. Π" διαμάντην.....</p> <p>Ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ Γ. Ἰω. Μπούρας Ἀδαμάντιος Ἐμμανουήλ Κ. Α. Μωραΐτης</p> <p>Ἐν Σκιάθῳ τῇ 14 Αὐγούστου 1860</p> <p>Ὁ ἐπαρχιακὸς δημ)λος Μ. Μποναφᾶς</p> <p>Ὁ δημοδιδάσκαλος Ι. Ε. Μωραΐτης</p>												

«Πρακτικά τῆς ἐφορείας τοῦ Ἑλληνοσχολείου Σκιαθοῦ ἐπὶ τῶν γενομένων γενικῶν ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1860 - 1861»

Α' τάξις τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου

Ἀλέξ. Παπαῦ Ἀδαμαντίου ἀπῆντησε	Ἑλληνικά	Ἀριθμητική	Γεωγραφία	Ἱερὰ Ἱστορία	Καλλιγραφία
	Κάλλιστα	Καλῶς	Καλῶς	Κάλλιστα	Κάλλιστα

29 Ἰουνίου 1861

Ἡ Ἐφορεία
Γ. Ι. Μπούρας, πρόεδρος
Α. Μπονάκης
Ἀδαμάντιος Ἐμμανουήλ, ἱερεὺς

Ἡ Ἐφορεία
Ἄλεξανδρος Νικολάου χαρτοφύλαξ
Γ. Ι. Μπούρας
Α. Μπονάκης

Ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος
Γ. Ἰω. Γεωργάρας

«Πρακτικά τῆς ἐφορείας τοῦ Ἑλληνοσχολείου Σκιαθοῦ ἐπὶ τῶν γενομένων γενικῶν ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1861 - 1862»

Β' τάξις τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου

Ἀλέξ. Παπαῦ Ἀδαμαντίου ἀπεκρίθη	Ἑλληνικά	Ἀριθμητική	Γαλλικά	Γενική Ἱστορία	Γεωγρα- φία	Καλλιγραφία
	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα

28 Ἰουνίου 1862

Ἡ Ἐφορεία
Ἄλεξανδρος Νικολάου χαρτοφύλαξ
Γ. Ι. Μπούρας
Α. Μπονάκης

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐπάρχου
εἰρηνοδίκης Σκιαθοῦ
Α. Κατσελίδης

Ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος
Γ. Ἰω. Γεωργάρας

«Ἀπὸ τὰ πρακτικά τῆς ἐφορείας τοῦ πρώτου σχολικοῦ ἔτους (29 Ἰουνίου 1861) κρίνω καλὸ νὰ παρουσιάσω καὶ τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖο κάνει λόγο γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη: “Μετὰ τὸ τέλος τῆς διανομῆς ὄλων τῶν βραβείων εἰς ἕκαστον μαθητὴν, δύο μαθηταί, εἷς ἐκ τῆς Αἰς τάξεως καὶ εἷς ἐκ τῆς Βας, ἦτοι ὁ Ἄλεξανδρος Παπαῦ Ἀδαμαντίου καὶ ὁ Ζαχαρίας Ν. Λογοθέτης, ἀπήγγειλαν ἀπὸ στήθους λόγον ἐκφράζοντα ἐκ μέρους ὄλων τῶν μαθητῶν τῆς τάξεώς των τὰς εὐχαριστήσεις εἰς τε τὸν ἑπαρχον, τὰ μέλη τῆς ἐφορείας καὶ τὸν διδάσκαλόν των. Οἱ λόγοι οὗτοι συνεκίνησαν ἐν γένει ὄλον τὸ ἀκροατήριον καὶ ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ὁ κύριος Α. Μπονάκης, μέλος τῆς ἐφορείας, ἀπήγγειλεν εἰς τοὺς μαθητὰς λόγον εὐφραδῆ καὶ κατάλληλον, προτρέψας αὐτοὺς νὰ φανῶσι καὶ εἰς τὰς ἐπερχομένας ἐξετάσεις ἔτι εὐδοκιμώτεροι, οὐχὶ μόνον κατὰ τὰ μαθήματα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν χριστιανικὴν καὶ ἠθικὴν διαγωγὴν των”».

Στο Αρχείο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη σώζονται το τετράδιο καλλιγραφίας, το τετράδιο ιστορίας και το σημειωματάριο αποριών του Παπαδιαμάντη, όλα του ακαδημαϊκού έτους 1861-1862, καθώς και το βιβλίο του Κατήχησις του Γ. Γενναδίου, με αρκετά παιδικά σχέδια, που τα δημοσίευσε πλήρως ο Δημητρακόπουλος, [Τὸ λάβαρον], πίν. 28-52, μετά τις πρώτες περιγραφές του Παπαχρίστου και του Βαλέτα.

29 Ιουνίου: Τελειώνει τη β' τάξη του Σχολαρχείου. Το επόμενο σχολικό έτος, 1862 - 1863, που ο Παπαδιαμάντης θα πήγαινε στην γ' τάξη, αυτή έχει καταργηθεί στη Σκιάθο και γι' αυτό διακόπτει τις σπουδές του ως το 1865. Για να τελειώσει το ελληνικό σχολείο έπρεπε να πάει στη Σκόπελο, οικονομικές όμως δυσχέρειες δεν το επέτρεψαν.

Τρία σχολικά έτη, 1862 - 1865, μένει στο σπίτι του στη Σκιάθο χωρίς να πηγαίνει σχολείο. Μελετά μόνος του, βοηθά τον πατέρα του στις λειτουργίες, γράφει στίχους, ζωγραφίζει και προσπαθεί να συνθέσει κωμωδίες. Στο Αρχείο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη σώζεται το αυτόγραφο φύλλο με το συναξάριο του αγίου νεομάρτυρος Ιωάννου του Θεσσαλονικέως †1802, με σκαρίφημα του αγίου και σκηνές από το μαρτύριό του, βλ. [Τὸ λάβαρον], πίν. 25-26. Από τα χρόνια αυτά προέρχονται, κυρίως, οι παιδικές του μνήμες που διαθλώνται αυτοβιογραφικά στα διηγήματά του. Η προσεγμένη του ανατροφή ως παπαδοπαιδί και η αγάπη του για το διάβασμα τον κρατούν μακριά από τις ζωνρές παιδικές συναναστροφές.

9 Σεπτεμβρίου: Εγγράφεται στην γ' τάξη του Σχολαρχείου στη Σκόπελο με το όνομα Άλέξανδρος Άδαμαντίου Ιερέως. Απομακρύνεται για πρώτη φορά από τη Σκιάθο και την οικογένειά του.

Όπως φαίνεται από τα «Πρακτικά ἐπὶ τῶν δημοσίων ἐξετάσεων», περνάει τις εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου Σκοπέλου στις 2 Ιουλίου 1866. Το απολυτήριό του εκδίδεται στις 4 Ιουλίου του ίδιου έτους με βαθμό «Κάλλιστα», διαγωγή «Καλλίστη» και με την παρατήρηση στο βιβλίο πρακτικών «ἀπολυτέος καὶ ἐπαινετέος ἐπαίνῳ Αου βαθμοῦ» με το όνομα Άλέξανδρος Άδαμαντιάδης. Σχολάρχης του ήταν ο Άλέξανδρος Καμπάνης από την Άνδρο. Επιστρέφει στη Σκιάθο. Το ακαδημαϊκό έτος 1866 - 1867 δεν συνεχίζει τις σπουδές του πιθανότατα εξαιτίας οικονομικών δυσκολιών.

52

Το Ἄπολυτήριον από το Ἐλληνικόν Σχολεῖον Σκοπέλου, 4 Ιουλίου 1866.

Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος

(βλ. Φύλλα ἐσχορπισμένα, σ. 61, 64-65).

ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1865-1866
«Βιβλίον έγγραφῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου Σκοπέλου»

Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	Τόπος Γενήσεως	Τόπος Διαιμονῆς	Ἡλικία	Θρήσκευμα	Χρόνος ἐγγραφῆς καὶ τάξις εἰς ἣν ἐνεγρ.	Τίτλος δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ ἐγγραφή ἐγένετο	Ἐπάγγελμα γονέων	Υπογραφή γονέων ἢ κηδεμόνων ἐγγυωμένων διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ καλὴν διαγωγ.	Παρατηρήσεις
35	Ἀλέξανδρος Ἀδαμαντίου ἱερέως	Σκιάθος	Σκόπελος	14	Ὅρθόδ. Χριστ.	9 7βρίου Γ' τάξις	Ἀπολ. Ἑλλην. σχολ. Σκιάθου	Ἱερεὺς	—	—
Ὁ Σχολάρχης Ἀλέξ. Καμπάνης										

«Πρακτικὰ ἐπὶ τῶν δημοσίων ἐξετάσεων τῶν φοιτῶντων μαθητῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον Σκοπέλου ἐν ἔτει 1866 μηνὶ Ἰουνίῳ»

Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον	Πατρίς	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα γονέων	Διαγωγή	Ἀπουσία	Ἑλληνικά Γραμματικὴ Συντακτικόν	Ἀριθμητικὴ	Γεωμετρία	Κατῆχησις	Γεωγραφία	Γεν. Ἱστορία	Ἱερὰ Ἱστορία	Γαλλικά	Λατινικά	Γραφὴ καθ' ὑπαγορευσιν	Παρατηρήσεις
12	Ἀλέξανδρος Ἀδ. ἱερέως	Σκιάθος	14	Ἱερεὺς	Καλὴ	16 ἔνεκεν ἀσθενείας	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Κάλλιστα	Ἀπολυτέος καὶ ἐπαινετέος ἐπαινῶ Αὐο βαθμοῦ
Ἡ ἐφορεία ἀποφαίνεται: Ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Τρίτης τάξεως οἱ μὲν Ἀλέξανδρος Ἀδαμαντιάδης.....ἀπολυθῶσι καὶ ἐπαινεθῶσι.....																	
Ἐν Σκοπέλῳ τῇ 2 Ἰουλίου 1866																	
Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐφορείας Εὐάγγελος Πατακῆς δήμαρχος						Τὰ μέλη Ἀλεξ. Ἐπιφανίου Ἀλέξ. Βαλσαμάκης						Ὁ Σχολάρχης Σκοπέλου Α. Καμπάνης					

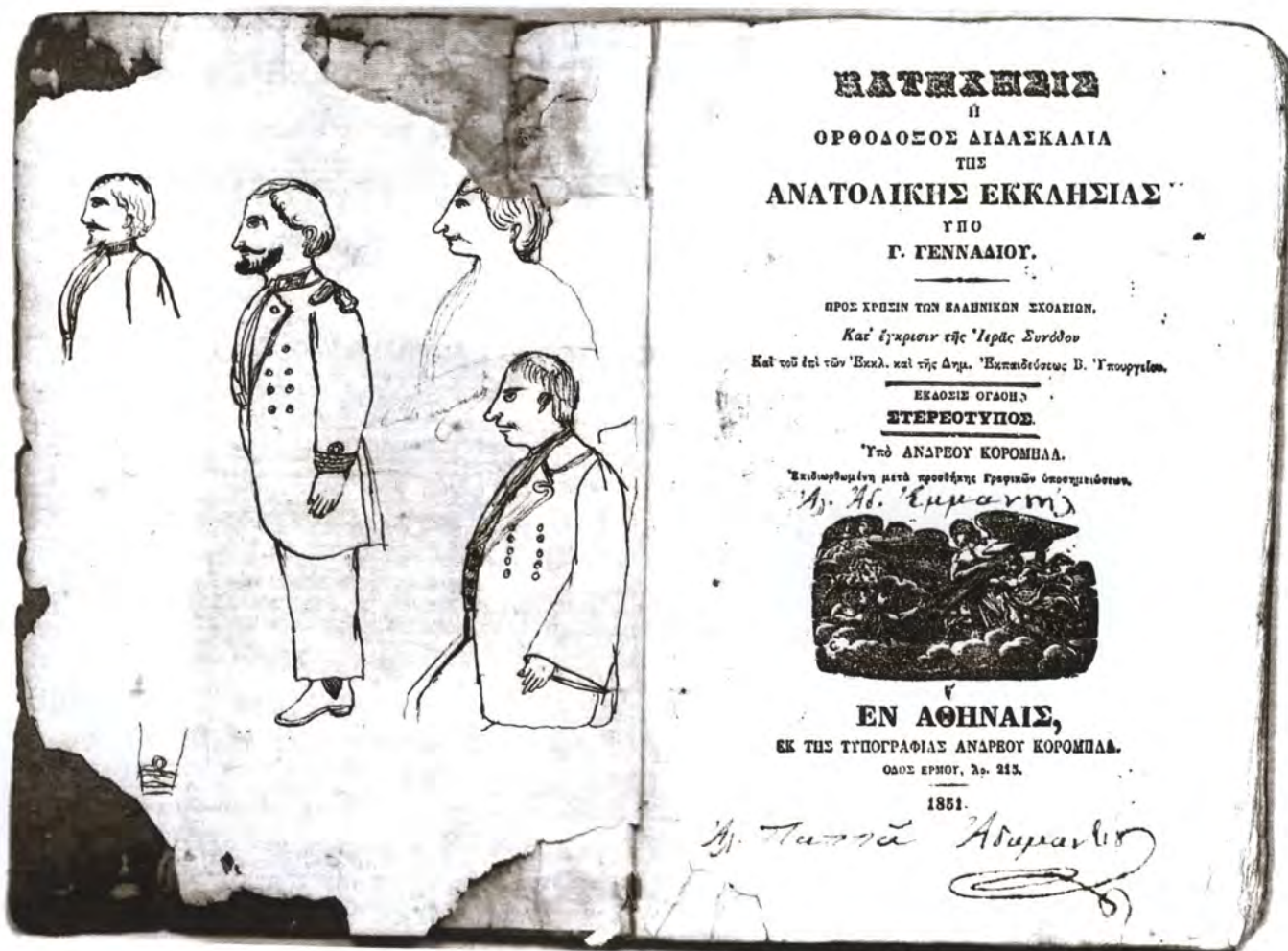
«Βιβλίον τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀποδεικτικῶν τῶν πρὸς τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου Σκοπέλου καὶ βιβλίον πιστοποιητικῶν σπουδῆς»

Αὔξ. ἀριθ.	Ὄνοματεπώνυμον	Πατρίς	Ἡλικία	Ἐπιτήδευμα γονέων	Εἶδος πιστοποιητικοῦ καὶ τάξις εἰς ἣν ὁ λαμβάνων ἀνήκει	Χρόνος ἐκδόσεως	Ἡ ἐπὶ τοῦ πιστοποιητικοῦ σημειώσεις προόδου καὶ διαγωγῆς	Υπογραφή λαμβάνοντος	Παρατηρήσεις
1	Ἀλέξανδρος Ἀδαμαντιάδης	Σκιάθος	15	Ἱερεὺς	Ἀπολυτήριον Γ' τάξις	4 Ἰουλίου 1866	Κάλλιστα - Καλλίστη	Ἀλέξανδρος Ἀδαμαντιάδης	Ἄρ. 202
Ἐν Σκοπέλῳ τῇ 6 Σεπτεμβρίου 1866							Ὁ Σχολάρχης Ἀλέξ. Καμπάνης		

«Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται φανερό χωρὶς νὰ χωρεῖ καμιά ἀμφισβήτηση ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης τελείωσε τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τὸ 1866. Ἐπομένως ἀποδειχεται λαθεμένο τὸ αὐτοβιογραφικὸ σημείωμά του, στὸ ὁποῖο γράφει "ἐβγῆκα ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰς τὰ 1863"».

Φραγκούλας, Σκιαθίτικα Β', σσ. 70-71

52

53

Παιδικὰ σχέδια τοῦ Παπαδιαμάντη στο βιβλίον Κατήχσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου.
53-78: φωτ. Φ. Δημητρακόπουλου ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Απ. Γ. Παπαδιαμάντη (βλ. [Τὸ λάβαρον], πίν.28 κέξ)

Aquellos días de guerra

Torales

54

53

Impugnacion

55

58

Κυριως τῆς ὑπερῆς ἑποποιῆς
 ἡ ἐξ ἑσῶς μοι ἀπέβηκε ἀπὸ
 ἀπομνηστικῆς χιτῶνς ἀπομνηστικῆς
 ἐπὶ χιτῶνς ἀπὸ ἀπομνηστικῆς
 ἑσῶς. Ἐπὶ ἑσῶς ἀπομνηστικῆς
 ἐπὶ ἑσῶς ἀπομνηστικῆς ἀπὸ ἀπομνηστικῆς
 ἀπομνηστικῆς ἀπὸ ἀπομνηστικῆς
 ἀπὸ ἀπομνηστικῆς ἀπὸ ἀπομνηστικῆς
 ἀπὸ ἀπομνηστικῆς ἀπὸ ἀπομνηστικῆς

(3) Νόμος Α. Π. 247

248

59

60

55

Πῶς Ἀλ. π. Αδμανδὸς σε παρακαλῶ
 νὰ μὴ δώσῃς τὸν Λαυρὸν διὰ τὴν ἀνα-
 γνῶσιν περὶ τοῦ τριτοῦ πατρὸς

Σημειωματῆριον τῆς
 ἀπορίας τῆς Ἀδμανδῆς
 Πῶς Ἀδμανδῆς

1561
 4076
 X τῆς νῆας

Ματθαῖος τῆς ἑσῶς
 Χρῆς Λαυρῆς

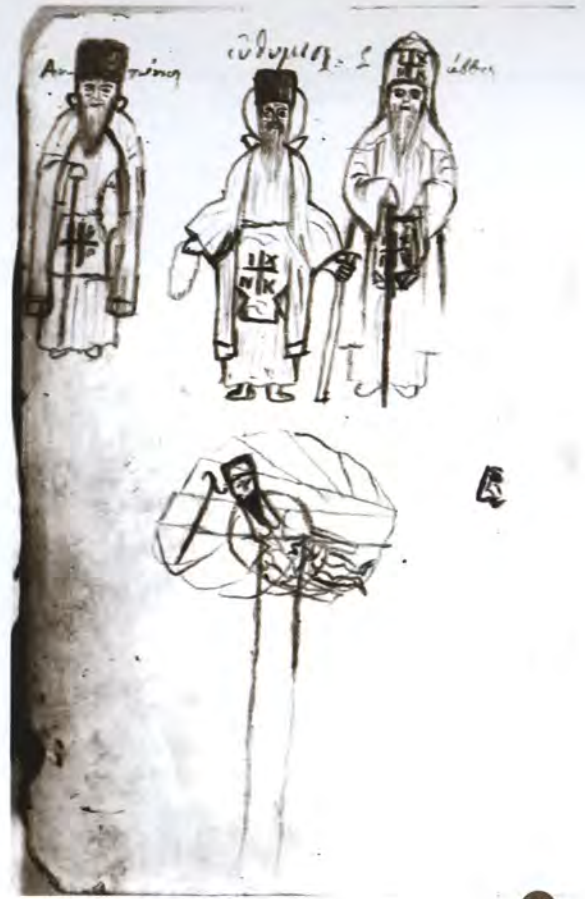
Α : Β : Γ : Δ : Ε : Ζ : Η : Θ : Ι : Κ : Λ : Μ : Ν : Ξ : Ο : Π : Ρ : Σ : Τ : Υ : Φ : Χ : Ψ : Ω : Α :

Τὸ παρὸν γράμμα νὰ δοθῇ
 ἰς τὴν κτῆσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου παπῆ
 Ἀδμανδῆς ἰς Σμῆνη 4076

61

62

63

56

«Ὁ πατήρ του ὠνομάζετο Ἀδαμάντιος· ἦτο ἱερεὺς καὶ εἶχε μάλιστα τὸ ἀξίωμα τοῦ Οἰκονόμου. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ πατρός του ἔλαβε καὶ τὸ ἐπίθετόν του ὁ Παπαδιαμάντης. Ἡ μήτηρ του εἶχε τὸ ὄνομα Γκιουλό. (Σημ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἰδίου μακαρίτου Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη, μεθ' οὗ εἴμεθα δεύτεροι ἐξάδελφοι, τὸ ὄνομα Γκιουλό, διὰ τοῦ ὁποίου ὠνομάζετο ἡ μήτηρ του καὶ ἡ μήτηρ μου [πρῶται ἐξάδελφαι], εἶναι λείψανον τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Σκιάθου· προέρχεται δὲ ἐκ τοῦ Ἰουλία ὅπερ γαλλιστὶ μὲν λέγεται Julie, οἱ δὲ ἐνετοὶ τότε τὸ j ἐπρόφερον ὡς γκι. Εὐκόλον ἐπομένως τὸ: ἡ Γκιουλὴ νὰ γίνῃ: τὸ Γκιουλό, κατὰ τὰ λοιπὰ θηλυκὰ εἰς -ο. Π.χ. τὸ Μαριγό, τὸ Λενιό, τὸ Ἀρετό, τὸ Γκιουλό). – Ἐβαπτίσθη τῇ Δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα καὶ ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος· ἔτυχε δὲ τότε, ἐνῶ ὁ βαπτίζων αὐτὸν παπᾶ Νικόλας ἔρριπτε τὸ ἔλαιον εἰς τὴν κολυμβήθραν, νὰ σχηματισθῇ αὐτομάτως ἐπὶ τοῦ ὕδατος αὐτῆς σταυρὸς διὰ τοῦ ἐλαίου· τὸ δὲ περίεργον τοῦτο συμβεβηκὸς ἐξήγησεν ὁ παπᾶ Νικόλας εἰπὼν ὅτι: “αὐτὸ τὸ παιδί θὰ γίνῃ μεγάλος”. – Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον τῆς πατρίδος του Σκιάθου, ἀπὸ τὸν τότε διδάσκαλον ὀνόματι

Λογοθέτην. Ἐπειτα ἐμαθήτευσε καὶ εἰς τὴν πρώτην τὴν καὶ μόνην τάξιν τοῦ μονοταξίου ἑλληνικοῦ σχολεῖου Σκιάθου (Σημ. Ἦδη τὸ Ἑλλην. σχολεῖον Σκιάθου ἔχει τρεῖς τάξεις). Κατὰ τὰ παιδικὰ του ἐκεῖνα ἔτη ἠσχολεῖτο εἰς τὴν ζωγραφικὴν· ἐζωγράφιζεν εἰκόνας ἀγίων· καὶ ἦσαν αὗται παμπληθεῖς. Ὁ παιδικὸς του φίλος καὶ συμμαθητῆς ἦτο ὁ Ἀλέξ. Μωραϊτίδης (ἤδη συνταξιούχος καθηγητῆς γυμνασίου τῆς φιλολογίας διδάκτωρ διαμένων ἐν Ἀθήναις, Σκιαθίτης καὶ αὐτὸς καὶ λογογράφος). – Ἀπὸ τοὺς διδασκάλους των ἐλέγοντο «οἱ κορυφαῖοι» ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Μωραϊτίδης. Ὁ Παπαδιαμάντης ὅταν ἦτο παιδί δὲν ἔκαμνε τίποτε ἄλλο, παρὰ ἐμελέτα. Ἐφώναζεν ὁ πατήρ του ὁ Παπᾶς νὰ μὴ μελετᾷ τόσο πολύ, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐκεῖ εἰς τὴν μελέτην εὗρισκε τὴν εὐχαρίστησίν του καὶ διαρκῶς εἰς τὴν μελέτην ἐνετρύφα. – Ἀφοῦ προήχθη ἐκ τῆς α'. τάξεως τοῦ ἑλλην. σχολεῖου Σκιάθου ἦτο τότε 13 ἢ 14 ἐτῶν· μετέβη εἰς Σκόπελον ὅπου ἐφοίτησεν εἰς τὴν β'. καὶ γ'. τάξιν τοῦ Ἑλλην. σχολεῖου ἔχων διδάσκαλον τὸν Σκοπελίτην Γεωργάραν (πατέρα τοῦ ἤδη σχολάρχου Σκοπέλου Γεωργάρα). – Περαιτώσας τὸ Ἑλλην. σχολεῖον Σκοπέλου μετέβη εἰς Χαλκίδα, ἐνθα διήλθε τὴν α'. καὶ β'. γυμνασιακὴν

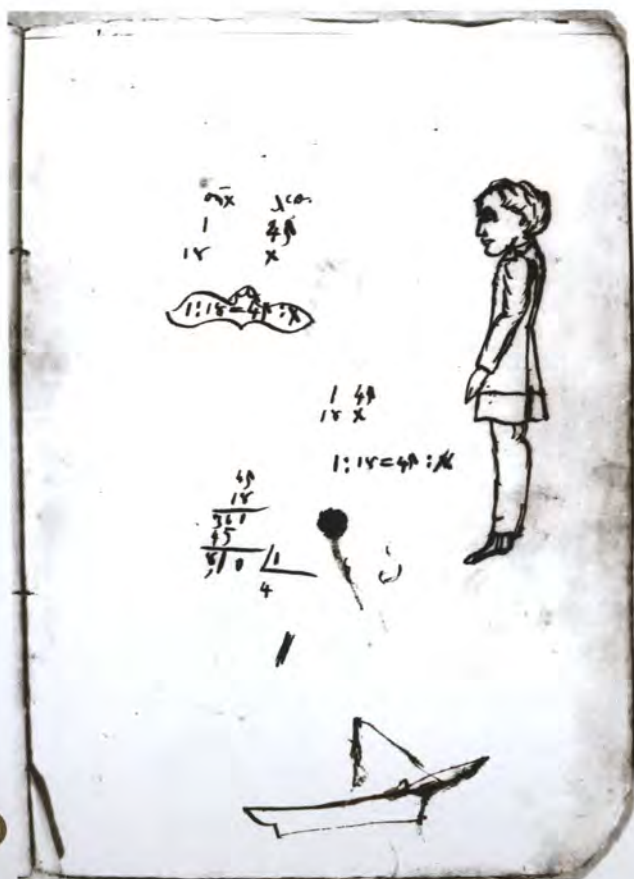

64

τάξιν. Προαχθείς δὲ ἐκ τῆς β'. τάξεως τοῦ γυμνασίου καὶ ἔνεκα τῆς δυσχερείας τῶν οικονομικῶν τῆς οικογενείας του καὶ διὰ τὴν πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ μεγίστην του κλίσιν, ὁ Παπαδιαμάντης ἀφῆκε πρὸς καιρὸν τὰς σπουδὰς του καὶ μετέβη κατὰ τὸ 1872 εἰς Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἔμεινε 6 ἕως 7 μῆνας. Μεθ' οὗς ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του, μετέβη ἐξ αὐτῆς εἰς Ἀθήνας ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὰς σπουδὰς του· ἐκεῖ ὅμως δὲν ἐφοίτησεν εἰς τὴν γ'. γυμνασιακὴν τάξιν, ὅπου ἔπρεπε νὰ φοιτήσῃ, ἀλλὰ δοὺς ἐξετάσεις ἐνεγράφη εὐθὺς εἰς τὴν δ'. τάξιν τοῦ ἐν Ἀθήναις Βαρβακείου Λυκείου. Καὶ ἐξ αὐτῆς μετὰ ἔτος προαχθείς ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἦτο τότε 22 ἢ 23 ἐτῶν. Κατὰ τὴν τότε ἐν Ἀθήναις διαμονὴν του ἔμαθε τὰς ξένας γλώσσας, ὧν ἦτο κάτοχος. Δὲν ἠθέλησε δὲ νὰ δώσῃ ἐξετάσεις ἵνα λάβῃ δίπλωμα, διότι ἔλεγεν ὅτι δὲν ἦτο πλασμένος νὰ γίνῃ διδάσκαλος. Ἐκτοτε ἤρchiσε τὸ μέγα ἔργον τοῦ Παπαδιαμάντη, ἡ συγγραφή δηλαδὴ τῶν τόσων χαριτωμένων καὶ πλήρων ζωῆς καὶ χάριτος καὶ παραστατικότητος διηγημάτων του, διὰ τὰ ὁποῖα ἀνεδείχθη μέγας. – Ὁ Παπαδιαμάντης πολλάκις ἔλεγεν: “Ἐγὼ ἐγεννήθην νὰ γράφω καὶ νὰ διαβάζω μόνον”. Δι' οὐδεμίαν ἄλλην ὑπόθεσιν τοῦ σπιτιοῦ του ἐφρόντιζε. Ἐάν τις τὸν ἠρώτα διὰ τὰ κτήματά του ἢ δι' ἄλλο τι ζήτημα βιωτικόν, ὁ Παπαδιαμάντης τὸν παρέπεμπεν εἰς τὰς ἀδελφάς του καὶ εἰς τοὺς γονεῖς του λέγων: “Δὲν ξέρω ἐγὼ ἀπ' αὐτά, πηγαίνετε εἰς τὸ σπίτι νὰ τὰ εἰπῆτε”».

Ἀπὸ γράμμα του Γ. Ρήγα στὸν Δικαίῳ, Τριαντ. Ἀλληλογραφία, σσ. 216-218

57

65

66

Γράμμα στον πατέρα του τον καιρό που ήταν μαθητής στο Γυμνάσιο Χαλκίδας. Ηλικία 18 ετών:

Έν Χαλκίδι τῇ 4 7βρίου 1869.

Σεβαστέ μοι πάτερ!

Ἐσκέφθην κακῶς μὴ μεταβάς κατ' εὐθεϊαν εἰς Ἀθήνας.

Οἱ ἐπιδημοῦντες ἐκ τῶν Καθηγητῶν παριστῶσι κωμωδίαν ἀξίαν προσοχῆς, ἀγαπῶντες ἀλλήλους, ὅπως ἡ γάττα τὸν ποντικόν. Μεταξὺ τούτων ὁ Βιαγκίνης καὶ ὁ Πυκαῖος εἶναι ἀσθενεῖς (ἀσηκωσιά των), ὁ Βώσης, ἦτοι ὁ τῶν ἱερῶν, ὁ μισῶν ἐμὲ ὅσον ἐγὼ περιφρονῶ ἐκεῖνον, ὑγιαίνει. Ὁ Κρίσπης (ὁ Γυμνασιάρχης) εἶναι πλήρης ζωῆς, διότι ἐνυμφεύθη, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θέλει παυθῆ ἔντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Ὑπολείπεται μόνος ἀπάντων ὁ ἀδελφὸς Καραγιαννόπουλος, ἀδελφὸς σχῶν ποτὲ ἀγαθὰς νύξεις ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀλλὰ λίθος ὠχρόψυχρος, οὐδὲν ἀξιῶν ἢ σημαίνων...

Ὁ δὲ ἐμὸς Καθηγητής, ὁ κατ' ἐξοχὴν Καθηγητής, ὁ μόνος ἄνθρωπος εἰς ὃν μετὰ λόγου ἤλπιζον, ὑπεβιβάσθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Σχολάρχου, καὶ ἀπεστάλη περιφρονητικῶς εἰς τοὺς Παξοὺς, νομίζω, καὶ ταῦτα κατ' εἰσήγησιν τοῦ Κυρίου Κρίσπη, ὡς ἄδεται. Ἀμηχανῶ.

Σᾶς ἀσπάζομαι

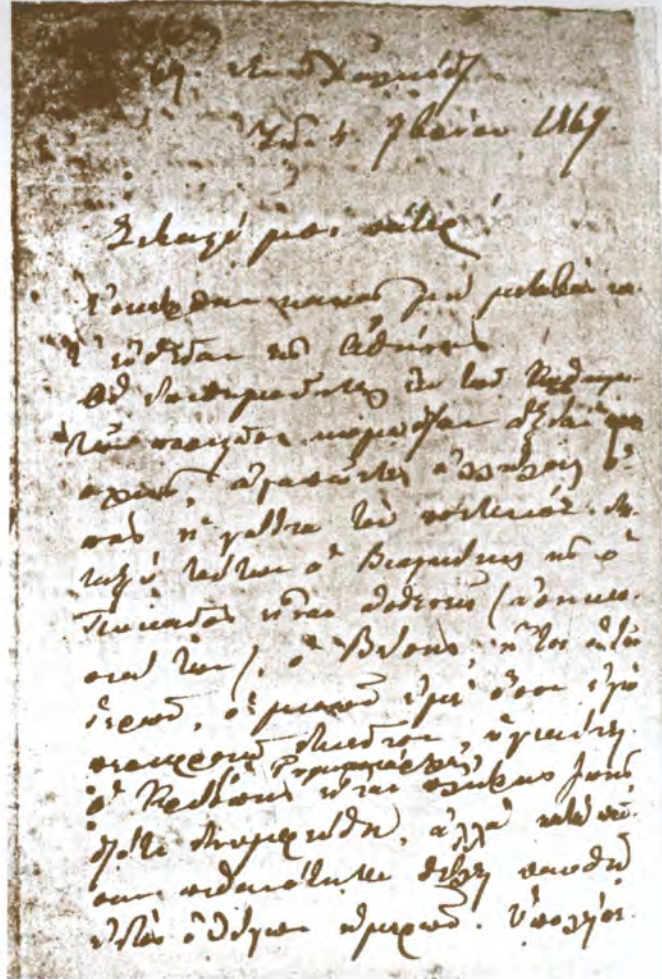
ὁ υἱὸς Σας
Α. Ἀδαμαντίου

Υ.Γ. Ἐπεσκέφθην τὸν ἅγιον Ἱεροκλήρυκα. Μοὶ ἀπηύθυνε πολλὰς φιλοφρονήσεις καὶ ἀποδοκίμασίας τοῦ πραξικοπήματος τῆς παραδοχῆς τοῦ πρὸς τὸν Κοιρανίδην συνδυασμοῦ ὡς Γραμματέως.

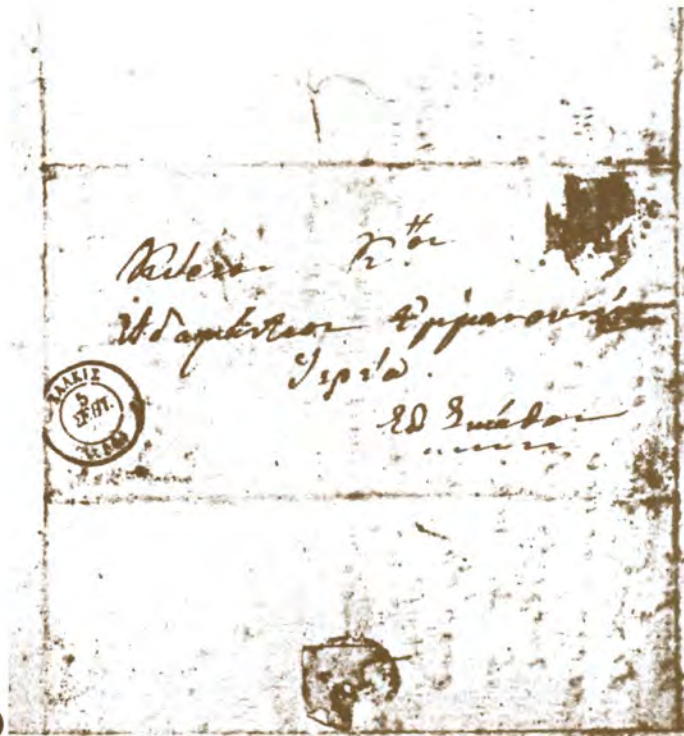
Ἐκόλασε δὲ τὸ πρᾶγμα καταλήξας εἰς τὸ πόρισμα, ὅτι πρέπει ὁ Κοιρανίδης νὰ παύσῃ ὢν ἡγούμενος καὶ οὐχὶ ὑμεῖς Γραμματεῦς.

Τοῦτο δὲ θεωρεῖ κατορθωτόν.

[Σ.π.π.: Ἐλ. 7. 7βρίου 69.]

80

81

Καλις τῆ 11. 7βρίου 69.

Σεβαστέ μοι πάτερ!

Τὴν τελευταίαν Τρίτην, 9 τοῦ ἰσταμένου ὑπέστην τὰς ἐξετάσεις, καὶ ἔτυχον τοῦ ἐνδεικτικοῦ, φέροντος τὸν βαθμὸν λίαν καλῶς καὶ κλάσμα (5 3/15), ἦτοι σχεδὸν Κάλλιστα. Καὶ ταῦτα μεθ' ἀπάσας τὰς ἀτυχίας καὶ τὰς ἀποστασίας μου.

Τὴν δὲ προσεχῆ Τρίτην θέλω ἀναχωρήσῃ εἰς Ἀθήνας, ἐὰν μοι στείλητε χρήματα, καὶ τὰ ἐνδύματά μου.

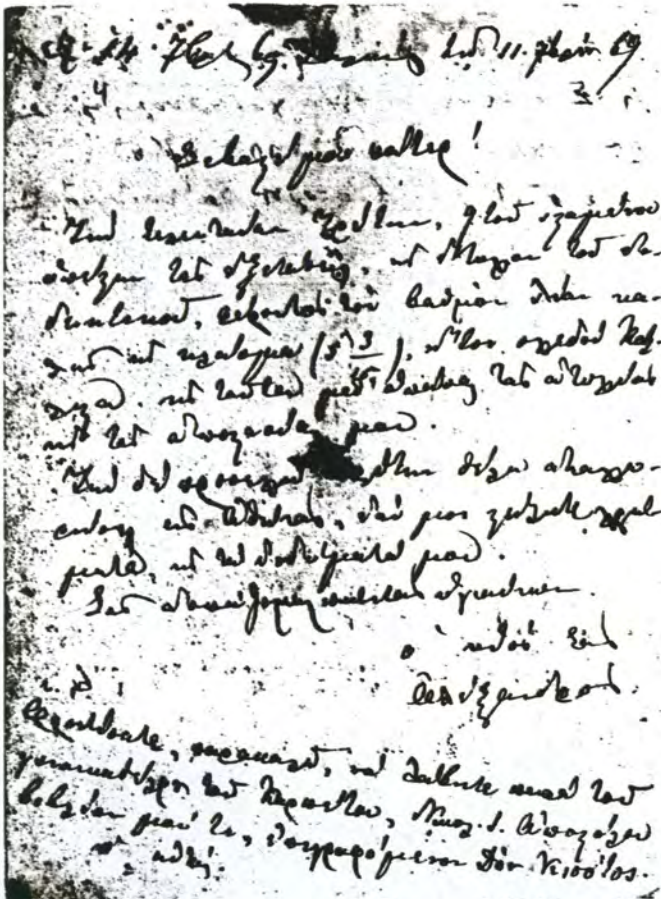
Σᾶς ἀσπάζομαι πάντας ὑγιαίνων.

ὁ υἱὸς Σας
Ἀλέξανδρος

Υ.Γ. Φροντίσατε, παρακαλῶ, νὰ λάβητε παρὰ τοῦ γυναικαδέλφου τοῦ Καρπέτου, Νικολ. Ι. Ἀποστόλου βιβλίον μου τι, ἐπιγραφόμενον Δὸν Κισότος.

Ὁ αὐτός.

[Σ.π.π.: Ἐλ. 14 7βρίου 69. Τὴν 14. 7βρ. 69. ἐστάλησαν διὰ τοῦ Μ. Κ. Σκαβέντζου δύο χαρτονομίσματα 25 Δραχμ. ὑπ' ἀριθ. 3905 καὶ 7663. Διὰ τοῦ Ν. Ίω. Ἀποστόλου τὰ ἐνδύματα.]

Ἐν Ἀθήναις τῆ 25 7βρίου 69.

Σεβαστέ μοι πάτερ!

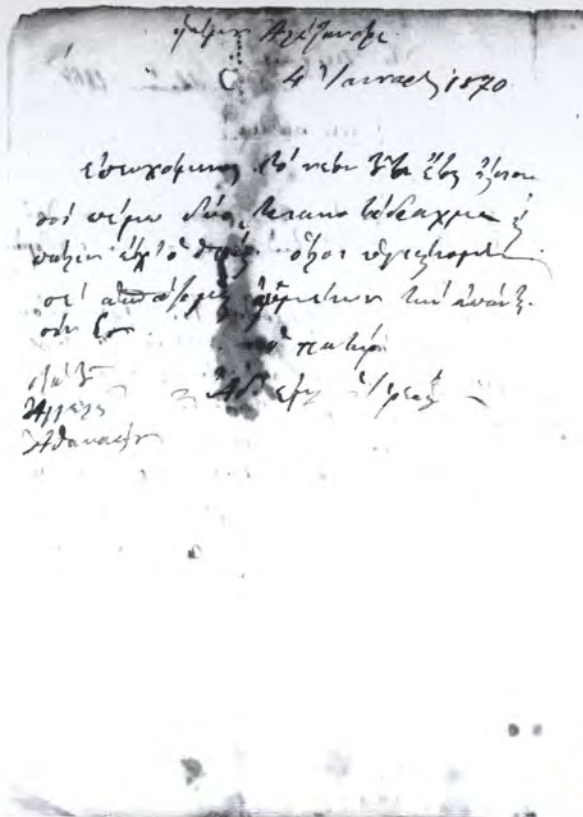
Ἦλθον κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας. Μοὶ ὑπεσχέθησαν νὰ με δεχθῶσι εἰς τὸ Β'. Γυμνάσιον, ἐὰν μέχρι τῆς αὔριον δὲν πληρωθῶσιν αἱ θέσεις. Ἄλλως δὲ βλέπω ὅτι θέλω καταταχθῆ εἰς τὸ Α'. ἢ ὅτι θέλω ἐπανέλθει εἰς Χαλκίδα. Διότι κατενόησα ἤδη τὸ ἄτοπον τῆς τοιαύτης ἐκτοπίσεως. Χρήματα πολλά, ἀγωνίας μεγάλας, περιπέτειαν ἀπίθανον, χρήματα πολλά...

Σᾶς ἀσπάζομαι

ὁ υἱὸς Σας
Α. Ἀδαμαντίου

[Σ.π.π.: Ἐλήφθη 8βρι 69.]

1 8 7 1

Ιανουάριος: Βρίσκεται στην Αθήνα εφοδιασμένος με συστατικές επιστολές του πατέρα Δαμιανού, ηγούμενου της Μονής του Ευαγγελισμού Σκιάθου, προς τον Α. Κουμουνδούρο και τον Κ. Βαλαβάνη, υπάλληλο του υπουργείου Παιδείας. Πιθανότατα δεν αποφασίζει να τις χρησιμοποιήσει και σύντομα επιστρέφει στην ιδιαίτερη πατρίδα του.

Βλ. Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 21.

31 Ιανουαρίου: (γράμμα του πατέρα του) «Βλέπω, ότι, πάλιν ἐκλότισσας καὶ παρὸν καὶ μέλλον συμφέρον.»

Βλ. Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 22.

1 8 7 2

Ιούλιος: Ταξιδεύει μαζί με τον παιδικό του φίλο Νικόλαο Αγιώτη του Διανέλου -μοναχό Νήφωνα του Δοχειαρίου- στο Άγιον Όρος. Παραμένει μερικούς μήνες «χάριν προσκυνήσεως», όπως λέει στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα. Αναμνήσεις της παραμονής του στο Άγιον Όρος βρίσκουμε στο διήγημα «Ἀγάπη στὸν κρεμνὸ»: «Ἐκεῖ, ὅταν διέτριψα ἐπὶ ἑβδομάδας εἰς τὴν σκῆτην τὴν Ξενοφωντινὴν, κειμένην ἡμισείας ὥρας δρόμον ὑψηλότερον τοῦ ρωσικοῦ μοναστηρίου, γύρω εἰς τὴν καλύβην τοῦ Νήφωνος τοῦ Δοχειαρίτου, ὅπου ἐφιλοξενούμην -ἦτο ὁ μακαρίτης πατριώτης μου καὶ πιστὸς φίλος δι' ἐμὲ- ὅλαι αἱ γειτονικαὶ μας καλύβαι ἀνήκον εἰς ἀλλογλώσσους []». Βλ. Φραγκούλας, *Προσωπογραφία*, σσ. 49-50.

Δεκέμβριος: Επιστρέφει στη Σκιάθο. Τα οικονομικά του πατέρα του χειροτερεύουν.

1 8 7 3

26 Σεπτεμβρίου: Φτάνει στην Αθήνα μέσω Χαλκίδος. Την επομένη γράφει στον πατέρα του: «Μετὰ τοῦ φιλάτου Α. Δ. Μ(ωραϊτίδου) θέλω συγκατοικήσει ἀνεξόδως, ὁ δὲ σεβαστὸς πάτερ Γεράσιμος θὰ μοῦ δίδῃ ὅ,τι εὐκολύνεται διὰ νὰ τὸν προγυμνάσω. Κατὰ τέλος ὅλοι οἱ φίλοι προθυμοῦνται νὰ μὲ συνδράμουν κατὰ τὴν εὐγενῆ των προαίρεσιν. Ἐντὸς τοῦ ἀτμοπλοίου δὲν ἠμπόρεσα νὰ γλυτώσω τὸν ναῦλον.» Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 23.

Στις **4 Οκτωβρίου** γράφει: «Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Γ'. Γυμνασίου ἐλπίζω ὅτι θὰ μὲ δεχθοῦν νὰ ἐξετασθῶ διὰ τὴν Δ'. Τοῦτο ἐνεργῶ ἤδη. Ἐν ἀποτυχίᾳ δὲ ἔχω πάντοτε ἔτοιμον τὸ ἐνδεικτικὸν διὰ τὴν Γ'. » Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 23-24.

Στις **18 Οκτωβρίου** γράφει: «Ἐγὼ ἔδωκα ἐξετάσεις εἰς τὸ Βαρβάκειον Λύκειον, καὶ ἐπέτυχα χάριτι Θεοῦ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν Δ'. καὶ ἀνωτέραν τάξιν. [Ἦδη φοιτῶ εἰς τὸ Βαρβάκειον ἀπὸ τῆς Δευτέρας.]» Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 24-25.

Τὴν **1η Νοεμβρίου** γράφει: «Εἰς τὸ τελευταῖον γράμμα σας ἐπεγράφετε “φοιτητὴν τοῦ Ἄρσακειοῦ”. Τοῦτο δὲν θὰ εἰπῆ τίποτε. Ἄρσακειον εἶναι τὸ Παρθεναγωγεῖον τῆς Φιλεκπ(αιδευτικῆς) ἐταιρίας, ὅπου ἐκπαιδεύονται τὰ κορίτσια. Φοιτηταὶ εἶναι ὅσοι σπουδάζουν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐγὼ δὲν εἶμαι οὔτε κορίτσι, οὔτε φοιτητῆς. Τοῦ λοιποῦ θέλετε γράφει “μαθητὴν τοῦ Βαρβακείου Λυκείου”. Τὰς ἐξετάσεις τὰς ἔδωκα ἀπὸ τῆς 6-9 τοῦ Ὀκτωβρίου· ἐπέτυχα δὲ ἐκεῖ, χάριτι θείᾳ μετὰ ἐπαίνων πολλῶν, ἃν καὶ δὲν ἐγνώριζα τοὺς Καθηγητάς, οὔτε ἤμην συστημένος εἰς αὐτοὺς παρά τινων.» Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 26.

Στις **27 Δεκεμβρίου** παρακαλεῖ τον ἀδελφὸ του Γεώργιο νὰ του γράψῃ «τὰ καθ' ἕκαστα διὰ τὰς ἐκλογάς».

Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 32.

Συγκατοικεῖ με τον ξάδελφό του Σωτήριο Οικονόμου. Αρχίζει να παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα για να βελτιώσει τα οικονομικά του. Ἐτσι τους τρεῖς τελευταίους μῆνες τοῦ 1873 βοηθεῖται οικονομικῶς καὶ ἀπὸ τὰ μαθήματα που παραδίδει στον πατέρα Γεράσιμο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία με τον πατέρα του.

Παπᾶ - Διαμαντῆς

Πρῶτο παιδί πού παντρεύτηκε στή Σκιάθο

Δεύτερο παιδί πού παντρεύτηκε στή Σκόπελο

Γιαννιός Μωραϊτῆς

Κων/ντίνος Μωραϊτῆς

Γεωργάκης Μωραϊτῆς

Ἀλέξανδρος Μωραϊτῆς

Δημήτριος Μωραϊτίδης
(1818-1876)

Σειραϊνῶ
Μπονάκη

Γλυκερία
Παπανικολάου

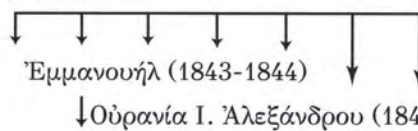
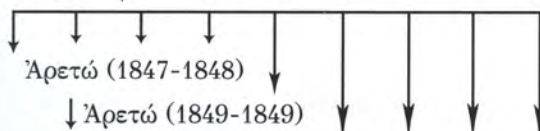
Γκιουλῶ
Παπαδιαμάντη
(1828-1900)

Σταματίτσα
Οἰκονόμου

Κων/ντίνος
Μωραϊτῆς

σύζυγός του Συναῶρα
Ἀλ. Νικολάου (1829-1908)

σύζυγός της ἱερέως
Ἀδαμάντιος Ἐμ. Ἐμμανουήλ
(1818-1895)

Ἄρετῶ (1847-1848)

Ἐμμανουήλ (1843-1844)

↓ Ἄρετῶ (1849-1849)

↓ Οὐρανία Ι. Ἀλεξάνδρου (1845-1934)

↓ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850-1929)

↓ Χαρίκλεια (1848-1921)

↓ Σειραϊνῶ Λ. Γιακουμῆ (1853-1928)

↓ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης 1851-1911)

↓ Γεωργάκης (1856-1868)

↓ Σοφούλα (1852-1930)

↓ Γιαννιός (1858-1941)

↓ Κυρατσούλα (1856-1857)

↓ Νικόλαος (1862-1864)

↓ Γεώργιος (1856-1905)

↓ Κυριακούλα Κ. Μυτιληναίου
(1865-1945)

↓ Κυρατσούλα (1858-1936)

↓ Ἄρετῶ Γ. Εὐθυμιάδη-
Γ. Κανταράκια (1867-1946)

94

71

Μάννα μου, ἐγῶμαι τ' ἄμοιρο, τὸ σκοτεινὸ τρυγόνι,
ὅπου τὸ δέρνει ὁ ἄνεμος, βροχὴ ποῦ τὸ πληγώνει.
Τὸ δόλιο! ὅπου κί ἂν στραφῆ, κί ἄφ' ὅπου κί ἂν περάσῃ,
δὲ βρίσκει πέτρα νὰ σταθῆ, κλωνάρι νὰ πλαγιάσῃ.

Ἐγὼ βαρκοῦλα μοναχὴ, βαρκοῦλ' ἀποδαρμένη
μέσα σὲ πέλαγο ἀνοιχτό, σὲ θάλασσ' ἀφρισμένη,
παλαιῖβω μὲ τὰ κύματα, χωρὶς πανί, τιμόνι
κί ἄλλη δὲν ἔχω ἄγκουρα πλὴν τὴν εὐχὴ σου μόνῃ.

Στὴν ἀγκαλιὰ σου τὴ γλυκειά, μανοῦλά μου, ν' ἀράξω
μέσ τὸ βαθθὸ τὸ πέλαγο αὐτὸ πριχοῦ βουλιάζω.

Μανοῦλά μου, ἤθελα νὰ πάω, νὰ φύγω, νὰ μισέψω,
τοῦ ροιζικοῦ μου ἀπὸ μακρὰ τὴ θύρα ν' ἀγναντέψω.
Στὸ θλιβερὸ βασίλειο τῆς Μοίρας νὰ πατήσω,
κ' ἐκεῖ νὰ βρῶ τὴ μοιρά μου καὶ νὰ τὴν ἐρωτήσω.

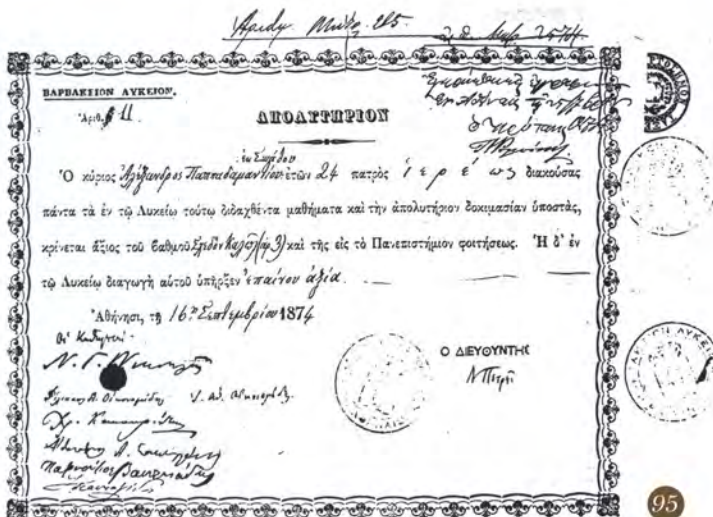
Νὰ τῆς εἰπῶ· εἶναι πολλὰ, σκληρὰ τὰ βάσανά μου,
ὡσὰν τὸ δίχτυ ποῦ σφαλνᾷ θάλασσα φύκια κί ἄμμο·
εἶναι κ' ἡ τύχη μου σκληρὴ, σὰν τὴ ψυχὴ τὴ μαύρη,
π' ἀρνήσθηκε τὴν Παναγιά, κί ὀπᾶλεος δὲν θαῦρη.

Κ' ἐκεῖνῃ μ' ἀποκρίθηκε κ' ἐκεῖνῃ ἀπελογήθη
«ἦτον ἀνήλιαστη, ἄτυχε, ἡ μέρα ποῦ γεννήθης·
ἄλλοι ἐπῆραν τὸν ἀνθὸ καὶ σὺ τὴ ρίζα πῆρες·
ὄντας σὲ ἐπλασ' ὁ θεὸς δὲν εἶχεν ἄλλαις μοίραις».

72

Το πρώτο γνωστό λογοτεχνικό κείμενο του Παπαδιαμάντη, γραμμένο στο πίσω μέρος επιστολῆς προς τον πατέρα του, 18 Απριλίου 1874

βλ. Αλληλογραφία, σσ. 38-39.

6 Φεβρουαρίου (Από γράμμα στον πατέρα του)
«Ἦλθε δὲ καὶ ἡ θεῖα Ἀλεξανδρῶ τοῦ Ἀλογάκη, ἥτις
ἤξιζε διὰ δέκα ἐφημερίδας, διότι μᾶς εἶπε τὰ νέα ὅλα
τῆς Σκιαθοῦ, ἐπίσημα καὶ ἀνέκδοτα.»

Τριαντ., Αλληλογραφία, σ. 33.

Ο Μωραϊτίδης ἀπὸ τις ἀρχές του 1874 καὶ ὡς το 1880
εργάζεται στὴν ἐφημερίδα Ἐφημερίς ὡς συντάκτης
περιλήψεων τῶν πρακτικῶν τῆς Βουλῆς. Στὰ ἴδια
αυτὰ χρόνια ὁ Μωραϊτίδης δημοσιεύει ἱστορικὰ
μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Το πιθανότερο ἀπὸ
τον Μωραϊτίδη ἀλλὰ καὶ ἀπὸ το βιβλιοπωλεῖο του
Σπ. Κουσουλίνῃ, ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης συχνάζει
ἀπὸ το ἐπόμενο ἔτος, γνωρίζεται με πρόσωπα ἀπὸ
τον χώρο τῆς δημοσιογραφίας καὶ τῆς λογοτεχνίας.
Απὸ 22 ἕως 30 Μαρτίου του 1874 δημοσιεύονται
στὴν ἐφημερίδα Ἐφημερίς θρησκευτικὰ ἀρθρα γιὰ τὴ
Μεγάλῃ Εβδομάδα, που δὲν αποκλείεται νὰ εἶναι τοῦ
Παπαδιαμάντη.

βλ. Φ. Α. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σ. 88.

18 Απριλίου: Ζητεῖ χρήματα διαρκῶς ἀπὸ τον πατέ-
ρα του (καὶ με γράμμα τῆς 18ης Απριλίου), γιὰ νὰ
μείνει στὴν Αθήνα καὶ νὰ πάρει το ἀπολυτήριο.
Γράφει το πρώτο λυρικό του ποίημα γιὰ τὴ μητέρα
του, που το βρῆκε σὲ γράμμα τοῦ ὁ Μερλιέ καὶ το
δημοσίευσε το 1934. Εἶναι το παλαιότερο κείμενο
του που ἔχει σωθεῖ.

Ἡ προσπάθειά του νὰ εργαστεῖ ὡς προγυμναστής
στο ἐκπαιδευτήριο τοῦ Κ. Μανούσου, στὴν Πλάκα,
δὲν πετυχαίνει.

Μάιος-Αύγουστος: Βρίσκεται στὴ Σκιάθο.

16 Σεπτεμβρίου: Παίρνει το ἀπολυτήριο τοῦ
Βαρβακείου Λυκείου, «σχεδὸν καλῶς», βαθμὸς 3 (με
ἀριστα το 6), με το ὄνομα Ἀλέξανδρος
Παπαδαμαντίου.

25 Σεπτεμβρίου: Εγγράφεται στὴ Φιλοσοφικὴ
Σχολή, ὅπου ἤδη φοιτοῦν ὁ Μωραϊτίδης καὶ ὁ
Οικονόμου. Ὁ καθηγητὴς Κουμανοῦδης, που στὸν
κατάλογό του τον ἀναφέρει ὡς Παπαδαμαντίου με
μία λέξη, σημειώνει ὅτι «ἀχροάται τακτικῶς». Ἐχει
συμφοιτητὴ τον Γ. Βιζυηνό. Ὁ πατέρας του θα τον
ἤθελε ἴσως στὴ Θεολογική. Αυτό φανερώνει ἕνα
γράμμα τοῦ Αλέξανδρου στις 19 Σεπτεμβρίου:
«Ἀκόμη δὲν ἐπῆγα νὰ ἐγγραφῶ εἰς τὸ
Πανεπιστήμιον. Σαλεύω δὲ μεταξὺ θεολογίας καὶ
φιλοσοφίας, καὶ καλὸν ἦτο νὰ ἔχω τὴν γνώμην σας·
[...] Θὰ υπάγω λοιπὸν τὴν Δευτέραν νὰ ἐγγραφῶ εἰς
ὅποιον τῶν δῶν σχολῶν με φωτίσῃ ὁ Θεός». Τριαντ.,
Αλληλογραφία, σσ. 40-41. «Τῷ 1874 ἐνεγράφην εἰς
τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν, ὅπου ἤκουα κατ' ἐκλογὴν
ὀλίγα μαθήματα φιλολογικά, κατ' ἰδίαν δὲ ἡσχολού-
μην εἰς τὰς ξένας γλώσσας.» (Απὸ το αὐτοβιογραφικό
του σημείωμα).

Συγκατοικεῖ καὶ πάλι με τον Σωτήριον Οικονόμου.
Μελετᾷ μόνος του ξένες γλώσσες (αγγλικά - γαλλι-
κά) καὶ συνεχίζει τις παραδόσεις ἰδιαιτέρων μαθημά-
των.

2 Οκτωβρίου: (Γράφει στον πατέρα του) «Ἄς μὴ κάμωμέν τι διὰ τοῦ ὁποίου θὰ δώσωμεν ἀφορμὴν εἰς ἄλλους νὰ μᾶς κατακρίνουν, ἄς μείνωμεν εἰς τὴν ἔντιμον πενίαν μας, διὰ νὰ μᾶς βοηθῆ καὶ ὁ Θεός». Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 42.

Από το 1874 και ἐξῆς ἡ Ἐφημερίς δημοσιεύει ἢ και ἀναδημοσιεύει ἀρθρα για τη Μεγάλη Εβδομάδα, κυρίως ἀνυπόγραφα.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 1874 εγγράφεται στη Φιλοσοφική Σχολή. Στο Μητρώο του Πανεπιστημίου έχουν καταχωριστεί τα ακόλουθα στοιχεία (βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, «Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Τὸ ἀπολυτήριό τοῦ Γυμνασίου καὶ ἡ ἐγγραφή στὸ Πανεπιστήμιο», *Παρνασσός* 18 (1976) 308-312):

Γεν. Μητρώον Φοιτητῶν
Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου
(1866 - 1874)

Αὔξων ἀριθμὸς	: 2574
Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον ἐγγραφομένων	: Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης
Ἡλικία	: 24
Πατρὶς	: Σκίαθος
Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον συνιστώντων	: Γεώργιος Καρζῆς
Τόπος κτηματικῆς περιουσίας	: Σκίαθος
Ἀξία αὐτῆς εἰς Δραχμὰς	: 10.000
Ἀπόδειξις ἐγγραφῆς	: » » ¹
	: τῆ 16/7βρίου '74, ἀρ. 11, Σχ. καλῶς
Σχολή	: Φιλοσοφική
Χρόνος ἐγγραφῆς	: 1874
Μῆν	: 7βριος
Ἡμερομηνία	: 25
Υπογραφή ἐγγραφομένου	: Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης
Ἀριθμὸς εἰσιτηρίου	: 265284

Ἡ ἔγκρισις τῆς ἐγγραφῆς σημειώνεται – κατὰ τὴν τότε συνήθεια –
πάνω στὸ Ἀπολυτήριο κατὰ τὰ ἀκόλουθα:

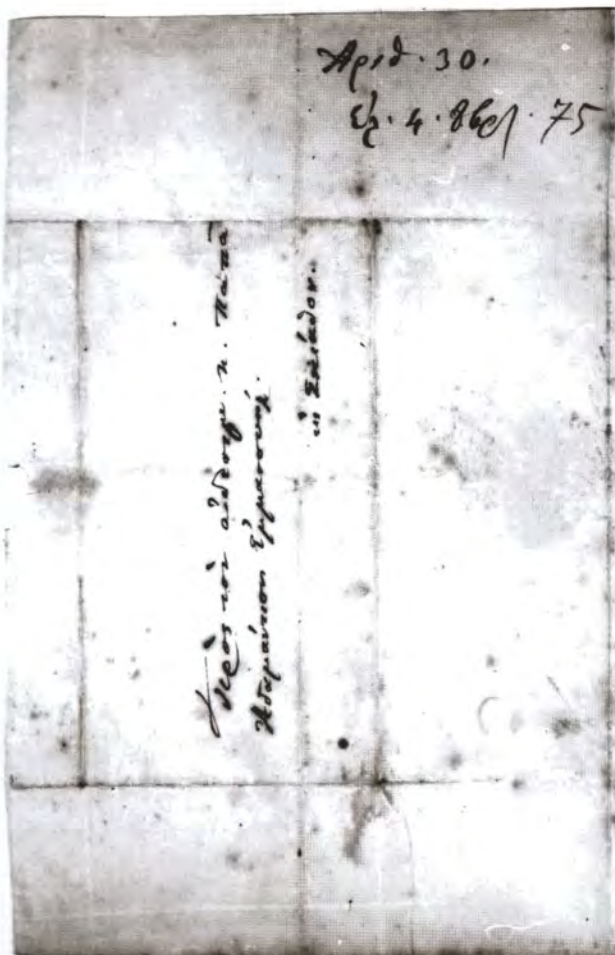
Ἀριθμ. Μητρ. 265

ἀριθ. Μητρ. 2574

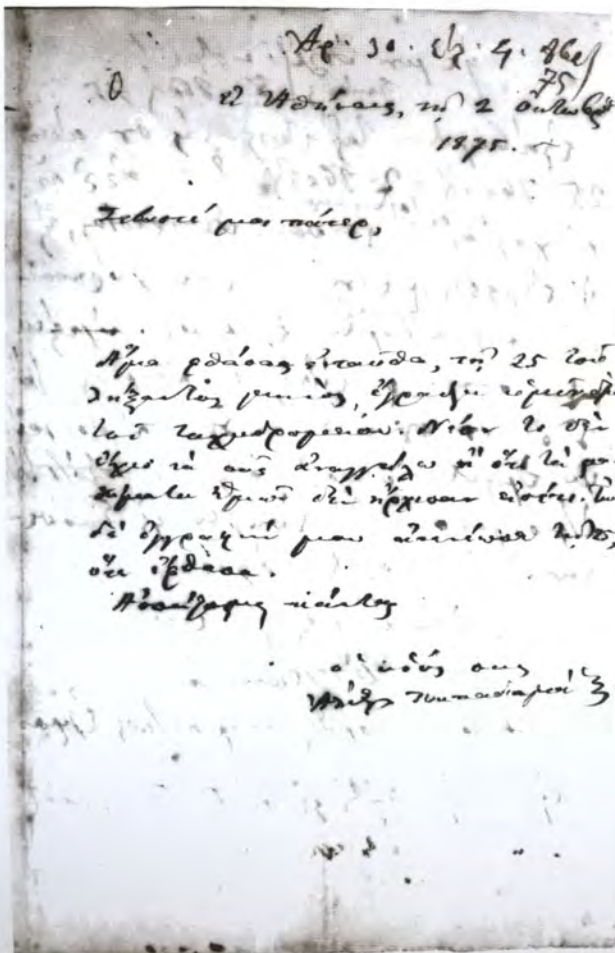
Ἐγκρίνεται εἰς ἐγγραφήν
Ἐν Ἀθήναις τῆ 25 7βρίου 1874

Ὁ Πρύτανις
Π. Ρομπότης

1. Στὴ γραμμὴ αὐτὴ ἔπρεπε νὰ καταχωριστοῦν τὰ στοιχεῖα τοῦ Γυμνασίου
ποῦ τοῦ ἐξέδωκε τὸ Ἀπολυτήριο. Ἐπειδὴ ὁμως καὶ ὁ προηγούμενος ἐγγεγραμμένος προήρχετο
ἀπὸ τὸ Βαρβάκειο Λύκειο, σημειώθηκαν μόνο ὁμοιωματικά.

97-99: Αρχείο Merlier, φωτ. Φ. Δημητρακόπουλος

97

1 8 7 5

Μάιος-Σεπτέμβριος: Μένει στη Σκιάθο.

25 Σεπτεμβρίου: Ανανεώνει την εγγραφή του στο δεύτερο έτος της Φιλοσοφικής. Ο Κουμανούδης στον κατάλογό του σημειώνει απλώς το όνομά του χωρίς καμιά παρατήρηση. Δεν θα ολοκληρώσει ποτέ τις σπουδές του, ούτε και θα πάρει ποτέ δίπλωμα. Αρχίζει να συχνάζει στο βιβλιοπωλείο του Σπ. Κουσουλίνη, με τον οποίο συνδέεται φιλικά για πολλά χρόνια. Πβ. Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 58. Συγκατοικεί με τον ξάδελφό του Αλέκο Μωραΐτη, τον γιο του δημάρχου, σε δωμάτιο στο ξενοδοχείο «Αφθονία», βλ. Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 54 και 79. Ο πατέρας του συχνά του αναθέτει να διεκπεραιώνει οικονομικά και άλλα ζητήματα, όπως και τα προηγούμενα έτη.

Προσπαθεί να φρονηματίσει τον αδελφό του Γεώργιο με γράμμα που στέλνει στις

18 Δεκεμβρίου: «Είπαμεν και εξαναείπαμεν ότι δέν είναι καλόν νά παίζης χαρτιά, ότι ό δρόμος ούτος είναι όλισθηρός, ότι βλάπτεις τόν έαυτόν σου, ότι τό πάθος τούτο είναι φθοροποιόν, όλέθριον. Τwόντι ό άρχιτέκτων αύτης τής έπαινετής έργασίας πταίει και πταίει διά λογαριασμόν όλων τών νέων, οΐτινες έφθασαν νά εκμάθουν αύτην την κακήν έξιν. Είναι ως νά εισήγαγε μίαν χολέραν επάνω εις τόν τόπον. Άλλά και πάλιν έκαστος εκ τών κ α λ φ ι δ ω ν, έξ ών είσαι και σύ, πταίει διά τόν έαυτόν του. Τό πταΐσμα τού ένός δέν απαλλάττει τούς πολλούς από την ευθύνην. Διότι εις την ανθρώπινην φύσιν υπάρχει μία ροπή, μία τάσις πρός την διαφθοράν. Θέλει κανεις νά χαλασθή και διά τούτο χαλνιέται. Διά τής βίας ούδεις ποτέ δύναται νά διαφθείρη τόν άλλον άκοντα. Ωστε δέν σās φταίει αυτός, αλλά σεις οι ΐδιοι, οΐτινες ευρέθητε πρόθυμοι νά τόν μιμηθήτε. Τό δε έγκλημα τού ένός τό μέγα είναι ότι δέν κλείει αποτόμως όλα τά καταγώγια αύτης τής έλεεινης πτώσεως και δέν στέλλει τούς εργάτας της εις την φυλακήν. Ούτω μόνον δύναται νά εξαγοράση τό πρώτον σφάλμα του. Άφοϋ έφερε την μάστιγα, τούλάχιστον άς την διώξη.

75

Έπαναλαμβάνω ότι δέν πρέπει νά παίζης χαρτιά. Πονώ, θλίβομαι, άγανακτώ διότι ά κ ό μ η παίζεις. Ήλπιζα ότι θα τά είχες παραιτήσει ήδη. Θα παύσης λοιπόν αύτην την ευτελή έξιν, αν θέλης νά σε αγαπώ, όπως σε αγαπώ».

Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σσ. 61-62.

98

Ανυπόγραφα θρησκευτικά άρθρα στην Έφημερίδα:
1 Ιανουαρίου: «Ἡ περιτομή τοῦ Χριστοῦ».

6 Ιανουαρίου: «Τὸ Δωδεκάημερον» (ενδιαφέρον
 ἄρθρο ὅπου μνημονεύονται και συγγράμματα του Ν. Γ.
 Πολίτου και του Κων. Παπαρηγόπουλου), και «Ἡ
 βάπτισις τοῦ Χριστοῦ». **17 Μαρτίου:** «Ὁ Μέγας
 κανών». **25 Μαρτίου:** «Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου»,
 βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σ. 88.

Προσπαθεῖ με πολλές οικονομικές δυσχέρειες να
 επιβιώσει στην Αθήνα παραδίδοντας μαθήματα.
 Ζητάει διαρκῶς χρήματα ἀπὸ τον πατέρα του.

Προσπαθεῖ να βρει αντικαταστάτη για να στρατευθεῖ
 ὡς κληρωτὸς στη θέση του ἀδελφού του Γεώργιου.

Μάιος: Χρησιμοποιεῖ σαν δικαιολογία τη φοίτησή
 του στο πανεπιστήμιο για να μη γυρίσει στο νησί.
 Σχεδιάζει να πάρει δίπλωμα ελληνοδιδασκάλου.

Βλ. Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 76.

29 Ιουλίου: Γράφει στον ἀδελφὸ του Γεώργιο:
 «...κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἐξώδευσα παραπολλά.
 Ἀπὸ τῆς 23 τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου ἕως σήμερον
 ἔχω δαπανήσει ὑπὲρ τὰς ἐβδομήκοντα δραχμάς.
 Διότι ἀρρώστησα και ἠναγκάσθην νὰ κάμω ἀπρό-
 πτα ἐξοδα. Πλὴν τούτου με ἐζήτει και ὁ ξενοδόχος
 χρήματα, ἀνθ' ὅσων τοῦ χρεωστῶ ἀπὸ πιστώσεις τοῦ
 Ὀκτωβρίου 1875 μέχρι τοῦ Μαΐου 1876.»

Τριανταφυλλόπουλου, *Αλληλογραφία*, σ. 83. Κατὰ
 καιροῦς ο πατέρας του του ζητάει νέα φύλλα εφημε-
 ρίδων. Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 86.

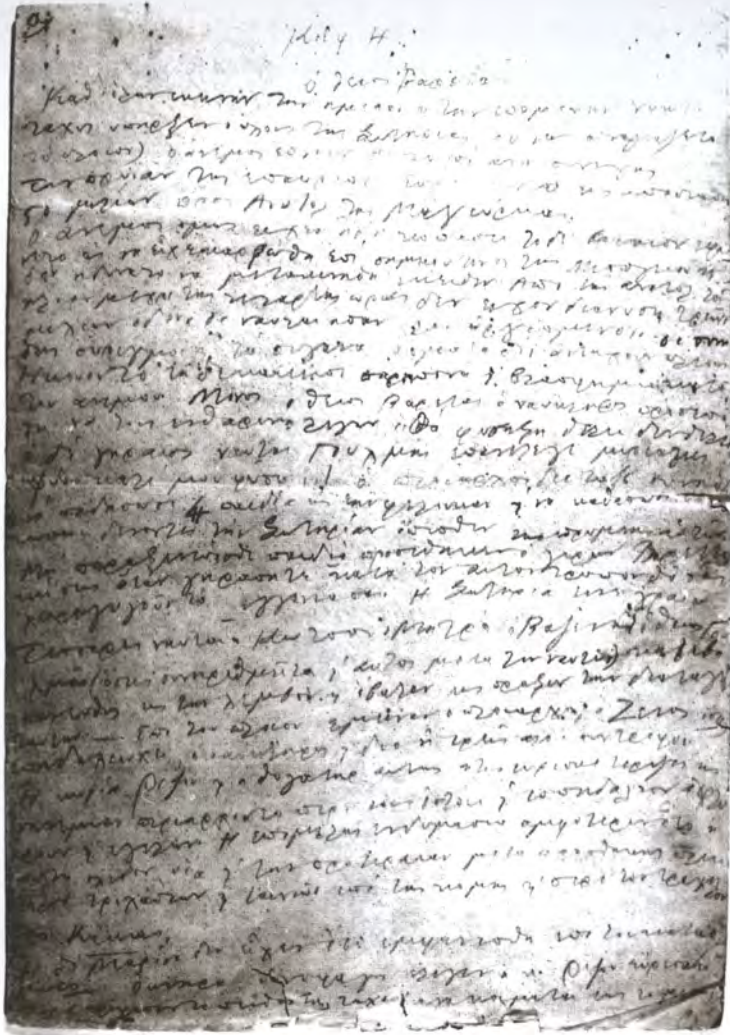
Τέλος Σεπτεμβρίου: Δημιουργεῖται επεισόδιο με τον
 ξάδελφό του Α. Μωραΐτη, ο οποίος τον «ἠρέθισε
 τόσο πολύ με τὰ καμώματά του, ὥστε τοῦ ἔδωκα
 δύο ραπίσματα. Ἐκ τούτου λοιπὸν ἐμάζωξε τὰ
 ροῦχα του τὴν ἐπιούσαν και ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ δωματί-
 ου. Καὶ ναὶ μὲν ἐκ τοῦ συμβάντος τούτου κατέστη ἡ
 ἐμὴ θέσις δυσχερεστέρα οικονομικῶς, ἀλλ' εὔρον
 τουλάχιστον τὴν ἡσυχίαν μου. Αὐτὴ εἶναι ὅλη ἡ
 ἀλήθεια». Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 88.

Αρχίζει και πάλι να ζητάει χρήματα ἀπὸ τον πατέρα
 του και αισθάνεται ἐξευτελισμένος. Γράφει στις
24 Νοεμβρίου: «Ὁ ἀπ' ἐμοῦ χωρισμὸς τοῦ Ἀλέκου
 με ἔβαλε μέσα 60-65 δραχμάς. Διότι ἐκτὸς τοῦ
 ὑπερόγκου ἐνοικίου, ἐχρειάσθην νὰ προμηθευθῶ
 πάραυτα τράπεζαν, λάμπαν, καθέκλαν, σταμνίον,
 βούρτσαν, σατσάραν και τὰ λοιπά, και τὰ λοιπά.
 Λοιπὸν τοιαύτας ἐλεεινότητας πρέπει νὰ σᾶς γράφω
 διὰ νὰ πιστεύσητε ὅτι δὲν εἶμαι ἄσωτος;».

Τριαντ., *Αλληλογραφία*, σ. 89.

76

ἦν μὲν ἀδελφὸς
 ἐνθάδε καὶ ἐν τῇ πόλει
 25. 7. 75. ἦν μὲν ἀδελφὸς
 ἀλεχάρης καὶ γοιανὸς ἀνεκίωτος, ἡ
 ἡ ἐβραῖος μέλου δὲ ἐπιχειροῦσαν
 νὰ σοὶ γράψωμεν ἐπιφάνεια. ἀμφί-
 πλοῦτος. ὁ πάλαι Γεωργίου δὲ
 ὁ δὲ οὐκ ἔχον ἐπιφάνεια νὰ σοὶ γρά-
 ψω ἐπιφάνεια ἀπὸ τὸ λαβὸν ἀπὸ τὸ
 ἀπὸ τῆς αὐτοῦ δὲ ἐπιφάνεια ἡ
 γον. ἐπιφάνεια δὲ γον.
 Σε ἀπὸ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας
 ὁ πατήρ
 + ἐπιφάνεια ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιφάνειας
 ἐπιφάνεια ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιφάνειας

78

Από τα αυτόγραφα του μυθιστορήματος «Η Μετανάστis». Αρχείο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], πίν. 10

102

Με την έναρξη των επαναστατικών επεισοδίων στη Θεσσαλία ο αδελφός του πηγαίνει τον Ιανουάριο εθελοντής. Λίγο αργότερα γυρίζει στο νησί. Η μητέρα του, άρρωστη από ημικρανίες «ἐξ ἀναιμίας», έρχεται στην Αθήνα στις 17 Μαΐου για ιατρικές εξετάσεις, και παραμένει ως τις 7 Ιουνίου. Γνωρίζεται με τον Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλο (τον μετέπειτα Ζαν Μορεάς) και με τους Βλάση Γαβριηλίδη και Κλεάνθη Τριαντάφυλλο, που αρχίζουν τον Αύγουστο την έκδοση της σατιρικής εφημερίδας Ραμπαγάς. Στρατολογικά προβλήματα τον απασχολούν στις αρχές Οκτωβρίου. Ζητεί από τον πατέρα του να του στέλνει τα γράμματα στο βιβλιοπωλείο του Κουσουλίνη. Γράφει το ποίημα «Νύχτα βασάνου» που δημοσιεύεται τον Μάιο 1903 στο περ. Ἡ Μοῦσα.

Απρίλιος: Ενεργεί για τη μετάθεση του στρατευμένου αδελφού του. Τον ίδιο μήνα ζητεί να μάθει «ἐκ Σκιάθου ἀναφορικῶς πρὸς τὴν νόσον εὐλογίαν. Εὐχομαι νὰ ἀπεκαταστάθῃ ἡ ὑγίεια ἐν τῇ προσφιλεῖ ἡμῶν πατρίδι», βλ. Τριαντ., Αλληλογραφία, σ. 116. Δημοσιεύει με παρακίνηση του Γαβριηλίδη στην εφημερίδα Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, από 23-24 Σεπτεμβρίου 1879 έως 22-23 Ιανουαρίου 1880 το πρώτο ιστορικό του μυθιστόρημα «Ἡ Μετανάστis». Υπογράφει Ἄ. Πδ. και η εφημερίδα προλογίζει: «πρωτότυπον διήγημα, γραφὲν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ νέου ἐπιτυχῶς ἀσχολουμένου εἰς τὸ ἱστορικὸν εἶδος τῆς μυθιστοριογραφίας».

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΙΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ

Ἀπὸ τῆς σήμερον ἄρχεται ὁ Νεολόγος δημοσιεύων ἐν ἐπιφυλλίδι πρωτότυπον διήγημα, γραφὲν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ νέου ἐπιτυχῶς ἀσχολουμένου εἰς τὸ ἱστορικὸν εἶδος τῆς μυθιστοριογραφίας. Ἡ Μετανάστis ἔχει ὑπόθεσιν τὸν ἐν Μασσαλία ἐνσκήψαντα κατὰ τὸ 1720 καταστρεπτικὸν λοιμὸν, οὐτινος αἱ ἀναμνήσεις φοβεραὶ παραμένουσιν ἔτι ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει. Ὁ Νεολόγος δημοσιεύων τὸ διήγημα τοῦτο, φρονεῖ ὅτι εὐαρεστεῖ τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ καὶ ἐνθαρρύνει τὴν πρὸς τὸν καλὸν τῶν γραμμάτων ἀγῶνα ἔφεισιν λογίου νέου, ἀξίου πάσης συστάσεως καὶ ὑποστηρίξεως.

Νεολόγος Κων/πόλεως, 23/4 Σεπτ. 1879.

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΙΣ.

ΔΙΩΓΜΑ ΠΡΩΤΟΤΥΧΩΝ

ὁ π ὁ
Α. Πδ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὁ τελευταῖος ἐπισκήψας ἐν Ἀσραχίν Λοιμὸς καὶ οἱ φόβοι οἵτινες ἐξεφροίσθησαν ἐν Ἐνρώπῃ εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο, ἀνέμνησαν ἡμῖν τὴν ἱστορίαν Ἐ.Ι.ληνίδου κόρης, ἣς οἱ γορεῖς ἀπέθανον ἐν Μασσαλίᾳ ἐκ τοῦ λοιμοῦ τοῦ 1720· αὕτη δὲ, καίπερ σωθεῖσα ἐκ τοῦ θανάτου διὰ τῆς φρενῆς, δὲν ἐπῆρξεν ἥττον δυστυχῆς ἔρεκα τοῦτου.

Τὴν ἱστορίαν ταύτην ἠρήσθημεν ἐκ τῶν σημειώσεων τοῦ γηραιοῦ ἡμῶν φίλου κ. Ἰω. Βασιλάκη, σημειώσιων ἃς ἐκλήρονησεν παρὰ τῆς ἐν μακαρίᾳ τῇ Λήξει μᾶτρης αὐτοῦ. Προσφέρομεν δὲ αὐτὴν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Νεολόγου, εἰχόμενοι γὰ εἴρωσιν αὐτὴν ἀναγνώσει· ἀξίαν.

Ἐρ Ἀθήραις, . . . 1879.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἡ ὄσια μάλιστα.

Ἦτο τὸ ἔτος τῆς ροβερῆς πανώλους τῆς Μασσαλίας, ὅτε ὁ ἐπίσκοπος Βελζούγ-

κίς παρέστη τὸ ἑπιφανὲς ἐκεῖνο πρόσωπον τῆς χριστιανικῆς συμπληθείας καὶ ἀφροσύνης, ὅπως ἀναμνηστικῶς ὁ καὶ σήμερον ἐπι ἔθνος ἀνδρῆς τοῦ ἐναρέτου ἀνδρῆς.

Ἡ Μασσαλία ἐστάλει μεταξύ πτωχῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ θηλαρῶν ἄγριον ἀνάβλιντον εἰς τὸν κίβερν, ὅστις εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς δεισιδαιμόνων ἀνθρώπων ἐφαίνετο ὡς περιβάλλον τὰς ψυχὰς τῶν ἀτυγῶν θνητῶν. Δὲν ἤκούοντο πλέον ὄδυμῶν καὶ θρήνων, δὲν ἤκούοντο ψαλλῶν καὶ εὐχαί. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἔρημοι διαβάτων. Αἱ οἰκίαι, αἱ πλείστα με κεκλεισμένας τὰς θύρας καὶ ἀνοικτὰ τὰ παράθυρα, ἔφερον ἐπὶ τῶν φλιῶν καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων κίτρινους καὶ μέλανας σταυροὺς καὶ ἄλλα πένθημα σήματα. Τὰ ἐργαστήρια ἦσαν ὀσπύτως κεκλεισμένα. Μόνον ρυπαρὰ τινα ὑπόγεια ἔμενον καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἀνοικτὰ, ἐν οἷς συνορθοῦντο τὰ ἀποβράσματα τοῦ ἐσχάτου ὄγλου, τὰ ἀποβαλόντα πᾶν ἀνθρώπινον αἰσθητικὸν μέχρι καὶ τοῦ φέβου αὐτοῦ.

Ὁ τρόμος καὶ ὁ θάνατος ἐφαίνοντο ὅτι διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὸ ἐπὶ τῆς πόλεως κρότος. Ὁ ἀρχιεὺς ἐπίσκοπος Βελζούγκης ἔντρογεν ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ ἀπὸ ξενῶνος εἰς ξενῶνα, παρίστατο πανταχοῦ, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ παρχμυθίαν καὶ ἔλεος, ἀγνώστος εἰς τοὺς πλείστους καὶ προσήνης εἰς πάντας. Διότι πρὸ τῆς ἐνσκήψεως τοῦ

θαινοῦ ὁ κληρικὸς αὗτος ἔξη σφιδῶν ἀρνήν ἐν τῇ παιδί, καὶ δὲν ἐφείχε πρὸς τοὺς σεβασμίους ἐκαίνοὺς ποιμαντήρας, οἵτινες ἀπρὸ ἡ φρήν τῶν ἀρετῶν αὐτῶν πληρώσθη τὰς κίβους καὶ τοὺς θαλάμους ἐν κειρῷ γαλήνης καὶ ἡσυχίας, ἀποσύρονται κατὰ τὰς δυσχερεῖς περιπτώσεις εἰς εὐκέρων τι ἐξοχικὸν μοναστήριον, ἵνα προσευχηθῶσιν ἐν σιγῇ ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν.

Φαῦλ εἰς μάτην ὁ ἀρχιεὺς ἐκαίνος ἐπίσκοπος ἀνέτεινε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν. Ἡ μάστιξ ἐπέμενε φρικώδως καὶ ἐφαίνετο τεινούσα εἰς τὸ νῆ ἐκκληρίῃ παντελῶς τὴν πόλιν.

Τοῦτο ἴσως ἐφροναί καὶ ὁ γηραλέος ἀνὴρ ὁ με καυτικὴν ἐνδομασίαν καὶ ἡλιοκαῆ ὄψιν, ὅστις εἰσῆλθε περὶ τὸ δειλινὸν ἡμέρας τινὸς τοῦ ὀκτωβρίου εἰς τὴν τότε λεγομένην «Ὀδὸν Ἀνατολῶν», ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ νέου τινὸς τὸ αὐτὸ ἐνδομα φέροντος καὶ με λεπτόν καὶ μέλανα μύστακα. Ὁ γέριον προσπορεύετο πεντήκοντα βήματα, ἡγαγκάζετο δὲνέσταται συγχάκεις ἵναπερμένη τὸν σύντροφον αὐτοῦ, ὅστις ἐβάδιζε βραδέως βλέπων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὰς ἐρήμους οἰκίας καὶ τινα κτήματα καίμενα ἐν ταῖς ἀκραις τῆς ὄσου, τῆς κἀκεισε, παρχμυθῶν καὶ φρικώδη τὴν ὄψιν. Ἀμα ὡς τοιοῦτον θέαμα προσέβλεψε τὸ ὄμμα τοῦ νέου, δύο δάκρυα ἐφαίνοντο ρέοντα ἐπὶ τῶν περιῶν αὐτοῦ.

— Νᾶ πέρη ὁ διάβολος, εἶπεν ὁ γέριον

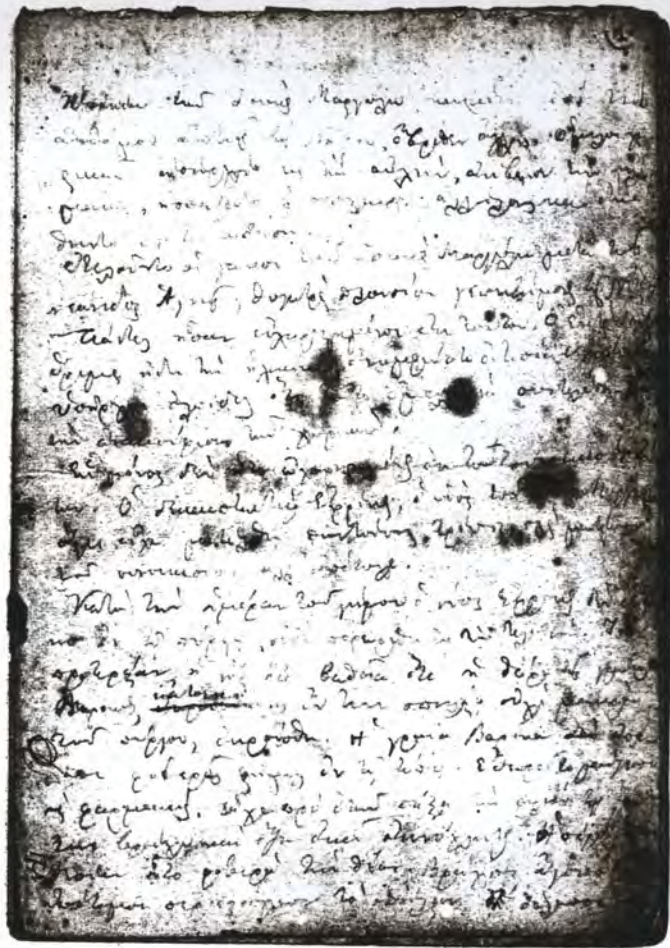
Αυτόγραφα σχεδιάσματα για τη «Γυφτοπούλα». Αρχεῖο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, Φ. Δημητρακόπουλου [Τὸ λάβαρον], πίν. 6

1 8 8 0

Σεπτέμβριος: Καλεῖται καὶ πάλι στο στρατό (Ἀ' Σύνταγμα Ἀθηνῶν) καὶ υπηρετεῖ ως τις 13 Ἰουνίου 1881.

Ἀπὸ το γράμμα τῆς 31ης Μαΐου 1879 καὶ εἰς το γράμμα τῆς 22ας Μαρτίου 1881, γιὰ εικοσιδύο ὀλόκληρους μῆνες, δὲν σώζεται κανένα γράμμα του. Εἶναι πιθανὸ τότε να συνέγραφε τα σχεδιάσματα γιὰ τὴ «Γυφτοπούλα», γιὰ τοὺς «Εμπόρους», το [Λάβαρον], το ποίημα [Ἐρωσ πρὸς Κόρη], υλικὸ που σώζεται στο Αρχεῖο του Απόστολου Γ. Παπαδιαμάντη, λίγο μετὰ τὴ συγγραφή τῆς «Μετανάστιδος»

βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σσ. 76-77.

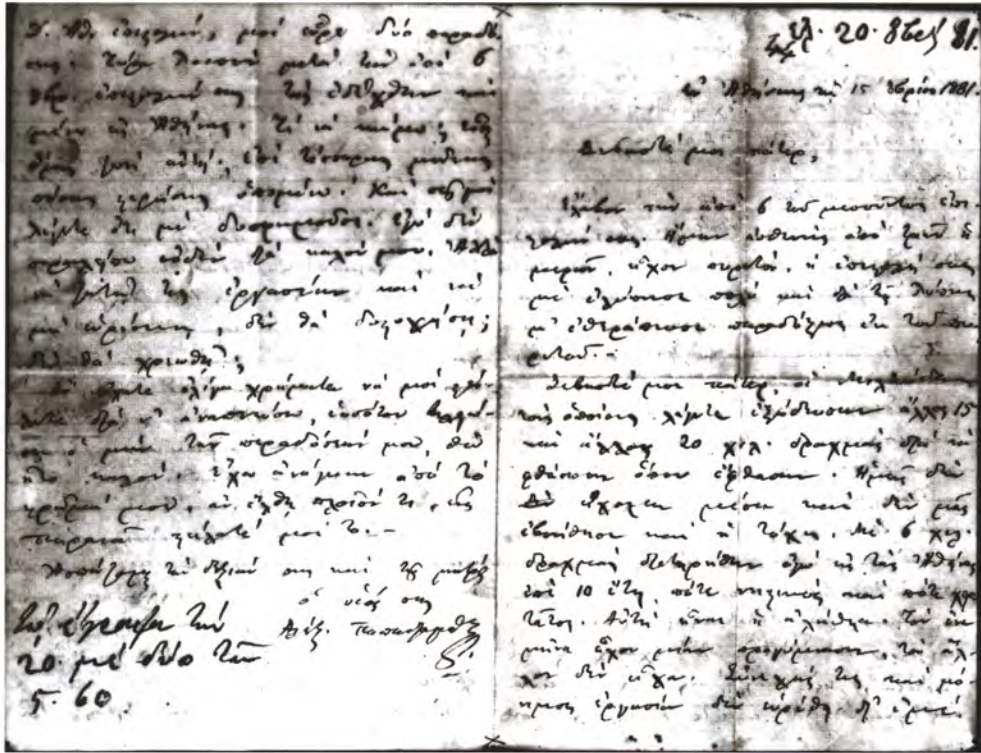

Η αρχή του αυτόγραφου του άγνωστου μυθιστορήματος που εξέδωσε ο Φ. Δημητρακόπουλος με τον τίτλο [Τὸ λάβαρον]. Το μυθιστόρημα συγγενεύει με τους «Εμπόρους τῶν ἐθνῶν» Αρχεῖο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], πίν.1.

Αυτόγραφα σχεδιάσματα. Αριστερά [Ὁ Πλήθων ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ αὐτοῦ], δεξιά το ποίημα [Ἔρωσ πρὸς κόρη]. Αρχεῖο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], πίν. 8 και 7.

Αρχείο Merlier, φωτ. Δημητρακόπουλου

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

Από τῆς προσεχοῦς Παρασκευῆς ἀρχόμεθα δημοσιεύοντες πρωτότυπον μυθιστόρημα ὑπὸ τὸν τίτλον: Οἱ Ἐμποροὶ τῶν Ἐθνῶν. Εἶναι ὠραῖον εἰς τὸ εἶδος τοῦ μυθιστορήματος καὶ πιστεύομεν ὅτι θὰ τύχῃ γενικῆς ἐπιδοκιμασίας.

Μὴ Χάνεσαι, 3 Νοεμ. 1882.

Τὸ νέον πρωτότυπον μυθιστόρημά μας ἐγένετο μετὰ πολλῆς εὐμενείας δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἐν τῇ κριτικῇ κορυφαίων. Τόσον, ποῦ ἂν δὲν εἶχεν ἑλληνικωτάτην καὶ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν ἀναβολὴν, θὰ τὸ ἐξελάμβανον πολλοὶ ὡς μετάφρασιν! Θὰ ἰδῆτε παρακάτω ποίας θερμᾶς θὰ ἐκτυλίξῃ σελίδας καὶ μετὰ ποίας τέχνης θὰ προβαίνωσιν οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ περιπέτειαι. Γράφεται ὑπὸ ἀγνώστου ἀκόμη εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον δυνάμεως, ἥτις ἐν πολλῇ μετριοφροσύνῃ ἐπιμένει νὰ μὴ γίνουν τ' ἀποκαλυπτῆριά της!

Μὴ Χάνεσαι, 7 Νοεμ. 1882.

1 8 8 1

Ιανουάριος, Απρίλιος: Δημοσιεύει θρησκευτικὰ ἀρθρα, «Τὰ Ἅγια Θεοφάνεια» καὶ ἀρθρα γιὰ τὴ Μεγάλῃ Εβδομαδά καὶ τὴ Διακαινήσιμο, στὴν εφημερίδα Ἐφημερίς με τὴν υπογραφή Π.,

βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σ. 89.

Φεβρουάριος: Ταξίδι στὴ Σκιάθου με αναρρωτικὴ ἀδεια.

Αύγουστος: Δημοσιεύει στὸ περ. Σωτήρ τὸ ἀρθρο «Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ὕλισμός», βλ. Ἄπ. Β. Ζορμπᾶς, περ. Διαβάζω, αρ. 284, 1.4.1992, σσ. 20-21.

Οκτώβριος: Δημοσιεύει στὸ περιοδικὸ Σωτήρ τὸ θρησκευτικὸ ποίημα «Δέησις (ἐράνισμα ἐκ τῶν Ψαλμῶν)».

15 Οκτωβρίου: Στέλνει ἓνα δραματικὸ γράμμα στὸν πατέρα του: «Μὲ 6 χιλ. δραχμᾶς διετηρήθην ἐγὼ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ 10 ἔτη, πότε νηστικὸς καὶ πότε χορτάτος. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Τὸν ἓνα μῆνα εἶχον μίαν προγύμνασιν, τὸν ἄλλον δὲν εἶχα. Συνεχῆς τις καὶ μόνιμος ἐργασία δὲν εὐρέθη δι' ἐμέ. Ὅσακις τυχὸν μοὶ ἐμειδία ἐπ' ὀλίγον μία ἐλπίς, ἡ σκληρὰ τύχη μοὶ τὴν ἀφήρηπαζε. Ὅ,τι ἐπεχείρησα νὰ κάμω, ἐμπροστὰ εὐρέθη. Ἄτυχία, παντοῦ ἀτυχία. [] Τί νὰ κάμω; εἶναι ὅμως ζωὴ αὐτὴ; ἐπὶ τέσσαρας μῆνας πόσας στερήσεις ὑπομένω! Καὶ σεῖς μοὶ λέγετε ὅτι με δυσφημοῦσι. Ἐγὼ δὲν παραλείπω οὐδὲν διὰ καλὸν μου. Ἀλλὰ νὰ ζητῆ τις ἐργασίαν καὶ νὰ μὴ εὐρίσκη, δὲν θὰ δυστυχῆσῃ; δὲν θὰ χρεωθῆ;».

Βλ. Τριαντ., Ἀλληλογραφία, σσ. 121-122.

15 Απριλίου: Δημοσιεύεται στὴν Ἐφημερίδα μικρὸ σημεῖωμα τριῶν σειρῶν «Πρὸς τὸν Ἦχον βαρύν».

καὶ εἰς κινουμένους σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ. Ἀμήν.

Ἐν ἔτει 1863 Δεκεμβρίου 18.

† Ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος Τοποτηρητὴς Ἀθηνῶν καὶ ἐν Χριστῷ ὑμῶν εὐχέτης.

H ENNOIA TOY ΘEOY
KAI O YΛIΣMOΣ.

Συγγραφεὺς τῆς (α) παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑπόκειται εἰς περιοδικὰς ἐκλείψεις. Εἰς τοιαύτην δὲ ἐκλείψιν ἀποδίδει τὰς ὑφιστάμενας σήμερον ἀμνημονίας περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἐλεῖπει καὶ ὁ Ἥλιος καὶ ὁμοίως ἀναφαίνεται πάλιν λαμπρότερος. Τὸ φωτοδόλον ἄστρον θέλει εἰσακολουθεῖ, ἐνόσω ὑπάργει ὁ κόσμος, νὰ διατρέχῃ τὸν ἡμερήσιον ὄραμον τοῦ, καὶ τῶν θνητῶν ἢ διάνοια θὰ στρεφθῆται ἀείποτε πρὸς τὸ θεῖον ὡς πρὸς τὴν μόνην αὐτῆς ἀναπαυσιν ἢ τὸν μόνον ἀγῶνα.

Τί ἐστὶν ὁ Ἥλιος; διὰ τοὺς μὲν αἰνίγμα, διὰ τοὺς δὲ θαῦμα καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν διὰ τοὺς μὲν γρίφος, διὰ τοὺς δὲ λαμπάς.

Ὁ περιώνυμος Λιττρέ, ἀποθανὼν πρὸ δύο μηνῶν ἐν Παρισίοις, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Δυγούστος Κόντ ἐδὲν ἀρνοῦνται τὸν Θεὸν ἀλλὰ τὸν θέτουσι κατὰ μέρος. Ἐν τῷ αὐτῷ ὁ Λιττρέ ἐδαπίσθη καὶ ἐκοινῶνκε τῶν μυστηρίων κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου αὐτοῦ στιγμάς.

Λέγουσιν δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κληρικῶν, τῆς γυναικὸς καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τί ἀποδεικνύει τοῦτο; ὅτι ὁ πενήχειρός οὗτος ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος εἶναι ἀσθενέστερος ἢ ὥστε νὰ ἐπιχειρῇ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ θεῖον.

(α) Ὁ κ. Κέρλεος Λεζίκ ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατὰ τὸν 1863.

πρὸ τῶν σήμερον ὑλιστῶν, δαρουϊστῶν καὶ θετικιστῶν ὑπῆρξαν οἱ ἀπεισιδοῦχοι, οἱ ὀρθολογισταὶ καὶ οἱ κριτικισταὶ· ἀλλὰ παρῆλθον πρὸ αὐτῶν ἦσαν οἱ πανθεισταὶ ἀλλὰ ἐξέλιπον. Παρέργονται, κρῖπτονται ἐν τῇ σκιᾷ, ἀρανίζονται, ἀρῶσι ἐπὶ βραχὺ τέρψωσι τοὺς φιλοκαίνοους καὶ τοὺς φιλαναγνώστας διὰ περιέργου συναυλίας λείψων καὶ γνωμῶν. Ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἔμεινε καὶ θά μείνῃ.

Τὸ ἀρνεῖσθαι τὴν αἰτίαν πράγματός τινος εἶναι τοσοῦτον ἄστονον, ὅσον καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἦντων παρὰ τοὺς ἦσαν οἱ παραδοξολογοὶ ἐκεῖνοι φιλόσοφοι, οἵτινες ἠνῆθησαν ἀπλῶς τὴν ὑπαρξίν τοῦ κόσμου. Ὁ Ἀναξαγόρας ὁμοίως, ὅστις ἦν ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ τόσον ἀστείαν ἰδέαν, εἶπε πρὸ διαχιλίων ἐτῶν ὅτι τοὺς ἐδημιούργησε τὰ πάντα. Ὁ δὲ Σωκράτης, ὅτε ἠρμήνευε πρὸς τὸν Ἀριστίδειμον τὴν θαυμαστὴν σκοπιμότητα τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, οὐδὲν ἄλλο ἐπαρτεν ἢ ἐτίθη τὰς βάσεις τῆς ἐν τῷ νῦν χριστιανικῇ ἐπιστήμῃ λεγομένης τ ε λ ο γ ι κ ἡ ς ἀ π ο δ ε ἰ ξ ε ω ς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Πνεῦμα εὐθύ, διάνοια ὑψηλὴ καὶ εὐρεία, ὁ δὲν τὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος ἀνεκάλυπτε φῶς, ὅπου οἱ πολλοὶ εὐρίσκουσι ἀκότος. Μετῆγε τῆς οὐσίας τοῦ ἀληθοῦς καὶ μετέδιδον αὐτῆς πρὸς πάντας. Ὁ πόθος τῆς μωραῆς ἐπιδείξεως, ἡ μακρία τοῦ καινὰ ἐκάστοτε λέγειν, ἡ δοκαιοσοφία, ὁ τύφος καὶ ἡ οἴκητος ἀγουσιν εἰς τὰς συγχρόνους ἀθεϊστικὰς θεωρίας, ἀπ' ὧν τούναντιον ἀπάγει ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀκραφῆς φιλοσοφικὴ ζήτησις τῆς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν κειμένης ἀληθείας.

A. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ.

Ιανουάριος: Δημοσιεύει στο περιοδικό Σωτήρ το ποίημα «Ἡ ἔκπτωτος ψυχὴ».

Φεβρουάριος: Σχεδιάζει νὰ δώσει εξετάσεις γιὰ νὰ πάρει δίπλωμα καθηγητῆ τῆς γαλλικῆς γλώσσας ἢ ελληνοδιδασκάλου.

βλ. Τριαντ., Ἀλληλογραφία, σ. 125.

Νοέμβριος: Προσλαμβάνεται ὡς μεταφραστῆς στὴν Ἐφημερίδα τοῦ Δ. Κορομηλά με μισθὸ 100 φράγκων.

βλ. Τριαντ., Ἀλληλογραφία, σ. 127.

Επίσης ὁ Μποέμ (=Δημήτριος Χατζόπουλος) στὴ συνέντευξή του με τὸν Παπαδιαμάντη ποὺ δημοσιεύεται στὴν εφημερίδα Τὸ Ἄστυ, 26-27 Μαρτίου 1893 γράφει ὅτι «τὸ 1882 προσελήφθη εἰς τὴν Ἐφημερίδα ὡς μεταφραστῆς, τὴν γνωστὴν τότε μικρὰν τὸ σχῆμα, ἀλλ' ἐκλεκτὴν τὴν ὕλην Ἐφημερίδα», βλ. Κατσιμπαλη, Βιβλιογραφία, σ. 37. Στὸ Μὴ Χάνεσαι δημοσιεύεται τὸ μυθιστόρημά του «Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν» (5 Νοεμβρίου 1882-8 Φεβρουαρίου 1883). Υπογράφει με τὸ ψευδώνυμο Μποέμ καὶ ὁ Γαβριηλίδης τὸν παρουσιάζει ὡς «ἄγνωστον ἀκόμη εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον δύναμιν, ἥτις ἐν πολλῇ μετριοφροσύνῃ ἐπιμένει νὰ μὴ γίνουιν τ' ἀποκαλυπτῆριά της».

Αποκαλύπτει στὸν πατέρα του με γράμμα τῆς 10ης Δεκεμβρίου τὴ συγγραφικὴ του δράση: «Σὰς πέμπτῳ σήμερον τρία φύλλα τῆς εφημερίδος Μὴ χάνεσαι. Ἡ ἐπιφυλλίς ὑπὸ τὸν τίτλον "Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν" εἶναι ἰδικόν μου ἔργον. [] Εἶναι σατυρικὴ εφημερίς, ἀλλ' ἐγὼ δὲν σατυρίζω, γράφω ἐπιφυλλίδα ἱστορικὴν καὶ φιλολογικὴν, καὶ τοῦτο τὸ κάμνω ἐξ ἀνάγκης διὰ νὰ λάβω χρήματα, ὥστε μὴ με κατακρίνετε, σὰς παρακαλῶ».

βλ. Τριαντ., Ἀλληλογραφία, σσ. 127-128. Στὸ ἴδιο γράμμα γράφει ὅτι ἀπὸ ἐπτὰ μηνῶν ἐργάζεται ἀδιακόπως νὰ συστηθεῖ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ τὸν εξετάσει, παραδέχεται ὁμῶς ὅτι εἶπε κάπου πως αὐτὲς οἱ εξετάσεις εἶναι ρουσφέτι. Γράφει ἐπίσης ὅτι ὁ φίλος του ὁ Κουσουλίνος ἔχει τὸ καλύτερον μέσον καὶ ἐνεργεῖ ἀδιακόπως γιὰ τὶς εξετάσεις.

Απὸ τὸ γράμμα τῆς 10ης Νοεμβρίου 1882 καὶ ὡς τὸ γράμμα τῆς 30ης Δεκεμβρίου 1888, γιὰ ἑξὶ ὀλόκληρα χρόνια, δὲν σῶζεται κανένα γράμμα του. Τὸ 1883 ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται ὡς μεταφραστῆς στὴν Ἐφημερίδα. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ ὅσα ὁ Παπαδιαμάντης γράφει στὴν «Τριακονταετηρίδα τοῦ Χαράλαμπου Ἀννίνου», εφημερίδα Τὸ Ἄστυ, 4 Ιανουαρίου 1900: «Ἄλλ' ἐνθυμῆσαι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην περίοδον τῆς "Ἐφημερίδος" τοῦ 1883; Πόσοι καὶ πῶς ἤμεθα τότε καὶ πόσοι ἐμείναμεν σήμερον! Ποῦ ὁ καλὸς καὶ εὐγενὴς φίλος, ὁ Παναγιώτης Θωμᾶς; Καὶ ποῦ ὁ ἐκλεκτὸς καὶ ποιητικὸς ἐκεῖνος νέος, ὁ Πάνος Γιαννόπουλος; Καὶ ποῦ ὁ μεγάλθυμος ἐκεῖνος, ὁ Δημήτριος Κορομηλάς, ὁ σκέπων καὶ θάλπων ὄλους ὑπὸ τὰς πτέρυγας του;» Τὸ φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς 1ης Ιανουαρίου 1883 ἀναφέρει: «Τὴν κυρίαν τοῦ φύλλου σύνταξιν ἀπαρτίζουσιν οἱ κ.κ. Χαρ. Ἄννινος, Παν. Θωμᾶς, Κων. Γ. Ξένος, Ν. Ἀργυριάδης, Ἰω. Μ. Δαμβέργης, Παν. Γιαννόπουλος, Σ. Οἰκονόμος, Σταμ. Χ. Κιουζές, Μιχ. Μητσάκης καὶ Ἀ. Παπαδιαμάντης».

82 Ἐν Πειραιεῖ τῇ 3 Μαρτίου 1882.

Σεβαστέ μοι πάτερ,

Παρὰ τοῦ Ἄλ. Μωραϊτίδου ἔλαβον δραχ. 20. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς σας τῆς 22 Φεβρ. ἔλαβον δραχμὰς 11,20. Σήμερον δὲ λαβὼν ἐν Ἀθήναις τὴν ἀπὸ 27 λ. μ. ἐπιστολήν σας μετὰ τῆς φορτωτικῆς κατέβην εἰς Πειραιᾶ καὶ ἔλαβον τὰς δραχ. 100,80. —

Θέλω δώσει τὰς εξετάσεις ταύτας περὶ ὧν σὰς ἔγραφα, καὶ ὁ Θεὸς βοηθός. —

Ἀσπάζομαι τὴν δεξιάν σας καὶ τῆς μητρὸς

ὁ υἱὸς σας
Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης

Τὸ πιστοποιητικὸν τοῦ Θεοδώρου Ζαμπούρα, περὶ οὗ σὰς ἔγραψα τῇ 22 Φεβρ., παρακαλῶ νὰ μοὶ τὸ πέμψητε, ἰθαγενείας κ.τ.λ.

[Σ.π.π.: Ἀρ. 55. Ἐλ. 10. Μαρτίου 82.]

Σεβαστέ μοι πάτερ,

Ἔλαβον τὴν τελευταίαν ἐπιστολήν σας, ἐν ἧ μοι ἐγράφετε περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Νικολάκη εἰς Σκίαθον καὶ περὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ πατρὸς τοῦ Νήφωνος κτλ. Συγχρόνως σᾶς ἔγραψα ἐπιστολήν τινα, ἣν ἀγνοῶ ἂν ἐλάβετε. Μεταγενεστέραν σας δὲν ἔλαβον.

Ἔμαθον ὅτι ὁ ἀδελφός μου μετέβη εἰς Λάρισσαν. Γράψατέ μοι περὶ τούτου. Ἡ ἰδική μου τύχη ἐν γένει ὑπάγει καλλίτερα τώρα, δόξα τῷ Θεῷ. Ἔχω 100 φράγκα τὸν μῆνα μὲ ὄχι πολλήν ἐργασίαν. Προσπαθῶ δὲ ἀδιακόπως καὶ περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐξετάσεών μου. Σᾶς παρακαλῶ, πάτερ καὶ σὺ μῆτέρ μου, νὰ μὴν ἔχητε βαρὺ παράπονον κατ' ἐμοῦ. Ὅ,τι σᾶς λέγουν, νὰ μὴν τὸ πιστεύετε εὐκόλα. Νὰ μὴ δεινοπαθεῖτε καὶ νὰ ἔχητε ὑπομονήν. Ὁ Θεὸς εἶναι μέγας. Ἀμφιβάλλετε ὅτι ἀπὸ ἐπτὰ μηνῶν ἐργάζομαι ἀδιακόπως νὰ συστηθῇ ἐπιτροπὴ διὰ νὰ μ' ἐξετάσῃ, καὶ ὅτι δὲν ἔγινε μέχρι τοῦδε; Πιστεύσατέ το, εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια. Ἐκτοτε εἰμπορεῖ νὰ εὐρέθην καὶ ἐγὼ εἰς σφλομονήν καὶ νὰ εἶπα καὶ κανένα λόγον ἐπιπόλαιον ὅτι τέτοιαις ἐξετάσεις, ὅπου εἶναι ρουσφέτι, ἄς λείπουν, καὶ τὸ ῥωμαῖκο εἶναι βρώμα, κτλ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶπη ὅτι δὲν θέλω τὰς ἐξετάσεις καὶ δὲν προσπαθῶ. Καὶ ἔπειτα μὲ φουρκίζουν πολλοί, ὅπου κάμνουν τὸν φίλον, καὶ δὲν εἰξεύρει κανεὶς τί νὰ τοὺς εἶπη διὰ νὰ τοὺς ξεφορτωθῇ, καὶ ὕστερον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἴσως ἔρχονται καὶ σᾶς πωλοῦν ἐσᾶς δούλευσιν κτλ. Εἶναι κόσμος αὐτός;

Ὁ Νήφων εἶναι ἐδῶ ἀκόμη, καὶ ὅπως λέγει, θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἄγ. Ὅρος. Προσεπάθησε νὰ κατορθώσῃ κάτι καὶ δὲν ἠμπόρεσε. Δὲν ἔκαμε δὲ καμμίαν παρεκτροπὴν ἐνταῦθα καὶ μὴν ἀκούετε. Ἄν πίνῃ ὀλίγον τι, ἀλλὰ φέρεται σεμνῶς. Νὰ μοὶ

γράψητε ἂν εἶναι καλὰ ὁ Νικολάκης τῆς Οὐρανίας, διὰ νὰ εἰξεύρω. Ὁ φίλος μου Κουσουλῖνος (ὅστις σᾶς ἀσπάζεται μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας του) ἔχει τὸ καλλίτερον μέσον καὶ ἐνεργεῖ ἀδιακόπως διὰ τὰς ἐξετάσεις μου. Ὁ γαμβρὸς τοῦ Πανταζῆ κ. Κυριακόπουλος τῷ ὑπεσχέθη θετικῶς ὅτι θὰ γείνη. Τὰ ἄλλα εἶναι ψεύματα. Μὴν ἀκούετε τίποτε. Ὁ Ἵπουργὸς Λομβάρδος μᾶς ἐγέλασεν ἐξ ἀρχῆς καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ συστήσῃ ἐπιτροπὴν. Δὲν θέλω ἐγὼ νὰ δίδω λόγον εἰς κανένα, καὶ τοὺς λέγω ὅλους ψεύματα. Ἀλλὰ τί δικαίωμα ἔχει ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα νὰ μ' ἐρωτῶσιν; Ὁ διδάσκαλός μου κ. Ἐπιφάνιος ἦλθε προχθὲς ἐκ Μεγάρων. Ἐμεινε δύο ἡμέρας ἐδῶ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του. Ἡ οἰκογένειά του ὑγιαίνει.

Σᾶς πέμπω σήμερον τρία φύλλα τῆς ἐφημερίδος «Μὴ χάνεσαι». Ἡ ἐπιφυλλὶς ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν» εἶναι ἰδικόν μου ἔργον. (Ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀθηναί εἶναι αὐτὸ τὸ *Μὴ χάνεσαι* μὲ ἄλλον τίτλον διὰ τὴν Τουρκίαν). Εἶναι σατυρική ἐφημερίς, ἀλλ' ἐγὼ δὲν σατυρίζω, γράφω ἐπιφυλλίδα ἱστορικὴν καὶ φιλολογικὴν, καὶ τοῦτο τὸ κάμνω ἐξ ἀνάγκης διὰ νὰ λάβω χρήματα, ὥστε μὴ μὲ κατακρίνετε, σᾶς παρακαλῶ.

Ἀσπάζομαι τὴν δεξιάν σας καὶ τῆς μητρὸς.

Ὁ υἱός σας

Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης

Τὰ φύλλα τοῦ «Μὴ χάνεσαι» νὰ φυλάξῃτε ὅλα ἐπιμελῶς, νὰ μὴ τὰ δώσητε δὲ εἰς μηδένα πρὸς ἀνάγνωσιν, πλὴν τοῦ θείου μου κ. Κωνστ. Μωραΐτου.

Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης

ΓΥΦΤΟΠΟΥΛΑ

ΔΡΑΜΑ

ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΕΞ ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΕΙΣ ΜΙΑΝ ΠΡΑΞΙΝ

ΜΕΤΑΠΟΙΗΘΕΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΙΣΑΝΘΝ
1885

Βιβλιοθήκη Θεατρικού μουσείου, φωτ. Φ. Δημητρακόπουλος

2 — ΕΠΙΦΥΛΛΙΣ "ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ" — 2

ΑΔ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Η ΓΥΦΤΟΠΟΥΛΑ

— Τετέλεσται, τέκνον, δὲν δύναμει πλέον νὰ σὲ σώσω. Τὸ πεπρωμένον τὸ θέλει. Ἦτο γραπτὸν. Τίς δύναται νὰ παλαίσῃ μὲ τὴν Μοῖραν; Ἐπὶ μακρὰ ἔτη περιπλανώμην. Ἵπνος δὲν ἔκλεισε τὰ βλέφαρά μου, ἀνάπαυσιν δὲν εὔρε τὸ σῶμά μου. Εἰς τὴν κοιλάδα αὐτὴν εἶναι τὸ τέλος. Μοῖ τὸ εἶπεν ἡ ἀψευδὴς φωνή. Ἦτο εἰμαρμένον νὰ τελειώσῃ ἐδῶ τὸ μαρτύριόν σου. Σώζων σε κακαστρέφω τὴν πίστιν, φυλάττων σε προδίδω τὸν ὄρκον. Μετῆλθον ἄλλα τὰ μέσα. Δὲν ἦτο γραπτὸν νὰ σωθῆς. Περιῆλθον ὄλην τὴν γῆν, διέδραμον ὄλην τὴν οἰκουμένην. Οἱ διώκταί σου εἶναι ἰσχυροί. Ἐγχευσι τὴν συμμαχίαν τοῦ πεπρωμένου. Τὸν ἄρτον μου δὲν τὸν ἔθεσα ποτὲ ἐπὶ τραπέζης, ἐπὶ προσκεφαλαίῳ δὲν ἐστήριξα τὴν κεφαλὴν μου. Οὐδέποτε ἀνεπαύθη ὑπὸ τὸν ἥλιον, πάντοτε ἠκολούθησα τὴν πορείαν αὐτοῦ, πάντοτε διεσταύρωσα τὴν ἐπιστροφὴν του. Οἱ ἄντρες ἔλαμπον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἔμματα μου δὲν ἐκλείεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς. Οἱ ἄνεμοι ἐρύσων ἐν τῶν τεσσάρων σημείων, καὶ μετ' αὐτῶν ἔτρεχον. Αἱ νεφέλαι ἐνεκου μόνου τοῦς ὑπετοῦς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς στέγαγμα δὲν ἐζήτησα. Ἦ χιῶν ἐπικουνοῦτο εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐστίαν πυρὸς ποτὲ δὲν ἦναψα. Οἱ κεραυνοὶ ἐβρόντων εἰς τὸν αἰθέρα καὶ δὲν μὲ κατεπτόησαν ἢ ἐλδέξ αὐτῶν. Οἱ χιμῶνες περιέβαλλον τὴν γῆν μὲ πάγους καὶ τοῦς θαυτύλους μου δὲν ἐθέρμανα. Οἱ νάρκισσοι ἤρθησαν ἀπὸ τῶν λειμῶνων, ἀλλὰ τὴν εὐωδίαν αὐτῶν δὲν ἀτήλησα, Ὁ Σείριος ἠπέλιγε τοῦς θνητοῦς μὲ βέλη τοῦ Φοῖβου, ἀλλ' οὐδέποτε ἐβρόντισα τὸ στόμα μου. Ἵπὸ στρόφιμα

Από την ἀ δημοσίευση, φωτ. Φ. Δημητρακόπουλος

84

109

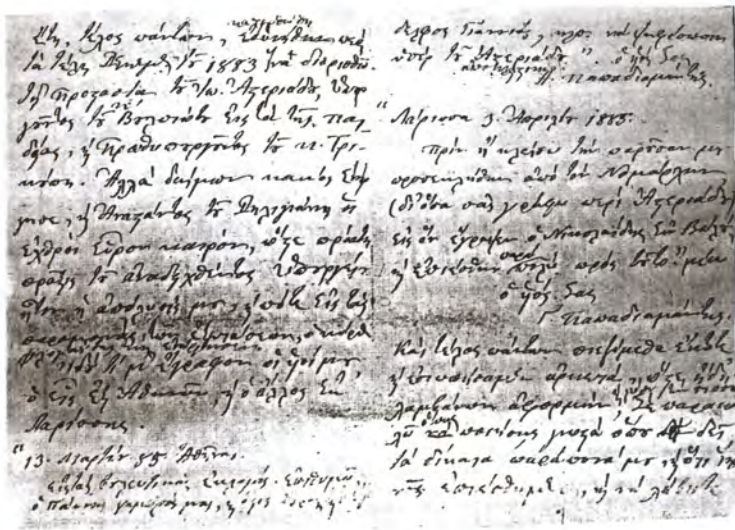
Συγκατοικεῖ με τὸν Νήφωνα, που ἀπὸ το 1882 ἔχει φύγει ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀπὸ αὐτὸν πιθανότατα θα συνηθίσει νὰ πίνει. Πιθανῶς τότε γράφει τὸν «Κανόνα ἱκετήριον εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν Γοργοεπήκοον», βάζοντας στὴν ἀκροστιχίδα μαζί με τὸ ὄνομά του καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Νήφωνα, κανόνας που πρωτοεκδίδεται στὰ Ἄπαντα τοῦ Βαλέτα. Δημοσιεύει με τὸ ὄνομά του στὴν Ἀκρόπολι (21 Ἀπριλίου - 11 Οκτωβρίου) τὸ μυθιστόρημα «Ἡ Γυφτοπούλα».

Ἡ δημοσίευση τοῦ μυθιστορήματος προαναγγέλλεται διθυραμβικὰ σε φύλλα τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ 14 ἕως 20 Ἀπριλίου 1884. Το ἔργο ἔχει μεγάλη ἐπιτυχία. Μεταφράζεται στὰ ἰταλικά καὶ δημοσιεύεται σε ἰταλικὴ ἐφημερίδα, ἐνῶ ὁ Δ. Σιαπάτης καὶ ὁ Ι. Μαργαρίτης τὸ διασκευάζουν σε ἐξάπρακτο δράμα, που κυκλοφορεῖ σε βιβλίο τὸ 1885.

6 Οκτωβρίου - 17 Νοεμβρίου δημοσιεύεται στὸ περιοδικό Ἔστια, ὁ «Χρῆστος Μηλιόνης».

Ἀπὸ ἓνα τέως ἀγνωστο γράμμα τοῦ πατέρα τοῦ Παπαδιαμάντη τῆς 9ης Ἰουλίου 1890 πιστοποιοῦνται τὰ τρικουπικά φρονήματα τῆς οἰκογένειας, καθὼς μάλιστα ὁ παπα-Αδαμάντιος παραθέτει δυο σειρές ἀπὸ γράμμα τοῦ Ἀλέξανδρου πρὸς αὐτόν, 13 Μαρτίου 1885, βλ. Φ. Α. Δημητρακόπουλος, [Τὸ λάβαρον], σσ. 66-67, 96-100.

Οἱ μεταφράσεις που ἔχουν δημοσιευτεῖ ἀνώνυμα σε ἐπιφυλλίδες τῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1883-1891 ἔχουν καταγραφεῖ σε ἄρθρο τῶν Φ. Α. Δημητρακόπουλου - Ελ. Ι. Δαμβουνέλη που δημοσιεύτηκε στὴν ΕΕΦΣΠΑ 29 (1986-1991). Παραμένει ἀξεκαθάριστο ἀκόμη ποιὲς μποροῦν νὰ αποδοθοῦν στὸν Παπαδιαμάντη με ἀκρίβεια.

110

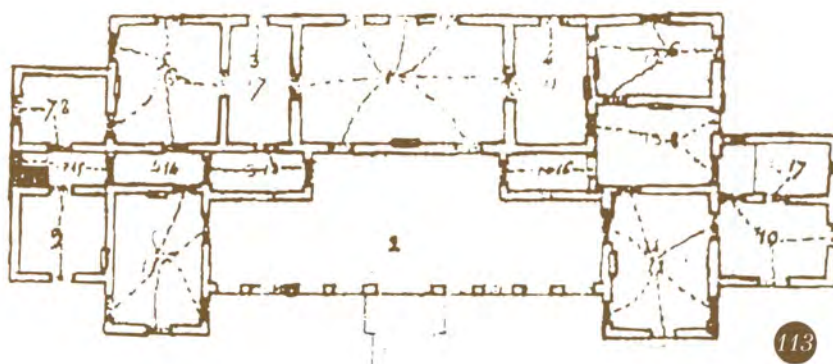
Γράμμα τοῦ πατέρα τοῦ στὸν Α. Σταυράκη. Ἀρχεῖο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, φωτ. Φ. Δημητρακόπουλος, [Τὸ λάβαρον], πίν. 60

111

Το μέγαρο του Ιωάννη Θεοφιλάτου στο Χαρβάτι (Παλλήνη) που βρισκόταν στη θέση του σημερινού ναού του Αγίου Τρύφωνα, στο οποίο φιλοξενείτο ο Παπαδιαμάντης. Είχε κτισθεί το 1845 από τον τότε ιδιοκτήτη της περιοχής Αλέξανδρο-Λουδοβίκο ντε Ρουζού. Κάηκε το 1900, εγκαταλείφθηκε και έμεινε χάλασμα, ωστόσο κατεδαφίστηκε. Από το βιβλίο του Γιάννη Οικονόμου, *Η Παλλήνη (το Χαρβάτι)*, Αθήνα 1994, σ. 238. Τα σχέδια είναι του 1855.

112

113

Το παντοπωλείο Καχριμάνη, στην οδό Σαρρή. Φωτ. Βαλέτα

114

1 8 8 6

Αρχίζει να συχνάζει στο μπακάλικο των αδελφών Δημήτρη και Βασίλη Καχριμάνη στην οδό Σαρρή του Ψυρρή. Είναι ήδη αρκετά γνωστός στην Αθήνα ως λογοτέχνης, αλλά αποφεύγει τους κύκλους των λογίων και προτιμά τη συντροφιά των απλών ανθρώπων.

Δημοσιεύονται δεκατρείς ανυπόγραφες μεταφράσεις σε επιφυλλίδες της *Έφημερίδος*. Δημοσιεύει με την υπογραφή Π. το επίκαιρο άρθρο «Και αυτά έγήρασαν» στην *Άκρόπολι* 25/12 (αναδημοσίευση Φ. Δημητρακόπουλου, στην εφ. *Η Καθημερινή* 31/12/1989).

115

116

86

Ο Άγιος Νικόλαος στο Χαρβάτι. Φωτ. Δημητρακόπουλος

117

Προσέρχεται στις αγρυπνίες που γίνονται στη μικρή ιδιωτική εκκλησία του Αγίου Ελισσαίου, στο Μοναστηράκι. Τις παρακολουθεί τακτικά συμμετέχοντας ως ψάλτης και τυπικάρης.

Έχει γνωριστεί, ίσως από το 1895, με τον Ιωάννη Θεοφιλάτο, πλούσιο εφοπλιστή που είχε έλθει το 1874 στην Αθήνα και είχε αγοράσει στο Χαρβάτι (Παλλήνη) τεράστιο κτήμα, όπου ευρίσκεται ένα μέγαρο, ως κατοικία, καθώς και το μεταβυζαντινό εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου. Ο Θεοφιλάτος τον προσκαλεί και τον φιλοξενεί τις πασχαλινές ημέρες στο Χαρβάτι. Τις σχετικές εντυπώσεις του Παπαδιαμάντη τις διαβάζουμε για πρώτη φορά στο άρθρο του «Ο Έπιτάφιος καὶ ἡ Ἀνάστασις εἰς τὰ χωρία», *Ἐφημερίς* 7 και 10 Απριλίου 1887. Για τον Ιωάννη Θεοφιλάτο, το κτήμα και το μέγαρό του στο Χαρβάτι, που το ονόμαζαν «το Παλάτι», τον Παπαδιαμάντη αλλά και τον μοναχό Νήφωνα Διανέλο στο Χαρβάτι, βλ. στο βιβλίο του Γιάννη Οικονόμου, *Η Παλλήνη (το Χαρβάτι)*, Αθήνα 1994. Ο Merlier γράφει ότι ο Ιωάννης Θεοφιλάτος πέθανε στα 1894, βλ. Merlier, *Γράμματα*, σ. 182. Εκεί επίσης ο Merlier δημοσιεύει και γράμμα του Ν. Θεοφιλάτου, γιού του Ιωάννη, με τον οποίον επίσης είχε φιλία ο Παπαδιαμάντης.

Δημοσιεύει στην *Ἐφημερίδα* άρθρα για την Μεγάλη Εβδομάδα με την υπογραφή Π. Δημοσιεύει με την υπογραφή Π. τρία άρθρα, στην *Ἀκρόπολι*, ένα για τη Μεγάλη Παρασκευή στις 3/4 (αναδημοσίευση Φ. Δημητρακόπουλου στην *Καθημερινή* 21 Απριλίου 1992), ένα για το Μεγάλο Σάββατο στις 4/4 και ένα για τον Άγιο Γεώργιο στις 23/4 (αναδημοσίευση και των δύο, Φ. Δημητρακόπουλου στην *Καθημερινή* 30/4 - 1/5/1994). Το πρωτότυπο αυτής της σειράς της Μεγάλης Εβδομάδος του 1887 στην *Ἀκρόπολι* είναι ότι δύο άλλα άρθρα είναι του Μωραϊτίδη με την υπογραφή Μ., ενώ υπάρχουν και άλλα τρία ανυπόγραφα άρθρα, βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, «*Ἄνθος τῆς Ἐδέμ*», σσ. 131. κεξ.

Στην *Ἀκρόπολι*, παράρτημα Κυριακής, 19/4, δημοσιεύεται με την υπογραφή Π. μετάφραση του διηγήματος του Leopold von Sacher Masoch «*Ἡ Δράμα Τσουνκη ἢ ὁ ἔρωσ ἐν τῇ Ἀφρικῇ*», βλ. «*Ἄνθος τῆς Ἐδέμ*», σσ. 201 κεξ.

7 Απριλίου: δημοσιεύεται στην *Ἐφημερίδα* μικρή επιστολή προς τον διευθυντή της.

29 Ιουνίου: δημοσιεύεται στην *Ἐφημερίδα* το άρθρο «*Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ κορυφαῖοι*».

29 Ιουλίου: δημοσιεύει στην *Ἐφημερίδα* με την υπογραφή Ἀλ. Πδμ. επιστολή σχετική με τις δημοτικές εκλογές Σκιαθίου.

15 Αυγούστου: δημοσιεύεται στην *Ἐφημερίδα* το άρθρο «*Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*».

25 Δεκεμβρίου: δημοσιεύει στην *Ἐφημερίδα* το άρθρο «*Χριστούγεννα*» με την υπογραφή «*Βυζαντινός*».

26 Δεκεμβρίου: δημοσιεύεται στην *Ἐφημερίδα* το πρώτο διήγημά του, «*Τὸ χριστόψωμο*».

118

Ο Άγιος Ελισσαίος με την πόρτα του σπιτιού του
Λογοθέτη (Σχέδιο Κ. Χέλημη)

119

Άγιος Ελισσαίος.
(Brunet de Presle-Blanchet 1860)

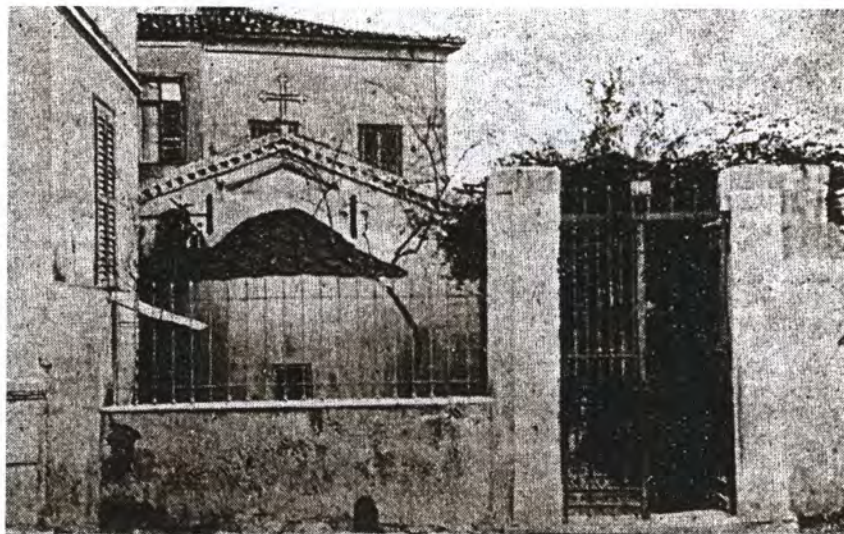

120

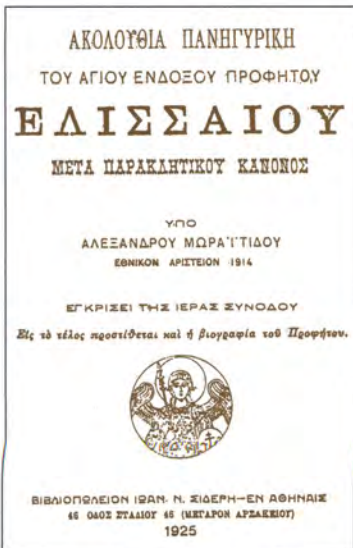
Η εκκλησία του Αγίου Ελισσαίου
(Σχέδιο Μ. Πομόνη)

Κάτωθεν τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀρεως εὐρίσκεται ἢ μᾶλλον εὐρίσκετο ὁ κομψὸς ναῖσκος Βασιλικῆς τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς τιμὴν ἀκούμενος τοῦ προφήτου Ἑλισσαίου μετ' ὠραία Ροδιακὰ πινάκια ἔξωθεν πέριξ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ Βήματος καὶ μετ' ἀρχαῖκας εἰκόνας τοῦ Τέμπλου. Καίτοι ὁ ναῖσκος δὲν ἦτο εἰς τὸ θουνὸ ψηλὰ ἐκεῖ ἀλλ' εἰς τὴν παλαιὰν συνοικίαν τῆς Πλάκας τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τοὺς τελευταίους ἑμῶν χρόνους τὸ σήμαντρόν του δὲν κτυπᾷ, παραμένει ἄφωνον, δὲν ἔχει ψάλτην οὐδὲ παπᾶ, οὐδὲ κανδεῆλι θαμπερὸ κατὰ τὸν ποιητὴν. Ἐν τούτοις ὁ ἔρημος καὶ σιωπηλὸς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ναῖσκος, μόλις πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἦτο ἔνδοξος καὶ θορυβώδης. Ἐκεῖ ὀλονυκτίως ὑμνολογεῖτο ὁ Θεός, ὄχι ὑπὸ ρινοφῶνων τινῶν ἀγραμμάτων κατ' ἐπάγγελμα ἱεροψαλτῶν, οὔτε ὑπὸ θεατρικῶν χορωδιῶν, ἀλλ' ὑπὸ ἑρασιτεχνῶν λογιωτάτων, ἐνσυνειδήτως ψαλλόντων καὶ μετὰ θέρμης ὑμνολογούντων τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ἐπὶ ὀλόκληρον τριακονταετηρίαν κατὰ τὰς νύκτας τῶν Σαββάτων πρὸς τὴν Κυριακὴν καὶ τὰς ἄλλας ἑορτὰς ἐτελεῖτο ἀγρυπνία κατὰ τὸ τυπικὸν τοῦ ἁγίου Ὁσίου καὶ ἔψαλλον μετ' ὁ νησιωτικὸν κατανυκτικὸν ὕψος, ὁ διεθνὸς φήμησ' Ἑλλήν διηγηματογράφος Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης ὁ κατόπιν μοναχὸς Ἀνδρόνικος, οἱ γνωστοὶ Σκιαθιῶται πρωτεξάδελφοι λόγιοι καὶ ὁ Ρουμελιώτης ἀκαδημαϊκὸς Ζαχαρίας Παπαντωνίου, γινώσται καὶ οἱ τρεῖς τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἱερουργοῦντος συχὰ τοῦ τότε ἀρχιμυνηρίου Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου μετ' ὁ μακαρίτην ἱερέα Ἄντ. Νικηφόρου. Ἐσπευδὸν δὲ ἐκεῖ ἵνα ἀγρυπνήσωσι καὶ ἐνωτισθῶσι τῶν λογίων τούτων καὶ καλλικελᾶδων ὑμνωδῶν οὐ μόνον ὄχλος πολὺς (λέξις τῆς Γραφῆς), ἀλλὰ καὶ λόγιοι ἐν τοῖς γράμμασι συνάδελφοι τῶν ὑμνωδῶν. Οὕτω Σαββάτου ποιοῦντες ὁδὸν ἔφθανον μέχρι τοῦ γραφικοῦ ναῖσκου κατὰ τὰς ἀγρυπνίας πολλάκις οἱ μακαριστοὶ λόγιοι Θεόδ. Βελιανίτης, Παῦλος Νιρβάνας, Γ. Ἰσοκόπουλος, ὁ κ. Γιάννης Βλαχογιάννης καὶ ἄλλοι τῶν γραμμάτων ἔραστοι καὶ τῆς μουσικοπαθείας τοῦ Παπαδιαμάντη θαυμασταὶ καὶ τῆς λαμπρᾶς ἑρμηνείας ὑπὸ τῶν λογιωτάτων ψαλτῶν τῆς ὑπερόχου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ὑμνολογίης συνειδητοὶ ἀκροαταί. Πολλάκις δὲ ἡ πλειὰς αὕτη τῶν λογίων ὄρθρου θαθέος ὅτε ἔληγεν ἡ ἀκολουθία τῆς ἀγρυπνίας μετέβαινον εἰς τὴν ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ ναοῦ τοῦ Μοναστηριακίου Σαντοριναϊκῆ ταβέρνα, ἵνα ἀναπαυθῶσιν ἐκ τοῦ κόπου τῆς νυκτὸς γευόμενοι ἐκλεκτοῦ πασαῖ καὶ ἀφρώδους ρητινίτρου, ὅτε ἡ ταβέρνα μετεβάλλετο εἰς φιλολογικὸν ἐντευκτήριον. Μετὰ τῆς λυγίας δὲ ταύτης ὁμάδος ἀνεστρέφετο καὶ ὁ εὐσεβὴς ναύαρχος κατόπιν, Καζάκος, ἰδιοκτῆτης τοῦ ναῖσκου τοῦ προφήτου Ἑλισσαίου, σεμνυνόμενος, διότι τοιοῦτοι ἀριστεῖς τῶν γραμμάτων ἐργάται ἀπετέλουν κόσμημα εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ παρακειμένου οἴκου του.

Ἄτυχῶς τὰ πάντα παρέρχονται. Ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ἡ ἄλλη πλειὰς

Ἅγιος Ἑλισσαῖος. Ἡ φωτογραφία τοῦ Γ. Βαλέτα (1940)

122

τῶν λογίων ἀπέθανον, ὁμοίως καὶ ὁ εὐσεβὴς ἰδιοκτῆτης ὁ ἐπὶ μίαν τριακονταεταίαν παρέχων ἀφιλοκερδῶς τὸν ἱστορικὸν ναῖσκον εἰς τοὺς λογίους θρησκευομένους καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Χριστιανῶν. Οἱ ἀπόγονοι δὲν εἶχον τὴν εὐσέβειαν τῶν προγόνων των καὶ ὁ ναὸς ἔμεινεν ἔρημος ἕως τοῦ μίαν ὥραϊαν πρῶταν πρὸ ὀλίγων μηνῶν κατὰ τὴν παραμονὴν μάλιστα τῆς ἑορτῆς τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου ὁ ἀπόγονος τοῦ ἰδιοκτῆτου ἤρξατο κατεδαφίζων τὸν ναὸν ἀποστεγάζας αὐτόν, ἵνα κατασκευάσῃ ἐργαστήριον πρὸς ἐνοικίαισιν ταβέρνας θέλων τὴν οἶκον τοῦ «Πατρός μου (εἰς) οἶκον ἐμπορίου» νὰ μεταβάλλῃ. Ἐπέτυχε δὲ ὁ ἰδιοκτῆτης νὰ λάβῃ ἄδειαν κατεδαφίσεως θεβαιώσας ὅτι θὰ κατεδαφίσῃ ἐτοιμόρροπον οἶκημα ἀποκρύψας ὅτι πρόκειται περὶ ναοῦ μάλιστα διὰ διατάγματος χαρακτηρισθέντος ἱστορικοῦ μνημείου τοῦ κράτους, ὡς ἡ ἀστυνομία ἐβαβαίωσεν. Ἰπὸ τὰ ὄμματα λοιπῶν πασῶν τῶν ἀρχῶν ἐν μέσαις Ἀθήναις ἕνας ναὸς πεντακοσίων τοῦλάχιστον ἐτῶν διὰ διατάγματος κεκηρυγμένος ἱστορικὸν μνημεῖον διὰ ψευδοῦς δηλώσεως ἀπεστεγάσθη πρὸς κατεδάφισιν ὅχι νυκτὸς ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ, ἵνα ἐπὶ τῶν θεμελίων αὐτοῦ οἰκοδομηθῇ ταβέρνα καὶ οὐδεὶς συνεκινήθῃ οὔτε ἡ διεύθυνσις Ἀναστηλώσεως Βυζαντινῶν μνημείων τοῦ ὑπουργείου Ὁρησκειμάτων, οὔτε ὁ ἐφορὸς Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, οὔτε ἡ ἀστυνομία οὔτε τῶσοι ἄλλοι ἀρμοδίοι. Καὶ οἱ γείτονες δικαίως ἐρωτῶσι διαποροῦντες, ἐπιτρέπεται νὰ χαλάσῃ μία ἱστορικὴ Ἐκκλησία πεντακοσίων ἐτῶν, ἵνα ἀντ' αὐτῆς οἰκοδομηθῇ ταβέρνα; Καίτοι δὲ ἀπεστεγάσθη ὁ ναὸς συνεπεία ψευδοῦς δηλώσεως καὶ ἐκ τούτου ἀπόφασις προσωρινῶν μέτρων τοῦ εἰρηνοδικεῖου ἀπηγόρευσε τὴν περαιτέρω κατεδάφισιν, ἐν τούτοις οὐδεμιᾶς μερίμνης ληφθείσης ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων περὶ ἀναστηλώσεως τοῦ ναῖσκου καίτοι τοῦτο ἐζητήθη δι' ἐπανειλημμένων ὁχλήσεων εἰς τὰς ἐφημερίδας, τὰ ἐναπομείναντα εἰρήπια τοῦ ναοῦ φθείρονται καὶ μίαν πρῶταν θὰ ἴδωμεν ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ λειτουργοῦσαν ἀριστοκρατικὴν τινα ταβέρναν· ἡ τοποθεσία εἶναι κατάλληλος. Νομίζομεν ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Ὁρησκειμάτων κ. Λούδβαρης ὅστις εἶναι καὶ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δέον νὰ διατάξῃ τὴν διεύθυνσιν Ἀναστηλώσεων Βυζαντινῶν μνημείων τοῦ ὑπουργείου, ἵνα ἐπιμεληθῇ τὸ ταχύτερον τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ ἱστορικοῦ ναοῦ τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου, ἀφοῦ οὗτος ἔχει κηρυχθῆ Ἐθνικὸν μνημεῖον, νὰ ζητήσῃ δὲ ὁ κ. ὑπουργὸς κυρώσεις καὶ διὰ τὰς ἀρμοδίας ὑπηρεσίας ἀμελησάσας τῶν καθηκόντων αὐτῶν καὶ διὰ τὸν ἰδιοκτῆτην ὅστις διὰ ψευδοῦς δηλώσεως, ὅτι θὰ κατεδαφίσῃ ἐτοιμόρροπον οἶκον ἐλαβεν ἄδειαν καὶ ἀπεστεγάσεν πρὸς κατεδάφισιν τὸν ναόν. Προσέτι δὲ νομίζομεν ὅτι ὁ κ. ὑπουργὸς πρέπει νὰ δώσῃ ἐντολὴν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν Γραμμάτων τοῦ ὑπουργείου, ἵνα προδῇ εἰς ἀναγκαστικὴν ἀπαλλοτριώσιν τούτου ἐπιτρεπομένου ὑπὸ τοῦ ἐνοριακοῦ νόμου, νὰ διατηρηθῇ δὲ τὸ Ἐθνικὸν τοῦτο μνημεῖον, ὡς ναὸς τῶν λογοτεχνῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἄλλοτε ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἐτῶν θρησκευομένων τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ἐργατῶν, νὰ ἐντειχισθῇ δὲ ἐν ἐπιγράφῳ πλάξ μετὰ τὴν προτομὴν τοῦ Παπαδιαμάντη πρῶτου ἐκ τῶν λογίων διακονήσαντος ἐν τῷ ναῷ τούτῳ.

Ἀρχαιοφίλος

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημ. «Καθημερινή» τῆ 4-5-1944

Κείμενο: "Ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ Προφήτου Ἐλισσαίου" (σελ. 589-591).
 Ἀπὸ το βιβλίον: Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ, τοῦ ἀπὸ Βελανιδιάς: "Ἔργα καὶ Ἡμέραι", Β', ἐκδίδεται - ἐπιμελεία: Ἠλία Α. Μίσσα, Γραμματέως Ἱεράς Μητροπόλεως, ἐν Βόλῳ 1948, Ἐκδοτικὸς οἶκος Σωτ. Ν. Σχοινιά.

Η ΟΛΟΝΥΚΤΙΣ

ΣΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΚΟ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΥΠΟ ΓΙΑΓΚΟΥ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ασκητάι εν μέσσις Ἀθήναις. — Ὁ παππᾶ Νικόλας καὶ ὁ παππᾶ Ἀντώνης, μετὰ τῶν ὁποίων συνέβαλλε καὶ ὁ Παπαδιαμάντης. — Ἀνέκδοτα τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου διηγηματογράφου. — Ἐν βιβλίῳ θρησκευτικῶν του ἀισθημάτων καὶ ἡ μεταρρώσεις του. — Ἡ πρὸς τὴν τῶν ἐσπερίων. — Ἡ μεγαλοφυχία του.

Ἡ ΠΑΡΑΘΟΣΙΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ

Ποιὸς θὰ τὸ πιστεῦτε, πὼς σήμερα, σὲ τέτοια ἐποχῇ, ἐποχῇ συγχύσεως ἰδεῶν καὶ ἐκδόσεων καὶ προχειφῶν λύσεων, ὅπου τὰ πάντα, ἀτυχῶς, ἐκλαμβάνομεν ὡς ἀσπειροῦς, ποιὸς, λέγω, θὰ τὸ ἐπίστευτε, ὅτι ὑπάρχουν ἐν μέσσις Ἀθήναις ἄνθρωποι ποὺ ζοῦν βίῳ ἀσκητικῷ. Μάλιστα ἀσκητικῷ. Ἀσκητοῦν... Ἡ παράδοσις συνεχίζεται. Ἡ πίστις δὲν ἐξάθη...

Ὁ ρυθμὸς τοῦ κόσμου ὅσο καὶ ἂν γενικῶς ἀλλάξῃ, πάντα στὸ βάθος ὑπάχει. Ἀρκεῖ μόνο μιά στιγμή, ἓνα τυχαῖο γεγονός, διὰ νὰ μᾶς τὸν ἀποκαλύψῃ.

Πρὸ δύο ἐτησίων ἐτῶν εἰς τὸν ποιητὴν κ. Παλαμᾶν, ὑπάλληλος τοῦ Πανεπιστημίου, προσεκόμισεν ἓνα κομφοτένημα, ἐργασίαν ἐνὸς ἀγιορείτου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδάσει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἡμεῖς, καὶ τότε, ἀπὸ τῆς σκότης του, ἐστῆλε, πρὸς τὸ ἀνάστατον ἐκπαιδευτικὸν ἴδρυμα, καθὼς ἐγραφε, ἓνα μικρὸν διῶρον. Ἐπὶ πολυτελοῦς ὑφάσματος εἶχε κατασκευάσει τὴν Σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ, ἔχει μὲ συνήθη μέσα—καὶ δι' αὐτὸ τὸ ἴδιον του εἶχε μεγαλυτέρα ἀξία—ἀλλὰ, μὲ ἀνήθ, καὶ ἰδίως μὲ λουλοῦδια τοῦ ἀγροῦ, ποὺ μὲ τὰ μέσα τῆς ἐπιστήμης του εἶχε καταρτίσει, ὥστε νὰ μὴν ἀλλοιοῦνται, ἀλλὰ νὰ διατηροῦν πάντοτε τὴ φυσικότητά του. Καὶ ἐπρόκειτο, πράγματι, περὶ ἔργον μοναδικῆς τέχνης. Ἀσθεαύμοισι δὲ ἦτο ἡ ὑπομονὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ αἶσθημα τὸ θρησκευτικόν, ποὺ εἶχε ἐπιτελεῖ τὸν μοναχὸν (ζημικόν), εἰς τὴν κατασκευὴν ἐνὸς τοιοῦτου καλλιτεχνήματος.

Ὁ ὑπάλληλος τοῦ Πανεπιστημίου προσέβλεπε τὸν ποιητὴν, καὶ ἐξέφραζε θαυμασμὸν καὶ ἀφορίαν. Καὶ ὁ Παλαμᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε πρὸ παντὸς ἐννοήσει τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτη-καλοῦργου.

— Μὰ τί νομίζεις, λοιπὸν, τοῦ λέγει, πὼς ἐξάθησαν τὰ πάντα; Ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς ἀλλάζει, καὶ κάπου πάντα συνεχίζεται.

Κατὰ τὴν ἡμέραν μισροσὶ στη συζήτησι αὐτῇ, καὶ τὸ βράδι τῆς περαιομένης Κυριακῆς, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, μοῦ ἦλθε σὺ νοῦ, ὅταν, ἐκτελῶν δημοσιογραφικὴ ἀποστολὴ, εὐρέθηκα στὸ παρήμερον ἐκκλησιακῷ τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου, παρὰ τὸν παλαιὸν Στρατῶνα. Τί ἦθελε, καὶ γιατί ἐπῆγα ἐκεῖ;

* * *
Ἵσως γνωρίζουν οἱ ἀναγνώσταί, ὅτι τὸ ἐκκλησιακὸ αὐτὸ ὑπῆρξε ὁ προσφιλέστερος τύπος μεταρρώσεως καὶ ἀληθινῆς κατανύσεως τῆς μεγάλης ἐκείνης ψυχῆς, τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ὁ γίγος τῆς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας ὅχι μόνο ἐκκλησιαστικὸς ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ἐψάλλε ἀπὸ ἀγάτῃ καὶ λατρείᾳ, ἀπὸ ἱεροῦ πόθο, κατὰ τὰς μαζὰς ἀγροειῆς, ἡ ὁποῖα ἐνῆντο ἀπὸ τότε εἰς τὸ παλαιὸν αὐτὸ ἐκκλησιακόν.

Ἡ πληροφάνεια, λοιπὸν, πὼς ἡ ὀλονυκτις ἔξελκουμένη νὰ γίνονται καὶ μὲ τὸν ἴδιον ἀκόρη ἱερέα, τῆς ἐποχῆς τοῦ Παπαδιαμάντη, μᾶς ἔκανε νὰ πάμε ἐκεῖ ἐκεῖ.

* * *
Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει. Ἀραιὰ-ἀραιὰ στὴν ἀρχή, ὅσπερα περισσότερες, ἤρξαν νὰ προσέρχονται οἱ γυναῖκες. Ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, ἦσαν ναυρονημένες, καὶ μὲ κάλυμμα στὸ κεφάλι, σὺν καλογαῖες. Κάθε μιά ἐφερε μὲτ' ἑαυτῆς καὶ ἓνα κάθισμα. Ἡ μικρὴ ἐκκλησία εἶνε στολισμένη μὲ βῆμα, καὶ σταυροὶ κρέμονται ἀπὸ τοὺς πολυκαλίους καὶ τὶς γωνίες. Τὸ ἠλεκτρικὸν εὐτύχηδες, δὲν εἶχε εἰσχωρήσει. Καὶ τὸ ἐκκλησιακόν, εἶνε ἀκόμα πῶς συμπαθητικόν, μὲς στὸ ἀχνὸ αὐτὸ φέγγος τῶν κεραυνῶν, καὶ ἐνὸς βαθύς μουσικισμὸς εἶνε ἀλλοιωμένος πέρα ὡς πέρα, στὸ ἴδιον, γλυκὺ ἐκεῖνο φῶς.

Καθὼς εἶνε κτισμένη ἡ μικρὴ αὐτὴ ἐκκλησία τὸν προφήτου Ἐλισσαίου, μὲ τὴν ὅλην γύρω φωνὴν (μιά παλιὰ καμάρα, μιά ἀλλή καὶ γύρω-γύρω κατοικίᾳ) εἶνε προφανές, πὼς κάποιε ὁ τόπος αὐτὸς ἦταν μοναστήρι. Τὸ ὑπομνηστικὸν τῶν θρησκευμάτων, πρὸς δικαίως, δὲν ἐπιτρέπει, ἐκεῖ καμμιὰ ἀπόλυτος μεταρρώσις ἢ ἐπισκευή. Ἡ ἐκκλησία εἶνε χωρισμένη σὲ

ἰδέα. Στὸ νῆθημα καὶ στὸν κυριὸς ναὸ, ὁ ὁποῖος πάλι εἰς τὸ μέσον περιτοῦ, διαχωρίζεται μὲ κιχλίδωμα.

Τὰ δύο πρῶτα διαμερίσματα εἶνε γιὰ τὶς γυναῖκες, μὲ χωριστὴ εἴσοδο. Καὶ τὸ τρίτο γιὰ τοὺς ἄνδρες, ὅπου καὶ τὰ ἀνάλγητα τῶν ψαλτῶν.

Ἄρα ἡσυχία. Κανεὶς θορυβῶς. Κάθε μιά ποὺ προσέρχεται πᾶρνει τὴ θέσι της, χωρὶς κολλῆς κουβέντες, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα χαρακτηριστὸν στὴν παρακειμένη μόνον. Ἐστὶ μαυρονημένες καὶ σιωπηλῆς καθὼς εἶνε, μὲ θημίζον τοὺς ὁρατοὺς οἰχοὺς τοῦ ποιητῆ.

Βουβῆς φωνῆς διημέριες,
Καὶ τὸ ἐπὶ βραδύ, προσμένον
τὸ Χριστὸ μετὰ πᾶσι
ποιὸς ἔχει, ἀπὸ μακροῦ...

Οἱ γυναῖκες, λοιπὸν αὐτῆς, καὶ οἱ ἄνδρες, ὅσοι πρὸβαλοῦντο εἰς τὸ ἐκκλησιακόν, τὸν προφήτου Ἐλισσαίου, ζοῦν βίῳ κατ' αὐτὸ ἀσκητικόν.

— Ἄρα λέγτε χρόνια, μοῦλεγε μιά παρακολούθησιν ἡμεῖς. Ἄλλες 20 χρόνια, καὶ ἄλλες 30. Καὶ κάθε πότε, ἐρωτῶ, γίνονται;

— Κάθε δεσποτικῆ καὶ Θεομητορικῆς ἐορτῆς. Καθόμασε ὡς τὸ πρῶτον.

— Δὲ μᾶς κοιτάζει, τῆς λέγω.

— Τίς λέει, κύριε, νὰ μᾶς κοιτάξῃ. Καθόλου. Ἐγὼ μὲ τὴν εὐχαριστήσῃ μέσα μας. Καὶ ποὺ δὲν ἐπρόκειτο ὅχι λάδι, ὅχι κὶ σαρακοστή; Δὲν μᾶς πειράζει. Εἴμαστε πῶς γερῆς καὶ ἀπὸ κείνης ποὺ τρώνε.

— Καὶ ποῦν παππᾶ ἔχετε;

— Πότε ἔρχεται ὁ παππᾶ-Νικόλας καὶ πότε ὁ παππᾶ-Ἀντώνης. Ἄλλοτε καὶ οἱ δύο μαζί. Ὅπως ἀπόψε.

— Ἀπὸ φυλάδετε, πὼς τὰ πάτε;

— Ἐχομε καλοῦς.

— Ὅλοι διωρεῖν, ἀπὸ παππᾶ ὡς ψάλλῃ.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ, μὲ γρηγοῦρα παρεμβαίνει στὴ συζήτησι.

— Ἄ, καὶ νὰ ζοῦσε ὁ κύριος Ἀλέξανδρος, τί ὄμορφα ποὺ ἐψάλλε...

— Πούτῃ κύριε Ἀλέξανδρος;

— Ὁ κύριος Ἀλέξανδρος, πὼς νὰ στὸ πῶ.

Ὁ θεὸς ν' ἀναπάθῃ τὴν ψυχίδα του.

Ἄμα ἐψάλλε ἐκεῖνος, ἡ ἐκκλησία ἐκείνη.

Καὶ ἡ γυνὴ ἔπεσε σὲ μιά μελαγχολικὴν ἐνθύμησιν τῶν περαιομένων...

* * *
Κάποιε ἄμας ἔχει σιματῶσει ἀπέξω καὶ δύο κορίτσια σπεύδουν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἀκολουθοῦν εὐθὺς καὶ ἄλλες γυναῖκες, καὶ ἓνας ψιθυρὸς ἀκούεται: «Ὁ παππᾶ Νικόλας... Γέρον, ὑπερνενηντοῦτης. Καὶ ὅμως, δὲν ἔχει λευκανθῆ. Τὸν ὑποβαστάζουν οἱ δύο κοπέλλες καὶ εἶσι σιγαλὰ προσχωρεῖ.

— Ἄγιος ἄνθρωπος, μοῦ λένε.

Ὅλοι σπεύδουν νὰ τοῦ φιλῶσιν τὸ χεῖρ. Κάποιες εὐλογίες, προσφέρει, ἀλλὰ τὸν τρόπο, καθὼς ἀναφέρει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μετεφῆρο στὴν ἐκκλησία καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ. Ἐπὶ φορεῖται, καὶ δὲν ἔλεγε τίποτε ἄλλο παρὰ ἀγαπάτε ἀλλήλους...

* * *
Σὲ λίγο φθάνει καὶ ὁ παππᾶ-Ἀντώνης. Εἶνε ὁ ἱερεὺς ἐκεῖνος ποὺ συνέβαλλε μὲ τὸν Παπαδιαμάντη. Μεγαλοπρεπῆς στὴν ἐμφάνισιν καὶ καταλόκος Παρ' ὅλα δὲ τὰ ἐβροδῆματα τῶν χρόνων διατηρεῖ μοναδικὴν ἀνθηρότητα. Ὁ παππᾶ-Ἀντώνης εἶνε ἐφημέριος στὸν ἅγιον Νικόλαον (ἐκεῖ περὶ τὴν ἐποχὴν) καὶ ἀπὸ ἀγάπῃ καὶ γιὰ τὴν παράδοσι, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔρχεται στὸν προφήτου Ἐλισσαίου, γιὰ τὶς ὀλονυκτίες.

Εἶνε ὁ πνευματικὸς πατήρ, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τρόπος τῶν, τῶν ἀναστροφῶν ἐκεῖ πιστῶν. Κατάγεται ἀπὸ τὴν Θεομῆτι τῶν Καλαμών, καὶ ἔχει 40 χρόνια στὴν Ἀθήνα. Καὶ καθὼς μοῦ διηγείται, εἶχε εἶθε ἀπὸ παιδὶ στὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ σπουδάσῃ ζωγράφος. Πηλοκόλυθε μερὶκα μαθητῶματα στὸ Πολυτεχνεῖον. Ἀλλὰ δι' ἄλλοδ ἦτο προσορισμένος. Τὸ θεομητορικὸ αἶσθημα πλεονάζει ἐντὸς του. Ἡ ἀγάτῃ τοῦ πρὸς τὸν ἱερατικὸν βίον τὸν τραβῆξε περισσότερο καὶ πολὺ γρηγοῦρα ἐγκαταλείπει τὴν καλ-

παιδείαν γιὰ νὰ ἀφιερωθῇ στὴν ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Ἀσκητεῖσι σὲ κάποιε μοναστήρι τῆς πατρίδος του, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἔρχεται πάλι εἰς, γιὰ νὰ συνεχίσῃ ἄλλο ἱερὸ ἔργον.

* * *
Ἦισο ἀπὸ τῆς Σχολῆς τῶν Ἐβελιδῶν, καθὼς ἀφῆγεται ὁ παππᾶ-Ἀντώνης, στὴν ἐκκλησία τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Σατήρος, ἐγίνοντο τότε οἱ ἀγροειῆς, σὺν σήμερα, ἀπὸ τοῦς μοναχοῦς τοῦ ἁγίου Ὁρους, τὸν Μεσόδιο καὶ τὸν Ἄγαιον. Τὶς ἀκολουθίας ἐκεῖνες παρακολουθοῦσαν οἱ δῶκοι τοῦς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας, ὁ Παπαδιαμάντης, καὶ ὁ Μισραϊτῆς. Ἀργότερα, συνεχίζονται στὸν προφήτου Ἐλισσαίου. Τὰ τὸ ναὸ ἐπεμελεῖτο τότε μιά μοναχῆ, ἡ ὁποία ἔμενε ἐκεῖ διαρκῶς. Ἡ ἀδελφῆ Συγκλητικῆ. Ἀμα τῆ θανάτῃ καὶ τὸν δύο μοναχῶν, ἀνέλαβε πλέον νὰ ἐξακολουθῆσῃ τὴν παράδοσι αὐτῆ τῶν ὀλονυκτικῶν ὁ ἱερεὺς μετὰ τοῦ ὁποῖου συνομιλοῦμεν.

Καὶ τὸν ἐρωτοῦμε πάλι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη.

— Πῶς ἐψάλλε; Εἶχε καλὴ φωνή;

— Νὰ σὺς πῶ. Σπουδαία φωνὴ δὲν εἶχε. Ἀλλὰ τὶ τὰ θέλεις, εἶχε πολλὴ ἀίσθημα. Ἐψάλλε μὲ κατανύσι. Τὰ ἤξερε δὲ ὅλα ἀπέξω. Δὲν τοῦ διαφέρει τίποτε Ἀπολύτως. Μὰ ματὰ ἐρχομε στὸ βιβλίον καὶ ὅσπερα πᾶσι, δὲν εἶχε ἀνάγκη. Περὶ φωνῆς, ἰδίως, ἐψάλλε τοὺς ἱμνωδοὺς κανόνας τῶν δεσποτικῶν ἐορτῶν, κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Θεοφάνεια. Ἐνα βράδι, νὰ σοῦ πῶ, ἐπρόμαθα. Ἐκεῖ ποὺ ἐψάλλε ὁ Παπαδιαμάντης ἄρχισε νὰ τηρεῖται. Ἐκανε χειρονομίες καὶ ἐκίνετο ὀλονυκτικῶς ὡς νὰ ἐγύρευε. Ὅμοιολογῶ, πὼς φοβήθηκα. Ὁ Μισραϊτῆς ὅμως, σπεύδει νὰ μὲ καθησυχάσῃ, τὴ στιγμή ποὺ ἡμῶν ἐτοιμοὺς γὰ πληρωσῶν τὸν κύριον Ἀλέξανδρον, γιὰ νὰ τὸν σταματήσῃ.

— Ἀκούε τὸν, μοῦ λέγει, ὁ Μισραϊτῆς. Ἀτῆ τῆ στιγμή εἶνε μεταρρωμένος ὁ Παπαδιαμάντης. Ἐχει ἐνθουσιασθῆ.

Μὴν τὸν ἐνοχλῆ.

Πράγματι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κινήσεις ποὺ μὲ εἶχαν τρομάξῃ, ἐκεῖνο τὸ βράδι, ἐψάλλε ἀγγελικά. Τὶ φωνὴ ἦταν ἐκείνη. — Θεομῆσι, παππᾶ-Ἀντώνη, τί ἀπάνοκατο ἐψάλλε.

— Μὰ, ἡ «Ἀνοξαιτῆσι» ἢ «Πολυέλιος», δὲ θυμῶμα ἐπακρίβῃς. Πάντος ἐψάλλε καὶ τὰ δύο αὐτὰ, τὰ ἑαρετικῶς ὄματα. Ἀνοξαιτῆσι Σου τὴν χειρὰ τὰ σιματῶνα πληθῆσονται χριστοῦτης καὶ Ἀνοξαιτῆσι δούλοι, Κίμων, Ἀλληλοῦσι.

— Δὲ μοῦ λέει, δὲσάχα, ἦταν κατεῖχε στὶς ὀλονυκτίες ὁ Παπαδιαμάντης;

— Πρῶτος ἐρωτῶν καὶ τελευταῖος ἐφῆνε. Μάλιστα θυμῶμα, κάποιε βράδι, οἱ κρηνησῆσῃς Ἐλεῖν καὶ Ἀλεῖν, ποὺ τὴν τὸν εἶδαν μὲ ἐσπερίδα πρὸς Ἐταμῆ τὸν Φίλων τοῦ Ἀσού. Τὸ ἴδιον βράδι ἡμεῖς εἶχαμε ὀλονυκτίαν.

— Δὲ θὰ πᾶς στὴν ἐσπερίδα, τοῦ λέγω;

— Βοῆ, κοινὸς τίμα, Παπαγιάννη, μοῦ λέγει, ποὺ θὰ πᾶω ἐγὼ νὰ γίνω γελῶσι. Νὰ φορέσῃ φράκο...

Μὲ τὰ χριμῶμα ἐκεῖνα ποὺ εἰσπρῆγθῆσαν ἀπὸ τὴν ἐσπερίδα, ὁ Παπαδιαμάντης, ἐπᾶντορε μὲ ἀδελφῆ του, μᾶς προσθέτει ὁ σεβῆσμος συνομιλητῆς μας.

Νὰ σὺς πῶ καὶ ἐν ἄλλο χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Κάποτε, τοῦ βράδιος διὰ στὴν ἐκκλησία. Τὸ πρῶτον, καθὼς ἔβγανε, τὰ ἐμῶσιμα ὅλα στοὺς ἡχοῦς...

* * *
Στὸ σημεῖο αὐτὸ σταματῶ ἡ συζήτησις μας, γιὰ τὴν ὅση εἶνε περαιοσὴ καὶ παρῆ ν' ἀγιστῆ ὁ ἐσπερῶν. Ἐστὶ, στὸ περιβάλλον αὐτὸ ποὺ βρισκόμαθα, μὲ τὰ λόγια τοῦ παππᾶ, ποὺ εἶ ἀκέρως στὸ ναὸ μας, ὁ ἀσκητικὸς Παπαδιαμάντης, ἐκεῖ πρὸς τοὺς ψαλτῆς, σβήνον ὅλα, καὶ ἠμαρτῶ πὼς βλέπω μόνον τὴ μορφή Του. Ἱερατικῆ, ἐπιβλητικῆ, ἀσκητικῆ. Τὰ φωνεῖνὰ τοῦ μᾶτα ἄμηνον...

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐσπερῶν ἔχει προχωρήσει. Καὶ ἐν μέσῃ ἀπόλυτος κατανύσεως καὶ σιγῆς μὲ θεαμὴ φωνή, καθαρῆ φωνῆ, ἀντηχεῖ εἰς τῶν μετανόιας καὶ καθαρῶν.

Δεῖτε προσεκτικῶς καὶ προσέξομεν τὸν Βεζιλὸν ἡμῶν...

ΓΙΑΓΚΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΨΑΛΤΗΣ

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΒΛΙΣΣΑΙΟ

'Εκεί κάτω στο Μοναστηράκι, πίσω από το τζαμί και αντίκρυ στο οικόπεδο, όπου ήταν άλλα χρόνια η Παλιά Στρατώνα, στην οδό "Αρεως", θρίσκειται το παλιό εκκλησάκι του 'Αγίου 'Ελισσαίου. Είναι μια μικρή βασιλική με ξύλινη στέγη και με ανάγλυφα Βυζαντινά στους τοίχους της.

Στά χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν ιδιόκτητη εκκλησία της οικογενείας Χαματιανού Λογοθέτη. Πλάι θρίσκειται και το παλιό σπίτι αυτής της οικογενείας.

Τό παλιό εκείνο εκκλησάκι θυμίζει στους παλιούς 'Αθηναίους ε-
ξέχαστες
γιορτινές
μέρες
και

πρό πάντων Χριστούγεννα. Μέσα στην ήρεμη ατμόσφαιρά του εγιόρταζαν τα Χριστούγεννά τους παλιοί νοικοκυραίοι κι' ανάμεσα σ' αυτούς και άλλωμόνητοι διανοούμενοι.

'Εκεί ο 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο μυστικοπαθής αυτός χριστιανός και κορυφαίος διηγηματογράφος, συντροφευόμενος τις περισσότερες φορές και από τόν άλλο διηγηματογράφο, τόν 'Αλέξανδρο Μωραϊτίδη, που έτελειωσε τη γαληνιαία ζωή καλόγηρος, εγιόρταζε τα Χριστούγεννά του... Οι δύο Σκιαθίτες λογοτέχνες έκαμαν γνωστή και στην Ιστορία της λογοτεχνίας μας την εκκλησία του 'Αγ. 'Ελισσαίου.

Μόλις έσημαινεν ή καμπάνα, που έκαλοῦσε τούς χριστιανούς για την εορτή τών Χριστουγέννων, οι δύο 'Αλέξανδροι με τά πυκνά γένεια και με τό άργό θήμα, έξεκινούσαν σιγά - σιγά σκυφτοί και άμυλητοι για τόν 'Αγιο 'Ελισσαίο. 'Εκεί άκουγαν την λειτουργία της μεγάλης μέρας.

Μά κ' οι δύο τους έψαλλαν και μερικά τροπάρια. Κατασκευκτικά

κ' εύλαδικά ανέβαινεν ή φωνή τους ανάμεσα στο άραιό εκκλησίασμα, που τό αποτελούσαν λίγοι παλιοί 'Αθηναίοι και άπλοϊκές γυναίκες.

Λίγο παρακάτω, κάπως άνατολικότερα από τήν πλατεία τού

συδηροδρομικού σταθμού του Μοναστηρακίου, ο Παπαδιαμάντης περνούσε συχνά τις ώρες του σ' ένα λαϊκό καφενεδάκι. Τό άσημαντό αυτό μαγαζί ήταν πλάι στα ταχυδρομικά.

Τό καφενεδάκι αυτό γίνηκε και φιλολογικό κέντρο. 'Εκεί έμαζεύοντο όλοι οι απόκοσμοι λόγοι εκείνου του καιρού, δηλαδή της δεκαετίας από τό 1900 ώς τό 1910.

Στό καφενεδάκι εκείνο, που ήταν ιδιοκτησία ενός άπλοϊκού νησιώτη, εθρίσκεν ένα καταφύγιο ό ηρεμος και μελαγχολικός Παπαδιαμάντης. 'Εκεί δέν τόν έναγχιούσαν ή κήποις της πόλεως, ούτε οι καλοντυμένοι και κομποί άνθρωποι, ούτε ή περιφάνεια κ' ή χαρά τών κενοδόξων τύπων.

Έιχε την έντύπωση, μέσα στο καφενεδάκι αυτό, πώς ζή στο αγαπημένο του νησάκι, στη Σκιάθο. Οι άπλοϊ άνθρωποι της Παλιάς 'Αγοράς και του Μοναστηρακίου, που έσούχναζαν έκει, τού έδιναν την ψευδαίσθηση ότι ήσαν ταπεινοί και φτωχοί νησιώτες, χωρίς κακίες, χωρίς πάθη, χωρίς τό σαράκι του άριθμοῦ...

Σπάνια ο Παπαδιαμάντης ήταν μόνος στο καφενεδάκι. Συχνά τού έκανε συντροφιά ο πατριώτης του και φίλος του Μωραϊτίδης, που ήταν τότε καθηγητής στην 'Αθήνα.

Μιλούσαν για φιλολογία, για τέχνη και για Βυζαντινή μουσική. Μά και για τις παλιές τους αναμνήσεις από την Σκιάθο...

Γύρω στην παρέα τών δύο 'Αλεξάνδρων έσυγκεντρώνοντο και άλλα πρόσωπα. Μερικοί λόγοι νεώτεροι, μά και άπλοϊ φιλόδηρσοι και εργατικοί άνθρωποι.

'Επήγαιναν έκει και οι μακαρτίες Χαρίλαος Παπαντωνίου και Χρήστος Βάρλεντης. 'Εσούχναζαν όμως και άλλοι λόγοι φίλοι του Παπαδιαμάντη.

'Η κουβέντα έκει μέσα ήταν πάντα ήρεμη. Δέν συζητούσαν έκει για τό γλωσσικό ζήτημα και για τις φιλολογικές κλίσεις.

Διηγούντο όμως ιστορίες του νησιού ή έλεγαν θρησκευτικά και άγια πράγματα. 'Εγίνονταν όμως και συζητήσεις περί του ποιά εκκλησία έχει τούς καλλίτερους ψάλτες και ποιά ταβέρνα έχει τό καλύτερο κρασί...

Μέσα σ' αυτό τό καφενεδάκι πολλές φορές ο Παπαδιαμάντης έγραφε τά θαυμάσια έκείνα 'Ελληνοχριστιανικά διηγήματά του. Χωρίς αυτά δέν μπορούσαν να έκδοθη Χριστουγεννιάτικο φύλλο έφημερίδος.

Σε παλαιότερα χρόνια, ζητούσε μελάνι από τόν άπλοϊκό καφετζή. 'Εκείνος άφηνε τάδε άλλη δουλειά του και πρόβουζ και με σεβασμό έτρεχε να τόν εύχαριστήσει.

'Ορίστε την καλαμαριά, τόν 'Αλέξανδρο Ι 'Ετσι έλεγαν με όρος έπίσημο και την έποποθετοῦσα στο τροπαεάκι μπρος στόν Παπαδιαμάντη.

Κ' έκείνος άρχιζε να γράφει. Κ' έγραφε με ξύλινη εύκαλία τά ώραία έκείνα είδυλλιακά και γροσφικά του διηγήματα.

Κατά τά τελευταία όμως χρόνια της ζωής του, δέν μπορούσε πιά να γράφει με πένα. Τό κρασί τόν είχε κυριεύσει κ' τό χέρι του έτρεμε άπελπιστικά.

'Όταν προσπαθούσε να γράφει με μελάνι, τά εινούζουρπωνε όλα... 'Εγραφε λοιπόν μονάχα με τό πεντάλεπτο μολύβι του.

'Ετσι έπαφεν ο νησιώτης καφετζής νάχη την τιμή να πηγαίνει την καλαμαριά στον κύρ 'Αλέξανδρο. Και με λύπη του έγκατέλειψεν αυτή την όπηρεσία...

Μέσα σ' αυτό τό καφενεδάκι ή στο δωμάτιό του, που ήταν εκεί κοντά, ο Παπαδιαμάντης έγραφε και τά ώραία έκείνα Χριστουγεννιάτικα διηγήματα, που έδινε κάθε χρόνο στην 'Ακρόπολι, στην έφημερίδα του μακαρίτη Βλάση Γαβριηλίδη. Κάθε Χριστουγεννιάτικο φύλλο της έφημερίδος έκείνης έπρεπε νάχη όλοσέλιδο διήγημα του Παπαδιαμάντη.

Σχετικό με τά Χριστουγεννιάτικα αυτά διηγήματα της 'Ακρόπολεως του Γαβριηλίδη είναι κ' ένα περίφημο ανέκδοτο του Παπαδιαμάντη. Τό ανέκδοτο αυτό δείχνει την όλιγάρκεια του και την καλή του καρδιά.

'Όπως κάθε χρόνο, πήγε και κείνη τή φορά την παραμονή τών Χριστουγέννων στην 'Ακρόπολι τό Χριστουγεννιάτικο διήγημά του. Παρέδωκε λοιπόν τά χειρόγραφα τού στα χέρια του Γαβριηλίδη.

'Εκείνος τόν εύχαριστήσε και τόν

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΙΕΡΟΨΑΛΤΗΣ

ΣΥΝΧΕΙΡΙΑ ΕΚ ΤΗΣ 3ης ΣΕΛΙΔΑΣ
Έστειλε στον διαχειριστή για να πληρωθώ. Έδωσε έντολή για τού δώσουν 10 δραχμές, δηλαδή 300 περίπου σημερινές.

Ο Παπαδιαμάντης έπήγε στο λογιστήριο της 'Ακρόπολεως. Έκεί ένα πλήθος συντάκτες και όπάλληλοι της έφημερίδος ήσαν μαζεμένοι και άγωνίζονταν να πληρωθούν.

Ο ταμίας όμως τά έβλεπε σκούρα, όπως γίνετο συχνά στην 'Ακρόπολι του Γαβριηλίδη. Τά χρήματα ήσαν λίγα και ο ταμίας έδινε άπέναντι σε κάθε συντάκτη λίγες δραχμές για να κάμουν τά Χριστούγεννά τους...

Μερικοί διεμαρτύροντο πως τά λεφτά αυτά δέν τούς φτάνουν να κάμουν Χριστούγεννα... Και μερι-

κοί μάλιστα άγρίευσαν πού πολύ και φοβέριζαν τόν ταμια της έφημερίδος...

Αυτά όλα τά είδε και τ' άκουσεν ο Παπαδιαμάντης. 'Επληρώσεν ώστόσο στο ταμείο να πληρωθώ.

Ο ταμίας άμέσως του έμέτρησε τς δύο τάλληρα. Ο Παπαδιαμάντης τά πήρε στο χέρι του, μά εαναγύρισε στο γραφείο του Γαβριηλίδη.

Τι θέλετε, κύριε Παπαδιαμάντη; τόν ερώτησεν έκείνος. Ξεχίσαστε τίποτε;

Μου έδωσεν ο ταμίας δέκα δραχμές για τό διήγημα. Έμένα όμως μου φτάνουν μόνο πέντε δραχμές για να κάμω Χριστούγεννα. Πάρτε λοιπόν πίσω τό ένα τάλληρο.

Μόλις είπεν αυτά τά λόγια ο Παπαδιαμάντης, έδωσε πίσω στον Γαβριηλίδη τό ένα τάλληρο κι' έφυγε θιαστικά...

Τέτοια ψυχή ήταν ο Παπαδιαμάντης. Γεμάτη άλτρουισμό και καλωσύνη.

Φ. Γ.

ΕΝΑ ΜΝΗΜΕΙΟ

Του κ. ΚΩΣΤΗ ΜΠΑΣΤΙΑ

Η Πρωΐα, 25 Ιουλίου 1943

Από πρωΐας
Πρωΐα - 25/7/43
Άγιος Έλισσαίος

Ο λόγος στήν εν μνημεία στις αξίες και η αμάθεια και η ιδιοτέλεια γκρεμίζει τα υπάρχοντα μνημεία που εορμαδεύαν με το διάβα τους οι μεγάλοι...

Ο άγιος Έλισσαίος, που συνδέθηκε τόσο με τις ασκητικές μορφές ενός Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη και ενός Αλεξάνδρου Μωραϊτίδη, δεν υπάρχει πιά... "Αν σώζονται ακόμη οι τείχη του όρθου, άστέγαστοι, με ρημαγμένο το έσωτερικόν, αυτό δεν όθειλεται διόλου στήν καλή θέληση των ανθρώπων, που διά λόγους ιδιοτελείας, κατέστρεψαν το έκκλησάκι. Το θέηλο χέρι τους, έσταμάτησε μόνον ή θναυάκτηρις των περιούκων, άλλ' αυτό δεν άρκει. Πρέπει να υποχρεωθούν αυτοί που ένόμισαν ότι ένα «έθνικόν» μνημείον είνε ιδιοκτησία τους, έπειδή έτυχε να εύρίσκειται μέσα στόν αύλόγυσο του σπιτιού τους, να ξανακτίσουν και ν' άποκαταστήσουν το δεηλωμένον ιερών στήν πρώτη του μορφή, διασθώνοντας όσον είνε δυνατόν τόν βαυδαλισμό...

Μά και χωρίς να το είχε σημαδέψη το διάβα τού Παπαδιαμάντη, το μικρό αυτό άθηνάϊκό έκκλησάκι, ήταν ένα μνημείο από τα λίγα που έχουν άπομείνει από τη μεσαιωνική και παλιά Άθήνα, ύστερα από την λεηλασία που έγινε από την σκαπάνη των αρχαιολόγων, που κατέστρεψε όλην την άθηνάϊκή παλαιότητα, για να φέρη εις φώς ανάξια λόγου λείψανα της αρχαιότητας. "Ανάμεσα στους κύβους των μοντέρων σπιτιών, και στήν κλασσικήν αρχαιότητα των κολοδωμένων άρχαίων μνημείων, δεν ύπήρχε τίποτε που να θυμίζει ότι μέσα στους σκοτεινούς αιώνες, αυτή ή Άθήνα συνέχισε την ζωή της, είχε ψυχή, γεμάτη πίστη, που έχτιζε έκκλησάκια εδώ κ' εκεί, καταφύγια μέσα στήν δίψη των αιώνων...

«Ο άγιος Έλισσαίος δεν ύπαρχει πιά!...» Ρίχνω αυτήν την κραυγή, όχι μονάχα για τους φίλους της λογοτεχνίας, αλλά και για τους φίλους της Άθήνας... Και θαρρώ, πως ο Σύλλογος των «Άθηναίων του τόπου» μπορεί να πη κι' αυτός κάποιον λόγο!...

Γ. ANNINOS

Ο άγιος Έλισσαίος
Ελάδομεν την κάτωθι έπιστολήν:

«Κύριε Διευθυντά, Έβιαθάσαμε στήν άπάντηση της Έφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων που δημοσιεύσατε για την κατεδάφιση του Άγιου Έλισσαίου, ότι έμνησθη ή ιδιοκτητής άντυποίαρχος του Πολ. Ναυτικού κ. Καζάκος, αλλά δεν έκτατάλαβαμε καλά: Ο κ. Καζάκος εύρέθηκε υπεύθυνος γιατί δεν είχε έκδοθη ως τώρα το διάταγμα περί κηρύξεως της έκκλησίας του ως διατηρητέου ιστορικού μνημείου, που θα έκδοθη μετά την κατεδάφιση; Μήπως ο Έπιος είνε υπεύθυνος γιατί δεν έχει κηρυχθή «διατηρητέον» κανένα από τα ιστορικά μνημεία της Άθήνας; Αν είνε έτσι, τότε ή θέση του είνε πολύ άσχημη.

Δικός σας
Κώστας Ή. Μπίρης

1-8-43

Ε ΚΕΙ προς τους Άγέρηδες, κοντά στήν Παλιά Στρατώνα και πάνω σ' ένα ιδιωτικό οικόπεδο είχε χτιστή ή Έκκλησία του προφήτη Έλισσαίου. Ήταν ένας μικρός ναΐσκος. Μικρές ιδιωτικές έκκλησίες ύπήρχαν πολλές πριν από κάμποσα χρόνια και στήν Άθήνα και στήν υπόλοιπη Έλλάδα. Ζούσανε τότες άπλοϊ κι' εύλαβικοί άνθρωποι, που το περισσότερο τους και συχνότερα το ύστερήμα τους το μετατρέπανε σε αίμα και δοξολόγημα προς τόν Πλάστη τους, τιμώντας έναν από τους άγίους του. Σήμερα όμως και να θέλη ένας εύλαβής άνθρωπος να χτισή ένα έκκλησάκι και να τιμήσση έναν άγιο δεν τó μπορεί. Χίλιοι νόμοι τόν έμποδίζουν. Χρειάζονται ειδικές άδειες που δεν τις δίνει κανείς, χρειάζεται έγκριση σχεδίων κι' ένα σωρό άλλες δυσκολίες που άπογοητεύουν και τόν πιο ζηλωτή. Βέβαια πολλοί άπ' τους περιουρισμούς, για να λέμε και τού στραβού τó δίκιο, είχαν ως άφορμή την ιδιοτελή έκμετάλλευση που έκαναν με μέσο αυτό τα ιδιωτικά ναυδρία. Μερικοί τα είχαν μεταβάλει σε έπιχειρήσεις που δεν απέδιδαν και λίγα, και που έκαναν κάποτε έπικίνδυνη αντίπραξι στους ένορικούς ναούς. Άλλο όμως αυτό, που ύπάρχουνε χίλιοι τρόποι ν' αντιμετώπισθη και άλλο ή κατάρχη της μνήμης. Αυτό το έκκλησάκι του προφήτου Έλισσαίου είνε μια δλόκληρος ιστορία. Ένας άγιος, ή παπα Νικόλας ή Πλανάς τó έλειτούργησε χρόνια και χρόνια και ψάλτες του σταθήκανε δυό κορυφαίες πνευματικές μορφές: Δεξιός ή Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, κι' άριστέρος ή Άλέξανδρος Μωραϊτίδης. Γύρω άπ' αυτή τή θυμαστή τριανθρία μια πλειάδα ανθρώπων που έχουνε γράψει ώραία ιστορία κι' έχουνε άληθινά στολίζει το Χρονικό της Έορθοδοξίας κατά τα τέλη του 19ου αιώνα και τόν μισόν εικοστό, άντρες και γυναίκες, που σταθήκανε οι άνανιωτές και τó φωτεινά στήριγματα του μοναχικού βίου στόν αιώνα μας. Ίστορικές σταθήκανε οι άγρυπνίες στόν Άγιο Έλισσαίο, με λειτουργό τόν παπα Νικόλα Πλανά και ψάλτες τους δυό Άλέξανδρους, τόν Φιλόθεο Ζερβάκο, τόν σημερινό και από τóσα χρόνια ήγούμενο της θαυμαστής μονής της Λογγοβάδας της Πάρου, τόν παπα Σταμάτη της Βρύσης και ένα πληθος άλλο εύλαβών άνδρών και

γυναϊκών που κοσμήσανε τó νεοελληνικό μοναχικό βίο. Στα χρόνια του Παπαδιαμάντη τούτο το έκκλησάκι τού προφήτη Έλισσαίου γνώρισε δόξες λειτουργικές, άποκάλυσε όλη την όμορφαία των ιερών ακολουθιών της Έορθοδοξίας άπερίτμητων, γνώρισε θαυμαστούς όρθρους και κατανυκτικούς έσπερινούς, άναρίθμητες παρακλήσεις, άγρυπνίες μοναδικές, που θα τις ζήλευε κι' ή πιο άύστηρη μοναστική παράδοσι, έξομολογήσεις και μνημόσυνα άπλών ανθρώπων τού Θεού. Στάθηκε έντευκτήριο εύλαβών ανθρώπων και έπειδή έτυχε τέτοιες προσωπικότητες να είνε μέτοχοι των ακολουθιών με όργανική και πολύτιμη συμμετοχή και συμβολή κίνηση τó ένδιαφέρον και τήν περιεργη όλιγοπιστίας, που μολονότι δεν ήτανε σε θέσι να έκτιμήσση την ούσία τού τι συνέβαινε στόν Άγιο Έλισσαίο, ήτανε ικανή να θαυμάσση την ιερή γραφικότητα, την άπλη και ούσιαστική ποιήσι της έκκλησίας, τού λειτουργού της και τού έκκλησιάζματος. Λόγιοι και άνθρωποι κοσμικοί, ή περιπλανώμενος πλούτος και ή κοινωνικός άρριθισμός σημείωναν την φευγαλέα παρουσία της και χαρίσανε τόν άβαθο έπαινό τους.

Αυτό το έκκλησάκι είχε καταστή ένα μνημείο άληθινής και άνόθευτης Έορθοδοξίας και κόσμημα και πετράδι άμίμητο. Κάποτε όμως έκδημήσανε προς Κύριο, ή Παπαδιαμάντης, κι' ή Παπα Πλανάς κι' ή Μωραϊτίδης κι' άλλοι φανατικοί άγρυπνούτες τού προφήτη Έλισσαίου κι' ένα μεγάλο μέρος, που έπιζή, βρίσκειται στά μοναστήρια. Κανείς δεν φρόντισε να διατηρηθή αυτή ή Κιβωτός με την τόσο ιερή και γόνιμη ιστορία. Αυτό τó φυτώριο, αυτό τó ιερό καταφύγιο που έβέρμανε τις ζωντανές ένσαρ-

κώσεις και έκφράσεις της όρθοδοξίας, τó γκρέμισε ή σκαπάνη της ύλικής σκοπιμότητας. Ήτανε τόση ή πίεσι των συμφερότων, τόσο έπιδλητικός ή Μαμωνάς, ώστε ένα πρωί τó έκκλησάκι τού Άγιου Έλισσαίου δεν ύπήρχε. Ύπήρχε όμως ή διοίκηση της Έκκλησίας, ύπήρχανε ύπηρεσίες των άρμοδίων ύπουργείων, ύπήρχανε πολιτικές και πνευματικές ήγεςίες. Κανένας δεν συγκινήθηκε, κανένας δεν άγανάκτησε, καμμιά σοβαρή διαμαρτυρία δεν ακούστηκε. Κι' όμως, με λίγα χρόνια μπορούσε ν' άπολλοτριωθή ή χώρα και μπορούσε ή έκκλησία τού Προφήτη Έλισσαίου να χαρακτηρισθή μνημείο, όπου να συνεχισθή ή παράδοσι που είχε έγκαινιάσει και καθιερώσει ή καθηνισμένη τριάδα των δυό Άλεξάντρων και τού παπα Πλανά.

Άπέλιπεν ή μνήμη τους ανθρώπους!

Όταν πρό χρόνων δρέθηκα στή Φραγκφούρτη, ένας πρακτικός υπάλληλος μας πήγε και μάς έδειξε ένα σπίτι. Ήτανε τó σπίτι όπου ή πρώτος κατασκευαστής των φημισμένων λουκάνικων της Φραγκφούρτης κατεσκεύασε τα πρώτα του λουκάνικα. Αυτό τó σπίτι που στέγαζε μια άσημνη ιστορία είχε μετατραπή σε μουσειό, είχε συντηρηθή, είχε τακτοποιηθή, με όλα τα πρώτα τεχνικά μέσα, από την παλιά χύτρα ως την κουτάλα. Τα λουκάνικα δρόχανε συντηρητές της ιστορίας τους. Μια θαυμαστή και ύπεροχη ιστορία πνευματικού περιεχομένου εύτε συντηρητή δρόχη, εύτε σταυροφόρο, εύτε ένδιαφέρον μέγα. Άντίκρουσε την άδιαφορία, τή λησμοσύνη, τή διαγραφή, τή σκαπάνη της καταστροφής. Μπράβο μας.

ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑΣ

Η Βραδυνή, 16 Ιανουαρίου 1963

ΕΝΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΦΥΤΩΡΙΟ

ΤΟΥ Κ. ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑ

Ο Ι ΑΓΡΥΠΝΙΕΣ του Αγίου Έλισσαίου, στάθηκαν πνευματικό φυτώριο.

Μέσα στο ταπεινό αυτό εκκλησάκι, στους Αγέρηδες, το ιδιωτικό, το άυπαρκο, τώσα πιά, άφου τό γκαμίσε ή σκαπάνη της οικονομικής σκοπιμότητας ό Όσιος παπά Νικόλας ό Πλανάς, ό Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ό Άλέξανδρος Μωραϊτίδης και μία πλειάδα ταπεινών ορθόδοξων Χριστιανών, είχαν όργανώσει αυτές τις άγρυπνίες.

Λειτουργός ό άκούραστος παπά Πλανάς, δεξιάς ψάλτης ό Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, κι' άριστερός ψάλτης ό Άλέξανδρος Μωραϊτίδης. Καί γύρω τους ένα εκκλησίασμα από ταπεινούς Χριστιανούς, που δέν κουραζόντανε, ούτε από τις

μακρές ακολουθίες, ούτε από την άγρυπνία, ούτε από την ορθοστασία. Ούτε τό βλέφαρα τους κλείνανε, ούτε τό γονάτά τους λυγίζανε.

Οί ταπεινοί αυτοί Χριστιανοί, ούτε συλλόγους είχανε σκαρώσει, ούτε λόγους βγάζανε, ούτε συχνάζανε, στα γραφεία τών εφημερίδων, έπαϊτώντας προσωπική ποσοδή, και παινήματα τών δημοσιογράφων, ούτε καλούσανε κανέναν ισχυρό ναρθη, να τους καυρώση και να τους ενισχύση.

Δέν κάνανε κοινωνικό Χριστιανισμό, ούτε είχε ψηλώσει ό νους τους, ώστε να θέλουνε να βολέψουνε τά στραβά του κόσμου, σαν κείνους, τους πιο θεοστοσθους άπ' όλους, που

παρασταίνουνε τόν έκλεκτό του Θεού, τόν προωρισμένο ν' άποκαταστήση την δικαιοσύνη του, στον ξεστορισμένο κόσμο. Είτανε άνθρωποι άπλοι, ταπεινοί Χριστιανοί, που πιστεύανε στον Θεάνθρωπο Χριστό, στην Παναγία Θεοτόκο και στους άγιους Του. Καί πιστοί στο Λόγο Του, δέν νοιαζόντανε γιά τά κρίματα τών άλλων, αλλά γιά τά δικά τους. Κι' αυτές τις δικές τους πληγές πασχίζανε να έπουλώσουνε με νηστείες, με προσευχή, με καθημερινή παρουσία στον Οίκο Του, μ' οδίακόπο διάβασμα του Λόγου Του, του Έυαγγελικού και τών βίων τών άγιων, που βόισκανε μέσα στα συναξάρια.

Ούτε ό παπά Νικόλας ό Πλανάς, ούτε ό Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ούτε ό Μωραϊτίδης, ούτε κανένας από κείνους, που άγρυπνούσανε στον Άγιο Έλισσαίο, δέν σπαταλούσανε την ώρα της προσευχής, βγάζοντας λόγους, τάχα γιά να σώσουνε τους άλλους, ενώ στην ουσία αν τό κάνανε δέν θα σώζανε κανέναν με τά λόγια, αλλά μονάχα θα ποσβάλλανε τόν εαυτό τους.

Σάν γνήσιοι ορθόδοξοι, είχανε άφήσει στους φραγκίζοντες και ποστεστατίζοντες τις ευσθεβείς φλυαρίες και κείνοι ζούσανε την λειτουργική ζωή της Έκκλησίας, που είναι αυστηρίο και κλείνει μέσα της όσα κανένα κήρυγμα δέν μπορεί να κλείση. Γιατί όλα τά λέει ή λειτουργία, τό Λυχνικό, τό Ψαλτήρι κι' ή ορθόδοξη ύμνογραφία. "Όλα, πέρα γιά πέρα. Καί τόσο πολύ, που και μια προσταφαίρεσι δέν είναι δυνατή και νοπή.

Ό παπά Νικόλας ό Πλανάς στάθηκε ή πιο δόλοκληρωμένη λειτουργική έκφορσι μέσα στην ορθόδοξη Έλλάδα του δεύτερου μισού του περασμένου αιώνα και τών πρώτων είκοσιπέντε χρόνων του τριωνού. Λειτουργική στάθηκε δλόκασισή ή ζωή του. Ήμερώματα άρει, αυτοί που μεσημέρι τελείωνε. Γιατί τέλεγε όλα, γιατί μνημόνευε έκαστόταδες νεκρούς και ζωντανούς. Καί τό εκκλησίασμα ούτε άδάσταχτες είχανε αυτές τις ακολουθίες, ούτε καταποντικές, ούτε εμπόδιο στις δουλειές του. Φτωγοί και πολλοί μεροκαματιάρηδες ήτανε, αυτοί που εκκλησιαζόντανε στον Άγιο Έλισσαίο, ή στον Άγιο Γιάννη τών Κυνηγιών, της όδου Βουλιαγμένης, όπου νονάει λειτουργούσαν ό παπά Νικόλας ό Πλανάς. "Ανθρωπότης ανάγκης, θεόφτωχοι, κοπιώντες και πεφορτισμένοι. Κι' όμως δέν κουραζόντανε γιά ένα και μόνο λόγο: Δέν ήτανε έξνοι πρός τά μυστήρια και τις ακολουθίες. Τις διαβάζανε, έξανε όλα άπ' όξω και γεύοντανε ή λειτουργία ή τις ακολουθίες τών άγρυπνιών, όταν τις τελούσε ένας ιερέας ταπεινός και καθάρος την καρδιαν. Αυτός ό κόσμος γεύοντανε όσα έλεγε ό λειτουργός όσα θέλανε οι ψαλτάδες. Τά σιγώλεγε και τά σιγώφανε και τό εκκλησίασμα και κάθε λέξη και κάθε φάση και κάθε μουσικός φάθος ήτανε βίωμα. Δέν άκούγανε λόγια οδίαφόρα γι' αυτός ή μουσική κοσμική ή εικόνας φράγκικες, θεατρικές και γλυκανάλατες. "Ότι άκούγανε σκορπούσε γαλήνη στην ψυχή και στό πνεύμα τους και τό μάτια τους δεγόντανε σαν ίαμα τ' άγια εικονίσματα της θυλαντινής άγιογραφίας. "Όξω και μακριά άπ' ή λειτουργική ζωή της Έκκλησίας, δέν βόισκανε ούτε λύτρωση, ούτε ανάπαση,

Η Βραδυή, 8 Ιουνίου 1960

1 8 8 8

Με την υπογραφή «Βυζαντινός» δημοσιεύει δύο θρησκευτικά άρθρα στην Έφημερίδα στις 2 και 6 Ιανουαρίου, και ένα ανυπόγραφο για το Πάσχα στις 24 Απριλίου. Τα υπόλοιπα ανυπόγραφα θρησκευτικά άρθρα του 1888 που συμπεριλαμβάνονται στα Άπαντα αποκλείεται να είναι του Παπαδιαμάντη, λόγω κάποιων απόψεων που διατυπώνονται σ' αυτά. Στην Έφημερίδα στις 19 Ιανουαρίου δημοσιεύει τη νεκρολογία «Ό πατήρ Διονύσιος» με την υπογραφή Α.Π.

Αρχίζει τακτική συνεργασία με την Έφημερίδα, που θα διαρκέσει ως το 1891. Η Έφημερίς την 1η Φεβρουαρίου αναφέρει: «Την τακτικήν και κυρίαν σύνταξιν αυτής θα άπαρτιζώσιν ό Διευθυντής κι άρχισυντάκτης κύριος Άριστ. Ν. Ρούκης και οι κύριοι: Κωστής Παλαμάς, Άριστοτέλης Κουρτίδης, Α. Παπαδιαμάντης...»

Δημοσιεύει: «Η χήρα παπαδιά» (Έλληνικόν Ημερολόγιον Μ. Μητσάκη) με την υπογραφή Άλ. Παπαδιαμάντης, «Η τελευταία βαπτιστική» (Έφημερίς 24/4) με την υπογραφή Α.Π. και «Υπηρέτρα» (Έφημερίς 25/12) με την υπογραφή Α. Παπαδιαμάντης.

Η Ακρόπολις Φιλολογική δημοσιεύει στις 13/4 άρθρο «υπό Π.» με τίτλο «Ό Στάνλεϋ» και τρία άρθρα στις 22/5, 29/5 και 5/6 με την υπογραφή Π. και τίτλο «Αί μεγάλοι μοναρχίαι της αρχαιότητας». Άδηλο αν πρόκειται για τον Παπαδιαμάντη, βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, «Άνθος της Έδέμ», σσ. 201 κέξ.

127

Ό ποθος τους για χριστιανική δικαιοσύνη, όπως τό βλέπουμε τόσες φορές στο Έργο του Παπαδιαμάντη και του Μωραϊτίδη, δέν έκρουσε ποτέ την άογή της έκδίκησης. "Η άγάπη που τους θερμαινε δέν ήτανε ή άνήσυχη κι' έναγωνία άγάπη του κόσμου, αλλά ή άτάραχη και ειρηνική άγάπη του Χριστού.

Γιά τούτο από τούτη ή λειτουργική ζωή στον Άγιο Έλισσαίο, βγήκανε οι πιο δυνατές άσκητικές και μοναχικές μορφές της σημερινής ορθόδοξιας, άντρες και γυναίκες.

Ό ήγούμενος της Μονής Λογγοδόρους της Πάρου, ό θαυμαστός φιλόθεος Ζερβάκος, από τό Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη έμαθε την ψαλτική και νέο παιδί, πριν άκουη φορέσει τό ράσο. Έφελνε, κάτω από την καθοδήγηση του Παπαδιαμάντη.

Μία χριστιανή, τακτική στις λειτουργίες του παπά Νικόλα του Πλανά και στις άγρυπνίες του προφήτη Έλισσαίου (άληθινό πνευματικό ανάστημα του παπά Πλανά, είναι ή έξαιρετη ορθόδοξη και φιλομοναχική ψυχή, ή Ούρανία Παπαδοπούλου. Είναι ένα από τά καλύτερα άνθη του κήπου της λειτουργικής ορθόδοξιας. Σ' αυτήν γοαστώ όσα γνωρίζω γιά τόν παπά Νικόλα τόν Πλανά και γιά τις άγρυπνίες του Αγίου Έλισσαίου.

Ό λόγος της είναι ναμα άληθινής ζωής και ή πίστη της δέντρο πλατύφυλλο, που φέλεγε, τα άλλα δέν καίγεται.

Αυτοί οι επίζώντες, όπως και μερικοί άλλοι, καθώς και κείνοι που κοιμηθήκανε εν Κυρία από τους άγρυπνήτες του προφήτη Έλισσαίου, έξούνη πως ή λογική του κόσμου δέν είναι θέση στο νοιστινικό περιόλο, όπως δέν έχει θέση κι' ή μεθολογία του κόσμου, γιατί αυτοί κρίνοντάς τα με τά τετρα τους και βλέποντάς τα με τά κοντόφθαλα μάτια τους δέν μπορούνε να καταλάβουνε πως ό Χριστιανισμός είναι ή πιο υπεργάλη προίετεια, ή πιο μενάλη υπερβολή και τό πιο άπίστευτο άπ' όλα τά πιο άπίστευτα του κόσμου. Για τούτο κι' ή λειτουργική ζωή της Έκκλησίας είναι ή ορθόδοξη άνοβητη άπ' όλες τις κοσμικές φρονες επίδράσεις του δυτικού κόσμου.

ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑΣ

Ο ΣΗΜΑΔΙΑΚΟΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ

Ἐκ τῆς συμφορῆς τῆς νῆσου Δασκαλείου ἢ ἀπὸ λέμ-
βου ἐν τῷ λιμένι θωμένους τις, τὴν ἐσπέραν τῆς 5 Ἰα-
νουαρίου τοῦ ἔτους 1861, ἔβλεπε ποικίλα φῶτα δια-
σχίζοντα καθ' ἑλκας τὰς διευθύνσεις τὰς ὁδοὺς τῆς πολί-
χνης Σ. . . .

Δὲν ἦτο τίποτε ἔκτακτον. Ζεύγη πσιδίων μετὰ φανῶν
καὶ δάδων περιεργόμενα τὰς οἰκίας, τὴν ἐσπέραν τῆς πα-
ραμονῆς, ἔψαλλον τὰ Φῶτα.

Δύο μερῆα, πρωτεῖς ἀδελφοὶ ἐκ μητρὸς, ὁ Σωτῆρος
καὶ ὁ Ἀλέκος, ἀνέβαινον τὸ λιθόστρωτον τῆς παραθαλασ-
σίας ὁδοῦ, τὸ ὑπερκείμενον ἀποτόμου κρημνώδους βράχου,
καὶ φέρον εἰς τὴν ἄνω ἐνορίαν.

Ὁ Σωτῆρος ἦτο δωδεκαετής, ὁ Ἀλέκος δεκαετής. Ὁ
πρῶτος ἔφερε τὸ νησιωτικὸν ἔνδυμα, ὁ δευτέρος ἦτο «εὐράγ-
κος», δηλ. ἔφερε κακοῦλα στενά ἐξ ἔγχωρίου ὑφάσμα-
τος, καὶ κασκίτον. — Οὗτος ἐκράτει μόνον λεπτὴν ράβδον,
ὁ δὲ Σωτῆρος ἦτο κ ἄ σ σ α, ἐκράτει δὲ καὶ τὸν φανόν.

Καθ' ὅλον τὸ ἔτος οἱ δύο ἐξάδελφοὶ ἦσαν πάντοτε μα-
λωμένοι μετὰ τῶν. Τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων
ὅμως ἐπῆρχετο ἡ συνδιαλλαγὴ, περιήρχοντο κατὰ τὰς
τρεις εορτὰς τὰς συγγενικὰς οἰκίας, ἐτραγώδουν τὰ συ-
νήθη ἔσματα, ἐμάζευον ὀλίγα λεπτὰ, ἔκαμον μερίδιον. . .
καὶ πάλιν μετὰ τὰ Φῶτα ἐμάλυναν.

Καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην εἶχον περιέθει ὄλας τὰς
συγγενικὰς οἰκίας, δηλ. τὸ ἡμισυ τῆς πολίχνης, ὡς
τελευταίαν δὲ ἐκδρομὴν ἐπερύλαττον πάντοτε τὴν δια τοῦ
ὀλισθηροῦ λιθοστρωτοῦ ἄνοδον. Ἦτο ἡδὴ ὀγδόη ὥρα τῆς
ἐσπέρας. Ἐκ τῆς ἀνοδοῦ ἐκείνης κατήρχοντο πάντοτε μὲ
βαρύτερα τὰ θυλάκια. Διότι ὁ καπετὰν Θανασὸς, ὁ θεϊόστων,
ἦτο μὲν ἀπαιτητικὸς ἰδιότροπος, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐλευθέριος.

Ὁ καπετὰν Θανασὸς, εὐπόρος ναυτικὸς πενήκοντα καὶ
πέντε ἔτων, ἀπολαύων ἤδη τὰ θέλητρα τῆς ἐστίας, πα-
ραγυρήσας τὴν πλοιαρχίαν εἰς τοὺς δύο πρεσβυτέρους
υἱοὺς του, κατώκει τὴν μεγάλην σχετικῶς οἰκίαν, μετ'
ἐυρυχώρου προαυτοῦ καὶ κήπου, εἰς ἣν ἔμελλον νὰ εἰσιλ-
θῶσιν ἡδὴ οἱ δύο νέοι.

Μόλις ἀπέχον δέκα βήματα τῆς αὐλείου θύρας καὶ
σκιὰ τις προβαίνει ἐκ τινος κόγχης τῆς γείτονος οἰκίας,
τῆς συνεχομένης μὲ τὸ προαύλειον τῆς οἰκίας τοῦ καπετὰν
Θανασοῦ.

Μία γερὴ ἤρπασε τὸν Σωτῆρον ἀπὸ τοῦ βραχίονος.

— Τί θέλεις, μπάριμπα; ἔκραξεν ἔντρομος ὁ νέος. Τὰ
λεπτὰ μας . . . πάρε τα. . .

— Δὲν θέλω λεπτὰ, βρέ ἄτιμε! . . . ἀπήντησε βραχνῆ
καὶ λαρυγγώδης φωνῆ.

Ὁ Ἀλέκος μετὰ τῆς ράβδου του εἶχε τραπῆ, ἔννοεῖται,
εἰς φυγὴν.

Ἀλλὰ μόλις ἀπεμακρύνθη ὀλίγα βήματα καὶ ἐστάθη,
ἐνδοιάζων ἂν ἔπρεπε νὰ βάλῃ φωνὰς ἢ νὰ λάβῃ μᾶλλον
λίθους νὰ ρίψῃ κατὰ τοῦ ἐπιδρόμιως.

— Στόπ! μωρέ! . . . τῷ ἐφώνε ὁ παράδοξος ἄνθρωπος
ὅταν εἶχε σταματήσει ἡδὴ.

— Ἄρσε τον, μπάριμπα! τί σοῦ κάνει; . . . ἐφώνε μα-
κρόθεν ὁ Ἀλέκος.

Ὁ ἀλλόκοτος ἄνθρωπος ἔφερε ἰδιόρρυθμον ὄλας κόκκι-
νον σαρίκιον περὶ τὴν κεφαλὴν, ὅπερ ἐτρόμαξε τοὺς δύο
νέους, καὶ δὲν τὸν ἀνεγνώρισαν κατ' ἀρχάς. Οὕτω τοῦ
κατέβη τὴν ἐσπέραν ἐκείνην νὰ φορέσῃ τὸ ζωνάρι του σα-
ρίκι. Ἄλλοτε πάλιν εἶχεν ἄλλας ἰδιοτροπίας. Ἐφόρει ταῖς
κάλτσας ὡς χειρόκτια.

Ἐκ τῆς φωνῆς ὅμως τὸν ἀνεγνώρισαν παρευθὺς καὶ οἱ
δύο. Ἦτο ὁ Ἐλόγου τους.

Τοιοῦτον ἔφερε σκωπτικὸν ἐπίθετον ὁ εἰσοσικιατῆς
νέος Μανουὴλ Προυσαλῆς, ἐθελόκομπος ἀντιπαθητικὸς ἐρ-
γολάβος, εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην φιλοσκόμιμονα κοινωσίαν,
ὅπου πᾶς ἄνθρωπος, πρὸς τῷ οικογενειακῷ ὀνόματι, ὅπερ
μόνον εἰς τοὺς ἐπισήμους καταλόγους τῆς δημαρχίας ἀ-
παντᾶται, προκίετται τούλάχιστον μὲ δύο ἢ τρία προσ-
ωνύμια.

★

— Δὲν θέλω τὰ λεπτὰ σου, βρέ. . . ἐπανάλαβεν Ἐλό-
γου του, στρήθων ὑπερηφάνως τὸν μακρὸν πυρρὸν μύστα-
κά του, . . . μὴ φοβᾶσαι, ἄκουσε. . . νὰ, τί θέλω.

Καὶ τῷ ἔτεινε μικρὸν ἐπιστόλιον ἐντὸς χρυσίζοντος δι-
ηθησμένου φακέλλου.

— Νὰ τὸ δώσης, ἀπάνω ποῦ θὰ πᾶς, εἶπε.

— Τίνος νὰ τὸ δώσω;

— Στὸ Μπραϊνάκι, βρέ. . . δὲν ξέρεις ποῦ μ' ἀγαπάει;

— Ἀλήθεια; εἶπε μετὰ προσποιήτου θαυμασμοῦ ὁ Ἀ-
λέκος, ὅστις εἶχε πλησιάσει ἐν τῷ μετὰ.

— Σένα δὲν σοῦ μιλῶ, εἶπεν αὐστηρῶς Ἐλόγου του.

— Καλὰ, τὸ δίνω, ἀπήντησεν ὁ Σωτῆρος, εὐχαριστη-
μένος διότι θὰ ἐγλύτωνε.

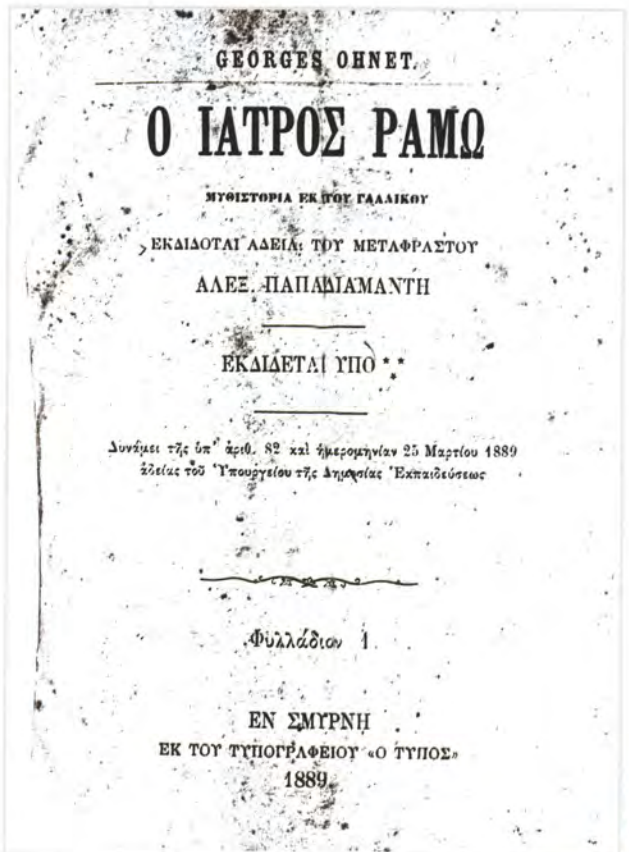
— Μὰ θέλω νὰ μοῦ φέρῃς καὶ σημάδι, προσέθηκε Ἐ-
λόγου του.

Ὁ ἀδελφός του Γεώργιος «εὐρίσκεται εἰς τὴν
φυλακὴν, καταδικασθεὶς εἰς ἕξ μηνῶν φυλάκισιν, δι'
ἐν ράπισμα τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς κάποιον», βλ.
Τριαντ., Ἀλληλογραφία, σ. 129. Λέει στον πατέρα
του νὰ του στέλνῃ τα γράμματα στο «Γραφεῖον
Ἐφημερίδος». Ὁ ἀδελφός του Γεώργιος γράφει στον
πατέρα τους, 21 Σεπτεμβρίου 1889: «Ὁ Μιχ.
Χατζησταματίου μοὶ ἔγραψε περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου
ὅτι ἐργάζεται εἰς τὴν Ἐφημερίδα». Παίρνει αρκετὰ
χρήματα, ξεπληρώνει τα χρέη του καὶ γιὰ πρώτη
φορὰ φαίνεται νὰ στέλνῃ χρήματα καὶ στους γονεῖς
του.

Ἀπὸ τις Περιηγήσεις του Στάνλεϋ δημοσιεύονται δύο
ἄρθρα στὴν Ἀκρόπολι Φιλολογικὴ στις 1/1 καὶ 8/1, με-
τὴν υπογραφή Π., βλ. «Ἄνθος τῆς Ἐδέμ», σσ. 201
κέξ. Ἐπίσης δημοσιεύει πάλιν μετὴν υπογραφή Π. τὸ
ἄρθρο «Ἡ Ἐννακοσιετηρὶς τῆς Παμμεγίστης
Λαύρας» (Ἐφημερίς 5/6).

Εὐνυπόγραφα δημοσιεύει: «Ὁ σημαδιακός»
(Ἐφημερίς 6/1) καὶ «Ἡ σταχομαζώχτρα» (Ἐφημερίς
25/12). Μεταξὺ των μεταφρασμένων επιφυλλίδων
στὴν Ἐφημερίδα δημοσιεύεται «Ὁ ἰατρός Ραμῶ»
του Georges Ohnet (Γεωργίου Ονέ) ἀπὸ 19/2 - 30/3,
ανυπόγραφα. Ἀυτὴ ἡ μετάφραση δημοσιεύεται σε
βιβλίον εὐνυπόγραφα τὸ ἴδιο ἔτος στὴ Σμύρνη. Ἐπίσης
δημοσιεύεται ἀνυπόγραφα ἡ μετάφραση τοῦ μυθι-
στορήματος «Τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ τιμωρία» τοῦ
Ντοστογιέφσκι, στὴν Ἐφημερίδα ἀπὸ 14/4 - 1/8.

Ἡ ἀρχὴ τῆς πρώτης δημοσίευσής

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ
 ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ
 ΦΩΤΑ

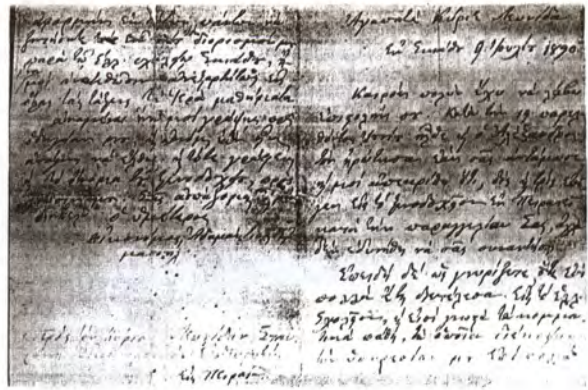
(ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
 ΕΚΔΟΤΗΣ Β. ΓΑΒΡΗΛΙΔΗΣ
 Ὁδὸς Σοφοκλέους ἀριθ. 9
 1890

Βιβλιοθήκη ΕΛΙΑ

130

Γράμμα του πατέρα του στον Α. Σταυράκη. Αρχείο Απ. Παπαδιαμάντη. Φωτ. Δημητρακόπουλος, [Τὸ λάβαρον], πίν. 59

132

1 8 9 0

Από γράμμα στον πατέρα του, 3 Μαρτίου: «Προσπαθῶ νὰ συνεννοηθῶ μετὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἐφημερίδος τοιοιτοτρόπως, ὥστε νὰ μὴ ξεπιασθῶ ἀπὸ τὴν Ἐφημερίδα, ἀλλὰ νὰ ἐργάζωμαι καὶ δι' ὅσον καιρὸν θὰ μείνω εἰς Σκιάθον. Ὅταν συνεννοηθῶ τότε καὶ ἐπὶ μῆνας δύναμαι νὰ ἐργάζωμαι μένων ἐν Σκιάθῳ» (Αλληλογραφία, σσ. 136-137). Επίσης, στις 25 Μαρτίου γράφει: «Ὁ λόγος δι' ὃν ἠγοπόρησα εἶνε ὅτι ζητῶ νὰ τὰ καταφέρω, ὡς σὰς ἔγραφα, νὰ ἔχω καὶ εἰς Σκιάθον ἐργασίαν, διότι ἄλλως θὰ χρειασθοῦν νὰ με ἀντικαταστήσουν καὶ δὲν εἰξεύρομεν τί γίνεται» (Αλληλογραφία, σ. 137).

Γράμμα του πατέρα του Παπαδιαμάντη στον Λεωνίδα Σταυράκη, με το οποίο πιστοποιεῖ τα τριχουπικά φρονήματα της οικογενείας του, ἀπὸ Σκιάθου 9 Ιουλίου 1890.

Ιούνιος: Επιστρέφει μετὰ ἀπὸ αρκετὰ χρόνια στη Σκιάθου, ὅπου παραμένει ὡς τὸν Οκτώβριον (Αλληλογραφία, σ. 138).

Δημοσιεύει: «Ἐξοχικὴ Λαμπρὴ» (Ἐφημερίς 1/4), «Ἡ χτυπημένη» (περ. Ἀττικὸν Μουσεῖον, Χριστούγεννα). Εκδίδεται τὸ τομίδιο: Χριστούγεννα-Πρωτοχρονιά-Φῶτα (Πρωτότυπα διηγήματα). Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδότης Β. Γαβριηλίδης, Ὁδὸς Σοφοκλέους ἀριθμ. 9, 1890. Περιέχονται τέσσερα διηγήματα τοῦ Μωραϊτίδη, ἓνα τοῦ Α. Σπηλιωτόπουλου καὶ δύο τοῦ Παπαδιαμάντη, «Ἡ σταχομαζώχτρα» καὶ «Ὁ σημαδιακός». Τα δύο αὐτὰ διηγήματα εκδίδονται με διορθώσεις, ἀπὸ τὴν πρώτη δημοσίευσή τους που εἶχε γίνει τὸ προηγούμενο ἔτος στὴν Ἐφημερίδα, βλ. Φ. Δημητρακόπουλος, «Ἄνθος τῆς Ἐδέμ», σσ. 43 κεξ. Ἔτσι εγκαινιάζεται νέα, τακτικότερη συνεργασία του με τὸν Γαβριηλίδη καὶ τὴν Ἀκρόπολι, που φαίνεται νὰ τον ζητᾶ σε «τακτικὴν ἐργασίαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει» (βλ. Αλληλογραφία, σ. 139) ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος.

Ανάμεσα στα ἔτη 1890-95 ἴσως νὰ συνέθεσε τὴν «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀντίπα, ἐπισκόπου Περγάμου», πβ. Ἄπαντα 5, σ. 372. Ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ, μαζί με ἄλλα δύο ὑμνογραφικὰ του κείμενα, τὸν «Κανὸνα ἱκετήριον εἰς τὸν ὄσιον Διονύσιον τὸν ἐν Ὀλύμπῳ» καὶ τὰ «Ἀπόστιχα τοῦ Μικροῦ Ἑσπερινοῦ εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ», που ἀγνοοῦμε πότε ακριβῶς γράφτηκαν, πρωτοεκδόθηκαν στα Ἄπαντα τοῦ Βαλέτα.

95

LES BATAILLES DE LA VIE

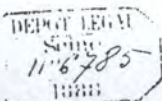
LE

DOCTEUR

RAMEAU

PAR

GEORGES OHNET

PARIS
 PAUL OLLENDORFF, ÉDITEUR
 38 bis, RUE DE RICHELIEU, 38 bis
 1888
 Tous droits réservés.

131

Εθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων

96

133

Ο αγωνιστής παπά Γιαννάκης Μανιώτης (φωτ. Δ. Λέτσου)
Ένας από τους δύο ιερείς του «Μακρακείου επεισοδίου».
Φραγκούλας, Σκιαθίτικα Β', σ.148

134

«Φτωχός Άγιος». Λεζάντα-φωτ. Merlier
Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, φωτ. 45

Ο Βαλέτας, Άπαντα 6, σ. 230, εικάζει ότι πεθαίνει ο Νήφων (1849 - 1891), γιός του πλοιάρχου Διανέλου Ν. Αγιώτη, παλαιός φίλος και συμμαθητής του Παπαδιαμάντη. Έγινε μοναχός στο Δοχειάριο του Αγίου Όρους, το οποίο μαζί με τον Παπαδιαμάντη το επεσκέφθησαν το 1872. Αργότερα ήρθε στην Αθήνα για θεραπεία των ματιών του και δεν ξαναγύρισε στο Άγιον Όρος. Έγινε νεωκόρος στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων και στα τελευταία χρόνια της ζωής του δάσκαλος και ιερέας στο κτήμα του Θεοφιλάτου στο Χαρβάτι. Ο Φραγκούλας, Άνερεύνητες πτυχές, σσ. 73-74, σημειώνει ότι πεθαίνει το 1891, αλλά στην Προσωπογραφία, σ. 49 γράφει ότι πεθαίνει το 1901.

24 Απριλίου: Ο διευθυντής της Νέας Έφημερίδος Ι. Καμπούρογλους δημοσιεύει κριτική με τίτλο «Δύο διηγηματογράφοι» επαινώντας τον Μωραϊτίδη και τον Παπαδιαμάντη: «Πλέον άμερικανός, έτσι ώσάν τόν Πόε, ώσάν τόν Δίκκενς τόν Άγγλον είνε ό κ. Παπαδιαμάντης».

26 Απριλίου: Δημοσιεύεται στην Έφημερίδα το άρθρο «Θρησκευτικά έορταί».

13 Ιουλίου: Η εφημερίδα Λόγος του Μακράκη αρχίζει την επίθεση εναντίον των ιερέων της Σκιάθου Ι. Α. Μανιώτου και Αδαμαντίου Εμμανουήλ, πατέρα του Παπαδιαμάντη. Η επίθεση συνεχίζεται στον Λόγο στις 20/7 και στις 3/8. Ο Παπαδιαμάντης παρεμβαίνει με άρθρα του στην Ακρόπολι, «Τό Μακράκειον έπεισοδιον έν Σκιάθω» (30/7), και στο Άστν, «Τελευταία άπάντησις εις τόν "Λόγον"» (20-21/8).

3-4 Αυγούστου: Τό Άστν δημοσιεύει αγγελία για την έκδοση 15 διηγημάτων του με τον τίτλο «Τά θαλασσινά ειδύλλια» (η έκδοση δεν πραγματοποιείται).

16 Αυγούστου: Ο Ι. Καμπούρογλους («Τά θαλασσινά ειδύλλια», Νέα Έφημερίς) επαναλαμβάνει την παρομοίωση του Παπαδιαμάντη με τον Πόε και τον Ντίκενς. Επίσης η Έφημερίς αναγγέλλει την έκδοση και τον ονομάζει «ποιητήν πρωτότυπον».

24 Αυγούστου: Ο Ιωάννης Ζερβός («Φιλολογικά», Έφημερίς) αντικρούει την παρομοίωση, υποστηρίζοντας ότι ο Παπαδιαμάντης είναι κυρίως ηθογράφος.

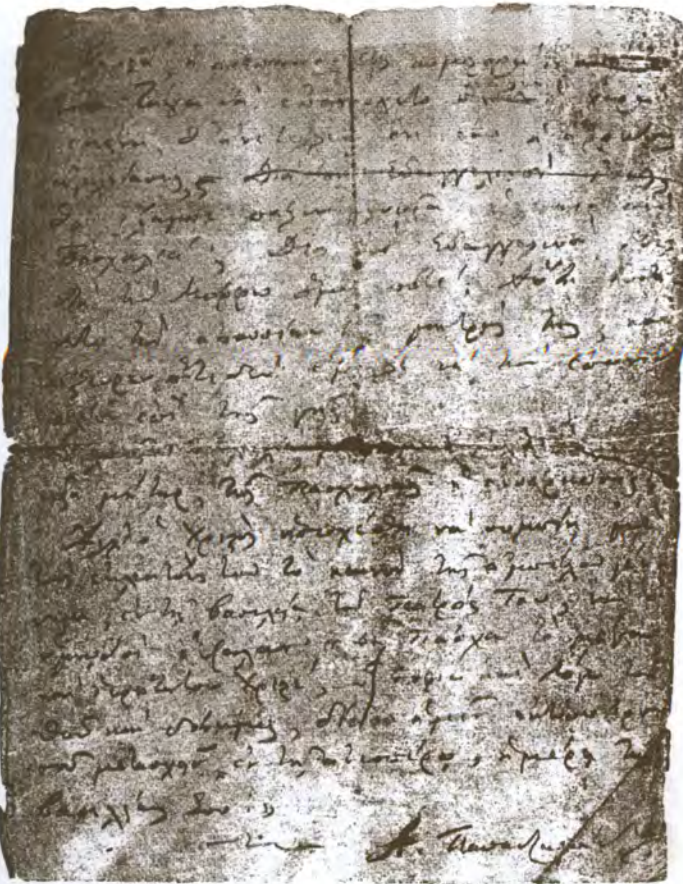
28-29 Αυγούστου: Απαντά στον Ζερβό με άρθρο στο Άστν: «Δέν όμοιάζω ούτε με τόν Πόε, ούτε με τόν Δίκκενς, ούτε με τόν Σαίξπηρ, ούτε με τόν Βερανζέ. Όμοιάζω με τόν έαυτόν μου. Τοῦτο δέν άρκει;».

2 Σεπτεμβρίου: Ο Ζερβός απαντά στον Παπαδιαμάντη με σημείωμά του στην Έφημερίδα, με τρόπο ήπιο, ζητώντας να τα πουν και από κοντά.

21 Σεπτεμβρίου: Δημοσιεύει στην Έφημερίδα το ποίημα «Η κοιμάμενη βασιλοπούλα», εμπνευσμένο από τον θάνατο της πριγκίπισσας της Ελλάδος Αλεξάνδρας στη Ρωσία (το 1909 δημοσιεύεται γαλλική μετάφραση του ποιήματος από τον P. Baudry, «La belle au bois dormant», *Le monde Hellénique* 15/2).

30 Σεπτεμβρίου: Δημοσιεύει στην Έφημερίδα το θρησκευτικό άρθρο «Τά μνημόσυνα και τό Καθατήριον».

Δημοσιεύει: «Ο Πανταρώτας» (Ακρόπολις 6/1), «Η Μαυρομαντηλοῦ» (περ. Έστία, Απρίλιος), «Παιδική Πασχαλιά» (Τό Άστν 24/4), «Πάσχα Ρωμέικο» (Αττικόν Μουσείον, πασχαλινό τεύχος), «Θέρος - Έρος» (Ακρόπολις 1-5/5), «Φτωχός Άγιος» (περ. Έστία, Ιούλιος), «Μιά ψυχή» (Παρνασσός, Σεπτέμβριος), «Ο πολιτισμός εις τό χωρίον» (Έφημερίς 25/12), «Ο Άμερικανός» (Τό Άστν 25-26/12). Στο διήγημα «Μιά ψυχή» περιλαμβάνεται το ομότιτλο ποίημα, αποτελούμενο από έξι τετράστιχες στροφές.

Παιδική Πασχαλιά.

Αρχείο Απ. Παπαδιαμάντη,

βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τό λάβαρον], πίν.24

135

Σημείωση για την αντιδικία του «Ζ» με τον Παπαδιαμάντη το 1891:

Ο Γ. Κ. Κατσιμπαλής (Βιβλιογραφία, αρ. 273, 274) απέδωσε στον Ιωάννη Ζερβό τα υπογεγραμμένα με «Ζ...» και «Ζήτα» άρθρα της Έφημερίδος 24/8 & 2/9. Όμως, τα χρονολογικά συμφοραζόμενα της ζωής του Ζερβού (1875-1944) αντικρούουν αυτή την ταύτιση, που επαναλαμβάνεται διαρκώς μετά τον Κατσιμπαλή.

136

98

*Αλεξάνδρα
1889*

Η Πριγκίπισσα Αλεξάνδρα
(στις οικογενειακές φωτογραφίες πρώτη από τα δεξιά),
για τον θάνατο της οποίας δημοσίευσε στις 21 Σεπτεμβρίου 1891
ποίημά του ο Παπαδιαμάντης

137

138

ΠΑΣΧΑ ΡΩΜΕΪΚΟ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΑ

Ο

Μάσκα-Πύπης, ὁ γυροῦς φίλος μου, εἶχεν ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ καπέλλα, διαφόρων χρωμάτων, σχημάτων καὶ μεθῶν, ὅλα ἐκ παλαιοῦ χρόνου καὶ ὅλα κατακαίνουργια, τὰ ὅποια ἐφόρει ἐκ περιτροπῆς μετὰ τοῦ εὐπρεποῦς καίρου ἡμετίου του κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς τοῦ ἔνιαυτοῦ, ὅπότεν ἔκαμνε δύο ἢ τρεῖς περιπάτους ἀπὸ τῆς μῆς πλατείας εἰς τὴν ἄλλην, διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου. Ὅσάκις ἐφόρει τὸν καθημερινὸν κοῦκκόν του, μετὰ τὴν ἡμέραν του διπλωμένον εἰς ὀκτὼ ἢ δεκαεξὶ δίπλας ἐπὶ τοῦ ὤμου, συνήθειζε νὰ κάθεται ἐπὶ τινὰς ὄρας εἰς τὸ γειτονικὸν παντοπωλεῖον, ὑποκρινόμενος ὡς ἀποκρίτης μετὰ τῶν φίλων, καὶ ἐπὶ τὸν στομῆλον καὶ διηγείτο πολλά κ' ἡμεῖς πρὸς αὐτοῦς.

Ὅταν ἡμεῖς οἱ ἡμέτεροι Πύπης, δὲν ἡμεῖς οἱ μόνον αἱ γωνίαι τῶν χεῖλέων, αἱ παρεῖαι καὶ τὰ οἷα τῶν ὀφθαλμῶν του, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ἴλαροι καὶ ἡμεῖς οἱ ὄφθαλμοί του, ἡμεῖς οἱ στίλβουσα ἢ σιμὴ καὶ πεπλατυσμένη ῥίς του, ὁ μύσταξ του ὁ εὐθυσμένος μετὰ τὸν ἄντρον καὶ ὡς διὰ κολλητοῦ κηροῦ λελεπτυσμένος, καὶ τὸ ὑπογενεῖόν του τὸ λευκὸν καὶ ἐπιμελῶς διατηρούμενον, καὶ σχεδὸν ὁ κοῦκκός του ὁ στακτερός, ὁ λοξός κ' ἐπικλινής πρὸς τὸ οἶς, ὅλα παρ' αὐτῷ ἡμεῖς οἱ φίλοι. Εἶχε γνωρίσει πρόσωπα καὶ πράγματα ἐν Κερκύρῃ, ὅλα τὰ περιέγραφε μετὰ χάριτος εἰς τοὺς φίλους του. Δὲν ἔπαυσε ποτε νὰ θεμινέται διὰ τὴν προτίμησιν τὴν ὁποίαν εἶχε δεῖξει ἀείποτε διὰ τὴν Κέρκιραν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐξῆς ἀρετὰ διὰ νὰ ἐπιφανεῖται ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ, ἢν ἔκαμνε τῆς αὐτῆς νήσου πρὸς διατριβὴν ἢ ἐξ ἑτακτορῆσας τῆς Ἀστυρίας. Ἐνθιμῆται ἀμύδωχ τὸν Μουστοξεδόν, μὰ δόττο, δὸττὶ σσιμο κέ τα λέντο! Εἶχε γνωρίσει καὶ τὸν Μάντζαρον, μὰ γαλαντοῦ ὀμοῖ! τὸν Κερκίρας Ἀθανάσιον (μὰ μπράσο!) τὸν Σεργιέρο κ' ἐγὼν φίλο Ἰωάννη. Τὸ τελευταῖον ὄνομα εἶδεν εἰς τὸν δόκιμον Βράιλαν, διὰ τὸν τίτλον ἢν τοῦ εἶχαν ἀπονεμῆσαι φαίνεται, οἱ Ἄγγλοι (Sir Pietro = Sir Peter).

Εἶχε γνωρίσει ἐπίσης τὸν Σόλωμο (κ' ἐπὶ τὰ!) τοῦ ὁποῦ ἀπεμνημόνευε καὶ στίχους τινὰς, ἀπαγγέλλων αὐτοῖς κατὰ τὸ ἔθῃς ὑπόκειμα.

Ὅσον τὰ στίθα κροτημένα στὴν στάχτη, — Εἶσε πᾶσα μέρη πετιέται κ' ἀνάφτει, ποῦ ἐκροτῶταν γιὰ μὲς λευτεριά; — καὶ σκορπιέται ἄε κάθε μεριά.

Ὁ Μάσκα Πύπης ἔλειπεν ἔπερ τὰ εἰκοσὶ ἔτη ἐκ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς του. Εἶχε γυρῶσει κόσμον κ' ἔκαμνε ἐργασίαν πολλὰς. Ἐπέτελε ποτε καὶ εἰς τὴν Παγκόσμιον ἔκτασι, διότι ἦτο σχεδὸν ἀρχιτέκτων, καὶ εἶχε μάλιστα καὶ μαντῆν ἐν τῇ ἐπιπέδῃ. Ἐμίσει τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς ἰδιοτελεῖς, ἐξέτιμα τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ τὴν τιμιότητα. Ἀπετιμωρίσθη τοὺς φαύλους.

Ἡ ἀτραδίτῳρε νὸν ἀκομπασιόν, ὁ ἀπατεώνας δὲν ἔχει λύπην. Ἐνίοτε πάλιν ἐμαλάττειτο κ' ἐδείκνυε συγκατάρτην εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀτελείαν. Ὁ δὲ ἢ γῆς ἀναμάρτητος, ἀγκε λὰ τέρα νὸν ἐμπικ- κὰ μπιλε... Καὶ ἕστερον, ἀφοῦ οὐδ' ἢ γῆς εἶναι πὼς θὰ εἶναι ὁ Πάπας; Ὅταν τοῦ παρετήρη τις ὅτι ὁ Πάπας δὲν ἐξη- ξίση μπεικὸ μπιλε, ἀλλὰ ἐν φάλλε μπιλε, οὐκ ἔθελε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν διαφοράν.

Δὲν ἦτο ἄμορφος καὶ ἀμορφικὸς ἀναστασιατῶν. Τὰς δύο ἢ τρεῖς προσευχὰς, ἀς ἔβριε, τὰς ἔβριεν ἐλληνιστί. Ἐτα πατέρᾳ του τὸ ἔβριε ἑωμέκα. Ἐλεγεν: Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κέριος Σαβαώθ... ὡς ἐνά ντιος ἔβριε.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀ δημοσίευσής. Φωτ. Τριανταφυλλόπουλος

139

Ἀπὸ μακρινὰ χρόνια καὶ μετὰ τοὺς δυὸ σταυρωθήκαμε στῆς ζωῆς τὸ δρόμο. Πρῶτα ὅμως καὶ πολὺ στενωτέρα σμίξα- με μετὰ τὸ Μωραϊτίδη, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ραμπαγᾶ καὶ τοῦ Μὴ Χάνεσαι, ποὺ ξεφτερουγίσσαμε κοντοπετῶντας ἀκόμα στὸ περιβόλι τῆς νιότης.

Μετὰ τὸν ἄλλον Ἀλέξανδρο, τὸν Παπαδιαμάντη, πολὺ ἀργό- τερα γνωρίστηκα. Καθὼς ἦταν πάντα κουμπωμένος ὡς τὸ λαϊμό, ἀκοινώνητος, σφαλιστός, δὲν ἔκανε μετὰ κανένα συντροφιά, οὔτε στοὺς κύκλους τότε τοὺς δημοσιογραφι- κούς ἦτο γνωστός. Μεταφραστὴς μυθιστορημάτων καὶ πρὸ πάντων ἀγγλικῶν, γιὰ ἐπιφυλλίδες ἐφημερίδων, σκυμ- μένος σὲ μιὰ ἀπόμωρη γωνία γραφείου, τυλιγμένος σὲ σύν- νεφο καπνοῦ, ἐξωφλοῦσε τὶς γνωριμίες του μετὰ μιὰ καλη- σπέρα ἢ μιὰ καληνύχτα, γιὰ τὴν ἀπὸ τὶς νυχτερίδες τῶν ἐφημερίδων.

Ὅταν ἄρχισε νὰ γράφῃ διηγήματα, δημοσιεύτηκαν μερικὰ στὴν Ἐστία τὴν εἰκονογραφημένη καὶ πρῶτα, πρῶτα ἢ Μαυρομαντηλοῦ του, ἕνα ἀπὸ τὰ πιδ δυνατὰ σὲ γραμμὲς καὶ σὲ χρώματα. Ἀλλὰ κ' αὐτὸ δὲν τὸν ἔκανε οἰκειότερο μετὰ τὴν Διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ. Παρουσιάζονταν στὴν πόρτα τοῦ γραφείου χωρὶς ν' ἀκουστῇ τὸ βῆμα του κ' ἔδινε τὸ χειρόγραφο ἀπὸ κεῖ, χωρὶς νὰ μπῆ παραμέσα, ἂν

τύχαιναν μάλιστα κ' ἄλλοι. Σὰν νὰ ἤρχονταν γιὰ νὰ πάρῃ κ' ὄχι γιὰ νὰ δώσῃ, ἀμίλητος καὶ μετὰ τὰ μάτια χαμη- λωμένα. Ὅσοι τὸν γνώρισαν θὰ μπορούσαν νὰ ὁμολογή- σουν πὼς ποτὲ δὲν κατάρθωσαν νὰ τὸν ἰδοῦν κατὰ πρό- σωπο κ' οὔτε ἔμαθαν ποτὲ τὸ χρῶμα τῶν ματιῶν του.

Ὅ,τι ἔγραφε, ἀφοῦ τὸ ἄφηγε σὲ κάποιον γραφεῖο περιοδι- κοῦ ἢ ἐφημερίδας, οὔτε τὸ συλλογίζονταν πιά, οὔτε ζητοῦσε νὰ μάθῃ πότε θὰ δημοσιευθῇ, οὔτε καὶ διορθώ- σεις ἔβλεπε ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο: τὰ χειρόγραφα του ἦταν ἔκθετα ριγμένα στὴν βρεφοδόχο τοῦ Βρεφοκομείου. Γι' αὐτὸ καὶ πολλὰ κακοτυπώθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη φορά, μετὰ λάθια ἀπὸ σφαλερὸ διάβασμα τοῦ χειρογρά- φου, καὶ ξανατυπώθηκαν ἐξακολουθητικὰ ἔτσι. Ὅστε, ἂν ποτὲ γίνῃ καμμιά ἔκδοση τῆς προκοπῆς, θὰ ἦταν σωστὸ νὰ τὴν ἐπιστατήσῃ κάποιος μετὰ προσεκτικὰ μάτια, καὶ κριτικὸ νοῦ καὶ νὰ διορθώσῃ τουλάχιστον ὅσα ὀλοφάνε- ρα φαίνεται πὼς θὰ πρεπε νὰ εἶναι τυπωμένα.

Γεωργίου Δροσίνη, "Στὰ Ρόδινα ἀχρογιάλια", περ. Ἡ εἰκονο- γραφημένη τῆς Ἑλλάδος, Σεπτ. 1925.

Δύο διηγηματογράφοι πρώτης τάξεως καὶ οἱ δύο τῆς αὐτῆς πατρίδος, ἀπὸ τὴν Σκίαθον, ἀπὸ τινος μᾶς εὐφραίνουσι δι' ἄλλεπαλλήλων διηγημάτων των, ἀληθῶς πρωτοτύπων, ὅχι μιμήσεων καὶ ἀναγωγῶν «εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἦθη» καὶ τοιούτων ἀψυχοτήτων, οἱ κ.κ. Ἄλ. Μωραϊτίδης καὶ Α. Παπαδιαμάντης· ὁ πρῶτος αἰσθηματικώτερος, θρησκευτικώτερος, σύντομος εἰς ἐξεικονίσεις, τρυφερός, παιδὶ μὲ νοῦν· ὁ δεύτερος πλέον λεπτολόγος, ὅλων τῶν πλέον παραδόξων παρατηρητῆς, ἐρευνητῆς βαθύς καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν ιδιόρρυθμος, ἀλλὰ τρεχάτος, ὅπως εἶνε ὁ κ. Μωραϊτίδης εἰς τὸ ὕφος ἕνα λουλουδομάζευμα ἀπὸ ὅλα καὶ ἀπὸ τὰ καλλιεργημένα καὶ ἀπὸ τὰ ἀκαλλιέργητα τῆς γλώσσης μας τῆς πολυχρωματίστου. Πλέον ἀμερικανός, ἔτσι ὡσάν τὸν Πόε, ὡσάν τὸν Δίκκηνς τὸν ἄγγλον εἶνε ὁ κ. Παπαδιαμάντης· πλέον εὐλαβῆς καὶ ποῦ δὲν ξεκολλᾷ ἀπὸ τὰς παιδικᾶς του ἐντυπώσεις, ἐλληνόπαιδο γνήσιο εἶνε ὁ κ. Μωραϊτίδης καὶ συγκινεῖ καὶ τὸ γυρίζει καὶ εἰς τὸ ἀστεῖον τῶν περιπετειῶν καὶ ὀπισθεν πάσης ἀστειότητος ὑπάρχει ὀλόκληρον σύστημα ἐρριζωμένων παρὰ τῶ λαῶ ἀγνῶν καὶ ὑψηλῶν αἰσθημάτων· αἱ δὲ περιγραφαὶ του εἶνε ἀδαμάντινοι, αἱ τοῦ κ. Παπαδιαμάντη *ciselées en or*. «Μπάρμπας Κώστας ὁ Ὀλλανδέζος» ἐπιγράφεται τὸ τελευταῖον διήγημα τοῦ καλοῦ μας κ. Μωραϊτίδου, δημοσιευθὲν ἐν τῷ λαμπρῷ ἐφέτος «Πασχαλινῷ Ἀττικῷ Μουσεῖῳ» καὶ περιγράφον τὸ Πάσχα μίαν χρονίαν εἰς Σκίαθον (ὑποθέτομεν), ἐπεισόδιόν τι δὲ συμβᾶν εἰς τὸν κανδηλανάπτην, Ὀλλανδέζον τὸ παρώνυμον· καὶ χαρὰν καὶ δάκρυα τρυφερᾶς συγκινήσεως καὶ γέλοια καὶ πάλιν συγκίνησιν καὶ θαυμασμὸν ἐντελείας περιγραφικῆς, ὅλα τὰ συναισθήματα ταῦτα προκαλεῖ τὸ ἔθνικόν ἀριστουργηματάκι τοῦτο. Τὸ δὲ τοῦ κ. Παπαδιαμάντη, εἰς τὸ αὐτὸ φυλλάδιον, εἶνε ἀκόμη μικρότερον, ἀλλὰ χαριέστατον καὶ τοῦτο, ἔχει ἕνα τύπον τοῦ ἥρωός του μοναδικόν, ἐξηγημένον ἐκ τῆς μᾶλλον λεπτεπιλέπτου ἐρεύνης συγχρόνων τινῶν χαρακτήρων, συνήθως παρερχομένων ἀπαρατηρήτων, ἐνῶ εἶνε μοναδικοὶ χαρακτήρες! Πᾶσα πεπολιτισμένη φιλολογικὴ χώρα θὰ ἐθεώρει ἑαυτὴν εὐτυχεῖ ἀνακαλύπτουσα μεταξὺ τῶν συγγραφέων τῆς δύο τοιούτους ἀστέρας εἰδικότητος οἱ ὅποιοι ἐνισχυόμενοι καὶ εἰδικῶς δύνανται ν' ἀποβῶσι καύχημά της, ἐὰν συναθροισθῶσι τὰ ἔργα των, διεσκορπισμένα νῦν τῆδε κάκεισε, καὶ τεθῶσιν εἰς τὴν ἀρμόζουσαν αὐτοῖς περιφανῆ θέσιν.

Τοιαῦται ἰδιοφυΐαι δὲν βγαίνουν ὡς μανιτάρια καθ' ἑκάστην καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ τόσα ποῦ μᾶς δηλητηριάζουν ἀπὸ τινων χρόνων διαφημιζόμενα ἐντέχνως. Αὐτὰ εἶνε ἔργα Ἄνδερσεν, μὲ τὰ ὅποια εἰμπορεῖ, ἐνῶ τοσοῦτον τέρπεσθε, καὶ νὰ διαπλάσετε ἐν καλαισθησίᾳ γενεὰς ἐλληνίδας. Νὰ ἰδῆτε καὶ τί ὠραῖα κ' εὐκόλα ἀπαγγέλλονται· πῶς ὑποτάσσεται καὶ τὰ ἀκούει καὶ ὁ ἥκιστα διατεθειμένος ἐκ τῶν προτέρων εἰς ἀκρόασιν, βαθμηδὸν παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ θέλγητρον καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ.

Πρέπει ἀφεύκτως ἐφέτος νὰ μᾶς ἐκδώσῃ ἕνα τόμον ὁ κ. Μωραϊτίδης καὶ κανένα ἄλλον ὁ κ. Παπαδιαμάντης ὁ κρυψίβιος καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχουν οἱ διενεργηταὶ τοιχοκολλημάτων καὶ παντοίων φορτικῶν ρεκλαμῶν. Νὰ συσταλοῦν οὗτοι τοῦλάχιστον.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΓΓΕΛΙΑ

Ἐλάβομεν τὴν ἐξῆς ἀγγελίαν:

«Τὰ Θαλασσινὰ Εἰδύλλια»

Ἐκδίδω εἰς τεῦχος Τὰ Θαλασσινὰ Εἰδύλλια, δεκαπέντε ἀπλᾶ διηγημάτια ἑλληνικῶν ἡθῶν, ὧν τὰ μὲν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη κατὰ καιροὺς ἐν τῷ περιοδικῷ τύπῳ, τὰ δὲ εἶναι ἀνέκδοτα. Ἐπιγράφονται δέ: Ἡ Μαυρομαντηλοῦ, τὸ Χριστόφωμο, ἡ Ὑπηρέτρα, ἡ Χήρα Παπαδιά, ὁ Σημαδιακός, ἡ Θαλασσωμένη, ὁ Πανταρώτας, τὸ Στοιχειὸ τοῦ Καραβιοῦ, ὁ Ἄτυχος Καραβοκύρης, ὁ Μπάρμπα-Γιάκωμος, ἡ Γοργόνα, Θάλασσα, Πῦρ καὶ Γυνή, τὰ Δελφινάκια, Ἀγάπαις ταξειδιάραις, ἡ Νοσταλγός.

Παρακαλῶ τοὺς φιLANAΓΝΩΣΤΑΣ νὰ μὲ συνδράμωσιν.

Ἐν Ἀθήναις, 1η Αὐγούστου 1891.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ἐὰν ἐξῶμεν εἰς τόπον, ὅπου ἡ φιλολογικὴ ζωὴ ἀκμάζει, τὰ Θαλασσινὰ Εἰδύλλια τοῦ κ. Παπαδιαμάντη θὰ ἀπετέλουν βέβαια γεγονός, ὁ συγγραφεὺς δ' αὐτῶν δὲν θὰ ἦτο ἡναγκασμένος νὰ δημοσιεύσῃ ἀγγελίαν ὡς τὴν ἀνωτέρω, μὲ τὴν μελαγχολικὴν ἐπιπόνησιν της: «Παρακαλῶ τοὺς φιLANAΓΝΩΣΤΑΣ νὰ μὲ συνδράμωσιν». Οἱ φιLANAΓΝΩΣΤΑΙ ἀλλαχοῦ ὀφείλουν αὐτοὶ χάριτας εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοὺς ἀναλαμβάνοντας νὰ θέλξωσι καὶ νὰ συγκινήσωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ἔργων τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας των. Ἐδῶ οἱ συγγραφεῖς εὐγνωμονοῦν τοὺς φιLANAΓΝΩΣΤΑΣ, ἂν εὐδοκῆσουν ν' ἀγοράσουν τὸ βιβλίον των ἢ ἐνίοτε καὶ μόνον νὰ τὸ ἀναγνώσουν.

Εἰς τῶν λόγων καὶ αὐτός, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ φιλολογία μας φυτοζωεῖ καὶ ἔργα ὡς τὰ Θαλασσινὰ Εἰδύλλια τοῦ κ. Παπαδιαμάντη, πάλλοντα ἀπὸ εἰλικρίνειαν, ζωὴν καὶ δύναμιν, φέροντα βαθεῖαν τὴν σφραγίδα τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς των, ἀποπνέοντα τὸ τραχὺ ἀλλ' ὑγιὲς ἄρωμα τῆς θαλάσσης καὶ φέροντα μέχρις ἡμῶν τὰς συγκινήσεις τῆς ἀληθοῦς ἑλληνικῆς ψυχῆς, εἶνε τόσον σπάνια.

Ἄν τὰ Θαλασσινὰ Εἰδύλλια τύχουν τύχης καλλιτέρας ἐκείνης, τῆς ὁποίας ἔτυχον σχεδὸν ὅλα τὰ καλὰ ἑλληνικὰ βιβλία, τοῦτο ἡμεῖς θὰ θεωρήσωμεν ἐν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, μίαν κατὰ κτησιν εὐοίωνον τῆς συγχρόνου φιλολογίας, ὑπὸ μίαν τῶν πρωτοτυπωτέρων καὶ ἐθνικωτέρων φάσεων αὐτῆς.

Τὸ Ἄστυ, 3-4 Αὐγ. 1891.

ΤΑ ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

Ὁ κ. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἀγγέλλει ὅτι ἐκδίδει εἰς τεῦχος τὰ Θαλασσινὰ Εἰδυλλία, δεκαπέντε ἀπλᾶ διηγήματα ἑλληνικῶν ἠθῶν, ὧν τὰ μὲν ἐδημοσιεύθησαν κατὰ καιροὺς ἐν τῷ περιοδικῷ τύπῳ, τὰ δὲ εἶνε ἀνέκδοτα. Τὰ διηγήματα ταῦτα εἶνε ἢ «Μαυρομαντηλοῦ», τὸ «Χριστόψωμο», ἢ «Ἵπτηρέτρα», ἢ «Χήρα Παπαδιά», ὁ «Σημαδιακός», ὁ «Πανταρώτας», ἢ «Θαλασσωμένη», τὸ «Στοιχειὸ τοῦ Καραβιοῦ», ὁ «Ἄτυχος Καραβοκύρης», ὁ «Μπάρομπα-Γιάκωμος», ἢ «Γοργόνα», «Θάλασσα, Πῦρ καὶ Γυνή», τὰ «Δελφινάκια», «Ἀγάπαις Ταξειδιάραις», ἢ «Νοσταλγός». Ὁ κ. Παπαδιαμάντης ἐν τέλει τῆς ἀγγελίας του «παρακαλεῖ τοὺς φιλαναγνώστας νὰ τὸν συνδράμωσιν». Ἄν ἔζη ἀλλαγῶν, ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ἀκμάζει ἢ πνευματικὴ κίνησις μὲ συγγραφεῖς ἀδιαπτῶτως ἐργαζομένους καὶ παράγοντας, κοινὸν δὲ ἐκτιμῶν καὶ ἀναγιγνώσκον, ὁ κ. Παπαδιαμάντης δὲν θὰ παρεκάλει, αὐτός, ἀλλὰ θὰ τὸν παρεκάλουν οἱ ἐκδότες νὰ τοὺς συνδράμη ἀναθέτων εἰς αὐτοὺς τὴν δημοσίευσιν τῶν ἔργων του, τῶν ὁποίων ἢ ἐν τάχει ἐμφάνισις θὰ ἀπετέλει φιλολογικὸν γεγονός. Διότι ὁ γράψας τὴν «Μαυρομαντηλοῦ», τὸ «Χριστόψωμο», τὸν «Φτωχὸν Ἅγιον» καὶ τόσα ἄλλα διηγηματικὰ χρυσοτεχνήματα, τινὰ ἐκ τῶν ὁποίων, τὰ ὠραιότερα ἴσως, ἐφιλοξενήθησαν καὶ ἐν ταῖς στήλαις τῆς Ἐφημερίδος, εἶνε ποιητὴς πρωτότυπος, διαβλέπων καὶ ἀναπαριστῶν τὴν φύσιν ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς πλήρους πίστεως καὶ συμπαθείας τῆς καρδίας του, πιστὸς παρατηρητὴς τοῦ περὶ ἡμᾶς βίου, τοῦ βίου πρὸ πάντων ἀνθρώπων, ὡς αὐτός, μὲ ταπείνωσιν, ἀφέλειαν καὶ χαρακτῆρα, καὶ τῶν πατρῶων ἠθῶν καὶ ἐθίμων εἰκονογράφος ἄριστος, ἰδιόρρυθμος δὲ τοῦ ὕφους καλλιτέχνης. Τὰ διηγήματα τοῦ κ. Παπαδιαμάντη μεταφέρουσιν ἡμᾶς εἰς τὰ «χλωρὰ μοσχοβολοῦντα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους», κατὰ τὸν ποιητὴν, ὁσφραϊνόμεθα δ' ἐν αὐτοῖς τὰ ἄνθη τῆς πατρίδος ἀπεσταλαγμένα ὡς ἐντὸς εὐπεριγράφων μυροδόχων. Ἄν ὑπάρχη παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ λογικὸν τι μέτρον ὑποδοχῆς καὶ ἐκτιμήσεως τῶν προϊόντων τῆς φαντασίας, τὰ Θαλασσινὰ Εἰδυλλία τοῦ κ. Παπαδιαμάντη δὲν εἶνε δυνατὸν ἢ νὰ εὕρωσιν ἀγοραστὰς καὶ θαυμαστὰς.

Ἐφημερίς, 16 Αὐγ. 1891.

102

ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

Πρὸ μηνῶν κρίνοντες ἐξ ἀφορμῆς ἔργων των πασχαλινῶν τοὺς δύο διακρινομένους πάνυ ἑλληνὰς μας διακεκριμένους διηγηματογράφους κ. κ. Ἄλ. Μωραϊτίδην καὶ Ἀλέξ. Παπαδιαμάντην, καὶ τοὺς δύο τέκνα τῆς νήσου Σκιάθου, γλαφυροὺς, ἱκανωτάτους, ἀμιλλωμένους ἐν διηγήμασι, τῶν ἠθῶν ἡμῶν, τῶν ἐθίμων, μετὰ περιγραφικότητος καὶ πλοκῆς ἐπιτυχοῦς, ἐκφράζαμεν τὴν εὐχὴν ὅπως ἐφέτος ἴδωμεν ἀνὰ ἓνα τόμον ἐκάστου διηγημάτων. Τὸν πρῶτον προέλαβεν ὁ δεύτερος. Ὁ κ. Ἄλ. Παπαδιαμάντης ὁ κρυψίβιος, ἀγγέλλει ὡς καὶ προχθὲς ἐγράψαμεν τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ τὸν τίτλον Θαλασσινὰ Εἰδυλλία δεκαπέντε ἀπλῶν διηγηματίων του καὶ σκιαγραφιῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν, ὧν τὰ μὲν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη κατὰ καιροὺς ἐν τῷ περιοδικῷ τύπῳ, τὰ δὲ εἶνε ἀνέκδοτα. Διὰ τὴν φιλολογίαν ἡμῶν ἢ ἔκδοσις τόμου μὲ τοιοῦτον ἐκλεκτὸν περιεχόμενον θὰ εἶνε ἐξαιρετικὴ ὄλως ἀπόλαυσις. Ὁ κ. Παπαδιαμάντης εὐφραίνει τοὺς ἀναγνώστας του, εἶνε λεπτολόγος, ὄλων τῶν πλέον παραδόξων παρατηρητὴς, ἐρευνητὴς βαθύς καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν ἰδιόρρυθμος. Ἀμερικανὸς σχεδὸν εἰς τὰ διηγήματά του, ὡσὰν τὸν Πόε, ὡσὰν τὸν Δίκκηνς τὸν ἄγγλον εἶνε ὁ κ. Παπαδιαμάντης. Στολίζουσι ὡσαύτως τὰ ἔργα τοῦ σκιαθίου διηγηματογράφου μας τούτου ἐθνικὸς χρωματισμός, χάρις, χαρακτῆρες λεπτεπίλεπτοι καὶ γλῶσσα ρέουσα, γλυκεῖα, ἢ ὁποῖα ποτὲ μὰ ποτὲ δὲν σᾶς κουράζει, διότι δὲν εἶνε συνονθύλευμα μιξοβαρβάρων μεταφράσεων. Ἡμεῖς θεωροῦμεν εὐτυχῆ τὴν φιλολογίαν μας ἔχουσιν τοιοῦτους διηγηματογράφους, καὶ θαρροῦντως συνιστῶμεν εἰς πάντας νὰ ἐγγραφῶσι συνδρομηταὶ εἰς τὴν ἀγγελίαν τῶν Θαλασσινῶν Εἰδυλλίων τοῦ κ. Παπαδιαμάντη.

Νέα Ἐφημερίς, 16 Αὐγ. 1891.

Απάντησις εἰς τὸν Ζ. τῆς «Ἐφημερίδος».

Δὲν ἦτο ἀνάγκη, φίλε, νὰ ζητήσης τόσον πλάτος καὶ βάθος εἰς τὴν ἄκακον ἐκείνην παρομοίωσιν τῆς Νέας. Ἐν τῇ ἐπικουρικῇ καὶ κλιμακωτῇ, ἂν δύναμαι νὰ εἶπω, ρεκλάμα, τὴν ὁποίαν εὐηρεστήθη νὰ μᾶς κάμη κατὰ τὴν ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα ὁ διευθυντῆς τοῦ εἰρημένου φύλλου, γράφας περὶ ἐμοῦ τὴν ἐκπληκτικὴν φράσιν: «Πλέον Ἀμερικανός, ἔτσι, ὡσὰν τὸν Πόε, ὡσὰν τὸν Δίκκενς τὸν Ἄγγλον», ἐνόει ἀπλῶς, καθὼς ἐγὼ τὸ ἠρμήνευσα, ὅτι φεύγω ἐνίστε ἀπὸ τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς μου καὶ δὲν προσκολλῶμαι ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου. Ἐγραψεν Ἀμερικανός, ἀντὶ νὰ γράψῃ κοσμοπολίτης. Εἶτα δέ, ἐπειδὴ ἔγραψεν Ἀμερικανός, κατ' ἐπιφορὰν ἢ καθ' ἔλξιν ἦλθαν εἰς τὴν γραφίδα του τὰ ὀνόματα τῶν δύο Σαξῶνων μυθιστοριογράφων καὶ τὰ παρέταξεν ἐκεῖ.

Δεύτερον, ἴσως ἤθελε νὰ εἶπη (ἢ καλοσύνη του) ὅτι εἶμαι τάχα ἰδιόρρυθμος συγγραφεὺς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μοῦ φαίνεται τόσον πιθανόν. Μᾶλλον θὰ ἤθελε νὰ ὑπαινιχθῇ ὅτι δὲν εἶμαι τάχα γνησίως ἑλληνοπρεπετής, ἀλλ' ὅτι αἱ ξένοι ἀναγνώσεις καὶ ἡ μακρὰ μεταφραστικὴ ἐργασία μὲ ἔβλαψαν. Αὐτά, εἶνε, φίλε, καὶ σὺ κολυμβῶν εἰς τὸ πέλαγος τῆς κριτικῆς, ἐπῆγες ὡς τὸν πυθμένα. Δὲν εἰξεύρω ἂν ἀγαπᾶς καὶ σὺ ν' ἄλιεύης comparaisons a longue queue, καθὼς ὁ Γαλάτης ἐκεῖνος ὁμηρομάστιξ, τοῦ ὁποίου δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα.

Οὐχ ἦττον δὲν ἐπιμένω εἰς τὰς δύο τελευταίας ἐρμηνείας. Ἡ πρώτη καθ' ἑαυτὴν ἀρκεῖ, ἀσφαλῶς ὀρθὴ οὔσα. Διὰ νὰ πεισθῆς δὲ ἐνθυμήσου μόνον ὅτι ὁ κ. Καμπούρογλου, γράφων τὴν ζευγαρωτὴν ἐκείνην ρεκλάμαν, εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ Πάσχα Ρωμέικο, διηγημάτιον ἔχον ὑπόθεσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς μου, ὅπερ σὺ δὲν ἀνέγνωσες. Καλὰ εἶπα ἐγὼ νὰ τὸ ἀντιγράψω νὰ σοῦ τὸ στείλω, ἀφοῦ ἐπέμενες, δι' οὓς λόγους εἰξεύρεις, νὰ μὴ τὸ ἀναγνώσης τυπωμένον, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡμέλησα.

Ἀλλὰ δὲν ἐνθυμεῖσαι, φίλε, (τί εἰρωνεία καὶ τί σύμπτωσις!) ὅτι πρὸ ἐννέα ἐτῶν, σὺ καὶ δύο-τρεῖς ἄλλοι φίλοι, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐντυπώσεως σκηνῶν τινῶν τῶν Ἐμπόρων τῶν Ἐθνῶν, τὸ δὲ πλεῖστον ἐκ τῆς σχηματισθείσης τότε περὶ ἐμοῦ ἀδίκου légende, εὐηρεστεῖσθε νὰ μὲ ἐπονομάζετε μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγγλαμερικανοῦ διηγηματογράφου; Τώρα, ἐπειδὴ ὑπερέβην φεῦ! τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ὁ ἐκκεντρικὸς ἐκεῖνος συγγραφεὺς εὐρέθη νεκρὸς ἐκ κραιπάλης ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου, καὶ ὄχι μόνον δὲν τὸν ἐμιμήθην, ἀλλὰ τολμῶ νὰ διανοοῦμαι καὶ νὰ προαγγέλλω ὅτι θὰ ἐκδώσω καὶ βιβλίον, ἐσκανδαλίσθης, φίλε, καὶ δὲν εὐρίσκεις πλέον οὐδεμίαν ὁμοιότητα μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Ἐδγαρ Πόου; Τόσον τὸ καλλίτερον.

Καὶ ὁ μὲν διευθυντῆς τῆς Νέας μὲ παρέβαλε τοῦλάχιστον μὲ διηγηματογράφους, σὺ δέ, θέλων ὅπωςδῆποτε ν' ἀντικαταστήσης παραβολὴν διὰ παραβολῆς καὶ μὴ εὐρίσκων κανένα διηγηματογράφον οὔτε δευτέρας οὔτε τρίτης οὔτε ἐσχάτης τάξεως, πρὸς ὃν νὰ μὲ κρίνης ἄξιον προσεγγίσεως, τελευτῶν μὲ παρέβαλες, πλαγίως καὶ ὑπόπτως καὶ ἐλικοειδῶς, μὲ ἓνα... ἄσματογράφον! Εἶνε λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ὁμοιάζω μὲ κάποιον;

Ἄλλ' ἐγὼ σοὶ λέγω ὅτι δὲν ὁμοιάζω οὔτε μὲ τὸν Πόε, οὔτε μὲ τὸν Δίκκενς, οὔτε μὲ τὸν Σαίξπηρ, οὔτε μὲ τὸν Βερανζέ. Ὁμοιάζω μὲ τὸν ἑαυτόν μου. Τοῦτο δὲν ἀρκεῖ;

Ἴδου ἐν τούτοις ἀρχίζω ἀπὸ σήμερον νὰ κάμνω ρεκλάμα διὰ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ σοὶ εὐγνωμονῶ διότι μοὶ ἔδωκες ἀφορμὴν.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

(Καθυστερήσαντα)

Φίλε κύριε Διευθυντά τῆς Ἐφημερίδος.

Μὲ ἠδίκησε σφόδρα ὁ φίλος κ. Α. Πδμ., γράψας ὅπως ἔγραψεν εἰς τὸ Ἄστυ περὶ τῶν ὀλίγων ἀθῶων παρατηρήσεων τὰς ὁποίας σχετικῶς μὲ τὰ προαγγελθέντα διηγήματά του ἐπέστειλα τῇ Ἐφημερίδι, ὁρμηθεὶς μόνον ἐκ τῆς ὑπερβολῆς τῶν καθ' ἑκάστην παρ' ἡμῖν διαπραττομένων ὅσον ἀφορᾷ τὰ φιλολογικὰ τοῦ τόπου μας ἀνοησιῶν καὶ νομίσας ὅχι ὅλως ἀκατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν ἵνα καταδειχθῇ ἐκ μικροῦ τινος περιστατικοῦ καὶ παραδείγματος ὅποσα καὶ ὅποια γράφονται ἀκαταπαύστως ἐν τῷ τύπῳ ἄρρητα ἀθέμιτα, προκειμένου περὶ τῶν τοιούτων ζητημάτων. Τοῦτο δὲ σαφέστατα ὑποθέτω ἐδηλοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ ἐπιστολῇ μου περιεχομένων κ' ἐκ τοῦ ὅλου τρόπου τῆς, ὃν παρεννόησας λίαν καὶ καθόλου καὶ ἰδίως κατὰ μέρη ὁ φίλος κ. Α. Πδμ. ἔγραψε τὴν εἰρημένην ἀπάντησίν του. Συνήθως εἶνε πολὺ ὀξυδερκέστερος εἰς τὰς οἰασδήποτε κρίσεις του ὁ κ. Α. Πδμ., ὡς ἀπέδειξε καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν τῆς Νέας Ἐφημερίδος ἦν μοῦ ἔδωκε καὶ ἦτις δὲν εἶνε παράξενον τῶνόντι νὰ εἶνε καὶ ἡ μᾶλλον πιθανή. Τὴν φορὰν ταύτην ὅμως ὡς πρὸς ἐμέ, ἐβιάσθη φαίνεται κατὰ τι ἴσως περὶ τε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐπιστολῆς μου, εἰς τοῦτο δὲ ὀφείλονται καθ' ὅλα τὰ διδόμενα τινὲς ἄστοχοι σκέψεις καὶ παρατηρήσεις καὶ ἀναμνήσεις καὶ ὑπαινιγμοὶ προπάντων ἐν τῇ ἀπαντήσει του, ὅλως ἀνάξιοι, ὡς θὰ συνομολογήσῃ ὠριμώτερον σκεπτόμενος, καὶ αὐτοῦ κ' ἐμοῦ, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀπρόσφορον θὰ καταλάβῃ ἔτι μᾶλλον προϊόντος τοῦ καιροῦ. Ἀφοῦ δέ, ὡς εἰκάζω ἐκ τῆς διατριβῆς του, ὑποθέτει ὅτι ἀσφαλῶς μὲ διέγνωσε, διατί, ἀντὶ νὰ χαραμίση εἰς τὴν σύνταξιν διατριβῆς καὶ ἀπαντήσεως τὸ μελάνι τοῦ διὰ τὰ ὠραῖα διηγήματά του προωρισμένου καλαμαριοῦ του, νὰ μὴν ἔλθῃ νὰ τὰ εἰποῦμεν κάλλιον προτῆτερα μεταξύ μας προφορικῶς; Μὴ δὲν ἦτον εἰς θέσιν ἀπὸ ἄλλοτε νὰ ἐννοήσῃ παρευθὺς ὅτι τοῦτο θὰ ἦτον τὸ ὀρθότερον καὶ ὅτι θὰ μοῦ ἔκαμνε συγχρόνως τὴν μεγαλειτέραν εὐχαρίστησιν; Θὰ τὸ κάμη τοῦλάχιστον τώρα ἄραγε;

Ὁ φίλος σας

ZHTA

Ἐφημερίς, 2 Σεπτ. 1891.

Αρχίζει τακτική συνεργασία με την εφημερίδα *Ἀκρόπολις* (-1897) και το περιοδικό *Νέον Πνεῦμα* (έως το 1894) δίνοντας πρωτότυπη ὕλη και μεταφράσεις. Βλ. *Ἀλληλογραφία*, σσ. 140-142.

Δημοσιεύει: «Τὸ ὠραῖον φάσμα (Στίχοι τῆς Πρωτομαγιάς)» (*Ἀκρόπολις* 1/5), «Στὸ Χριστό, στὸ

Κάστρο» (περ. *Ἐστία*, Ιανουάριος), διήγημα του οποίου σώζεται η ἀ' γραφή στο Αρχεῖο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη (βλ. Φ. Δημητρακόπουλου, [Τὸ λάβαρον], σσ. 118-122), «Ἀποκριάτικη νυχτιὰ» (*Ἐφημερίς* 17/2), «Ὁ καλόγερος», διήγημα ὅπου μετουσιώνει πολλὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ του φίλου του μοναχοῦ Νήφωνα, (*Ἐφημερίς* 24-29/2), «Στὴν Ἁγία-Ἀναστασὰ» (*Ἀκρόπολις* 4/4), «Ἡ Βλαχοπούλα» (*Ἐφημερίς* 5/4), «Ὀλόγυρα στὴ λίμνη» (*Ἐστία*, 17 και 24/5), «Οἱ Χαλασοχώρηδες» (*Ἀκρόπολις* 12-22/8), προτάσσεται μάλιστα στὴν Ἀκρόπολι (12/8) σημεῖωμα γιὰ τους «Χαλασοχώρηδες» με σημαντικούς χαρακτηρισμούς και κριτικές παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἔργο του Παπαδιαμάντη, «Ὁ Τυφλοσύρτης» (*Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Κωνστ. Φ. Σκόκου* 1893), «Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοὶ» (*Ἀκρόπολις* 25, 27/12). Ἐπίσης τὴ σειρά ἀρθρῶν «Ἡ Μεγάλὴ Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις» (*Ἀκρόπολις* 29/3-5/4) και «Ἄι μου Γιώργη!» (23/4).

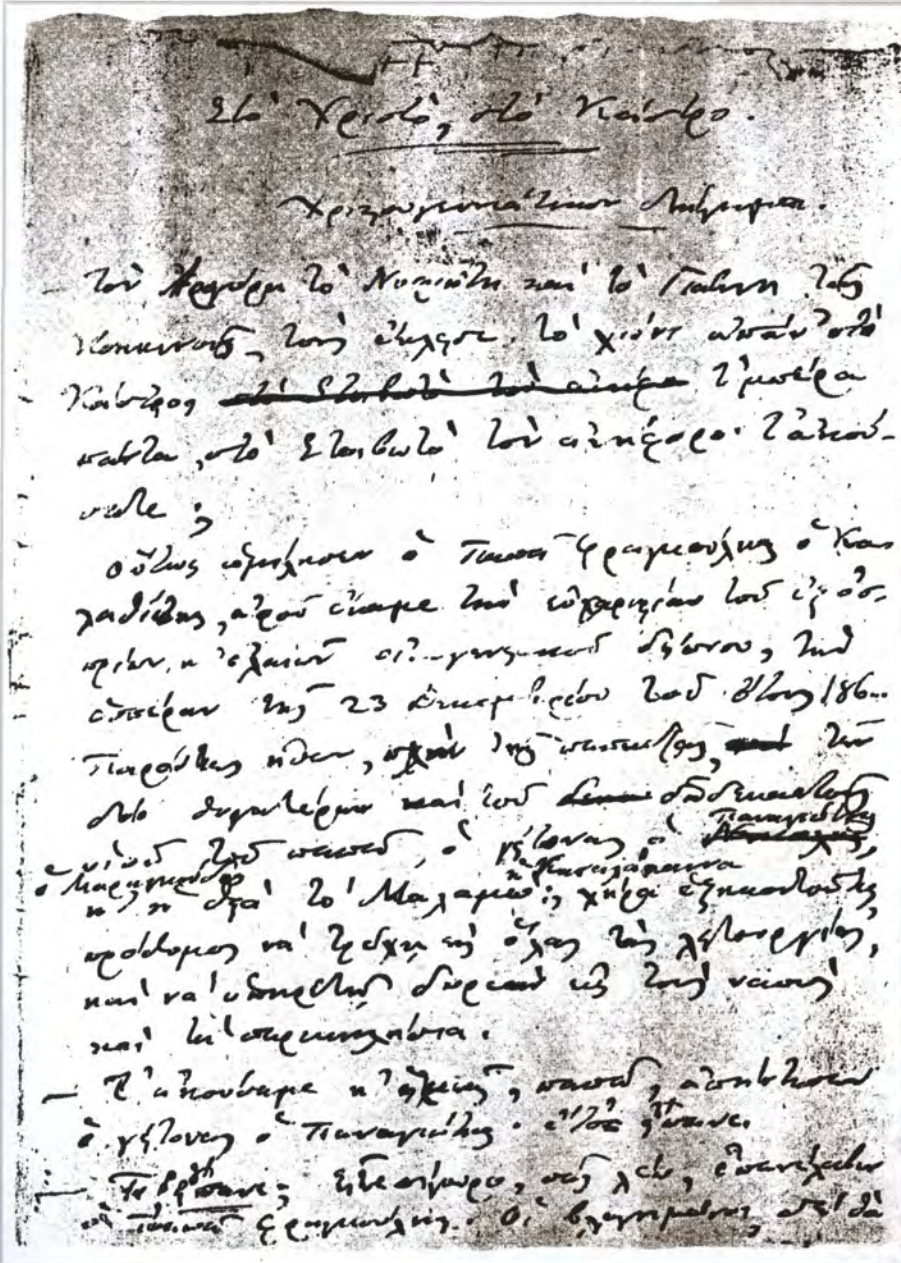
Γράφει τὸ «Ἄρθρον διὰ τὸν Καζαμίαν», τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ 1893, που ἔμεινε ἀδημοσίευτο. Τὸ δεκαεξασέλιδο κολοβὸ αὐτόγραφο βρέθηκε σε φάκελο τοῦ αρχείου Βλ. Γαβριηλίδη, σήμερα στο Ε.Λ.Ι.Α., και δημοσιεύτηκε ἀπὸ τον Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο, βλ. τὴν ἄπαντα 5, σ. 400.

Δημοσιεύονται στο περ. *Ἐστία* μεταφράσεις με τὴν υπογραφή Α.Π., πβ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο, *Νέα Ἐστία* 143 (1998) 914.

Τέλη Μαρτίου - αρχές Ἀπριλίου: ἀποκαλύπτεται ὑπόθεση λαθρεμπορίου στὴ

Σκιάθῳ, στὴν ὁποία παρεμβαίνει ὁ Γεώργιος Παπαδιαμάντης με γράμμα του που δημοσιεύεται στὴν Ἀκρόπολι 9/4, βλ. Φ. Δημητρακόπουλο, *Παπαδιαμαντικά Τετράδια* 1 (1992) 131-132. Ἡ πολιτικὴ διαφθορά και τὸ λαθρεμπόριο περνοῦν ὡς θέματα στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη «Οἱ Χαλασοχώρηδες» (*Ἀκρόπολις* 12-22/8 1892) και «Ναυαγίων ναυάγια» (*Ἐστία*, 10 και 17/1 1893).

5 Νοεμβρίου: Τελειώνει τὴν ἀ' γραφὴν τοῦ διηγήματος «Ἡ Νοσταλγός», που σώζεται στο Αρχεῖο Απ. Γ. Παπαδιαμάντη, βλ. Φ. Δημητρακόπουλο, [Τὸ λάβαρον], σ. 123.

Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο: ἀ' δίφυλλο, ἀ' σελ.
 Αρχεῖο Απ. Παπαδιαμάντη,
 βλ. Φ. Δημητρακόπουλο, [Τὸ λάβαρον], πίν.14.

Πολλές φορές ἔπειτα συνήντησα εἰς τὴν ζωὴν μου τὸν συγγραφέα τῆς «Φόνισσας». Τὸν εἶδα σκυμμένον ὥρας ὀλοκλήρους εἰς γραφεῖα ἑφημερίδων, νὰ μεταφράζη ἄρθρα, μυθιστορήματα, εἰδήσεις, τηλεγραφήματα, χαμένον πάντα πίσω ἀπὸ ἓνα βουνὸν ἀγγλικῶν ἑφημερίδων, περιοδικῶν, βιβλίων. Ἦτο χλωμὸς καὶ κακόρεκτος καὶ δύστροπος κάποτε, ὑποφέρων ἀπὸ τὸ στομάχι του καὶ νηστεύων Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν ὅλον τὸν χρόνον καὶ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστὴν ὀλόκληρον, μὲ μίαν θρησκοληψίαν καταπληκτικὴν, δι' ἓνα ἄνθρωπον ποὺ μετέφραζε ὀλόκληρον τὸ «Νέον Πνεῦμα» τοῦ Γαβριηλίδου καὶ εἶχεν ὅλα τὰ πνευματικὰ στοιχεῖα, ἓνα μόριον τῶν ὁποίων δίδει τὴν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἄλλους ὅχι μόνο νὰ μὴ νηστεύουν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαγγέλλωνται μ' ἐπίδειξιν τὸν ἄθεον. Ἄλλ' ἡ θρησκευτικότης τοῦ Παπαδιαμάντη ἦτο στοιχεῖον μιᾶς ποιητικῆς ψυχῆς, ποὺ καμμία γνῶσις δὲν εἰμπόρεσε νὰ τὴν ἀποξηράνη. Καὶ ἔμεινε πάντοτε περιπαθὴς χριστιανός, φέρων εἰς τὰ ταπεινὰ ἐξωκλήσια τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν σοφίαν του, χωρισμένα, ψάλλον μὲ τὴν ἴδιαν κατάνυξιν, ὅπως ὅταν ἦτο μικρὸ παππαδόπουλο ἀκόμη εἰς τὴν Σκίαθον, τὰ ἱερὰ τροπάρια, καὶ νηστεύων κατὰ τὸν νόμον καὶ κατὰ τὸν νόμον καταλύων, μὲ ὅλα τὰ βάσανα ἐνὸς στομάχου, τὸν ὁποῖον εἶχε καταστρέψει ἢ μακρὰ σκέψις καὶ ἡ ἀτελείωτος ἐργασία. «Ἐγὼ ἤμουν σχεδὸν ἄρρωστος, λέγει συγκινητικὰ εἰς ἓνα τελευταῖον τοῦ διήγημα, εἶχα πάθει πρὸ μικροῦ ἀπὸ τὸν στόμαχον, ὀφείλω νὰ τὸ ὁμολογήσω. Πλὴν δὲν ἦτο τόσον ἀπὸ κατάχρησιν στομαχικὴν, ὅσον ἀπὸ σκύψιμον καὶ ὀκτώωρον καθημερινὴν ἐργασίαν, ἄνευ τοῦ τεταγμένου ἁγιασμοῦ τῆς ἡμέρας τῶν σαββάτων». Κ' ἐνθυμοῦμαι ὅτι μίαν ἡμέραν τεσσαρακοστῆς, μέσα εἰς τὸ γραφεῖον τῆς «Ἀκροπόλεως», ὅπου ἀφῆκε τὴν μισὴν τοῦ ζωὴν καὶ ὅπου μοῦ διηγείτο τὰ βάσανα καὶ τοὺς πόνους του, τοῦ εἶπα νὰ κάμη κάποιαν δίαιταν καὶ νὰ πίνη γάλα καὶ δὲν ἤξεύρω τί ἄλλο.

– Καλὰ εἶναι ὅλ' αὐτά. Μὰ πῶς μπορῶ νὰ καταλύσω γάλα μεγάλην σαρακοστὴν; μοῦ εἶπε μ' ἓνα ὕφος θλιβερόν, μὲ μίαν ἀφέλειαν παιδίου, γεμάτην εἰλικρίνειαν.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ ὁποῖος τὴν στιγμὴν ἐκείνην μετέφραζε σελίδας ἀπὸ ἓνα βιβλίον τοῦ Χαϊκελ, ἦτο τόσον εἰλικρινής, ὥστε νὰ διακρίνη κανεὶς εὐκόλα, ὅτι οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ὁ ὀρθολογισμὸς ἴσχυσαν νὰλλοιώσουν τὴν παρθενικὴν μυστικοπάθειαν τῆς ψυχῆς του, μιᾶς ψυχῆς ἢ ὁποῖα ἔμεινεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ψυχὴ παιδίου καὶ ψυχὴ ποιητοῦ. Μήπως ἐδῶ δὲν ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς τέχνης τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ κάθε τέχνης ἐν γένει;

27. 2. 92
Σελίδα 92
Σελίδα 92

Εὐδοκίμη. Εὐδοκίμη καρδίη ο
θεός, ναί σου δαιμόνι, ἡ τοῦ ἀγγε
λοῦ σου νόμος. φέρτε ἀφ' ἑσῶν
τῶν ἀγγέλων καὶ ἐπιτάσσοντες ἐπὶ
τοῖς ἄλλοις ἀγγέλοις, ἵνα αὐτοὺς ἐπιτά
σσῃ, ἐπὶ τῷ ἀγγέλω τοῦ ἐξ ἡμῶν,
ναὶ ἀγγέλω καὶ εὐδοκίμῃ σου ἐπὶ
ἡμεῶν καὶ ἰσοῦς, καὶ ναὶ εὐ
δοκίμῃ σου ἡμεῶν καὶ οὐρανῶν.
Ἄμην.
Ἄντι πάντων ναὶ δοξαῖα καὶ εὐχαρισ
τίαι καὶ ἐκθέσεις καὶ ἑξοφίαι καὶ ἑ
ξοφίαι. - Ἐπὶ οὐρανῶν καὶ ἐπι
θῆρας, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν
τοῖς ὕδατι καὶ ἐπὶ πάντων τῶν
κτίστων καὶ ἀκτίστων σου καὶ ἡμῶν.
Ἄμην.
Ὁ υἱὸς σου
Ἰησοῦς Χριστός.

141

Αρχεῖο Απ. Παπαδιαμάντη,
φωτ. Δημητρακόπουλος

27. 2. 92

Σελίδα 92

Εὐδοκίμη. Εὐδοκίμη καρδίη ο
θεός, ναί σου δαιμόνι, ἡ τοῦ ἀγγε
λοῦ σου νόμος. φέρτε ἀφ' ἑσῶν
τῶν ἀγγέλων καὶ ἐπιτάσσοντες ἐπὶ
τοῖς ἄλλοις ἀγγέλοις, ἵνα αὐτοὺς ἐπιτά
σσῃ, ἐπὶ τῷ ἀγγέλω τοῦ ἐξ ἡμῶν,
ναὶ ἀγγέλω καὶ εὐδοκίμῃ σου ἐπὶ
ἡμεῶν καὶ ἰσοῦς, καὶ ναὶ εὐ
δοκίμῃ σου ἡμεῶν καὶ οὐρανῶν.
Ἄμην.
Ἄντι πάντων ναὶ δοξαῖα καὶ εὐχαρισ
τίαι καὶ ἐκθέσεις καὶ ἑξοφίαι καὶ ἑ
ξοφίαι. - Ἐπὶ οὐρανῶν καὶ ἐπι
θῆρας, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν
τοῖς ὕδατι καὶ ἐπὶ πάντων τῶν
κτίστων καὶ ἀκτίστων σου καὶ ἡμῶν.
Ἄμην.
Ὁ υἱὸς σου
Ἰησοῦς Χριστός.

142

Φ. Δημητρακόπουλου,
[Τὸ λάβαρον], πίν. 57

107

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔστιν ἔτι Κασσάνδρα,

τῆς κίβητος Β...

... Περσέως χυδαῖον εἶναι τὸ εὐχαιρόν τῆς
 χυδαῖον γενναῖον, ~~ἢ~~ ἢ δὲ χυδαῖον ἀρτίον τῶν αἰ-
 ῶν τῆς, δὲ εὐχαιρῶν καὶ ἀπὸ αἰῶνος εἶναι
 τὴν προσηγορίαν αἰῶνος ~~καὶ χυδαῖον~~ δὲ τῶν
 οὐρανῶν οὐρανῶν τῆς γῆς, καὶ ἑρμῶν εἶ-
 γεν; ἄνδρα μ', ρουρούνι μ', γαῖδωρε μ'!
 Περσέως χυδαῖον, καὶ ὄφρα δὲ εὐχαιρῶν τῶν
 οὐρανῶν καὶ τῶν οὐρανῶν εὐχαιρῶν, καὶ τῶν οὐ-
 οὐρανῶν ~~καὶ~~ οὐρανῶν... τὸ ὄφρα μὲν μὲν τῶν
 χυδαῖον εὐχαιρῶν, ἀπὸ ~~καὶ~~ αἰῶνος οὐρανῶν
 οὐρανῶν εὐχαιρῶν οὐρανῶν, μεταρραυτῶν, ἀρτί-
 ον καὶ τῶν εὐχαιρῶν τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ
 καὶ οὐρανῶν δὲ τῶν Κασσάνδρας σου.
 πρὸς θεῶν ἡστέ μ' εὐχαιρῶν εἶναι, κ' εὐχαι-
 ρῶν δ' εἶναι οὐρανῶν οὐρανῶν σου, εἶς εἶς
 καὶ γῆς, οὐρανῶν, εὐχαιρῶν, οὐρανῶν, οὐρανῶν
 εὐχαιρῶν οὐρανῶν οὐρανῶν, οὐρανῶν, εἶς
 τῆς οὐρανῶν οὐρανῶν τῆς οὐρανῶν τῶν, δὲ οὐ-
 ρανῶν καὶ οὐρανῶν οὐρανῶν καὶ οὐρανῶν οὐρανῶν
 τῶν οὐρανῶν, οὐρανῶν καὶ οὐρανῶν οὐρανῶν
 καὶ οὐρανῶν οὐρανῶν οὐρανῶν οὐρανῶν

145

Αρχεῖο ΕΛΙΑ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κειμένου τοῦ Παπαδιαμάντη

146

Το κάστρο τῆς Σκιάθου. Φωτ. Merlier

147

Το κάστρο τῆς Σκιάθου. Φωτ. Δημητρακόπουλος

148

*Το κάστρο, φωτ. Merlier
146, 149, 151: Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, φωτ. 39-41*

149

150

151

Τοιχογραφία στην εκκλησία του Χριστού στο κάστρο.
Ο Άγιος Μερκούριος θανατώνει τον Ιουλιανό τον Παραβάτη.
Φωτ. Merlier

Ἡ μορφικωτέρα μυθιστοριογραφία εἶνε ἡ ἀγγλική, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῆς τῆς γαλλικῆς κριτικῆς. Συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ὑφιστάμενον πολιτισμὸν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάλιν Γάλλων, εἶνε προοδευτικώτερον καὶ ἠθικώτερον τοῦ τε γαλλικοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ. Οἱ μόνοι διηγηματογράφοι παρ' ἡμῖν, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ ἐπηρεασθῶσιν ἀπὸ Ἄγγλους διηγηματογράφους, διότι οὔτε τοὺς ἀνέγνωσαν κἂν—οἵτινες ἐνεκαίνισαν νέαν ὁδὸν μὴ γαλλικὴν, εἶνε οἱ ἐκ Σκιαθου κύριοι Ἀ. Μωραΐτιδης καὶ Ἀ. Παπαδιαμάντης. Τοῦ τελευταίου ἀπὸ σήμερον ἀρχόμεθα δημοσιεύοντες ὠραῖον ἠθογραφικὸν διήγημα, τοὺς Χαλασχωρήδες. Ὁ κ. Παπαδιαμάντης εἶνε γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἐφημερίδος», τῆς «Ἐστίας» καὶ τῆς «Ἀκροπόλεως». Τὰ διηγήματά του ἐκρίθησαν πάντοτε ὡς ὑψίστης πρωτοτυπίας, δυνατῆς γραφικότητος, καὶ ἐξόχου φυσικότητος. Ἄλλ' οἱ Χαλασχωρήδες νομίζομεν ὅτι θὰ καταλάβουν πρωτίστην θέσιν ἐν τῇ διανοητικῇ παραγωγῇ τοῦ συγγραφέως διὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐπιβολὴν καὶ τὴν ἠθολογικὴν ἐννοιάν των.

Τὰ ἐκλογικά μας ἤθη περιγράφονται μετὰ τῆς αὐτῆς ἀληθείας καὶ δυνάμεως, μεθ' ἧς τὰ ἀγγλικά ἐκλογικά ἤθη εἰς τὸν Πίκουϊκ, τοῦ Δίκενς. Ὅλη ἡ φυσιολογία, ἡ μᾶλλον ἡ στρατηγική, ἡ καλλίτερον ἡ ἐμποροληστρική τῶν ἐκλογῶν ἐναπεταμιεύθη ἐν κρυσταλλῶδει καταστάσει εἰς τὸ διήγημα αὐτό. Τύποι καὶ ἤθη καὶ τρόποι καὶ ιδέαι ἀποτυποῦνται πιστότατα. Ὁ κ. Παπαδιαμάντης εἶνε συγγραφεὺς τῆς νεωτάτης ζωγραφικῆς σχολῆς τῆς λεγομένης ὑπαιθρίου, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ χωρῇ εἰς τὰ ἄκρα αὐτῆς, ἀφοῦ τόση ποίησις μετὰ τῆς φυσικότητος ρέει ἐκ τῆς γραφίδος του, ὥστε πολλαὶ σελίδες του τὸν ἀναβιβάζουν μᾶλλον εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς Ὀλλανδικῆς σχολῆς ἐν τῇ γραφικῇ τέχνῃ. Ἐν εἶδος Στέεν.

Ἀλλὰ δὲν ἔχουν μόνον καλλιτεχνικὴν σημασίαν ὑψίστην οἱ Χαλασχωρήδες· καὶ ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν θὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τοὺς ἀναγνώστας. Ὁ κ. Παπαδιαμάντης δὲν εἶνε ἀπλοῦς διηγηματογράφος, εἶνε πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς ἐργάτης, ἀγωνιστῆς τῆς προόδου, τῆς ἡμερώσεως, τῆς δικαιοσύνης· τὸ αἶσθημα τοῦ λαϊκισμοῦ πάλλει ἐν αὐτῷ, καὶ θὰ ἰδῆτε πῶς εἰς τὸ ἐκλογικὸν ἵπποδρόμιον ὁ λαός, ὁ χαμάλης λαός, τὸ θῦμα τῆς ὀλιγαρχίας, σκιαγραφεῖται ἐν τῷ πόνῳ του, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὑπερηφανεΐα του, ἐν τῇ συμφορᾷ του, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀνανήψει του.

Οἱ Χαλασχωρήδες ὑπὸ ἔποψιν λαογραφικὴν, ἑλληνογραφικὴν, θὰ καταλάβουν τιμητικωτάτην θέσιν ἐν τῇ ἐκλεκτῇ παραγωγῇ τῶν τελευταίων χρόνων, παρὰ τὸ Ταξειδί τοῦ Ψυχάρη, τὸν Λεβέντην τοῦ Παλαμᾶ καὶ τὴν Νεραΐδαν τοῦ Καρκαβίτσα. Χαίρομεν διότι ἡ «Ἀκρόπολις» λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ κοινὸν τοιοῦτο πολύτιμον φιλολογικὸν ἔργον.

192 October 92

Dear Mr. [unclear]

I have received your letter of the 21st and am glad to hear from you. I am well and hope these few lines will find you the same.

I have been thinking of you very much lately and wondering how you are getting on. I hope you are still in good health and enjoying your work. I have been very busy lately but I will try to get some news to you soon. I am sure you will be interested to hear from me. I will write again soon.

Yours truly,
[Signature]

[Signature]

152

113

ΕΦΗΜΕΡΙΣ «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ»

Γραφείον Ίδιοκτήτου

Ἀθήναι 28 Ἀπριλίου 94.

Ἀγαπητότατε,

Μ' ἔχαροποίησες πολὺ μὲ τὸ γράμμα Σου καὶ τὸ καταδιασκέδασα. Ἦτο ἀντάξιον τοῦ ἄλλου ἐκείνου ποῦ περιέγραφε τὸ πιλάφι.

Ἀλλὰ μ' ἐτρόμαξεν ἡ κατανάλωσις τοῦ μωσχάτου καὶ τοῦ τσιπούρου. Μωρὲ πίνε νερό, ἂν θέλῃς νὰ Σὲ ἀναγεννήσῃ ἡ Σκιάθος. Θὰ φορτώσῃς ἄλλως εἰς τὸν κατακαυμένον σου στόμαχον στρώματα καὶ ἐφαπλώματα λίπους μὲ τὸ ἄτιμον τὸ οἰνόπνευμα.

116 Ὅσον δι' ἐργασίαν διὰ τὸ Νέον Πνεῦμα α'. εἴμεθα πιγμένοι ἀπὸ ὕλην· β' διανύομεν περίοδον οἰκονομιῶν. Τελείωσε διὰ τοῦτο τὸ βιβλιάριον νὰ ἰδοῦμε τί θὰ ξεφωτρώσῃ ἔπειτα.

Ταύτη τῇ στιγμῇ στέλλω τὸ γράμμα Σου τοῦ Γ. Βώκου, ὅστις Σὲ ὑπεραγαπᾷ. Ἔτσι εἴσθε σεῖς οἱ μεγάλοι ἄνδρες. Δυὸ γραμμὲς γράφετε καὶ κυκλοφοροῦν σὰν ἀντίκες χρυσῆς ἀπὸ χέρι σὲ χέρι.

Σφίξε κανένα ποτήρι ἔτσι κι ἔτσι μωσχάτον εἰς ὑγείαν μου.

Ἡ μητέρα Σοῦ εὔχεται ὑγεία καὶ ζεῦκι κ' εὐχαριστήθηκε πολὺ πῶς εἶσαι καλά.

Περιποιοῦ μωρὲ τὸν Παπαδιαμάντην, δηλαδὴ ἐσένα, διότι ἀξίζει χίλιους Παπαδιαμάντηδες (πάλιν ἐσένα).

Ὁ Σὸς

Β. Γαβριηλίδης

28 Μαρτίου: Ο Γερ. Βώκος δημοσιεύει στην Ἀκρόπολι τις εντυπώσεις του από μια «Ἀγρυπνία εἰς τὸν Ἅγιον Ἐλισσαῖον».

7 Ἀπριλίου: Πηγαίνει στη Σκιάθο για το Πάσχα. Ὑποφέρει ἀπὸ το στομάχι του (βλ. το ἄρθρο του «Ταξίδι-Βαπόρι-Ρωμείο», που δημοσιεύεται στην Ἀκρόπολι 12/12/1895 και το διήγημα «Ἐπιμηθεῖς εἰς τὸν βράχον»).

28 Ἀπριλίου: Του στέλνει γράμμα στη Σκιάθο ο Βλ. Γαβριηλίδης (Ἀλληλογραφία, σσ. 147-148).

Δημοσιεύει: «᾿Ωχ! Βασανάκια» (Νέον Πνεῦμα. Ιανουάριος), «Ἡ δασκαλομάνα» (Ἡμερολόγιον Γ. Δροσίνη καὶ Γ. Κασδόνη, Νέα Ἑλλάς), «Τὰ συχαρίκια» (Ἀκρόπολις 1/1), «Φῶτα - Ὀλόφωτα» (Ἀκρόπολις 6/1), «Ἡ νοσταλγὸς» (περ. Ἐστία. Ἀπρίλιος), «Ἡ Γλυκοφιλοῦσα» (Ἀκρόπολις 25-28/12).

Εκδίδονται οἱ μεταφράσεις του: Ἀλφόνσου Δωδέ. Ταρταρίνος ὁ ἐκ Ταρρασκώνης. Μετάφρασις Ἀ.

Παπαδιαμάντη, Ἀθήναι 1894. Καταστήματα «Ἀκροπόλεως» Βλ. Γαβριηλίδου, και Οὐίλλιαμ.

Μπλαίκη, Γερά σώματα διὰ τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια μας, κατὰ μετάφρασιν Ἀ. Παπαδιαμάντη. Ἐν Ἀθήναις 1894. Καταστήματα «Ἀκροπόλεως» Βλ.

Γαβριηλίδου. Ο Ι. Γ. Φωκιανὸς στην προλογικὴ ἐπι-

στολή προς τον Γαβριηλίδη που δημοσιεύεται στη σ.

α' του βιβλίου γράφει ὅτι διεξήλθε τὴ μετάφραση του Παπαδιαμάντη, και χρονολογεί αὐτὴν τὴν προλογικὴ

ἐπιστολή 16 Μαΐου 1894. Ἄρα ἡ μετάφραση του Παπαδιαμάντη εἶχε ολοκληρωθεῖ πριν ἀπὸ τὴν ἡμε-

ρομηνία αὐτή, ἴσως πριν ἀναχωρήσει ο Παπαδιαμάντης για τὴ Σκιάθο. Ἡ μετάφραση του Ταρταρίνου εἶχε δημοσιευθεῖ σε ἐπιφυλλίδες στην

Ἀκρόπολι ἀπὸ 16/1 ἕως 4/2. Το 1894 ἐκδόθηκαν ἄλλοι δύο τόμοι του Ταρταρίνου σε μετάφραση Χρ.

Δαραλέξη. Στην ἐφημερίδα Ἐστία, 5 Ἀπριλίου 1894 δημοσιεύεται ἡ γνώμη του για τον Σουρή: «Χαῖρε, ὦ Σουρή, ἐσὺ ὅστις ἀπέδειξες ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη ἑλλη-

νικὴ εὐφυΐα».

Εκδίδεται σε μετάφρασή του το βιβλίο: Ἰουλίου Χῶθορν, Ὁ Ἀμερικανὸς Μοντεχρηστος, Καταστήματα «Ἀκροπόλεως», Ἀθήνησιν 1894, που εἶχε βγει σε ἐπι-

φυλλίδες, βλ. στο 1893. Το βιβλίο ἀριθμεῖ 330 σσ.

Η ΛΙΑΛΙΩ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Παπαδιαμάντης θεωρείται σήμερα ὁ μεγαλύτερος νεοέλληνας διηγηματογράφος. Ἦς ποιητὴ πολλὸ λίγοι τὸν γνωρίζουν. Γιατὶ ποτὲ δὲν ἐδημοσίευσεν τοὺς στίχους του. Τὰ τραγούδια ἦσαν μόνο γιὰ νὰ παραγοῦν τοὺς πρώτους κομποῦς τῆς καρδιάς του.

Γεννήθηκε τὸ 1851 στὴ γραφικὴ Σκιάθου. Γυῖος παπᾶ, μεγάλωσε στὴν πρὸ αὐστηρῆ παιδαγωγία. Οἱ λειτουργίες, τὸ Εὐαγγέλιο, ἡ ἀμαρτία, ὁ Θεός, οἱ ἅγιοι, αὐτὰ ἦσαν οἱ πῶτες τοὺς γνώσεις. Μ' αὐτὲς διαπλάσθηκε, μὲ τὸ φόβο τοὺς ἀνατρέφθηκε, κ' ἡ ψυχὴ του βυμεινε τρομαγμένη γιὰ πάντα ἀπὸ

τὸν φόβο καὶ θλίψη τῆς Λιαλιῶ, τῆ μικρῆ θεϊτῆ κορῆ τοῦ φύλακα τῆς λίμνης. Τοῦ ἄρεσε νὰ θαυμάζῃ τὰ ξανθὰ μαλλιά της καὶ νὰ κυττάζῃ τὰ γαλάνα μάτια της. Ἦταν εὐτυχὴς νὰ παραμονεύῃ γύρω στὸ καλὺδι της, τὸ σκεπασμένο ἀπ' τὶς ἀνθισμένες πασχάλιες, νὰ τὴν ἀκούῃ πού τραγουδοῦσε, νὰ τῆς μαζεύῃ λουλούδια, πρῶθυμος νὰ ἐκτελέσῃ κάθε παραγγελία της καὶ νὰ προσάβῃ κάθε τῆς ἐπιθυμία.

Μυστικὸ, ἀνεπίγνωστο ἀσθμα, πού ἤθελε καιρὸς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἀλλὰ χωρὶς ποτὲ νὰ τολμήσῃ νὰ τὸ ἐξεμολογήσῃ. Δειλὸς ἀπὸ φυσικὸ του, ἔγινε δειλότερος ἐξ αἰτίας τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς τοῦ σπιτιοῦ του. Ἦ ζήλεια ἐθάγκωνε τὴν καρδιά του, ἀλλὰ τὰ χεῖλη του βυμειναν κλειστά. Ἔιχε τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύῃ πὼς μὲ τὸ νὰ εἶσαι ὁ καλύτερος στὸ σχολεῖο του, βεῖξε τὴν ἀγάπη της. πὼς μόνῃ της θάπρεπε νὰ τοῦ μιλήσῃ, κροτιμώντας τὸν ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα παιδιά τῆς φτωχολογιάς, τὰ παιδιά τῶν ψωράδων.

Ἔτσι, δεκαεσσάρων χρονῶν, ἔφυγε γιὰ τὸ Γυμνάσιο τῆς Χαλκίδας χωρὶς νάχη ἐξεμολογήσῃ τίποτε στὴ Λιαλιῶ του. Μὲ τὴ φωνασία μόνο, ἀπὸ μακριά, κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῆς μαθητικῆς λάμπας του, τῆς κουδέντιας χωρὶς λόγια, τῆς ἔγραψε στίχους κ' ἠεροπολοῦσε ἀπραγματοποιητὲς ὥρες αἰσθηματικῆς εὐτυχίας.

Ὅμοιος σ' ἐπερίμενα νὰ ἔλθῃς χθὲς ὁμοῖος. Μοκρὸν σου εἶναι ἔρσημος καὶ ἀφειγγὴς ὁ δῖος.

Ἐσπεύγῃς βυμεινε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Ὑπερήφανος κ' εὐσεβήσιος καθὼς ἦταν, μάλασε μὲ τὸν καθηγητὴ του, ἐγκατελείψῃ τὸ σχολεῖο κ' ἐπέστρεψε στὸ νησί. Τώρα, οὔτε ὡς εὐσεβήσιμος δὲ θὰ μπορούσε νὰ φαντάζῃ. Κ' ὁ παπᾶς εἶχε φτώχειες καὶ γκρινιάζει. Κ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε φιλοδοξίες καὶ θλιβόταν. Γιὰ νὰ μὴ χάσῃ τὴ Λιαλιῶ, ἔνα μόνο μπορούσε νὰ κάμῃ. Νὰ διοριστῇ ψάλλης, νὰ θυάξῃ τὸ ψωμί του καὶ νὰ τὴν παντρευτῇ. Ἦταν ἕνα σκέβῃ πού τὸν βασάνιζε τοῖα ὀλόκληρα χρόνια — ὅσα βυμεινε ἀπρακτὸς στὸ νησί — ἀλλὰ χωρὶς καὶ πάλι νὰ τολμήσῃ νὰ τὸ ἀ

νακοινώσῃ οὔτε στὴ Λιαλιῶ, πού ἦταν τώρα μιὰ χαριτωμένη κοπέλλα.

Τὸ 1869 ὁ παπᾶς βόηκε τὰ ἀπαραίτητα χρήματα καὶ τὸν ἔστειλε στὸν Πειραιᾶ, νὰ τελειώσῃ τὸ Γυμνάσιο. Ἐν συνεχείᾳ γράφτηκε στὸ Πανεπιστήμιον καὶ στὸ νησί δὲν ἔρχόταν παρὰ μόνο τὰ καλοκαίρια. Μόνον τότε μπορούσε νὰ βλέπῃ τὴν κουφὴ ἀγάπη του, ἀλλὰ...

Νά, ἡ Λιαλιῶ ἦταν τώρα παντρεμένη. Ὁ θετὸς πατέρας της, φτωχὸς μεροκαματιάρης, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τὴν ἔδωσε σ' ἕνα γέρο, τελωνειακὸ ὑπάλληλο πού τὴ ζήτησε. Ἦταν ἄμορφος ποτὲ. ὤμοιος, ἔξυπνος. Τὸ γέρο της τὸν πείραζε. Ἐπειραζε ὅμως καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, πού τόσο χρόνια τὴν ἀγαποῦσε καὶ ποτὲ δὲν ἐτόλμησε νὰ τῆς τὸ πῆ. Κ' ἦν ἀπόγευμα... Ἦταν μιὰ βάρκα στὴν παραλία, κ' ἤθελε νὰ μπουὶν μέσα οἱ δύο τους, νὰ κάνουν μιὰ βόλτα, νὰ ἴδῃ πὼς θὰ τῆς φανώταν ὅταν μπαρκάρει ἀληθινὰ γιὰ νὰ γυρῇ στὸ χωριὸ της, στὰ χεῖλη τῆς Μαγνησίας.

Αὐτὴ ἡ διαδρομὴ εἶναι ἕνα θεσπέσιο ὄνειρο. Μιὰ μεγάλῃ πανσέληνος τοὺς τυλίγει σὲ μελιχρῶς ἰσκιούς. Ζοῦν τὴ σιωπὴ καὶ τὸ διαγμῶ. Κάθεται τόσο κοντὰ της, πού τὸν καίει ἡ ζεστὴ ἀνάσα της. Δὲν ἔχει τὴ δύναμι οὔτε κουτὴ νὰ τραβήξῃ. Τὰ χεῖρα του παρέλυσαν. Παρέλυσε ὀλόκληρος. Καὶ τὴ στιγμῇ πού ἡ εὐτυχία ἦταν τόσο κοντὰ του, ἐισράμῃ μέσα του ὁ φόβος τῆς ἀμαρτίας. Ἦ ἀτολμία τῆς καρδίας γίνεται τόλμη τῆς ψυχῆς. Πιάνει μὲ δύναμι τὰ κουτιά κ' ἐπιστρέφουν.

Αὐτὴ ἡ ἀχρησιμοποίητη εὐκαιρία, πού θὰ τὸν καίῃ σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ, τὸν ἀναστατώνει. Στὸ χωριὸ, βέβαια, κανεὶς δὲν ἐπίστεψε πὼς ἦταν πραγματικὰ μιὰ εὐκαιρία ἀχρησιμοποίητη. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔφυγε τὸ ἴδιο βράδυ ἀπὸ τὸ νησί. Πῆγε στὸ Ἅγιον Ὄρος νὰ γίνῃ καλόγηρος, νὰ ἐξέλθῃ. Ἀλλὰ πὼς μπορούσαν οἱ προσκεῖται οἱ υψεῖτες νὰ σῆσουν ἀπὸ τὴ φωνασία του τὸ ζεστὸ ὄραμα τῆς Λιαλιῶς; Μάταια ἀσκήθηκε στὴ στήρση καὶ μάλιστα τὰ γόνάτα του στὶς ἀγρυπνίες. Ἀνθεδὲ αὐτὸ τὸ μαρτύριο μόνον ὀκτὼ μῆνες. Ἀρχὲς τοῦ 1873 ἐγκαταλείπει τὸ Ὄρος καὶ κατεβαίνει στὴν Ἀθήνα. Ἔνα εἶναι, τώρα τὸ ὄνειρό του, μιὰ ἡ

προσγοριά του, νὰ γίνῃ ἔνδοξος συγγραφεύς. Ἐκανε διηγήματα ὅλες τὶς αἰμιήσεις του. Κ' ὅταν ὁ πόνος καὶ ἡ ἀπελπίσια τὸν ἔρχιχαν στὴν ἀπόγνωμι, ἔγραψε πάλι ποιήματα γιὰ τὴ Λιαλιῶ.

Οὔτε ἀγάπης, οὔτε σκέπτικε ποτὲ νὰ ἀγαπήσῃ ἄλλῃ γυναίκα. Δειλός, ρομαντικὸς καὶ θεοσεβήσιμος, νόμισε ὑποχρεωσὶ τοῦ νὰ τῆς μείνῃ ἐπιστὸς ὡς τὸ τέλος.

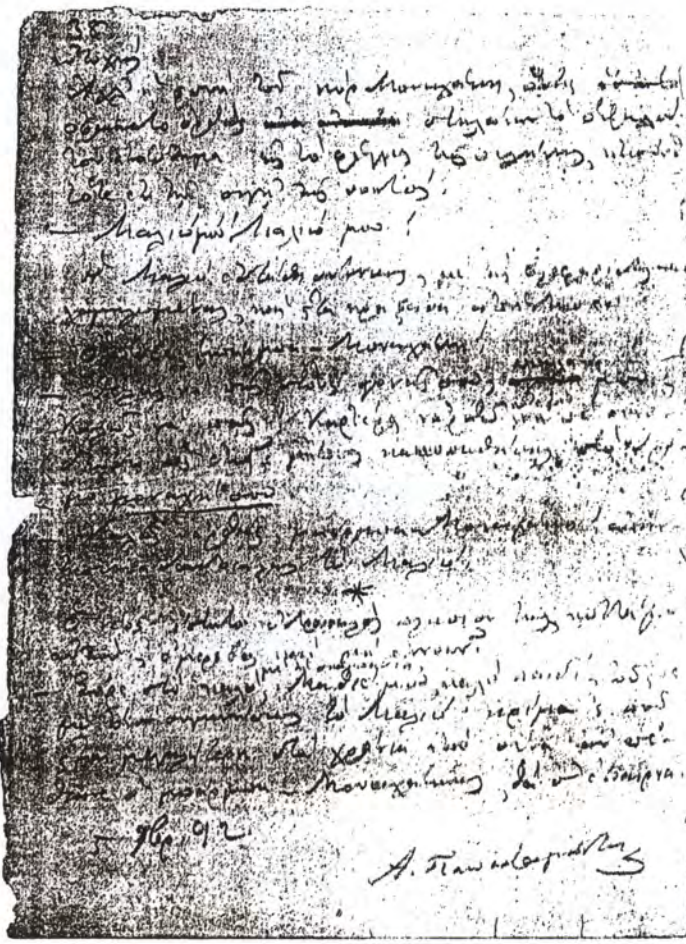
Ἔτσι προνοῦσαν τὰ χρόνια. Ἦ δόξα μεγάλες διαρκὸς τὸ ὄνειρό του ἀλλὰ ἡ καρδιά του καιγόταν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀγίατρευτῃ παιδικῇ πληγῇ. Τὸ 1891 ἐπισκεπτεται πάλι τὸ νησί του. Ὁ γέρο Μοναχὸς ἔχει πεθάνει. Ἦ Λιαλιῶ εἶναι χήρα. Καὶ εἶναι πάντοτε ἄμορφος. Καὶ ἀκόμη ἔκεινος τὴν ἀγαπᾷ, μὲ τὴν δύναμι πού ἔχει ἕνας ἀπελπισμένος ἔρωτας 25 χρονῶν.

Ἔνα βράδυ ἀποφασίζει νὰ πᾶν σπῆτι της. Ἐχει πάσει τὴν ἀπόφασιν νὰ τὴ ζήτησῃ γυναίκα του. Ἔνα ἀπ' τὴν πόρτα της ὅμως τὸν πιάσκει πάλι οἱ διαταγμοὶ του. Ν' ἀνέβῃ, νὰ μὴν ἀνέβῃ; Φοιρεῖ βόλτες ἀπέξω, ἀναστεναίει, πονεῖ, λυεῖ νὰ τ' ἀποφασίσῃ καὶ πάλι μετανοῶνει. Αὐτὸ τὸ μαρτύριο βαστάει ὅλη τὴ νύκτα. Σκέπτικται ὅτι μπορεῖ νὰ γίνῃ εὐτυχισμένος κ' αὐτὸ τὸν τρομάζει. Πὼς νὰ εἶναι αὐτὸς εὐτυχὴς, ὅταν διατυχεῖν οἱ ἀδελφεὶς του; Γιατὶ ἔχει τρεῖς ἡλικιωμένους ἀδελφεὶς, ἀνύπαντρες καὶ ἀπροστάτους. Οἱ γυνεὶς του πεθαίνοντας τοῦ ἔγραψαν νὰ μὴν τὶς ἀφήσῃ μοναχὸς τους.

Ἦσως αὐτὸς νὰ ἦταν ὁ λόγος. Ἦσως νὰ ἦταν καὶ μόνο μιὰ δικαιολογία, γιὰ νὰ σκεπασῇ τὴ δειλία του. Ἦ νύχτα προχουρούσε, τὰ φῶτα εἶχαν ὅλα σβῆσει καὶ μόνον αὐτὸς ἀγρυπνοῦσε ἀκόμη, ὥσπου πῆρε τὸ βρόμο τῆς ἐπιστροφῆς. Τὸ σκοτάδι βουοῦσε τὰ δάκρυά του... τὰ θήματα του τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸ μοναδικὸ ὄνειρο ὀλόκληρος τῆς ζωῆς του.

Οἱ πόνοι, τὰ δάκρυα καὶ οἱ ἀγρυπνίες ἐπὶ ἕνα τέταρτο αἰῶνος, πῆγαναι ὅλα χαμένα. Ξαναγύρισε στὴν Ἀθήνα, ὅπου προσπάθησε νὰ δώῃ παρηγοριά στὰ ἐξοχικὰ ἐξοχλήσια, στὶς λαϊκὲς ταβέρνες καὶ στὰ γοπητευτικὰ διηγήματα πού ἐπέπνευεν ὁ ἀπραγματοποιητὸς ἔρωτάς του. Πέθανε τὸν χειμῶνα τοῦ 1911.

MIX. ΠΕΡΑΝΘΗΣ

ΑΛΦΟΝΣΟΥ ΔΩΔΕ

ΤΑΡΤΑΡΙΝΟΣ

Ο

ΕΚ ΤΑΡΑΣΚΟΝΗΣ

Μετ' ἄφρασις ΑΔ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΑΘΗΝΑΙ.— 1894.
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ»
Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ

162

Βιβλιοθήκη ΕΛΙΑ

ΓΕΡΑ ΣΩΜΑΤΑ

ΔΙΑ ΤΑ

ΑΓΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΜΑΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΥ

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΠΛΑΙΚΗ

ΜΕ ΕΙΚΟΝΑΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ»

ΒΛ. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ

1894

163

119

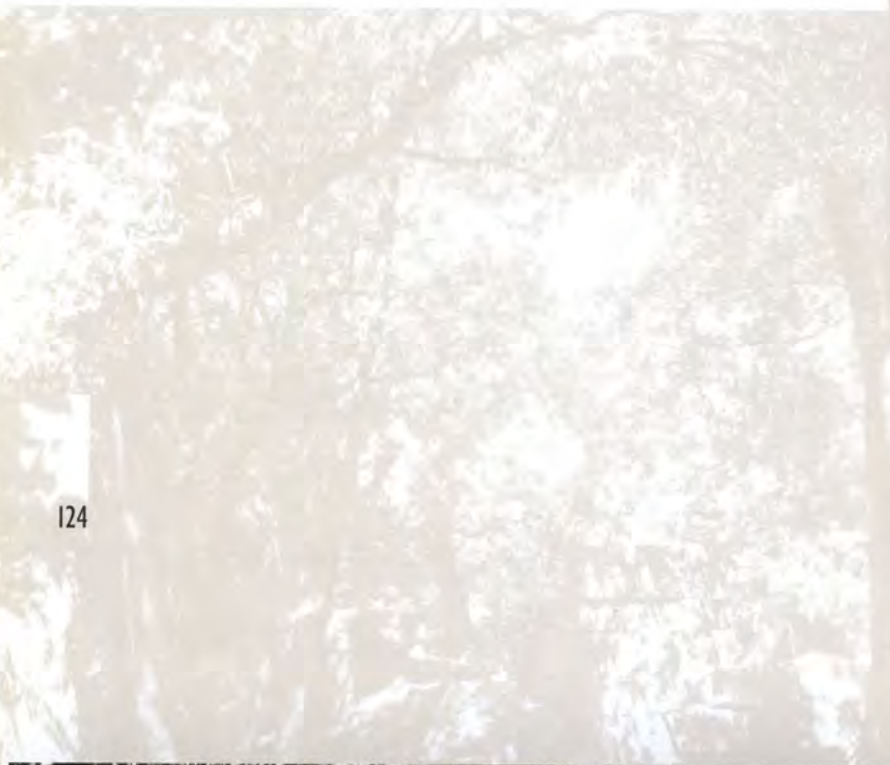
Λάβετε τὰ χειρόγραφα τῆς «Φαρμακολυτρίας». Σύγγνωτε ὅτι εἶμαι λίαν κεκμηκῶς ἀπόψε, ὥστε ἀδυνατῶ νὰ παρευρεθῶ εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν ἔργων τῶν φίλων συναδέλφων.

16 Δβρίου 1900

ὁμ(έτερος) ταπ(εινός) θεράπων
Α. Παπαδιαμάντης

Δημοσιεύει: «Ἀμαρτίας φάντασμα» (Τὸ Ἄστυ 1/1), «Οἱ Μάγισσες» (Τὸ Περιοδικόν μας, Μάιος), «Τὰ δαιμόνια στὸ ρέμα» (περ. Ἐθνικὴ Ἀγωγή 15/7), «Ὁ Γαγάτος καὶ τ' ἄλογο» (Τὸ Περιοδικόν μας, Ιούλιος), «Ἀπόλαυσις στὴ γειτονιά» (Τὸ Ἄστυ 15-16/8), «Ὁνειρο στὸ κῦμα» (Παναθήναια 15/10), «Τὸ πνίξιμο τοῦ παιδιοῦ» (Τὸ Περιοδικόν μας, Νοέμβριος), «Κοκκῶνα θάλασσα» (Τὸ Περιοδικόν μας, Δεκέμβριος), «Ὁ γείτονας μὲ τὸ λαγοῦτο» (εφ. Σκριπ 25/12), «Ἡ Φαρμακολύτρια» (Παναθήναια 31/12).

Επίσης δημοσιεύονται: [Εἰς τὴν τριακονταετηρίδα τοῦ Χ. Ἀννίνου], (Τὸ Ἄστυ 4/1), «Ἐκκλησιαστικὰ ἐκδόσεις ἐν Ἀθήναις», (Τὸ Ἄστυ 7/4)· το β' καὶ γ' μέρος τοῦ ἀρθροῦ δημοσιεύτηκαν στη Νέα Ἑστία 35, 1944, 279-282 ἀπὸ αὐτόγραφο τοῦ Παπαδιαμάντη που εἶχε στὴν κατοχὴ του ο Ἰω. Ν. Φραγκούλας: «Μικρὰ Ἀπάντησις» (Τὸ Ἄστυ 8/4, μουσικολογικὸ ἀρθρο), «Εἰς Χαρίλαον Τρικούπη», (Τὸ Περιοδικόν μας, τόμ. Α', 1900· το κείμενο φέρει στο τέλος τὴν ἡμερομηνία Μαΐου 17).

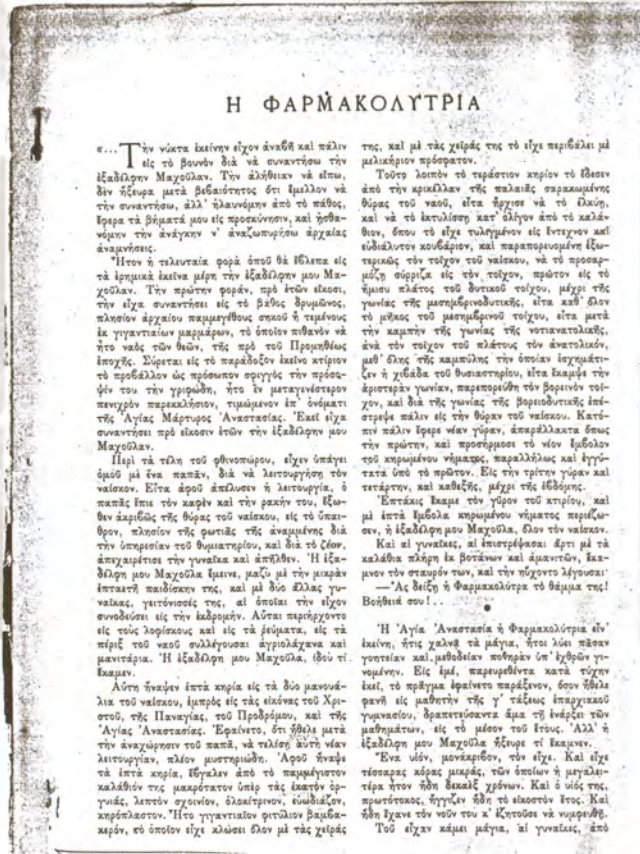

124

Σκιάθος, Ἡ Αγία Αναστασία ἡ Φαρμακολύτρια,
Φωτ. Δημητρακόπουλος

169

Η ΦΑΡΜΑΚΟΥΤΡΙΑ

«... Τὴν νύκτα ἐκείνη εἶχον ἀνάβῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ βουνὸν διὰ νὰ συναντήσω τὴν ἱεράδερμον Μαγροῦλα. Τὴν εὐχόμην νὰ εἶμαι ἐν ἔξωκα μετὰ βέλαιότερος ὅτι ἱεράδερμον νὰ τὴν συναντήσω, ἀλλ' ἄκουσθαι ἀπὸ τὸ πάθος, ἴσως τὰ βήματά μου εἰς προσκύνειν, καὶ ἡσθαιόμενον τὴν ἀνάγκην ν' ἀναχωρήσω ἀρχαίας ἀναμνήσεως.
Ἦτον ἡ τελευταία φορὰ ὅπου θὰ ἴδωκα εἰς τὰ ἱερὰ καὶ ἱεράτα μέρη τῶν ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα. Τὴν πρώτην φορὰν, πρὸ ἐκείνου αἰῶνος, τὴν εἶχα συναντήσει εἰς τὸ βῆμα θρησκείας, πλείστον ἀρχαίως κατασκευασθῆς σκευὴ τειμένους ἐκ γυανταίων μαρμάρων, τὸ ὅποιον πιθανὸν νὰ ἦτο κατὰ τὸν θῆον, τῆς πρὸ τοῦ Προμηθεῦς ἐποχῆς. Στέκεται εἰς τὸ παράδεισον ἐκεῖνο κτίριον τὸ προσβάλλον ὡς πρόσωπον σφίγγος τὴν προσώπῳ του τὴν γροθιὰ, ἥτις ἐν μακραιότερον πενήκτον παρεκλήθην, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Ἀναστασίας. Ἐκεῖ εἶχα συναντήσει πρὸ αἰῶνος ἱπὸν τὴν ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα.
Ἦσαι τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου, εἶχον ὑπέκειν ἄλλο μὲ ἕνα παμπῶν, διὰ νὰ λειτουργήσῃ τὸν ναῖον. Εἶτα ἀπὸ ἀπίστην ἡ λειτουργία, ὁ παμπῶν ἐπι τὸν καρὸν καὶ τὴν ραχὴν του, ἔκωθεν ἀκριβῶς τῆς θύρας τοῦ ναῖου, εἰς τὸ ὑπεύθυνον, πλείστον τῆς φωτιᾶς τῆς ἀναμνήσεως διὰ τὴν ἱσχυρίαν τοῦ θουακτοῦ, καὶ διὰ τὸ ὅσον ἀπαχρῆστοι τὴν ναοὶ καὶ ἀπέβηθη. Ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα ἴσται, μαζὺ μὲ τὴν μικρὰν ἱπταστὴν παιδίον τῆς, καὶ μὲ δύο ἑλλας γυναικας, γειτόνισι τῆς, αἱ ὅποιαι τὴν εἶχον συνουσίαν εἰς τὴν ἐκδρομὴν. Αὐταὶ περιήρχοντο εἰς τοὺς λόφους καὶ εἰς τὰ βῆματα, εἰς τὰ πέριξ τοῦ ναοῦ συλλέγουσαι ἀγριολάχανα καὶ κωνιτάρια. Ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, ἦτον ἡ ἑκάστη.
Αὐτὴ ἔνευεν ἐπὶ κρηρὰ εἰς τὰ δύο μακροῦλια τοῦ ναῖου, ἱεραρῶς εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, καὶ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας. Ἐφάνετο, ὅτι ἦθελαι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ παμπῶν, νὰ τελήσῃ αὐτὴ νῆαν λειτουργίαν, πλὴν μυστηρίου. Ἀπὸ ἑνὸς τὰ ἱπτά κρηρὰ, ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ παρμαγύστον καλάθῳ τῆς μακρότατον ὑπερ τῆς ἑσπέρης ἡμερᾶς, λεπτοὶν γράσῳ, ἐλαστικῶν, ὑδατῶν, κρηρῶν. Ἦτον γυανταίων φητῶν βαμβακερῶν, τὸ ὅποιον εἶχε κλῶσει δὸν μὲ τὰς χεῖράς τῆς, καὶ μὲ τὰς χεῖράς τῆς τὴν περιβάλλει μὲ κλωθῶν ὑφασμάτων.
Τότες ἴσται τὸ τερματικὸν κρηρὸν τὸ ἔβλεπον ἀπὸ τὴν κρηρῶν τῆς καὶ αἰσθαιόμενος σακαμαχῶν θύρας τοῦ ναοῦ, εἶτα ἔρχομαι νὰ τὸ ἐκδοῦν, καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ κατ' ὄλιγον ἀπὸ τὰ καλάθῳ, ὅπου τὸ εἶχε τυλιγμένον εἰς ἐντυχον καὶ εὐδαίλων κλωθῶν, καὶ παραπορευομένη ἔκωθεν τῶν τοίχων τοῦ ναῖου, νὰ τὸ προσερχομένη σφίγγῃ εἰς τὸν τοίχον, πρῶτον εἰς τὸ ἄνω καὶ εἰς τὸ ὑποκάτω τοῦ θουακτοῦ τοίχου, μέχρι τῆς γωνίας τῆς μεταβληθῆς. Εἶτα κατ' ὄλιγον τὸ μῆκος τοῦ μεταβληθῆ τοίχου, εἶτα μετὰ τὴν καμψὴν τῆς γωνίας τῆς νοτιοανατολικῆς, ἀνὰ τὸν τοίχον τοῦ πλάτους τῶν ἀνατολικῶν, μεθ' ὅλης τῆς καμψῆς τῶν ὅποιον ἰσχυρίων ἐν ἡ γυβάδα τοῦ θουακτοῦ, εἶτα ἐκαμψῆ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, παραπορευομένη τὸν βορεινὸν τοίχον, καὶ διὰ τῆς γωνίας τῆς βορειοδυτικῆς, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναῖου. Κατόπιν καὶ πάλιν ἔβηεν νῆαν γύρην, ἀπερῆλατα εἰς τὴν πρώτην, καὶ προσέτρισε τὸ νῆαν ἱερόν τοῦ ἀκαμψῶν νῆματι, παραλλήλως καὶ ἐγγύτατα ὑπὸ τὸ πρῶτον. Εἰς τὴν τρίτην γύρην καὶ τῆς τρίτης, καὶ κατέβη, μέχρι τῆς ἑσπέρης.
Ἐπὶ τῆς ἑκάστης τῆς γύρῃ τοῦ κρηρῶν, καὶ μὲ ἱπτά ἱερόν κρηρῶν νῆματος περιήχου, ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, δὸν τὸν ναῖον.
Καὶ αἱ γυναικας, αἱ ἱπταρῆσσαι, ἔτρι μὲ τὰ καλάθῳ πλῆρη ἐκ βοτάνων καὶ ἀμυγδαλῶν, ἐκαμψῆ τὸν σκαπὸν τῶν, καὶ τὴν πύργον λέγουσι: — Ἄς βίβῃ ἡ Φαρμακολύτρια τὸ θάμμα τοῦ Βοήθει σου! ..
Ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια εἶν' ἱεράδερμον, ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, δὸν τὸν ναῖον.
Καὶ αἱ γυναικας, αἱ ἱπταρῆσσαι, ἔτρι μὲ τὰ καλάθῳ πλῆρη ἐκ βοτάνων καὶ ἀμυγδαλῶν, ἐκαμψῆ τὸν σκαπὸν τῶν, καὶ τὴν πύργον λέγουσι: — Ἄς βίβῃ ἡ Φαρμακολύτρια τὸ θάμμα τοῦ Βοήθει σου! ..
Ἦτον ἡ τελευταία φορὰ ὅπου θὰ ἴδωκα εἰς τὰ ἱερὰ καὶ ἱεράτα μέρη τῶν ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα. Τὴν πρώτην φορὰν, πρὸ ἐκείνου αἰῶνος, τὴν εἶχα συναντήσει εἰς τὸ βῆμα θρησκείας, πλείστον ἀρχαίως κατασκευασθῆς σκευὴ τειμένους ἐκ γυανταίων μαρμάρων, τὸ ὅποιον πιθανὸν νὰ ἦτο κατὰ τὸν θῆον, τῆς πρὸ τοῦ Προμηθεῦς ἐποχῆς. Στέκεται εἰς τὸ παράδεισον ἐκεῖνο κτίριον τὸ προσβάλλον ὡς πρόσωπον σφίγγος τὴν προσώπῳ του τὴν γροθιὰ, ἥτις ἐν μακραιότερον πενήκτον παρεκλήθην, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Ἀναστασίας. Ἐκεῖ εἶχα συναντήσει πρὸ αἰῶνος ἱπὸν τὴν ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα.
Ἦσαι τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου, εἶχον ὑπέκειν ἄλλο μὲ ἕνα παμπῶν, διὰ νὰ λειτουργήσῃ τὸν ναῖον. Εἶτα ἀπὸ ἀπίστην ἡ λειτουργία, ὁ παμπῶν ἐπι τὸν καρὸν καὶ τὴν ραχὴν του, ἔκωθεν ἀκριβῶς τῆς θύρας τοῦ ναῖου, εἰς τὸ ὑπεύθυνον, πλείστον τῆς φωτιᾶς τῆς ἀναμνήσεως διὰ τὴν ἱσχυρίαν τοῦ θουακτοῦ, καὶ διὰ τὸ ὅσον ἀπαχρῆστοι τὴν ναοὶ καὶ ἀπέβηθη. Ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα ἴσται, μαζὺ μὲ τὴν μικρὰν ἱπταστὴν παιδίον τῆς, καὶ μὲ δύο ἑλλας γυναικας, γειτόνισι τῆς, αἱ ὅποιαι τὴν εἶχον συνουσίαν εἰς τὴν ἐκδρομὴν. Αὐταὶ περιήρχοντο εἰς τοὺς λόφους καὶ εἰς τὰ βῆματα, εἰς τὰ πέριξ τοῦ ναοῦ συλλέγουσαι ἀγριολάχανα καὶ κωνιτάρια. Ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, ἦτον ἡ ἑκάστη.
Αὐτὴ ἔνευεν ἐπὶ κρηρὰ εἰς τὰ δύο μακροῦλια τοῦ ναῖου, ἱεραρῶς εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, καὶ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας. Ἐφάνετο, ὅτι ἦθελαι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ παμπῶν, νὰ τελήσῃ αὐτὴ νῆαν λειτουργίαν, πλὴν μυστηρίου. Ἀπὸ ἑνὸς τὰ ἱπτά κρηρὰ, ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ παρμαγύστον καλάθῳ τῆς μακρότατον ὑπερ τῆς ἑσπέρης ἡμερᾶς, λεπτοὶν γράσῳ, ἐλαστικῶν, ὑδατῶν, κρηρῶν. Ἦτον γυανταίων φητῶν βαμβακερῶν, τὸ ὅποιον εἶχε κλῶσει δὸν μὲ τὰς χεῖράς τῆς, καὶ μὲ τὰς χεῖράς τῆς τὴν περιβάλλει μὲ κλωθῶν ὑφασμάτων.
Τότες ἴσται τὸ τερματικὸν κρηρὸν τὸ ἔβλεπον ἀπὸ τὴν κρηρῶν τῆς καὶ αἰσθαιόμενος σακαμαχῶν θύρας τοῦ ναοῦ, εἶτα ἔρχομαι νὰ τὸ ἐκδοῦν, καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ κατ' ὄλιγον ἀπὸ τὰ καλάθῳ, ὅπου τὸ εἶχε τυλιγμένον εἰς ἐντυχον καὶ εὐδαίλων κλωθῶν, καὶ παραπορευομένη ἔκωθεν τῶν τοίχων τοῦ ναῖου, νὰ τὸ προσερχομένη σφίγγῃ εἰς τὸν τοίχον, πρῶτον εἰς τὸ ἄνω καὶ εἰς τὸ ὑποκάτω τοῦ θουακτοῦ τοίχου, μέχρι τῆς γωνίας τῆς μεταβληθῆς. Εἶτα κατ' ὄλιγον τὸ μῆκος τοῦ μεταβληθῆ τοίχου, εἶτα μετὰ τὴν καμψὴν τῆς γωνίας τῆς νοτιοανατολικῆς, ἀνὰ τὸν τοίχον τοῦ πλάτους τῶν ἀνατολικῶν, μεθ' ὅλης τῆς καμψῆς τῶν ὅποιον ἰσχυρίων ἐν ἡ γυβάδα τοῦ θουακτοῦ, εἶτα ἐκαμψῆ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, παραπορευομένη τὸν βορεινὸν τοίχον, καὶ διὰ τῆς γωνίας τῆς βορειοδυτικῆς, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναῖου. Κατόπιν καὶ πάλιν ἔβηεν νῆαν γύρην, ἀπερῆλατα εἰς τὴν πρώτην, καὶ προσέτρισε τὸ νῆαν ἱερόν τοῦ ἀκαμψῶν νῆματι, παραλλήλως καὶ ἐγγύτατα ὑπὸ τὸ πρῶτον. Εἰς τὴν τρίτην γύρην καὶ τῆς τρίτης, καὶ κατέβη, μέχρι τῆς ἑσπέρης.
Ἐπὶ τῆς ἑκάστης τῆς γύρῃ τοῦ κρηρῶν, καὶ μὲ ἱπτά ἱερόν κρηρῶν νῆματος περιήχου, ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, δὸν τὸν ναῖον.
Καὶ αἱ γυναικας, αἱ ἱπταρῆσσαι, ἔτρι μὲ τὰ καλάθῳ πλῆρη ἐκ βοτάνων καὶ ἀμυγδαλῶν, ἐκαμψῆ τὸν σκαπὸν τῶν, καὶ τὴν πύργον λέγουσι: — Ἄς βίβῃ ἡ Φαρμακολύτρια τὸ θάμμα τοῦ Βοήθει σου! ..
Ἦτον ἡ τελευταία φορὰ ὅπου θὰ ἴδωκα εἰς τὰ ἱερὰ καὶ ἱεράτα μέρη τῶν ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα. Τὴν πρώτην φορὰν, πρὸ ἐκείνου αἰῶνος, τὴν εἶχα συναντήσει εἰς τὸ βῆμα θρησκείας, πλείστον ἀρχαίως κατασκευασθῆς σκευὴ τειμένους ἐκ γυανταίων μαρμάρων, τὸ ὅποιον πιθανὸν νὰ ἦτο κατὰ τὸν θῆον, τῆς πρὸ τοῦ Προμηθεῦς ἐποχῆς. Στέκεται εἰς τὸ παράδεισον ἐκεῖνο κτίριον τὸ προσβάλλον ὡς πρόσωπον σφίγγος τὴν προσώπῳ του τὴν γροθιὰ, ἥτις ἐν μακραιότερον πενήκτον παρεκλήθην, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Ἀναστασίας. Ἐκεῖ εἶχα συναντήσει πρὸ αἰῶνος ἱπὸν τὴν ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα.
Ἦσαι τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου, εἶχον ὑπέκειν ἄλλο μὲ ἕνα παμπῶν, διὰ νὰ λειτουργήσῃ τὸν ναῖον. Εἶτα ἀπὸ ἀπίστην ἡ λειτουργία, ὁ παμπῶν ἐπι τὸν καρὸν καὶ τὴν ραχὴν του, ἔκωθεν ἀκριβῶς τῆς θύρας τοῦ ναῖου, εἰς τὸ ὑπεύθυνον, πλείστον τῆς φωτιᾶς τῆς ἀναμνήσεως διὰ τὴν ἱσχυρίαν τοῦ θουακτοῦ, καὶ διὰ τὸ ὅσον ἀπαχρῆστοι τὴν ναοὶ καὶ ἀπέβηθη. Ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα ἴσται, μαζὺ μὲ τὴν μικρὰν ἱπταστὴν παιδίον τῆς, καὶ μὲ δύο ἑλλας γυναικας, γειτόνισι τῆς, αἱ ὅποιαι τὴν εἶχον συνουσίαν εἰς τὴν ἐκδρομὴν. Αὐταὶ περιήρχοντο εἰς τοὺς λόφους καὶ εἰς τὰ βῆματα, εἰς τὰ πέριξ τοῦ ναοῦ συλλέγουσαι ἀγριολάχανα καὶ κωνιτάρια. Ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, ἦτον ἡ ἑκάστη.
Αὐτὴ ἔνευεν ἐπὶ κρηρὰ εἰς τὰ δύο μακροῦλια τοῦ ναῖου, ἱεραρῶς εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, καὶ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας. Ἐφάνετο, ὅτι ἦθελαι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ παμπῶν, νὰ τελήσῃ αὐτὴ νῆαν λειτουργίαν, πλὴν μυστηρίου. Ἀπὸ ἑνὸς τὰ ἱπτά κρηρὰ, ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ παρμαγύστον καλάθῳ τῆς μακρότατον ὑπερ τῆς ἑσπέρης ἡμερᾶς, λεπτοὶν γράσῳ, ἐλαστικῶν, ὑδατῶν, κρηρῶν. Ἦτον γυανταίων φητῶν βαμβακερῶν, τὸ ὅποιον εἶχε κλῶσει δὸν μὲ τὰς χεῖράς τῆς, καὶ μὲ τὰς χεῖράς τῆς τὴν περιβάλλει μὲ κλωθῶν ὑφασμάτων.
Τότες ἴσται τὸ τερματικὸν κρηρὸν τὸ ἔβλεπον ἀπὸ τὴν κρηρῶν τῆς καὶ αἰσθαιόμενος σακαμαχῶν θύρας τοῦ ναοῦ, εἶτα ἔρχομαι νὰ τὸ ἐκδοῦν, καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ κατ' ὄλιγον ἀπὸ τὰ καλάθῳ, ὅπου τὸ εἶχε τυλιγμένον εἰς ἐντυχον καὶ εὐδαίλων κλωθῶν, καὶ παραπορευομένη ἔκωθεν τῶν τοίχων τοῦ ναῖου, νὰ τὸ προσερχομένη σφίγγῃ εἰς τὸν τοίχον, πρῶτον εἰς τὸ ἄνω καὶ εἰς τὸ ὑποκάτω τοῦ θουακτοῦ τοίχου, μέχρι τῆς γωνίας τῆς μεταβληθῆς. Εἶτα κατ' ὄλιγον τὸ μῆκος τοῦ μεταβληθῆ τοίχου, εἶτα μετὰ τὴν καμψὴν τῆς γωνίας τῆς νοτιοανατολικῆς, ἀνὰ τὸν τοίχον τοῦ πλάτους τῶν ἀνατολικῶν, μεθ' ὅλης τῆς καμψῆς τῶν ὅποιον ἰσχυρίων ἐν ἡ γυβάδα τοῦ θουακτοῦ, εἶτα ἐκαμψῆ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, παραπορευομένη τὸν βορεινὸν τοίχον, καὶ διὰ τῆς γωνίας τῆς βορειοδυτικῆς, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναῖου. Κατόπιν καὶ πάλιν ἔβηεν νῆαν γύρην, ἀπερῆλατα εἰς τὴν πρώτην, καὶ προσέτρισε τὸ νῆαν ἱερόν τοῦ ἀκαμψῶν νῆματι, παραλλήλως καὶ ἐγγύτατα ὑπὸ τὸ πρῶτον. Εἰς τὴν τρίτην γύρην καὶ τῆς τρίτης, καὶ κατέβη, μέχρι τῆς ἑσπέρης.
Ἐπὶ τῆς ἑκάστης τῆς γύρῃ τοῦ κρηρῶν, καὶ μὲ ἱπτά ἱερόν κρηρῶν νῆματος περιήχου, ἡ ἱεράδερμον μου Μαγροῦλα, δὸν τὸν ναῖον.
Καὶ αἱ γυναικας, αἱ ἱπταρῆσσαι, ἔτρι μὲ τὰ καλάθῳ πλῆρη ἐκ βοτάνων καὶ ἀμυγδαλῶν, ἐκαμψῆ τὸν σκαπὸν τῶν, καὶ τὴν πύργον λέγουσι: — Ἄς βίβῃ ἡ Φαρμακολύτρια τὸ θάμμα τοῦ Βοήθει σου! ..

Ἀπὸ τὴν ἀ δημοσίευσιν
Φωτ. Δημητρακόπουλος

170

ἐπιχειροσώματα ἐκδόβου
ἐν Ἀθήναις

Β' - Ἡ διορθωμαρία
καὶ τὰ ἄλλα τῆς

ἐν τῷ εὐχέλῳ τῷ Ἀόλου τοῦ 7
ἀρχαίου, ἐν ᾧ εὐχέλῳ οὐκ ἐπιτίθειται,
ζωοῦντα ἕνα ἀρχαίου καὶ τῶν ἐπιτίθειται
ἐπιχειροσώματα. Βιβλίον ἐν Ἀθήναις,
τὰ ἄλλα ἀναχίθου τῆς.

Ἀρχαία ἕνα, αὐτὸν ἕνα γὰρ
ἐπιτίθειται ἀρχαίῳ ἐν τῷ ἀρχαίου ἐν
ἄλλῳ, ἐν τῷ Βιβλίῳ. τῆς. χ'
τῆς διορθωμαρίας καὶ τῆς ἐπιτίθειται, ἐν
δοξῆ ἀρχαίου, αὐτὸν, τῆς διορθω-
μαρίας, καὶ τῆς ἐπιτίθειται καὶ τῆς ἐπιτίθειται
καὶ τῆς ἐπιτίθειται ἀρχαίου, αὐτὸν, τῆς ἐπιτίθειται
καὶ τῆς ἐπιτίθειται ἀρχαίου καὶ τῆς ἐπιτίθειται

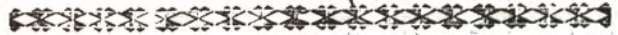
171

Αρχεῖο Φραγκούλα

173

« Η Φαρμακολύτρια », φωτογραφία Merlier
Παπαδιαμάντης καὶ Σκιαθός, φωτ. 46

ΤΡΕΛΗ ΒΡΑΔΕΙΑ

Τὴν εἶχαν στρώσει ἐκεῖ τὴν φάβαν, ἐπὶ τῆς ἄμμου, τὴν ἄραν
ποὺ εἶχε ἀναχίθου, ὡς Τούρκοι βαμαζιλλῆδες, οἱ τρεῖς, ὁ
Ἀντώνης, ὁ Παθιώτης, ὁ Προκόπης, τῆς Μαρουδαί, καὶ ὁ
Σταμάτης, ὁ Ἀρβανίτης, καὶ ὁ γέρο-Καλοσιδητῆς, τέταρτος, ὁ
ἰδιοκτήτης τοῦ μικροῦ καπηλείου. Τὸ καπηλεῖον ἦτο ὀλίγα βήματα παρα-
μίσια, ὄπισθεν εἰς τὴν παραθαλάσσιον ἑρμῶν, καὶ ἡ φάβη ἦτο στρωμένη
πρὸς τὸ ἑρμῶν, εἰς τὴν αἰθαλῶν, καὶ τὴν μίαν ἄκρην τῆς ἔβραγαν,
προσπαύοντα εἰς τὴν ἄμμου, ἀμυλλώμενα ποῦν νὰ προσπερίσῃ τὸ ἄλλο,
τὰ παντοῦ, χαρῶμενα κύματα.

Ὁ γέρο-Καλοσιδητῆς ἦτο πρῶτος μερακλῆς καὶ πρῶτος γυνεὲς τοῦ
χωρίου, πρῶτος εἰς τὴν αἰθαλῶν, καὶ τὸ καπηλεῖον του. Εἶχε μείνῃ εἰς
τοῦτο μετὰ τὸ ἄρτι του, καὶ μετὰ τὸν κορμὸν του τὸν κοντὸν καὶ κυρτὸν, καὶ
μετὰ τὸν κορμὸν του, ἰσχυρῶς τοῦτος ἦτο ἐκ νεότητός του πλάσμενος
μὲν κατὰ τὴν αἰθαλῶν, μετὰ τὸ κακίον του ἐξελθὼν ἐκ κοιλίας μητροῦ, καὶ καμ-
ματῶν τῶν τοῦ ἐπίτου καὶ τῶν πύργων. Ἀκολούθως, κατωρῶσε νὰ ξεγελάσῃ
μίας, ταχέως ἐγγύρουν, εἰτα ἐνυμφεῖται, δευτέραν φορὰν καὶ εὐθὺς ὕστε-
ρον ἀπέθανε. Τότε ἦτο ἀκόμα ἄγαμος, δὲν εἶχε πενήνταρσις ἀκόμη.

Ἐκ τῶν ἄλλων, οἱ δύο ἦσαν νέοι ἄγαμοι, καὶ τὸν τρίτον, τὸν Προκό-
πην, τὸν εἶχε διοίσει ἡ γυναὶκά του. Εἶχαν στρωθῆ ἐκεῖ τὴν ἔσπιναν ἐκεί-
νην, τὴν ἔσπιναν ἑσπινάδα, ἐγγύρουν, λαχανοπέπταν, πεταλιὰς, καὶ ὀνομα-
μαί καὶ κορμῶν.

Εἶτα ἔπιαν, ἔπιαν. Τὰ βαρέλια τοῦ γέρο-Καλοσιδητῆ ἦσαν εὐθύμα, ἕλια,
ἀναχίθου, ὅπως ὁ ἀναχίθου των. Ὑστερον ἔρχισαν τὰ τραγούδια:

« Πόσαι φορῆς τὰ κύματα!... » « Ὁχι! πολλὴ ἱερὴ ὄδου! »
... « Ἡ φάβη ἔν νὰ τρεῖ... » « Ὁ χωρισμός... ποιεῖ! » ὦ, μονότονον.

« Κοιμῶμαι, πλάσμα ποὺ ἔκτερου... » « Ὁ, σφολαστικῆς! »

Δὲν ἦσαν τραγούδια αὐτὰ, καὶ ὁ ὄριζον δὲν τὰ ἔσπεργε. Οὕτε ὑπῆρχε
κόσμος διὰ τὰ τὰς ἀκούς. Τὰ κορίτσια τῆς γειτονίας ἐκλειδώνοντο ἐνω-
ρίς, ὅμοια μετὰ τὸ πούλι καὶ κατὰ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰς φωλιὰς των. Τὰ
κύματα δὲν δίδονται ἄλλας ἡχοὺς ἀπὸ τὴν ἰδικὴν των, τὴν πλουσίαν καὶ
παναρμόδιον. Ὁ βράχος ἀντικρὺ ἐφαίνετο νὰ γελᾷ μετὰ μαύρους ὀδόντας,
ὡς κόκκαλα θάφρασιμα, σπαρτά, πεταμένα ἐπάνω εἰς τὸ πλάγι τοῦ
βουνοῦ, καὶ τὸ κύμα θραυόμενον ἐπάνω των ἐκάγαζεν εἰς τὰς ἀγόνους
προσταλιὰς των.

« Ὅσα τὰ παράθυρα τριγύρω κλειστά. » Ἐπειτα αὐτοὶ δὲν εἶχαν νὰ κά-
μουν τίποτε μετὰ τὰ κορίτσια τῆς γειτονίας, εἶχαν μετὰ τοὺς ἴδιους ἑαυτοῦς.

172

Από την ἀ δημοσίευση
Φωτ. Τριανταφυλλόπουλος

125

1 9 0 1

Αρχίζει ἡ στενὴ φιλία του μετὰ τὸν Γιάννη Βλαχογιάννη,
μετὰ τὸν ποῖο εἶχαν γνωριστεῖ ἀπὸ τα χρόνια που δού-
λευαν στὴν Ἐφημερίδα.

Δημοσιεύει: « Τρελὴ βραδεῖα » (Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον
Κωνστ. Φ. Σκόκου 1901). Στὸ περ. Παναθηναϊκῆ: « Ὑπὸ
τὴν βασιλικὴν δρυῖν » (31/3), « Ἡ τύχη ἀπ' τὴν Ἀμερική »
(30/6, 15/7), « Τὸ θαῦμα τῆς Καισαριανῆς » (15/8), « Ἡ
χολεριασμένη » (31/10), « Οἱ ναυαγοσώσται » (31/12).
Τέλος, τὸ ἰδιότυπο διαλογικὸ κείμενο « Πόσις καὶ
Δάμαρ (Διάλογος) », (περ. Διόνυσος), καὶ τὸ μουσικο-
λογικὸ ἄρθρον « Φωνὴ αὔρας λεπτῆς » (περ. Φόρμιγξ,
15/10).

Μάιος: Δημοσιεύει νέα αγγελία για την έκδοση επιλογής διηγημάτων του σε πέντε τόμους και πάλι με τον τίτλο «Τὰ Θαλασσινὰ Ειδύλλια», «ἐκ τῶν Καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου».

Δημοσιεύει: «Ὁ πανδρόλογος» (Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Σκόκου 1902), «Τὸ νησί τῆς Οὐρανίτσας» (Παναθήναια 15/3), «Στρίγλα μάννα» (Παναθήναια 15/6), «Γιὰ τὰ ὀνόματα» (περ. Ἐθνικῆ Ἀγωγή 15/7), «Ἡ θητεία τῆς πενθερᾶς» (περ. Ζωή 30/11).

Επίσης δημοσιεύει το ποίημα-νεκρολογία «Εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Γιαννάκην καὶ Κωστῆν Γ. Ραφτάκη, καταποντισθέντας μετὰ τοῦ πλοίου “Σχίαθος” εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1902» (ἐφ. Νέον Ἄστυ 11/2) καὶ το μουσικολογικὸν ἄρθρον «Ὁ Ἀπόλλων καὶ τὸ δέρμα τοῦ Μαρσούου» (περ. Φόρμιγξ 15/10).

Τ Α

ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

ΥΠΟ

ΑΔΕΞ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΑΓΓΕΛΙΑ

ΤΑ ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

Ἐκδίδονται, σὺν Θεῷ, εἰς πέντε μεγάλους τόμους, κατ' ἐκλογήν, τὰ ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα Ἑλληνικὰ διηγήματα.

Ὁ πρῶτος τόμος, ἐξ εἴκοσι τυπογραφικῶν φύλων, ἐκδιδόμενος ὁσονούπω ἐκ τῶν Καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου, τιμᾶται δραχμῶν τριῶν διὰ τοὺς συνδρομητάς, τοὺς ὑπογράφοντας ἀπέναντι καὶ ἅμα προκαταβάλλοντας τὴν συνδρομὴν.

Ἐν Ἀθήναις, 1902, κατὰ Μόδον.

Παρακαλοῦνται οἱ λαβόντες τὰς ἀγγελίας νὰ ἐπιστρέψωσι ταύτας εἰς Ἀθήνας εἰς τὰ εἰρημένα Καταστήματα Σπ. Κουσουλίνου.

Ἡ ΘΗΤΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΝΘΕΡΑΣ

Ἐ ΥΠΟ Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Μικρὴ μοναχοκόρη εἶχεν ἡ χερὰ Χαρομόλινα, τὴν Ἀσημένιαν. Καὶ αὐτὴ, πρὶ δεκαπέντε χρόνων ἔδει εἶχε νυμφεῖθαι γόνου προκρίτου οἰκογενεῖας, τὴν Ἰακώβου Ματθαίου. Ἦτον δὲ ὁ Ἰακώβος Ματθαίου σχεδὸν ἴσος τὴν ἡλικίαν μετὰ τὴν πενθερὰν τῆν. Ὅλοι οἱ νέοι τοῦ χωρίου εἶχον ζενιτεῦθαι εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅπου δὲν εὗρον τὴν πραγματοποιεῖν τοῦ ὄνειρου των. Δυσκόλως ἀπέκτων χρήματα, δυσκολώτερον τὰ διατήρουν, καὶ ἀκόμη δυσκολώτερον ἐπαλινοῦσταν. Ὅθεν εἶλα τὰ γεροντοπαλλήκαρα τοῦ τόπου, ὅσοι εἶχον μακαρίων ἢ θέσιν ἢ σειρὰν τινα, ἐθήρευον τὰς νεκρὰς κόρας τὰς ἐχούσας προίκα. Αἱ μόναι ζημιούμεναι ἦσαν τὰ γεροντοκόριττα, τὰ ὅποια δὲν εἶχον μοῖραν ὑπὸ τὸν ἥλιον.

Ὡς οὖν εἶχε ἐνθιμῆτο ἡ Δέσποινα Χαρομόλακι, κόρη τοῦ μακαρίτου Μικραλέ, πῶς εἶχεν ὑπενδρευθῆ καὶ ἐμῶς καὶ αὐτὴ στὸν κόσμον. Πρῶτον, ὁ ἔγγαμος βίος τῆς εἶχε διαρκέσει ὅσον ἐν ὄνειρον. Μ' ἂν Κυριακὴν τοῦ τέλους Δεκεμβρίου, μετὰ τὰ Χριστογενεῖα, τὴν εἶχαν ἐξελίσει νύμφην, καὶ τὴν εἶχαν στῆσαι ὡς λαμπάδα ἀλόγιστην καὶ σε, ἦν καὶ τὴν εἶχαν στεφανώσει εἰς τὸ καινοῦργιον, καλοκτισμένον σπίτι, τὸ ὄνομα τῆς εἶχον δώσει ὡς προίκα, κατὰ εἰς τὸν αἰγιαλόν, εἰς τὸν βράχον τοῦ λιμένος, ὅπου τὸ κύμα ἐρίλει μετὰ παλασμοῦ τὸν μάλον, ἐπίνω εἰς τὸν ὅποιον ἦτον θεμελιωμένος ὁ τοίχος τῆς κυρίας προσόψεως τῆς οἰκοδομῆς. Κι ἀνάμεσα εἰς τὸν φλοίσβον τῶν βιολιῶν τοῦ κωματος ἐμελπον τὰ βιολιὰ καὶ τὰ λαγούτα, εἰς τὸν ἦχον τῶν ὁποίων εὐρέτο ὁ χορὸς τοῦ γάμου. Καὶ ὑπὸ τὸν φλοίσβον τοῦ κωματος, καὶ εἰς τὸν ἦχον τῶν μουσικῶν ὀργάνων, προσπέμποσαν οἱ καλεσμένοι, ἕτινές μετὰ ὤσαν ἀκόμη, εἰς τὴν πρώτην γλυκεῖαν χαραυγὴν, ἐπιστρέψαν ἠρῶ τὴν οἰκίαν διὰ νὰ μέλωσι τὰ ἐπιστάσια, καὶ αὐτὴ εἶχεν ἀρεθῆ εἰς τὰς ἀρχαίας τοῦ συζύγου τῆς.

Εἶτα, μετὰ δύο μῆνας, ὁ νεόγαμος ἐμπαρτίσθη μετὰ τὴν Ἀνατολίαν, τὸ μὲν καὶ ἐγαδῆς βράκιον, τὸ ἰδιόκτητον τοῦ πατρὸς τοῦ, τὸ ὅποιον αὐτὸς ἐκυβέειν ὡς πλοίαρχος. Εἶτα, μετὰ δύο ταξίδια, κατὰ τὸ θέρος, ὁ σύζυγός τῆς, νοσήσας βαρῶς, ἀπὸ ἐμάνθανεν αὐτὴ εἰς τὴν πατρίδα περιμένουσα τοῦτον, εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὰ εὐπρεπέστατα τῆς Σμύρνης, καὶ ἐκεῖ ἀπέθνηκε. Ἡ νεκρὴ νύμφη δὲν τὸν εἶδε πάλιν. Κατὰ τὸν Οκτώβριον, εἶτακε θνήσκον, τέκνον τὸν θαλάσσιον. Τοῦ ὄνειρου οὖν νυμφικός πέπλος εἶχεν διακεχθῆ τὰς εἰς τὰ μὲν τῆς χερσὶς ὁμοῦ, τὰ εἰς

ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ Η ΚΟΥΚΛΟΠΑΝΤΡΕΙΕΣ

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Μίση, εις τὸ βῆθος, ἑκατοικοῦσε ἡ κυρὰ Ζαφείραινα, μὲ τὴν κόρην τῆς, τὴν Εὐγενικούλαν. Δὲν ἦτον σπιτονοικοκυρὰ, οὔτε πᾶν σωστὴ ὑπνοικιάστρια, μόνον ἐντολὴν εἶχε νὰ ἐπιστατῇ εἰς ὄλην τὴν μάνδραν, νὰ εἰσπράττῃ τὰ ἐνοίκια ἀπὸ τὰς πέντε ἢ ἕξ χαμογαίους τρώγλας, τὰς ἀραδιασμένας κατὰ μῆκος τῆς αὐλῆς, καὶ εἶχε τὸ προνόμιον νὰ κατοικῇ αὐτὴ εἰς τὴν σχετικῶς καλλιτέραν κίμαραν, καὶ νὰ πληρώνη εὐθηνότερον κάπως ἐνοίκιον.

Τὰ ἄλλα χαμόγεια κατεῖχον τελευταῖοι ἐργατικοὶ ἄνδρες, χωρὶς οἰκογενείας, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐλήσυχροι. Μόνον εἰς τὸ δεύτερον δωμάτιον ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῆς αὐλῆς ἑκατοικοῦσε μία ζωντογήρα, χωρισμένη ἀπὸ τὸν ἄνδρα τῆς, ἡ Πολυτίμη, ὅπως ἐκαλεῖτο.

Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς νοικίριστας ταύτης καὶ τῆς Ζαφείραινας, τῆς ἐκπληρώσεως χρῆθι σπιτονοικοκυρᾶς, δὲν ἦσαν παλὺ ὀμαλᾶι, ἔν καὶ ἡ πρώτη εἶχε προσφέρει, διαφόρους καὶ πολυτίμους ἐκδουλεύσεις. Τὴν εἶχε βοηθήσει νὰ διώξουν ἀπὸ τὴν αὐλὴν δύο παύην νοικίριστας. Τούτωκ ἡ μία, ἡ νεαρὴ Μαργάρω, κατέγουτα τὸν τέταρτον θάλαμον, τῆς εἶχε θωνάζει πολλὰ τῆς Ζαφείραινας, καὶ τῆς κόρης τῆς. Ἐξ ἀφορμῆς οἰκογενειακῶν τινῶν ἀτυχημάτων.

Τὸν περασμένον χρόνον ἡ Ζαφείραινα εἶχεν ὑπανδρεύσει τὴν κόρην τῆς μ' ἓνα νέον, σχεδὸν διὰ τῆς βίας. Δίπλα των, εἰς τὸ πλυγινὸν δωμάτιον, εἶχον κατοικήσει ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ λοῦστρασι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πλείον μεγαλόσωμος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐταιρίας καὶ ὁ πλείον τεμπέλης, ἔβαζεν ὅλους τοὺς ἄλλους (ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἦσαν ἀδέφια του, καὶ οἱ ἕλλοι γωριανοὶ του) νὰ δουλεύουν ἀντὶ τοῦ ἐζυγαίου του, καὶ τοὺς ἐπαιρνε τὰ λεπτά. Οὗτος ἦτο

1 9 0 3

Αύγουστος: Γυρίζει στη Σκιάθο, όπου θα παραμείνει ως τα τέλη Οκτωβρίου του 1904. Ασχολείται με μεταφράσεις και γράφει διηγήματα.

Δημοσιεύει: «Ἡ Φόνισσα» (Παναθήναια 15/1 - 15/6). Το 1909 το ἔργο μεταφράζεται στα γαλλικά ἀπὸ τον Pierre Baudry («La Tueuse», εφ. *Le Monde Hellénique* 11/3) κ.ε.). «Ὁ Ἀλιβάνιστος» (περ. Ἡ Μοῦσα, Ἀπρίλιος και εφ. Νέον Ἄστρ 6/4), «Ὁ κοσμολαΐτης» (εφ. Ἀθῆναι 30/6-2/7), «Τὰ κρούσματα» (Παναθήναια 15-31/7), «Ὁ κακόμης» (εφ. Ἐστία 21-22/7), «Οἱ κουκλοπαντρεῖες» (Σκρίπ 2, 3, 7/9), «Ὁ Ἀειπλάνητος» (Τὰ Νέα τοῦ Γ. Βώκου 20-21/10), «Μικρὰ ψυχολογία» (Τὰ Νέα τοῦ Γ. Βώκου 24, 25/10), «Ἡ συντέκνισσα» (Παναθήναια 15/11), «Ἄλλος τύπος» (Σκρίπ 27/11). Γράφει τον πρόλογο και τις σημειώσεις και ἔχει τὴν ἐπιμέλεια στο βιβλίο του Επιφάνιου Δημητριάδη Παναγία ἢ Κουνίστρια, Βόλος.

127

Δημοσιεύεται τὸ μουσικολογικὸ ἄρθρο «Ἀποσπάσματα σχέψεων» σε δύο συνέχειες στο περ. Φόρμιγξ 15 και 30/1. Προσπάθεια νὰ ἐκδώσει σε βιβλίο διηγήματά του ναυαγεί.

Απὸ τὸ καλοκαίρι πρέπει νὰ ἀρχισε τὴ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Thomas Gordon *History of the Greek Revolution*, τόμ. I-II, Edinburgh/London², 1844, που του τὴν εἶχε ἀναθέσει ὁ Βλαχογιάννης. Ἡ μετάφραση εἶχε σχεδὸν ολοκληρωθεῖ στις ἀρχές Μαρτίου 1904, πβ. Φύλλα ἐσκορπισμένα, σσ. 35-40. Τα αὐτόγραφα βρίσκονται στα Γ.Α.Κ.

Στο περ. Ἡ Μοῦσα, όπου εἶχε δημοσιευτεῖ τον Ἀπρίλιο «Ὁ Ἀλιβάνιστος», δημοσιεύεται τον Μάιο τὸ ποίημα «Νύχτα βασάνου», γραμμένο το 1878, καθὼς και τὸ πρῶτο μέρος τῆς μετάφρασης τοῦ Christie Dutton «Ἡ ἐπέτειος τῆς συμφορᾶς», μετάφραση που δημοσιεύεται ολόκληρη το 1908.

Καπνίζει ἀπὸ χρόνια μανιωδῶς. Γράφει στις 24 Νοεμβρίου στον Βλαχογιάννη: «Τώρα, νὰ μοῦ στείλῃς ταχυδρομικῶς μισὴν ὀκτὰ τσιγαρέττα ψιλὰ Ἀγρινίου, τοῦ Βάρκα []».

177

Ἀπὸ τὴν ἀ δημοσίευση
Φωτ. Δημητρακόπουλος

178

*«Το Μποστάνι», φωτ. Merlier όπως φαίνεται από τον Άη Σώστη
«Ω, να τα προικιά μου» (Η Φόνισσα)*

128

179

179

Φωτ. Merlier. Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, φωτ. 34, 51
Από τον Άη Σώστη όπου πνίγεται η Φόνισσα

180

Ο Αλιβανιστος

Ἀφοῦ ἐβάδισαν ἐπὶ τινὰ ὄραν, ἀνά τὴν
βαθεῖαν σὺνδρενδρον κοιλάδα, ἡ θεῖα Μο-
λώτα κ' ἡ Φωλιῶ τῆς Πέρδικας καὶ ἡ Ἀ-
φέντρα τῆς Σταματρίζενας, τέλος ἐφθασαν
εἰς τὸ Δασκαλειό. Αἱ τελευταῖαι ἀκτίνες τοῦ
ἡλίου ἐχρύσωσαν ἀκόμη τὰς δύο ράχεις, ἔν-
θεν καὶ ἔνθεν τῆς κοιλάδος. Κάτω, εἰς τὸ
δάσος τὸ πυκνόν, βαθεῖα σχιὰ ἡπλοῦτο. Κορ-
μοὶ κισσοτεφεῖς καὶ κλώνες χιαστοὶ ἐσχημά-
τιζον ἀνήλια συμπλέγματα, ὅπου μεταξὺ τῶν
φύλλων ἠκούοντο ἀτελείωτοι ψιθυρισμοὶ ἐρώ-
των. Εὐτυχῶς τὸ δάσος ἐνομιζέτο κοινῶς
ὡς στοιχειωμένον, ἄλλως θὰ τὸ εἶχε κατα-
στρέψει κι' αὐτὸ πρὸ πολλοῦ ὁ πέλεκυς τοῦ
ὕλοτόμου. Αἱ τρεῖς γυναῖκες ἐπάτουν πότε
ἐπὶ βρύων μαλακῶν, πότε ἐπὶ λίθων καὶ χα-
λικῶν τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους. Ἡ ψυχὴ κ' ἡ
καρδοῦλα τῶν ἐδρῶσισθῆ, ὅταν ἐφθασαν εἰς
τὴν βρύσιν τοῦ Δασκαλειοῦ.
Τὸ δροσερὸν νῆμα ἐξέρχεται ἀπὸ μίαν
σπηλιάν, περὶ ἀπὸ μίαν κουφάλαν χιλιετοῦς
δένδρου, εἰς τὴν ρίζαν τοῦ ὁποίου βαθεῖα
γοῦρνα σχηματίζεται. Ὅλος ὁ βράχος ἀνω-
θεν στάζει ὡσάν ἀπὸ ρευστοῦς μαργαρίτας
καὶ τὸ γλυκὺ κελάρυσμα τοῦ νεροῦ ἀναμι-
γνύεται μὲ τὸ λάλον μινύρισμα τῶν κοσσύ-
φων. Ἡ θεῖα Μολῶτα, ἀφοῦ ἔπιεν ἀφθονον
νερόν, ἀφήσασα εὐφρόσυνον στεναγμὸν ἀνα-
ψυχῆς, ἐκάθισεν ἐπὶ γχαμαλοῦ βράχου διὰ
νὰ ξεποστᾶσθ. Αἱ δύο ἄλλαι ἔβαλαν εἰς τὴν
βρύσιν, παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ δένδρου τρεῖς στά-
μνες καὶ τὰ κανάτια, τὰ ὅποια ἔφεραν μαζῆ
των, διὰ νὰ τὰ γαμίσουν. Ἐπτα ἀφοῦ ἔπιαν
καὶ αὐταὶ νερόν, ἐκάθισαν ἡ μία παραπλεύ-
ρως τῆς γραίας ἡ ἄλλη κατέναντι κι' ἀρχι-
σαν νὰ ὁμιλοῦν.
— Πῶς ἀλγεῖ παπᾶς ; εἶπεν ἡ θεῖα Μο-
λώτα.
Ἡ γραία ἦτο ἰδιόρρυθμος εἰς τὴν γλῶσ-
σάν της. Ἐτραυλίζε καὶ ἀπέκοπτεν ὄχι μόνον
συλλαβάς, ἀλλὰ τὰ ἄρθρα καὶ ἄλλα μό-
ρια.
— Νύχτωσε, θὰ πῶ ἰ προσέθηεν ἡ
Φωλιῶ.
— Τᾶ, τί λογαῖτε ; ἐπέφερον ἡ Ἀφέντρα.
Ἐβρίσκοντο κ' αἱ τρεῖς, ἀπὸ τῆς ἡμέρας
ἐκείνης τοῦ Μ. Σαββάτου, εἰς τὸν Ἀι-Γιάν-
νη, στὸν Ἀσέληνο. Ἦτον ἔρημον παλιὸν
μοναστηράκι. Ἐίχε γνωσθῆ ὅτι ὁ παπᾶ-Γα-
ρόφαλος ὁ Σωσμένος, εἰς ἐκ τῶν ἱερῶν τῆς
πόλεως, θὰ ἤρχετο εἰς τὸν Ἀι-Γιάννην,
στὸν Ἀσέληνον, διὰ νὰ κάμῃ Πάσχα εἰς
τοὺς αἰγοβοσκούς τῶν ἀγρίων ἐκεῖνων με-
ρῶν. Αἱ τρεῖς αὐταὶ καὶ τινὰ ἄλλα πρόσωπα
ἀπὸ τὴν πόλιν. ἀγαπῶντες τὴν ἐξοχὴν, εἰ-
γον ἔλθει, γάρ, τοῦ Πίσχα. πρὶν νὰ ξεκι-
νήσῃ ὁ παπᾶς. Ἀλλ' ὅμως ἐνύκτωνεν ἤδη
καὶ ὁ παπᾶ Γαρόφαλος δὲν εἶχε φανῆ ἀκόμη.
— Εἶνε ἀργοστόλιστος, θὰ πῶ, ἐπέφε-
ρεν ἡ Φωλιῶ ἡ Πέρδικα.

181

Ἡ ἀρχὴ τοῦ αυτογράφου. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος.
181-183; Φωτ. Δημητρακόπουλος

130

Ο ΑΛΙΒΑΝΙΣΤΟΣ

ΠΑΣΧΑΛΙΝΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΥΠΟ Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ἀφοῦ ἐβάδισαν ἐπὶ τινὰ ὄραν, ἀνά τὴν
βαθεῖαν σὺνδρενδρον κοιλάδα, ἡ θεῖα Μο-
λώτα κ' ἡ Φωλιῶ τῆς Πέρδικας κ' ἡ Ἀφέντρα τῆς
Σταματρίζενας, τέλος ἐφθασαν εἰς τὸ Δασκαλειό. Αἱ
τελευταῖαι ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἐχρύσωσαν ἀκόμη
τὰς δύο ράχεις, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς κοιλάδος. Κάτω,
εἰς τὸ δάσος τὸ πυκνόν, βαθεῖα σχιὰ ἡπλοῦτο. Κορ-
μοὶ κισσοτεφεῖς καὶ κλώνες χιαστοὶ ἐσχημάτιζον
ἀνήλια συμπλέγματα, ὅπου μεταξὺ τῶν φύλλων ἠκούοντο
ἀτελείωτοι ψιθυρισμοὶ ἐρώτων. Εὐτυχῶς τὸ δάσος
ἐνομιζέτο κοινῶς ὡς στοιχειωμένον, ἄλλως θὰ τὸ εἶχε
καταστρέψει κι' αὐτὸ πρὸ πολλοῦ ὁ πέλεκυς τοῦ
ὕλοτόμου. Αἱ τρεῖς γυναῖκες ἐπάτουν πότε ἐπὶ
βρύων μαλακῶν, πότε ἐπὶ λίθων καὶ χαλικῶν τοῦ
ἀνωμάλου ἐδάφους. Ἡ ψυχὴ κ' ἡ καρδοῦλα τῶν
ἐδρῶσισθῆ, ὅταν ἐφθασαν εἰς τὴν βρύσιν τοῦ
Δασκαλειοῦ.

Τὸ δροσερὸν νῆμα ἐξέρχεται ἀπὸ μίαν σπηλιάν,
περὶ ἀπὸ μίαν κουφάλαν χιλιετοῦς δένδρου, εἰς
τὴν ρίζαν τοῦ ὁποίου βαθεῖα γοῦρνα σχηματίζεται.
Ὅλος ὁ βράχος ἀνωθεν στάζει ὡσάν ἀπὸ ρευστοῦς
μαργαρίτας καὶ τὸ γλυκὺ κελάρυσμα τοῦ νεροῦ
ἀναμιγνύεται μὲ τὸ λάλον μινύρισμα τῶν κοσσύ-
φων. Ἡ θεῖα Μολῶτα, ἀφοῦ ἔπιεν ἀφθονον νερόν,
ἀφήσασα εὐφρόσυνον στεναγμὸν ἀναψυχῆς, ἐκάθισεν
ἐπὶ γχαμαλοῦ βράχου διὰ νὰ ξεποστᾶσθ. Αἱ δύο
ἄλλαι ἔβαλαν εἰς τὴν βρύσιν, παρὰ τὴν ρίζαν
τοῦ δένδρου τρεῖς στάμνες καὶ τὰ κανάτια, τὰ
ὅποια ἔφεραν μαζῆ των, διὰ νὰ τὰ γαμίσουν.
Ἐπτα ἀφοῦ ἔπιαν καὶ αὐταὶ νερόν, ἐκάθισαν ἡ
μία παραπλεύρως τῆς γραίας ἡ ἄλλη κατέναντι
κι' ἀρχισαν νὰ ὁμιλοῦν.

— Πῶς ἀλγεῖ παπᾶς ; εἶπεν ἡ θεῖα Μολῶτα.

Ἡ γραία ἦτο ἰδιόρρυθμος εἰς τὴν γλῶσσάν της.
Ἐτραυλίζε καὶ ἀπέκοπτεν ὄχι μόνον συλλαβάς,
ἀλλὰ τὰ ἄρθρα καὶ ἄλλα μόρια.

— Νύχτωσε, θὰ πῶ ἰ προσέθηεν ἡ Φωλιῶ.

— Τᾶ, τί λογαῖτε ; ἐπέφερον ἡ Ἀφέντρα.

Ἐβρίσκοντο κ' αἱ τρεῖς, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης
τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, εἰς τὸν Ἀι-Γιάννην,
στὸν Ἀσέληνο. Ἦτον ἔρημον παλιὸν μοναστηράκι.
Ἐίχε γνω-

182

Ο ΑΛΙΒΑΝΙΣΤΟΣ

[Πασχαλινὸ διήγημα ὑπὸ Α. Παπα-
διαμαντῆ]

Ἀφοῦ ἐβάδισαν ἐπὶ τινὰ ὄραν, ἀνά τὴν
βαθεῖαν σὺνδρενδρον κοιλάδα, ἡ θεῖα Μο-
λώτα κ' ἡ Φωλιῶ τῆς Πέρδικας καὶ ἡ Ἀ-
φέντρα τῆς Σταματρίζενας, τέλος ἐφθασαν
εἰς τὸ Δασκαλειό. Αἱ τελευταῖαι ἀκτίνες τοῦ
ἡλίου ἐχρύσωσαν ἀκόμη τὰς δύο ράχεις, ἔν-
θεν καὶ ἔνθεν τῆς κοιλάδος. Κάτω, εἰς τὸ
δάσος τὸ πυκνόν, βαθεῖα σχιὰ ἡπλοῦτο. Κορ-
μοὶ κισσοτεφεῖς καὶ κλώνες χιαστοὶ ἐσχημά-
τιζον ἀνήλια συμπλέγματα, ὅπου μεταξὺ τῶν
φύλλων ἠκούοντο ἀτελείωτοι ψιθυρισμοὶ ἐρώ-
των. Εὐτυχῶς τὸ δάσος ἐνομιζέτο κοινῶς
ὡς στοιχειωμένον, ἄλλως θὰ τὸ εἶχε κατα-
στρέψει κι' αὐτὸ πρὸ πολλοῦ ὁ πέλεκυς τοῦ
ὕλοτόμου. Αἱ τρεῖς γυναῖκες ἐπάτουν πότε
ἐπὶ βρύων μαλακῶν, πότε ἐπὶ λίθων καὶ χα-
λικῶν τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους. Ἡ ψυχὴ κ' ἡ
καρδοῦλα τῶν ἐδρῶσισθῆ, ὅταν ἐφθασαν εἰς
τὴν βρύσιν τοῦ Δασκαλειοῦ.

Τὸ δροσερὸν νῆμα ἐξέρχεται ἀπὸ μίαν
σπηλιάν, περὶ ἀπὸ μίαν κουφάλαν χιλιετοῦς
δένδρου, εἰς τὴν ρίζαν τοῦ ὁποίου βαθεῖα
γοῦρνα σχηματίζεται. Ὅλος ὁ βράχος ἀνω-
θεν στάζει ὡσάν ἀπὸ ρευστοῦς μαργαρίτας
καὶ τὸ γλυκὺ κελάρυσμα τοῦ νεροῦ ἀναμι-
γνύεται μὲ τὸ λάλον μινύρισμα τῶν κοσσύ-
φων. Ἡ θεῖα Μολῶτα, ἀφοῦ ἔπιεν ἀφθονον
νερόν, ἀφήσασα εὐφρόσυνον στεναγμὸν ἀνα-
ψυχῆς, ἐκάθισεν ἐπὶ γχαμαλοῦ βράχου διὰ
νὰ ξεποστᾶσθ. Αἱ δύο ἄλλαι ἔβαλαν εἰς τὴν
βρύσιν, παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ δένδρου τρεῖς στά-
μνες καὶ τὰ κανάτια, τὰ ὅποια ἔφεραν μαζῆ
των, διὰ νὰ τὰ γαμίσουν. Ἐπτα ἀφοῦ ἔπιαν
καὶ αὐταὶ νερόν, ἐκάθισαν ἡ μία παραπλεύ-
ρως τῆς γραίας ἡ ἄλλη κατέναντι κι' ἀρχι-
σαν νὰ ὁμιλοῦν.

— Πῶς ἀλγεῖ παπᾶς ; εἶπεν ἡ θεῖα Μο-
λώτα.

Ἡ γραία ἦτο ἰδιόρρυθμος εἰς τὴν γλῶσ-
σάν της. Ἐτραυλίζε καὶ ἀπέκοπτεν ὄχι μόνον
συλλαβάς, ἀλλὰ τὰ ἄρθρα καὶ ἄλλα μό-
ρια.

— Νύχτωσε, θὰ πῶ ἰ προσέθηεν ἡ
Φωλιῶ.

— Τᾶ, τί λογαῖτε ; ἐπέφερον ἡ Ἀφέντρα.

Ἐβρίσκοντο κ' αἱ τρεῖς, ἀπὸ τῆς ἡμέρας
ἐκείνης τοῦ Μ. Σαββάτου, εἰς τὸν Ἀι-Γιάν-
νη, στὸν Ἀσέληνο. Ἦτον ἔρημον παλιὸν
μοναστηράκι. Ἐίχε γνωσθῆ ὅτι ὁ παπᾶ-Γα-
ρόφαλος ὁ Σωσμένος, εἰς ἐκ τῶν ἱερῶν τῆς
πόλεως, θὰ ἤρχετο εἰς τὸν Ἀι-Γιάννην,
στὸν Ἀσέληνον, διὰ νὰ κάμῃ Πάσχα εἰς
τοὺς αἰγοβοσκούς τῶν ἀγρίων ἐκεῖνων με-
ρῶν. Αἱ τρεῖς αὐταὶ καὶ τινὰ ἄλλα πρόσωπα
ἀπὸ τὴν πόλιν. ἀγαπῶντες τὴν ἐξοχὴν, εἰ-
γον ἔλθει, γάρ, τοῦ Πίσχα. πρὶν νὰ ξεκι-
νήσῃ ὁ παπᾶς. Ἀλλ' ὅμως ἐνύκτωνεν ἤδη
καὶ ὁ παπᾶ Γαρόφαλος δὲν εἶχε φανῆ ἀκόμη.

— Εἶνε ἀργοστόλιστος, θὰ πῶ, ἐπέφε-
ρεν ἡ Φωλιῶ ἡ Πέρδικα.

183

184

Παναγία η Εικονίστρια. Σκιαθός

ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΩΝ "ΝΕΩΝ."

ΜΙΚΡΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΥΠΟ

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

(Συνέχεια εκ του χθεσινού)

Ὁ ἐπίλογος τῶν νοουσιῶν μου πρὸς τὸν Ἰάκωβον, ὡς εἶγγιστα, θὰ εἶχεν οὕτω :

— Καὶ τί κάθουσι τώρα; Δὲν πᾶς στὸ σπῆτι; Ἐφαγες;.... Δὲν ἔφαγες (ὁ φίλος μου ἔσεισε τὴν κεφαλὴν, σχεδὸν ἀνένευσε). Δὲν μαζώνουσι καὶ σὺ, ἐπὶ τέλους;.... Ἐκεῖν' ἡ χριστιανὴ δὲν ἔχει ψυχὴ, ποῦ σὲ καρτερεῖ τόσες ὥρες στὸ σπῆτι;... Τὰ παιδάκια σου ποῦ περιμένουν, πότε νὰ φανῇ ὁ πατέρας... ὡς ποῦ νὰ τὰ καταβάλλῃ ἡ νύστα, ν' ἀποκοιμηθοῦν.

Μοῦ ἐφάνη πῶς εἶδα δάκρυον νὰ στίβῃ εἰς τὰ ματόκλαδά του. Ἐξάρνα :

— Πᾶμε, μοῦ εἶπεν.

Ἐσηκώθη νὰ τὸν προκίμῃ δι' ὀλίγα βήματα κ' ἐξήλθομεν. Εἶδα ὅτι ὁ Ἰάκωβος ἐπαρπατοῦσε ὀλίγον εἰς τὸν δρόμον. Μ' ἐπίσασε, μοῦ ἐσφιγξε τὸν βραχίονα καὶ μοῦ ἐσφύριξε :

— Πᾶμε ὡς τὸ σπῆτι!

Ὀλίγα βήματα παρκαπάνω, ἀρχίζεν ἕνα «καλδερμί» πηλατινὸν λιθόστρωτον πέρα πέρα, ἔλισθηρὸν καὶ ἀνωφερές. Τοῦτο ἔφερε πρὸς ἕνα στενὸν, δεξιά, καὶ δεκάδας τινὰς ἐτημάτων πέραν τοῦ στενοῦ ἤτον ἡ οἰκία τοῦ Ἰακώβου Α....

Ὁ φίλος, μὲ ὄλην τὴν μέθην του, εἶχεν ὑστεροβουλίαν τινὰ, ἀπαιτῶν νὰ τὸν συνοδεύσω μέχρι τῆς οἰκίας. Ἐγὼ, βλέπων ὅτι περίεργε, δυσπίστως ἔχων πρὸς τὸ λιθόστρωτον, τὸ ἀνωφερές, εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ὁποῦοι κρημνὸς ἠνοίγετο πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, ἐθεώρησα χρέος μου νὰ τὸν προκίμῃ εὖς τὴν σκάλαν τῆς οἰκίας, σκάλαν λιθίνην, ἐξωτερικὴν, ἐκεῖ νὰ τὸν ἀποχαιρετίσω καὶ νὰ φύγω. Ἀλλ' ὅταν ἐβήσαμεν ἔμπροσθεν τῆς σκάλας, ἐκεῖνος ἀπήτησε νὰ συνανέλθω μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν.

Ἐγὼ εἶπα «καληνύχτα», ἐδοκίμασα

— Ὡς πότε θὰ φέρνεις ἐταί, σκυλι μαῦρο;.... Δὲν ἔχεις νοῦ στὸ κεφάλι σου. Δὲν ἔχεις ἐννοίαν στὸ μυαλό σου, δὲν ἔχεις αἰσθημὰ στὰ στήθια σου;.... Δὲν συλλογιέσαι ποῦ ἔχεις παιδιά..... κοιμῶνται νησιτικά νὰ σὲ περιμένουν, πότε νὰ ἔλθης.... Δὲν το χόρτασες πλεῖν, τὸ ζῆμο;.... Ὅλο νὰ μπεκροτίνης μὲ τοὺς φίλους σου.... ποῦ σοῦ θέλουν πολὺ τὸ καλό σου! Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ σου πίσω τους, καὶ δὲν μπορεῖς νὰ κάμῃς μιὰν ὥρα χωρὶς αὐτούς!....

Αὐτὸ ἦτο μόνον τὸ προοίμιον ἐφαινετο ὅτι εἶχε νὰ πῆ καὶ ἄλλα. Μὲ ἀγριοκῦτταξεν ἐμὲν, μιά, ὅταν εἶπε γιὰ τοὺς φίλους τοῦ συζύγου της, ποῦ ἀκολλήθη ἡ ψυχὴ τοῦ πίσω τους.»

Ἐγὼ ἐδραῖξα τὴν στιγμὴν, ὅπου ἤθελε νὰ πάρῃ τὴν ἀναπνοήν της, διὰ νὰ εἶπω δύο λίξεις, καὶ πάρωτα νὰ γείνω ἀφαντος, τὸ ταχύτερον.

— Μὰ, ἂν ἐνοῆς κ' ἐμένα, κυρά μου... Καληνύχτα σας!

Μόλις εἶχα ὀρχίσαι, καὶ εὐθὺς μετεμελήθη ἡ ζήτη ἐδοκίμασα νὰ εἶπω κατὶ τι ἔθεν ἐπίφερα ἀποτόμως «Καληνύχτα σας», κ' ἐπειδὴ ὁ Ἰάκωβος, ἀναυδος καθὼς ἦτο, μοῦ εἶχεν ἀφήσει ἐλευθερὸν τὸν βραχίονα, ἐστράφη, καὶ κατέβη πηδῶν ἀνὰ τρία τὰ λευκά, ἀσβεστομάγια σκαλοπάτια.

Ἀπεμκρύνθη ἀναλογιζόμενος σωρὸν πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐφούσκωναν μὲς μου ὡς κύμα. Ὄκτερ τὸν Ἰάκωβον, ἔσον καὶ τὴν νεαρὰν σύζυγόν του. Ἐλεγα ἰδὼς εἰς νῆος ἀγαθὸς, εὐθὺς τὴν ψυχὴν, δύναται νὰ κυριευθῇ ἀπὸ ὀλίθριον ἐλάττωμα ἀγαπῶν θερμῶς, καὶ ὁμῶς ἀνίκανος νὰ γίνεταί χρησίμος εἰς τοὺς ἀγαπωμένους ἀξίος αὐτῆς ἀγάτης, καὶ ὁμῶς νὰ γίνεταί ἀντιπαθητικὸς ὡς ἐκ τῆς ἐλαττώματός του!... Πῶς δύναται ἀπαλλαγῆν ν' ἀδικῇ τὸν ἑαυτὸν του, ἀδικῶν τοὺς οἰκείους του, καὶ νὰ χάσῃ τὸ πᾶν, χανόμενος αὐτὸς!

Ἐπαῖτα πάλιν, ἀφῆνα τὸν Ἰάκωβον, κ' ἐπίστρεψα εἰς τὰ κατ' ἐμέ. Βίβλια. ἡ τρίτη ἐπέλεψη μου εἶχεν ἄδικον νὰ μὲ συμπεριλάβῃ εἰς τὸν ἀφορισμὸν τὸν κατὰ τῶν «φίλων» τοῦ συζύγου της. Κι ὁμῶς, δυνατὸν νὰ εἶχε καὶ δίκαιον! Δύτην τὴν φορὰν δὲν εἶχα πῆ μαζὶ του ἄλλοτε ὁμῶς

131

ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΚΟΥΝΙΣΤΡΙΑ

Η

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΝ Τῆ ΚΗΣΩ ΣΧΙΑΘΩ

ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΕΙΚΟΝΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

ΤΗΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ

ΕΙΚΟΝΙΣΤΡΙΑΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΥΠΟ

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ

ΣΚΙΑΘΙΟΥ

Ἐκδόεται δωδμήν

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΥΘΥΜΙΑΔΟΥ

(Ἐπιμελεῖται Ἄλ. Παπαδιαμαντή)

ΕΝ ΒΟΛΩ

ΤΥΠΟΙΣ Α. ΚΑΡΑΒΑΤΣΕΛΟΥ

1903

186

Από την ἀ δημοσίευσή. Φύλλα ἐσορπισμένα, πίν. 50

185

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ ΔΥΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ

187

Η Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως του Γόρδωνος.
Αγγελία της μεταφράσεως (1903), σ. 1 του δίφυλλου.
Φύλλα έσχορπισμένα, πίν. VII

132

Ἡ «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως» τοῦ Ἀγγλοῦ φιλέλληνοσ Θωμᾶ Γόρδωνοσ («Th. Gordon's History of the Greek Revolution 2nd ed. 1848») εἶναι ἐν τῶν σπουδαιοτάτων, τὸ σπουδαιοτάτον ἴσως τῶν ἐπὶ σημερινῶν Ἑυρωπαίων, μετασχόντων τοῦ ἐπιελευθερίας ἀγῶνοσ τῶν Ἑλλήνων, ἐκδοθέντων συγγραμμάτων, ἀποτελοῦν πολὺτιμον πηγὴν καὶ ἀπαραίτητον εἰς πάντα φίλον τῆσ ἐθνικῆσ ἱστορίας ἐφόδιον εἰς γνῶσιν αὐτῆσ. Ὁ φιλέλλην συνταγματάρχης Γόρδων κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ ἔτοσ 1825 (βλ. I. Θ. Κολοκοτρώνη «Ὀμίρασ λέξεισ εἰσ ἀνασκευὴν ἡμερημίετῆσ τινοσ περικοτῆσ τῆσ Ἑλληνικῆσ ἱστορίας τοῦ κ. Σ. Τρικοῦπῆ» σελ. 3) ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸσ τῆσ εἰσ Πειραιῶ ἑκστρατείας τῷ 1826, διέμεινε δὲ ἐπὶ μακρὸν ἔσπερον ἐν Ἑλλάδι, κατασχὼν ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα ἐπὶ τῆσ βασιλείασ Ὀθωνοσ. Ὁ ἔτεροσ Ἀγγλοσ ἱστοριογράφοσ τῆσ Ἑλληνικῆσ Ἐπανάστασεωσ G. Finlay, ὁ ὅσπον φειδωλὸσ περὶ τοὺσ ἐπαίνοσ, ἐπαινεῖ τὸν Γόρδωνα (ἐκδ. α', τόμ. Β', σελ. 129 τῆσ ἱστορίας αὐτοῦ) διὰ τὴν ἐξοχὸν ἀκρίθειαν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ψέγει δὲ τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν Σ. Τρικοῦπῆν ὡσ παραλαβόντα αὐτολεξεῖ πλείστας περιγραφὰσ ἱστορικῶν γεγονότων ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Γόρδωνοσ καὶ μὴ μνημονεύοντα τῆσ πηγῆσ. Ὁ Τρικοῦπῆσ ὁμολογῶν τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματοσ, δικαιολογεῖται ἐν σελ. 299 τῆσ ἱστορίας αὐτοῦ (ἐκδ. γ'). Δικαίωσ καὶ ὁ Γόρδων αὐτοσ καυχᾶται ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, βεβαιῶν ὅτι οὐδὲ λέξιν

188

Η σ. 2 της δίφυλλης αγγελίας έκδοσης της μετάφρασης της
Ιστορίας του Γόρδωνος

ἔγραφε μὴ ἐξακριβωθείσαν πρότερον δι' ἀμέσοσ ἐρεῦνησ καὶ ἀνακρίσεωσ τῶν καταλλήλων προσώπων.

Νομίζω ὅτι παρέχω χρησιμώτατον ἀνάγνωσμα εἰσ πάντα φιλαργνώστην καὶ φιλοστορα, μάλιστα δὲ εἰσ τοὺσ ιδιαίτερον περὶ τὴν μελέτην τῆσ ἱστορίας τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνοσ ἀσχολουμένιοσ, ἀγγέλλω τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν τοῦ πολυτίμου συγγράμματοσ τοῦ Γόρδωνοσ κατὰ μετὰφρασιν φιλοτεχνηθείσαν χάριν ἔμοσ ἐπὶ τοῦ ἐξόχου λογιῶν φίλου μου κ. Ἀλεξάνδρου Παππαδιαμάντη, βαθέοσ γνώστον τῆσ Ἀγγλικῆσ γλώσσεσ καὶ ἀριστοτέχρον χειριστοῦ τῆσ Ἑλληνικῆσ.

Ἡ μετάφρασισ τοῦ ὅλου ἔργου θὰ ἵποτελεῖται δύο τόμοιοσ ἐξ 600 ἔωσ 700 σελίδων ἑκαστον σχήματοσ μεγάλου ὄρθου. Ἡ συνδρομὴ τῶν δύο τόμων προπληρωμένη εἶναι δραχμαὶ 15.

Πᾶσα αἰτησισ ἀπευθύνεται πρὸσ τὸν ἐκδότην Ἰωάννην Βλαχογιάννην, εἰσ Ἀθήνασ.

189

Η σ. 3 της δίφυλλης αγγελίας έκδοσης της μετάφρασης της
Ιστορίας του Γόρδωνος

Τομείς
 της
 Διεύθυνσης Γεωγραφικών
 και των αναγκαίων αλφάβητων
 εινδολογίας και ποσειών.

υπό θωκεν Γόρδωνος
 σφαιματ μεσολογίας εν τω εδμηματι
 σφαιματ, και εινδολογίας αναγκαίων
 εν τω σφαιματι.

Μεταφραση εν τω τμήματι
 εν τω Β' τόμω, εν τω έτη 1847

Τομείς Β'.

μελέων Γεωγραφικών

190

133

Η αρχή της μετάφρασης του Β' τόμου του Θ. Γόρδωνος,
 Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης,
 Φύλλα έσχορπισμένα, πίν. 3

208 Γ. Βλαχογιάννης, φωτ. Merlier
208-209: Παπαδιαμάντης και Σκιαθός, φωτ. 28, 16

Ὁ Καλλιτέχνης, Φεβρ. 1912:

σ. 388: Ὅσον ὀλίγον ἤσχολήθη περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ὁ ἀγαθώτατος τὴν καρδίαν ἄνθρωπος αὐτός, τόσον πολὺ ἤσχολήθη μετὰ σκοπι(σ. 389)μότητος φίλου ἐγκαρδίου καὶ πολυτίμου ἀρωγοῦ πρὸς ἀτυχήσαντας συναδέλφους του. Δὲν ἔχω δικαίωμα σήμερον ν' ἀναφέρω ὀνόματα, ἀλλ' εἶνε πασίγνωστον, ὅτι τὰς τελευταίας τραγικὰς ἡμέρας τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅτε δὲν ὑπῆρχε διὰ τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν συγγραφέα ἐργασία ἐν Ἀθήναις, αὐτὸς κατέστησε ἠπιώτερας (sic) καὶ φίλος πιστὸς εἰς τὴν μνήμην καὶ μετὰ θάνατον αὐτὸς ἐνήργησε διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἐπίστον τοῦ Βλαχογιάννην.
 εἰς τὴν
 Δὲν ἔχω μετὰ τὴν οὐρανία,
 καὶ τὴν ἐπιτομήν, καὶ μετὰ τὴν
 ἔξοδον δαυδαῖος καὶ αἰδέων
 ἀδελφῶν μου.
 4 Μαΐου
 Α. Α. Α. Α.

Ἀγαθὸν ἄνθρωπον,

ἔγραβα καὶ τὴν αὐτὴν 7 Μαΐου, ἐπει-
 ρῶν ἐπὶ αὐτῶν. Ἀπὸ τὴν ἑορταστικῆν καὶ
 ἀνταρτικῆν δὲν εἶχε ἔγγραφα. Ὁ ἄριστος
 καὶ ἄλλοι εἶπε καὶ δὲν οὐκ ἔλαβα,
 350 δραχ. 4 1/2 μῆνες, ἐπὶ δὲν
 δὲν εἶχε ἔγγραφα νὰ εἰσπράξω.
 Ἡ ἀνταρτικὴ, καὶ αὐτὴν οὐκ ἔλαβα ἀλλὰ,
 δὲν ἔλαβα δὲν εἶχε ἀνταρτικῆν καὶ
 ἄλλοι. Καθὼς δὲν εἶχε ἐπιτομὴν
 τὸ δὲν εἶχε, καὶ ἄλλοι ἔλαβα δὲν
 καὶ ἐπιτομῶν. Μήπως εἶχε ἐπιτομῶν
 δὲν εἶχε ἐπιτομῶν; Ἡ αὐτὴ
 καὶ ἄλλοι εἶχε καὶ ἄλλοι, καθὼς
 εἶχε καὶ ἄλλοι ὅτι εἶχε καὶ ἄλλοι
 ἔλαβα.
 εἶχε ἀνταρτικῆν καὶ ἐπιτομῶν
 Μαΐου 10
 1905. Α. Α.

Αρχεῖο Merlier. Φωτ. Δημητρακόπουλος

1 9 0 5

18 Ἀπριλίου: Θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ του.
 Δημοσιεύει: «Ὁ χορὸς εἰς τοῦ κ. Περιάνδρου» (Σκρίπτ 4/1), «Γυνὴ πλέουσα» (εφ. Μεταρρύθμισις 15-22/2), «Ἡ χίρα τοῦ Νεομάρτυρος» (περ. Ἀκρίτας, Μάρτιος), «Ἡ ἄκκληρη» (Ἀκρόπολις 17/4), «Ἡ Ἀποσώστρα» (περ. Ὁ Νουμᾶς 8/5), «Ὁ Πεντάρφανος» (Παναθήναια 31/8), «Ἡ Μαούτα» (Παναθήναια 31/10).
 Μεταφράζει: Μπρετ Χαρτ, Ἡ καλὴ τύχη τοῦ Ρώριν Κάμπ, Ἀλφρέδος Κλαρκ, Ἡ εὑρεσις τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ, καὶ τα δυο στις ἐκδόσεις «Πανδώρα», Βιβλιοθήκη ἐκλεκτῶν μυθιστορημάτων καὶ διηγημάτων. Ἐν Ἀθήναις, Μπέκ καὶ Μπάρτ, το πρῶτο στον πρῶτο τόμο τῆς «Πανδώρας» καὶ το δεύτερο στον τέταρτο αυτοτελῶς. Βλ. τώρα τις ανατυπώσεις τους ἀπὸ τον Λάμπρο Καμπερίδη, Ἀπὸ τὸν Μπρετ Χαρτ στὸν Παπαδιαμάντη, Ἐκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1992, καὶ τον Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο, Ἀργοναυτικαὶ διηγήσεις, Ἐκδόσεις Λήθη, Αθήνα 1993, καὶ Ἀλφρέδου Κλάρκ, Ἡ εὑρεσις τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ, Ἐκδόσεις Ἀρμός, Αθήνα 1996.
 Δημοσιεύει τὸ ἀρθρο «Ἡ δίψα τοῦ Δαυὶδ» (εφ. Ἐφημερίς 6/1) καὶ τὴ νεκρολογία «Γεώργιος Εὐθυμιάδης, Λαμιαῖος» (εφ. Μεταρρύθμισις 19/2).

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Η ΧΗΡΑ ΤΟΥ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

(Διήγημα)

Ὁ ἄλιος εἶχε δύσει πρὸ μικροῦ καὶ ἤδη ἀρχισε νὰ νυκτώνῃ. Ὁ Γιάννης ὁ Μουτζούρης, μὲ τὸ γαϊδουράκι τοῦ φορτωμένο ξυλάρια καὶ χαμοκλάδα, ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὸ χωράφι. Ἀπὸ τὴν μακρὰν ἀμμὸν τὴν ἐκτεινομένην παρὰ τὸν αἰγιαλὸν, εἶχεν ἀναβῆ τὸν λοφίσκον, ἐπάνω εἰς τὸν ὁποῖον ἐλεύκαζον τὰ Μνημούρια, ἦτοι τὸ κοιμητήριον, πρὸς δυσμὰς τῆς πολίχνης, καὶ παρεπορεύετο τὸν χαμηλὸν λιθοκτιστὸν περιβόλον, τὸν ὁποῖον εἶχε κτίσει πρὸ ὀλίγου πέραξ τοῦ τάφου ἡ δημοτικὴ ἀρχή.

Ἡ σελήνη ἐφεγγεν ἀποβραδῆς. Ἐσῶθεν τοῦ μικροῦ τοίχου, ὁ μπάριμπα Γιάννης εἶδε μίαν σκιάν νὰ ἴσταται ἀνωθεν ἐνὸς τάφου, καὶ ποτε νὰ κλίνει εἰς τὰ ἔμπρὸς, ὡς νὰ ἔκαμνε γονυκλισίας, ἢ νὰ ἔσκαπτε τὴν πικρὰν μονχλασμένην γῆν. Ὁ Γιάννης ἐπαραξενεύθη. Ἐστάθη μίαν στιγμὴν κ' ἐκύτταξε. Ἐπειτα ἐφώνησεν εἰς τὸ ὄναριόν του, τὸ ὁποῖον εἶχε προβῆ ὀλίγα βήματα, τὴν συνήθη συλλαβὴν εἰς ἣν ὑπῆκουεν ἐκεῖνο διὰ τὰ σταθῆ. Τὸ ζῶον ἐσταμάτησε, καὶ ὁ Γιάννης, περίεργος ἔτρεξε πρὸς τὴν πύλιν τοῦ Κοιμητηρίου.

Δὲν εἶχον παρέλθῃ τρία ἔτη ἀφότου εἶχε κατασκευασθῆ ἡ πύλη αὕτη, ὅτε εἶχε κτισθῆ ὁ περιβόλος, καὶ τὸ ἐν θυρόφυλλον τῆς πύλης εἶχεν ἐκριζωθῆ ἤδη ἀπὸ τοὺς στρόφιγγάς του κ' ἐκεῖτο καταγῆς. Ὁ Γιάννης ὁ Μουτζούρης εἰσπλάθεν, ἔκαμε τὸν σταυρὸν του πρὸς τοὺς σταυροὺς καὶ τοὺς τάφους, καὶ μὲ τὰ τσαρούχια του τὰ σφηκτοδεμένα περὶ τὰ σφυρά, μὲ τὸ ἐλαφρὸν βῆμά του, ἐφθασε πλησίον τοῦ ὄρωμένου ἀνθρώπου, ὅστις ἀνύποπτος καὶ ἔκδοτος εἰς τοὺς ἰδίους λογισμοὺς του, ἐξηκολούθει νὰ κάμνῃ σταυροὺς καὶ μετανοίας ἐπάνω εἰς τὸ νεκρικὸν χῶμα. Ὅταν ἐπλησίασεν ὁ μπάριμπα Γιάννης εἶδεν ὅτι ὁ τάφος ἐπάνω τοῦ ὁποῖου ἴστατο ὁ ξένος, ἐφαίνετο εἰς τὸ φέγγος τῆς σελήνης πολὺ νεοσκαφῆς, ὃ δὲ ἄνθρωπος ἔφερε σχεδὸν ὡς σχῆμα καλογῆρου. Ἐφόρει ράσσον, πλὴν ὄχι καλυμμαύχιον, ἀλλὰ μαύρην σκούφίαν.

Ὁ Γιάννης τοῦ ἐφώνησεν.

— Ἐ! τί κάνεις ἐδῶ;

Καὶ ἀφοῦ εἶπε τοῦτο, ἦλθε πλησιέστερα. Ὁ ξένος ἦτο γέρον μὲ λευκὴν γενειάδα, ἀγνωστος. Ὁ Γιάννης δὲν τὰν εἶχε ξαναδεῖ ποτέ του.

Ἀπὸ τὴν ἀ' δημοσίευση
Φωτ. Δημητρακόπουλος

Ιανουάριος: Ὑποφέρει ἀπὸ ρευματικούς πόνους στα χέρια καὶ σχεδὸν δὲν μπορεῖ νὰ γράφει, βλ. γράμμα στὴν ἀδελφὴ του Χαρίκλεια, 3 Φεβρ. 1906. Ὁ Βλαχογιάννης τὸν φέρνει στὴ Δεξαμενὴ, ὅπου συχνάζουν πολλοὶ λόγιοι. Ἐκτοτε, καὶ γιὰ ἄλλα δύο χρόνια θα μένει στὴ Δεξαμενὴ, ὥσπου νὰ φύγει οριστικὰ γιὰ Σκιάθο. **Φωτογραφίζεται** -γιὰ πρώτη φορὰ- στὴ Δεξαμενὴ ἀπὸ τὸν φίλο του Παῦλο Νιρβάνα.

15 Οκτωβρίου: Ἄρθρο τοῦ Νιρβάνα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη στα *Παναθήναια* με τίτλο: «Οἱ συγγραφεῖς μας. Α. Παπαδιαμάντης».

Δημοσιεύει: «Ἄφαλτος» (*Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Σκόκου* 1906), «Ἐρμη στὰ ξένα» (*Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει* 1906), «Ρεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταυγούστου» (*Παναθήναια* 15-30/6), «Τὸ φοβίμι» (*Νέον Ἄστου* 5/8), «Οἱ δύο δράκοι» (*Νέον Ἄστου* 8/8), «Ποία ἐκ τῶν δύο» (*Νέον Ἄστου* 12/8), «Ἡ Θεοδικία τῆς δασκάλας» (*Νέον Ἄστου* 15/8), «Τὸ τυφλὸ σοκκάκι» (*Νέον Ἄστου* 19/8), «Τὸ "Νάμι" τῆς» (*Νέον Ἄστου* 21/8), «Σταγόνα νεροῦ» (*Νέον Ἄστου* 28/8), «Ἐξοχικὸν κροῦσμα» (*Νέον Ἄστου* 2/9), «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἀγίου Δεσπότη» (*Νέον Ἄστου* 5/9), «Τὸ θαλάσσωμα» (*Νέον Ἄστου* 13/9), «Κοινωνικὴ ἀρμονία» (*Νέον Ἄστου* 18/9), «Ἡ γραῖα κ' ἡ θύελλα» (*Νέον Ἄστου* 23/9), «Ὁ Διδάχος» (*Νέον Ἄστου* 6/11), «Τὸ ἄνθος τοῦ γιालοῦ» (εφημ. *Ἐστία* 24/12), διήγημα που δημοσιεύεται μεταφρασμένο τὴν ἴδια μέρα στὴν εφ. *Le Monde Hellénique* (24/12), χωρὶς ὄνομα μεταφραστῆ.

Δὲν ἔχει προσεχθεῖ αὐτὴ ἡ ταυτόχρονη συνδημοσίευση. Νὰ πρόκειται ἀραγε γιὰ μετάφραση τοῦ ἰδιοῦ τοῦ Παπαδιαμάντη;

Ἡ εφημερίδα *Le Monde Hellénique* δημοσιεύει τὸ ἐπόμενον ἔτος μετάφραση δύο ἄλλων διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ τὸν Jean Dargos, τὰ ὁποῖα κυκλοφοροῦν καὶ σε αὐτοτελὴ τόμο, στὸν ὁποῖο δὲν συμπεριλαμβάνεται ἡ μετάφραση τοῦ διηγήματος «Τὸ ἄνθος τοῦ γιालοῦ», προφανῶς ἐπειδὴ δὲν ἦταν δική του μετάφραση. Εἶναι τὸ πρῶτο διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη που μεταφράζεται σε ξένη γλῶσσα. «Ἡ Μακραχιστίνα» (*Νέον Ἄστου* 25/12), «Τὸ κρυφὸ Μανδράκι» (εφ. *Ἀλήθεια* 25/12), «Ἡ Ἐομπλιαστήρα» (περ. *Νέα Ζωή*, Δεκέμβριος). Χρησιμοποιεῖ συχνὰ τὸ ψευδώνυμο *Σκεπτικός* σε δημοσιεύσεις διηγημάτων του.

Μεταφράζει: Ερρίκος Σιέγκεβιτς «Ποῦ ὑπάγεις;», (*Ἀκρόπολις* 1/1-30/3).

Δημοσιεύει τὸ θρησκευτικὸ ἄρθρο «Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς» (*Φόρμιγξ* 28/2).

Η ΜΑΚΡΑΚΙΣΤΙΝΑ

Ἡ οἰκογένεια ἐπαίσιμα ἀκριβῶς εἰς τὸ ἔξω δωμάτιον τῆς αὐλῆς, τὸ πρὸς τὸν δρόμον, εἰς μέρος τὸ ὅπου εἰσέβητο ὅτι εἶχαν ἐκλεχθῆ ἑπιτηδεὶς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἢ κυρία ἀπὸ ἄλλων τὸν κόσμον, ἀν ἦτο ἡ δὲ φωνάκλου, νευροπαθῆς καὶ δεξιόμοδος. Τὰ παράθυρα ἀνείκασαν μὲ τὸν ἐνοριακὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀκινδύνων, ὅπου μέγα πλῆθος λαοῦ ἐκκλησιάζετο κατὰ Κυριακῆν.

Ὁ κ. Καίσαρας Ὀρδινάριος, ὡς ἔλεγε τοὺς ἀδελφούς, εἰσέβητο πρὸς τὸν ἀνθρώπου ἀπὸ οἰκογένειαν. Διηγείτο ὅτι εἶχε κτήματα σταθιδιμακίλους, ἀγρούς, ἐκπολεῖς, ἀκόμη καὶ μοναστήρια εἰς τὴν ὄρειαν πατρίδα του, ὅπου εἶχαν συμβῆ δυστυχῶς ὀλίφθιοι σεισμοί. Ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων περιστάσεων, εἶχαν ἐκπέσει οἰκονομικῶς ὁ ἀνθρώπος.

Ἡ κυρία ἦτο φιλεργὸς καὶ ἀνεύχως ἐπιτέριον, ἔραπτεν, ἐπωλοῦσα καὶ ποῦδρα εἰς τὴν γειτονίαν. Τὶ νὰ κέρη; Ἐμπόριον ποῦ περῶν. Ὅλοι αἱ σύζυγοι τῶν σιδηροδρομῶν καὶ βασιῶν, καθὼς καὶ αἱ κόραι τῶν ἀνθρακωπῶν, ἦσαν πελάτιδες τῆς.

Τὰ τρία θυγάτρια—ἄρην δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν οἰκογένειαν—ἦσαν ἡ ἰθακτικὴ Ἀδελάϊσσα, καθὼς τὴν ὑπελάμβανεν ἡ μητέρα τῆς—ἀλλ' ἡ σπιτονοικοκυρὰ, ἡ Μπα-Μπήλιω, ὡς ἴλιαν ἑλληνόφωνον, ἐπέφερε τ' ὄνομα «Ἀ-Τυχαίτσα»—ἡ Κατίνα, 7 ἐτῶν, καὶ ἡ Τυχοῦλα, χαριεστὰτη μικρὰ, —4 ἢ 5 ἐτῶν.

Ἄλλ' ἡ μὲν Ἀδελάϊσσα δὲν ἦτο τέκνον τοῦ κ. Καίσαρα. Ἡ Κατίνα ἦτο καὶ δὲν ἦτο παιδίον τῶν δύο γονέων τῆς. Καὶ ἡ Τυχοῦλα ἦτο ὠρισμένης, ὅπως ἰσχυροῦτο ὁ σύζυγος, ἔννημα τῆς κυρίας Διονυσίας.

Ἡ μὲν εἰρηνεύτρια τῆς οἰκογενείας, ἦτο ἡ κυρία Γιωργούλα, μαγειρίσσα, ἀναγιώστρια, φάττρια. Ἐπῆγαινε ταπεινὰ εἰς τὴν «Σχολῆν τοῦ Λόγου». Ἦτο πάντοτε πρόθυμος

βρωμαῖς πρωί-πρωί ἀπ' τὸ ρόμι... Ἀποκῆς πάντα ὁ φούρος, βρέ κ... Δὲν θὰ κρώσῃ καὶ μιά φορὰ, βρέ... βρέ, ποῦ!...

Ἐδέχθη ἡ κυρία Μπήλιω, ἀφοῦ ἔλασε τὴν ὑπομονήν, νὰ διαμαρτυρηθῆ. Ἄλλως, εἶχε τρεῖς μήνας νὰ ἴδῃ νοῖον. Ἐβίωσε τὴν οἰκογένειαν νὰ εὖρη στίει νὰ κουβαλήθῃ, ἐπειδὴ ἦτο ἐπὶ ἀνάλογον δι' ἑλῆν τὴν γειτονίαν. Ἀφοῦ μάλιστα ἡ κυρία, δὲν ντράπηκε καὶ εἶχε τὴν ἀσθένειαν ἐνὰ μπουκόσῃ τοῦς Χριστιανοῦς τὴν ἄρην ποῦ ἐμαρτυροῦσαν τὸ ἀντίθετόν τους, καθὼς ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν.

Ποῦ ν' ἀνακοινώσῃ τὴν στενωχορίαν τῆς ἡ Διονυσία; Ποῦ ἄλλο πρὸς εἰς τὴν Γιωργούλαν, τὴν πιστὴν φίλην τῆς. ἔχει παρακαλεῖται πρὸς τὴν ἴδιαν τὴν κυρία Ρήνην τοῦ Ροδίτη, μίαν ὅπου ἰσοκίαις θυμάτια δύο θροῦσιμας παρακάτω, κ' ἐκείνη τῆς εἶχε μισοπροσχεθῆ ὅτι, εὐθὺς ὅμα ἀδειάζαν ἐν, ἐπειδὴ ἔνας νοικάρης εἶχε δηλώσει ὅτι θὰ ἔραυγε, ἀνταρτίως θὰ τοὺς τὸ παρεῶναι. Τώρα λοιπὸν παρακάλεσε τὴν Γιωργούλαν νὰ ὑπέστη ἐν μέρους τῆς πρὸς τὴν κυρία Ρήνην νὰ τῆς ὑπομνήσῃ τὴν ὑπόθεσιν, νὰ πληροφορηθῆ ἂν ἔραυγε ὁ ρηθὲς νοικάρης καὶ νὰ τὴν ἰκετεύσῃ νὰ τοὺς δώσῃ τὸ θυμάτιον νὰ μετακινήσῃ. Ἦτο ἄλλως μιά ἐναπόθεσις διὰ τὴν οἰκογένειαν τὸ πρῶμα, καθὼς θὰ ἐκλήρωναν μὲν προκαταβολικῶς τὸ ἰσοκίαι τὸ ἐκεί, ἀλλ' ἡ Μπήλιω θὰ παρέβλεπε διὰ τὰ θεσιλάμενα ἔθῃ, καὶ... εἶχε ὁ Θεός.

Ἡ Γιωργούλα ἐπῆγε καὶ διετίθεσε πρὸς τὴν κυρία Ρήνην τὸ μήνυμα. Ἡ γραφὴ, ἦτις ἐλάχιστα ἐγνώριζε περὶ τῆς οἰκογενείας Ὀρδινάριου, τὴν ἠρώτησεν:

—Κ' εἶ, τί λέει;... Πῶς τοῦ φαίνονται; Τί μοῦτρα ἔχουν;... Τί κανὸν εὐνοῦν;... Θὰ πληρώουν τοὺς ἀδελφούς;... Μήπως χρῶστον νοῖαι; Γιατί τοὺς βγάσῃ ἀποκαί; Πράγματι, ὅδῃν εἶχαν ἐπιστοὴν περὶ καθεστουμένων ἰσοκίαι. Ἦτος ἡ Μπαμπα-

Handwritten Greek text, likely a letter or note, with some corrections and dates like 18/8/06 and 1906.

213

Επιστολή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη προς τις αδερφές του, στις 18/10/1906. Φύλλα ἐσκορπισμένα, πίν. 9

211, 212, 214: Από τις πρώτες δημοσιεύσεις
Φωτ. Δημητρακόπουλος

ΜΙΚΡΟΝ

ΤΟ "ΝΑΜΙ," ΤΗΣ

Ναι, ἐνθυμοῦμαι τὴν μικρὰν κορα-
σίδα, τὴν ὅποιαν ἔβλεπα τόσον συ-
χνὰ νὰ ἔρχεται ν' ἀγοράζῃ ὀψώγια
εἰς τὸ γειτονικὸν μπακάλικο. Ἦτον
κόρη Ἰταλῶν καὶ Ἑλληνίδος. Τὸν
πατέρα τῆς δὲν εἶδα ποτὲ εἰς μά-
θει δι ἀπουσίαζε διαρκῶς, εἰς Λαύ-
ριον νομίζω, ἢ εἰς τὸν Ἰσθμόν. Τὴν
μητέρα τῆς τὴν ἔβλεπα πάντοτε εἰς
τὴν γειτονίαν ἦτον μίαν ὠχρὰ, λε-
πιτῆ, μὲ μικρὸν ἐκφραστικὸν πρόσω-
πον, ὅλο μάτια καὶ φρύδια, καὶ
μορφασμούς περὶ τὰ χεῖλη. Ἐκαμνε,
νομίζω, τὴν σιδερώτριαν. Ἄλλο τέ-
κνον δὲν εἶχαν. Ἐστῆλε τὴν μικρὰν
αὐτὴν κ' ὀψώνιζε πάντοτε ἀπὸ τὸ
μπακάλικο. Πῶς ὠνομάζετο, ποτὲ
δὲν ἔμαθε.

Ἐίπε μακρὰ ἱστορία τὸ πῶς ὁ
μπακάλης κατώρθωνε νὰ τὰ βγάξῃ
πέρα μὲ ἄλλην τὴν γειτονίαν, ὅπου
ὄλ' αἱ πτωχὰ μητέρες ἔχον συνη-
θειαν νὰ στέλλουν τ' ἀνήλικα μικρὰ
τῶν διὰ τὰ ἐπιτελοῦν ἔργα φωνιστοῦ,
ὀλλῶν πρόωρα. Τὰ μικρὰ ἀργοπο-
ροῦσαν εἰς τὸν δρόμον, ἐπιαναν χώ-
ματα, λάσπες, ἐβουδοῦσαν τὰ χερά-
κια τοὺς εἰς τ' ἀλάκια τοῦ πεζο-
δρομίου, ἔχαναν τὴν πεντήρα, ἢ
ἄλλος μεγαλειότερος μάγκας τοὺς
τὴν ἀρπαζε. Ἐὰν δὲν τὴν εἶχαν χά-
σει, ἐφθάναν ἕως τὸ μπακάλικο, ἐ-
σπύγγιον τὰ χέρια εἰς τοὺς σάκκους
ἰδῶν κοουκιῶν καὶ φασολῶν, ἀνακά-
ταναν τὰ ρεβίδια καὶ τὸ εὐεῖ—
δῶπον ἀριεως ἀδέσποτος σκύλλος τῆς
γειτονίας εἶχε προσδυρήσει.
Ὅσον ἀφορᾷ τὸ περὶ καθαρι-

ρεσκον, ὅστε ὄλοι τοὺς ἐκτίταξαν.
Ἄλλ' ὡς φαίνεται, θὰ ὑπῆρχε λόγος
νὰ τοὺς κνιτίζουν, καὶ δι' αὐτὸ εἶ-
χαν ἐκεῖνο τὸ βήμα.

—Καλὲ, ποῖά εἰν' αὐτὴ ἡ κυ-
πέλλα; ἠρώτησεν—ὄχι ἐγὼ, εἰς τρί-
τους παρατυχῶν ἐκεῖ, ξένος τῆς γει-
τονίας.

—Ἡ δ ε ἰ ν α, ἡ κόρη τῆς Ρω-
μῆας ποῦ εἶχε τὴν Ἰταλὸν, δὲν τὴν
ἔξερε; ὠμίλει ἡ κυρὰ Λευθέρανα,
ἦτις ἐκάθετο κάθε δειλινὸν ἔξω ἀπὸ
τὴν ἀδόλοχτιάν τῆς, πᾶσχοσα ἀπὸ
τοὺς πόδας καὶ μὴ δυναμένη νὰ πη-
γαίνῃ μακρὰν καὶ ἀπὸ τὴν σκοπιάν
τῆς ἐκείνην ἐκινεῖτο εἰς τὴν ἐπιθεωρῆ-
θλους τοὺς διαβάτας καὶ ἄλλην τὴν
συνοικίαν.

—Μήπως ἦν' ἐκεῖνο τὸ κορίτσι
ποῦ ἤρχετο στοῦ μπακάλου πρὸ χρο-
νῶν κ' ἐψώνιζε; ἠρώτησα ἐγὼ.

—Ναι.
—Καὶ τί πάσσο!
—Δὲν ἔξερε; ἐπετίθει ἡ κυ-
ρὰ Λευθέρανα. Ἀντίβαστε οἱς ἐση-
μερίδες γιὰ ἕναν ποῦ ἀποκτόνησε
στοῦ Β... (ὀνόμασεν ἕν προά-
στιον τῶν Ἀθηνῶν) ἀπὸ ἔρωτα,
αὐτὴς εἰς ἡμέρας;

—Ναι.
—Αὐτὴ εἶπε. Καὶ τώρα τὴν ἠρω-
τεύθηκα αὐτὸς ποῦ βλέπετε μαζῆ τῆς
γυῖδος τοῦ δικηγόρου τ ἄ δ ε...
ἔχει παράδες ὁ πατέρας του. Τὸ
παιδί ἔλασε τὸ μυαλό του μ' αὐτὴν.
Ὁ πατέρας δὲν τὴν θέλει. Μά αὐ-
τὸς ἐπιμένει νὰ τὴν στεφανώσῃ, καὶ
χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ γέροντος.

—Ἔτσι;
—Δέβαια ἐπῆρε δρόμο, βλέπε-
τε... βγήκε τὸ ν ἄ μ ε τ ῆς.
Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ.—ΕΤΟΣ ΙΑ'
Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
ΑΝΘΟΣ ΤΟΥ ΓΙΑΛΟΥ
Ἐπὶ πολλὰς νύκτας κατὰ συνέθειαν ἔβλε-
πεν ὁ Μανὸς τοῦ Κορωνιστοῦ, ἐκεῖ ποῦ εἶδεν
τὴν βάρκα τοῦ καὶς βράδου, κοντὰ εἰς τὰ κῶ-
τρῶνια τοῦ Ἀνατολικοῦ Γιαλοῦ, ἀναμερὰ εἰς
δύο ὑψηλοῦς βράχους, καὶ κάτω ἀπὸ ἕνα πα-
λαιὸν ἐρημόσπιτον κατηραπωμένον—ἐκεῖ ἐ-
στρωθεὶς συνήθως τὴν καπὰ ἐπᾶναι στήν πλώρη
τῆς βάρκας, κ' ἐκοιμᾶτο γαρυτῶν καὶ να-
γουρισμένου ὑπνον τοῖς σπύλαις ὑψηλότερ
ἀπὸ τὸ κύμα, θεωρῶν τὰ ἀστρά, καὶ μελετῶν
τὴν Πιπλίαν καὶ ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ οὐρα-
νοῦ—ἔβλεπε, λέγω, ἀνεπίστα εἰς τὰ πλά-
γους, ἔξω ἀπὸ τὰ δύο ἀνδισμένα νησάκια, τὰ
φυλάττοντα ὡς σκοποὶ τὸ στόμιον τοῦ λιμε-
νος, ἐν μελαγχολικῶν ὄψε—καυδίλι, σάνον,
λαμπάδα, ἢ κατὰν πρῶτον—νὰ τρομοφῆγῃ
ἐκεῖ μακρὰν εἰς τὰ βάθος τῆς μελανωμένης
εἰκόνας ἐπιπολῆς εἰς τὸ κύμα, καὶ νὰ ἀπέχῃ
ἐπὶ ὠρας αἰνόμενον ὅς θὰ ἐπῆλε, καὶ μὲν
κίνητον.

214

Όταν έφθασα εις τὸ ὕψος τῆς Δεξαμενῆς, ἀναζητῶν τὸν Παπαδιαμάντην, εις τὸ πενιχρὸν καφεενεδάκι τοῦ μικροῦ ἄλλους, ἐφρόντισα νὰ κρύψω ἐπιμελῶς τὸ ὑποπτον μηχανήμα. Ἐσχεδιάζα νὰ κλέψω τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ὅστις πρὸ καιροῦ εις μίαν ἀνάλογον πρότασιν μοῦ εἶχε διαμαρτυρηθῆ ἐντόνως. «Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα» μοῦ εἶχεν εἰπεῖ.

– Ἐγὼ δὲν στέκομαι νὰ μὲ φωτογραφήσουν, εἶχε προσθέσει. Ἄν μὲ πάρουν ἔτσι, τί νὰ κάμω;

Ὅταν τὸν εὗρήκα εις τὸ καφεενεδάκι, μέσα εις ἕνα κύκλον ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι δὲν ἐμάντευαν βέβαια τὸν σύντροφόν τους—μήπως θὰ τὸν ἐμάντευαν τάχα οἱ θαμῶνες τοῦ Ζαχαράτου;—ἀφῆκα τὴν μηχανήν μου εις μίαν διπλανὴν καρέκλαν. Μ' ἐδέχθη μὲ τὴν καλοσύνην καὶ τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν προσήνειαν τῶν καλῶν του στιγμῶν. Μοῦ εἶπε διὰ τὰ βάσανά του, διὰ μίαν ἐνόχλησιν νευρικὴν ποῦ εἶχε εις τὸ δεξι χέρι, διὰ τὸν κλονισμόν τῆς υγείας του, διὰ τὰ συμπτώματα αὐτὰ τὰ μοιραῖα τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων, ποῦ ἔζησαν πολὺ μὲ τὴν ψυχὴν των κ' ὕστερα ἐζήτησαν εις τὰ «ψυχικὰ δηλητήρια» τὴν διεγερσιν ἢ τὴν λήθην – ἕνα θλιβερόν παράδειγμα μεταξὺ τῶν ὁ μεγάλος Σολωμὸς – καὶ ἔπειτα διὰ τὴν ἰδέαν ἐνὸς ταξιδιοῦ ἕως τὴν πατρίδα, ἐνὸς ὄνειρου ποῦ δὲν εἰμποροῦσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Τὸ ὄνειρον αὐτὸ τὸν ἔκαμε βαθύτατα μελαγχολικόν. Ἐνθυμήθη ὅλα τὰ οἰκογενειακὰ ἀτυχήματα ποῦ «τοῦ ἔστειλεν ὁ Θεός», καὶ εις τὴν ἀνάμνησιν αὐτὴν ἢ ἐγκαρτέρησός του ἐφανερώνετο ὡς μία ἐγκαρτέρησις Ἰώβ.

Ὁ ἀδελφός του εἶχε παραφρονήσει, τοὺς ἄφησε παιδιὰ ἀπροστάτευτα καὶ θλίψιν ἀπέραντον. Καὶ τὰ παιδιὰ αὐτὰ καὶ αἱ ἀδελφαὶ του περιμένουν ἀπ' αὐτόν.

– Νὰ γυρίσω κ' ἐγὼ ἐκεῖ, στὸ σπίτι μου, στίς ἀδελφές μου. Θὰ ἔχω ἄλλην περιποίησιν. Τὸ κλίμα θὰ μὲ βοηθήσῃ. Μπορῶ νὰρχίσω νὰ ἐργάζωμαι ἀποκεῖ.

Ἡ ἰδέα τοῦ νοσοκομείου, μιᾶς εἰδικῆς κλινικῆς, ὅπου νὰ ὑπεβάλλετο εις εἰδικὴν θεραπείαν, τοῦ ἔκαμνε φόβον.

– Ὅχι νοσοκομεῖον. Οἱ ξένοι ἄνθρωποι εἶναι ἀδιάφοροι. Οἱ νοσοκόμοι εἶναι εἰρωνες. Καλύτερα εις τὴν πατρίδα. Μερικαὶ συγκινητικαὶ γραμμαῖα τοῦ μοῦ ἤλθαν εις τὸν νοῦν: «Μοῦ εἶχεν ἐπέλθει ἀπὸ ἐβδομάδων ἢ συνήθης τρεμούλα καὶ ἡ μικρὰ λιποθυμία... Μετὰ τῶν ἐτῶν ξενητευμὸν θὰ ἐπήγαινα νὰ ἐορτάσω τὸ Πάσχα πλησίον τῶν πτωχῶν, γηραιῶν γονέων μου. Ἡ αὔρα τῆς θαλάσ-

σης καὶ ἡ ἀναφυχὴ καὶ ἡ βραχεῖα σχολὴ καὶ ὁ ἀέρας τῆς μικρᾶς, πτωχῆς καὶ ἀφανοῦς, τῆς γενεθλίας νήσου ἤλιπιζα εις τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὅτι θὰ μοῦ ἀπέδιδαν τὴν υγείαν. Καὶ δὲν ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος». Ἐμπρὸς εις τὴν συγκινητικὴν νοσταλγίαν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἰμποροῦσα νὰ ἔχω δευτέραν γνώμην.

Ἐξαφνα ἐγύρισε καὶ εἶδε τὴν μηχανήν.

– Τί εἶν' αὐτό; ἐρώτησε μὲ ἀνησυχίαν. Ἰατρικὰ ἐργαλεῖα;

– Ὅχι, ὄχι.

– Μήπως εἶναι κώδακ, ὅπως λένε;

Εὗρήκα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποκλέψω τὴν συγκατάθεσιν του, νὰ τοῦ τὴν ζητήσω ὡς χάριν. Ἐφάνη καμπτόμενος, ἠθέλησε νὰ μοῦ φανῆ φιλόφρων. – Ἡ φίλια ἐνίκησε τὸ...ζορμπαλήκι, μοῦ εἶπε μ' ἕνα χαμόγελον παιδικόν.

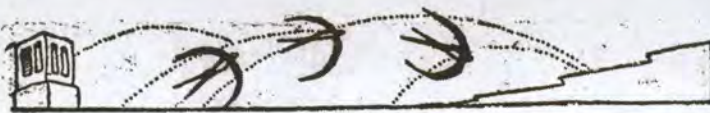
Εἶχα ἤδη σταθῆ ἐμπρὸς του κ' ἔσυρα δύο-τρεις φορὲς τὸ μικρὸν ἐλατήριον. Δὲν ἄλλαξε θέσιν, τὴν χαρακτηριστικὴν ἀσκητικὴν θέσιν, μὲ τὰ χέρια πλεγμένα ἐμπρὸς, μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένον, μὲ τὰ μάτια βασιλευμένα, εἰρηνικά, ὑπὸ τὰ μισόκλειστα βλέφαρα. Μία εὐγένεια ἀσύλληπτος ἐχύνετο εις τὸ πρόσωπόν του ἀπὸ τὸ φῶς τῆς διούσης ἡμέρας. Δὲν εἶχαν περάσει ὀλίγα δευτερόλεπτα κ' ἐφαίνετο βιαστικός, ἀνήσυχος νὰ τελειώνωμεν. – Nous excitons la curiosité du public... μοῦ εἶπε σιγὰ μὲ ἄπταιστον γαλλικὴν προφοράν.

Ἦτον ἡ πρώτη φορὰ ποῦ ἤκουα τὸν Παπαδιαμάντην νὰ ὀμιλῇ γαλλικά.

Τὸ «κοινόν» τοῦ μικροῦ καφενεῖου ἐφαίνετο νὰ μὴ μαντεύῃ τίποτε. Τὸ ἄλλο κοινόν, ποῦ συνήνησα κατόπιν κάτω εις τὴν πλατείαν τοῦ Συντάγματος, ἦτο βυθισμένον εις τὰ ἀναγνώσματα τῶν ἑσπερινῶν ἐφημερίδων. Καὶ ὅταν ἔπειτα, μὲ τὴν φωτογραφικὴν μου μηχανήν, τὴν ὁποῖαν ποτὲ δὲν ἐκράτησα μὲ τόσην ὑπερηφάνειαν, ἐμβῆκα εις τὸ Διεθνὲς Βιβλιοπωλεῖον, ἕνα ἄλλο κοινόν ἦτο σκυμμένον ἐπάνω εις τὰ βιβλία. Μέσα εις τόσα βιβλία δὲν ὑπῆρχε ἕνα βιβλίον τοῦ Παπαδιαμάντη. Καὶ ἂν ὑπῆρχε θὰ ἦτο ὡς νὰ μὴν ὑπῆρχε.

Ἐγύρισα πρὸς τὴν φωτογραφικὴν μου μηχανήν καὶ εἶπα σιγαλά, ὄχι χωρὶς μελαγχολίαν.

– Soyez tranquille, mon pauvre ami. Vous n'excitez point la curiosité du public...

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΚΥΡΑ - ΜΑΡΟΥΔΙΑΣ ΠΟΥ ΚΑΘΗΣΕ Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Τό σπίτι που έκαθησε ο Παπαδιαμάντης, πριν φύγει για τη Σκιάθο, όπως επέθανε, υπάρχει ακόμη πάνω απ' τη Δεξαμενή, απέναντι στον πευκώνα του Λυκαβητοπού, που εφύτασε η Άμαλια, το ίδιο, όπως ήταν και τότε! Η γρηούλα που τό'χε, η κυρά Μαρουδιά ή Κοιμωτίσσα, παρ' όλα τα βόσανα και τα γεροντάματά της, δεν έχει διόλου λησμονήσει τον παλιό επίσημο νιοκάρη της. Διατηρεί ζωηρά μέσ' στο μυαλό της, την απροσποίητη, την ησυχία μέχρι δαίλιας χριστιανική φροσύνημα του. Κι' ακόμη δά ξεχνά, κάθε φορά που θά μνημονεύει τους δικούς της, να τον γράφει στο ψυχολόγιο της. Ο ίδιος της τό είχε ζητήσει:

— Όταν πεθάνω κυρά Μαρουδιά, να μ' ανάβεις ένα κερί!

— Και ποθ θά μάθω εγώ ποτε θά πεθάνεις; Έσο είσαι ξένος... αβριο φούγεις... πώς στην πατρίδα σου... γράμματα δέ ξέρω... πώς να τό μάθω;

— Θα τό μάθεις κυρά - Μαρουδιά! Μ' έβλεπες — μου διηγείται η γερόντισσα — που πήγαινα τακτικά στις εκκλησιές κι' ήμουνα θρησκα γυναίκα κι' ένα δαλινο που ήτονε για να φύγω κι' ήθελα να κλείσω τις πόρτες κι' αυτός δέν είχε φύγει, πρόβαλε έτσι δειλά όπως τό συνήθιζε πάντα, να! δώδ στην κόρη της πόρτας — και μου τότε. Κι' εγώ από τότε δέν ξεχνάω τό λόγο του!

Και που φέρνει τό ψυχολόγιο, ποθ μαζί με τ' άλλα όνόματα των δικών της, έχει γραμμένο και τ' όνομα του Παπαδιαμάντη.

Αφού τό διάβασα, τό ξαναπής όπως μου τόχε δώσει ελλαδικά, μπήκε μέσ' στο δωμάτιό της και τσικρופε. Κατόπιν, βγήκε έξω στο ξύλινο χαγιάτι που καθόμουνα, και εξηκολούθησε στη δικιά της γλώσσα να μου λέει:

— Είχα μια ψυχοπαίδα — θαός σχωρός της! — μα ήτανε ζωηρό κορίτσι... πώς δέν τράβηξα για δαύτην!.. άς τα, μη τό ρωτάς παιδί μου... Χήραφα να κι' έμεινα έρημη... βρήκα αυτό τό κορίτσι που σοθ λέω... τό πήρα μαζί μου δώδ στο σπίτι που βλέπεις... μονάχη μου τόχτισα... με τούς κόπους μου... ένοθουλεύοντες από μικρό κορίτσι... για νάχω κι' εγώ κάποιον να με γηροκομήση! Ο κύρ 'Αλέξανδρος, άν και δά φρινότανε μπίτ μέσ' στο σπίτι... δέν έμεινε αυτός μέσ'... ή θάρχότανε πρωτ - πρωτ με τό χάρμακ σαν είχε άγρονηία στον προφήτη. Έλασάκι... οί μα έκκλησοβλα που είναι έτσι κοντά στο Μοναστηράκι, απέναντι στην καλιά - Στρατώνη... και θά

κοιμώτανε όπως ήτανε κατάκοπος όλην την ήμερα και θάθανε κατά τό βράδυ... ή δ' άλλως τον έθροικας κάτω στο κερανίστο στη Δεξαμενή... άν και δέν έμεινε που λές μέσ'...

Τό σπίτι που κάθησε ο Παπαδιαμάντης (Σχέδιο του ζωγράφου Σ. Βασσιάνου)

κι' όμως ήξερε ο άμοιρος τά ντεράβλι μου! Και μια μέρα που κάλτωνα πίσω από την πόρτα... καθόμουνα τότε κάτω κι' εγώ... άκούμπησε στην άγκυνη όπως τό συνήθιζε... και με κοιμώτο το κεφάλι, σμινά, χωρίς να με κοιτάξη μου λέει:

— Άτίετηκη γυναίκα θαόσα κυρά - Μαρουδιά, άν παντρεύεις αυτό τό κορίτσι. Θα λάβεις μεγάλη αξιωματία!

Και τράβηξε, άθροβα άνεβαίνοντας τά σκαλιά, να πήγ έξω.

Α! είχε μεγάλη ψυχή! έσυνέχισε ή γερόντισσα. Άλλά όσν έβλεπες τό όρος του, δέν τον καταλάβαινες. Μιά φορά τον ρώτησα:

— Τρώει σήμερα πούνα Τετάρτη και Παρασκευή;

— Όπου! άκούδ πώς είναι άγιος να τρώε ψέρι και λάδι.

Τι λέει! τί λέει! Ποθ ήξερα εγώ ή άμοιρη πώς ήταν τέτοιο σπουδαίο πρόσωπο! Αυτός

που μου τον έφερε, μα! δά θυμάμαι να σοθ πού ποός είναι τώρα, ήτανε νομίζω γετονας, δά μουπε τίποτε.

Πείναγε! Κάποτε του πήγα λίγο φαγι ποθ είχα κάνει. Τό δέχτηκε και με εχαρίστηκε. Και γυρνώντας έτοι άπλά μου είπα:

— Κυρά Μαρουδιά! νάφερες τί χρήμα εόδαφα εγώ!

Σάν τοδερνε ή πλούτρα τά ρουχαλιάκια του, της έδινα έκτός από τά πλουτικά, κρυφά στο χέρι και τον κόπο της. Α! ήταν άνθρωπος αυτός! Ήξερε κι' από φτώχεια κι' απ' όλα!

Ακούμπησε τό χέρι της πάνω στον ώμο μου, και συγκινημένη όπως ήτανε μου λέει:

— Καλά κάνατε ποδ'θατε να με ρωτήστε... ποός ξέρει πόσο καιρό θα ζήσω ακόμη!... άραγες θα βρεθουνε οί φοχές μας έτσι στον άλλο κόσμο;... ποθ!... αυτός, με τά έργα πούκανε, δάχη μεγάλη θέρη!... άκούμπησε μονάχη της.

Κι' έμεινα για λίγες στιγμές άφρονη ποός ξέρει οί τί άπόρητα να σταμάτησε ο λογισμός της!

Σά λίγο:

— Έλα να δής τώρα και τό δωμάτιό του.

Με πήρε, από πρώτα έσκυψε έτσι οί μια γωνιά του ξύλινου χαγιάτου που την έχει για κουζίνα, απάνω άπώνα τσουκαλάκι που έβραζε τό φαγι της και τό γύρισε για να μη κλληθή.

Έκκανα έτσι και είχα τό δωμάτιό του!

Είνα από κάτω από μια τραπεζοβλα, χωμένο κλάδι οί μια πέτρινη σκάλα που κατεβαίνει οί μια μισοστρωμένη αλλη. Κατεδύκαμα μαζί τά φραγμένα στενά σκαλάκια κι' άπένη με τό ζωημένο γεροντικό της χέρι, μούδεινε ποθ ήταν τό δωμάτιο που νοίκιασε δώδ και είκοσι χρόνια ο Παπαδιαμάντης για οί καν για οί βραχμής τό μήνα! Στο ταπεινό σκαλί, δεξιά όπως βλέπεις τη μια πλευρά του, με κάτι σκαλίματα βρ'χενόνα — έύρημη του σπιτιού τον καιρό που σκάβανε τά θεμέλιά του. — Έχει ένα ηγάδι. Απ' την άλλη πλευρά του τό φωτιζέει ένα τόσο δά παραθύρακι, που στο σκαρμένο ταμπλίκι του κρέμεται κάποιον κορινθίικη από όμιου ακούρο. Μικροτάκι όπως είναι και χαμηλό - χαμηλό, έχει όψη κελιού. Έχει πορτοβλα δική του! κι' είναι τόσο μοναχικό, όπως ήταν κι' ή ψυχή του!

Όταν ήρθε δέν είχε τίποτε... μια βελόνια άφρι σαν κι' αυτές που ήρχνότανε οί χωρίς, διπλή πάνω οί δυο σκευές με δυο στερήρα... Τά ρουχαλιάκια του που δάλαζε... μια καρκαλοβλα... κι' ένα κοτυτό τραπεζι που είχα και τούτωνα να! Αυτό που βλέπεις αυτό οί γωνιά...

Κι' απ' τό σκαρμένο ταμπλίκι, τράβηξε τό ακούρο κορινθίικη, και μούδειξε τό ίδιο έκαινο τραπεζάκι που είχε κι' αυτός. Δέν είχε τίποτε άλλο; τίποτε β-βλτα, χεριά;

— Ότις άρημερίδα παιδί μου! Αισθάνθηκα μέσ' μου μιν άφρι θλίψη, και άλλόκοτο, και σαν άφανέσκηση. Γ'έ μια στιγμή έζωγραφίστηκε μεροσιέ μου δλοζώντηκη ή άσκητική και πίνθημη εικόνα της ζωής του. Άνχωρητής και νοσταλγός όπως ήταν μιας άλλης άταλεύτητης πνευματικής ζωής, έπιρροήθηκε οί οί άλλοι άνθρωποι

πασχίζουε με χιλια δυο μέσα να κερδίσουν. Έζησε σύμφωνα με την κλήση του.

Στάθηκε συνεπής και δυνατός στη ζωή του, όπως υπήρξε ελικρινής και ύπερόχος στο έργο του. Καρμιά φιλολογία. Άκούμπημένος στη θρησκεία, που τό ήταν καταφύγιο οί τά ερωτήματα που βασόδιαν τό νοθ του, και οί στέν άπλό λαό, που τον συνέδαν κοινού πόνο: οί άνθρωπο που έβγαίνε απ' εύθείας απ' τά λαϊκά σπλάχνα, εζήτης να κλείση ερημικά τό μοιραίο κύκλο του δώδ στον κόσμο, όμοια με τη οικία του ούνεφου που φεύγει πάνω στη γαλανή άπέμακρη πλαγιά ενός βουνού, έχοντας τό θάρρος να έγκαταλείψη τέν έαυτο του για να τον κερδίση, κι' έχει την ικανότητα να τον πουλάη ή να τον επιδεικνύη οί βερίνα οίους άλλους ανθρώπους. Έπήρε τό σοφό όρομο κι' άκούσθησε τό μονοπάτι της μοναχίας. Τι την ήθελε αυτός τη θεωρητική ζωή που κάνουνε οί άλλοι, οί κοσμικοί; Είχε μέσα του τό θεό, έναν ιδιώτη κόσμο, για τέν όποιον και μονάχη εζόσος! Όσοι έχουνε ζήση και παρέρμοιο, οίτοι μονάχη μπορούνε να πούνε τί είναι στο άτομο που γεννήθηκε για να δημιουργήση ένα τέτοιο κίνημα.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΔΡΙΒΑΣ

LES CONTEURS GRECS MODERNES

ALEX. PAPPADIAMANDI

Un Rêve sur les Flots

suivi de

L'Amour dans les Neiges

CONTES NEO-GRECS

Traduits par Jean Dargos

Précédés d'une étude de l'auteur

ALEX. PAPPADIAMANDI

*Α. Μ. Παπαδιαμάντη
Απόμνημα του Γ. Μ. Σπυριδιλάκη
Αθήναις 1908*

ATHÈNES - PARIS
Editions du «Monde Hellénique»
1908

Tous droits réservés

148

225

226

Φωτογραφία από τον Merlier της προτομής του Παπαδιαμάντη, έργο του Θ. Θωμόπουλου 1907 - 1908. Το αρνητικό γυαλί βρίσκεται στο φωτογραφικό αρχείο Θωμόπουλου στο ΕΛΙΑ. Η προτομή είναι σήμερα στη συλλογή του γιατρού Θεοδώρου Χατζησάββα στη Νίκαια.

Φωτ. Δημητρακόπουλος, Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, αρ. 8

227

Στο κάτω μέρος της προτομής: «Στό πνεῦμα σου. Θωμάς Θ.»

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΤΟ ΜΥΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΦΩΚΙΑΣ

Κάτω από τὸν κρημνὸν, ὅπου βρέχουν τὰ κύματα, ὅπου κατέρχεται τὸ μοινοπάτι, τὸ ἀρχίζον ἀπὸ τὸν ἀνεμόμυλον τοῦ Μιμογιάννη, ὅπου ἀντικρύζει τὰ Μνημοῦρια, καὶ δυτικῶς διπλα εἰς τὴν χερσηλὴν προεξοχὴν τοῦ γιαιλοῦ, τὴν ὁποῖαν τὰ μαγκυπαῖδα τοῦ χωρίου, ὅπου δὲν παύουν ἀπὸ προϊᾶς μέχρις ἑσπέρας, ὅλον τὸ θέρος νὰ κολυμβοῦν ἐκεῖ τριγύρω, ὀνομάζουσαν τὸ Κοχύλι — φαίνεται νὰ ἔχη τοιοῦτον σχῆμα — κατέβαινε τὸ βράδυ-βράδυ ἢ γρη῏α Λούκαινα, μία χαροκαμένη πτωχὴ γραιῖα, κρατούσα ὑπὸ τὴν μασχάλην μίαν ἀβασταγὴν, διὰ νὰ πλύνῃ τὰ μάλλινα σινδόνια τῆς εἰς τὸ κύμα τὸ ἄλυμρον, εἶτα νὰ τὰ ξεγλυκάνῃ εἰς τὴν μικρὴν βρύσιν, τὸ Ἰλυφονέρι, ὅπου δακρύζει ἀπὸ τὸν βράχον τοῦ σχιστολίθου, καὶ χύνεται ἡρέμα εἰς τὰ κύματα. Κατέβαινε σιγῇ τὸν κατήφορον, τὸ μοινοπάτι, καὶ με ψιθύρου φωνῆν ἔμελεν ἐν πένθιμον μυρολόγι, φέρουσα ἴμα τὴν παλίμην εἰς τὸ μέτωπόν τῆς, διὰ νὰ σκεπάσῃ τὰ ὄμματα ἀπὸ τὸ θάμβος τοῦ ἡλίου, ὅπου ἐβασίλευεν εἰς τὸ βουνὸν ἀντικρῦ, καὶ ἄκτινες τὸν εὐώπενον κατέναντί τῆς τὸν μικρὸν περιβολὸν καὶ τὰ μνήματα τῶν νεκρῶν, πάλλευκα, ἀβεβαστωμένα, λάμπουσα εἰς τὰς τελευταίας τοῦ ἀκτίνης.

Ἐνθυμεῖτο τὰ πέντε παιδιὰ τῆς, τὸ ὅποια εἶχε θάψῃ εἰς τὸ ἄλωνα ἐκεῖνον τοῦ χιόρου, εἰς τὸν κήπον ἐκεῖνον τῆς φθορᾶς, τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο πρὸ χρόνων πολλῶν, ὅταν ἦτο νέα ἀκόμη. Δύο κοράσια καὶ τρία ἀγόρια, ὅλα εἰς μικρὰν ἡλικίαν τῆς τᾶέχε θέρσει ὁ χάρος ὁ ἀχόρταστος.

Τελευταῖον ἐπῆρε τὸν ἄνδρα τῆς, καὶ τῆς εἶχον μείνῃ μόνον δύο υἱοί, ξενιτευμένοι τώρα ὁ εἰς εἶχεν ὑπάγει, τῆς εἶπον, εἰς τὴν Ἀυστραλίαν, καὶ δὲν εἶχε. στεῖλαι ἡγράμμα ἀπὸ τριῶν ἐτῶν αὐτὴ δὲν εἶχε τὴν εἶχε ἀπογεῖνῃ ὁ ἄλλος ὁ μικρότερος ἑταξείδευε μετὰ τὰ καράβια ἐντὸς τῆς Μεσογείου, καὶ κάποτε τὴν εἰθυμεῖτο ἀκόμη τῆς εἶχε μείνῃ καὶ μία κόρη, ὑπαιδρευμένη τῶρα μετὰ μισῇ δωδεκάδι παιδιᾷ.

Πλησίον αὐτῆς ἢ γρη῏α Λούκαινα ἐθῆτε τῶρα, εἰς τὸ γῆρας τῆς, καὶ δι' αὐτὴν ἐπέλαυνε τὸν κατήφορον, τὸ μοινοπάτι, διὰ νὰ πλύνῃ τὰ χράμια καὶ ἄλλα διάφορα σκουτιᾷ εἰς τὸ κύμα τὸ ἄλυμρον, καὶ νὰ τὰ ξεγλυκάνῃ στὸ Ἰλυφονέρι.

Ἦ γραιῖα ἐκψυνε εἰς τὴν ἄκρην χλωμαλοῦ, θαλασσοφαγομένου βράχου, καὶ ἤρχιζε νὰ πλύνῃ τὰ ρούχα. Δεξιᾷ τῆς κατήρχετο ὄμαλῶς

τερος πληγιαστός, ὁ κρημνὸς τοῦ γηλοῦ, ἐφ' αὐτῷ τὸ Κοιμητήριον, καὶ εἰς τὴν κλίτῃ τοῦ ὁποῖου ἐκυλιότο ἀετῖος πρὸς τὴν θάλασσαν τὰ παιδέγμωνα, τεμάχια σαπρῶν ξύλων ἀπὸ ξεχώματα, ἴησι ἀνακομιδῆς ἀνθρωπίνων σκελετῶν λείψανα ἀπὸ χρυσῆς γόβης ἢ χρυσοκέντητα ὑποκόμισμα κερῶν γυναικῶν, συσταφέντα πιτὲ μαζί των, βόστρυχοι ἀπὸ κύμας ξηθῶς, καὶ ἄλλα τοῦ θανάτου λάφυρα. Ὑπερῶν τῆς κεφαλῆς τῆς, ἰλίγον πρὸς τὰ δεξιᾷ, ἐντὸς μικρᾶς κρηπτῆς λάκκας, παραπλευρῶς τοῦ Κοιμητηρίου εἶχε κηθίσῃ νερὸς βουσκῆς, ἐπιστρέφου μετὰ τὸ μικρὸν κοπάδι τοῦ ἀπὸ τοῦς ἀγρούς, καὶ χωρὶς ν' ἀνιλοισθῇ τὸ πένθιμον τοῦ τύπου, εἶχε βγάλει τὸ σουριλί ἀπὸ τὸ μαρσιπίον τοῦ, καὶ ἤρχισε νὰ μέλῃ φαιδρῶν ποιμεικῶν ἴσμου. Ἐο μυρολόγι τῆς γραιῖας ἐκόπασεν εἰς τὴν θύρῃ τῶν αἰώνων, καὶ οἱ ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τοῦς ἀγρούς τὴν ὥραν ἐκείνην — εἶχε δώσει ἐν τῷ μεταξῷ ὁ ἡλιος — ἤκουον μόνον τὴν φλογέραν, καὶ ἐκίτταζον νὰ ἴδωσι ποῦ ἦτο ὁ αὐλητῆς, ὅστις δὲν εἰφαίνετο. κρημμένως μεταξῷ τῶν θάμνων, μέσα εἰς τὸ βαθύ κοίλωμα τοῦ κρημνοῦ.

Μία γολέττα ἦτο σηκωμένη στὰ πνευῖα, καὶ ἔκαμε βόλτες ἐντὸς τοῦ λιμένα. Ἀλλὰ δὲν ἔπαρναν τὰ πνευῖα τῆς, καὶ δὲν ἐκίμπε ποτέ τὸν κῆρυ τῶν δευτικῶν. Μία φώκη, βούσκουσα ἐκεῖ πλησίον, εἰς τὰ βαθεῖα νερά, ἤκουσεν ἴσως τὸ σιγῆνον μυρολόγι τῆς γραιῖας, καὶ ἐθῆλθη ἀπὸ τὸν βορρῆζοδὴ ἄλωνα τοῦ μικροῦ βουσκοῦ, καὶ ἦλθε παρῆξ, εἰς τὰ ρηχά, καὶ ἐτέρπετο εἰς τὸν ἴχον, καὶ ἐλικνίζετο εἰς τὰ κύματα. Μία μικρὴ κόρη, ἦτο ἢ μεγαλύτερα ἐγγονὴ τῆς γραιῖας, ἢ Ἀκριβοῦλα, ἐντὲς ἐτῶν, ἴσως τὴν εἶχε στείλει ἡ μίμνη τῆς, ἢ μᾶλλον εἶχε ξεκλεφθῇ ἀπὸ τὴν ἀγρυπνον ἐπιτηρησίαν τῆς, καὶ μαθούσα ὅτι ἡ μίμνη εὐρίσκειτο εἰς τὸ Κοχύλι, πλύνουσα εἰς τὸν αἰγιαλόν, ἦλθε νὰ τὴν εὐρῃ, διὰ νὰ παίξῃ ὀλίγον εἰς τὰ κῆματα. Ἀλλὰ δὲν ἤξενεν ὅμως πόθεν ἤρχιζε τὸ μοινοπάτι, ἀπὸ τοῦ Μιμογιάννη τὸν μύλον, ἀντικρῦ στὰ Μνημοῦρια, καὶ ἄμα ἤκουσε τὴν φλογέραν, ἐπῆγε πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ ἠνεκάλυψε τὸν κρημμένον αὐλητῆν, καὶ ἀφοῦ ἐχόρτασε ν' ἀκούῃ τὸ ὄργανόν του καὶ νὰ καμαρώνῃ τὸν μικρὸν βουσκῆν, εἶδεν ἐκεῖ ποῦ, εἰς τὴν ἀμφιλόκην τοῦ νεκρώματος, ἐν μικρὸν μοινοπάτι, πολὺ ἀπὸ τομῆν, πολλὸ κατηφορικόν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι αὐτὸ ἦτο τὸ μοινοπάτι, καὶ ὅτι ἐκεῖ εἶχε κατέλθῃ ἢ γρη῏α μίμνη τῆς καὶ ἐπῆρε τὸ κατηφορικόν ἀπὸ τομῆν μοινοπάτι διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν αἰγιαλὸν νὰ τὴν ἀνταμῶσῃ. Καὶ εἶχε νεκτώσει ἡδῶν.

Ἦ μικρὴ κατέβη ὀλίγα βήματα κάτω, εἶτα εἶδεν ὅτι ὁ δρομίσκος ἐγένετο ἀκόμη πλέον ἀπὸ κρημνός. Ἦ βῆλε μίαν φωνήν, καὶ ἐπροσπάθει ν'

ἀναβῆ, νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω. Ἦ ἰρίσκειτο ἐπάνω εἰς τὴν ὄφρον ἐνὸς προέξοντος βράχου, ὡς διὰ ἀναστήματα ἀνδρὸς ὑπερῶν τῆς βελίσεως. Ἦ οὐρανὸς ἐσκοτείνιαζε. σύννεφα ἐκρυπταν τὰ ἄστρα, καὶ ἦγον στὴν χῆσι τοῦ φεγγαριοῦ. Ἦ προσπᾶθησε καὶ δὲν εὐρίσκει πλέον τὸν δρόμον πῶθεν εἶχε κατέλθῃ. Ἦ γούρισε πάλιν πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἐδοκίμασε νὰ καταβῆ. Ἦ γλίστῃσε καὶ ἔπεσε, μπλοῦμ! εἰς τὸ κύμα. Ἦτο τύσον βαθύ ὄσμη καὶ ὁ βράχος ὕψηλός. Δύο ὄργμεις ὡς ἐγγιστα Ἦ θύρῃς τοῦ αὐλοῦ ἔκαμε νὰ μὴ ἀκουσθῇ ἢ κρηνογῆ. Ἦ βουσκὸς ἤκουσε ἓνα πλαταγισμῶν, Ἦ ἀλλὰ ἐκεῖθεν ὅπου ἦτο, δὲν ἐβλεπε τὴν βίσιπ τῶν βράχου καὶ τὴν ἄκρην τοῦ γιαιλοῦ. Ἦ ἄλλως εἶν εἶχε προσέξει εἰς τὴν μικρὴν κόρην καὶ σχεδὸν δὲν εἶχεν ἀισθανθῇ τὴν παρουσίαν τῆς.

Καθὼς εἶχε νεκτώσει ἤδη, ἢ γρη῏α Λούκαινα εἶχε κάμει τὴν ἀβασταγὴν τῆς, καὶ ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ μοινοπάτι, ἐπιστρέφουσα κατ' οἶκον. Ἦ εἰς τὴν μέσην τοῦ δρομίσκου ἤκουσε τὴν πλαταγισμῶν, ἐστρήφῃ καὶ ἐκίτταξε εἰς τὸ οὐρανόν, πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἦτο ὁ αὐλητῆς.

—Κεῖνος ὁ Σουριλιῆς θῆ ἔνε, εἶπε, διότι τὸν ἐγνώριζε. Δὲν τοῦ φτάνει νὰ ζυπῆ τὸς πεθαιμένους μετὰ τὴν φλογέρα του, μόνον ρίχνει καὶ βράχια στὸ γυαλό γὰ νὰ χριεῖ... Σημηδιακὸς καὶ ἀπείριστος εἶνε.

Κ' ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον τῆς.

Κ' ἢ γολέττα ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ βολτατζῆρῃ εἰς τὸν λιμένα. Καὶ ὁ μικρὸς βουσκὸς ἐξηκολούθει νὰ φουσᾷ τὸν αὐλὸν τοῦ εἰς τὴν σίγῃν τῆς νεκτῶς.

Κ' ἢ φώκη, καθὼς εἶχεν ἔλθει ἔξω εἰς τὰ ρηχά, ἤνυε τὸ μικρὸν πνευμένον σῶμα τῆς πτωχῆς Ἀκριβοῦλας, καὶ ἤρχισε νὰ τὸ περιτριγυρίζῃ καὶ νὰ τὸ μυρολογᾷ, πρὶν ἀρχίσει τὸ ἔσπερινόν δειπνῶν τῆς.

Τὸ μοιρολόγι τῆς φώκης, τὸ ὅποῖον μετέφρασεν εἰς ἀνθρώπινα λόγια εἰς γέριον ψαρᾶς, ἐπιτηρητῆς εἰς τὴν ἀφνονον γλώσσῃ τῶν φωκῶν, ἔλεγε περίπου τὰ ἑξῆς :

Ἀδὲ ἦσον ἢ Ἀκριβοῦλα
ἢ ἐγγόνι τῆς γρη῏α Λούκαινας
Φώκη ἔνε τὰ σκευῖα τῆς.
κοχύλια τὰ πικρῆ τῆς...
καὶ ἢ γρη῏α ἀκόμη νεκρῶν
τὰ γενοῦσθαι τῆς τὰ παλιὰ
Σὺν τῶν ποῖοι τελειορῶ
τὰ πάθη καὶ ὁ κατῶν τοῦ κῆμου.

Α. Παπαϊωάννης

ΣΤΟΙΧΙΩΜΕΝΟ ΚΑΡΑΒΙ

Ἀπὸ τῶν Παγὰν Γαλιούσων τοῦ Π. Νεβζίν
Μῆτινα με χριζόν οι ἀκτιε καὶ οἱ ἔτοι με καλῶν,
Σεῖς πολιτεῖες μετῶν με σαλῶντων πῆρι οι ἡῶν.
Τρωῶ ἀνοικτᾷ Τὸ μετῶν μου ἡμῶν διὰ θῆ ἰδῶν,
Μῆτινα ἔχω βύβει τὰ παρῶν καὶ τῆς ἀκτιεῖς μαθῆς.

150

230

Το νεκροταφείο της Σκιάθου, «Τὰ Μνημούρια» (βλ. το διήγημα «Τὸ μυρολόγι τῆς φώκιας»).

Αρχείο Merlier, φωτ. Δημητρακόπουλος

231

«Τὰ Μνημούρια»,
φωτ. Δημητρακόπουλος

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗΣ

(ΚΡΙΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ)

Ο Έπαμεινώνδας Δεληγιώργης πεθαίνοντας πέθανε διπλά. Κι' ως άνθρωπος κι' ως ποιητής. 'Ο Μορεάς στον πρόλογο των «Ρυθμών του Όνειρου και του Θανάτου», της μοναδικής ποιητικής συλλογής του Δεληγιώργη, έβεβαίωσε πως ο Εὐμολπος, ο Όρφεύς και ο 'Αμφίων θά του μειδιούσανε στα 'Ηλύσια Πεδία όπου έπηγε να εὕρη τή γαλήνη ύστερα από τήν τρικυμία της ζωής του. Κι' όμως ούτε αυτό που ο Μορεάς τό έίπε μ' ένα συγκαταβατικό τόνο, τόσο σύμ-

φωνο με τό δικό του έγωισμό, δέν έγινε. 'Η Λήθη, ψυχρή πής να σταθῆ πάνω από τό τάφο του κι' ἡ Φήμη δέν έτρεξε να της διεκδικήση τή θέσι. Σ' αυτό φταίει ο ίδιος ο Δεληγιώργης. Τό πρώτο του λάθος ἦτο που γεννήθηκε 'Ελλην' τό δεύτερο ἦτο να γράψη γαλλικά. Μόνος του ζήτησε να σταθῆ σ' ένα σūdέτερο έδαφος κι' εκεί ύψώνεται τώρα ο τάφος του χωρίς κανείς να ζητάη να τόν κάμη δικό του. Μολονότι ἡ ποίησις σήμερα τράβηξε τόν πλατύτερο κοσμοπολιτικό δρόμο αφήνοντας πίσω της

232

σάν ένδοξα έρείπια που μένουνε για να μαρτυρῶνε μιὰ όρισμένη περίοδο μόνο κάθε εθνικό και κάθε που περιορίζεται στα στενά των πατρίδων όρια και ξανοίχτηκε στην προσπάθεια της εκφράσεως των έσωτερικών κόσμων της ενιαίας ανθρωπίνης ψυχής, ο Δεληγιώργης δέν αξιώθηκε ως ποιητής να βρῆ τή θέσι που του έπρεπε μέσα στον πνευματικό σταθμό των χρόνων μας.

Ήάει να παραδεχθῆ κανείς ότι χρειάζεται και κάποια τύχη ἢ καλύτερα κάποια προσπάθεια γι' αυτό. Μέσα στον κόσμο του πνεύματος τόσον όσο και στον χυδαίο κόσμο χρειάζεται άγων για τήν τελική νίκη που θά βρῆ, ασφαλώς ένα έργο στα σκαλοπάτια της Φήμης. Τό κοινό δέν ξεκαθαρίζει όσα του προσφέρουν. Τα δείχεται όλα και δέν κρατάει τίποτα γιατί και τίποτα δέν νοιώθει. 'Ο άγων της επικρατήσεως λοιπόν δέν γίνεται μέσα στο πλήθος. Γίνεται στον κόσμο του όποιου

κάθε ποιητής είναι αντιπρόσωπος. Κι' είναι ο άγων τόσο σκληρός, κάποιες φορές κατεβαίνει στο επίπεδο της χυδαιότητας και της βρβαρότητας τόσο που αν κανείς δέν αισθάνεται τήν διάθεσιν ἢ δέν έχει τήν δύναμιν να παλαίσῃ θά μείνη έξω από τήν παλαίστρα και από τήν διαχειλονίκησιν της νίκης άκριβώς όπως έμεινε ο Δεληγιώργης όσο κι' αν δέν αξίζει τό τραγικό καταπέτασμα της Λήθης πίσω από τό άτομό του. Γι' αυτό και μόνο γι' αυτό ο Δεληγιώργης παραδόθηκε στη Λήθη, ἡ όποια τό κάτω κάτω δέν αφαιρεί τίποτα από τήν αξία του αφού προηγουμένως ἡ φήμη δέν τόν έχάλδευσε. 'Αν ξεχάστηκε είναι γιατί ο ίδιος δέν

ζήτησε να φανῆ. 'Εζησε έξω κι' από τόν κόσμο τόν δικό του τή ζωή ἢ των πολύ ευγενικών ἢ των πολύ αδυνάτων. Και τό ένα και τό άλλο είναι σαν σωροί λουλουδιών στη μνήμη του.

*

'Αν κατέτασε κανείς τόν Δεληγιώργη στη χορεία των Γάλλων ποιητών θά τόν

έβανε πλάι στον Λαφόργκ χωρίς κανείς από τους δυό να άδικηθῆ. Με μιὰ μόνο παρατήρησιν: του Λαφόργκ του άληθινού γιατί στο έργο του Λαφόργκ βλέπει κανείς δυό έξωτερικεύσεις. Τήν έξωτερικεύσιν της δικής του ψυχής και ύστερα τήν έξωτερικεύσιν ιδεών, άπαιτήσεων και αντιλήψεων μιᾶς πλατυτέρας ομάδος, της ομάδος των συμβολιστών εις τήν όποίαν αρέθηκε να καταταχθῆ με τα Fleurs de bonne volonté και τα περισσότερα τραγούδια των Complaintes του. Γι' αυτό ίσως να έμεινε ο Λαφόργκ. Γιατί πάλεψε μαζί με μιάν ομάδα

για τή Φήμη. 'Ο Δεληγιώργης έστάθηκε ευγενικός, άπομακρυσμένος από τή σχολή του, άδιαφορών για τήν Φήμην και ευχαριστούμενος να εκφράζῃ όσο μπορούσε καλύτερα τόν έαυτο του, δοκιμάζοντας τήν πικρήν ἠδονή της έξωτερικεύσεως του Πόνου του. 'Αν τόν κατέτασε κανείς στους 'Ελληνας ποιητάς θά έπρεπε να τόν βάλῃ ως τόν πρόδρομο μιᾶς τάξεως ποιητών που θά έρθουνε σιγά, σιγά, άλλ' ασφαλώς όταν φύγουνε πολλά στραβά κι' έλθουν πολλά καινούργια. . .

*

'Αφηνόμενος στη μελέτη του Baudelaire και της χορείας του ο Δελη-

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗΣ 234

151

233

γηώργης βρήκε εκεί κάτι από την ψυχή του, ίσως όλη την ψυχή του και γι' αυτό δέν τους έμιμήθη ταπεινά και τυφλά. *Αν έχη κάτι από αυτούς είνε γιατί κι' αυτός τους έμοιαζε και τó μόνο λάθος ήτο που ήλθε άργότερα από αυτούς. Νά είνε κι' αυτό που δέν έβρήκε τή θέσι του; Πολύ τó σκέπτομαι.

*

Συμβολιστής ó Δεληγηώργης έπηρε τó σύμβολο όχι ως σκοπό, αλλά ως ένα μέσον για μία λεπτότερη και ευγενέστερη έξωτερικεύσιν του. Μοιάζει τó σύμβολό του σαν ένας διάφανος πέπλος τόσο που νά φαντάζεται κανείς εκείνο που βλέπει κι' όχι όσο νά υποθέτη, όπως συμβαίνει με τόν Ρεμπό, τόν Μαλλαρμέ και τόν Λαφόργκ. Τó σύμβολο έβοήθησε τόν Δεληγηώργη για νά δώση εις τήν 'Οδύνην του τήν άριστοκρατική της έκφρασι γιατί ή άχαλίνωτη έκφρασις του Πόνου όσο και τής Χαράς φτάνει στό κουραστικό και τó ταπεινό άν μορφή νά είπη κανείς. «Οί Ρυθμοί του 'Ονειρου και του Θανάτου» μου έκαμαν τήν έντύπωσιν ένός φθινοπωρινοϋ δειλινοϋ αγωνιζομένου με τόν θάνατον μέσα σε άρμονικούς συνδυασμούς χιμαιρικών χρωμάτων, μέσα σε μία ύστερική πάλη μακρυνών κυμάτων με τó άκρογιάλι-στεναγμών που τους φέρνει ó άνεμος νά ξεψυχήσουν μέσα σε μία βουβή φύσι που γεννάει τήν έκστασιν, ύστερα χιμαιρικές αναπολήσεις και δνειρα και τελευταία τήν συναίσθησιν τής μοναξιάς, τής άρρώστειας και του θανάτου. 'Ολόκληρο τó βιβλίο κρατάει άπόμερα τήν ψυχή από τήν συναίσθησιν του

γενικοϋ κοινοϋ πόνου και τήν αφήνει νά πλανάται με τήν :

vision du grand sommeil qui n'en vient et recule πάνω από μία σκοτεινήν άκίνητην λίμνην όπου ή τρικυμίες φτάνουν μόνον άντανάκλαστικά. Μία συναίσθησις ζωής στην όποιαν ή 'Οδύνη κυβερνάει, αλλά ή 'Οδύνη που βγαίνει από ψυχικήν άνάγκην και που «δέν έχει καμμιά αίτια για νά τελειώση». Μία συναίσθησις ζωής εις τήν όποιαν ή ζωή δέν έχει τίποτα νά προσθέση, τίποτα νά αφαιρέση. Είνε τó πέταγμα τής ψυχής από τή γή και τó περιπλάνημά της τó μάταιο μέσα στο κενό. Μία εγκατάλειψις δίχως παράπονο στην 'Οδύνη κι' ένας Πόνος που φέρνει τήν 'Ηδονή. Κι' έπειτα ένα κενό, ένα μεγάλο κενό από τó όποιον δέν βγαίνει κανείς συντετριμμένος άφου για νά μπορέση νά κυλιστή μέσα του σημαίνει ότι κατώρθωσε νά ξεφύγη από τής άλυσσιδες των χυδαίων παθών, των χυδαίων αναγκών, των χυδαίων ευτυχιών και πόνων που αισθάνονται οι άνθρωποι. . . Νά, ή έντύπωσις μου από τους «Ρυθμούς του 'Ονειρου και του Θανάτου».

*

Τó βιβλίο του Δεληγηώργη έτσι καλλίτερα νά μένη έξω από σύνορα σχολών, άρχών και πατρίδων. Σημειώνει ένα σταθμό του δικου του περάσματος από τή ζωή. Ένός ευγενικοϋ, άθροϋβου περάσματος με τόν έαυτό του και μόνο με τόν έαυτόν του. Κι' αυτό περισσότερο από τήν Φήμη δείχνει τόν άληθινόν ποιητήν, τόν ωραϊόν άνθρωπον ποιητήν. . .

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

Φωτ. Γ. Χατζόπουλου (1908). Έγχρωμη φωτολιθογραφία εξώφυλλου
των εκδόσεων Ηλία Δικαίου

237

Α. Παπαδιαμαντίου

ΣΤΟΝ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ό κάθε στοχασμός σου
είσμάτων άσμα,
Στον κόσμο τ'ό δικό σου
κόσμος τ'ό κάθε πλάσμα.

Φωτογραφίες Γ. Χατζόπουλου (1908)

Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

154

238

Ο ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ❖ ❖ ❖

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΕΡ. ΒΩΚΟΣ

ΕΤΟΣ Β' ΤΕΥΧΟΣ 24^{ΟΝ}

ΜΑΡΤΙΟΣ 1912

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΛΕΠΤΑ 80

239

Ὁ Καλλιτέχνης, ἔτος Β', τεύχος 24, Μάρτιος 1912 (ανοιχτό γαλάζιο εξώφυλλο, ὅπου στο ἄνω μισό ἐντός κύκλου ἡ φωτογραφία τοῦ Γ. Χατζόπουλου, ἡ ἴδια ἀκριβῶς καὶ στη σ. 419, ὅπου ἀρχίζει τὸ διήγημα «Δημαρχίνα Νύφη»)

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΔΗΜΑΡΧΙΝΑ ΝΥΦΗ

ΤΡΙΑΝΤΑ τόσα κομμάτια καράβια είχαν καταπλεύσει εις τὸν λιμένα. Δέκα μεγάλα βρίκια, γολέττες δώδεκα, καὶ δύο ἢ τρία μπάγκα ἢ τρικάρτα καὶ χωριστὰ ἄλλα μικρὰ κότερα, βρατσέρες καὶ λόβερ. Καὶ τότε ὁ μακκρίτης ὁ ὁ γέρος - Γιαλέδης, ὅτις ἦτο σφόδρα ἐναντίος εἰς τὴν ἰδέαν, δι' ἣν εἶχον παραταχθῆ ὡς εἰς ναυμαχίαν ὄλα τὰ σκάφη ταῦτα, ἔλεγε πρὸς ἕνα ἄλλον νεώτερον ὁμόφρονά του ἐν παλαιὸν δίστιχον·

*Ἦρθαν ἑ̄ ἀνθρωπάκια
ἀπ' τὰ καραβίκια.*

Ἔλαι καὶ παλαιαὶ ναυτικαὶ οἰκογένειαι τοῦ τόπου. Μαϊμουταῖοι, Γιακουμπαῖοι, Κουμπαῖοι, Χαναῖοι, Μολεγοναῖοι, Μπουμπαῖοι (καὶ ὁ διηγούμενος ταῦτα ἐπόσθητε·

τατος δικηγόρος τῆς τελευταίας κοπῆς, νεωτεριστής, ἐρωτύλος, φιλόκοσμος καὶ φιλόδοξος εἰς ἄκρον, κωμαστής καὶ κίθαρῳδός (ἔπκίζε «κριθάρα», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Διοματάρη Ῥήγα, ἐνὸς τῶν θερμῶν ὑποστηρικτῶν του) καὶ ὁ μόνος κατάλληλος διὰ νὰ δοξάσῃ τὸν τόπον. Καὶ ἦτο τῶνόντι βέβαιον ὅτι θὰ ἐξελέγετο, μὲ τὴν φοβερὰν ἐπιστρατεῖαν ναυσταλιῶν καὶ πληρωμάτων.

Ἄμα οἱ ἀντίθετοι εἶδον τὴν μεγαλόσωμον ναυτικὴν ἀκρίδα, ἣ τὴν ἀγέλην αὐτὴν τῶν ὀρνέων τῶν θαλασσινῶν, ἐνσκήψασαν εἰς τὸν λιμένα, ἤρχισαν ἐν καιρῷ νὰ τραγουδοῦν τὸ «Πολλὴ μαυρίλα πλάκωσε!» Ὅλος σχεδὸν ὁ ἰστιοφορῶν στολίσκος τῆς μικρᾶς νήσου εἶχεν ἐπιστρατευθῆ. Ἐν μόνον μεγάλο καράβι τοῦ καπετὰν Ἀλέξου

157

241

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ
('Ανέκδοτος φωτογραφία του ζωγράφου κ. Γ. Χατζοπούλου.)

Ὁ Καλλιτέχνης, Σεπτέμβριος 1911, σ. 212

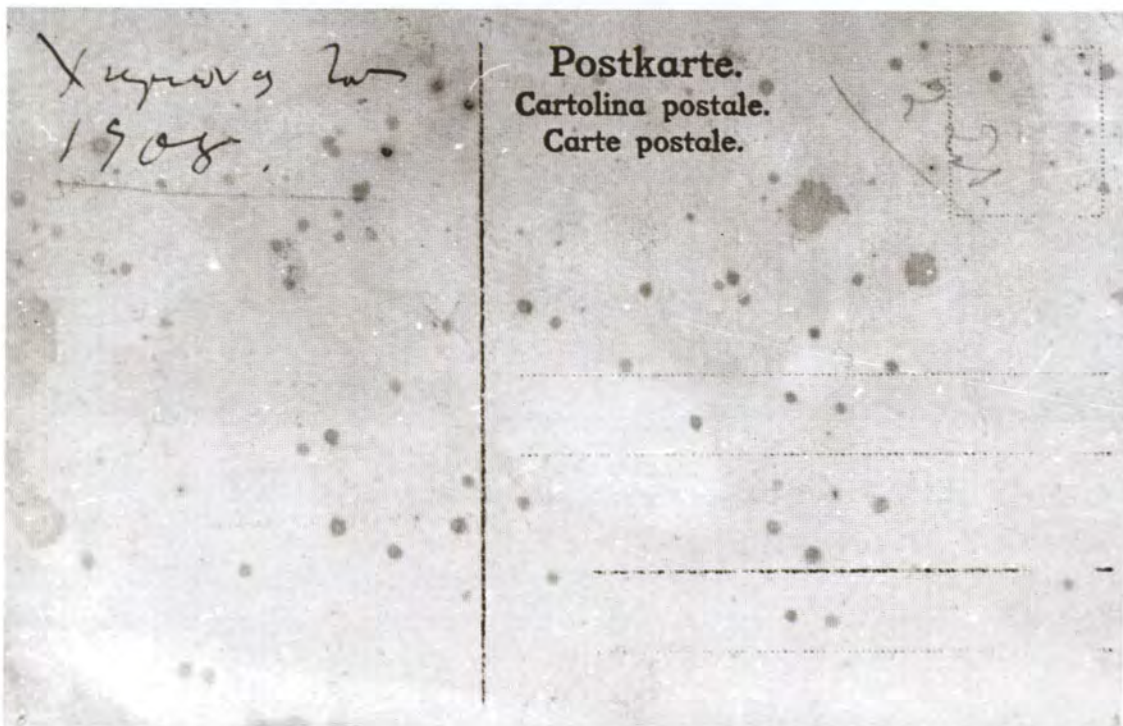

242

Ὁ κ. Βλαχογιάννης καὶ ὁ Ἀλεξάνδρος Παπαδιαμάντης εἰς τὴν Δεξαμενὴν.
Χειμῶνας τοῦ 1908

Ὁ Καλλιτέχνης, Φεβρουάριος 1912, σ. 387

158

243

Ἡ φωτογραφία μετὸν Βλαχογιάννη σώζεται στο Ἀρχεῖο Παπακώστα, Φιλοσοφικὴ Κρήτης.
Εδῶ ἡ πίσω ὄψη τῆς, με αὐτόγραφη χρονολογία τοῦ Παπαδιαμάντη
Φωτ. Δημητρακόπουλος

Αγαπητέ Βλαχμή,
 Έλαβα το γράμμα σου
 η' έχαλα, ευχαίω.
 Χαιρετώ όλους εσάς και
 όλους, τον πατέρα σου
 και τον αδελφό σου, τον
 21 Ιουνίου, πελάσαν
 το' ήμια ως υαροίον, και
 και μετά εδω τόσον, δι
 θεώ, δι' έχω λεχθεί σοφ
 ως λέγει γουρτα, και
 δι' αν' ούτω και τόσον

και το' χρονοεισε το
 χρονοεισε (Poste restan-
 te;). Αδυναμείω εσ' το
 Μαγαλιών και Κερα-
 τίον, αν' οφειχόμεθα,
 Αδυναμείω εσ' το Αζέλι
 Μαγαλιών και το' ελίου,
 εσ' το' Γ, Χαλφόνου
 και το' οφείον, το' Γ, τα-
 υροίον αν' εσ' εδω, και το'
 Ν. τιοροίον και το' τορ-
 ποίον, αν' το' εφέρε νεγώ,
 15 Μαΐου 1908
 Ευχόμεθα. Α. Παπαδιαμάντης

248

248-253: Επιστολές Παπαδιαμάντη στον Βλαχογιάννη. Αρχείο Παπακώστα, Φιλοσοφική Κρήτης. Φωτ. Γ. Α. Χριστοδούλου

Αγαπητέ Βλαχμή,
 Έλαβα το γράμμα
 σου και το' δε. 20.
 Ευχαίω, τωσ' η'
 μετ' εδω τόσον και
 Α' τόσον, η' έχω
 ποίον, 150 χρονοεισε
 εσ' το' Β. - δι' δι'
 μετ' ούτω και το' Αζέλι
 Μαγαλιών, δι' οφείον
 νεγώ και εδω τόσον

και το' Αζέλι, εσ' το'
 εδω τόσον και εδω τόσον
 εδω τόσον εδω τόσον
 (και έχω ποίον). -
 και το' εδω τόσον και
 εδω τόσον εδω τόσον, δι' δι'
 ούτω χρονοεισε.
 Ευχόμεθα, 4 Ιουλ. 1908
 Α. Παπαδιαμάντης
 Αδυναμείω εσ' το'
 και το'

249

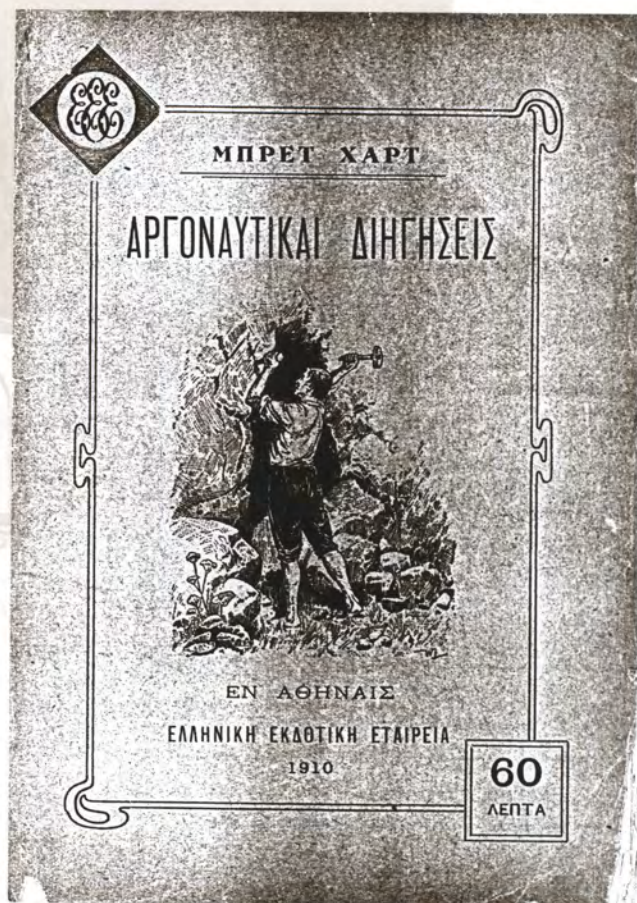
Ἐξέλιξη Ἰουλίου, - Ἐξέλιξη τῆς "Ἐξ.
 Αἰωνίου ἐπὶ Ἀπριλίου", καὶ τῆς πενταετίας.
 τῆς Ἐξέλιξης, 6 Ἰουλίου, καὶ ἔδωκε
 Ἐξέλιξη τῆς Ἰουλίου 178 ἡμερῶν. Ἡ ἴση
 ἔλιξη τῆς Ἐξέλιξης, καὶ τῆς ἔδωκεν ὅσον
 ἑορταστικὴν εἰς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν, ἡμερῶν
 πέντε καὶ ἑξήκοντα. - Ἐξέλιξη, εἰς
 ἔξελξη τῆς τῆς ὁδοῦ Μουσῆ (Ἰουλιανῆς)
 καὶ ἑξέλιξη εἰς τὴν ἔξελξη πρὸς ὁδοῦ
 Μουσῆ, Νέου Ἰ. Μουσῆ (τῆς Ἀγ. Ἐξ.
 ὁδοῦ), ἡμερῶν 21 ἑξήκοντα, καὶ αἱ ἔξελ-
 ἔξελξη τῆς ὁδοῦ ὁδοῦ Μουσῆ ἡμερῶν
 πέντε. - Ἀπὸ τῆς ἔξελξης τῆς ἡμερῶν
 πέντε ἔδωκε ἑξέλιξη τῆς, καὶ τῆς 20.
 Ἐξέλιξη τῆς τῆς ἡμερῶν
 ἔξελξη
 Ἰουλίος, 1908
 Νῆ. 14. Ἐξ. Ἰουλιανῆς

252

Ἐξέλιξη Ἰουλιανῆς

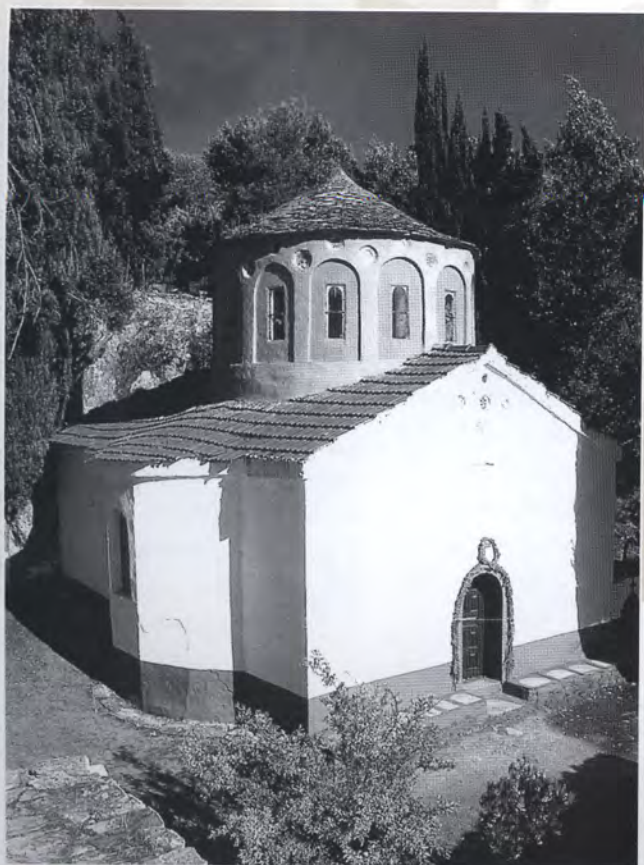
Ἐξέλιξη 30 ἡμερῶν πρὸς ἡμέραν, καὶ
 ὁδοῦ 30 ἡμερῶν 22 ἡμερῶν, καὶ τῆς
 ὁδοῦ τῆς ἡμερῶν. Ἐξέλιξη τῆς ἡμερῶν
 καὶ ἔξελξη ἡμερῶν (ἡμερῶν καὶ ἡμερῶν
 ἡμερῶν ἡμερῶν) καὶ ἡμερῶν ἡμερῶν. Ἡ
 ἡμερῶν τῆς ἡμερῶν 178 ἡμερῶν ἡμερῶν
 ἡμερῶν, καὶ αἱ ἡμερῶν τῆς Β. τῆς Β. ὁ
 ἡμερῶν ἡμερῶν. Ἐξέλιξη τῆς ἡμερῶν.
 Ἐξέλιξη τῆς ἡμερῶν εἰς ἡμερῶν,
 ἡμερῶν, τῆς ἡμερῶν καὶ ἡμερῶν, ἡμερῶν
 ἡμερῶν ἐπὶ ἡμερῶν.
 Ἐξέλιξη τῆς ἡμερῶν αἰτῶν τῆς ἡμερῶν καὶ τῆς
 ἡμερῶν τῆς ἡμερῶν ἡμερῶν τῆς ἡμερῶν
 τῆς ἡμερῶν καὶ τῆς ἡμερῶν ἐπὶ ἡμερῶν.
 ἡμερῶν 24, ἡμερῶν. Ἐξ. Ἰουλιανῆς

253

255

Βιβλιοθήκη ΕΛΙΑ

256

Μονή Κεχριάς

165

1 9 0 9

Μάιος: Ο Καρκαβίτσας τον επισκέπτεται στη Σκιάθο. (Γράμμα του Παπαδιαμάντη στον Βλαχογιάννη): «Τοῦ ἄρесе τὸ νησί μας, ἂν καὶ ἐστενοχωρήθην ἐγὼ διότι δὲν εἶχα τὰ μέσα νὰ τὸν περιποιοθῶ ὅπως ὤφειλον».

7 Ιουλίου: Νεκρολογεῖ τὸν ξάδελφό του Σωτήριον Οικονόμου στην εφ. Ἡ Πανθεσσαλικὴ Βόλου.

Γράφει τα ποιήματα: «Στὴν Παναγία τὴν Κουνίστρα», «Στὴν Παναγία τὴν Κεχριά», «Στὴν Παναγία τοῦ Ντομάν», «Στὴν Παναγίτσα στὸ Πυργί», «Στὸν Πρόδρομον στὸν Ἀσέληνο», «Στὴν Παναγία τὴ Σαλονικιά», «Στὸν Πρόδρομον τοῦ Κάστρου» καὶ [Στὸν Χριστὸν τοῦ Κάστρου] που δημοσιεύονται μετὰ θάνατον. (βλ. στα ἔτη 1919-1924).

Δημοσιεύει: «Ἡ Πιτρόπισσα» (Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Σκόκου 1909) καὶ στη Νέα Ζωὴ «Τὰ δύο τέρατα», Ιούλιος, «Τῆς δασκάλας τὰ μάγια», Αὐγουστος-Σεπτέμβριος, «Ἡ Πεποικιλμένη», Οκτώβριος-Νοέμβριος.

Μεταφράζει: Μπρετ Χαρτ, Ἀργοναυτικαὶ διηγήσεις, Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία (στο ἐξώφυλλο 1910). Σύγχρονη ἀνατύπωση με φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ν. Δ. καὶ Λαμπρινῆς Τριανταφυλλόπουλου, Ἐκδόσεις Λήθη, Ἀθήνα 1993.

Ο Pierre Baudry δημοσιεύει μετάφραση τοῦ ποιήματος «Ἡ κοιμάμενη βασιλοπούλα» (La Belle au bois dormant), στην εφ. *Le Monde Hellénique*, 15/2, καὶ της «Φόνισσας» (La Tueuse) στην ἴδια εφημερίδα ἀπὸ 11/3 σε συνέχειες.

ΕΝΑΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

«Εκλεκτός φίλος και ακούρατος Ιερουζαλήτης της νέας λογοτεχνίας μας, — άπαιτεί την άνοιξη και αίσθημα την άπαισή του, — μάλιστα έκτακτο είναι το «Τέχνη Παπαδιαμάντη», που έκαμ μιάν εύχόμενη έκπληξη; μου άποκαλύπτει έναν άγνωστο λογογράφο, που είναι και άξιόλογος διηγηματογράφος και γνήσιος μαθητής του μεγάλου Σιαδίου. Ξες τον παρουσιάω ν' έγω με λίγα λόγια, άφοδ' οτι για τη ζωή οτι για τη σταδιοδρομία του άνωθρον παρουσιάζει πληροφορίες, και μ' ένα χαρακτηριστικό κείμενο του. «Η σύντομη ιστορία του είναι αυτή: άνομιλάται Ευστάθιος Ι. Βλάχος, και το 1910, γύρω στα είκοσι-είκοσι χρόνια του, άν δι' μιάς γειάς ή φωτογραφία του, ή-πασσε στη Νέα Υόρκη μιά σειρά άρνηματα μί τον άπαιτο τίτλο «Διηγήματα». Διάβασα τά «Διηγήματα» αυτά και στάθηκα σ' άρκετά σέλλες του. Δείχουν άνθρωποι που ζήρι και νά βλέπει και ν' άρνηται. Σιάθηκα όμως και σ' μιάν εύγεστη έκδοσή που φαίνεται καθαρότατα σέ μερικά σέλλες του. Άν μισήν νά πώ ότι έγραφε τά διηγήματά του á la papiette de Papadimitriou. Είναι όμως βίβλια, είναι άσυμφωνή-γιο, δι' τίνασιν μί την έκδοσή του. Και τί βελούστια αυτή την έκδοσή σέ άρνη-γός του: «Εμπιστώ νά είλω, έφορολογία δ' Ευστάθιος Ι. Βλάχος, δι' τά μικρά από διηγήματα είναι μικρά συμβάντα, τά όποια έζησε νά συμβούν εις τόν κύκλον του βίου μου, άν δύναμαι όμως ως έκ τούτων τά παρουσιάω ως πρωτότυπα. Έάν ύπόκει συγγραφέι τόν όποιον έμυθήθη, από τόν όποιον επηρεάσθη, αυτός είναι δ' Αιλιζάντος Παπαδιαμάντη. Ο σοφός αυτός με έκαρσε νά τόν ζήλωσα διαν ήμην μικρά παιδί και νά τόν θυμώσω τότε.»

«Αν διαβάσει με προσοχή τό διήγημα που άκολουθεί, θά αναρωτησεί και μί την έντύπωσή μου και μί τον πρόλογο του συγγραφέα. Θά μείνει ίσως με μιά άπορία, που είναι και δική μας άπορία: Τί συνέχια νά είχαν αυτά τά πρωτότυπα; Και τί νά έγινε δ' συγγραφέας τους;

II. X.

ΤΟ ΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΣΑΤΑΝΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ

That divine unrest that old stings trouble of humanity that makes all his achievements and all miserable failures.

R. L. STEVENSON

268

«Δέν σηκώνομαι νά πάω εις την πατρίδα μου, που έξούσα τόσο καλά, μόνο κάθομα εδώ εις τά άνήλια στενά, μέσα εις τόν άγριο αυτόν άγώνα διασώσιν οί άνθρωποι φέβονται και πεθαίνουν γλήγορα;»

«Ετοι σχεδόν αφηνιδίως μίαν ήμέραν ειπε καθ' εαυτόν ο Μέλτος, όστις επί είκοσι έτη εις την Άμερικην προσεπάθει νά δημιουργήση μίαν περίουσιαν, και τότε έπιπτε και τότε έσηκώνετο, χωρίς νά ίδη μίαν ήμέραν άσπην.»

«Ο Μέλτος γεννήθη εις τό πατρός του τόν μύλον, όστις άπέχε τό χωρίο περί

τήν μίαν όραν. Έκει έμεγάλωσε και έπείθε και όλίγα γράμματα από ένα μοναχόν μονάζοντα εις τήν εκεί πλησίον μοναστήριον.»

«Όταν ο Μέλτος ήτο μικρός, ο γόρδός κείνος τόπος, οί πλάτανοι, τά ρεμάτια, τά πείσι, τά άρνάκια, τά πουλιά, ήσαν όλο κληρος κόσμος δι' αυτόν, και έμεγαλόν εύτύχησεν καθ' όσον όμως έμεγάλωνε, εύτύχησεν τό αόλην, την πατρισταχην ήμέραν την έτάσσασε μίά άόριστος θύμια. Ένας πόθος άλλοκότος...»

Πολλάκις, άνερχόμενος εις τόν ύψηλόν άνωθεν τού μύλου λοφίον, παρα-
269

170

210

Τό γέλιο του Σατανά

νά βρέχη», τού έφώναζε τρίτος. Εις όλα αυτά ο Μέλτος δέν άπήνητα, και μόνον ο κύων ένγκριας καταλόμος έκεί όσάν νά ένδει τά σκόμματα, τά όποια ά-πυθύνοντο πρós τόν κύριόν του. «Ο Μέλτος έξηκολούθει με όπομονήν υπεράνωθρον νά κτήνη τόν μύλον, διότι ήτο τό τελευταίον πλέον καταφύγιόν του.

Μίαν έσπέραν καθήρχετο τό καταφερές μονοπάτι βόσκων την αίγια του ένας ίδιό-τροπος χωρικός, όστις ένεδύετο με ράκη και έζη με χόρτα και πυρόν. Άνήλθε τόν μικρόν τοίχον με θάλας τάς έπιθέσεις του κυνός, και έβιδε συμβουλές. «Επειδή όμως ο Μέλτος δέν έβδωκε προσοχήν εις τάς συμβουλές του, άπήλη με ένα παράξενον μειδίωμα, όσει νά τού έλεγει: Θά με θυμηθής.

«Υστερον από καιρόν, μίαν ήμέραν τού Αλόγουστου ο μύλος άρχόν ητο τελειωμένος. Κατέκλειψεν την ήμέραν, νέφη ήρχισαν νά κυλιούνται εις τόν ούρανόν, και έφαίνοντο δι' έπιλοίαζον τόσο πρós την γην, όστε νά άκουμψήσουν εις τάς κορυφάς τών δένδρων. Άστραπαί διέσχίζον τόν ούρανόν και αί βρονταί άντήχουν εις τάς κοιλότητάς, εις τά βαθέα ρεμάτια, όπου ή σκηνη ήτο άγρία. Μετ' όλίγων τά νέφησυνεπυκνώθησαν και ο ούρανός, μολυβδόχρους ός ήτο, έφαίνεται δι' εγχε καμηλόσει και άκουμψήσι επί τών λοφίσκων. Πρós στιγμήν τού πάνελχε ήσυχάσει. Η φύσις έφαίνεται δι' όστερον από πάλιν έπαίρουν άναπνοήν, ή σιωπή έκείνη όμοιάζε με τόν στιγμιαίον άνασασμόν, όστις μεσολαβεί πρην άρχισή τά κλάσματα ένα κυνηθών ή προσβληθέν παιδάκι. Τά πουλιά, άφωνα και φοβισμένα, έκρόθησαν. Επί τέλους ή βροχή ήρχισε, και δέν ήκουε τις είμή ένα γενικόν ρόγθον, όστις έβασίλευε πανταχού. Ο ούρανός, όσάν νά ήθελε νά εύχαιοστήση τόν Μέλτον, όστις ήθελε νά έχη πολύ νερό διά νά δοκιμάση τόν μύλον, έρριψεν έκείνην την ήμέραν μαζεμένον δλο τό νερό, τό όποιον δέν είχε ρίψει δλο τό θέρος. Τό έσπέρας, όπό την έπήρειαν του έπιπνεύσαντος σφοδρού άνέμου, όστις έκαμνε τάς λεόκας νά χορεύουν μέχρι τού κορυφού, ο ούρανός έκκαθάρισε και έφάνησαν τά άστρα σπινθηροβόλοιντα εύμορφότερα. Έκ τών δάμων άνήρχετο μί μεθυστική εσώδια.

«Ο Μέλτος έκείνην την βραδιάν διά πρώτην φοράν άπέφασσε νά κοιμηθί έντός τού μύλου, — της καλύβης άλλως τε, εις την όποιαν έκοιμάτο κατά τάς άλλας ήμέρας, καταστραφείσας. Έκείνος όστις έκοιμήθη έστο και εις μίαν καλύβην, την όποιαν έφτισσε με τά χέρια του, είναι εις θέσιν νά αισθανθί την εύτύχησιν τού Μέλτου. Έξηπλώθη εις τόν σπαρν και ήναψε την πίπαν του. Έσουλλογισθη τά χρόνια

270

Τό γέλιο του Σατανά

210

ρι κάτω εις την άκρογαλιάν τού χωρίου, μαγευτικόν με τά κατάλευκα σπικάκια του. Έβλεπε την γαλιάνν θάλασσαν νά έκτείνεται, άτέρμαν, μακρύα μακρύα, έως έκεί που έσμιεν ός έν φλημιαί τόν ούρανόν εκύτταζε με λαχτάρα την βαρκούλα με κατάλευκα πανάκι νά γλισθρή εις τάς θάλασσας και νά άνεστία μακριά εις τόν γαλιάνν πέπλον ήκουε τήν τρομούλα της καρδιάς του τό μελαγχολικόν σόριγμα τού άτμοπλοίου και τό έβλεπε νά κάμτη τό τελευταίον άκροτήριον τού νησιού και νά εσώγη εις τό άγνωστον. Έβλεπε τόν πελαγόν ν' άνοήγη τά πέτρα του και νά ζαπετή, νά ζαπετή έως όπου έφρανότο εις τά χροσά χρομάτια της Δύσεως, εις τάς άγνώστους και μαγευμένας χώρας. Τά μάτια του έδάκρυον. «Ω! νά είχε και αυτός πετάξ νά πετάξ εις τούς μακρινούς, τούς θεακτικούς άγνώστους κηπούς!...

Τότε τό άγνωστον παριστάτο εις την φαντασίαν τού ός ένα άειφορον κοράσιον, τό όποιον έπήγαγε γοργά εις ένα άνθος σπαρμένο βροσιόν και από τό όποιον ελμφορούς νά ίδη μόνον μισήν ροδόχρον κεραιάν και μίαν γονίαν από τά ούράνια γελιστά χηλι.

Άλλά τότε και ο δρόμος της ζωής του ήτο όμως με ένα άνδοσπαρμένο βροσιόν. όστις έκείκει εις μίαν εμφορον καμψιάν και έχάνετο άνάμειος εις χλόην και άνθη...

«Όλίγον κατ' όλίγον ο άπλοός λογισμός ένγεν έπιθυμία και ή έπιθυμία πρὸς ήτις πάθος ακατάβητον. Ο Μέλτος δέν έμενε πλέον εύχαριστήμενος εις τόν τόπον της γεννησάσε του: τού έφαίνετο πολύ στενόθροσός ήθελε νά άποδημήσιν, νά ύπάγη εις τά έξω, μακριά...

Εις μάτην ο γέρον πατήρ του, — ή μητέρα του είχαν άποθάνει όταν ήτο πολύ μικρός, — κατ' άρχάς προσποιοόμενος τόν άάλοφρον, όπαδεικτον εις τόν Μέλτον, νά βάσασε της ζηνειάς εις μάτην επί τέλους, μη δύναμένος νά κρατηθί, με δάκρυα τόν παρεκάλει νά μείνη. Ο Μέλτος δέν έπίθετο. Και άνεχώρησεν.

Άσοδ' έγαθή τούς καρπούς της ζηνει-ταίας, άφοδ' έδοκίμασε τάς πυκνάς τρεσ-πλάτων βίου και άντελήθη δι' τά μαγευμένα έναι άμοιζούν με μίαν είκόνα, ή όποία φάνταζε εμφορη όταν την κυττάχη τίς μακρόθεν, ένδ όταν την πλησιάζη φαίνεται ή μουντούρα, έδέσμεν, όστε: ρον από τόσα χρόνια, ότε, ός επί τό πλείστον, οί έννευτέοντες βουκόλοι έπανέρχονταν εις την πατρίδα του, νά άποφασί-νουν νά επιστρέψη και νά άφήση κατά μέρος την φιλοτιμίαν, την όποιαν έχουσι δια-νύ νά νά επιστρέψουν χωρίς χρομάτια.

Τις όψε ποίσας φωνή μωστηρώδους τού έφώ-ναζεν εις τά μύτια της καρδιάς του, και τόν έξόσησεν από τόν ληθαργόν τόσων

210

ατών. Πιθανόν νά έκυριάζουν την σφήν του τά ίβια ανασαθήματα, τά όποια έλαμ-βάνουν την ψυχήν τού άσπύτου ούσθ, με μόνην την διαφοράν δι' ένδ ήρώτασιν την περιουσίαν τού πατρός του, αλλά τά νεανικά χρόνια της ζωής του και δέν θα έπη-γαυιε νά εύρη έτοιμήν συγχώρησιν και τρο-φήν εις τόν πατρός του, διότι πρὸ πολλού είχαν άποθάνει, αλλά θα έχη άάσπην οί-τον διά τούς συγχωριούς του, και άνεχώ-ρησεν.

Εις την βόσιν ένδς λοφίσκου, εις τό μέ-ρος άκριβός, πρὸ συννευτόν δύο βαθέα ρεμάτια, ήτο πτισμένος ο μύλος. Κατ' έκεί-νην την έποχην, ότε ο Μέλτος έβρισκετο έκεί, όχι μόνον ο μύλος ήτο εις κτήνην, αλλά και όλη ή γειτονία έκείνη. Άνωθεν εις τά οφώματα ύπήρχε συνουκία από κα-λύβια, εις τά όποια κατοκούν οί καλλιτε-ροι ποιήμενος και άνθρωποι τού χωρίου. Ήσαν δλοι μαζί, ός μίά οικογένεια.

Πολλάκις κατά τάς μακράς νύκτας τού χειμώδους συνήθροζοντο δλοι εις ένα κα-λύβι και συνέτρεψαν και συνδιεσκέβαζον. «Ο γόρδός κείνος τόπος άνήγη από τάς ήσυχούς φωνάς τόν δταν καθωθήγουν τά ποιήματα, ή από φλογέρας και τραγού-δια.»

«Ο τόπος όμως, σүн τῶ χρόνῳ, έσημώθη, τά τέκνα τών ποιήμων έμωθον άλλα κοι-νωνικότερα έπαγγέλιματά ή άπεδήμησαν εις ένάς χώρας πρὸς εβρεσιν καλλιτέρας τύχης. Τά καλύβια έκρημνίσθησαν και εις τά θεμέλια εφύρτισσε χορτάρι.»

Τώρα, ο μόνος θόρυβος πρὸ ήτο δυνάτων ν' άκουσθί έκεί θά ήτο από τό κουδοινα καμψιά αίγυς που έβροσκεν εις τά χορτα-ρισμένα έρειπια ή καμψιάς κουκουβιάς που έφώναζεν με τό θλιβερόν όσμα της όταν ήρχιζε νά νυκτώνη. Εις την αόλην τύχην περιέπεσε και ο μύλος, τού όποιου μόνον ή πρὸς τό όσωμα ελευρά είχε δια-τηρηθί. Ο Μέλτος, ο όποιος από μικρός έκαμνε μόνος τού διαφόρον είδών έργα-σια, μόνος του ήρχιζε νά κτήνη τόν μύλον. Οί διαβάται, οί όποιοι άνήρχοντο πολύ πρὸ τόν άνωφερή άσ κατάρη βροσιόνων τών όδηγόντων πρὸς τόν βιον Καραλάμνον, τόν έβλεπον άπαροχολούμενος νά κστή-ζώλα, νά πελεκά πέτρας, οί μόνος σντροφ-φόν τού ήτο ένας κύων, όστις εις όψε πείθε έμεινε έρμους εις την γειτονίαν έκείνην και προσεκολληθί εις τόν Μέλτον.

«Σε, Βλέκο, Μέλτο, ένγεν άρχιτέκτονας έκεί κάτω σ' την Άμερικαν, τού έλεγεν ένας κλειών τό μίτι συγχρόνως εις τόν συνουκόπτερον του, όστις έφάνετο μάλλον σμυπαδόν με τόν καθίβρον όχώρον έργά-τι.»

«Έμένα ή ίδέα μου είναι δι' τάς κήνας χαλάστρας σ' έλευραδία της έπαρχίας, τού έλεγεν άλλος.

«Έχει γούστο τώρα νά παρακαλέσ δλο

17 — 14

Το κρανίο του Παπαδιαμάντη.
Ιερός Ναός Παναγιάς της Λιμνιάς, Σκιάθου.
Φωτ. Δημητρακόπουλος

271

1 9 1 1

Πεθαίνει στις 2 Ιανουαρίου: Κατά τις αδελφές του και τον Α. Μωραϊτίδη πέθανε τα μεσάνυχτα της 2ας προς την 3η Ιανουαρίου. Κατά τη ληξιαρχική πράξη θανάτου στις «δύο Ιανουαρίου ήμεραν Κυριακήν και ώραν 11 π.μ.». Πέθανε από πνευμονία, «ινφλουέντζαν», όπως γράφει η ληξιαρχική πράξη. Την παραμονή του θανάτου του του αναγγέλθηκε η απονομή της παρασημοφορίας του με τον Αργυρό Σταυρό του Σωτήρος.

3 Ιανουαρίου: Κηδεύεται. Ο δημοδιδάσκαλος Γεώργιος Α. Ρήγας εκφωνεί τον επικήδειο.

Στα κατάλοιπά του που παρέμειναν στο σπίτι του στη Σκιάθο βρέθηκαν σχεδιάσματα πρώτων γραφών διηγημάτων, αρκετά ανέκδοτα διηγήματα γραμμένα σε διάφορα χρονικά διαστήματα, όπως και διορθωμένα αποκόμματα πρώτων δημοσιεύσεων.

171

Αμέσως μετά τον θάνατό του εκδόθηκαν αφιερώματα των περιοδικών *Ο Καλλιτέχνης*, Αθήνας, *Νέον Πνεῦμα*, Κωνσταντινουπόλεως, τον Φεβρουάριο και τα δύο, *Χαραυγή*, Μυτιλήνης, 31 Ιανουαρίου, *Ανατολή*, Σμύρνης, 16 Ιανουαρίου.

Μόλις μαθεύεται ο θάνατός του, η Βιργινία Εμμ. Μπενάκη προσφέρει 2.000 δρχ. για να εκδοθούν τα έργα του Παπαδιαμάντη (πβ. *Ο Καλλιτέχνης*, Φεβρ. 1911, σσ. 356-7). Το φθινόπωρο ο Βλαχογιάννης δραστηριοποιείται για την έκδοση, και στις 7 Δεκεμβρίου οι αδελφές του Παπαδιαμάντη τον καθιστούν πληρεξούσιο για το θέμα αυτό και του αποστέλλουν χειρόγραφα και αποκόμματα από το αρχείο του αδελφού τους (βλ. *Φύλλα έσχορπισμένα*, σσ. 94 κεξ.)

Πρώτη δημοσίευση στο περ. *Είконоγραφημένος Παρνασσός*, 14 Αύγουστου 1911, των τεσσάρων από τα πέντε σατιρικά τροπάρια (το πέμπτο πρωτοδημοσιεύεται στα *Άπαντα* του Βαλέτα). Τα τροπάρια πρέπει να γράφτηκαν το 1910.

Ο τάφος του Παπαδιαμάντη στη Σκιάθο.
Φωτ. Δημητρακόπουλος

273

Ἄλλ' ἐξακολουθεῖ ἀκόμα καὶ γράφεται καὶ τὸ δευτέρο λάθος, ὅτι οἱ δυὸ Ἀλέξανδροι ἦταν πρῶτα ἐξαδέλφια. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Μωραϊτίδης ἦταν τρίτα ἐξαδέλφια, εἶχαν δηλαδὴ πολὺ μακρινὴ συγγένεια ποῦ δὲν ὑπολογίζονται. Κατάγονταν ἀπλῶς καὶ οἱ δυὸ τους ἀπὸ τὴν παλιὰ οἰκογένεια τῶν Μωραϊταίων, ποῦ ἤρθε στὸ νησί ἀπὸ τὸ Μυστρά, περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνα μετὰ τὰ Ὀρλωφικά. «Ἀπὸ ἐκεῖ (τὸ Μωρηῶ), γράφει ὁ Μωραϊτίδης σὲ γράμμα του ἀπὸ 4 Μαρτίου 1908, ἦλθε πρὸ χρόνων εἰς Σκιάθον ὁ παπα-Διαμαντῆς μὲ δυὸ παιδιά, πλούσιος. Τὸ ἓνα τὸ ὑπάνδρευσε εἰς Σκιάθον καὶ τοῦ ἔδωσε ὅλο μάλαμα, τὸ ἄλλο τὸ ὑπάνδρευσε εἰς τὴν Σκόπελον καὶ τοῦ ἔδωσε ὅλο ἀσῆμι.

Αὐτὸ ποῦ ὑπάνδρεύθη εἰς Σκιάθον ἔκαμε δώδεκα ἀγόρια· τὸ πρῶτο εἶναι ὁ παραπαμποῦς μας Γιαννιὸς καὶ τούτου υἱὸς ὁ παπποῦς μας ὁ Γεωργάκης τοῦ Γιαννιοῦ μὲ τὸνομα, ὁποῦ πῆρε γυναῖκα τὴν Ἀρετίτσα...». Γιὸς τοῦ Γεωργάκη Μωραῖτη ἦταν ὁ πατέρας τοῦ Μωραϊτίδη Δημήτριος, ὁ ὁποῖος ἄλλαξε τὸ ἐπίθετό του ἀπὸ Μωραίτης σὲ Μωραϊτίδης.

Ἐνα ἄλλο ἀπὸ τὰ δώδεκα ἀγόρια ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Μωραίτης, τοῦ ὁποῖου γιὸς ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ κόρη τοῦ Ἀλέξανδρου ἦταν ἡ Γκιουλῶ, ἡ μητέρα τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡ παραπάνω συγγενικὴ σχέση τοῦ Μωραϊτίδη καὶ τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅπου ἀναλυτικώτερα παρουσιάζεται καὶ τὸ ὅλο οἰκογενειακὸ τους δέντρο, φαίνεται στὸ σχεδιάγραμμα.

Δείχεται ἐπομένως καθαρά, ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Μωραϊτίδης δὲν εἶχαν καμιὰ στενὴ συγγένεια. Κι ὅμως ὅλες οἱ παραπάνω Ἐγκυκλοπαιδεῖες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Λεξικὸ τοῦ Ἐλευθερουδάκη, κι ὅλοι ὅσοι ἔγραψαν καὶ γράφουν γι' αὐτοὺς ἄρθρα καὶ μελέτες, ἐξακολουθοῦν νὰ τοὺς παρου-

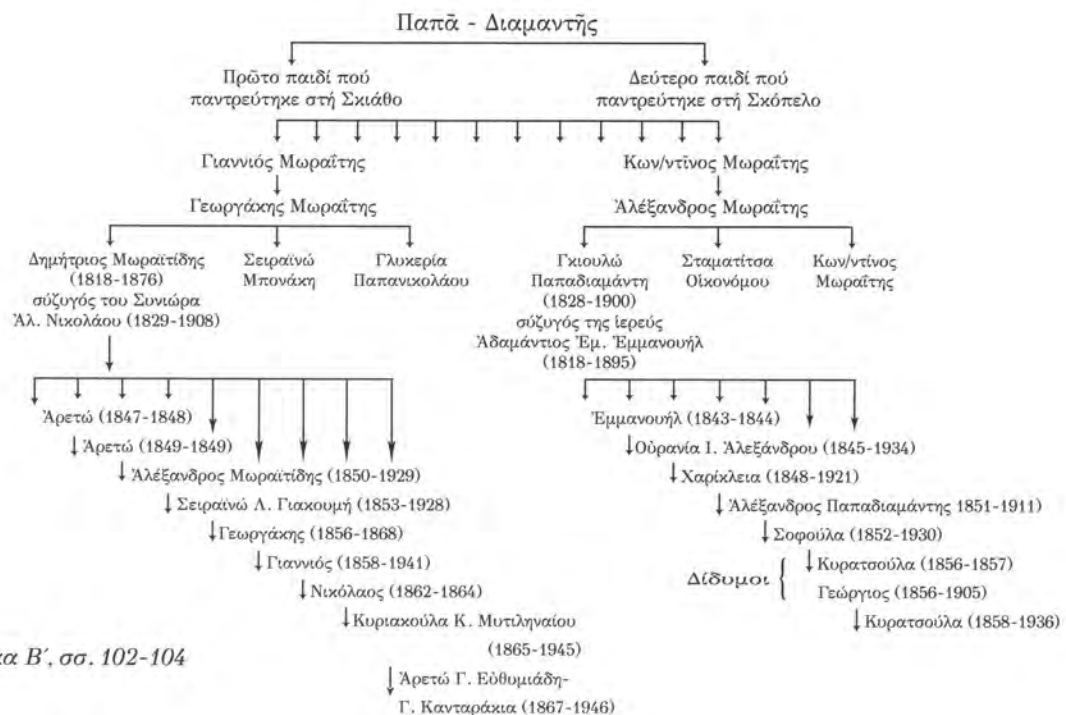
σιάσουν ὡς ἐξαδέλφια. Τὸ ἴδιο λάθος ἔκαμε πέρυσι καὶ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος «Ἀστὴρ - Παπαδημητρίου». Εἶναι καιρὸς νὰ παύσει νὰ ἐπαναλαμβάνεται καὶ τὸ λάθος αὐτό.

Ὡς συμπλήρωμα ξαναδημοσιεύω ἐδῶ καὶ τὶς ληξιαρχικὲς πράξεις τοῦ θανάτου τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Μωραϊτίδη, [του Μωραϊτίδη βλ. παρακάτω, στο ἔτος 1929] τὶς ὁποῖες δημοσίευσά μπροστὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια στὴ Νέα Ἐστία [31 (1942) 52-53].

ἀρ. πράξ. 1.

Ἐν Σκιάθῳ σήμερον τὴν τρίτην (3) τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ ἐνδεκάτου (1911) ἔτους ἡμέραν Δευτέραν καὶ ὥραν 10 π.μ. ἐνεφανίσθη ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Φιλοκλέους Γεωργιάδου, Ληξιάρχου τοῦ Δήμου Σκιάθου τοῦ Νομοῦ Εὐβοίας, ὁ Κωνσταντῖνος Γεωργίου Μαυρογιαλῆς κάτοικος τῆς πόλεως Σκιάθου ἡλικίας ἐτῶν ... ἐπαγγέλματος ἔμπορος καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι τὴν δευτέραν τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1911 ἐνδεκάτου ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ὥραν 11 π.μ. εἰς τὴν ἐνορίαν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀπεβίωσεν ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἐτῶν ἐξήκοντα ἐπαγγέλματος συγγραφεὺς κάτοικος Σκιάθου ἐνεκεν ἰμφλουέτζας καὶ ἀφοῦ ἐβεβαιώθημεν περὶ τῆς ἀποβιώσεώς του συνετάξαμεν τὴν παροῦσαν πρᾶξιν ἐν τῷ Δημαρχιακῷ καταστήματι, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μαρτύρων κ.κ. Ἐμμανουὴλ Σ. Πανώρα καὶ Δημητρίου Κ. Μιτζέλου κατοίκων Σκιάθου, ἧτις ἀναγνωσθεῖσα εἰς τὸν δηλώσαντα καὶ τοὺς μάρτυρας ὑπεγράφη ὡς ἔπεται:

Ὁ δηλώσας	Οἱ μάρτυρες	Ὁ ληξίαρχος
Κ. Γ. Μαυρογιαλῆς	Ε. Σ. Πανώρας	Φ. Γεωργιάδης
	Δ. Κ. Μιτζέλος	

Η·Θ·Δ·Ι·Α·Φ·Ω·Ι·Χ·Α·Π·Ρ·Α·Ψ·Α·Ψ·
 Σ·Ι·Σ·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ι·Α·Σ·Μ·Φ·Ι·Λ·Ω·Σ·Σ·
 Δ·Ι·Α·Μ·Α·Ν·Τ·Η·Σ·Π·Ο·Ι·Τ·Η·Μ·Α·Π·Ο·
 Μ·Α·Τ·ΟΥ·Ο·Υ·Δ·Η·Μ·Κ·Α·Θ·Ω·Σ·Α·Κ·ΟΥ·
 Ω·Κ·Ρ·Ι·Μ·Ω·Σ·Η·Κ·Ρ·Ι·Σ·Ι·Σ·Η·Κ·Η·Δ·Ι·
 Κ·Α·Ι·Ω·Δ·Η·Μ·Ο·Π·ΟΥ·Σ·Η·Τ·Ω·Θ·Η·
 Χ·Η·Μ·Α·Τ·Ο·Ι·Μ·Ο·Ρ·Δ·Χ·Λ·Η·Τ·Ο·Θ·Η·Χ·Η·
 Μ·Α·Τ·ΟΥ·Τ·Η·Σ·Ψ·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ι·Α·Σ·Μ·Ε·Π·Ε·Ρ·

Η·Θ·Δ·Ι·Α·Φ·Ω·Ι·Χ·Α·Π·Ρ·Α·Ψ·Α·Ψ·
 Σ·Ι·Σ·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ι·Α·Σ·Μ·Φ·Ι·Λ·Ω·Σ·Σ·
 Δ·Ι·Α·Μ·Α·Ν·Τ·Η·Σ·Π·Ο·Ι·Τ·Η·Μ·Α·Π·Ο·
 Μ·Α·Τ·ΟΥ·Ο·Υ·Δ·Η·Μ·Κ·Α·Θ·Ω·Σ·Α·Κ·ΟΥ·
 Ω·Κ·Ρ·Ι·Μ·Ω·Σ·Η·Κ·Ρ·Ι·Σ·Ι·Σ·Η·Κ·Η·Δ·Ι·
 Κ·Α·Ι·Ω·Δ·Η·Μ·Ο·Π·ΟΥ·Σ·Η·Τ·Ω·Θ·Η·
 Χ·Η·Μ·Α·Τ·Ο·Ι·Μ·Ο·Ρ·Δ·Χ·Λ·Η·Τ·Ο·Θ·Η·Χ·Η·
 Μ·Α·Τ·ΟΥ·Τ·Η·Σ·Ψ·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ι·Α·Σ·Μ·Ε·Π·Ε·Ρ·

Ε·Ι·Χ·Ι·Ο·Θ·Ε·Ι·
 Μ·Α·Ρ·Υ·Γ·Η·Κ·Α·Ι·Χ·Η·Τ·ΟΥ·
 Θ·Υ·Τ·ΟΥ·Σ·Ω·Μ·Α·Τ·Ο·Σ·Π·Ο·Ι·
 Μ·Η·Κ·Α·Ι·Α·Μ·Μ·Ι·Ο·Α·Ι·Ρ·Ω·
 Τ·Ω·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ι·Α·Μ·Τ·ΟΥ·Κ·Ο·Σ·Μ·ΟΥ·
 Ο·Τ·Ο·Δ·Α·Μ·Π·Ο·Μ·Τ·Ο·Ι·Σ·Δ·Ι·Σ·Χ·Ρ·Ι·Ο·
 Φ·Η·Λ·Ι·Τ·Α·Ι·Σ·Χ·Α·Ρ·Ι·Σ·Μ·Ε·Μ·Ο·Σ·Κ·Ι·
 Τ·Η·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ω·Λ·Ω·Γ·Ω·Α·Ι·Κ·Η·Τ·Η·Α·
 Φ·Ε·Σ·Τ·Η·Ω·Ν·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ω·Ν·Δ·Ι·Ο·
 Τ·Η·Ι·Α·Σ·Η·Μ·Α·Τ·Ω·Π·Α·Ρ·Α·Χ·Υ·Τ·Ω·Δ·Ω·Ρ·Η·
 Α·Σ·Α·Μ·Ε·Μ·Ο·Σ·Σ·Ω·Π·Η·Α·Φ·Ε·Σ·Τ·Η·Ω·Ν·
 Δ·Η·Π·Ω·Ν·Α·Υ·Τ·ΟΥ·Α·Υ·Τ·Ο·Σ·Α·Μ·Ι·Σ·
 Δ·Η·Ε·Σ·Τ·Η·Χ·Ω·Ρ·Η·Σ·Ο·Μ·Α·Σ·Α·Μ·Ο·
 Μ·Α·Ι·Σ·Τ·Α·Σ·Α·Μ·Α·Ρ·Τ·Ι·Α·Σ·Τ·Α·Π·Η·Μ·

275

Χρο ΕΒΕ 3488 με την αρχή της μεγάλης συγχωρητικής ευχής που διάβασε ο παπα-Ανδρέας Μπούρας λίγο πριν εκπνεύσει ο Παπαδιαμάντης. Φωτ. Δημητρακόπουλος

173

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΠΕΘΑΝΕ

ΑΠΟ την Σκιάθον, όπου έμόναζε τώρα τελευταίως — αφού έμόνασε και μέσα εις τας Αθήνας και αφού κατόρθωσε να είναι μόνος ακόμη και μέσα εις την πολυθρονον και πολυκήτητον δημοσιογραφικήν ζωήν — μάς έρχεται το μήνυμα το θλιβερόν, ότι απέθανεν ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Το άγγελμα θ' άντηχήση βαθύτατα εις την ελληνικήν ψυχήν, της οποίας αυτός ήτον ο υπέροχος ζωγράφος. Και ένας άπέραντος κόσμος μικρών ανθρώπων και ταπεινών και άσημων, που άνηράπησαν άπ' αυτόν και ήλθαν εις την επιφάνειαν και παρουσίασαν την ψυχήν των, την σκέψιν των και τα αισθήματά των, θα κλάσουν τον δημιουργόν, εκείνον που έδιδε εις τους άλλους την ζωήν και την όρμηίν, που δεν έφαινετο να είχαν αυτός.

Σβίνει μακριά από το πνευματικόν κέντρον της Ελλάδος ο συγγραφέυς, ο οποίος έδωσε την ώραιότερον άντινοβολίαν εις το κέντρον αυτό. Και τελειώνει έτσι ήρεμα, άθόρυβα και δικαίριτα ή ώραιότερα, ή ελιξιγενέστερα, ή τιμιωτέρα Έλληνική εργασία, ή εργασία που δεν έζητησε τον θόρυβον και την διαφήμισιν, ή εργασία που άπέφυγε κάθε τιμήν και κάθε λιβάνισμα.

Παράξενος τύπος ο άνθρωπος αυτός. Μία μορφή άσκητική, λιποτακτικήσα από κάποιαν παλαιάν βυζαντινήν τοιχογραφίαν έξωκλήσιου, έξωτερικόν σκιάδιος κάπας, ώστε καλά καλά να μην προσφάνη κανείς να το συλλάβη έν τώ συνόλω του, δύο χέρια κρεμασμένα προς τα κάτω χωρίς κίνησιν, έτοιμα να ένωθούν διά την προσευχήν.

Ένας άνθρωπος ζών σωματικώς μεταξύ μας και ψυχικώς και διανοητικώς έξω από ήμάς, εις άπόστασιν, κοιταζόμενος γρήγορα από τον θόρυβον της πόλεως, ο οποίος τον κατεδίωκε και ένοούσε να όρμηση εις την ψυχήν του, και φεύγον διά την πατρίδα του, οργισμένην εκεί κάπου εις το πέλαγος, όπου οι άνθρωποι εινε όλγοι και άγαθοί, και ο θόρυβος της ζωής διακριτικός, και ο άγων γλυκός και ήμερος.

Μέσα εις εκείνο το ειρηνικόν και ήρεμον πλαίσιον, ο Σκιαθίτης ποιη-

της ήσθάνετο καλλίτερα τον έαυτόν του. Άκόμη και ή έκτίμησις και ή άγάπη του δροσεροφ' νηισού ήτο διακριτική, και δούκας οι συμπολίται του τον έβλεπον όρθιον εις το στασίδι της εκκλησίας, εις στάσιον κατασκευαστήν, μέσα εις το ήμίφως του έσπερινού, κανείς δεν ένύριζε να σκουντίση τον πλαγινόν του και να ειπή:

— Αυτός είναι ο Παπαδιαμάντης.

Και αυτό ήτο ή εύτυχία διά τον προσευχητήν.

Άλλά αυτός ο έξω από όλον τον κόσμον, πόσον κόσμον δεν περιέλαβεν εις το άτελείωτον μωσαϊκόν των έργων του! Και τί μωσαϊκόν! Όχι το καμωμένον από τα κτυπητά και έντονα εις χρώμα πετράδια, τα όποια με έπιμελειαν και με προσοχήν συνάζουν οι μωσαϊσται ψυχολόγοι και τα άρμόζουν έπειτα με πλουσίαν φωτοοκίασιν. Άλλά ίσα ίσα το μωσαϊκόν με τα θαμπά άπορριμμένα πετράδια της άσρογιάλιās, άρμονισμένα φυσικά, ώστε να βγαίνη μόνη της φυσική και άβίαστος ή ψυχολογία των άσημων ανθρώπων του νησιώτικου καφενείου, της γρηούλας που δροσίζεται το βράδυ στην έξώπορτα του σπιτιού της, του πατά που πηγαίνει εις το χωριό του άπάνω εις ένα γαϊδουράκι, του γέρου που ρεμβάζει εις την ταράτσα του μικρού σπιτιού, της χήρας που γονατισμένη κάτω από την εικόνα του άγίου παρακαλεί για το παιδί της.

Ένας κόσμος ταπεινών και άσημων, άπέραντος και άτελείωτος και υπέροχος έξωγραφηθών το μέγα αυτό έργον από τον ταπεινόν και άθόρυβον, αλλά και υπέροχον καλλιτέχνην. Από την πρώτην ως την τελευταίαν γραμμήν του έργου αυτού, από τα διηγήματα της άκμης, ως έκείνα που έγράφοντο τώρα τελευταία με χέρι τρέμον από το γήρας και από την εξάντλησιν της άσκητικής νηστείας, αναδίδεται το βαθύ, το άνυπόκριτον, το άληθινόν αισθημα, το αισθημα το όποιον είναι μία μορφή της μεγαλοφύας.

Η Έλλάς έχασε μίαν δόξαν της. Ο διάδοχος του Παπαδιαμάντη θ' άργήση πολύ να φανη.

276

Η Εικονογραφημένη της Ελλάδος 1-1-1911 62.2

277

Α. Παπαδιαμάντης μετά του ιστοριοδίφου κ. Ι. Βλαχογιάννη

278

Τάφος Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη

Από το βιβλίο του Τρύφωνος Ευαγγελίδου, 'Η νήσος Σκιάθος, 1913

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ

ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΟΓΟΙ

Ὁ Παπαδιαμάντης

Ὁ κ. ΑΣΟΦΟΣ — Ἐδιάβαζα ὄλην τὴν νύκτα Παπαδιαμάντην.

Ὁ ΜΑΘΗΤΗΣ — Ὁ θάνατός του τὸν ἔκαμεν ἐπίκαιρον. Ὅλοι τὸν ζητοῦν καὶ τὸν διαβάζουν καὶ αὐτοὶ ἀκόμη, πού δὲν ἐπρόνοιαν ποτὲ νὰ πληροφορηθοῦν τὴν ὑπαρξίν του.

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Ἐγὼ δὲν τὸ ἔκαμα ἀπὸ περιέργειαν. Θὰ εἰμποροῦσα μάλλον νὰ εἰπῶ, ὅτι τὸ ἔκαμα ἀπὸ εὐλάβειαν. Μέσα εἰς τὴν οἰκίην καὶ τὴν ἱερότητι τῆς νύκτος, τὴν ὥραν πού τὸ μυστήριον καὶ τὸ σκότος μᾶς κάμει πλέον θεοσκευτικῶς καὶ πλέον ἁγίους, ἠθέλησα νὰ κάμω ἓνα μνημόσυνον εἰς τὸν μέγαν συγγραφέα.

Ὁ ΜΑΘ. — Μνημόσυνον;

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Δὲν ὑπάρχει εὐλαβέστερον μνημόσυνον δι' ἓνα συγγραφέα παρά ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὸ πνεῦμα του, τὴν στιγμήν πού ἀφίκει τὸν κόσμον αὐτὸν καὶ ἀνεβαίνει πρὸς τὰ ἀστέρα. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου του τὴν στιγμήν αὐτὴν δὲν εἶναι πλέον μίᾳ ἀπλῇ ἀνάγνωσις. Ὁμοιάζει μὲ μυσταγωγίαν. Ὅταν ἔκλεισα τὸ βιβλίον καὶ τὰ βλέφαρά μου, ὁ ὕπνος μοῦ ἔδειξεν ἀπὸ μακρῶν τὸν ἀδελφόν του τὸν θάνατον καὶ ὁ θάνατος ἦτο θελκτικὸς ὡς ἀρχαῖος ἔφηβος. Τὸν ἐφώτιζε τὸ φῶς μίᾳ ὠραίας ψυχῆς, πού ἀναπαύετο εἰς τοὺς κόλπους του. Ὅταν ὁ θάνατος ἀπέβη ἓνα ποιητὴν, γίνεται ὠραῖος καὶ γλυκὺς ὡς ἄγγελος.

Ὁ ΜΑΘ. — Ἄς μὴν ὀμιλοῦμεν διὰ τὸν θάνατον. Ὁ θάνατος, ὅπως εἶπεν ὁ Μωσῆς, εἶναι μίᾳ ἀνοησίᾳ.

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Ἰσως δὲν ἔχετε ἀδικον. Ὁ θάνατος εἶναι κυρίως ἀνοησία δι' ἓνα ποιητὴν, ὁ ὁποῖος ζῆ μῆσα εἰς τὸ ἔργον του καὶ ζῆ μίαν ζωὴν πληροτέραν καὶ πλέον ἀληθινὴν ἀπὸ τὴν κοινήν καὶ πρόσκαιρον ζωὴν, πού ζοῦμεν ὅλοι μας. Ὁ ποιητὴς ἀρχίζει νὰ ζῆ ἀπὸ τὴν στιγμήν πού ἀποθάνῃ. Τὸ ἔργον μόνον τῶν μικρῶν καὶ τῶν ἀσημάντων ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ δημιουργοῦ τῶν. Τὸ ἔργον τῶν μεγάλων ἀναπνέει καὶ κινεῖται πλέον ἐλεύθερα, ὅταν λείπῃ ὁ δημιουργός του.

Ὁ ΜΑΘ. — Τὸ ἔργον τοῦ Παπαδιαμάντη οἷς φαίνεται ἀπὸ τὰ τελευταῖα, πού ὀνομάσατε; Ἐνὰ ἔργον δηλαδὴ προικισμένον μὲ ψυχὴν ἀθάνατον;

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Δὲν ἀμφέβαλα ποτε διὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς του. Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπέθεσε μεγάλος δημιουργός.

Ὁ ΜΑΘ. — Κάποιοι κριτικοὶ τὸν ὀνόμασαν ἀφηγητὴν. Εἶδα ἤδη δύο φορές τὴν νέαν σότην λέξιν εἰς τὰς ἐφημερίδας. Τί θέλουν νὰ εἰποῦν ἀρὰ γέ με τὸν νέον αὐτὸν ὄρον;

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Οἱ κριτικοὶ, ὅταν δημιουργοῦν νέους ὄρους, ἐκεῖ πού ὑπάρχουν τόσοι παλαιοὶ, πρέπει νὰ μᾶς γίνονται ἐξαιρετικῶς ὑποπτοί. Οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι ἐξοκολοῦσθμεν νὰ ὀνομάζωμεν τὸν συγγραφέα τῆς «Φόνισσας» διηγηματογράφον, ποιητὴν, μυθιστοριογράφον. Καὶ τὸν ὀνομάζωμεν ἔτσι διὰ τὸν ἐξοχωρισμένον ἀπὸ τὸν μαζακὸν καὶ τὸν τραπέζιτῃν. Ἄλλως θὰ ἦτο περιττὸν τὸ τοῦ κολλήσωμεν μίαν ὀποιαδήποτε εἰκέταν. Ποιηταὶ, διηγηματογράφοι, μυθιστοριογράφοι, δραματικοὶ εἶναι ὅλοι μόνον δημιουργοί. Τοὺς ἐξοχωρίζωμεν διὰ νὰ συνεννοούμεθα. Ὁ ἰδιαίτερος τίτλος τοὺς δὲν τοὺς προσθέτει τίποτε, διότι ἀπὸ

τὰ εἶδη τῆς δημιουργίας κανένα δὲν εἶναι εὐτελέστερον ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὅταν ὀμιᾶς παρουσιάζεται ἓνας κριτικὸς καὶ μᾶς λέγει: «Ὁ Παπαδιαμάντης, κύριος ἦτον ἀφηγητὴς!» Εἶναι ὡς νὰ μᾶς λέγῃ: «Συγκατανεύω νάναγνωρίσω μίαν μεγαλειότητα εἰς τὸν συγγραφέα σας καὶ γὰ τὸν στεῖλω εἰς τὸν Παράδεισον. Θὰ τοῦ δημιουργήσω ὅμως ἓνα ἰδιαίτερον παράδεισον, ὅπου εἰμπορεῖ νάναπαυθῆ μόνος του, χωρὶς νὰ μ' ἐνοχλήσῃ».

Ὁ ΜΑΘ. — Διατί νὰ μὴν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ κριτικὸς μεταφράζει ἀπλῶς τὸν γαλλικὸν ὄρον *conteur*;

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Λέγομαι ὅτι τὸν μεταφράζει, μὲ σκανδαλίζει ὁμοῦς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον τὸν τοποθετεῖ καὶ ἡ στιγμή, πού τὸν μεταφράζει. Ὁ γερο-δουμᾶς ἦτον ἓνας μέγαν ἀφηγητὴς, ἀλλὰ κάποτε δὲν τὸν ὀνομάζει μόνον ἀφηγητὴν. Ἐξοκολοῦθεὶ νὰ ὀνομάζεται μέγαν δημιουργός καὶ μέγαν *conteur*. Ἡ ἀφηγηματικότης του εἶναι ἓνα ἰδιαίτερον δῶρον καὶ μίᾳ ἰδιαίτερα λεπτομέρειᾳ τοῦ καλάντου του. Ὁ Παπαδιαμάντης εἰμπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας καλὸς *conteur*, ἀλλ' αὐτὸ δὲν θὰ ἔφθανε νὰ τὸν κάμῃ μέγαν συγγραφέα. Ὁ παπποῦς μου ἦτον ἓνας θαυμασιὸς ἀφηγητὴς, δὲν ὑπέθεσεν ὁμοῦς καθόλου δημιουργός ὁ μακαρίτης.

Ὁ ΜΑΘ. — Δὲν νομίζετε ὅτι παραπολύ ἐπιμένομεν εἰς μίαν ἀσημάντων λεπτομέρειαν;

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Τίποτε δὲν εἶναι ἀσημάντων, ἀπὸ τὰ πράγματα, πού χαρακτηρίζουν τὴν τιμότητα μᾶς ἐποχῆς. Εἰς τὴν τέχνην μας καὶ διὰ τὴν τέχνην τῶν ἄλλων πρέπει νὰ εἰμεθα τίμιοι καὶ εἰλικρινεῖς. Ἐπιμένο ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ὑπέθεσεν ἓνας μέγαν δημιουργός καὶ ἓνας μέτριος ἀφηγητὴς. Οἱ ἀφηγητὰ ὄλων τὰ πληθῆ ἀδικαίτως καὶ ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ὑπέθεσεν ποτὲ τὴν μεγάλην δημοτικότητα. Διὰ πολλοὺς εἶναι ἀκόμη ἀνιάρως. Ἐνας κριτικὸς τῆς ἀντιλήψεως τοῦ κ. Σενοπούλου ὠμολόγησε κάποτε, ὅτι δὲν κατόρθωσε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἐβεβαίωσεν εἰλικρινῶς, ὅτι δὲν τὸν γνωρίζει. Πολύ ἀργότερα ἔγινε θαυμαστής του. Πού εἶναι λοιπὸν ὁ ἀφηγητὴς; Ὑπάρχει ἓνα ἔργον του πού νὰ δεσιμῶσῃ τὸν πρώτον τυχόντα, ὅπως οἱ «Τρεῖς Σωματοφύλακες»; Ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν τὸ γνωρίζω. Μὲ ὅλα αὐτὰ ὑπέθεσε μέγαν δημιουργός. Ἄντικρύσατε ποτὲ τὸν κόσμον, πού κινεῖται μέσα εἰς τὸ ἔργον του;

Ὁ ΜΑΘ. — Εἶναι μέγανος καὶ πλούσιος.

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους, πού ἔκλεισεν Ἐλλήν συγγραφεὺς εἰς τὸ ἔργον του. Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, ζῶα, τόποι, δένδρα, θάλασσες, σκαῖ, ἐρείπια, ἀχρογιάλια, φαντάσματα, ἄγιοι, ὄσιοι, μάρτυρες, πνεύματα τοῦ παραδείσου καὶ πνεύματα τῆς κόλασεως, ἀνθρώποι ὡς πνεύματα καὶ πνεύματα μὲ σάρκα ἀνθρώπου, ζοῦν καὶ κινῶνται μὲ μίαν ἐξαιρετικὴν ζωὴν μέσα εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν. Ἄλλὰ εἶναι τόσον σφικτὰ καὶ τόσον ἀρμονικὰ δεμένη ἡ ζωὴ των. πού δὲν ὀμοιάζει καθόλου μὲ πανόραμα. Κινεῖται μὲ τὴν ἡσυχίαν καὶ δυνατὴν ῥοήν τῶν μεγάλων καὶ βαθυτάτων ποταμῶν. Ὁ κριτικὸς πού θάντικρύσῃ τὸν κόσμον τοῦ Παπαδιαμάντη ἀπὸ ἓνα ὑψηλὸν σημεῖον, θὰ κάμῃ ἀνακαλύψαι, πού δὲν τὰς φανταζόμεθα.

Ὁ ΜΑΘ. — Ἄλλὰ δὲν ἦλθεν ἀκόμη.

Ὁ κ. ΑΣΟΦ. — Θὰ ἔλθῃ, μὴν ἀνησυχῆτε! Ὁ Σολωμὸς ἐπερίμενεν ἀρεκέτᾳ. Ἄς περιμεῖνῃ καὶ ὁ Παπαδιαμάντης.

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

279

Ἡ ζωὴ τῆς ἐποχῆς μας — τῆς ἐποχῆς τῶν ἀντιρρήσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκπτώσεων — τείνει νὰ κρημνίσῃ τὸ φιλοσοφικὸν παλάτι τοῦ Δαρβίνου καὶ νὰ ἰβρώσῃ εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλάτι τῆς Ἀληθείας, τὸ ἀσχημον καὶ ψαθυρόν, σὰν υἱὸς ὠραίου καὶ εὐρωστού πατρὸς τῆς ἐποχῆς μας, καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀπατηλὴν θεωρίαν τῆς ἀνιούσης... διαμορφώσεως διὰ τῆς θετικῆς θεωρίας τῆς ἀνιούσης παραμορφώσεως.

Θὰ μοῦ πῆτε, καὶ πολὺ δικαίως: δὲν φοβείσαι διὰ τὴν θεωρίαν σου ἡμπορεῖ νὰ περιλάβῃ καὶ σὲ μεταξὺ τῶν ἐξελισσομένων κατ' ἀνιούσαν παραμόρφωσιν; Ὅχι, δὲν τὸ φοβοῦμαι, ἀφοῦ τὸ ἠμολογῶ. Ὁ πατὴρ μου ἦτον ἕνας ἡσυχος διδάσκαλος, μὲ τὴν θετικὴν του ἐπιστήμην, μὲ τὰς ὑγιεῖς ἰδέας του, μὲ τὸν τακτικὸν του βίον, καὶ ἀπέθανεν ἠμολογῶν, διὰ τὴν εὐτυχίαν. Τὸ ἄλλο θετικώτερον καὶ οὐκ ἐπιβεβαιωτικὸν συγκρότημα ἀπὸ τὸ ὠραῖον αὐτὸ τέλος;

Ἐγὼ ἐγὼ ἀισθάνομαι διὰ εἶμαι κατώτερος ἐκείνου, ἀφοῦ εἶμι εἰς τὴν ἐποχὴν μιᾶς γενικῆς ἀμφιβολίας χωρὶς νὰ ἔχω τίποτε ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκείνα τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς σωματικῆς ὑγιείας, τὰ ὅποια ἔδωσαν εἰς τὸν πατέρα μου ἡσυχον ζωὴν καὶ τέλος ἀγαθόν.

Ε. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

** Ὁ Παπαδιαμάντης ἐγεννήθηκε στὴ Σκιάθου, ἤτο δὲ ἀκριβῶς 63 ἐτῶν.

** Ὁ πατέρας του ἦτο παπᾶς καὶ ἐν ταύτῳ ἑλληνοδιδάσκαλος.

** Ἀφοῦ ἐτελειώσῃ τὸ γυμνάσιον ὁ Παπαδιαμάντης ἦλθε εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν.

** Τὸ 1877 ὑπερήρτησεν ὡς ἐπίστρατος.

** Σπουδάζων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον παρέδιδε ἰδιαίτερα μαθήματα.

** Ἐνας ἀκόλουθος τῆς Ρωσικῆς πρεσβείας ἠθέλησε νὰ μάθῃ ἑλληνικὰ καὶ ἐκάλεσε τὸν Παπαδιαμάντη. Μετὰ δύο-τρία ὅμως μαθήματα ἠναγκάσθη νὰ παύσῃ, διότι ὁ δάσκαλος ἦτο πολὺ ἀτημέλητος διὰ νὰ ἐμφανίζετο εἰς μίαν πρεσβείαν.

** Στὴν Καπνικαρέα ἦταν ἕνα καφενεδᾶν. Κρασοπόουλος ἐλέγετο ὁ ἰδιοκτήτης του.

** Ἐκεῖ ἰμαζεύοντο οἱ Σκιαθίτες φοιτηταί, ἐκεῖ ἐπήγαινε καὶ ὁ Παπαδιαμάντης.

** Εἰς τὰ φιλολογικὰ φροντιστήρια πιανότανε συχνὰ μὲ τὸν Φιντικῆν.

** Μὲ τὸν παιδικὸν του φίλον, τὸν διηγηματογράφον Μωραϊτίδην, δταν ἦσαν παιδάκια εἰς τὴν Σκιάθου εἶχαν χτίσει μιά μικρὰ ἐκκλησοῦλα ὡς ἕνα μπόδι ἀνθρώπου.

** Ἐζωγράφιζαν σὲ χαρτὶ ἁγίους, τοὺς

ἐκρεμοῦσαν ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ ναύκου, ἐκλείνοντο μέσα καὶ ἐφέλαν.

** Ἄνδρες πλέον καὶ οἱ δύο τους εἰς τὰς Ἀθήνας ἐφέλαν εἰς τὸν ἅγιον Ἐλισσαίου, ὁ μὲν Παπαδιαμάντης ὡς δεξιὸς ψάλτης, ὁ δὲ Μωραϊτίδης ὡς ἀριστερός.

** Τὰ περισσότερα χρόνια τῆς δημοσιογραφικῆς του ζωῆς, ὡς μεταφραστῆς, ἐπέρασε ὁ Παπαδιαμάντης εἰς τὰ γραφεῖα τῆς «Ἀκροπόλεως».

** Μετέφραξε ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸν καὶ κατὰ τὰς μεγάλας ἐφορτὰς ἐδημοσίευσεν διηγήματά του.

** Ἢ μεγάλη του χαρὰ ἦτο δταν μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ διηγήματός του ἐδιάβαζε σχετικὴν κριτικὴν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς «Ἀκροπόλεως» κ. Γαβριηλίδου.

** Ἐἶνε πασίγνωστον τὸ ἀνέκδοτον περὶ Παπαδιαμάντη ἐπὶ τῆς παροιμιώδους ἀτημελησίας του.

** Μία φορὰ τὸν συνήρτησε καθ' ὅδον ὁ Συγγρός, εἰς τὸν ὅποιον ἦτο ἀγνωστος.

** — Κύτταξε, εἶπεν ὁ Συγγρός εἰς τὸν συνοδῶντα αὐτὸν φίλον του, τί παράξενος τόπος ἡ Ἀθήνα. Καὶ οἱ ζητιανοὶ φέρουν μαπατοῦνι!

** — Αὐτὸς εἶνε ὁ Παπαδιαμάντης, κύριε Συγγρὲ τοῦ εἶπε ὁ συνοδὸς τοῦ ἐκκλητικῆς.

** — Μὴ μοῦ τὸ λέτε, μὴ μοῦ τὸ λέτε. Αὐτὸς εἶνε ὁ Παπαδιαμάντης!

** Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶχε κανένα λόγον νὰ εἶνε ἀτημέλητος.

** Ἄλλ' ἐνόμιζε διὰ καὶ ἡ παράστασις αὐτὴ τοῦ ἐπιβάλλετο ἀπὸ λόγους χριστιανικῆς μετριοφροσύνης.

ΤΑ ἜΡΓΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ἡ ἀξιότιμος Κυρία Βιργινία Ἐμμ. Μπενάκη ἀπέστειλε πρὸς τὴν διευθύνειν τῆς «Ἐστίας» τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν.

Κύριε Διευθυντά τῆς «Ἐστίας»

«Θέτω εἰς τὴν διάθεσιν τῆς «Ἐστίας» δραχμὰς 2,000 ὅπως τὰς χρησιμοποιήσετε διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Παπαδιαμάντη.

«Θὰ συμφωνήσετε, ὑποθέτω, μαζί μου, διὰ ἐφ' ὅσον ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἦτο πλούσιος ἢ καλλιτέρα διάθεσις τῶν ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ βιβλίου προσόδων, θὰ εἶνε νὰ περιέλθωσιν ἀποκλειστικῶς εἰς ὄφελος τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐκλιπόντος μεγάλου διηγηματογράφου μας.

Διατελῶ κ.τ.λ.

Βιργινία Ε. Μπενάκη

Ἡ συνάδελφος «Ἐστία» τὴν ἐπομένην τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἢ ὅποια εἶναι ἕνα παρήγορον φαινόμενον διὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἐδημοσίευσεν τὰ ἑξῆς:

«Ὅπως καὶ ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἡ χάρις εἰς τὴν εὐγενῆ προφορὰν τῆς κ. Βιργ.

περ. Ὁ Καλλιτέχνης, Φεβρ. 1911

Ε. Μπενάκη ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Παπαδιαμάντη γίνῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀριστετέρα, ἢ «Ἐστία» ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τινῶν ἐκ τῶν φιλολογούντων φίλων τῆς, ἀλλ' ἐνταυτῷ φίλων καὶ τοῦ ἐκλιπόντος διηγηματογράφου μας.

Ἡ καταρτισθεῖσα ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ. κ. Βλαχογιάννη, Βώκου, Δροσίνη, Λάσκαρη, Μιχαηλίδου, Α. Μωραϊτίδης, Νιρβάνου, Γρ. Σενοπούλου καὶ Τσοκοπούλου, συνελθούσα χθὲς εἰς τὰ γραφεῖα τῆς «Ἐστίας» καὶ ἀποφασίσασα κατ' ἀρχὴν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἔκδοσιν, ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς περαιτέρω ἐργασίας τῆς.

ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγένετο ἀσπαστὴ καὶ ἡ γνώμη περὶ ἀμέσους ἐκδόσεως ἀγγελιῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκδοθησομένων δύο ἀρχόντων ὀγκωδῶν, ὡς ὑπολογίζεται, τόμων, ὅπως ἐκασφαλίσθῃ ἀπὸ τοῦδε ἡ διάθεσις ὅσον τὸ δυνατόν πλείοτερον ἀντιτύπων, πληρουμένου οὗτου καὶ τοῦ πρακτικοῦ τῆς ἐκδόσεως σκοποῦ.

ΤΙΜΗ ΕἰΣ ΤΑ ἙΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἀνηγγέλλθῃ, διὰ κατὰ πρότασιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ' Ἀλεξανδρῆ ἀπονέμεται ὁ ἀργυροῦς σταυρὸς τοῦ Σωτήρος εἰς τοὺς ἑξῆς λογιούς: Π. Ἀβριώτην, Π. Ἀποστολίδην (Ἰκῦλον Νιρβάνου) Μ. Ἀργυροπούλου, Γερ. Βώκου, Ἰω. Δαμβέρην, Π. Δημητρακόπουλον, Γ. Δροσίνην, Α. Κακαβίτσιν, Ἰω. Κονδύλιν, Α. Κουρτίδην, Α. Κωνσταντινίδην, Ν. Λάσκαρη, Γερ. Μαρκοῦν, Στ. Μαρτζώκην, Ἄλ. Μωραϊτίδην, Γρ. Σενοπούλου, Κωστὴν Παλαμῆν, Ἄλ.

Παπαδιαμάντη, Ἰω. Πολέμην, Ἄρ. Προβελέγγιον, Γ. Στρατηγῆν καὶ Γ. Τσοκοπούλου. Προάγεται δὲ εἰς τὸν χρυσοῦν Σταυρὸν ὁ ποιητῆς τοῦ «Ρωμηοῦ» κ. Γ. Σουρῆς.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

ΔΥΟ ΣΥΝΑΥΛΙΑΙ

Εἰς δύο συναυλίας εἰς ὅσων ἐδόθησαν κατὰ τὸν παρελθόντα μῆνα Ἰανουάριον παρευρέθημεν.

1) Τὴν μουσικὴν προεσπερίδα τῆς 2ας Ἰανουαρίου τοῦ «Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Καλλιτεχνῶν», γενομένην ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ, ἐνθα ἐγένετο καὶ τὸ Λαχεῖον τῶν ἔργων τῶν μελῶν τοῦ Συνδέσμου τούτου. Συγκλητικὸν καὶ παρήγορον διὰ τὸν τόπον μας νὰ βλέπη τις γλυπτάς καὶ ζωγράφους νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς μουσικὴν συναυλίαν ὡς τέλειοι μουσικοὶ καὶ καλλιτέχναι τῆς Σκηνῆς. Ὁ ζωγράφος Σ. Βανδῶρος ἀναφαίνεται ἐν τῇ συναυλίᾳ ταύτῃ καλῶς ἐκτελεστῆς εἰς τὸ βιολίον, ὁ Βάλμας (Τομπρόπουλος) ἀφελῆς καὶ αἰσθηματικὸς ἀοιδὸς ἑλληνικῶν ᾠμάτων. Ἡ δεσποινὴς Μ. Ξανθάκη καὶ ὁ κ. Τ. Ξανθόπουλος, ἢ μὲν διὰ τοῦ ᾠματός ὁ δὲ μὲ τὸ ἀρμόνιον του δίδουν χάριν καὶ ζωὴν εἰς τὴν συναυλίαν. Τὴν κατακλιθεῖσα τῆς συναυλίας εἶχον ὁ ἐρασιτέχνης Γ. Αναστασιάδης διὰ τῆς ὥρας ἀπαγγελίας του καὶ ὁ γλυπτῆς Γ. Ροδάκης ἀπαγγέλλας μὲ σθένος, δύναμιν ἔξοχον καὶ δραματικὴν ὄντως τέχνην τὸν μονόλογον τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου τοῦ Σοφοκλέους.

Alexandre Papadiamandis

+ + +

La mort d'Alexandre Papadiamandis vient d'enlever aux lettres grecques un écrivain de génie. Son œuvre, qui pourrait aisément former dix gros volumes, se compose de romans et surtout de nouvelles, où il montre sans aucun voile l'âme du peuple grec. Cette âme qui, semblable à notre ciel, reste lumineuse, dans les moments mêmes où elle est le plus portée au rêve et au mystère.

Dans presque tous ses écrits, Papadiamandis s'est inspiré de Skiathos, son île natale ; il en a dépeint les gens et les paysages avec une sobriété billique. Le curé, le maître d'école, le chantre, voilà ceux qu'il aime à représenter ; aussi, ne va-t-il que bien rarement chercher des sujets loin de sa petite patrie. Et, certes, s'il en usait ainsi, ce n'était point parce que, pour lui, le monde se bornait à Skiathos, mais parce que, dans Skiathos, il retrouvait le monde entier avec ses joies et ses misères, ses passions et ses pauvres vanités. Papadiamandis ne fut pas uniquement réaliste. Dans son œuvre, le rêve alterne avec la réalité et tous deux se confondent. D'ailleurs, il ne fut jamais d'aucune école : il écrivit naturellement, spontanément, sans s'inquiéter d'aucun système, sans s'embarrasser d'aucune formule : il obéissait sans doute à quelque loi impérieuse, quand il laissait se répandre, comme le trop-plein d'une coupe, les pensées de son esprit.

Il était plutôt vieilli que vraiment vieux, lorsque je l'ai connu. C'était à Athènes, dans un café populaire, grouillant et bruyant, non loin d'une gare. La vie rude qu'il menait, son labeur exténuant (il traduisait pour un journal des œuvres étrangères), la pauvreté, le surmenage intellectuel, et aussi le vin, avaient épuisé sa constitution, jadis saine et forte. Chaque après-midi il se rendait dans ce café, et là, dans un coin retiré, il méditait. Il laissait voyager son imagination ; elle l'emmenait à Skiathos. Grâce à ses souvenirs, il pouvait revivre le passé. Parfois même sa mémoire impitoyable le fatiguait : « Je voudrais oublier, me disait-il... Ou, du

moins, j'essaie de trier mes souvenirs... Impossible ! les choses même les plus insignifiantes reviennent à mon esprit obstinément ! »

Mais cette mémoire si fidèle, dont il se plaignait, était bien plutôt une sorte de vision rétrospective, évocatrice et créatrice à la fois, car la vie intérieure fut toujours particulièrement intense chez Papadiamandis.

Lorsqu'aux approches du crépuscule les cloches annonçaient l'Angelus, Papadiamandis, doucement, se levait, et, d'un pas chancelant, se dirigeait avec lenteur vers l'humble et étroite chapelle du prophète nazaréen, située non loin du café, en face d'une vieille prison, aux murs décolorés. Il allait s'asseoir dans sa stalle de chantre, et là, il entonnait des hymnes byzantins. De le revoir à un office du soir. Dans la petite église, de vieilles femmes s'étaient prosternées devant l'autel et devant le divin mystère. Dans leurs robes noires, elles ressemblaient à des ombres, et, dressé au milieu d'elles, Papadiamandis chantait. Je crois apercevoir encore sa figure au teint basané, son front labouré par des rides profondes, ses cheveux courts et gris, sa barbe en broussaille étrangement illuminée par les cierges.

Bien souvent, on a dit de Papadiamandis qu'il était un dévot ou un ascète. Rien de plus faux ! Papadiamandis fut un poète. Fils d'un prêtre de Skiathos, élevé, par conséquent, dans la religion chrétienne, il considéra le Christianisme comme une source de poésie ; il ne songea jamais à peser les dogmes, à discuter les doctrines. Art et Religion ne faisaient pour lui qu'une même chose, et son âme mystique était facilement émue par la poésie de l'Écriture Sainte. Il n'est même pas rare de trouver dans ses écrits des phrases d'une tournure désuète, souvenirs évidents de Chrysostome ou de l'Écclésiaste. Mais de cette position esthétique à l'ascétisme, il y a loin !

Lui-même, ne m'avouait-il pas qu'il regrettrait de n'être pas riche ? « Si je l'étais, ajoutait-il, je pourrais travailler à mon aise et soigner la forme de mes œuvres. Je sens que j'aboutirais vite à un genre dont la qualité principale serait la concision.

Peut-être cultiverais-je l'épigramme ! En parcourant le monde, j'en lancerais une, de temps en temps, et rien de plus... Mais, pour cela, il faudrait avoir de la fortune ! » Sans doute, Papadiamandis se trompait quand il se croyait un poète épigrammatique : d'ailleurs, la moindre discussion sur un tel sujet serait bien vaine. Ce qui demeure certain, c'est que Papadiamandis riche n'aurait jamais quitté son bien-être, comme l'apôtre de Yasnaja-Pouiana, et que, pauvre, il ne jouait pas la richesse immorale. Et ce serait un ascète, ce chrétien déconcertant, cet artiste croyant, qui se permettait de faire le signe de la croix devant la beauté lumineuse des temples de l'antiquité ?

A vrai dire, il acceptait la vie telle quelle, sans s'inquiéter beaucoup des conditions extérieures de l'existence. Il dirigeait tous ses regards vers lui-même, vers son être intime, et, dans un recueillement voisin de l'extase, il oubliait sa pauvreté, ainsi qu'il eût oublié sa richesse. Pour garder la liberté complète de sa méditation, il évitait de se mêler aux gens : « J'aime le monde, me disait-il, mais j'aime à vivre en marge du monde. Dans un cabaret, au café, au restaurant, partout, je reste à côté des autres. J'écoute leurs propos, je suis leurs conversations, j'observe leur personne, lorsque cela m'amuse. Ainsi, je vis solitaire, et, cependant, je ne suis pas seul. »

A tous les points de vue, Papadiamandis a vécu à côté de la vie, et, en particulier, il a vécu à côté de la femme. Il a lui-même raconté son premier amour dans cet admirable poème en prose : « *Autour du Lac* ». Il apercevait de loin, nous dit-il, la petite fille coquette qui passait, tenant gentiment son ombrelle. Oui, c'est bien ainsi que, jeune, il a vu la femme, de loin ! Et plus tard, quand sa tendresse juvénile aura disparu, c'est encore ainsi qu'il la regardera, toujours de loin !

J'ai surpris Papadiamandis, un jour qu'à travers la vitre il plongeait un regard curieux dans une brasserie où des filles italiennes dansaient la tarentelle éperdument. Il n'entra pas et, grave, il s'éloigna. La vie des autres l'intéressait beaucoup ; quant à lui, il lui suffisait d'observer : il se passait presque de tout.

Pendant les derniers temps de sa vie, Papadiamandis ne cessait de trembloter ; des crises de

nerfs le torturaient : l'alcoolisme triomphait. Et cependant, il n'avait qu'un désir : retourner à Skiathos pour y mourir. Ce vœu n'était pas seulement inspiré par une légitime nostalgie ; il avait une autre signification, plus noble. Pour Papadiamandis, Skiathos, c'était le pays où il avait situé ses rêves et fait vivre ses personnalités. C'est là qu'il voulait s'éteindre, au milieu d'eux, non loin du rocher où montait le pâtre pour voir se plonger dans l'onde une fraîche jeune fille, tout près de ce lac pittoresque où Papadiamandis, encore adolescent, avait senti des tressaillements étranges en suivant des yeux la petite coquette à l'ombrelle rouge.

Le ciel de Paris était sombre et brouillé lorsque j'appris la mort de mon grand ami. Je traversais le jardin du Luxembourg, tout blanc de neige. Quelques flocons tourbillonnaient follement. Je songeais alors à ce chef-d'œuvre de Papadiamandis : « *L'Amour dans les Neiges* » ; je songeais à ce vieux héros alcoolique qui mourut, couché dans un linceul de neige, dévoré d'amour pour une belle meunière, fraîche et hardie — symbole de la vie. Je pensais à ce vieillard, qui, semblable à Papadiamandis, s'éteignit pur, devant « le très ancien et le très saint », τὸν πρῶτον καὶ τὸν ἁγιώτατον. **A. MAVROUDIS**

ALEXANDRE PAPADIAMANDIS (Buste de Th. Thomopoulos)

282

176

283

284

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Τὴν ὥρα τούτη, καθὼς ἀπλώ-
νετ' ἔξω ἓνα βράδι ὀλόμαυρο
ὑστερ' ἀπὸ μιὰ παγωμένη
θλιβερώτατη μέρα μου ἔρχεται τὸ
ἄξαφνο μῆνυμα. Πέθανε ὁ
Παπαδιαμάντης.

Ὁ θάνατος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς
ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς, τῆς τέχνης καὶ
τῆς σημασίας τοῦ νησιώτη λογογράφου,
εἶναι σὰ νὰ μὴν ἔχη νόημα. Νὰ
ποὺ δὲ μὲ ταράττει, νὰ ποὺ δὲ μὲ
συγκινεῖ! Μὲ κάνει μόνο καὶ στοχάζομαι.
Συγκεντρώνομαι. Βλέπω.
Θέλω κάτι νὰ δράξω. Κάτι νὰ κατα-
λάβω τελειωτικὰ καὶ ἀκέραια νὰ
παραστήσω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τὸ
μεγάλο καὶ τὸ χαρακτηριστικό, ποὺ
τὸ καρφώνει ἔξαφνα, μιὰ γιὰ πάντα,
τὸ χέρι τοῦ Χάρου, καὶ μᾶς τὸ κάνει
ἔξαφνα ἄγαλμα ποὺ μᾶς γοητεύει
καὶ φάντασμα ποὺ μᾶς ἀνατριχιάζει.

Ὁ θάνατος, σβήνοντας τὰ μάτια
τέτοιων ἀνθρώπων, πλάθει μαζί τὴν
εἰκόνα τους καὶ στερεώνει τὴ μνήμη
τους, ἐργάζεται σὰν ποιητῆς Ντάντες
καὶ σὰν τεχνίτης Μιχαὴλ-Ἄγγελος.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ποι-
ητῆς μὲ τὸν πεζὸ τὸ λόγο, καὶ κάπο-
τε, μὰ πολὺ σπάνια, μὲ τὸ στίχο,
ἓνας ἀπὸ τοὺς ξεχωριστοὺς ἀρμονι-
κοὺς ἀντιπροσώπους τῆς νέας καὶ
ἄμουσης ἀκόμα σὲ πολλὰ ἑλληνικῆς
ψυχῆς. Μέσα στὸ ἔργο του, τὸ ἀπλὸ
καὶ τὸ ἀστόχαστο, ποὺ συνεχίζει καὶ
τελειώνει τὴ βυζαντινὴ παράδοση σὲ
κάποια τῆς σημαντικὰ στοιχεῖα, καὶ
στὰ καλὰ καὶ στὰ πονηρά, ἀκόμα
καὶ μὲ τὰ νεκρὰ τῆς γλώσσας καὶ τοῦ
ὑφους, τὰ σπαρμένα μέσα ἐκεῖ καὶ
κρατημένα μὲ κάποιο πείσμα καὶ μὲ
κάποια ἀντίσταση καὶ μὲ ὅλη τὴν
ἐπιμονὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ
ἀναθρεμμένου καλογερίκα, μὲ τὴν
μνήμη του καὶ μὲ τὴν καρδιά του
γιομάτη ἀπὸ βιβλικὰ ρητὰ καὶ λει-
τουργικὰ τροπάρια. Ἐξακολουθεῖ
καὶ συμπληρώνει τὴ βυζαντινὴ
παράδοση μὲ κάτι τι μονότροπο καὶ

σχεδὸν ἀκίνητο, μὲ κάποια χάρη καὶ
συγκρατημὸ καὶ ἀφέλεια καὶ σοβα-
ρότητα ποὺ δὲν τῆς λείπει τὸ χαμό-
γελο, καὶ μὲ θρησκευτικότητα ποὺ
δὲν τῆς ἀπολείπει ὀλότελα καὶ ἡ
ἔγνοια τοῦ κοσμικοῦ· μὲ τρόπους
καὶ μὲ θέματα, μὲ σκῆματα καὶ μὲ
μικρογραφήματα, μὲ ἱστορίες καὶ μὲ
ζωγραφιῆς ποὺ θυμίζουν κάποιες
«μινιατοῦρες» τῶν πατέρων μας
μέσα στὰ Βαγγέλια καὶ στὰ προσευ-
κητάρια, ὅ,τι πιὸ δέξιο καὶ ὅ,τι πιὸ

λεπτότερο ἔχει νὰ δείξῃ ἢ βυζαντινὴ
τέχνη κάθε φορὰ ποὺ μὲ λιγοστὰ
μέσα κατορθώνει πολλὰ καὶ συγκινεῖ
δυνατὰ· πιὸ κοντὰ, στ' ἀποτελέσμα-
τα τοῦτα, μὲ τὴν κλασικὴ τέχνη, μὲ
τὴν ἀρχαία τὴν ὁμορφιά.

Τὸ ἔργο τοῦτο εἶναι μαζί δροσολογη-
μένο ἀπὸ τὸ γλυκοχάραμα τῶν νέων
καιρῶν. Ὁ καλόγερος ποιητῆς, σκε-
διάζοντας συχνὰ πυκνὰ «τὰ γερὰ
ἑλληνικὰ» τοῦ σχολειοῦ του γιὰ νὰ
διαβαστῇ ἀπὸ τοὺς, σὰν ἐκεῖνον,
γραμματισμένους, καθὼς φαντάζεται,
καὶ διαβασμένους ἀναγνώστες του, ὁ
ποιητῆς αὐτὸς εἶναι διπρόσωπος.

Μὲ τὴν ψυχὴ του τὴν ἄλλη, ποὺ δὲν

εἶναι ξεραμένη ἀπὸ τοῦ σχολειοῦ τὴν
παράδοση, βλέπει, κουβεντιάζει,
ἀνασταίνει, χρωματίζει, κάνει μου-
σικὴ τὴ σκέψη του, ἀνοίγει τὰ παρά-
θυρα τοῦ σπιτιοῦ του γιὰ νᾶμπη
καθαρὸ μέσα του τὸ ἑλληνικὸ τὸ
φῶς, ὁ ἑλληνικὸς ὁ ἀέρας, ἀνοίγει
διάπλατες τὶς πόρτες του, γιὰ νὰ
μπῇ μέσα στὸ σπίτι του καὶ νὰ
καθήσῃ καὶ νὰ μιλήσῃ καὶ νὰ κλάψῃ
καὶ νὰ χορέψῃ καὶ νὰ ζωγραφιστῇ
καὶ νὰ ζήσῃ διαλεμένη, ξεκαθαρι-
σμένη, μὰ πάντα χωρὶς πόζα, χωρὶς
ρητορικὴ, χωρὶς καμιὰν ἔγνοια νὰ
φαντάξῃ καὶ νὰ δειχτῇ, καὶ γιὰ τοῦτο
σημαντικώτερη καὶ ἀληθινώτερη,
ἀπαλὴ κ' εὐγενικὴ πάντα κ' ἐκεῖ ποὺ
σὰν πρόστυχη φέρνεται κ' ἐκεῖ ποὺ
σὰν ἀκάθαρτη ξεμυτίζει, ἢ
Ρωμιοσύνη κάποιων τόπων μας,
μέσα στὰ νησιά μας, στὶς ἡμέρες
ἀχρογιαλιές μας, στὰ ζωγραφισμένα
μας βουνά, στὰ ζαφειρένια μας
κύματα, στὰ πρασινισμένα μας τὰ
καλύβια, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄντρες
καὶ γυναῖκες, ἄνθρωποι φτωχοὶ καὶ
λαϊκοὶ καὶ ἀκέραιοι καὶ ἄγνοι καὶ
παραστατικοὶ μέσα στὰ πάθη τους,
στὶς ἀγάπες τους, στὰ γλέντια τους
καὶ στὰ μεθύσια τους, στὸ σάλεμα
καὶ στὴν ἀκίνησία τους, στὴν ταπει-
νότητα καὶ στὴ μικρότητά τους.

Ὁ Παπαδιαμάντης ὁ μέγας
ζωγράφος τῶν ταπεινῶν. Ὁ ιστορι-
στής τῶν Θαλασσινῶν Εἰδυλλίων, ὁ
ἀπέριττος καὶ ἀσκημάτιστος κ'
ἐλκυστικὸς κ' εὐκολοδιάβαστος καὶ
ξεχωριστὸς ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν ἀδια-
φορία του πρὸς τὸ τεχνικὸ τὸ ξετύλι-
μα τῶν ἱστοριῶν του, πρὸς ὅ,τι
ὀνομάζεται συμμετρία καὶ σύνθεση.
Ἄπαλὸς καὶ ἀφρόντιστος αὐτοσπου-
δαστῆς, ποὺ τραγουδᾷ πιὸ πολὺ καὶ
ποὺ δημοσιογραφεῖ, παρὰ ποὺ χτίζει
καὶ ποὺ καλλιτεχνεῖ τὶς ἱστορίες του·
κάτι τι ἀντίθετο πρὸς τὸν ἄλλον του
τὸν ὁμότεχνο καὶ τὸν ἀντίμαχο, πρὸς
τὸν Καρκαβίτσα, τὸν τραχὺ, τὸ φρο-

ντισμένο, τὸ δουλευτή, τὸν ἡρωϊκὸ δημοτικιστὴ, ποὺ μᾶς ἐπιβάλλεται μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς δύναμης, ἐκεῖ ποὺ ὁ Παπαδιαμάντης μᾶς κυριεύει μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς χάρης. Μὰ μήπως ἡ δύναμη δὲν εἶναι χάρη; Καὶ μήπως ἡ χάρη δὲν κρύβει κάποια δική της δύναμη;

Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, τὸ μαζὶ ἐκκλησιαστικὸ καὶ κοσμικὸ, βυζαντινὸ καὶ ἀνθρώπινο, κάτι τι διδαχτικὸ καὶ κυματιστό, γελαστὸ καὶ μελαγχολικὸ, τὸ λυρικὸ καὶ τὸ δραματικὸ, τὸ δίγλωσσο καὶ δίψυχο, δείχνει, καὶ μὲ τὰ στοιχεῖα του αὐτά, ζωηρότερο, ἀπὸ ἄλλα ἔργα, τὴν κατάστασι τῆς νέας ἑλληνικῆς ψυχῆς· εἶναι κείμενο καὶ μαρτυρικὸ γιὰ τὸν ἱστορικὸ καὶ τὸ μελετητὴ τῶν πραγμάτων μας καὶ τῶν καιρῶν μας ἀσύγκριτα σπουδαιότερο ἀπὸ τὶς βουλές καὶ ἀπὸ τοὺς νόμους μας. Ἀπὸ τὸν καιρό, ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνια, ποὺ πρόβαλε μὲ τὸ Χρήστο Μηλιόνη καὶ μὲ τὴ Γυφτοπούλα του, ἴσα μὲ τὰ τελευταῖα του ἔργα, ὅλα σκόρπια σ' ἐφημερίδες καὶ σὲ περιο-

δικά, καὶ ἀνεύρετα καὶ ἀνέκδοτα, ὁ ποιητὴς αὐτὸς ὁ περίφημος καὶ ὁ ἀτύπως, ὁ χριστιανὸς καὶ ὁ ἀλκοολικός, ὁ φάλτης τοῦ ναοῦ καὶ ὁ πιστὸς τῆς ταβέρνας, ὁ λατρευόμενος ἀπὸ τοὺς νέους γῦρο του καὶ ὁ ἀπλησίαστος, ὁ ντυμένος σὰ ζητιάνος, καὶ ὁ ἐμπνευσμένος σὰν ἀπὸ τὴ μοσκοβολιὰ δροσερώτατων μενεξέδων, ὁ ἀκάθαρτος Παπαδιαμάντης καὶ ὁ γλυκύτατος τραγουδιστὴς τοῦ Φτωχοῦ Ἁγίου καὶ τῆς Νοσταλγοῦ, εἶδος τι Βερλαίν, μὰ πιὸ πολὺ κανονικός, μὰ λευκὸς στὴ ζωὴ του ὅσο δὲν εἶταν ὁ μεγάλος φράγκος ὁμόφυλός του· ἀπὸ τὰ 1880 ἴσα μὲ τὰ τώρα, ὁ Παπαδιαμάντης ἔζησε περιφρονημένος καὶ δοξασιμένος, μοναχικὸς καὶ καταφρονητικὸς, ὄσιος καὶ ἀλήτης.

Μὰ πάντα ἔσταζε κάποιο μέλι ἀπὸ τὰ χεῖλη του, καὶ τὸ κοντύλι του, ἔτσι, ἄκοπα, ἄνετα, ἀπρόσεχτα, μὲ δυὸ τρεῖς μολυβιές μᾶς ἄφινε στὸ χαρτὶ ἀξέχαστα «σκίτσα», ποὺ τὸ στόμα τους ἤθελε φιλή, καὶ τὰ μάτια τους γυρεύαν ἀγάπη καὶ μᾶς

τραβοῦσε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀπάνου στὰ γραμμένα του καὶ μᾶς ἀντάμωνε ἀδερφώνοντάς μας μὲ τὴ συγκίνηση καὶ μὲ τὴ συμπάθεια. Τέτοιος εἶναι ὁ τεχνίτης. Σκάφτει μέσα στὴ συνείδηση τῶν ὁμοίων του καὶ τὴν ἀνυψώνει, ἄς εἶναι καὶ διαβατικά, τὴν ἀνθρωπιὰ τους.

Ἐδῶ καὶ δεκατέσσερα χρόνια μέσα στὸ περιοδικὸ ἢ Τέχνη προσπάθησα κάπως μεθοδικώτερα νὰ σημειώσω τὴν ἐντύπωση ποὺ μοῦ προξενεῖ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὰ λίγα λόγια τοῦτα, πρόχειρα καὶ ἄταχτα αὐτοσχεδιασμένα, καιρὸ δὲν ἔχω σήμερα νὰ τὰ συγυρίσω καὶ νὰ τὰ ξετυλίξω. Μακαρισμένε καὶ ἀξέχαστε, ἓνας δικός σου στίχος ξεφυτρώνει τώρα στὰ χεῖλη μου, στίχος λυπητερός καὶ ὅμως ἀπριλιάτικος, καὶ μὲ ὅλο τὸ χειμῶνα ποὺ μὲ ζώνει:

Τ' ἀηδόνια αὐτὰ ποὺ κελαῖδοῦν μοῦ φαίνονται πὼς κλαῖνε...

Ἀκρόπολις, 4 Ἰαν. 1911.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Φωτογραφία Γ. Χατζόπουλου (1908) στο εξώφυλλο των εκδόσεων Ηλ. Δικαίου ὡς ἐγχρωμὴ λιθογραφία

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΑΖΙ με το 1910 έσβουσε— είχε ή καταληκτικότερα λέξεις— και ό Έλληναίωτερος, άν μη ό πλέον ύπεροχος τών Έλλη- των διηγηματογράφων. Είς τήν έρημικήν, άλλα τούσν προσφιλή του Σκιάθον πέ- νης, ταπεινός και— άς λεχθή

όχι βέβαια πρός τμήν ης: 'Αθηναϊκής κοινωνίας— λημονημένος ύψυχογράφε; ό Παπαδιαμάντης, καθ' ήν σαγήνη ή Πολιτεία άφουτιζομένη ένεθυμητο μαζί

με 22 άλλους λογίους και ιόν έρημίτην αυτόν, ίνα κομήση— τό έφανάσθη και αυτό ή Πολιτεία— τά στήθη του, τά όποια έπέεξε και συνέθλιβεν ήδη ό θά- νάτος, με τό άργυρόν παράσημον. Εύτυχής ό άφελής διηγηματογράφος ποδ δέν έμαθε καν τό παράκαιον και άπροσδόκτον αυτό δώρον του Κράτους, τό όποιον άφου τόν άφηκε έλα δεσι:μεγείρας τρείς νά βιοκαλάη, ήθέλησε νά του δώση εις τά χείλη, του τάφου έν τόσον άχρηστον δι' αυτόν, στολίδι.

Ό Παπαδιαμάντης— όστις με τά χέρια συνήθως κρημμένα κάτω και τήν κεφαλήν κλίνουσαν έλαφρώς, έφάνετο ως νά άποκόσθη από παλαιών τοιχογρα- φίαν Βυζαντινός νωπό— άποσει.εί έλος έξαιρετικήν φυσιογνωμίαν εις τόν κόσμον τών νεοελληνικών γραμ- ματων.

μάτων. Και ως άνθρωπος και ως συγγραφέας. 'Από χαρακτήρος ταπεινόφρον, άνεπιτήδευτος, Στωϊκός, μισάνθρωπος, κλισμένος διά τόν άσκητικόν βίον— ως συγγραφείς, παρατηρητικός, ήρεμος και πρό παντός 'Ελλην μέχρι μυριατάτων. Τά διηγήματα του είνε αι πιστότεροι άπεικονίσεις τής 'Ελληνικής ψυχής, τής 'Ελληνικής φύσεως. Είτε άντανασταστικά κάτοπτρα, έν ος άποτυπώνται αι ώρα-ότεροι άπόψεις και αι άγνότατοι συγκινήσεις. Μαζί με ιόν Βιζυητών και τόν συμπατριώτην του και φιλιτατόν του Μωραϊτίδη— με τόν όποιον τόσον πολύ όμοιάζον και εις τόν χαρα- κτήρα και εις τό ύφος— συμπληροει τήν τριάδα τών 'Εθνικών διηγηματογράφων μας.

Αι χριστιανικά άρεταί ήρωόμεναι με τόν κατά φύ- σιν βίον άπέτελουν τήν ζωήν του Παπαδιαμάντη, τήν φιλολογικήν και φυσιολογικήν. Μία φιλοσοφική αντί- ληψη, μία γαλήνη και έγκαρτεήρησις, μελαγχολία τις μυστική, έδίδον εις τά έργα του και τό έπιβλητικόν, μοιλονότι λεπτομέρεια μηδαμηνά ένίοτε τόν άπασχό- λουν τόσον, ώστε τά πρόσωπα του, μ' όλην τήν ζωήν ήν προσελάμβανον, δέν έθελγον.

Ό κριτικός του μέλλοντος— διότι οι σύγχρονοι πόχονον συνήθως μωπειάν— θά άποφανθή άν ό Πα- παδιαμάντης ήτο ό κορυφαίος τών 'Ελληνων διηγη- ματογράφων, ως τινός δέν άπεκάλεσεν. Πάντως όμως είνε εκ τών πρώτων. Σύνήρμονεν εις τά έργα του τόν ρεαλισμόν και τήν ποιήσιν, τήν παρατήρησιν και τήν έμπνευσιν, τά έδωλα και τήν πίστιν. Παρουσιάζει τή ζωήν με τήσιν άκρίβειαν, ώστε νά καταντή ένίοτε

κοιραστική, άλλ' έμφυσά συγχρόνως και τήν πνοήν τής ποιήσεως. Έπιμένει εις τήν περιγραφήν τών προ- σώπων, εις τήν γενεαλογίαν των, διαγράφει λαϊκούς τυπους περιεργιστάτους, διασώζει έθιμα και ήθη σχε- δόν άγνωστα εις τούς έν τή πρωτευούσχη βιυήτας και άδιασφρον διά τό σύμπαν, τή εις μίαν άπόσφαιραν έντελώς ιδιικήν του, άπόσφαιραν ούτ ήρησού του, άπόσφαιραν θρησκευτικής μυστικοπαθείας. Είς τάς γραμμάς, τάς τόσον γραφικός, τών διηγημάτων του ύπολανθάνει ό ίδιος αυτού χαρακτήρ' και δι' αυτό φαίνονται πρό παντός άληθινά. Οί ήρωες του, πτωχοί, ταπεινοί, ως αυτός, και κακοντυμένοι έν τή πραγματι- κότητι, άλλ' έξιδανικευμένοι εις τόν ψυχικόν κόσμον.

Είς τήν ίκαπώς γοργήν και προοδευτικήν εξέλιξιν ήν έσχε τό διήγημα έν 'Ελλάδι, ό Παπαδιαμάντης, πρωτότυπος, ιδιόφροντος, μη παρασυρόμενος ούτε από ένα άναγνώσματα, ούτε από τάς γλωσσολογικάς δια- μάχας, έμεινεν οίος ήτο, και έν τούτφ έγκνεται ή με- γάλη αυτού έπιτυχία. 'Απεμονώθη και ειργάσθη χωρίς νά συζητή και νά έπικρίνη ή νά μιμητά. Και ούδε- νός έπέσχε τήν κατάκρισιν' άπλώς δειλά έπιφυλάξεις διετυπώθησαν άόριστοι εις ως πρός τό μορφολογικόν είδος, εις ως: πρός τήν τεχνικήν σύνθεσιν τών διη- γημάτων του.

Τό διήγημα δέν είνε τό όμοιογενές. Αι μορφαί αυ- τού δέν είνε δυνατόν νά προσαρμόζονται εις κάθε ιδιοφυΐαν. Τό ήθογραφικόν διήγημα, τό πατριωτικόν

τό ψυχολογικόν, τό καλλιτεχνικόν, τό ρομαντικόν, έχει έκαστον τά χαρακτηριστικά του, τήν τέχνην του, τούς δια- στώτας του, άλλα και τούς άπικριστάς του. Τά διηγήματα του Παπαδιαμάντη δέν έχουν κοσμοπολιτικόν χαρα- κτήρα' είνε άπλώς 'Ελληνικά, έχουν και τό από κάθε είδος και εύτυχώς δέν έχουν τό μάλλον έπαισιώδες. Πρό παντός κυριαρχεί έν αυτοίς ή άπόλυτης, ή ζωής, ή άλήθειας. 'Αφελείς και άπλοϊκοί ηρωϊται, τυκοί γυναικόν βασανισμένον, θεοφορομένον γραιών, άγρών κορασιών, άναπαράχρονται άφίροντες μίαν έξχωρι- στήν έντίπισσιν εις τήν ψυχήν μας. 'Εκ τών διηγημά- των του τά ώραιότερα είνε ή «Φόνισσα», ό «Έρωτας στό χιόνια», ή «Νοσταλγός», τά «Ροδίν' άκρογιάλια», τό «Όνειρο στό κήμα», ή «Φαρισμακώλτρια», «Ψω- χός άγιος», «Όλόγυρα στό λίμνη».

Σκορπισμένα τά έργα του, δυσόρετα, δέν είνε δα- νατόν νά δώσουν σήμερον όλοκληρωτικήν τήν φυσιο- γνωμίαν του έκλιπόντος διηγηματογράφου. 'Η «Νέα Ζωή» τής 'Αλεξανδρείας, ήτις και τά περισσότερα διη- γήματα του έδημοσίωσαν, είχε προαναγγείλη τήν εκδο- σιν όλων τών διηγημάτων του, έν τή εύκαιρία δέ αυτή έσκόπει ό συγγραφέας έσχάτως νά τά άναθεωρήσθ. Τώρα πρό άνεπαύθη εις τούς κόλπους του Αιωνίου, και άφανίσθη τό ένδιαφέρον, χωρίς εις τήν κ. Μπε- νίκη θά έξωμην πλήρες τό έργον του, τό όποιον ούτος έπαυλιημένος παρασημειθείς, δέν έστεργεν ό ίδιος νά δώση πρός εκδοσιν.

Ό Παπαδιαμάντης είνε από τούς όλιγώτερον άνα- γνωσθέντας λογίους μας, εις όίους δέν ήτο συνημα- τωμένον τό έργον του, εις όίους ήσαν διεξοδικά τά διηγήματα του, δημοσιευόμενα έν συνεχεία, εις όίους δέν ήτο προσοακτικώς γνωστός, εις όίους τά όρώνα

πρόσωπα ήσαν λαϊκοί τυποι. Και εκ του κύκλου άκόμη τών λογίων δέν άνεγινώσκοντο!

Άς πρός τό λαϊκικόν, ό Παπαδιαμάντης διετηρήσε πλήρη τήν άνεξαρτησίαν του. Μετεχειρίζετο τήν καθυ- ρεόσσαν με όλίγας δημοτικάς λέξεις, ούχι αυθαίρε- τως κατασκευασόμενας, άλλα γνησίας, εις ές αίσθη- τικής άνέγκης, εις πρός πλειοτέραν ήμασιν. Ούτω απέδεξε πόσον πρόσφορος' είνε ή καθομιλουμένη, με τινας παραχωρήσεις εις τήν δημοτικήν, διά τό διή- γημα, άρκεί νά ήξέρη τις νά τήν μεταχειρισθ.

Ό θάνατος του Παπαδιαμάντη ώθη εις σάφεις άποθαυροντικές διά τήν παρ' ήμιν μόρφωσιν. 'Αμφι- βάλλω άν ήτο καν γνωστός και έξ άνωίς εις τάς... «άνεπτυγμένας» τάξεις ό άποθανών λογογράφος, δέν θά τολήσασ δέ νά αναβιβάσω εις έκατοντάδα τούς παρακολούθησαντας τό φιλολογικόν του έργον. 'Ότε πρό διετίας έωρισθή ή εικοσιπενταετηρίς του, έλε- κτικός κόσμος παρεννόη εις τόν «Παραυσόν», διά τά συμπετάσχη του έορτασμού άνθρώπου, δέν τελείως ήγρόει. Και όταν έφηναν οι πλειστοί όρώντων περιέ- γως: «Μά έχει τόσον αξίαν αυτός ό άνθρωπος!»

Αιτός λοιπόν ό άνθρωπος άφου έζησεν άφηνής, συνζών εις άπό:αντρον ή καφετιών ή μαγειρείον και εις τά ψαλτικά στασίδια του 'Αγίου 'Ελισσαίου, άπεσκήθη μετά τόν έορτασμόν έκείνον εις τό ηρηί του, χωρίς νά δώση σημεία καν ζωής. Τώρα ποδ άπέ- θανε και έδημοσιεύθησαν έτενεις νεκρολογία του, είμαι βέβαιος οτι θά έπανελήθη ή έποδος τών έορ- ταστών τής εικοσιπενταετηριδος του: «Μά έχει τόσον αξίαν αυτός ό άνθρωπος!»

ΔΙΚ.

Σιγά-σιγά χάνονται οι έκλεκτοί τών 'Ελληνικόν Γραμμάτων και άφίνουον όπίσω των μίαν άνάμνησιν και σκόρπια τεχνουργήματά των. Τόν λήξαντα μπεινα απέθανε και ό 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ό ταπεινός αυτός άνθρωπος και μέγας Συγγραφέας. 'Όταν έσθυσεν, έλος ό 'Ελληνικός κόσμος τόν έγνω- ρισεν, όλοι άκουαν παντού τό όνομά του και ένα τέ- τοιο ένδιαφέρον έγεννήθη διά τό έργον του, ποδ και ό ίδιος θ' άπορούσε άν έξη. 'Εζησε πτωχός, πενό- μενος, στερούμενος σχεδόν και αυτόν άκόμη τών ά- παραιτήτων αναγκαιών, μοιλονότι ειργάζετο.

Όλοι οι 'Ελληνες έδήλωσαν, ότι θά εκδόσουν τά έργα του μόνον και μόνον γιά νά εκμεταλλευ- θούν τό όνομά του και τό ένδιαφέρον του κοινοϋ. Κανεις εξ αυτών δέν προσεφέρθη, όταν ζούσε ό Πα- παδιαμάντης, νά τά εκδώση, διότι δέν ήθελε νά τόν πληρώση.

Ένας μόνος μέγας καλλιτέχνης, ό Θωμόπουλος, ζώντος του Παπαδιαμάντη, έφτιασε τό σκίτσο του στέν γύψο εκτιμώντας τό δυνατόν τάλαντον του συγ- γραφέως και δέν ήθέλησε νά πληρωθ ή γι' αυτό. Τό έκαμε, διότι ήσθάνετο ότι ή νεωτέρα ιστορία τών 'Ελληνικόν γραμμάτων θά τόν ευγνωμονούσε διά τό ύπεροχον έργον του, ποδ άποθανατίζει τήν ήρεμον άλλα και ένδιαφέρουσαν, με τάς άυστηράς ρυτίδας, μορφήν του.

Ό συγγραφέας τής «Φόνισσας» μυστικιστής δσον κανεις εκ τών νεωτέρων 'Ελλήνων διηγηματογράφων, ήσθάνετο βαθύτατα τήν δημιουργικήν του ιδιοφυΐαν και γι' αυτό μάς έδωσε πλείστα δια έργα του σκορ- πισμένα εις έφημερίδας και περιοδικά, γεμύτα δύνα- μιν περιγραφικήν και ζωγραφικήν ψυχών. 'Ημπορεί κανεις νά τόν παρομοιάση με κανέναν άρχαίον άνα- χωρητήν χαμένον μέσα στο πλθθος τών συγχρόνων με τό ταπεινόν του ήθος, τήν ιεράν προσήλωσιν του πρός τήν 'Εκκλησίαν, τής όποιας ήτο και φανατικός ψάλτης. 'Η 'Εκκλησία ήτο ή άγάπη του, οι ώραιόι ψαλμοί της ήσαν τό τραγουδί του, και ή μουσική της ήταν ή καλλιτεχνική του άπόλαυσις.

Η κ. Μπενάκη προσέφερε τό αναγκαιοϋν ποσόν διά τήν εκδοσιν τών έργων του, πρός όφελος τής δυστυχούς οικογενείας του, δέν θά αναλάβη άρά γε νά άποθανατίση και τόν συγγραφέα, αναλαμβάνουσα και τά έξοδα τής φιλοτεχνήσεως και προτομής του ; Τό σκίτσο μεγαλοπρεπές είνε έτοιμο και μένει μόνον νά φιλοτεχνηθ ή στο μάρμαρο.

Z. Μακρής

Α
Π
Ο
Τ
Ο
Θ
Α
Ν
Α
Τ
Ο
Υ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Παπαδιαμάντης

Μιλούν
ὁ
Μάρκος Αντρέης
καὶ ἡ
«Μικρὰ Κούλα»
τῶν
«Τραγοιδιῶν τοῦ Θεοῦ».

Ὁ Παπαδιαμάντης! Τὸ ὄνομά του καὶ μόνο μᾶς φέρει πίσω στὶς παιδικές μας μνήμες, στὸ ἀναγνωστικὸ τῶν νέων ἑλληνικῶν, ποὺ οἱ σκαθραπές, κατὰ τ' ἄλλα, σελίδες του φημίονταν ἀπὸ τὸ ἀνάπτερο φῶς τοῦ «Φηγοῦ ἀγίου», τοῦ βουκοῦ ποῦ οἱ Ἐγγαρηνοὶ ἀλάζοντες τὸν ἐσφάζαν—μάρτυρα αὐτῶν τοῦ γένους — κοντὰ στὰ μπετόνια τοῦ παλιοῦ χωριοῦ, τοῦ Κάστρου τῆς Σκιαθῆς. Καὶ τὸ ἀνιπέρβλητο, τὸ πνευματικὸ αὐτὸ τοπίο, τὸ καθαρῶς ἀναμνηστικὸ μὲ τὸ αἶμα τοῦ ἐπιποχίου αἰπύλου, μᾶς ἐναφάνειν στὴ μνήμη τῆ μορφῆς τοῦ δημιουργοῦ του. Ὁ κύρ. Ἀλέξανδρος, ὁ πρῶτος ἀνθρώπος μὲ τὴ μεγάλη χριστιανικὴ καρδιά, τὴν κοσμοφιλία του, τὴν ἀγάπη του γιὰ τὰ ταπεινὰ πλάσματα τοῦ θεοῦ καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀνθρώπους, μὲ τὸ καλὸ παναφῆρι του, τὸ μπαστοῦνι του, τὸ σκληρὸ καπέλλο του, τὴ διχαλωτὴ κοντὴ γενειάδα του καὶ τὰ ἡμερα ἐταστικὰ μάτια, περνᾶ ἀνάμεσα στὰ πλάσματα τῆς φαντασίας μας καὶ τραβᾶ ἴσια γιὰ τὸ εἰκονοστάσι τῆς καρδιάς μας νὰ καθῆσαι μὲ σταυρομένη χερία καὶ μὲ κλειστὰ μάτια, σὰν ἅγιος στὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησίας, φειθυρίζοντας τὰ ἀγαπημένα του τραγοῖδια τοῦ θεοῦ.

Κάπως ἐτσι σώζεται στὴ φαντασία τῶν νεότερων γενεῶν ἡ εἰδὴ τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἀσκητικὸς, πτωχαλαζῶν, ἀμῆλιτος μὲ τὴν ἀκνησία διζωντινῆς τοιχογραφίας. Φέτος πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του ἡ μνήμη μας τὸν ἀνακαλεῖ ἐντονότερα κ' ἡ ἀνανέωση τῆς ἐπαφῆς μας μὲ τὸ ἔργο του γίνεται πνευματικὴ ἀνάγκη.

Ἀναμνήσεις τοῦ Μάρκου Αντρέη

Περνοῦν τὰ χρόνια. Ἄπ' ὅσους τὸν γνώρισαν λίγοι ἔσαν ἀνάμεσα μᾶς. Οἱ περισσότεροι ἔφυγαν γιὰ τὸν ἀσφοδελὸν λευμῶνα, ὅπου ἀπέβρα πᾶσα λήθη, πόνοσ καὶ στεναγμός. Ἡ ζωὴ προχωρεῖ ἀμείλιχτη, δὲν ἔχει συναισθηματισμούς. Ἡ τρελλὴ νεότης τῆς ἐποχῆς τοῦ Παπαδιαμάντη ἔφυγε γιὰ πάντα καὶ μόνο μερικὸι σεβάσμιοι πρεσβύτες σὰν τὸν Μάρκο Αντρέη, τὸ «γιατρὸ» τῶν γραμμάτων μας, βρίσκονται ἀκόμα—εὐτυχῶς!—ἀνάμεσα μᾶς γιὰ νὰ μᾶς ἀνιστορήσουν τὴν ἐπική ἐκείνη ἐποχὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ μας παράδοση.

Βρίσκαιμ τὸ γιατρὸ ἕνα πρῶτὸ στὸ στίγμά του, ἑσπῶρ, γιομάτο πνευματικῆς ἀνηλικίας καὶ μὲ τὸ αἰώνιο νεανικὸ του κέφι. Ἀκούωντας τὸ σκαπὸ τῆς ἐπίσκεψῆς μας — ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη! — παίρνει φωτιὰ μὲ τὸ πρῶτο.

Πῶς τὸν γνώρισα; Τὸ θυμοῦμαι σὰν καὶ τώρα. Ἦταν στὰ 1905. Νεαρός τότε φοιτητῆς, εἶχα ἔρξει τὸν προηγούμενο χρόνον στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ μεγαλύτερη ἐπιθυμία μου ἦταν νὰ γνωρίσω τὸν Παπαδιαμάντη ποῦ τὸν ἔξαιρα ἀπὸ τὸ ἔργο του καὶ ἀπὸ τὴ φωτογραφία

289-295: περ. Ἐπιθεώρηση Τέχνης, Ιαν. - Φεβρ. 1961, αρ. τεύχους 73-74, σσ. 40-47

φία τοῦ Νιρβάνα, δημοσιευμένη στὰ «Παναθηναϊκά». Ἀνέβηκα πολλές φορές στὴ Δεξαμενὴ, ἀλλὰ δὲν στάθηκα τυχερός. Ὄσπου ἕνα σούρουπο βροχερὸ, μὲ δυνατὸ ἀνεμο ποῦ ξεμάλλιαζε τὶς πελώριες λευκὲς τῆς Δεξαμενῆς, τὸν πέτυχα. Μπαίνοντας στὸ καφενεῖο τοῦ κύρ Γιάννη τὸν εἶδα νὰ κάθεται στὸ μισοσκόταδο τυλιγμένος στὸ παλτό του, μὲ τὸ μπαστοῦνι ἀνάμεσα στὰ γόνατά του καὶ τὸ πηγούνι ἀνιπυγμένο στὴ λαβὴ τοῦ μπαστοῦνιου ποῦ ἐμοιάζε μὲ πατερίτσα ἱερατικῆ.

—Αὐτὸς εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης, μοῦ φηβύρισαν. Ἐνοιώσα ἕνα ἱερὸ δέος σὰ νὰ εἶδω κάτὶ τὸ ὑπερφυσικὸ. Μέσα στὴ βροχὴ καὶ τὸν ἀνεμο μοῦ φάνηκε σὰν μαῦρο πουλι, διωγμένο ἀπὸ τὴν καταιγίδα, ποῦ ἦρθε ν' ἀπαγκιάσει στὸ φηγοῦ καφενεῶνάκι.

Αὐτὴ ἦταν ἡ πρῶτὴ μου ἐντύπωση. Τὶς ἐπόμενες μέρες μὲ παρουσίασαν στὸν Παπαδιαμάντη ὁ Κωνσταντῆς κὶ ὁ Βλαχουγιάννης. Μὲ βέχθηκε μὲ εὐμένεια καὶ καλωσύνη. Ἄν καὶ πολὺ νέος ἦμιον γνωστός κὶ ὄλας στοὺς φιλολογικὸς κύκλους ἀπὸ τὸ δράμα μου «Ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους» ποῦ εἶχε παῖξει στὴ Νέα Σκητὴ ὁ Χριστομάνος ἐκείνη τὴ χρονιά. Ὁ Ἐνὸς-ποῦλος καὶ ὁ Ἰσοκόπος-ποῦλος εἶχαν γράψει πολὺ ἐπαινετικὰ γιὰ τὸ ἔργο μου κὶ ὁ Παπαδιαμάντης τᾶξε διαβάσει.

Ἀπὸ τότε γίναιμ φίλοι, ὁ πιτορικός ἐγὼ κὶ αὐτὸς ὁ φησμένος. Τοῦ φερόμου μὲ σεβασμὸ καὶ πάντα σύμφωνα μὲ τὴν τραυματισμένη ψυχολογία του, γι' αὐτὸ μὲ συμπαθοῦσε καὶ μὲ καλοῦσε νὰ τὸν συντροφεύω στὸ

καφενεῖο τῆς Δεξαμενῆς, χάρις δέδαια, ἀπὸ τὴν βορυβώδη καὶ ἀσεβέστατη παρὰ μου, ποῦ ὁ Παπαδιαμάντης τῆν εἶλεπε μὲ κάποιο δέος.

Ἐνα ἐπεισόδιο μὲ τὸ Βάρναλη

—Ἐκεῖνες τὶς μέρες εὐτύχε νὰ γράφει στὸ «Ἄστυ» ὁ Μαλακάσης κάτὶ ἐντυπώσεις τοῦ ποιητικῆς ἀπὸ μιὰ ἐκδρομῆς του στὸ παλῶτι τῆς βουκόσιας τῆς Πλακετίας στὴν Πευκὴν. Ὁ Παπαδιαμάντης, ποῦ τὸν ἀγαποῦσε πολὺ καὶ ἤθελε πάντα νὰ τὸν προβῶλλει, μὲ ρώτησε τὸ πρῶτὸ καθὸς πήγα νὰ τὸν καλημερίσω στὸ καφενεῖο.

—Διάβασες τὸ χρονογράφημα τοῦ Μῆτου στὸ «Ἄστυ»;

Δὲν τὸ εἶχα διαβάσει. Μοῦδωσε τὴν ἔφημερίδα κ' ἐγὼ ἀρχισα νὰ τὸ διαβάσω. Ὅταν τελείωσα μὲ ρώτησε:

—Ἐ, δὲν εἶναι ἔκτακτο;

Δὲν μοῦ εἶχε πολυαρέσει, ἰδίως γιὰτὶ ἀρχισε μὲ κάτὶ ἀφορμητικῆς γενικῆς. Ἀπὸ σεβασμὸ συμφώνησα μαζί του.

—Ἐπῶς εἶναι!

—Ἐκείνη τὴ στιγμὴ φάνηκε ὁ Βάρναλης. Μὲ τὸν Παπαδιαμάντη δὲν εἶχε προσωπικὴ γνωριμία, οὔτε ταίριαζαν τὰ χρώτα τους.

—Τὶ διαβάσεις; μὲ ρώτησε.

Τοῦδωσα τὸ «Ἄστυ» τρέμοντας ὅτι δὲ πεί ἀπωσθήποτε κάτὶ πειραχτικὸ. Καὶ πραγματικὰ, ἀφοῦ διάβασε στὶς πρῶτες γραμμῆς τὶς ἀπανατικῆς γενικῆς, ἀγαναχτήσε!

—Γέκον, γέκον, γέκον! ἔκανε κοροϊδευτικὰ, μοῦ πέταξε τὴν ἔφημερίδα καὶ ἀπομακρόνηκε. Ἐπρεπε νὰδῆλετες ἐκείνη τὴ στιγμὴ τὸν Παπαδιαμάντη! Πρῶτὴ καὶ τελευταία φορὰ τὸν εἶδα ἐτσι ὀργισμένο.

—Ποιὸς εἶναι αὐτός; μὲ ρώτησε τρέμοντας.

—Γνωστός μου...φῆλιστα...ποιητῆς!...

Ὁ Παπαδιαμάντης σηκώθηκε ὀρθιος καὶ φώναξε!

—Ὅριστε φίλε μου νεῖ!... Τὶ ἀσέβεια!... Καὶ ἀπομακρόνηκε ἀγαναχτισμένος.

Ἀργότερα, δέδαια, γνωρίστηκα μὲ τὸ Βάρναλη καὶ τὸν εἶχα δεχτῆ κοντὰ του καθὼς καὶ τοῦς ἔλλογους ἐδραγμένους νέους, ποῦ ἔμιας μπροστὰ στὸν Παπαδιαμάντη γίνονταν ἀμείλιχτα πρόβατα. Τόσο σεβασμὸ ἐπέκειν ἡ παρουσία του, ὅστε κὶ αὐτὴ ἡ ἀδίστακτη μπεμαρία τῆς Δεξαμενῆς, ποῦ δὲ λογάριζε τίποτε καὶ βορυβοῦσε ὡς τὰ ἡμερήματα, λοῦφαζε καὶ τὸν ἄκουγε μὲ βρησκευτικὴ προσήλωσιν, τόσο αὐτὸν, ὅσο καὶ τοῦς φίλους του καὶ συμπότες του ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ποῦ κάθονταν στὸ τραπέζι του — ἕνα σοδατῆ καὶ

Τὸ ἀδιέξοδο τῆς δόξου Ἐλαμίνος. Στὸ βέθος δεξιά τὸ ἀπεικῆ τοῦ Μπαῶνη ὅπου φιλοξενήθηκε πολλές φορές ὁ Παπαδιαμάντης.

μερικούς πηγαδάδες, καταπληκτικούς λαϊκούς τύπους με μεγάλη καρδιά και άφηγηματικό ταλέντο άμπερόβλητο.

‘Η «μικρά Κούλα» και τὰ «Τραγούδια του Θεού»

Σ’ ένα ταπεινό και πρόσχαρο σπιτάκι της λαϊκής συνοικίας των Πετραλώνων συναντήσαμε μία ήρωίδα του Παπαδιαμάντη. Δεν είναι υπόθεση φανταστική όσα θα σάς άφηγηθώ έδω, είναι πραγματικότητα που ζεπενά και τό πιο θαυμαστό παραμύθι.

Δέν υπάρχει άναγνώστης και φίλος του έργου του Παπαδιαμάντη που ν’ άγνοεί τό μικρό και τρυφερό διήγημά του «Τά τραγούδια του Θεού». Ός περιγράφει ένα πραγματικό γεγονός που συνέβη μέσα στό στενό φιλικό κύκλο του Σκιαθίτη διηγηματογράφου. Είναι γνωστό πώς ό Παπαδιαμάντης συνδέσταν με φιλικούς δεσμούς με τόν κύρ Νίκο τό Μπούκη, έμπορο-μανάθη της Λαχαναγοράς και τή γυναίκα του Πολυζένη, ‘Απλο και ταπεινό άνθρώποι, ένοριτες στό εκκλησάκι του Προφήτη ‘Ελισαίου στό Μοναστηράκι, όπου ό Παπαδιαμάντης έψελνε, είχαν γνωριστεί μαζί του κ’ είχαν δεθεί με θερμή φιλία. Στο σπίτι του Νικόλα του Μπούκη έβρισκε ό Παπαδιαμάντης τή θερμή οικογενειακή έπιμόσφαιρα που του έλειπε. Στο ταπεινό σπιτάκι τους μέσα σ’ ένα άδιέξοδο βρομάκι της όδου Σαλαμίνος φιλοξενούνταν συχνά.

Τό ζευγάρι τών λαϊκών αυτών ανθρώπων είχε και μία κορούλα, έφτά χρονών τότε, τήν «μικράν ‘Αγγελικούλαν». ‘Αλλά και τό «μικράν Κούλαν», που ό Παπαδιαμάντης τή λάτρευε κυριολεκτικά. ‘Αλλά και τό «μικράν»

γάτριον» Έτρεφε αισθήματα αγάπης στό «μπαρμπά» ‘Αλέξανδρο που τραγουδούσε επί τραγούδια του Θεού», όπως έλεγε τήν καλλιτική του Παπαδιαμάντη στην παιδική της γλώσσα.

Τού μικρού αυτού κοριτσιού τό θάνατο και τό έδω έχει περιγράψει με σπαραγμό ό Παπαδιαμάντης στό διήγημά του «Τά τραγούδια του Θεού» και όλοι ως τώρα πιστεύαμε ότι πραγματικά τό κοριτσάκι έκείνο πέθανε. ‘Ε, λοιπόν, ή «μικρά ‘Αγγελικούλα» του Μπούκη ζει και βασιλεύει! Είναι ή κυρία ‘Αγγελική Κ. μητέρα ενός φίλου και συνεργάτη μας. Σιωπή, λιγνή και κοιτακίανη γριούλα, έξήντα έως χρόνια σήμερα, με δέχτηκε στό άπλο σπιτικό τών Πετραλώνων όπου ζει με τό μικρότερο γιό της και τή νύφη της και με πολλή προθυμία μάς άφηγήθηκε τής άναμνήσεις της από τόν Παπαδιαμάντη.

—Όστε ζείτε, κυρία ‘Αγγελική!

—Όπως βλέπετε...Ζώ και γεννάω!

—Ό κύρ ‘Αλέξανδρος, λοιπόν, σάς πέρανε στό χαρτί, σέ ηλικία έφτά χρονών...

‘Η συμπαθέστατη κυρία ‘Αγγελική χαμογέλασε:

—Όσο θυμάμαι τή φασαρία που τού έκανε ή μακαρίτισσα ή μάνα μου...

—‘Αφηγήθετε μάς, λοιπόν, τήν παράδοξη αυτή ιστορία...

—‘Ηταν, όπως έκουσα από τή μάνα μου, ένα πρωινό χειμωνιάτικο. ‘Η μακαρίτισσα καθόταν στην αλλη του σπιτιού και καθάριζε χόρτα, όταν χτυπάει ή πόρτα και καταφάνει μία κουμπάρα μας από τά Σεπόλια, ή ‘Αγγελική ή Βιδαινα. ‘Ο πατέρας μου κ’ ή μάνα μου είχαν πολλές τέτοιες κουμπάριες στό γύρω της ‘Αθήνας. Μπήκε, λοιπόν, ή κουμπάρα σασισμένη και κοίτουσε γύρω-γύρω σάν κάτι νάρκαρη. ‘Η μάνα μου παραξενεύτηκε!

—Καλό στην κουμπάρα, κάθισε. Πώς κι αυτό;

—‘Ε, κάνει ή άλλη με μισή φωνή, πέρασα να σάς δώ...Τι κάνατε;

—Καλά, άπαντάει ή μάνα.

—Τι κάνει ή Κούλα; ρωτάει δειλά ή κουμπάρα.

—Καλά είναι, όπου ναίαι θάρρει από τό σχολείο.

‘Η κουμπάρα καθόταν στό καρφιά. ‘Απάνω στην ώρα χτυπάει πάλι ή πόρτα και φανερώνεται άλλη κουμπάρα.

—Κουμπάρα μου, καθώς σάς έρθκα, κάνει κι αυτή με ψέφικα χαμόγελο. Πώς τά πάτε;

—Καλά, λέει ή μάνα μου και σασιτίζει περισσότερο.

291

‘Η «μικρά Κούλα» (όπως τήν έκανε ό χρόνος)

‘Η «μικρά Κούλα» και ή μητέρα της Πολυζένη Μπούκη, τήν έποχή που πέθανε ό ‘Αλ. Παπαδιαμάντης (1911).

—Τι κάνει τό παιδί;
—Καλά, όπου ναίαι θάρρει!...
Πήγε ή μακαρίτισσα μέσα να τής φέρε καρέκλα κ’ οι δύο κουμπάρες έσκυψαν τά κεφάλια τους και κάτι μουρμούριζαν ή μία στην άλλη. Τό αυτί της μάνας μου άρπαξε τής λέξεις!

—Τόχασε, φαίνεται, τό μυαλό από τή λύπη τήν πολλή!...

—Δέ μου λέτε, έσεις, τής ρώτησε νευριασμένη πιά, τι πάθατε; Τι συμβαίνει;

—Κουμπάρα, κάνει ή μία κομπιάζοντας, είσαι βέβαιη ότι τό παιδί είναι καλά;

—Χριστός και Παναγιά, λαχτάρισε ή μακαρίτισσα, έπαθε τίποτα στό σχολείο και μου τό κρύβετε;

—Ποιά σχολείο; Δέν... πέθανε χτές;

—Κουνήσου, χριστιανή μου, από τή θέση σου! Τι σου ήρθε;

—‘Εμένα μου ήρθε; νευρίασε ή άλλη. Δέν κοιτάς τί γράφει στη φημερίδα ό μπαρμπ’ ‘Αλέξανδρος; τής ξεδίπλωσε τήν έφημερίδα ε’Ομόνοιας όπου ό Παπαδιαμάντης δημοσίευσε τό διήγημά του «Τά τραγούδια του Θεού».

‘Η μάνα μου γίνηκε μπαρούτι.

—Μπά που να φάει τό κεφάλι του, ό καταρμένος! Μπά, που μου πέθανε τό παιδί!...

Κατά τή μία τό μεσημέρι ήρθε στό σπίτι ό Παπαδιαμάντης. ‘Η μακαρίτισσα τόν έπιασε άπ’ τά μούτρα.

—Τι σ’ έπιασε, χριστιανέ μου, στό καλά καθούμενα, κ’ έγγραφες στις φημερίδες ότι μάς πέθανε τό παιδί; Τρελλάθηκες;

‘Ο Παπαδιαμάντης χαμογέλασε:

—Μή φοβάσαι Πολυζένη! Τό παιδί δέν παθαίνει τίποτα! Ζει και θα ζήσει πολλά χρόνια! ‘Ακου με που στό λέω!

Με τά πολλά μαλάκωσε τή μακαρίτισσα. ‘Ότ’όσο γιά πολλές μέρες έφταναν στό σπίτι συγγενείς και φίλοι να συλληθηθούν τή μάνα μου γιά τό... θάνατό μου. Και κάθε φορά ή μακαρίτισσα νευρίαζε και τάβαζε με τό μπαρμπ’ ‘Αλέξανδρο.

—‘Από τής παιδικές σας άναμνήσεις έχετε να μάς πείτε τίποτα γιά τόν Παπαδιαμάντη;

—Βέβαια, λέει ή κυρία ‘Αγγελική. Θυμάμαι ένα πρωινό στην αλλη μας έγώ έπαιζα τόπι κι ό μπαρμπ’ ‘Αλέξανδρος έγγραφε. Τό τόπι τόν ένοχλούσε και δέν τόν άφηγε να συγκεντρωθεί.

—Πάψε, Κούλα! μου κάνει.

Μαζεύτηκα. Πέρασε λίγη ώρα, ξεθάρεψα και ξανάρχισα.

—‘Ενα, δύο, τρία, τέσσερα... Και κοπανούσα τό τόπι στις πλάκες.

—Πάψε, Κούλα!

Πάλι μαζεύτηκα. ‘Αλλά, σέ λίγο, ξανάρχισα.

—Σκάσε, λοιπόν, Κούλα! μου κάνει θυμωμένος.

‘Η μάνα μου, που παιδεύταν στην κουζίνα, τό έκουσε και τής κακοφάνισε.

—Νά σκάσεις εσύ μπαρμπ’ ‘Αλέξανдре! τού λέει θυμωμένη.

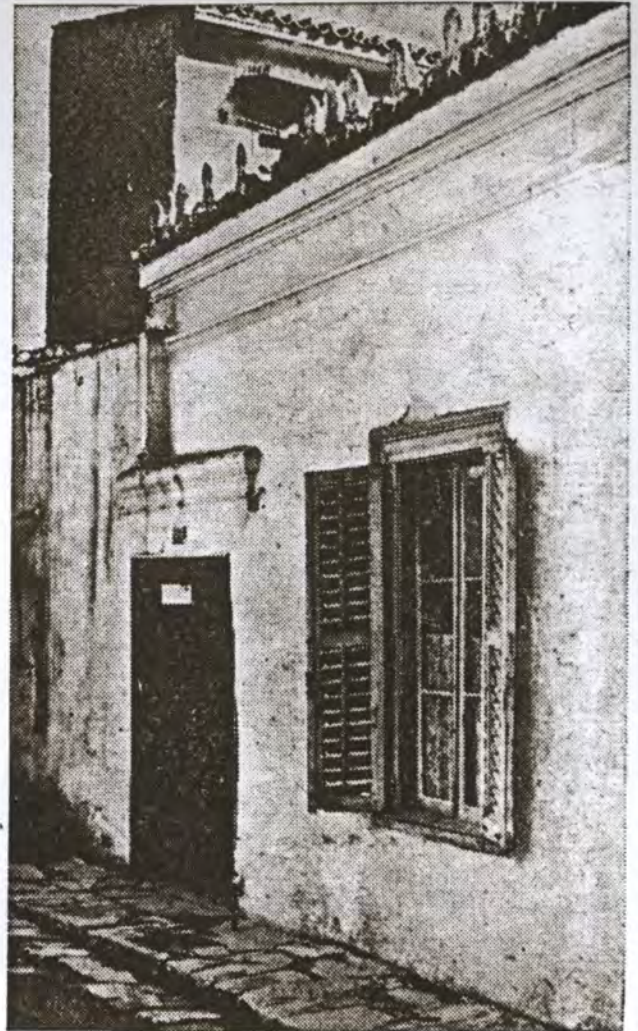
‘Ο μπαρμπ’ ‘Αλέξανδρος αφινιδιάστηκε από τήν κουβέντα της μάνας μου. Σηκώθηκε μαζέψε τά χαρτιά του, φόρεσε τό καπέλλο του δρασκέλισε τήν πόρτα και έφυγε.

291-α

Ἡ μάνα μου τᾶχασε μὲ τὸ φευγιό του καὶ γιὰ νὰ ξεσπάσει μ' ἄρπαξε ἐμένα καὶ ἄρχισε νὰ μοῦ δίνει τῆς χρονιάς μου.

Δὲν πέρασαν παρὰ λίγα λεπτὰ κι ὁ Παπαδιαμάντης ξαναγύρισε. Ταπεινός, μετανοιωμένος γιὰ τὸ φέρσιμό του, χριστιανὸς στὰ αἰσθηματά του, πῆγε καὶ ζήτησε συγγνώμη τῆς μάνας μου, ἀφοῦ πρώτα, ἐννοεῖται, μὲ ἀπόσπασε ἀπὸ τὰ χέρια της. Κ' ἐκείνη, ποῦ τοῦ εἶχε ἰδιαίτερη ἀδυναμία, συγκινήθηκε· ἀφάνταστα καὶ ἄρχισε νὰ τὸν παρακαλεῖ αὐτὴ πιά νὰ τὴ συχωρέσει γιὰ τὴν κουβέντα της. Ἦταν μιὰ σκηνή, ποῦ τὴν ἔζησα καὶ δὲν θὰ τὴν ξεχάσω ποτέ».

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

292

Τὸ σπιτάκι στὸ ἀδιέξοδο τῆς ὁδοῦ Σαλαμίνας.

182

Ἡ μικρὴ ἀλλή ὅπου ἔγραφε ὁ Παπαδιαμάντης διὰ τὸ ἐπίσῳδιο μὲ τὸ τόπι.

293

ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Του ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Μέ είχε καλέσει ο γενναίος φίλος μου, ο κυρ-Στέφανος Μ. εις την οικίαν του, την ημέραν του Πάσχα, διά να συμπόρευον την όραν του προγράμματος περί τας Μας, από συγκατάθεσιν και εὐσταλαγγίαν, διά να κείμει κ' ἐγώ μετά τόσα χρόνια Πάσχα... οικιακόν, ως έρμος και έξνος στά έξνα. Εύχαρι και θαλερόν ήτο τό έσω-παικόν τής έστίας του, έφου διήλθον την εἰρεϊαν αὐλήν, μέ την διάπλατον πόλιν και τους σταύλους τῶν άλόγων και την προσνάβαν και τας γλάστρας τῶν άνθίων. Η οικογένειά του, ή γραία Μαρία ή συμβία του, άρελής και άρχαϊκή, ο υίός του άμόρφωτος και άπλαστος καλός άμαξήλατος, κι ο άδελφός του στυβάρης, γεροντο-κάλληκαρον, τραγός και φιλαλήθης. Τέλος ή κόρη του ή Ρηνούλα, τελεία άντιπρόσω-πος τής νέας γενιάς, κεντήτρια, ζωγραφίνα και θεατρίνα. Πλήν όμως και αὐτή άρε-λής και άπλή εις τό πρόσωπον και τους τρόπους. Είχε μιαν παιδικήν έπτά έτών, την Μαρίαν, πάντοτε μειδιάσαν και άνοιχτόκαρδον, και έν χαριτωμένον ζευκόν πλά-σμα την Τωτά, ζανθήν, γαλανόμορρον και άγγελιομορφοσαν. Η μικρά κόρη, δέν άλίερό άκριβός πώς είχε πέσει εις τας χείρας της και άπειτλει μέλος τής οικογε-νίας. Φαίνεται ότι κάποια ξένη Γαλλίς παιδαγωγός ή διδασκάλισσα εις πλουσίαν οικίαν, ειχεν έμπίσει εις τά δίκτυα κανόνος επιγρηουτοῦ και είχε συλλάβει τό μαγι-κόν τουτο χρυσόφαιρον τής δεξαμενής, διά να πλέσση εις τό Πέλαγος του άγνώστου, έν δέν έμελλέ ποτε να πτεροφύσση εις τόν αέθρα του άχανούς.— Είτα την φερέου-κόν μητέρα όπου δέν είχε κτίσει την φωλέαν της ποτέ, την έπτηραν έλλαι ηνοαι και την μετεκόμισαν, τίς οίδε ποῦ, εις έλλα κλίματα. Εἶρε θέσιν καλλιτέραν άλλου κ' έταξίδευσεν, κ' ένεπιστεῦθη τό έμφηγον κειμήλιον αὐτό εις χείρας τής Ρηνούλας, όπως τήν ειχεν εγκαταλείπει αὐτήν ο πλανήτης, όπως την έστερανώθη, και άνέβρεψε (εξαιτή) τό τέκνον της κ' έμεινε ζωνηγορούσα, κ' έδέχη ως έρμαιον τό ζέον βρέ-φος αὐτό, ίσως επειδή ηθόνατο μικρόν θησαυρόν φιλοστοργίας εις τά στήθη της.

— Πόση είναι ή δύναμις τής έπιτροπής, και άν ή Ρηνούλα ειχεν γοργεϊαν και άγρια έπείλλον διά να άνατρέψη παιδια, τό ηθόνατο την ημέραν έσείνην του Πά-σχα, έταν ή μικρά Τωτά, ήλικίας τότε τριάντα μηνών περίπου ήρχισεν αἰώνος να κλαίη κρηκίζη έκεί που την είχαν βάλει να φύγη διά μιαν μικράν παράλειψιν. Η Ρη-νούλα έστράφη πρὸς την μικράν και τής ειπεν άπλώς μέ τόν τρόπον και μέ τό βλέμμα που αὐτή ήξευρε.

— *Faut pas pleurer!* Δέν πρέπει να κλαίς. Κ' ή μικρά έκούραζεν ως έν θεόμαχος.

— Όταν άποφάσισαν και έσυγκρίσαν τό κόκκινο αυτί, και είχαμε κανώσει τά τρία τέταρτα τής κλιμακίας— ήτο άραίο ρετινάτο, δλον άρωμα και πτήσις και άφρός— έφου έβγαλλεν ο γέρον Φωιδπος τό «Χριστός Άνάστης» (ο κυρ-Στέφανος δέν ήξευρε έλλο να ψάλλη ειμή τό «Υψώσω, γίδα, ψήσου και βοδοκοκκινίσου»), ήβλησα κ' έγώ να ειπω τό «Αναστάσεως ημέρα», τό άλλέγρο, τόν πρώτον δηλαδή έρωτόν του κανόνος τής ημέρας, έχι τό τελευταίον τό δοξασιτικόν, τό άργόν. Μόλις ήνοα τό στόμα μου και έπρόφερα

«Αναστάσεως ημέρα, λειμωροβόλιον, και Πάσχα Κυρίου, Πάσχα...»

Η μικρά Τωτά, βλέπουσα άπενώς πρὸς με, άφηκε άκράτητον έπιφάνημα χαράς και έμψυξε τό προσωπίκι της, τά ματιά της, τό στόμα της, τά μάγουλά της, δλα

294

έμφορσαν κ' έμειδιάσαν άρρητον μειδιάσην άγαλλιόσεως. Τό πράγμα μου έπρόξε-νισεν αίσθησιν. Φαίνεται τῶνόν, ότι έχουν άφαντο άρωμα και κάλλος, μαρτυρούμε-νον εκεί στόματος ηηϊαν θηλαζόντων αὐτά τά έμπνευσμένα άσματα τής Άγίας Εκκλησίας μας. Συγγρηγός ή Μαρία μέ παιδικήν χαράν και αὐτή άνέκραξεν.

- Αὐτά δέν είναι τροπάρια που ψάλλεσαι, κύριε.
- Αλλά τί είναι κορίτσι μου, ήρώτησα.
- Αὐτά είναι σάν γλυκά γλυκά τραγουδάκια.

Τούτο μου ένόησες μιαν άλλην μικράν κορασιδα, την Κούλαν, (Άγγελικη) του φίλου μου Νικόλα Μπούκη. Άπλοῦς μανάβης, ή δωροπώλης ήταν ο άν-θρωπος, άλλ' ειχε λάβει θεόνειαν διά την φιλοενίαν του, την ειλογίαν του Άβραάμ. Η μικρά οικία ήτο Σενών διά τους φίλους και τους διαβατικούς, διά τους έκλεκτούς και τους τυχόντας. Είχεν άπόλλοις ή λειτουργία μετά την παννυχίδα εις τό παρεκ-κλησίον του Άγίου Έλισσαίου, και την όραν του άντιδώρου, ή γυνή του Μπούκη, του φίλου μου, άκολουθούμένη από την μικράν κόρην της την Άγγελικούλαν, μέ έπιπλασιαν εις τό στασίδι, διά να μου ύπομνήσση, ως συνήθως, ότι έπρεπε να ύπάγω εις τό γεύμα.

Τότε ή μικρά παιδικήν (ήτο ως ένάε έτών, ρόδινη και καστανή, και την ειχαν υλοθετήσι από τό βρεφοκομείον, ως άτεκνον όπου ήτο τό άνδρόγυνον) άλλ' αὐτή τό ήγγείσι, μ' έχαίρεττος, και μου λέγει.

— Έσύ μπαμπά! Αλέξανδρε, ψάλλεις τά τραγουδια του Θεου. Τραγουδία του Θεου. Έκτοτε ή μικρά μου ήκουε να ψάλλω συνεχώς «Τραγουδία του Θεου», εις τόν πενήκον νυκτερινόν ναϊσκον όπου εούναζε τακτικά μέ την μητέρα της. Έκοιμήτο μέ τό στασίδι, εις τόν γυναικωνίτην, την όραν τῶν άντιστοιγών, έξήνα μετά δύο ώρας εις τόν Πολυέλεον, κ' εκτοτε δέν ήθελε να κοιμηθι πλέον. Ητο μία μετά τά μεσάνυχτα. Έκείνην την ημέραν, ήτο 8 Σεπτεμβρίου, ειχα ψάλλει τό «Καίστε σενιή, Μητερ και δούλη Χριστου του Θεου». Μετά έξ ημέρας ήκουσεν ή μικρά να ψάλλω τό «Αγαλλιόσω τά θρησού Έξλα σύμπαντα». Και την ημέραν του Θεολόγου έβγαλε τό «Φως μουσική, Χριστου έπιστήθης». Και του Άγίου Δημητρίου έμψαλα τό «Αδωρο μάρτυς Χριστου πρὸς ήμάς». Και τῶν Εισοδίων έβγαλε τό «Αιανέμοις τῶν Χαρισμάτων». Και του Άγίου Νικόλαου έβγαλε «Την ζωοδόγον πηγήν την άναών». Και «Τής Έσκλησίας τά ένδη περιπτέμενος». Και τό Χριστογεννα έβγαλε τό «Θεός άν Ειρήνης». Και του Άγίου Βασίλειου τό «Αδύτε του Δεσποτου διά ένδοξα Χριστου άνομαστήριον και τό «Σου την φωνήν έβει παρείνα, Βασίλειε». Και τῶν Φώτων έβγαλε τό «Ήρσος ο ζωής άρχηγός», και τής Γκαπαντής έβγαλε τό «Αέρεσο άβυσ-σοτόκω» και του Εὐαγγελισμού τό «Ως έμφόχη Θεου κιωτόφ».

Και του Άγίου Γεωργίου τό «Ανέταλε τό Έσαρ». Και τής Αναλήψεως τό «Θεία κληροβέσι». Και τής Πεντηκοστής τό «Παράδοξα σύμμερον». Και τῶν Άγιων Άποστόλων έβγαλε τό «Σε την υπερέρδοον νόμωσιν, και τό «Ο Χριστοκίρης Σταυρου κούχημα φέρων, σὺ την πολυέροστον θείαν άγάπην». Και τής Μεταμορφώσεως έβγαλε τό «Πρό τό Σταυρου σου, Κύριε, φρος οφρανόν έμμεϊστο». Και εις την μνή-μην τής Παρθένιας έβγαλε τά θεοσινα έκείνα κελιάματα, τό «Πεπουκλιμένη» και τό «Νενικηται», και τό «Συνεστειλε χορός τῶν Άποστόλων του Θεοδόχου σώμα σου» έν ορεινάου θαλάμου πρὸς τόν υλόν εκροΐτσαον. Και εις την άποταμήν του Προ-δρόμου έβγαλε τό «Φρίττοιαι πάθη τῶν βροτῶν και τόσα άλλα. Κ' ή μικρά κόρη τά ηθόνατο, και τά έπίσει και τά έχαρακίρισε μέ άγγελικόν αίσθημα, ως «Τραγουδία του Θεου».

— Έκτοτε άπουσίασα από τας Άθήνας. Είχα ένθεωρηθί τους φταγούς οικίους εις την μικράν πατρίδα μου, μακράν τής οποίας ειχα ήσει, έν μικρόν διακλιμά-τωον, όπου τό ήμισυ τής ζωής μου. Όταν τέλος μέ ειχον βαρυνθί κ' έκει, έτόλησα μετά τρία έτη να επανέλθω εις την πρωτεύουσα μέ την άμυδράν έπιπίδα ότι δέν θα έγενόμην πάλιν βαρετός εις τους φίλους μου.

Άφου εκχυρην επι ερωμοσμο εις 1 απεινόν τινα ζενάνα, έπηξα λάθρα μιαν πρωϊαν να άνατάσσω τόν φίλον μου Νικόλαον τόν Μπούκη. Φεύ! Τί έμαθα! Η μικρά Κούλα, ήτις ήγε τώρα τό ένδοκατον έτος τής ήλικίας της, ήτο άρρωστη βασιά. Είχε λίγα ημέρας στο κρεβάτι, και ο Ιατρός ειπεν, ότι ήτο κακός πυρετός, ίσως τυροει-σοῦς φύσεως.

— Έπήγα κατ' εὐθείαν από τό δωροπώλειον, όπως με προέτρεφεν ο Νικόλας, διά να βοηθήσω μέ λόγια, και ένθαρρύνω την μητέρα. Η πτωχή ήτις την ήγατα ως να ήτο γέννημα τῶν σπλαγγίων της, ίσως και περισσώτερον, έχαση άμα μέ είδεν, ειπα μου έδειξε την κλίνην.

Η μικρά Κούλα ήτο ισχυρή, κάταχρος, πυρίσσοουσα κ' εκειτο σχεδόν άναίσθητος εις τής κλίνης. Είπα εις την μητέρα τά συνήθη λόγια τής παρηγορίας και τής ένθαρ-ρύνσεως. Έμεινα δύο ώρας εκεί. Είτα επανήλθα πάλιν τό δειλίον, και την νύκτα, και την άλλην πρωϊαν. Η Κούλα έβρανε χειρότερα. Είτα την Τρίτην ημέραν έφάνη να ειχε βελτιωθί κάπως και ηθόνατο. Η μητέρα της μου ειπε να πλησιάζω και να της άμάλθω.

— Παρασιτικά, Κούλα. Δέν έχεις τίποτα κορίτσι μου.

— Α! μπαμπά! Αλέξανδρε έψέλλισεν άσθενώς. Πότε θα μου πής πάλι τά θεία... τραγουδία!

— Όποτε θέλεις, Κούλα μου. Αμα γίνη άγρυπνία εις τόν Άγιον Έλισσαίου να είδης να σοῦ τά πῶ.

— Να μου τά πής. Μα θα τ' άκούσω;

— Αμα προσέχεις θα τ' άκούσης...

— Όχι!

— Εστίναις, έκλεισε τά άμματα και δέν μου άμίλησε πλέον. Έβραϊνο ότι ειχε πάλυ κορασιθί (έβραην άσθενώς την ισχυρήν χείρα πρὸς τό οὐς ένά έψέλλιζε. Φαίνε-ται ότι ειχε βαρκολεν ένεκα τής νόσου). Τῆς έβραην χροίση, έβραην από την καν-άβαν. Αὐτή άνάλαβε πρὸς στιγμήν τας αίσθήσεις της, και έβηθύρισε.

— Μοσχοβολά ή ψυχή μου. Αάδι, γαλήνη, ήρεμία. Θα πλέσω καλά.

— Μετά τρεις ημέρας την προεπέμωμεν εις τό τάφον. Οι επαγγελματικοί Ιερείς κ' οι ψάλλται έβγαλον τά κατά συνήθη, από την Α' Αμωμον οδών έως τόν «Τε-λευτατον άσπασιμόν». Μόνος ο παπα-Νικόλας από τόν Α' Α' Γάλην του Άγρου, ο Να-ζιότης, έβραϊνο ότι ειπιανε χωριστήν άκολουθίαν, έμουρομύριζε μέσα του, και τά όμματα του έβραϊνοτο δακρυομένη.

— Τι μουμυρίζεις παπά; Του ειπα από τό έπιθειον του στασιδίου, όπου ει-χεν άκουμήσει.

— Λέγω την άκολουθίαν τῶν ηηϊαν μέσα μου, ειπεν ο παπα-Νικόλας. Είς αὐτό τό άκακον άρμύρι ή κηδεία τῶν ηηϊαν.

— Τῶνόν και εγώ μέ δλον τόν πόνο και τά δάκρυά μου, ειχα άναλογισθί έσεινην την στιγμήν την άκολουθίαν τῶν ηηϊαν, και άκουσίως Ελεγα μέσα μου τά τραγουδία του Θεου α' Τῶν του κόσμου ήθοναν άναρπασθόν άγευστον, και αὐς κα-βαρόν, Δεσποτα, στρουθίον πρὸς καλίας έπουρανίους έσωσας», και αὐτο Άβραάμ έν χλωπίσε σε, έν τόποις άνέσεως, ένθα τό ύδωρ έστι τό ζῶν τάξι σε Χριστός ο δι' ήμάς ηηϊάσας» και αὐς άριθμοῦς τό πλάσμα σου ήπιον φοιτήσαν τανόν πρὸς σε.

Και άντι του αέλιου τελευταῶν... α' Ω, τίς μέ θρηνησεί, τέκνον μου. Οτι βρέφος έβραον έν μητρικῶν άγκάλων νῦν, όπως πρὸς την έπίτασιν, τέκνον μου. Και άφροταλιτιον βυστερον από τόσα και τόσα τραγουδία του Θεου, τά οποια πρὸ τριῶν ηηϊαν ειχε προσητησει, ότι δέν θα ήθόνατο να τ' άκούση, τό «Άλιος τῶ Άδάμ έχρημάτισεν ή του Εδῶου άπόγους πάλιν έν Έβείμ, ότι βρις τῶν έξηροΐτασιν. Αλλά τά ήκουε τάχα ή άγνή ψυχή, άν ο άγγελός της τής έπέτρειπε να περιπίπται έκεί γύρω;

46

295

Στις αρχές Ιανουαρίου ο Βλαχογιάννης πωλεί στον Φέξη αντί 900 δραχ. το δικαίωμα έκδοσης των έργων του Παπαδιαμάντη. Κάποια από τα ανέκδοτα διηγήματα παραχωρούνται για πρώτη δημοσίευση στο περ. *Ὁ Καλλιτέχνης* του Γεράσιμου Βώκου αντί αμοιβής. Ταυτόχρονα αρχίζει η εκτύπωση από τον Φέξη (βλ. *Φύλλα ἐσκορπισμένα*, σσ. 105 κεξ.).

22 Νοεμβρίου: Η πριγκίπισσα Μαρία Βοναπάρτη επισκέπτεται τον τάφο του στη Σκιάθο.

Δημοσιεύονται στον *Καλλιτέχνη*: «*Δημαρχίνα νύφη*» (Μάρτιος), «*Τραγούδια τοῦ Θεοῦ*» (Μάρτιος), «*Τ' ἀγγέλιασμα*» (Απρίλιος), «*Οἱ Κανταραῖοι*» (Μάιος), «*Τὸ Χατζόπουλο*» (Μάιος), «*Μεγαλειῶν ὀψώνια*» (Μάιος), «*Τὰ Βενέτικα*» (Ιούνιος), «*Τὰ Φραγκλείκα*» (Ιούλιος), «*Τὰ μαῦρα κούτσουρα*» (Αύγουστος και Σεπτέμβριος).

Από τις εκδόσεις Φέξη δημοσιεύονται:

Ἡ Γυφτοπούλα, μυθιστόρημα. Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 288.

Ἡ Φόνισσα, μυθιστόρημα, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 144. [Περιέχει: *Ἡ Φόνισσα – Ὀνειρο στὸ κῦμα – Ἡ Φαρμακολύτρια – Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῶν – Ἡ Συντέκνισσα – Τὰ Κρούσματα*].

Ἡ Μάγισσες, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 160 [Περιέχει: *Ἡ Μάγισσες – Μία Ψυχὴ – Οἰωνὸς – Ὁ Ἐρωτὰς στὰ χιόνια – Χωρὶς στεφάνι – Ἄγια καὶ πεθαμένα – Πάσχα Ρωμέικο – Ἄλλος Τύπος Ὁ Ἀβασκαμὸς τοῦ Ἀγᾶ – Στὴν Ἄγι' Ἀναστασᾶ – Τ' Ἀερικὸ στὸ δέντρο – Ἡ Μαυρομαντηλοῦ – Τὰ Καλαμπούρια ἐνὸς δασκάλου – Ἡ Μαούτα – Τὰ Λιμανάκια – Ὁ Ἀνάκατος – Ἐξοχικὴ Λαμπρὴ – Μὲ τὸν πεζόβολο – Ἀμαρτίας φάντασμα – Ὁ Ἀμερικάνος – Ὁ Σημαδιακὸς – Φορτωμένα κόκκαλα*].

Ἡ Νοσταλγὸς, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 103 [Περιέχει: *Ἡ Νοσταλγὸς – Τὸ Θαῦμα τῆς Καισαριανῆς – Τῆς Δασκάλας τὰ μάγια – Παιδικὴ Πασχαλιὰ – Ἡ Χτυπημένη – Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο – Φτωχὸς Ἄγιος – Πόσις καὶ Δάμαρ – Ἄψαλτος – Φῶτα – Ὀλόφωτα – Γιὰ τὰ ὀνόματα*].

Ὁ Πεντάρφανος, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 104 [Περιέχει: *Ὁ Πεντάρφανος – Ρεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταυγούστου – Ὀλόγυρα στὴ λίμνη – Τὸ Ἐνιαύσιον θῦμα – Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοὶ – Ἡ Δασκαλομένα – Οἱ Χαλασοχώρηδες – Ναυαγίων ναυάγια*].

Πασχαλινὰ Διηγήματα, μετὰ βιογραφίας τοῦ συγγραφέως καὶ κριτικῆς ὑπὸ Ι. Ζερβοῦ, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 80 [Περιέχει: *Λαμπριάτικος Ψάλτης – Κοκκῶνα Θάλασσα – Τὸ Μοιρολόγι τῆς φώκιας – Ἡ Λίρες τοῦ Ζάχου – Ἡ Τελευταία βαπτιστικὴ – Ἐρως – Ἡρωὺς*].

Χριστουγεννιάτικα Διηγήματα, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 80 [Περιέχει: *Ἡ Σταχομαζώχτρα – Τῆς Κοκκῶνας τὸ σπίτι – Ὑπηρέτρα – Ἡ Γλυκοφιλοῦσα – Ἡ Τύχη ἀπ' τὴν Ἀμερική – Οἱ Ναυαγοσῶσαι – Ὁ Πανταρώτας – Ἡ Πεποικιλμένη*].

Πρωτοχρονιάτικα Διηγήματα, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 80 [Περιέχει: *Γουτοῦ Γουπατοῦ Τ' Ἀστεράκι – Ὁ Πολιτισμὸς εἰς τὸ χωρίον – Ὁ Τυφλοσύρτης – Ἡ Φωνὴ τοῦ δράκου – Τὰ Συχαρίκια – Τ' Ἀγνάντεμμα – Τὸ Σπιτάκι στὸ λιβάδι – Τὸ Νησι τῆς Οὐρανίτσας*].

Τὰ Χριστούγεννα τοῦ Τεμπέλη, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 144 [Περιέχει: *Τὰ Χριστούγεννα τοῦ τεμπέλη – Τὸ Καμίνι – Τὰ Δύο τέρατα – Πατέρα στὸ σπίτι – Ἡ Ξομπλιαστήρα – Στρίγλα Μάνα – Τὸ Πνίξιμο τοῦ παιδιοῦ – Θάνατος κόρης – Βαρδιάνος στὰ Σπόρκα – Ἡ Χολεριασμένη*].

Από τις εκδόσεις Ηλία Ν. Δικαίου δημοσιεύονται:

Χριστουγεννιάτικα Διηγήματα. – Μετ' εἰκονογραφιῶν ὑπὸ Φοίξου Ἀριστέως, Ἐκδ. Ἡλίας Ν. Δικαῖος, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 119 [Περιέχει: *Ὑπηρέτρα – Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοὶ – Τῆς Κοκκῶνας τὸ σπίτι – Ἡ Γλυκοφιλοῦσα – Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο – Τὰ Χριστούγεννα τοῦ Τεμπέλη*].

Πασχαλινὰ Διηγήματα. – Μετ' εἰκονογραφιῶν ὑπὸ Φοίξου Ἀριστέως, Ἐκδ. Ἡλίας Ν. Δικαῖος, ἐν Ἀθήναις 1912, σχ. 80, σ. 96 [Περιέχει: *Βιογραφικαὶ σημειώσεις – Ἐξοχικὴ Λαμπρὴ – Ἡ Τελευταία βαπτιστικὴ – Στὴν Ἄγι' Ἀναστασᾶ – Λαμπριάτικος Ψάλτης*].

Η μετάφραση της «Φόνισσας» (La Tueuse) από τον Pierre Baudry, πρωτοδημοσιευμένη το 1909, αναδημοσιεύεται σε ενσωματωμένα φυλλάδια στο περ. *Graecia* από 1/5.1912 έως 1/3.1913.

Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΑΙΑΣ ΚΥΡΑΤΖΟΥΣ ΚΑΙ «ΤΟ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟ» ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΥΠΟ ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ (ΒΕΕΣ)

(Τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

298

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παπαδιαμάντη ἐκ Καλλιτέχνης, τὸ περιοδικὸν τοῦ Γερασίμου Βώκου, ἐδημοσίευσεν τῷ 1912 ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Σκιαθίτου λογοτέχνου διήγημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ Χατζόπουλο». Πότε ἀκοιδῶς ἐγράφη τὸ διήγημα τοῦτο δὲν γνωρίζομεν. Προσωπικῶς πιστεύω, ὅτι πρέπει νὰ ταχθῆ ἀκοιδῶς εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ Παπαδιαμάντη (1905—1909).

Κατὰ πρότον ἄς ἴδωμεν πῶς ἐκτυλίσσεται τὸ διήγημα: Ὁ Χατζῆ Σταμάτης πλούσιος γέρον, εἶχε πρὸ ἑξ. ἐτῶν συνάμει νέον γάμον. Ὁ ἐκ ποστέρου γάμου μονογενὴς υἱὸς του, ὁ Γεωργιάκης, εἶχεν ἤδη ἐνδυθῆ τὸ ἱσάνηνλον σῆμα, μετωνομάσθη Γρηγόριος καὶ ἦτο πλέον ἀδελφὸς τῆς Ἀγιορειτικῆς σκήτης τοῦ Ἁγίου Βασιλίου. Ἡ Χατζῆνα (ὅπως ἐλέγετο συνήθως ἡ σύζυγος τοῦ Χατζησταμάτη) δὲν εἶχε τεκνοποιήσει, ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔκτου ἔτους ἀπὸ τοῦ γάμου της ἀνεκρίνωσεν εἰς τὸν ἀνδρα της, ὅτι ἦτο ἔγκυος. Μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι προσεγῶς καὶ πάλιν θά μίτη πατήσῃ, ἐξεκίνησεν ὁ Χατζησταμάτης ἐκ τῆς Σκιάθου διὰ νὰ μεταβῆ εἰς Μολδοβλαχίαν, ὅπου μετήγατο τὸν ἔμποσον κατ' ἔτος ἐπεχειροῖ ἐν μένῃ καὶ μακρὸν ταξίδιον εἰς τὰς Παριστιοὺς γῶσας, κἀπόθεν ἐπανάκειμπε φέρον ὄλους τενεκέδες φλωοῦ, ἢ τῶν φλωοῦ. Ποῖος θὰ ἐκλήρονα μὲι τὸν Χατζησταμάτη; Ὁ μονάκοιθός του ἦτο ἀσκητής... Τί τὸ ἤθελε τὸ διός; Τόσους τενεκέδες φλωοῦ, τόσας γιλιῶδας σπρίγματα τόπου; Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη ἢ Χατζῆνα νὰ φέσῃ εἰς τὸν κόσμον ἕνα Χατζόπουλο κληρονομόν τοῦ πλουσιωτάτου πατρός του. Καὶ ἡ ποιητὸς Χατζῆνα, ὑποβολιμαία πόνηματα σκεδιάζουσα, ὑπεκρίνωτο τὴν ἔγκυον. Κ' ἐνῶ τοῦ Χατζησταμάτη αἱ ἔμποικαὶ ὑπέθεσε εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν κέπηγαινον εἰπέρο ποτε καλὰ, τῆς Χατζῆνας δὴθεν, κτὸ σπέρνον κ' ἡ κοιλία ἐκάλποιντο εἰς τὴν πατρίδα διὰ νὰ δεῖξῃ δὲ τὴν ἐγκυμοσύνην της ββαλεν ὑπὸ τὸ μισοφούστανό της «μῶλλον διπλωμαμένον σινδόνι», τὸ ὁποῖον ἔρα, δύτερον «ἐδίπλωσεν εἰς τὰ τέσσαρα», ἵνα ἀπερὶ τὸν ὄνδρον μῆνα τὸ ἀντικαταστήσῃ με «μικροὺν προσκεφαλίδου». Ἄλλ' ἐνῶ τοιαῦτα ἐμπαγνέυετο ἡ Χατζῆνα, ἡ σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ της ἢ πολύτεκνος Χατζηγιάννα, ἦτο παρματικῶς ἔγκυος, ὁ σύζυγός της εἶεν ἀναγνώσσει διὰ τὴν Αἴγυπτον ἢ ἴδια κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης της δὲν θφαίνετο εἰς τὸν κόσμον, εἶεν ἐπισποσθῆ εἰς «ἐν ἔξοχικὸν καλύβι, ὁ πῶσοῦν ἀγοντικὸν «καλὰ περιποιημένον», ὅπου τὴν ἔνασταν μῆνα καὶ ἐγέννησεν υἱόν. Τότε ἡ μαῖα, ἡ Κυρατζοῦ, ἀγνή τῆς μητρῆς, κατὰ τὰ προσγεδιασμένα ὑπὸ τῆς Χατζῆνας καὶ τῆς Χατζηγιάννας, ἐτύλιξε τὸ νεογέννητον «μὲ σινδὸνα μεταξωτὴν» καὶ τὸ μετέθερεν ὑπὸ ἀποσφεργῆν εἰς τὸ κατάλυμα τῆς Χατζῆνας, ὅπου τότε, πλὴν αὐτῆς, μόνον ἡ πτωχὴ δουλεύτρια Δεσποινίου, μετὰ τὸ τοῖμνον κα-

μαθήτριά μου εἰς τοὺς ἀπογόνους τῆς Νοσταλγού. Καὶ Σκιαθίτης μαθητῆς μου ἐκπληκτος ἐμάνθανεν, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς «Χαλασοχώιδες» τοῦ Παπαδιαμάντη ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐγνώριζε πρὸ πολλοῦ κατ' ἀφήγησιν τῶν γονέων του ὡς παλαιὸν γονικὸν τῆς πατρῶας μικρονήσου.

«Τὸ Χατζόπουλο» τοῦ Παπαδιαμάντη ἔχει τὶ τὸ ἐξαιρετικόν: ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ βάσις μαρτυρεῖται ὑπὸ γραμμάτων ἐκκλησιαστικῶν ἐπισήμου χαρακτῆρος. Ὁφείλομεν δὲ τὴν γνωστοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων γραμμάτων εἰς τὸν ἱστοριοφικὸν ζῆλον τοῦ μαθητοῦ μου Ἰωάν. Ν. Φραγκούλα, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς παλαιὰν καὶ ἐπίσημον τῆς Σκιάθου πατριάν, συγνὰ ὑπὸ τοῦ Παπαδιαμάντη μνημονευομένην.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων, τῶν σπετιζομένων πρὸς τὸ διήγημα «Τὸ Χατζόπουλο», ἡ ἐξομολογησις τῆς μαίας Κυρατζοῦς ἔχει ὁλίως ἰδιαίτερον σημασίαν. Παραθέτω τὸ κείμενον τοῦτο ἀποσπαστικῶς κατὰ τὸ χειρόγραφο, μόνον τὰ ἀσκητικὰ καὶ νοήματα τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ φασαλογραφῶ:

Ἐὰν τῆς παρούσης μαρτυρίας φανερώω ἐν φόβῳ Θεοῦ, ἐγὼ ἡ Κυρατζοῦ μαιμῆ, θυγατέρα τοῦ Ποσσαρῆ, τὴν ὅτι μανθάνοντας τὸν θάνατον τοῦ Χατζῆ Σταμάτη (ἐπειδὴ εἶμαι κληνίση καὶ ἀπὸ τὰ γρητεία καὶ ἀπὸ ἀσθένειαν παρουσίας) καὶ ἀκούσας ὅτι τὸ πρῶνά μου γυροῦσαι νὰ τὸ ἀπαλάουσι ἐκεῖνοι ὅπου δὲν ἔχουσι νὰ κάμωσι τελείως ἀπὸ τὴν κληρονομίαν του, καὶ ὁ γνήσιος υἱὸς του υἱὸς Παπα Γρηγόριος ὁ ἀληθινὸς κληρονομος του λυπεῖται καὶ καταράται ἐκείνους ὅπου ἔγιναν αἰτία καὶ ἀφορμὴ τοιοῦτου κακοῦ ὡσάν ὅπου τοῦ πένομοι τὴν κληρονομίαν του ξένοι ἄνθρωποι, ἤλθα εἰς τὸν ἑαυτὸν μου καὶ ἐγνώρισα πῶς ἐγὼ εἶμαι ἡ αἰτία τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, ἤκουσα δὲ καὶ πῶς ἔγουν νὰ ἀκολουθήσουν καὶ ἀφορισμοὶ καὶ φεθήσεια ἀποσοφάσεια τὸν ὄνιον καγκελλάριον Σκιάθου παπά κῆρ Ζαγαοῖαν καὶ τὸν πνευματικὸν παπά Νήφωνα καὶ τὸν κῆ. Κωνσταντῆν Γεωργίου καὶ τοὺς ἐφανέρωσα ἐκείνο ὅπου εἶνα κρυφὸν ἀπὸ πολλοὺς βῆκ τὴν σήμερον διὰ νὰ εἶνω ἀπὸ τὴν δαιμονίαν, τὸ ὁποῖον εἶνε αὐτό. Μαρτυρῶ, μαρτυρῶ ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν παροστώτων ἱερέων του καὶ τοῦ κῆρ Κωνσταντῆ Γεωργίου, ὅτι ὁ Ν. Κωνσταντῆ, ὅπου ὀνομάζεται υἱὸς τοῦ Χατζῆ Σταμάτη, δὲν εἶνε υἱὸς του, οὐδὲ τῆς κληνικῆς του Χατζῆθῆνας Γιοσκῶς, ἀλλὰ εἶνε υἱὸς γνήσιος τοῦ Γεωργιάκη Χατζῆ Ἰωάννου καὶ τῆς κληνικῆς του Τυλασοῦς. ἔγινε δὲ ἡ ὑπόθεσις ἐτῆ. Ἡ Χατζῆθῆνα εἶνε στείσα καὶ οὔτε μετὰ τὸν ἄλλον ἄνδρα ὁποῦ εἶεν γνόνια πολλὰ ἐγέννησε παιδί, οὔτε μετὰ τὸν Χατζῆ Σταμάτη, πένουσαι θῶκος αὐτὸν τὸν Χατζῆ Σταμάτη μετὰ τὸν κῆρ Κωνσταντῆν καὶ τὸν πνευματικὸν παπά Νήφωνα καὶ τὸν κῆ. Κωνσταντῆν Γεωργίου καὶ τοὺς ἐφανέρωσα ἐκείνο ὅπου εἶνε κρυφὸν ἀπὸ πολλοὺς βῆκ τὴν σήμερον διὰ νὰ εἶνω ἀπὸ τὴν δαιμονίαν, τὸ ὁποῖον εἶνε αὐτό. Μαρτυρῶ, μαρτυρῶ ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν παροστώτων ἱερέων του καὶ τοῦ κῆρ Κωνσταντῆ Γεωργίου, ὅτι ὁ Ν. Κωνσταντῆ, ὅπου ὀνομάζεται υἱὸς τοῦ Χατζῆ Σταμάτη, δὲν εἶνε υἱὸς του, οὐδὲ τῆς κληνικῆς του Χατζῆθῆνας Γιοσκῶς, ἀλλὰ εἶνε υἱὸς γνήσιος τοῦ Γεωργιάκη Χατζῆ Ἰωάννου καὶ τῆς κληνικῆς του Τυλασοῦς. ἔγινε δὲ ἡ ὑπόθεσις ἐτῆ. Ἡ Χατζῆθῆνα εἶνε στείσα καὶ οὔτε μετὰ τὸν ἄλλον ἄνδρα ὁποῦ εἶεν γνόνια πολλὰ ἐγέννησε παιδί, οὔτε μετὰ τὸν Χατζῆ Σταμάτη, πένουσαι θῶκος αὐτὸν τὸν Χατζῆ Σταμάτη μετὰ τὸν κῆρ Κωνσταντῆν καὶ τὸν πνευματικὸν παπά Νήφωνα καὶ τὸν κῆ. Κωνσταντῆν Γεωργίου καὶ τοὺς ἐφανέρωσα ἐκείνο ὅπου εἶνε κρυφὸν ἀπὸ πολλοὺς βῆκ τὴν σήμερον διὰ νὰ εἶνω ἀπὸ τὴν δαιμονίαν, τὸ ὁποῖον εἶνε αὐτό.

186

299

Εφ. Ἡ Πρωτῆ, 10. 5. 1942

...ασιόν της εύρισκτο. Είς αυτήν, την Δεσποινού, είπεν η Χατζίνα «Κακοί, μέσες, απ' όλην την Ιστορίαν, μισά ψίμακα και μισές αλήθειες». Η Δεσποινού «Έτρεφε συνήθως είς τὸ φανερόν τὸ νεογέννητον, τὸ ὅποιον ἐκπύρα, με λαστάρας, εθίλαζε καὶ ἡ Χατζηγιάνναινα, ἡ πραγματικὴ μητέρα του. Περίπου ἕνα ἔτη μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ ὑποβολιαίου υἱοῦ του ἐπέστρεψεν ὁ Χατζηπαισιῆς ἐκ τῆς Μολδοβλαγίας εἰς τὴν πατρίδα, συναποκοιῶν ἐκεῖθεν καὶ ἑτοίμα μενῶνα δοχεῖα γεμάτα φλωΐδι. Ἀντίστοιχα ἱ. αὖς ἀνω τῶν 100 γὰρ δοξαρίων τοῦ παλαίου κολλοῦ καταρῶ. Ἐμπίθη ὁ εὐτυχὲς πατήρ, εἰς τὸν ἑπρόσθεσε τὴν γέννησιν, καὶ παρεστρεβῆ εἰς τὰ κολλυβήσια τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἀσπιμῶσιν τοῦ παιδῆ, τὸ ὅποιον ἐσπυριθῆν, ὀνομασθῆ Νικολάος ἀεμειγμένον ἐπρόκοφεν, ἐξωφραφὸς γένος καὶ καλὸς ὡς ἀγορντοπόλιον, κ' ἔμαθεν ὄχι ἀλίνα νοσήματα στὸ σκολεῖον». Ἀλλὰ μετ' ὄλιγα ἔτη ὁ ἀσκητὴς Γρηγόριος, ὁ πνευματικὸς υἱὸς τοῦ Χατζηπαισιῆ, ἐπίστρεψεν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὁρους εἰς τὴν Σκιάθον, συνοδεύόμενος ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς τοῦ ἱερομονάχου Νήφωνος τοῦ Χίου καὶ τοῖσιν αὐτῶν ἀλλῶν ἀνασκητῶν. Οἱ περὶ τὸν Γρηγόριον, τὸν υἱὸν τοῦ Χατζηπαισιῆ Ἁγιορείται, ἀνέβουσαν κατὰ τὴν πελοπόννησον τῶν Ἀργολικῶν τῆς Σκιάθου τὴν μονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ ὁποία ταῦτως ποιεῖται εἰς πελοπόννησον πνευματικὸν κέντρον τῆς νήσου. Ἡ κατὰ Κουρατλοῦ ἐξωμολογήθη πρὸς τὸ θάνατον τῆς κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ ὑποβολιαίου Νικολάου. Τὰ ἱμαγνεύματα τῆς Χατζίνας καὶ τῆς Χατζηγιάνναινας ἐγένοντο ἡρώδης ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ἀφώρισεν τὸ 1799 τὰς δύο ταύτας γυναῖκας ὡς καὶ πάντα τοὺς ὄσους, διότι αὐτὸς ἀνενοήτως εἰς τὸ ἐνῶπιον αὐτῶν καὶ συγκολλησάντας τοῦτο. Τὸν Χατζηπαισιῆν ἀποθανόντα (μετὰ τὰς ἀφῶρας τοῦ 1798) ἐκληρονόμησεν ὁ γνήσιος υἱὸς του ὁ «ΠαπαΓρηγόριος», ὁ ὅποιος καὶ ὅλην τὴν κολλοσιανὴν περιουσίαν του ἀφῆκεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐκεῖνη, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ κτίτωρ καὶ δευτερευόντος ἡ γοῦ μ ε ν ο ς (1814-16). Τὸ τέλος τοῦ διηγήματος τοῦ Παπαδιαμαντῆ εἶνε ὡς ἔστι: «Ὁ Νικολάκης, τὸ ὑποβολιαῖον, ἐπεκολούθησε μετὰ τῶν ὀνομασθῶν Ν. Χατζηπαισιῆ καὶ τῆς Χατζηγιάνναινας εἰς τὴν ἀνεκκοιῶν ἐκνατολικὴν νήσον (=τὴν Σκόπειον), ὅπου ἐνυμφεῖσθαι καὶ μέγιστος πλοῦτος ἐγένετο. Οἱ ἀπόγονοι μετέβαλον τὸ ὄνομα εἰς ἡ Νικολαΐδης. Ὁ υἱὸς τοῦ Γιαννιδῆ ἐσημασθῆσεν πᾶρπρεδούσιος εἰς τὴν Β' ἐν Ἀθήνασιν ἀναβλέψαν, τὸ 1863, καὶ ὁ ἐγγονὸς του Νικολάκης διετέλεσε βουλεύτης εἰς τοὺς περὶ τοῦ ἐπὶ Βουλγαρίας, τὸ 1868, 1872 καὶ 1874. Κύριος μακαρίσας, αὐτοῦ. Ἦσαν συγγενεῖς μου».

Ὅπως καὶ ἄλλα πολλὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμαντῆ οὗτω καὶ «τὸ Χατζηπαισιῆ» εἶνε βάσιν ἱστορικὴν. Οἱ περὶ αὐτὸν Σκιαθῖται ἀνεγνώρισαν πολλοὺς ἐκ τῶν ἠρώων τῶν διηγημάτων του μεγάλου λογοτέχνη καὶ ἐπέζησαν ποικίλα ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα ἡ γραφὴ τούτου μετέφερεν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀοιστουργημάτων. Εἰς τὴν ταπεινότητά μου συνέβη νὰ ἔχω μαθητοῖάν μου νεαρὰν Σκοπελίτισσαν, ἡ ὁποία κατὰ παράδοσιν οἰκογενειακὴν ἐγγνώριζε τὴν ἱστορίαν τῆς Νοστραλόου προτοῦ γνωρίσθαι τὸ σχετικὸν διήγημα τοῦ Παπαδιαμαντῆ ἀντικεῖ ἀλλως τε ἡ νεαρὰ

...σε νὰ κουβηθῆ ἀπὸ λόγου μου, με ἐκράξεν καὶ μοῦ ἐφανέρωσεν τὸν σκοπὸν τῆς μοῦ εἶπεν λοιπόν, ἐπειδὴ ἐγὼ παιδί δὲν κόκκινον θέλω πάρω τῆς νύμφης μου τὸ παιδί ὅπου εἶνε ἐγκαταστροφωμένη, καὶ εἶμαι με αὐτὴν συνηθισμένη νὰ τὸ κάω διὰ ἱστικόν μου καὶ παρκακῶ σε νὰ συνενοήσης τοῦ λόγου σου εἰς αὐτὴν τὴν βουλήσιν καὶ ἐνῶ σὲ εὐνοιστῶ. Ὅταν λοιπὸν ἐγέννησεν αὐτὸ τὸ παιδίον ἡ Τυλιγαρῶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας τῆς γέννας τῆς, τὸ ἐπέησα ἐνῶ τὴν νύκτα καὶ τὸ ἐπέησα εἰς τὴν Χατζίνα γυναῖκα τοῦ Χατζηπαισιῆ, ἡ ὁποία ἐκράθη εἰς τὰ σκαυνιά τῶνα πῶς τῆς ἦλθεν ἡ ὄρα νὰ γεννηθῆ καὶ τὸ ἔβαλα ἀπὸ κόπον τῆς ἦτο δὲ παρὸν καὶ ἡ μακαρίτισσα ἡ Μελαγορίτζα γυνὴ τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Γαλάνη, ἡ ὁποία ἦτο καὶ αὐτὴ τεταπεινωμένη. Ἀπὸ πάλιν διολογῶν ἐμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ ἂν τύνη γνοῖα θέλω τὰ ὑμολογήσει καὶ εὐπορήσεν ὅπως τῆς Σκιάθου, ὅταν δὲ αὐτὰ δια ἐνέμικον ἔλευσεν ὁ Χατζηπαισιῆ εἰς τὴν Πόλιν καὶ αὐτὴ εἶνε ἡ ὑπόθεσις ὅλη τοῦ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Χατζηπαισιῆ, τὴν ὁποία ἔβαλα τὸν παπᾶ κορυλλιάκιον καὶ τὴν Ἐντραπην εἰς ναστὶ διὰ νὰ στέκεται παντοῦτος μάρτυρας.

Κατὰ τ' ἀνωτέρω ἔχομεν παράλληλον πρὸς τὸ διήγημα κείμενον, τὸ ὅποιον περιγράφει κατὰ τεκμηρίων τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τοῦ ὑποβολιαίου Χατζηπαισιῆ. Ἡ «Ἐξωμολογήσις τῆς κατὰ Κουρατλοῦ» διαφωτίζει πολλὰς λεπτομερείας ὡς ποδὲς τὰ προσωπικὰ τῶν ἠρώων τοῦ διηγήματος. Ἡ Χατζίνα, τῆς ὁποίας τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα ἦτο Γιορακῶ (= Γερακίνα), εἶχεν ἔλθει εἰς δευτερον γάμον μετὰ τοῦ Ἰωάννου Χατζηπαισιῆ, ὁ ὅποιος ὑπῆρξεν ἐν ὄντι τριγῶνος. Ὁ Χατζηγιάννης (ἐπὶ τὸ λογικῶν Χατζηγιάννης) ἀνοικῆτο με βαπτιστικὸν Γεωργάκης. Ἡ Μελαγορίτζα, γυνὴ τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Γαλάνη, δὲν μνημονεύεται εἰς τὸ διήγημα, ἀλλὰ γυναῖκες παρουσιάζονται εἰς αὐτὸ ὡς συνεργάτιδες τῆς κατ' ὄλον σκευωρίας, ἡ Σοφούλα τὸ Τσιπτεῖ, ἡ μόννη τῆς Χατζηγιάνναινας καὶ ἡ πτωχὴ δουλεύτρια Δεσποινού. Ἡ «Ἐξωμολογήσις τῆς κατὰ Κουρατλοῦ» μετὰ σχετικὸν γράμματος τῆς κοινότητος Σκιάθου, ἀπὸ 5 Μαρτίου 1798, ὑπεβλήθη εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τοῦ Κωνσταντινίου Γεωργίου, ἐξαδέλφου καὶ ἐπιτρόπου τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου γνησίου υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Χατζηπαισιῆ. Ὁ δὲ τότε Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν «Ἐξωμολογήσιν» τῆς κατὰ Κουρατλοῦ καὶ τὸ σχετικὸν γράμμα τῆς κοινότητος Σκιάθου, ἀπέλυσε κατὰ μῆνα Ἀπριλίου τοῦ 1798 συνδικὸν σιγγίλιον, διὰ τοῦ ὁποίου ποδὲς τοῖς ἄλλοις δέτασσε τὸν ἐπίσκοπον Ζητούσιον καὶ πατριαρχικὸν ἔξαρχον Ἰερόθεον νὰ ἐξετάσῃ ἐπὶ τόπου τὰ κατὰ τὴν πλεκτάνην τοῦ Χατζηπαισιῆ καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ μακαρίτου Χατζηπαισιῆ. Ὁ Ζητούσιος Ἰερόθεος, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπίσκοπου ἔξαρχικῶς ἀπεσταλμένου ἱεροδιδάκτου Μακαρίου, ἔβασεν ἤδη ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου

...ου 1798 εἰς Σκιάθον καὶ ἐπελήθη δραστηρίως τῆς σκανδαλώδους ὑποθέσεως. Ἐπὶ τὸ λαὸς τοῦ Κάστρου τῆς Σκιάθου — θεβαιοὶ ὁ Ζητούσιος Ἰερόθεος — ἱεραῖοι καὶ λαϊκοὶ ἤκουσαν παρὰ τῆς μαμμῆς (Κουρατλοῦ) μετὰ τὸ ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ τῆς νύμφης τῆς, ὅτι, ὁ Νικολάκης ὁ λεγόμενος υἱὸς τοῦ ποτῆ Χατζηπαισιῆ, δὲν ἦτο υἱὸς αὐτοῦ, ἀλλ' υἱὸς τῆς Τυλιγαρῶ καὶ τοῦ ἦδη (1798) ἀποθανόντος Γεωργίου Χατζηγιάννη. Ἡ πλεκτάνη τῆς Χατζίνας καὶ τῆς Χατζηγιάνναινας δὲν ἐχειρίζετο πλὴν ὅλας ἀποδείξεις. Ἡ περιουσία τοῦ Χατζηπαισιῆ περιήλθεν εἰς τὸν γνήσιον υἱὸν του καὶ νόμιμον καθολικὸν κληρονόμον, εἰς τὸν ἱερομονάχον Γρηγόριον, ὁ ὅποιος ἀφῆκεν αὐτὴν ὡς καὶ τὴν ὑποκρίνην περιουσίαν του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Σκιάθου. Ἐν τῷ ἀρκείῳ τῆς αὐτῆς μονῆς ἐναποκρίνεται καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ Χατζηπαισιῆ ἐκλογιστικὰ γράμματα. Ἐγγράφει ὁ Παπαδιαμαντῆς τὰ γράμματα ταῦτα: Καταφατικῶς δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν μετὰ δεδαπότητος εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο μόνον ἐν σέσει πρὸς τὸ σιγγίλιον, τὸ ὅποιον ἀπέλυσε ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος Ε' κατὰ μῆνα Ἀπριλίου τοῦ 1798 (ὡχὶ 1799 ὡς θέλει ὁ Παπαδιαμαντῆς).

ΝΙΚΟΣ Α. ΒΕΗΣ

**ΠΡΟΦΥΛΑΚΤΙΚΟΣ
ΑΝΤΙΤΥΦΙΚΟΣ ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΣ**

Ἐνεργεῖται προφυλακτικὸς ἀντι-φυτικὸς ἐμβολιασμός εἰς τὸ Μικροβιολογικὸν Ἐργαστήριον κ. κ. Ε. Λουκῆ, Σου καὶ Γ. Γρίβας, Ἰατρῶν, καθ' ἑκάστην κατ' ὄλον τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, ὁδὸς Σατωβόρδου 15 (Ὁμόνοια). (Τηλ. 54.951).

**ΟΔΟΝΤΟΚΡΕΜΑ
ΝΟΡΑ**

Ἡ τελειότερα μέθοδος ἀντισηψίας τοῦ στόματος καὶ τῶν ὀδόντων εἶνε ἡ χρῆσιμότησις δις τῆς ἡμέρας τῆς ἔξαιρετικῆς ὀδοντοκρέμας ΝΟΡΑ.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΑΓΟΡΑΖΟΜΕΝ
Με τὰς πλέον ἔξαιρετικὰς τιμὰς Ἀ. ΣΚΗΠΙΑΔΗΣ 1 Ὁδὸς ΑΓΙΑΣ ΦΙΛΟΘΕΗΣ 7, παρὰ τὸν ναὸν Μητροπόλεως. (Ζητήσατε μετὰ προσοχῆς τὸν ἀριθμὸν 7 καὶ τὸ ὄνομα) 2) Ὁ ΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 4Γ παρατελευτῶν τῶν Κομματιστηρίων.

**ΧΑΛΚΟΝ
ΔΡΧ. 1.700**
Κατ' ὄκαν ἀγοράζομεν, ὁδὸς Σπύρου Μήλιου 30. Μέγαρον Μετοχικῶν Ταμείων Στρατοῦ, τηλέφ. 25-110.

Ἀπὸ αὔριον τὸ

παρουσιάζει:
Ἐνα πρόγραμμα ποῦ θὰ τὸ εὔρουν ὅλοι ἔξαιρετικὰ διασκεδαστικῶς:

Ο ΨΕΥΤΟΝΑΥΑΡΧΟΣ

...παιδαγωγικῶν τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς Ἡν. Πολιτείας. Ἡ Ἀγγλία διως ἀπέλυσε ὀριστικῶς ἀπὸ σήμερον τὸν πόλεμον, διότι ἡ παγκόσμιος ἀπόκαταστασις τῆς ὀρίστητος ἤδη πραγματοποιήσεται, ὡς δὲ ἔβηθεν σημεῖοι οὐκ ἀσφαλτοῦ τῆς θὰ εἶνε ἐν μέσῳ ἡ μελιδιπνὴς κληρονομία τῆς. Ὁ ἀπολυτικὸς διά τὸ ὅποιον ἡ Ἀγγλία θέλει νὰ ἀναγκάσῃ τὴν Γερμανίαν νὰ ὀπορεύσῃ, καθίσταται ἐπὶ μετῶν καὶ μετῶν ὄντων ἐπιβλαβῆς διὰ τὸν δόξαν του ἐπιχειρήσας. Ἡ δὲ πλὴν τῶν 17.000.000 τόνων ἐξορκικῶν ἐμπορικῶν σκαφῶν ἐξυθίσθησαν, τοῦ ὅ δὲ θὰ ἔπαι ἀναμφιβόλως ἀντίκτιπον ἐπὶ τοῦ ἐφοδισμοῦ τῆς Ἀγγλίας. Ὅσον ἀποῶσθαι τὸν Ρουζβέλτ, θὰ ἐρεθίσθῃ εἰς τὴν ἀνάγκην, μετὰ τὰς διαρκεῖς νύκτας τῶν Ἰαπωνικῶν, νὰ περιορίσῃ τὰ δικαίωτά του περὶ παγκοσμίου κυριαρχίας.

Τὰ γεωμετρικὰ μετρίσθησαν — ἐβήλωσαν ὁ δόξαντος Φοῖβ — ὄνται ἐν πᾶσι ἐπιποτασθῆναι νὰ ἐλαβῶνται εἰς τὸ μέτρον ἔτος τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἀνευρεθῶνται ἡσυχῶς καὶ μελλομένη καὶ γεωμετρικῶν, διὰ τῶν ἀπορομακίων βουλοδοξῶν τῶν, τῶν γεωμετρικῶν ἠρώων ἐπιρρητικῶν πλὴν καὶ κατὰ τὸ ὅποιον καταστασθῶνται ἔξογα τῶν καὶ ἀρχαῖα ἠμεῖς, οἱ Ἀγγλοὶ ἐπιπυρνήσαν τὸ ἀνεύθυνον τοῦ ἐπιποτασθῶν σκοποῦ. Ὅσον περισσώτερον ἀνεύθυνον ὁ πόλεμος, τόσον περισσώτερον σιληρῶ καὶ ἀνεύθυνον θὰ εἶνε ἡ ποδὲς νήσον θέλησις τῶν γεωμετρικῶν λαοῦ. Τρία γεωμετρικὰ ἐγγυμῶνται τὴν νήσον: α') Ἡ ἀνεύθυνος μετὰ τοῦ ἀνεύθυνου ἀνεύθυνου ὀνόματος ὁ ὅποιος θὰ ἴδωσθαι μετὰ τῶν Ἐλαδῶν, ὅπου ἔλαστος λαὸς θὰ ἔπαι τὸν ἑσπέρου του γῶρον β') Ἡ ἐθνικοσοσιαλιστικὴ λατὴ κοινότης μας, ἡ ὁποία περιβάλλει

Μία γυναῖκα ὀπερβολικὰ κοσμητικῶν—καὶ τιμῶν, διως, μετὰ τὴν συμβατικὴν ἔθνησ τῆς λέξεως—μπορεῖ νὰ ποῖσῃ ἀπαιτωρῆται μετὰ τῆς φωνῆς:
Εἶνε τὸ θέμα τοῦ προσηφίμου ἔργου τοῦ διασημοῦ ὀδοντογύρου
ΦΕΡΕΝΤΖ ΕΡΞΕΡΚ

Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΧΟΡΟΣ
ποῦ γυρίσθηκε στὸν κινηματογράφου μετὰ τὸ μεγάλο καλλιτεχνικὸν
ΑΜΕΝΤΟ ΝΑΤΣΑΡΙ
Ἡ διδάσκει στῶ
ΕΛΣΑ ΜΕΡΑΙΝΙ
δημιουργεῖ στὴν ταῖνια αὐτῆς διὰ ἀνεύθυνου διαφορετικῶν τύπων ποῦ παρὰ τὴν στυλὴν συγγενεῖται τοῦ—μητέρα καὶ κόρη—ἔχουν τὴν ἀνεύθυνου ἰδιοσυγκρασίαν: διὸ τῆς γυναῖκες, ἐπὶ μὴ στὴν ἀνεύθυνου τῆς ζωῆς, ἐπὶ μὴ στὴν ἀνεύθυνου τῆς ποῖτης ἀνεύθυνου—τὴν ὄλησθαι μετὰ ἐπιτεχνῶν κομητῆ, ὅταν ἀνεύθυνου μετὰ ἀνεύθυνου τὸ φῶμα τῶν πρώτων ρυτίδων...

**ΑΥΡΙΟΝ
ΜΙΑ ἘΞΑΙΡΕΤΙΚΗ
ΠΡΕΜΙΕΡΑ**
ΡΕΞ

ΑΓΟΡΑΖΩ
Σ ἰδηροσωλήνες, μέταλλα, μηχανοκίνητα, ἀνεύθυνου, θερμοσίφωνες καὶ εἰσθῶν ὀνευθῆς. Τεχνικὸν κατάστημα ὀδοντογύρου καὶ κοσμητοῦ.
Ν. ΘΕΟΔΟΣΗ
Σολωμοῦ 28, τηλ. 26.504

ΨΥΓΕΙΟΝ «Κελδινάτορ» 5 ποδῶν πολεῖται. Τηλέφ. 90.297.

GERMANO
ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ
ΔΙΔΟΥΝ ΕΣΙ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΝΩΣΤΟΤΑΤΟΙ ΣΤΟ ΑΘΗΝΑ ΕΜΦΑΝ
ΣΕ ΣΚΕΤΣ ΚΑΙ

‘Αθάνας. Τό κάθε ένα στοιχείει είκουσι πάντε φράγκα.

— «Τά νά εΐη εδευχθε». Μία ώραία φάρα από τόν τίτλον αυτόν τών κ κ. “ΥΪ Μιράνδ και ‘Ανδρέ Ριβόαρ παρεστάη τόν παρελθόντα μήνα εις τό θέατρον “Αναγέννησις, εις τό Παρίσι. Γνωρίζετε τί πρέπει νά κάνετε κατά τήν κομωδιαν αυτήν γιά νά ζήσετε εύτυχη; Πρέπει ν’ αποθάνετε... Και ίδου πως. Ο ήρωας ζωγράφος Μοκλαίρ είνε άτυχος. Τό τάλαντον του ός τοιογράφου παραγώφίζεται. Αί είκόνες του πουλούνται εις ήλεινές τιμάς. ‘Απληλισημένος από τούση έδεικίαν, έπι πλέον από τάς μομάς και τήν γρίνια τής συζύγου του Νοσμής, λαμβάνει τήν άπόφασιν νά ήγκαταλείψη τήν κοιλίδα αυτήν του κλαυθμόνος. Μετ’ άλλιον γίνεται γνωστόν, ότι έπινίγηκε εις τόν Σηκουάναν. Ο ήμπορος τών είκόνων Χιμαίνης, κύριος τών έργων του ζωγράφου, οργανίζει άμέσως μίαν θορυβώδη εκδήλωση. Αί έφημερίδες γράφουσι εγκώμια περί του δυστυχούς καλλιτέχου, δημοσιεύουσι τήν εικόνα του, τόν αποκαλουσι μεγαλοεΐταν. Και ίδου ό Μοκλαίρ ένδοτος. ‘Αλλά ή αλήθεια είνε, ότι δεν εΐεν αυτοκατόνισι. Τό πτώμα που άνέστυραν από τόν Σηκουάναν δεν ήτο ίδικόν του. Αύτός ζή, και ήσορηίτο μάλιστα τρέχει εις τό σπίτι του, όπου παρίσταται εις τήν κηδείαν του, κηδεΐαν μεγαλοεπητή και έπίσημον μέ λόγους ήγκωμιστικούς και μέ τήν παρουσίαν ένός ακαδημαϊκού. Ο καλλιτέχνης βλέπει όλα αυτά τούση ευχαριστημένος, ότι απέθανε, ώστε δεν συναίνει πλέον νά ζήση. Μανθάνει εξ άλλου, ότι ή ανυπόφορος Νοσμή του ήτο άπιστος και ή αποκάλυψις αυτή του καθιστά προσφιλέστερον ακόμη τό ήνκόγητό του. Καταφεύγει εις τήν έξοχην μέ μίαν θελκτικην νέαν τήν Μαγδαληνήν, τήν όποιαν νυμφεύεται υπό τό φευδιόνουον Σίμφον, ός ‘Αμερικανός πολίτης. Έκ τού βόθου του καταφυγίου του, βλέπει τήν φήμην του αυξανομένην. Ομιλουσι διαρκώς περί αυτού, τόν περιβάλλον μέ τόν Μιλλά και τόν Κορβ. Οι ήγοντες συλλογές διαμυσθητούν τά έργα του εις υπερόρκους τιμάς. ‘Αναπνέει τό θύμαμα τής μετά θάνατον αυτής δοξης. ‘Εν τούτοις εξακολουθεί εργαζόμενος εις τήν άράνειαν και ιδούως. Τού έργου ή άτυχής ήέα νά προσπαθήσιν νά πωλήσιν τά τελευταία του έργα ός έργα του αποθανόντος αυτού του. ‘Αλλά οι κηδεΐες πραγματοποιώμενες τά άνακηρύσσουσι πλαστά. Και ό νεκρός κλείει τόν δρόμον εις τόν ζώντα!

Η φάρα αυτή, ή όποια έχει τήν πρώτην πρβήν άλλιον βραδειαν, τήν τρίτην άλλιον κινήν, εις τήν δευτέραν εκρήγνυται ός ώραιον πορτοκάλιωμα. Και οι Παρισινοί γελούν κάθε βραδύ έν μεγάλη συροφή.

** ‘Απεθίωσε ό έπίτιμος καθηγητής τής

Φυσικής εις τό Πανεπιστήμιον Τιμόλειον ‘Αγυρόπουλος. Εΐχεν έργασθή δι’ αξιοσημειωτων πρωτοτύπων έρευνών εις τόν κλάδον του.

** Δραστηρίως και μέ πολλήν επιμέλειαν, προετοιμάζονται οι ζωγράφοιμας διά τήν εις τήν Ζάππειον έκθεσιν των τών προσεγγ. Μάρτου.

** ‘Αρμόγη εις ‘Αθήνας και έκδοσις τού βιβλίου ός γνωστός διειροτήγνης του βιβλίου.

** ‘Ανεγώρσην εις Παρίσιους, άπο θάνατον έπι ένα μήνα μεταφύ μας ό καλλιτέχνης κ. Δημητριάδης, γλύπτης διεθνούς πνευφής.

** Διωρήθη καθηγητής τής γλυπτικής εις τήν Σχολήν των Καλών Τεχνών και εις άντικατάστασιν του παραιτηθέντος κ. Μπονάνου, ο γλύπτης κ. Θωμας Φωμόπουλος.

** Ο ζωγράφος κ. Χατζής έτοιμάζει ήέα έκθεσιν έργων του εις τό Ζάππειον Μέγαρον.

** Τήν έκθεσιν όλων των δημοσιευμένων έργων του ‘Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, άνέλαθεν ό έκδοτικός οίκος Γεωργίου Φέξη.

** ‘Επίσης ό κ. Γ. Φέξης θά έκδώσιν και τά εύρεθέντα μετά θάνατον διηγήματα του Παπαδιαμάντη άπου δημοσιευθούν πρώτον ταύτα εις τόν ‘Καλλιτέχνην».

** Η οικογένεια του μεταστάντος τά έπιστείλει τόν διαπρεπή συνεργάτην μας κ. Γιάννην Βλαχογιάννην, ό όποιος μετ έκαιε τήν τιμήν νά εκλέξη τόν ‘Καλλιτέχνην» διά τήν πρώτην δημοσιεύσιν των.

** Εις τό προσεχές τεύχος θά δημοσιευώμεν τό πρώτον άνέκδοτον διήγημα του Παπαδιαμάντη φέρου τόν τίτλον ‘Νύφη δημαρχίνα».

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

** ‘Αγγίλλεται ή προσεχής έκδοσις των περιούσιων διηλώων του Πλάτωνος ‘Ισπάρχος και ‘Αντεγρασταί, κατά μετάφρασιν του κ. ‘Εμ. Ράιση.

** ‘Αγγόνη ‘Εσφαλμένη: Νησιώτικες ιστορίες. ‘Αθήναι. Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη, Γεωργίου Φέξη.

** Ζαΐσηση: ‘Αντώνιος και Κλεοπάτρα. τραγωδία εις πράξεις 5, μετάφρασις υπό Μιχαήλ Ν. Δαμιράλη. ‘Αθήναι. Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη, Γεωργίου Φέξη.

** ‘Αθανασίου Χ. Μπούσουρα Δ. Φ. Στοιχειώδης θεωρία περί των φιλολογικων ενστάσεων. ‘Αθήναι.

** Louis Jacollot: Περιήγησις εις τήν γούσαν τής ελευθερίας. Η κοινοτική ζωή εις τούς ‘Ηνωμένους Πολιτείας, μετάφρασις ‘Ανδρίου Π. Φαρμακοπούλου, ‘Αθήναι ‘Εκδότης ‘Ιωάννης Δ. Κολλίτσιος.

Διευθυντής του ‘Καλλιτέχνου: ΓΕΡ. ΒΟΚΟΣ

‘Αθήναι, Τηλ. ‘Εστία· Μάτιονεγκ και Καλαθοθήρη—111

Ο “ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ,,

δημοσιεύει εις τό αροσεχές τεύχος του μηνός Μαρτίου άνέκδοτον διήγημα του άειμνήστου διηγηματογράφου

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΥΠΟ ΤΟΝ ΤΙΤΛΟΝ

ΝΥΦΗ ΔΗΜΑΡΧΙΝΑ

Τό διήγημα αυτό εΐνε έκ σειράς άνεκδότων διηγημάτων, τά όσωϊα κατέλιπεν ό συγγραφεύς, άώεσταιγε δε ή οικογένειά του αρός τόν διαφωρεσπ συνεργάτην μας κ. Γιάννην Βλαχογιάννην, εύαρεσπνθέντα νά φροτιμήσιν τόν “Καλλιτέχνην,, διά τήν αρώτην δημοσιεύσιν των, τής θ’ έκδόσεως όμοϋ μετά των ήδη εκδομένων έργων του Παπαδιαμάντη άγορασδεΐσις ωρα ό έκδοτικός οίκος Γεωργίου Φέξη.

περ. Ο Καλλιτέχνης, Φεβρ. 1911

1 9 1 3

Δημοσιεύεται: Τά Ρόδινα άκρογαΐα, Έκδ. οίκος Γ. Φέξη, 1913, σχ. 8ο, σ. 124 [Περιέχει: Τά Ρόδινα άκρογαΐα-Χρήστος Μηλιόνης].

Πρώτη δημοσίευση του διηγήματος «‘Αγάπη στον κρεμόν» στο ‘Εθνικόν ‘Ημερολόγιον Σκόκου 1913. Ο Κ. Χατζόπουλος δημοσιεύει θετική κριτική για τη «Φόνισσα», στη Νέα Ζωή Αλεξανδρείας στο τεύχος του Γενάρη, σσ. 33-34.

Δημοσιεύεται το βιβλίο του Τρ. Ε. Ευαγγελίδου, ‘Η νήσος Σκίαθος και αί περι αύτην νησίδες, έν ‘Αθήναις 1913, όπου στη σ. 74 πρωτοδημοσιεύεται ένα επίγραμμα διορθωμένο από τον Παπαδιαμάντη.

1 9 1 4

Πρώτη δημοσίευση των διηγημάτων «‘Ο Γάμος του Καραχμέτη», «Μάννα και Κόρη», «Τά Συμβάντα στον Μύλο», «Τό Χριστός ‘Ανέστη του Γιάννη» στον τόμο Τά μετά θάνατον. ‘Η Χολεριασμένη, Φέξης 1914.

Δημοσιεύονται: Τά μετά θάνατον.-‘Η Χολεριασμένη. Έκδ. οίκος Γ. Φέξη, έν ‘Αθήναις 1914, σχ. 8ο, σ. 128 [Περιέχει: ‘Η Χολεριασμένη - ‘Ο Γάμος του Καραχμέτη - Μάννα και Κόρη - Δημαρχίνα νύφη - Οι Κανταραίοι - Τ’ Μπουφ του π’ λι - ‘Ο Χαραμάδος - ‘Ο Γείτονας με τό λαγούτο - ‘Η ‘Εννοια του Θεού και ό ύλισμός - Τά Μαύρα κούτσουρα - Τ’ ‘Αγγέλιασμα - Τραγούδια του Θεού - Τά Συμβάντα στον Μύλο - Τά Βενέτικα - Τό Χ.Α. του... - ‘Η ‘Αποώστρα].

Πρωτοχρονιάτικα Διηγήματα. --Μετ’ εΐκονογραφιών υπό Φριξου ‘Αριστέως, Έκδ. ‘Ηλίας Ν. Δικαΐος, έν ‘Αθήναις 1914, σχ. 8ο, σ. 96 [Περιέχει: Πατέρα στο σπίτι - ‘Ο ‘Ερωτας στα χιόνια - ‘Ερως-‘Ηρωσ - Τά Συχαρίκια - ‘Ο Πανταρώτας - ‘Η Νοσταλγός].

Ο Κ. Χατζόπουλος δημοσιεύει αρνητική κριτική για τα διηγήματα των επτά μετά τη Φόνισσα τόμων που εξέδωσε ο Φέξης το 1912, στη Νέα Ζωή, Απρίλης-Ιούνιος, σσ. 174-176.

302

303

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Υπό ΖΑΧ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Δέν είνε πανελλήνιος. Μάλλον θά μείνη ό' διηγηματογράφος τών ολίγων. Με όλην του την εκκλησιαστικήν καθαρεύουσαν, την όποιαν έφερεν εις τό άπροχώρητον της μουσικότητας και τά τόσα στοιχεία που είχε για να είνε δημοτικώς (συντηρητικώς, εύλαβεία, άπόλυτος σεβασμός προς την κρατούσαν τάξιν), ή λοξή γραμμή του διηγήματός του, ή έχθρότης του προς τό περίγραμμα και ή έντελώς προσωπική του τέχνη θά τον κρατήν πάντο-

τε σε άπόρριπται από τό πολύ ελληνικόν κοινόν. Δύσκολα θά εξοικειωθήι τό κοινόν με την ιδιοτροπίαν που είχε να εξαρτάται τής ήρωϊκής του μορφής, ν' αφήση στον άγαπώστην παρά μόνον την όδύρστον ύποψίαν μιάς πράξεως, τής όποιας άγαπούσε να κρατή τό μυστικόν. Είτο ποιητής που διηγείτο, και ή τέχνη του θά παραμείνη άριστοκρατική τέχνη ποιητού, ό όποιος πολύ όλίγον ενδιαφέρεται για τό τέλος της ιστορίας που ήρρισε και για την τύχην τών προσώπων του. «Υπόθεσις» γι' αυτόν: είναι ή άφρονία και ή λαμπρότης τών παραστάσεων που θά ρίξη στο διηγημά του, και πάντοτε σχεδόν ένα λιτόν επεισόδιον, όπως συνήθως είναι τά διηγήματα του Παπαδιαμάντη, ένιμετο άφορημί, να χυθή γιγαντιαίως και λαμπρός καταρράκτης χορημάτων και ήχων, θανασιών ύμνων φυσιολατρίας και ψαλμών όβελικών, μέσα στην έκστασιν τών όποιων κι' αυτός λησιμονούσε τους ήρωάς του κι' έμεις δυσκόλως ζητούμε να μάθωμε τι απέγειναν! "Γί-σως διότι είχε την συναίσθησιν της μεγάλης του καλλιτεχνικής φύσεως, ή διότι νά ικανοποίηση τό δαιδαλώδες της χριστιανικής του ψυχής, ποιός ξέρει γιατί, έδινε στην γραμμήν του διηγήματός του μυστηριώδεις και αποτό-

μους στροφάς, με την διάθεσιν που είχε να περιπλέκη την ιστορίαν του, να φεύγη πίσω σε τόπους και καιρούς, να την χαλαρώνη, να την ξεχάνη, να μιάς άρπάξη σε ταξείδια, να θιάξη τον άγινώστην έντελώς έξω από τας συνήθειας του και να τον κρατή σαν μετέφρον μεταξυ Θεού, φύσεως και ανθρώπων. Αυτή ήτον ή τέχνη του. Έντελώς δική του. "Άρχισε μ' αυτόν, τελείωσε μ' αυτόν. Φαντάζομαι ότι δέν θά είναι ποτέ πανελλήνιος διηγηματογράφος, και τοϋτο διότι έφύλαξε τόσο πολύ την άτομικότητά του. Δύσκολα θά κοινόν θά καταλάβη έκείνο που ήτο ή μεγάλη του ερωτοτυπία και ή εύγένεια στους ανθρώπους του. Οι άνθρωποι αυτοί, τους όποιους με περιφρόνησιν άπέρριπταν οι καλαιότεροι συγγραφείς, ήσαν στην ελληνικόν κόσμο με τον Παπαδιαμάντη. Κανένας δέν τους έβλεπε πρό του Παπαδιαμάντη— κανένας δέν βλέπει τά πράγματα προ-τού ή τέχνη τας δώση. Είναι οι άνθρωποι που γλιστρούν σαν ίσκιον στο σκοτάδι, στη θάλασσα, στην ταβέρνα, στο τζάκι και κατορθώνουν να μιάς πούν μεγάλα πράγματα πριν άκόμη μάθωμε καλά τι έχουν πράξει.

Οι άνθρωποι αυτοί δέν θά κατακτήσουν τον κόσμο. Ο Παπαδιαμάντης καθορμησάται να μιάς τας δώση καθορμησασμένους, όταν έρχισαν από τας μεταναστεύσεις και ήρριμον στο κοφενίδιον μετά την άποτρυχίαν των. Πώς άλλιώς θά ήσαν σύμφωνοι με τον άσκητισμόν των και με την ειχθηρόν ιδέαν που είχε περί τών αγαθών του κόσμου τούτου; Έκήρυξε την παραίτησιν από του κόσμου, και αντίθεσιν προς τον έπίσημνν μεγάλον σύγχερόν του Καρχαβίτσαν, διδάσκαλον έζείνον της ελληνικής' ενεργείας, σαλπικτην της τόλμης και του ήρωϊσμού. "Οχι, κομμάτι άπόλυτος συμπάθειαν προς την ενεργείαν δέν θέλησε να έχη στο παθητικόν του ο Παπαδιαμάντης. Έκτύπησε τας διαφεύσεις στο νησί του και κανένας δέν κατέβαλε για να μιάς διηγηθή τά πολύτιμα αυτά για τον Χριστιανόν παρατηρητην γεγονότα τόσην στοργήν, πέταια παρατήρησιν και ειρωνείαν. "Η «Άλιος του Ζάχου» είναι ό λεπτότερος σαρκασμός τών θριάμβων του "Έλληνας μετανάστου! Διάβολο! Τόσος κόπος για τόσο πράγμα! "Οχι, τά παραμύθια της "Αγογούς δέν θά γελάσουν τον Παπαδιαμάντη. Οι καθορμησασμένοι του, οι άποτιχημένοι και οι μαυρομάντηλοϋσες γυναίκες του είναι ό,τι σε τέτοιο κόσμο μ' αφορμεί να υπάρχη θετικόν. Γά άλλα άπτη.

"Αλλά δέν εύρίσκε λοιπόν τίποτε που ν' άξίζει τον κόπον έδώ κάτω; Βέβαια. Κάτι άξίζει τον κόπον. "Η φύσις. Αυτή που έξήγησε και μέσα στην όποιαν έβέβησε τους ανθρώπους του σαν μαρμαίγια. "Άλλον τρόπον δέν είχε να δείξη τον Θεόν του ο Παπαδιαμάντης. "Η εύλαβεία του ήτο ριχή, όπως του ελληνικού Κλήρου και του ελληνικού λαού. Έπρόσχε στο αντίδορο, παρακολούθουσαν όλας τας έξωτερικότητας, κρημοϋσε σχεδόν την τύχην του κόσμου από τό τυπικόν της Έκκλησίας και κάποτε μιάς ταξείδειν ολόκληρη νύχτα εις τό άπώτερον έξωκλήσι της Σκιάθου για να παρατηρήση αύτηρως τας παρατυπίας τών πτωχών επιτηρώων κατά τών έσπερινών — διότι αυτό ήτον όλο τό διήγημα. Είχεν εις τό θεϊόν ύποταγήν, όπως οι μαυρομάντηλοϋσες τερ, και ούδέποτε οικήτησαν μαζί του. "Ητον εύλαβής άπλώς όσο κι' ένας ψάλτης άριστέρος. "Αλλά όταν άπεφάσισε να εμφανισή τον Ίερωδά του και να τον κάμη φύσιν, όταν άκουγε τον Θεόν του να ήχολογεί στην θάλασσα που έφριζε κάτω από τας άβύσσους των θράνων της Σκιάθου, όταν τον έβλεπε στα ρυζακια, στα οκείνα, στα φύλλα που μιάς περιέγραφε, τότε ήτον ό μεγάλος εύλαβής και ήδονιστής μαζί. Τί χρώμα, τί ήχος, τί πραγματικότητα στής ζωγραφίας του, που έρχονται άταλείωτες, πυκνές, λαμπρές, έφροντες,

που ζώνονται «στας διηγήσεις του και σταματουν στο δίημο, άργούς, τους ήρωάς του, κι' έμποδίζουν και περιπλέκουν ή και σκεπάζουν την ιστορία του! Αυτοί οι ήδονισμοί ήσαν τό λαμπρό αγανακτικόν φως που έφρευεν από της σχισμής της χριστιανικής ψυχής πυ. "Ησαν οι κρυφές του νοσταλγίες της αρχαίας ελληνικής ζωής. Και πόσες δέν είχε τέτοιες ο Χριστιανός αυτός! Σε μιά τέτοια περιγραφή της φύσεως, κατόπι, τυφώσος, δίνει, χωρίς να τό θέλη, μαστιγώμα ενεργείας και κύμα παγανιστικής χαράς, βάζοντας της δυό γίδες του Μπόζα να τρώγουν στην φοδερό φαρμαδό τό κριτάκι, χωρίς να μ' αφορμεί πλέον να φύγουν από και, παρά σκοτωμένους, ή τον μονοκράκο ταύρο του Θεοδόση σαν ένσάρκωση των δυνάμεων της φύσεως να κυττάξη τα θαλασσοπύλια και ν' αφήνη μέσα στην άγρίαν φύσιν τό μουγκρητό του. Αυτά ήσαν ή δυοπιστία του, ή νοσταλγία του, ή εκδήκησις του. "Επειτα τά ξεχνούσε και ξαναρχόσε εις τό τυπικόν της Έκκλησίας και εις την κρατούσαν κοινωνικήν τάξιν, την όποιαν ο άτάραχος αυτός συντηρητικός άνεργός ριζεν ολόκληρόν, όπως είναι. Θεοδόσε τά πάντα ως από μιάς αρχής όλανθότως τακτοποιημένα! Μια επανάστασιον έκαμε — κατά της ζωής, με την κθόνισσιν — και τοϋτο ως έκφρασιν άπλώς της περιφρονησός του για τον κόσμο. Διότι ήξευρεν ότι ή επανάστασις αυτή δέν γίνεται. Και σε τοϋτο έπήρσε ποιητής.

Το νησίαι της Σκιάθου έκφράζει σήμερα την εύγνωμοσύνην του σ' έκείνον που τό έδύξασε. Αυτό ήτο τό παρατηρητήριόν του. Από την Σκιάθου είπεν ο Παπαδιαμάντης την "Ελλάδα, την φύσιν, τον κόσμο, τον άνθρωπον, τέρστιον κύκλον της ζωής. Πρωτότυπον και μεγάλο έργο. "Ακλόνητον. "Αλλά και ό ίδιος δέν ήτο τόσο άπαρημέος, ώστε να μη τό όμολογή. Έπρόβλεπε κάποτε για ένα μεγάλον "Αγλωσάξονα συγγραφέα, όταν εύρίσκε και μου είπε:

—Αυτόν τον όμολογώ για άνώτερόν μου.

Την στιγμήν που οι άλλοι λέγονν τι φρονούν περί αυτού, ενδιαφέρον είναι ν' ακούσωμεν την γνώμην του Παπαδιαμάντη για τον έαυτόν του. "Ιδού ή γνώμη του! Και ήτο σωστή.

ΖΑΧ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΥΣΙΣ και ΖΩΗ

ΣΤΑ ΡΟΔΙΝΑ ΑΚΡΟΓΙΑΛΙΑ

“Ο αήθης, γλυκύς αήθης, που άνθεις και ροδίζεις
έναι εις τό θύος, αλλά και τόσον χαμηλά έδνω από
έσονται την φύσιν την άνταρουν· της άδης που
αίσις τον άμύθη.”

Α. Παπαδιαμάντης

ΤΟ ΚΡΑΞΙΜΟ ένός νεκρού για δεύτερη φορά
μ' έκανε να πάρω τον ίδιο δρόμο και να
βρεθώ μιιά νύχτα καλοκαιρινή στο άραιό νησί
με τα *Ρόδινα ακρογιαλία*. “Υστερα από τον
Μπρούκ ή Παπαδιαμάντης, ύστερα από τη
Σκιάθ ή Σκιάθος.

Κι' άλήθευε πάλι του φίλου μου ή γνώμη:
πως των νεκρών τό κραξιμο είναι άνάητο.
“Όσα άλλα ταξίδια λογάριζα για τό φετινό

καλοκαίρι μπασιώθηκα, και μόνον τό
δυό αυτά έγγιναν, που είχαν σκοπό
έναν τάφο.

“Έτσι ξαφνικά βρέθηκα στη Σκιάθο,
στο νησί που ό βασιλείς Γεώργιος
πολύ σωστά άνόμαζε μικρή Κέρκυρα
για τη φυσική όμορφιά του, κ' έμεις
θά μπορούσαμε να άνομάσουμε από
την δική μας όψη *Νησί των 'Αλεξάν-
δρων*, γιατί γέννησε δυό 'Αλεξάνδρους,
τον 'Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη και
τον 'Αλέξανδρο Μωραϊτίδη.

“Απ' αυτούς τό γνωρίσαμε και με
τη δική τους άγάπη τό αγάπησαμε
και ποθήσαμε να πατήσουμε τις άφο-
θαλασσές του.

“Άξι έστησαν του ένός μισομίσητη
την όψη όι Σκιάθίτες, κάτω από τό
τραγουδιέμενο πείκλι του ροδίνου
άκρογιαλιού· και κάποιον μέρα ίσθια
θά στήσουν και του άλλου.

••

“Από μακρινά χρόνια και με τους
δυό στασιώθηκα στις ζώης τό δρόμο.
Πρώτα όμως και πολύ στενωτέρα σμί-
ξαν με τό Μωραϊτίδη, από τό χρόνο
του *Ραμπανά* και του *Μη Χάνεσαι*,
που ξεφετερούσαμε κοντοπετώντας ά-
κόμα στο περιβόλι της νύχτης.

“Ο Μωραϊτίδης είχε πύθ θρημμένες
τις φτερογύες, ξεπεταμένους κάμποσα
χρόνια πόνι. Μιά αυτό δεν έμπόδιζε
να δεθούμε μαζί του σάν μαρότεροι
άδερφοί με μεγαλύτερο.

Και είχε μιιά όψη καλωσύνης, που
δυναμώθηκε άκόμα περισσότερο κ' έγινε
άγισσύνη τώρα με τά χρόνια, ένα χι-
ρακτιήρι τόσο εύδημο, τόσο γελαστό,
που τραβούσε άμέσους άλλον την άγίατη.

“Άλησμώντες βραδιάς καλοκαιρινές,
που περνούσαμε στα υπαίθρια θέατρα,
τά μόνι κέντρα τότε της άθηναϊκής
ζώης μαζί με την άκρογιαλιά του Νέου Φαλήρου. Και γράφαμε την
κόψη μας για κάθε νέο έργο, χωρίς να περιοριζώμεθα μόνο στη
σηψη. Κατεβαίναμε και στα καθίσματα της πλατείας, και κάποτε μί-
λιστα αυτά μίς ένδιέφεραν περισσότερο...”

Χρόνια κατόπιν, όποτε συναντούσα τό Μωραϊτίδη, άπομυ-
χρυσόμην πύ από τό έγκώσιμα και άπερωμένον στα άγνι, του
έλεγα:

—'Αλέκο, θυμύσαι τό *'Αγαλματάκι*;

—Μή με κολάζης! μου άπαντούσε με τό παιδικό του χαμόγελο,
που άπομένει άκόμα άμύηαντο κ' όλόδροσο, άνάηαν στη δεσποτική
γενεαίδα του.

Τό *'Αγαλματάκι* ήταν ένα από τά περιστατικά νεινικά ιασημέτια
του. Μιά συνάντηση του θεάτρου με κάποιον νησιωτοπούλα, που την
άνομάσαμε *άγαλματάκι*, όχι μόνο για την πλαστική της κορμοστασιά,
άλλά και για την άπάθειά της τη μαριμαρένια άπέναντι του ιαση-
ματος, που είχε έμπνευση—χωρίς να τό ξέρη ίσως.

Αυτές τις μέρες ίσα ίσα ξεφυλλώντας μιιά σειρά του *Μη Χάνεσαι*
βρήκα τους τόσο παθητικούς στίχους, που της έγραφε με ύποκριμη
Σφίγξ ό Μωραϊτίδης, όταν έγραφε για τό νησί της—καιμύνη νύκτα!
—ούτε κ' ό ίδιος δε θά τους θυμάται πύ:

“Αν μίς χωρίζουν θάλασσες,
βουνά κ' άν μίς χωρίζουν,
τά μάτια μου, που φέρνει ό νούς
άπλω στα φτερά του,
σάν φερούτά πετούν κ' αυτά
και σά κρυφτανταρίζουν,
ώραία σάν της νύχτης σου
την πύ κρυφή έλπίδα
γλυκύα γλυκύα σάν της αήθης
τη ροδίνην άχτίδα.
“Άχ, είμαστε σά δυό φυγές
σάν άλλον κόσμο κάτω,
που βλέπονται, κινάτονται,
κ' ουτε μιιά λέξη δε μιλούν,
ουτε σφιχαγαλίζονται.”

••

Με τον άλλον 'Αλέξανδρο, τον Πα-
παδιαμάντη, πολύ άργότερα γνωρί-
στηκα. Κι αυτός ήταν πάντα κομπαι-
μένος ως τό λαμύ, άκοινόητος, σφι-
λιστός, δεν έκανε με κανένα συντηριμύ,
ουτε στους κόνικες τότε τους δημοσυ-
γμαφικούς ήταν γνωστός. Μεταφρα-
στής μολιστορημύτων και πύό πόντων
άγγλων, για έπιφυλλίδες έφημεριδών,
σκαμμένος σέ μιιά άπόμηση γωνιά γρι-
φείου, τυλιγμένος σέ σύννεφο κελιπύ,
έξωφλούσε τις γνωριμύς του με μιιά
καλησπέρα ή μιιά καληνύχτα, γιατί ήταν
από τις νυχτερίδες των έφημεριδών.

“Όταν άρχισε να γράφει διηγήματα,
δημοσιεύτηκαν μερικά στην *Εστία* την
εβδομαδιαία και πρώτα πρώτα
ή *Μαυρομανηλό* του, ένα από τίς
πύ δυνατό σέ γραμμές και σέ χωρί-
ματα. Άλλά κ' αυτό δεν τον έκανε
οικειότερο με τη Λειψθηση του περι-
δικού. Παρουσιάζονταν στήν πρώτη
του γραφείου χωρίς ν' άκουσθη τό
βήμι του κ' έδινε τό χριμύγμα άπό
κει, χωρίς να μη παρμύσει, άν τύχαι-
ναν μάλιστα κ' άλλοι. Σάν να ηχηνον-
ταν για να πάρη κ' όχι για να δώσει
άμύητος και με τά μάτια χαμύλωμένα.
“Όσοι τον γνώρισαν θύ μικρούσαν να
όμολογήσουν, πώς ποτέ δεν κατόρθωσαν να τον ίδιον κατέ πρόσωπο
κ' ουτε έμαθαν ποτέ τό χρώμα των ματιών του.

“Ότι έγραφε, άφού τό άφηνε σέ κάποιον γραφείο περιδικού ή
έφημερίδας, ουτε τό συλλογίζονταν πύ, ουτε ζητούσε να μύθη πύτε
θά δημοσιευθη, ουτε και διορθώσεις έβλεπε από τό τυπογραφείο: τίς
χριμύγματα του ήταν έκβλατα οργύμενα στη βρεφοδύχη του Ιεροκομίου.
Γ' αυτό και πολλά κακοντύθησαν από την πρώτη φορά, με

Η προτομή του Παπαδιαμάντη έν Σκιάθ.

λάθη από σφαλμένο διάβασμα του χειρογράφου, και ξανατυπώθηκαν ξεσκολοθητικά έτσι. "Όστε, αν ποτε γίνη χαμιά έκδοση της προκοπής, θα ήταν σωστό να την επιστατήση κάποιος με προσεκτικά μάτια, και κριτικό νοῦ καὶ να διορθώση τουλάχιστον ὅσα ὀλοφάνερα φαίνονται πὸς θά πρέπει νὰ εἶναι τυπωμένα.

"Όταν βρέθηκα μόνος, τὴ ζεστὴ ἀστερόφωτὴ ἐκείνη νύχτα τοῦ Σεπτεμβρίου σὸ φιλόξενο εὐγενικό σπίτι, πὸν μὲ δέχτηκε μὲ τὴν ἀδολὴ νησιώτικη προσθυμία καὶ τὴ φροντίδα μαζί τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου καὶ σὸ παρρησιόφροντα, ὥστε νὰ μὴ μοῦ λείψῃ τίποτα γιὰ ἕναν ὄμοιο ἔπνο, ὅστερα ἀπὸ πολὺφορο θαλασσινὸ ταξίδι, ἐνίωσα μιά βαθιὰ συγκίνηση, τὴ συγκίνηση πὸν μὲς δίνει τὸ "Άγνωστο.

Λὲν εἶχε τὴν παρρησιόφροντα ἰδέα γιὰ τὴν τοπογραφίαν τοῦ νησιοῦ, ἀλλὴν ἀπὸ τὴς σκόπιμης περιγραφῆς τῶν δυὸ "Αλεξάνδρων, καὶ ὅτε ἤξερα πὸν βρισκόμην. "Αν κάποιος κίνδυνος ἔξαφνα μ' ἔκανε τὴ νύχτα νὰ πετιεῖ ἔξω, δὲ θά ἤξερα πὸν νὰ πάω. Τὴ συγκίνηση αὐτὴ βέβαια πολὺ δυνατώτερη τὴ δοκίμασαν ὅλοι ὅσοι ἐτιγχε νὰ φτάσω νύχτα γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μεγαλόπολη τῆς ζενιτίας. Ἐκεῖ ἡ συγκίνηση κατεστῆ κάποτε νὰ γίνη ἀνησυχία καὶ λαχτάρα μέσα σὸ ἀπέραντο "Άγνωστο, πὸν νιώθει κανένας ὀλόγρῳ του...

"Όταν ὠνόησα πὸν ἀπάνω κάτω πέφτει τὸ σπίτι αὐτὸ πὸν μὲ φιλοξενεῖ, γιὰ καὶ ἡ θάλασσα κοιμοῦνταν βαθιὰ καὶ δὲν ἔβρανε τὸν ἀναισθησμό της, μοῦ ἀπεκρίθησαν:

— Κατάντησῳ σὸν τὸ προῖ θά ἰδῆς τὸν ἥλιο νὰ βγαίη ἀπάνω ἀπὸ τὰ *Ρόδνα ἀερογιάλια* τοῦ Παπαδιαμαντή.

"Όστερα ἀπὸ ἕνα λιγώσοο ἔπνο ἀνοιξα τὰ μάτια μὲ φόβο μήπως ἔχει ζημιώσῳ. Ἦταν νύχτα ἀκόμη. Στύλωσα τὸ αὐτὶ καὶ ἄκουσα κάποιον γλυκάνετο φιλόδοξο κάτω ἀπὸ τὸ παρῶνθρό μου, τριλλίες βιολιῶ

τῶν *Χαλασχοῦρηδων*, καὶ ἡ γυνὴ γωνίτσα δίπλα σὸ τζάκι, πὸν ἀπόγευε κατάφραμα τὸ λιγώσοο κορμί.

Σ' ἕνα τραπέζακι παρῶκει μονάκριβο βιβλίον προαινοδομένο τραβῆ τὰ μάτια. Δὲν εἶναι οὔτε Εὐαγγέλιον οὔτε Παλτίον. Τὶ νὰ εἶναι; Τὰ ἅπαντα τοῦ Σαῖξπηρ σὲ μιά έκδοση τοῦ Macmillan μὲ χρονολογία 1878. Κ' ἡ μιά ἀπὸ τὴς πιστῆς του ἀδερφῆς θυμῶται, πὸς λίγο πρὶν κλείσῃ τὰ μάτια τῆς ζήτησε ἀπὸ τὴ γυνίκα του νὰ τοῦ φέρῃ τὸ βιβλίον αὐτὸ νὰ διαβάσῃ. Μὰ τοῦ κάκου! Δὲν μορούσε καὶ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ γράμματα.

— Δὲν μορῶ νὰ διαβάσω, τῆς εἶπε, βιά' το σὴ θῆση του.

Καὶ μόνο πρὶν τῆς τὸ δόση τὸ χῆιδεψε τελευταία φορὰ μὲ τρυφερότητα σὸν κατὶ ἀγαπημένο πὸν ἀποχαρτοῦσε.

"Ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ ὁ Παπαδιαμαντῆς ξεπλήρωσε τὸ χρέος μὲς σὸ Σέλλεϋ καὶ σὸν Μαρκοῦ, καὶ τὴ λατρεία καὶ τῶν δυὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ποίηση.

Στὴν τσέπη τοῦ Σέλλεϋ, ὅταν τὸν ξέβρασε πνιγμένο ἡ θάλασσα βρῆκαν τὸ Σοφοκλῆ, καὶ σὸν Μαρκοῦ τὸ νεκρὸ προσκέφαλο τὸν Ἀριστοφάνη.

Καὶ ἦτον σὸν ἀπὸ τὴ μοῖρα γραφτὸ τὸ ξεσῆπιασμα τὸ πανηγυρικό της μαρμαρωμένης μορφῆς του νὰ τιμῆσῃ ἡ πατρίδα τοῦ Σαῖξπηρ μὲ τὴν παρουσία ἑνὸς ναυάρχου της...

"Όταν τελείωσαν τὰ πανηγύρια καὶ κάπασε ἡ ὄχλοβὸς καὶ ἔφυγαν ὅσοι εἶχαν ἔρθῃ ἀπὸ τὰ γύρω νησιά νὰ μοιραστοῦν φιλότιμη τὴ σααθίτικη δόξα ἀψηφώντας κάθε κακοπέραση, κάθε στέριση καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀσφιχτικὴ ζῆση τῆς ἡμέρας ἐκείνης, πῆγα καὶ κάθησα σὸ βιάθρο τῆς προτομῆς.

Τὶ καλοδιαλεγμένη ἀλήθεια ἡ θέση πὸν στήθησε! Ἀνάμεσα σὲ θαλασσολόγητα καταπράσινα πῆγα σὸ χαριτωμένο νησιόκι, πὸν γεφυ-

Ἡ Σκίαθος.

Τὸ Νησίκι.

μὲ σφοντὸ πὸν ἔκανε τὸ θαλασσινὸ νερὸ μόλις σαλμένο ἀπὸ τ' ἀπόγειο ἀνέμο, καίχοντας μὲ τὰ χυλῖα καὶ τὴς σκουματάδες τῶν βραχίον.

Ἦταν ἔτσι καὶ ἄνοιξα τὸ παρῶνθρο τὸ μισοσφαλιστό. Τὰ μάτια μου σπνθηθῶνεν καὶ σὸ σκοτιάδι μορούσαν νὰ ξεκαθαρίσουν ἕνα πλῆθος καὶκαὶ καὶ βράχες ἀπῶλετα κάτω ἀπὸ τ' ἄστρα. Μὰ παρῶκει δὲν φαινόταντιν παρὰ ἕνας ἦσκιος μαῦρος σὸ σύννεφο, κάποιον στεριά. Ἀπὸ νὰ ἦταν ἔτσι τὰ *Ρόδνα ἀερογιάλια*; Γιατὶ ὄχι; Μήπως καὶ τὰ ρόδα τῶν κήπων δὲ φαινόταντιν μαῦρα σὸ σκοτιάδι τῆς νύχτας;...

Μὲ τὸ δεύτερὸ μου ξύπνημα ὁ ἥλιος χύσωνε τὴν ἀπαλόγραμμα κωφῆ τοῦ ἀντικρῶνθρο βοννοῦ καὶ σὲ λίγο ἀνθῶν ὅλοι οἱ ροδόκηποι τῆς ἀερογιάλις, πέρι ὅς πέρα, σωστὰ *Ρόδνα ἀερογιάλια*.

Σὸν κατὶ πὸν δὲν τὸ εἶδα μὲ ξυπνητὰ μάτια, σὸν ὄνειρο τῆς προπονητικῆς πὸν κοιμήθηκα σὸ ποντοπολιόστροφο σααθίτικο κρεβάτι, μὸν μένει τὸμα σὸ νοῦ ἡ Σκίαθος μὲ τὴς ἀπέραντες γαλάζιες κορδέλλες τῶν γυλῶν της, μὲ τὰ κάπαστρα, σὸν προβάτων ἀσπρόμαλλων κοπάδια, σάτιμα της, πὸν ἀνηροφίζον σιγὰ σιγὰ σὸ νὰ πηγαίνουν σὲ κάποιον βοννάμα βωσκή.

Μὲ τὸ γλυῶσοο πῆρασμαῖ μου δὲν πρόφρασα τίποτα νὰ ξεχωρίσω καὶ νὰ κρίνω ἀπὸ κοντιὰ ψηλαφητὰ. Σ' ὅλα ἀπάνω πέρασε βιαστικό, τὸ μῆτι μου καὶ ὅλα μαζί μὸν ἄφησαν μιά σμυτὴ ἀξεδιῶλντη ἐντύπωση ἁμορμῆς, σὸν τὴν ἐνωδιὰ πὸν μὲς στέλνε σὸ διάβα μας ἀξεδιῶλντη καὶ σμυτὴ ἀπ' ὅλα τ' ἀνθῆ του ἕνας ἀνθόκαπος τοῦ ἀπριλομήη. Μὸν ἔφτανε ὄμοιος αὐτὸ καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴν ἀπορῶ πῶς πὸς τὸ ἀπόμυρο ἔκτεινο νησιόκι γέννησε τοῖς δυὸ "Αλεξάνδρους του....

"Ἄλὸ τ' ὄνειρο ξυπῶ σὲ μιά τραγικὴ ἀλήθεια ἀνεβαίνοντας τὴν ἑλληνικὴ καλοῦσκαλα τοῦ ταπεινοῦ σπιτιοῦ, πὸν ἔτρεσε καὶ πέθανε ὁ Παπαδιαμαντῆς.

"Ἦνας μικρὸς ἔξωστος πάλιος ἑλληνοσ στεφανωμένος μὲ κληματαρού καὶ παρῶσῳ δυὸ καμφορέια φτωχικά σὸν κελιά μοναστηριοῦ, μὲ δυὸ καλόγριες, τὴς ἀδερφῆς του.

Ἐκεῖ τὸ τζάκι πὸν ζῆστανε γιὰ ἕσπερη φορὰ τὰ χέρια του τρεμῶμεν καὶ ἀνάκαινα νὰ κρητήσουν καὶ τὸ κοντύλι τῆς *Φόμισσας* καὶ

ρόνει μὲ τὸ νησιό στενὸς μῶλος, ἀντικρῶζει τὴν ἀγαπημένη του Σκίαθος. Κι' ἀπὸ πάνω του σὸ ψηλότερο μέρος, σὸ ἴδιο νησιόκι ἰθροιασμένο τὸ σχολεῖο σὸν εἰρηνικό κάστρο. Ἔτσι κάθε προῖ τὰ παιδιὰ πρηνώντας ἀπὸ καὶ θά καλημερίζον τὸν Παπαδιαμαντῆ, καθὼς καλημερίζον τὰ παιδιὰ τῆς Γενεῆς τὸν Πεσταλότση.

Κι' ἔξαφνα μιά παρῶξην σκῆψη μὸν ἦρθε σὸ νοῦ:

— "Αν μορούσε νὰ πάη τὸ μάγιομα αὐτὸ τὴ ζωῆ ἐκείνον πὸν δείχνεται σκαλισμένος καὶ τὴν ψυχὴ του μαζί, γιὰ βέβαιον τὴ νύχτα τῆς παρῶμνης πρὶν ζημιώσῳ τοῦ πανηγυριοῦ ἡ μέρα θά εἶχε ξεροζωθῆ ἀπὸ τὸ χῶμα μὲ κάθε προσπάθεια, θά εἶχε μαρμαρωθῆ στὴν πρώτη βράρα, πὸν θά βρῖσκονταν ἐκεῖ κοντὰ σὸ μῶλο, καὶ θά πῆγαν νὰ πέση νὰ χαθῆ μεσοπέλαγα πέρα ἀπὸ τὰ Μυρμιγκῆ καὶ ἀπὸ τὰ Ἀραπῶκα, ἐκεῖ πὸν χάθησαν ὁ Μπαμποῦκος του ὁ Νιγύμπρος καὶ ὁ Καλοῦμπας «ὁ ἔξακουστός φαρῶς τὸ ἕνα χέρι». Καὶ βέβαιον θά τὸ προτιμοῦσε αὐτὸ, παρὰ νὰ βρεθῆ ἀνάμεσα σὲ τὸσον κόσμο, ν' ἀκούσῃ τὸσους λόγους ἐγκωμιστικὸς καὶ νὰ φορτωθῆ μὲ βρωμίμα στέφανα θαναασμοῦ. Ποῦ θά τὰ σῆκωνε ποτὲ ὁ ἐρημίτης καὶ ὁ ἀσκητῆς τῆς Σκίαθου αὐτὰ τὰ μάτια καὶ ἐγκόσμου!

"Ἐφυγα μὲ τὰ μάτια καρφομένα σὸν λεικό παρόρημα τῆς Σκίαθου φωτολοσμένης ἀπὸ τὸν ἀπομνημεριώτικον ἥλιο.

"Ἡ ζῆση ἡ ἀφόρητη εἶχε περῶση. Ἀντικὰ μῆστροῦλι μὲς δρόσιζε καὶ μὲς κολοῦσε σὸ κάμα καὶ ἄθελα θυμῶμην τὴν ὥρα ἐκείνη ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸν *Πετιάρφρα* τοῦ Παπαδιαμαντῆ, ἕνα πρὸς ποίημα, ἀπὸ κείνα πὸν κάποτε σκορποῦσε ἀνάμεσα σὸ πῶ οραλιστικά τὸν διηγήματα, σὸν μαργαριτάρια ἀπὸ λιντὸ περιδέραιο χημῆτι σὸν δρόμο:

«Καὶ πάλιν πλοῦσαι σπονδαί... ὁ Βάσχος ἐμλοτιμήθη νὰ δωρήσῃ χίλιους ἀσοῖς ὄνον εἰς τὸν Ποσειδῶνα. Καὶ εἰς τὴν ἀγῆν ἐφάνθησαν μεθυσμένοι ὅλοι οἱ Τρίτωνες καὶ αἱ Γοργόνες ἑλαφρὰ ζυλισμένοι, πλέουσαι ἐλαφρὰ εἰς τὸ κύμα καὶ αἱ Σειρήνες ἔτόνισαν φαιδρὸν παροῖνιον ἄσμα διὰ τοῖς θεοῖς, τὸ ὅποιον ἦτο ἰθρονοσ καὶ πικρὰ εἰρωνεία διὰ τοῖς θνητοῖς ἀνθρώπους καὶ τὴν μοῖραν των».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

ΘΩΜΑ ΓΟΡΔΩΝΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ ΔΥΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ

319

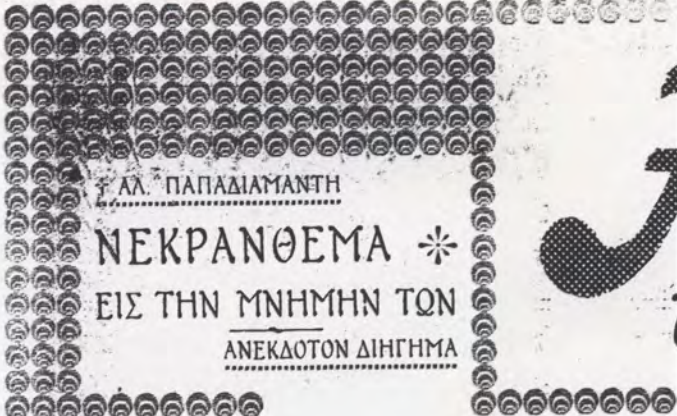
Γενικά αρχεία του Κράτους.

Η Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του Γόρδωνος.

Αγγελία της μεταφράσεως (1903), σ. 1 του διφύλλου.

319-320: Φωτ. Δημητρακόπουλος

(Φύλλα έσορπισμένα, εικ. VII, VIII)

ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΝΕΚΡΑΝΘΕΜΑ *

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ ΤΩΝ

ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

πόσον ώραία ήτο η ανάβωσις
μας εκείνη επάνω στην Κεφά-
λα, εις τόν ύψηλόν εκείνον
στρογγυλόν λόφον, τόν υπερ-
κείμενον εις τό πέλαγος τού
Γραίου και τού Βορέα, δίπλα εις την άμ-
πιστρων άγκυλήν του γαλιού, εις τό
Ξάνεμο, όπου έχοντα να θραύονται πλά-
για, με σχλιάσσαν ναβίαν τά κωματά
του πέλαγους! Είχα πάη λίαν πρωί στον
Αι-Γιάννην στον Πύργο, Σάββατον, 8
Μαΐου. Ο ναύτοκος επανηγύριζε. Έκει
επιβασαν και ό νεαρός φίλος μου Κωστά-
κης τού Λογοθέτη μαζί με την νεαροτά-
την γυναίκα του, την Φουλιώ τού Παπα-
γεωργη. Δεν ήτο πλέον μικροκακομέμον
και πλέον τρυφερά ζηλεμένον ανδρόγγυ-
νον από τον Κωστάκην με την Φουλιώ.
Μόνον πρό ε αυς είχε γεινη ό γάμος, έπ-
στερον δε από μίαν πρώτην έκτροψιν,
τόρα πάλιν ή μικρή Φουλιώ ήτο έγκυος.
Άγουσα τόν τέταρτον μήνα. Είκοσι δύο
έτών ήτο ό Κωστάκης, δεκαέξ ή Φουλιώ.
Ήσαν και οι δύο μακρυνοί εξ αίματος
συγγενείς μου: εκείνη ανεγιά Του, ούτος
εξ αδελφός σου βαθμού. Έστρεφον πρός
έμέ σφοδρήν άνωταραν της συγγενείας.
- Σ' αγαπώμε; να μάς αγαπάς, μάκομι
'Αλέξανδρε. Με χρυσάλλην φωνήν εξέ-
φραζε διαγής αίσθημα ή συμπάθης κόρη.
Τούς ήγάπων κι' εγώ πολύ! Είχαμεν
συμφωνήσει να συναντηθώμεν πρωί εις
την πανηγυριν τού Άγαπημένου Μωθη-
τού, είτα να διελθώμεν όμοϋ την ήμέραν
εις τόν κήπον τού Σαρρή, πέραν εις την
άκρογιαλιά, τό Ξάνεμο.
Άφού έλειτομνηθήμεν, εβραδίαμεν ώς
δύο στάδια θρόνον, πρός τόν αιγαλόν
τόν βορειανατολικόν. Ο μεγάλος κήπος
τού Σαρρή, μακρός, φρακτό-
μενος από σειράν χιλίων κε-
δονειών, πρός τό μήκος τό
ανατολικόν, από πυκνοϋς βά-
τους και σφενδάμνους εις τό
δυτικόν μήκος, από δάσος
χιλιών καλαμιών πρός τό βο-
ρεινόν πλάτος, βορχώμενος
από δύο φρέατα με δροσερόν
αφθονόν νεμα, όλα έργα τών
μόχθων ενός ανθρώπου, κα-
θρεφίζε την ήλιοπониαν και
την άγνώστια της ψυχής τού
Γεώργη τού Σαρρή. Δεν έμέ-
τηρσα καλά άν συνήνησα εις
όλον τό μακρόν στάδιον της
ζωής μου πέντε ανθρώπους
τόσον έντίμους όσον ό Γεώρ-
γιος Σαρρή.
Οι σπανήρες τοίς όποι-
οις ανέλαμπε προσκρούουσα
εις λίθους ή σκαπάνη του,
επιπτον ώς ψήγματα χρυσού, περι τούς
έπιπτον ώς ψήγματα άνθρακτον εις τήν
έπιπτον ώς ψήγματα άνθρακτον εις τήν

μερα τυροπηττες;
— Να ιδούμε άν θα ήμα τυροπηττες,
είλα εγω. Πολλά μεταξυ χειλών και ζύ-
λακος...
* * *
'Η εμπνευσις αυτη της αιαιοδοξίας,
ώφειλετο εις σκοτεινά σναυσθήματα.
'Ημην δυστυχής ένδομύχως, από θλιβεράς
άφορμάς άφορσας έμε και τοίς οικείοις
μου, τάς όποιάς πολύ έπροσπάθων να λι-
σμονώ. 'Αλλ' ή πρόσρησις έκινδύνευσε
να επαίηθεύση και άλλον τρόπον. Όταν
κατήλθαμεν εις τού Σαρρή, ό γέρον πα-
τηρ τού Κωστάκη είχε στείλη ασηρόν
μήνυμα εις τόν υιόν του «να μην τό
στροφή και τό ριζή έξω, αλλά να έλδη
γλήγορα, διότι είχαν δουλεία να κάμουν».
Ο νέος έμελαγχόλησε κάπως. Τότε έν-
θυμήθη την ύστεραν υποσχέσασιν την Ιδι-
κήν μου, περί ης έμνήσθην άνωτέρω, και
μέ ηρώτησε:
— Μάκομι 'Αλέξανδρε, τί ώρα θα πής
στην όδοιορία έού;
— Τό δειλινό.
— Τότε, να τρώμε και να πηγαίνουμε
τί πής;...Γιά να μη γκρινιάζη ό γέρος.
Έγευματίσαμεν τώ δντι, λημονήσαντες
πρός ώραν πάσαν λυπηρόν έντύπω-
σιν. Ο Σαρρής μάς προσέφερε κοκκινα-
ρών σίτων της ιδίης κατασκευής του, έ-
ξαιρετον. Δεν είχομεν άποφάγη και ήλ-
θον δύο ομάδες γνωρίμων, δύο οικογε-
νεια, άνδρες και γυναικοπαίδια. Ήσαν
πρωίνοι πανηγυρισται από τόν Αι Γιάν-
νην. Μάς έκαμαν συντροφίαν κι' έκου-
σάω; έλημονούμεν την εικόλιον ύπόσχε-
σιν «να τρώμε και να πηγαίνουμε». Ήτο
καταμυσημεσον, και οι καύσωνες είχον

Ο ναύτοκος επανηγύριζε. (Επίσοτ Πετ. Βυζαντινύ)

320

Η Κυριακή του «Ελευθέρου Βήματος», 23.1.1927

ΤΟ ΖΩΝΤΑΝΟ ΚΙΒΟΥΡΙ ΜΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

Καμιά δὲν ἦτο ποτε ἀξιοκρατεῖσα ὡς σπιτονοικοκυρὰ ἀπὸ τὴν Μπα-Μάρω, κατὰ εἰς μίαν μάνδραν, πλησίον εἰς τὴν πλατείαν τῆς Ἐλευθερίας. Πρῶτον, τὸ σπίτι, σιμὰ γυροῦν ἀπὸ 7 ἢ 8 δωμάτια, καὶ ὅποια αὐτὴ ἐνοίκιαζε, ἦτον ἀγνωστον τίνος ἰδιοκτητοῦ ἦτον. Κατὰ τοὺς μὲν, ἡ Μάρω εἶχε συμφωνήσει μὲ μίαν πρὸ ἀγαπημένην φίλην τῆς προῦ χρόνων, σπουδαστικῆς οὐκ ἐπιστημονικῆς ἀπομυθεύμενοι διάφορα ἐπαγγέλματα—ἀνεργῶς ἐπέλυον ἢ ἐσπέρωνον, ἐνίοτε ἐκείνην καὶ προσενεῖς—ὅποια ἀπὸ τὰς δύο ἐπιλογῆς, νὰ κληρονομή τὴν ἄλλην. Λοιπὸν ἡ Μάρω εἶχε τὴν τὴν νὰ βάλῃ τὴν ἀγαπημένην φίλην τῆς προῦτα, καὶ τότε ἠγόρασε τὸ σπίτι αὐτὸ μὲ τὰ χρήματα ὅπου εἶχον ἐφορτῆ τῆς μακαρονοποιίας. Κατὰ τοὺς δὲ, τὸ σπίτι ἤντηεν εἰς τὸν δικαστικόν, τὸν σὺγγον μᾶς ἀνεργῶς τῆς Μάρως, καὶ αὐτὴ ἦτο μόνον ὡς ἐπιστάτρια καὶ ὑπενοικοκυρία. Ἐξήρουντο ὁμοῦ καὶ καλοθελεῖται, προσπαθοῦντες νὰ συμβιβάζουν τὰς δύο γνώμης. Κατ' αὐτοὺς, ἡ μάνδρα μὲ τὰ παλαιὰ χωμάτια εἶχεν ἀνοσοσθῆ πρόημα μὲ τὰ χρήματα τῆς τεχνολογίας, ἀλλ' εἰς τὸ συμβόλιον ἐπέεστο μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἀνεργῶς τῆς Μάρως καὶ τοῦ σὺγγου τῆς, ὅστις, ὡς διαπύργος ἤξευρε πολὺ καλὰ πὺς γίνονταν «αἰτὰ τὰ πράγματα».

τὸ θῆρος, καταλαμβάνοντες δὴν τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος, πλὴν τῶν δωμάτων, τῆς ἔξω αὐλῆς. Τὸ δὲ χειρότερον, τὸ ὅποιο μὴ εἶχε συμβῆ ποτε, ἐπαῖξε τὸ ἔξω. Εἰς Καραθῶς, λατόμος, μένον διαρκῶς εἰς τὴν Πεντέλην, ἐκοίταε οὐκ ἦτον δωμάτιον εἰς τῆς Μάρως, καὶ κατήχητο κατὰ τὰς ἰσοῦς εἰς τὴν αὐλήν. Μίαν τοιαύτην παρρησίαν εἶχε κατέθει, καὶ εἶχε καταλάβῃ εἰς τὸ ἔκδομα ἄλλ' αὐτὴν τὴν φωνὴν εἶχε ἔπειτα μὲτ' αὐτῆς καὶ ἐν ἔξω. ὡς εἶδος μακροσάλου, νέον ἀπαικτῆμα, ἔς φαινετο. Ὁ σκόλος, αἶμα ἐγὼ εἰσέβηθον εἰς τὴν αὐλήν, μετάνοκα, μὴ ἐβρίχθη ὡς ἦτο ἐκείνην.

(Παράφρασις.— Ὡς εἰ δὲναται νὰ ἀποφῆται τὸ, καὶ μάλιστα ὡς «ἐξοργιστὴς» εἰς τὰς Ἀθήνας! Φαντασθεῖτε! νὰ πηγαίνοιε διὰ νὰ κοιμηθῆς εἰς τὸ δωμάτιον σου, ἐξοβόρουντες, καὶ νὰ εἶδῃς ἀκαθάρτον, ἀνεπίστονον ἔχθρον ἐνεδρευσμένον εἰς τὴν θύραν σου! Δι' αὐτὸ ἀρα οἱ τὸσον ἐξοβόρουντες ἐπιταχίνοι εἶχον ὡς μεγάλην κινήσαν «ἐξοργιστὴν νὰ τοῦθ'» τίνος. Τὸ «ἐξοβόρουντες» καὶ ἐπιταχίνοι ἂν εἶναι, καλὸν δὲν γίνεται. Διαβάσει εἰς τὴν ιστορίαν δι' ἐνα Μητροπολίτην, Διορθότου, ἂν καλῶς ἐνθυμώμαι, ὅστις ἐπέσει ἀπολύτρωτος καὶ ἀπέθανεν αἶμα ἐπιθετὸν τὸ ἀνεπίστονον ἐπιταχίνοι δι' ἐξέλεξθ' Οὐκομηνικός Πατριάρχης!)

Καὶ ἐσθῆθη μὲν τότε κατὰ τοὺς ὁδοῦς τοῦ σκόλου, ἀλλ' ἡ σπιτονοικοκυρὰ ἐκόκισσε μὲτ' αὐτῆς νὰ ἐπίταξ' ἐγὼ.

Ἐπειὶ, μίαν Κυριακὴν τὸν δευτέρου, ἡ Μάρω εἶχεν ἀναγγελεῖ, ὅτι ἐβλέπε νὰ τελεσθῆ ὁ γάμος τῆς «βαφτιστῆρας» τῆς, θυγατρὸς τῆς «κουμαρίας Φωτεινῆς», διὰ τὴν ὅποιαν ἐπιταχίνοι τὴν ἰδίαν σὺγγὸν ἀμύθη εἰς ἐπισκοπὴν τῆς. Ἐβῆθη εἰς τὸ δωμάτιον τῆς, ἵνα εἰς τὸ ἐπίσημον κλισίον τῆς, ἱστολοῦν, καὶ ἐβλέπε, κλισιοκοῦσα τὴν θύραν. Ἦκουσα τὸ βῆμα καὶ τὸν θόρον τοῦ φορέματος.

Πλὴν τότε, καθὼς ἐστολοῦσθ' ἐξέλασε τὸ κάκισμα, καὶ ἤλεθε πρὸ τῆς θύρας μου, ὅλη φροῦ—φροῦ, μὲ τὴν ὀλομῆτατον ὄρθαν καὶ ὑδατίζουσαν ἐσθῆτα:

— Πῶς στὸ γάμο, εἶπε. Καὶ στὰ δικὰ σου! — Καλὰ!

Μίαν τελευταίαν μικρὰν ἀσπὴν. Ἐλεγε ἔλαβε νεαρὰ γυνὴ μὲ καπέλλο, καὶ ἔξῃται δωμάτιον. Ἡ Μάρω ἤρρισε νὰ τὴν ἐρωτῆ ἂν εἶχε σὺγγον ἢ ὄχι, καὶ τὴν δουλεῖα κἀνε. Ἡ γυνὴ ἀπήντησε ὀδυρόμενη.

— Καὶ ἀπὸ ποῦ εἶσαι;

— Ἀπὸ τῶν...

Ἡ γυνὴ ἀνέκραγε μίαν νῆσον ἱστορικὴν τοῦ Σαραντακοῦ, ἀπέθανε σπέραινε νὰ κατήγητο καὶ ἡ Μάρω.

— Καὶ πὺς ἐργάτες τὸ τοσιεῖται; τῆς λέγει. Ἐγὼ εἶπα σαφῶς χρόνα στὴν Ἀθήνα... καὶ τὸ φορὸ!

Καὶ ἠρησθῆ νὰ τῆς δώσῃ δωμάτιον...

“Ὅταν ἐπῆρα καὶ Ἐπίσσο τὸ μέσο δωμάτιον, ὅπου ἐβίνα ἔκοιτο ἐπὶ διδύκα ἐπὶ τῆς ἀνεργῶς τῆς μῆς, καλὸν βῆμα ἐξοβόρουντες ἀπὸ τὴν σὺγγον τὸν ἄλλον χωμάτιον, καὶ τὸ μόνον βλέπον πρὸς τὸν δρόμον, ὡς ἀνεκέρυλλον τὴν ἀδύλοκταν, — εἶναι πολλὰ ἐπὶ ἀπὸ τότε — ἡ πρῶτὴ ἐντύπωση; μου ἐπέχεσε τωπῆ.”

Ἦτο μέγα ἀπὸ ἔξλινα δριφτακία, εἰς τὸ βάθος τῆς αὐλῆς, μὲτ' αὐτῆς ἡ ἀλλὰ δὴ τὸ ἐν, τὸ ὅποιο κατέχευε πτωχὴν χθῆρα μὲ νὰ τέκνα τῆς, καὶ τὸ μῶσο-μῶσο τῆς σείρας, ὅπου ἐφοίλευεν ἡ Μπα-Μάρω. Ἐντὸς τοῦ δωμάτιου καὶ πρὸ τῆς θύρας μου, ἦτο μία ἐξοβόρα κλισιατοῦ, μὲ πλουσιώτατον φύλλωμα, ἀποτελοῦσα τὴν μικρὰν αὐλήν μου — ἀνεργὸν οὐκ εἶχε καὶ δρόσου. Ἐκοιμήθη τὴν πρῶτην νύκτα παράθυρον δὲν εἶχε τὸ μικρὸν καλλίον, τῆς δὲ θύρας τὸ τρίτον πρὸς τὰ ἀνω διεσπῆγτα ἀπὸ βαλόν. Ἐξόπνησα μὲ τὴν ἐκτίκωσιν — καθὼς ἐβλέπα καὶ ἕνα χωματιστὴν νὰ στείται θλιβερὰ ἀνεκέρυ ἐκεῖ εἰς μίαν αὐλήν, πέραν τοῦ δρόμου — οὐ εἶχα κοιμηθῆ μέσο στὸν βροῦρον μου, τὸ ὅποιο μὴ εἶχε κίσει, ὅπως προσπαλοῦσα καὶ λείβα πείσαν τοῦ πρῶτατος, ἢ ἐμνηστῆς Μοῖρα.

Τὴν πρῶτην, πρὶν ἐξέλθω, εἶδα τὴν σπιτονοικοκυρὰν νὰ ἀσολῆται νὰ κεραιλῆ ἐκπλατὰ ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην κήμεραν, καὶ μετὰ εἰς τὴν ἴδιαν κατοικίαν τῆς. Ἐ...

3

ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

* Η ΑΣΠΡΟΦΟΥΣΤΑΝΟΥΣΑ *

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

Τὸς, ἀφοῦ ἐπὶ δετὴ ἐλεγε σὺν γὰρ, ποτε παιζὼν, ποτε ἀπὸ παιῶνα διὰ μερικῶν συγγενῶν τῆς πρῶτης γυναικῆς μου, χωρὶς νὰ τὸ πιστέω ὁ ἴδιος, ὅτι ἐβλέπε νὰ τὸ πειραματισθῆ κατὰ τὸν Μαρτίου ὁ Σαμπέρας, ἐξοβῆ μίαν βραδιάν τὸ ἀπερίσσο καὶ τὸ ἔσφα. Ἐξοβόρουντες ἐνα κατὰ καὶ ἐστειρανθῆ μὲ τὴν Νταντὴ τὴν Χιούζανον. Πρῶτα μὲν, ἂν ἐνεργῶσθ' μίαν, ἐφορτῆ διὰ γυναικῆς, τὴν σὺγγον τὴν καὶ τὴν γυνὴ Χιούζανον, τὴν μητέρα τῆς.

Πλὴν, δὲν ἤξευρε πὺς, ἡ παλαιὰ γυναικῆ καὶ ἡ ἀνεργῶς αὐτῆς ἦσαν νὰ ἐνθυμηθῶ, γυνὴ εἰς τὰ ἄλλα παλαιὰ ἡμέραν, ὅπου ἔην ἰδί εἰς τὴν ζῶην μου — ὅπου νὰ ἀνομιεῖ ὁ λαὸς, πρῶτα μὲν εἶνε δὲ τὸ ἀπολύτρωτον ἐν τὴν νεοκρατορίαν καὶ τὸν μῶσον ἐπιδεικνύοντες ἀνεργῶς καὶ κηρύττειν: πρῶτα μὲν καὶ ἐξοβῶς παρασημαστικῶν τοῦ προῖοντος νεοκροῦ ἐφορτοῦ τῆς κοινοῦς μῆς—ἀφοῦ καὶ ἡ Ἀθηναϊκὰ ἐφημερίδες κατὰ πρῶτην ὄρασην προσεφῆρον ὡς «θῆρος» εἰς τοὺς συνδωμάτας τὸν.

Ἀλλ' ἰδὲ, ἀνεμῆσα εἰς τὰ τῶσα ἐλαττωματικὰ ὄρασην, ὅσα ἔην ἰδί εἰς τὴν ζῶην μου, εἶδα ἰσοῦς, ἐν τὸ ὅποιο, ἐνθ' ἡμέρῃ τινὶ: ἐστειρανθῆ καὶ, ἐξοβῶρα ὅταν ὁ λεπτοδαιτῆς σὺνταξτε μὲ τὸν φοροδαιτῆρα, τὸν σὺντηρατῆρα, τὸν παροῦσα καὶ σὺντηρατῆραν ὄμοιο καλλίμα, ὥστε, ἐνθ' ἡμέρῃ τινὶ ἐπὶ λεπτῶν ἀσπὴν ἦτο 4, 7, ὅσο καὶ δεκά λεπτὰ, ἐξοβῶρα μετὰ πέντε λεπτὰ, εἰδειναι τρεῖς καὶ τέταρτον. Μετὰ ἄλλα πέντε λεπτὰ πρῶτος καὶ εἶσαι καὶ οὐκ ἀπέχεσθ' αἰ δύο βελόνια ἐξοβόρουντες νὰ σὺνταξτε τὸν διαρκῶς. Τὸ ἀσθενεστάτον παρρησίαν τὸ ἠρωτικῶτα καὶ τὸ ἰθαυτοῦτα καὶ ταῦτα μὴ ἐπῆται μίαν διδακτικὸν ὄρασην.

διὰ τῆς ἀνομιεῆς ὑποβολῆς, νὰ θάλλων τὴν ἐλλάδα περὶ ἀποκτῆσεως τέκνου. Ἐνομιεῖται ὅτι ἡ Νταντὴ τὴν ἰδέαν αὐτὴν εἶχεν ὑποκαρδιον μέσο τῆς, ἀλλ' ἐφορτοῦσε καλῶς νὰ τὴν ἐξοβόρουντες εἶχεν ἀμειβῶν τινὰ ἐγγονα περὶ τοῦ γελούτου.

Εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἀκρογιάλης—ὁ Σαμπέρας εἶχε ἰκανοὺς παλαιὸς φίλους καὶ γυναικῶν, ἀσπὴν καὶ μακροῦν τινος συγγενῆ. Θὰ ἐφίσησε πὺς νὰ περῶ τὴν ὄραν τὸν μὲ τὰς σπινναστροφῆς, διὰ τὴν ἔξοβῶς κοινωτικῆς.

Ἡ γυνὴ Χιούζανον, αἶμα εἰσέβηθ' εἰς τὰς παλαιὰς συγγενῆς τοῦ χωρῆ τοῦ οἰκογενεῖας, ἤγινε καὶ ἀνεκέρυ τὰς ἰδίαν κοινωτικὴν ἔσταν καὶ τὴν ἀκαθάρτην τῆς εἰς ὅλο τὸ κράτος τῆς Σ.— ἰδιώματα τὸν τόπον τῆς γεννησεῖς τῆς. Εἶνα ἐξοβῶς μολογέται τὸ τραφερότερον ἐξ ὅλων τῶν αἰσθηματικῶν τῆς:

— Μοναχικὴ καὶ Μαργαρίτ!... ὅσο Μοναχικὴ καὶ Μαργαρίτ νὰ εἶχ' στὸ στόμα τοῦ ὁ Γιαννῆς (ὁ γαμβρὸς τῆς). Ἀφοῦ δὲν ὑποφέρεται. Πρῶτα χωρὶς ἄλλα, πρῶτα νὰ ζῆμὴ παιδί τὸ Νταντὸ μου!

Αἱ γυναικῆς εἰς τὰς ὁποίας διηγετο καὶ ἀνεκέρυ ἐκώχασαν. Ἡ γυνὴ δὲν ἠνέοι τὸ διατῆ!

Εἰς τὸ ὑποτελειῶν τοῦ ὁ Σαμπέρας, οὐτε ἐπιτηροῦσαν μεγάλην εἶχε νὰ διεξάγῃ:

Τὴν συνομιλεῖ εἰς περρησίαν, ἀπὸ τὴν ἀκρογιάλην...

Ἄν ἦτο μικρὸς ἀνθρώπος, εἰς τὸν τόπον τοῦ ὁ γέφυ-Σαμπέρας, Ἐκατακτῆς ἐγγραμμιτῆς, ἐλευθεριῶν, φροντιστῆς, ἀνομιεῖστος, ὁλοῦν τι καὶ ἰσχυρῶν εἰς τὰ θεοσοφικῶν, ἔπρησε ἀρρητοκόπος τῆς χωματιστῆρας τὸν ἰδέαν εἰς τὴν κατοικίαν τὸν. Ἐπὶ ὄθωνος, εἶχε ἐπιλεχθῆ διὰ βουλοῦσθ' εἶτα, ἐπὶ τῆς ἐνεστώσης βουλοῦσθ' ὅταν ἐγῆρας καὶ οἰκονομικῶς ἐξέλεσον, ἐδέχθη δημοσίαν ἔσταν. Ἀποφῆσθ' ἐπιτοῦς κατ' ἄσπας, εἶτα ἔφορς, ὅσοτον σπινναστροφῆς καὶ τελευτῶν ἐπαικτοῦσθ'. Αἱ κατιοῦσα βουλοῦσθ' δεικνύοντες τὴν πρῶτατον ἐκτίκωσιν τὸν ὄρασην καὶ τὸν χωματιστῆρον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς πρῶτης βουλοῦσθ' μὲτ' αὐτῆς σπινναστροφῆς.

Ἐἶχε χηρῆσθ' ἀπὸ τὸν πρῶτον γῆμον, μίνας μὲ δύο δωμάτια μίαν καὶ θυγατέρα. Ἐβλέπε ἔξοβῶς τὴν γυναικῆ τὸν καὶ τὴν ἐπιδεικνύοντες ἀνεργῶς. Ἀλλ' εἰς τῆς δωμάτιας καὶ ἠρωτικῶς ταμῆσθ'. Ἐλεγε καὶ ἂν ἐνεργῶσθ' ἐν τῶσα, κατὰ τὸ ἔξω ἔσταν εἰς τὸν κατὰ καὶ ἀνεκέρυ ἐπαι τῶσα.

321 Η Κυριακή του «Ελευθέρου Βήματος», 8. 5. 1927. Φωτ. Δημητρακόπουλος, ἀδημοσίευτη

322 Η Κυριακή του «Ελευθέρου Βήματος» 12. 12. 1926. 322-324: Φωτ. Δημητρακόπουλος (Φύλλα ἐσοκρηπιασμένα, πίν. 52-54)

Μουσική

† ΛΑΟΣ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΟΥ ΓΕΡΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

Μια ζωή πνήγνα χρόνια! Είχαν συζήση όμως, ως τόσον η γηρά δεν ήτο ακόμα 65 ετών την είχε πάρει πολύ μικρήν, τόν καιρόν εκείνον, ο γέρος. Αιτός τώρα ήτο άνω των 85. Και η γηρά του ε' ανέβαζε μέχρις 90. Κι' ο γαμβρός, ο σύζυγος της έγγονής, χωρίς να ζευρη, έβραβιόν ότι ο γέρος θα είχε φθάση τα εκατόν!

Η γηρά είχε δύο σπητια--έντος βαθείας αύλης, κάτω από του Ψωρή εις ένα δρόμον. Αιτή ήτο ο μόνος κήριος και διαχειριστής. Ο γέρος, εις τα τελευταία του, κάποτε έξήρχετο τά Σάββατα, κι' ε' διακόνευε. Οί άνήψιαδες της έλεγαν νά τόν μαλώση, να μίν τόν κάμνη. Η γηρά έλεγεν ότι δέν τ' έξουρει. Δεκάρες απανίας του έδιδε.

Η μοναχοκόρη της είχε χηρέση σαραντάρα. Είχε δύο παιδιά. Η μικρή έμεγάλωσε πολύ γρήγορα. Ο υιός έβρήκε κόρη, όπως όλοι.

Ο Νιόνιος, μ' ένα όφρολογι χηρσο, και με μίαν προενιά παραφορμασμένη, είχε κάμη την γηρά νά πιστεύση ότι είχε λεφτά! Έγινε δεκτός ως γαμβρός! Έσπεφανόθη και όφρολόγν δέν είχε.

Έπερασαν οχθδόν πέντε χρόνια κι' ή

Η γηρά ήγυράνει κλησίον του άδελφού.

Γεωργούα απέκτησε τρία παιδιά. Έξηκολούθη νά δουλέη ως μούστρα, όπως και πρίν έσπανδρευή.

Η γηρά είχε δώσει προίκα τόν έξω σπητι, τόν πρός τόν δρόμον. Τό έσω εις τόν βάθος της αύλης τόν εκράτησεν αυτή! Ηύλίζοντο όμοι, και ή φαγοίρα δέν έλειπε μεταξύ του γαμβρού και της μάμης.

Η γηρά εκράτει έν ισχύειον δημάτιον αίτου και είχαν άλλα 4 ή 5 ένοικιασμένα. Όλον τόν φθινόπωρον, και μέχρι μέσου του χειμώνας, ο γέρος ήτο μεταξύ ζωής και τάφου. Έγύριζεν, έσπεναν, ήγωνία.

έκβίαση παρ' αυτής λεπτά! Έκπορσκι' λους όλην την ήμέρα κι' έξενοκάτιαν την νύκτα. Η μητέρα του άνέτρεφε τ' παιδιά της κόρης της, μη ε'δικαιούσ' από την εργασίαν, και δέν κατήχετο σ' χνά να ιδή τούς γονείς της.

Ο Νιόνιος έφθανε κάπου κατά τα μεσάνυχτα. Έως τότε συνήθος είχε παρέε με φίλους. Έλλησιάζεν εις την θύραν του Ισογείου, όπου έβλεπε φώς εις τόν φρεγγίτην της αύλης.

— Καλησπέρα. Τι κάνετε; Έβλεπε τόν γέρο κλιόμενον κάτω από τόν χρεββάτι, νά παραδέρνη με άτάκτους χειρονομίες και νά ψιθυρίζη άσυνάρτητα:

— Έ γηρά, τί τόν φυλάς; δέν τόν πιάς στό νοσοκομείο;

— Ήκούετο ή φωνή του γέρου νά μουρμουρίζη.

— Πουλάκια! πουλάκια! Όλο κελαιδούν... έ, φαράκια, τί με κληνγείτε;

Ο Νιόνιος ήκρούετο προς στιγμήν' ειπαι: — Σ' έμάλωσε ο Μιχάλης κατπό!

Ο γέρος δέν ήκουεν' έξηκολούθει και πάλιν νά γογγύσ'.

— Φαράκια! φαράκια!... Νά είχα λεπτά να ε' αγοράσω!

— Άζαός γιαγιά!... λεφτά σου γυρεύει. Είτα επέφερε:

— Στο νοσοκομείο!... δέν μάς άφήνει, νά ήσυχάσουμε.

Η γιαγιά συνήθος δέν άπήνετα. Άλλ' όταν εκείνος άπήχετο, του έστέλλεν ε' τα νύκτα του πολλές «υπερευλογημένες».

Μίαν έσπέραν οι δύο ίερείς της ενείας, κληθέντες, έπέλεσαν εύχέλαιον έν τού άσπένδου. Έδιάβαζεν ο παπ' Σάφης έδιάβαζεν ο παπ' Παντελής (άν δέν άπτόμα, ούτω συνειδίζεται εις Αθήνας) κα' τρίτος έμυρομαύριζεν ο γέρος, ώστε άπ' τελετέο είδος χάβρας.

Ζαΐματα

† ΛΑΟΣ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΤΟ ΚΟΥΚΟΥΛΩΜΑ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

Τέλος, μετά πολλές πλάνας, και πολλές περιπετειάς και πάθη, ένοικιοκρευθή ο κίος Κοσμάς ο Πορφυράκος εις τόν κόσμον αυτόν. Και ήτο καφός πρόγματι. Από την έσποχην που είχε τόν καφάνειον της νυκτός εις ένα δρόμον κοντά στην καλαάν άγοράν, έως τόν καιρόν όπου έξηκολούθει νά κάμνη τόν όπίατρον ακόμη μετά χρόνους πολλούς εις τούς πελάτας του, ο μύστας του έξηκολούθει ακόμη νά εινε βαθύς κασταύον χρώματος. Είχε γυρίσει όλες τας συνοικίας της πόλεως, μεταφέρων τόν στραταρχίον του--τό ίατρειόν του και τόν ναργάλε του--άκολουθούμενος πάντοτε από την πολυαριθμην παρέοιν του--από μπακάλλικο εις μπακάλλικο, και από ταβέρναν εις ταβέρναν.

Ο μικρός, κομψός ναργάλης, του, δούσθενος όσοι, έμαράθη, έόλνε και άπίθανεν άστεφανότη.

Ο Κοσμάς, δσθερον άπ' άλλον καιρόν, έσπεφανόθη. Ήγον άποκρηή, έποχη κατάλληλος διά γάμους και χαρές! Την έσπέραν έκείνην με συναντά ο Πολυζωγάκης και μού λέγει:

— Έξερεις τίποτε, κίος Χαράλαμπε; Ο Κοσμάς σπεφανώνεται αύριο τόν δειλινό. Μού ελεγε να σέ καλέσω. Θάρθης;

— Άλήθεια; Και ποιάν παίρνεις;

— Την δεινά.

Περιεφραζεν έν πρόσσωπον μέσης ήλικίας, χήραν, οίκοκυράν, ιδιοκτήτριαν οίκιας.

— Μπαράβ!... Κι' ο Άριστογέτιον τί έγινε;

— Του έψησε τόν ψάρι στα χελλή, τόν διαολόπαδα. Έβήγχε πάρα πολύ σκυλίσιον σόι παιδί. Τώρα έπηγε κι' αυτός και τόν εκλείσει σ' όρφανοτροφείο.

Είχε γυρίσει όλας τας συνοικίας της πόλεως, μεταφέρων τόν στραταρχίον του, τόν ίατρειόν του και τόν ναργάλε του.

Την άλλην έσπέραν εύρισκό πάλιν εις τόν ίδιον μέρος τόν Πολυζωγάκην. Έκράτει δύο ντόμινα τυλεγμένα εις τόν βραχιόνα, και είστηχετο εις τόν μπακάλλικο της γωνίας.

— Έλα νά με ιδής, μού λέγει, που θα μασκαρευθώ. Θα πάμε στόν Κοσμά νά ιδούμε κι' εμείς τί θα πηνοικωκομεί, άπόψε. Ο γάμος έγινε. Δέν ήρθες.

— Δέν παρόρα. Του λέγε τις εύχες μου.

Έσάθην επί μίαν στιγμήν βλέπων τόν Πολυζωγάκην, ένθ' έφώριε τόν παρδαλόν ένδραμό του. Αιδάλλον ένδραμό του Αιδάλλον και τόν μερόν Άριστογέτιον τον έβλε.

— Μά δέν μού είπες, ότι εινε σ' Όορφανοτροφείο; Είπα εις τόν Πολυζωγάκην.

— Έξουπέτευσος, τόν διαολόπαδα, και μάς ήθε σ'ό γάμο. Έστύγε να μη κι' αυτός αποκάτω απ' τή σπεφάνη, φαντάσου, μαζύ με ε' άνδρόγυνο... Τώρα πλέον όλοι του ε'γονται: «Με γιά και την καινούργια μάννα!» Εύχ'σου τον.

— Νά του ε'ρη!

† ΛΑ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΕΝΗ ΠΡΩΤΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΤΑΛΕΝΤΟ
Η ΡΕΝΑ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Τη Μεγάλη Παρασκευή του 1928 ο Octave Merlier επισκέπτεται για πρώτη φορά τη Σκιάθο. Έκτοτε και για επτά συνεχείς χρονιές ως το 1934 περνάει τα καλοκαίρια του στο νησί. Εκεί γνώρισε τις τρεις από τις τέσσερις αδελφές του Παπαδιαμάντη, την Ουρανία Αλεξάνδρου (τη μόνη που παντρεύτηκε), τη Σοφούλα (†1930) και την Κυρατσούλα, την οποία και βοηθάει στα τελευταία χρόνια της ζωής της (†1936). Η Κυρατσούλα του εμπιστεύτηκε τα αυτόγραφα της αλληλογραφίας του Παπαδιαμάντη που εξέδωσε ο Merlier το 1934. Όλα αυτά τα χρόνια φωτογραφίζει τοπία και πρόσωπα στη Σκιάθο, βλ. το βιβλίο *Παπαδιαμάντης και Σκιάθος. Φωτογραφίες από το αρχείο Merlier*, εισαγωγή-επιμέλεια Φ. Α. Δημητρακόπουλος, Αθήνα 1991.

Ο Merlier ενήργησε ώστε το διά θαλάσσης ταξίδι των γάλλων διανοουμένων, μελών της Association Guillaume Budé, στα 1933 να περάσει κι από τη Σκιάθο, στις 18 Σεπτεμβρίου, προς τιμήν του Παπαδιαμάντη.

Δημοσιεύονται:

Ἡ Φόνισσα, κι άλλα διηγήματα. – Μὲ κριτική βιογραφία Ι. Ζερβού, Ἐκδ. οἶκος «Ἐλευθερουδάκης», ἐν Ἀθήναις 1930, σχ. 160, σ. 256 [Περιέχει: Ἡ Φόνισσα – Ὀνειρο στὸ κῦμα – Ἡ Φαρμακολύτριά – Ὑπὸ τὴν βασιλικὴν δρῶν].

Χρῆστος Μηλιόνης, κι άλλα διηγήματα. – Μὲ κριτικὸ σημείωμα Γρ. Ξενοπούλου, Ἐκδ. οἶκος «Ἐλευθερουδάκης», ἐν Ἀθήναις 1930, σχ. 160, σ. 174 [Περιέχει: Χρῆστος Μηλιόνης – Ἡ Συντέκνισσα – Τὰ Κρούσματα].

Τὰ Παιδικά. – Ἐκλογή καὶ διασκευὴ Γεωργίας Ταρσούλη. – *Εἰκονογράφηση Χαρίκλειας Ἀλεξανδρίδου* – Στεφανοπούλου. Ἐκδ. οἶκος «Ἐλευθερουδάκης», ἐν Ἀθήναις [1932], σχ. 40, σ. 164 [Περιέχει: Ἡ Σταχομαζώχτρα – Τὰ Δαιμόνια στὸ ρέμα – Τῆς Κοκκίνας τὸ σπίτι – Ἡ Μαυρομαντηλοῦ – Παιδικὴ Πασχαλιὰ – Τὸ Ἐνιαύσιον θῦμα – Φτωχὸς Ἅγιος – Τ' Ἀγνάντεμα – Τὰ Κρούσματα – Ἡ Γλυκοφιλοῦσα – «Ἰπηρέτρα»].

Με ἕξι ἄρθρα του δημοσιευμένα σε διάφορα τεύχη των *Ἑλληνικῶν Γραμμάτων* το 1929 ο Κωστής Μπαστιάς ξεδιπλώνει τον θαυμασμό του για το ἔργο του Παπαδιαμάντη. Στις 25 Οκτωβρίου 1929 πεθαίνει στη Σκιάθο ο Αλ. Μωραϊτίδης (μοναχὸς Ἀνδρόνικος).

Η εφ. του Πειραιά *Σκιάθος*, 2 Μαΐου 1931, δημοσιεύει το σημείωμα του Παπαδιαμάντη «Τὸ Μοσχάτον τῆς Σκιάθου», προερχόμενο ἀπὸ αυτόγραφο που βρισκόταν στα χέρια του οينوπώλη της Σκιάθου Θωμά Σαραφιανού.

Το 1934 δημοσιεύονται τρία σημαντικά για τις παπαδιαμαντικές σπουδές βιβλία: *Α. Παπαδιαμάντη Γράμματα*. Με πρόλογο και σημειώσεις Octave Merlier, ἐν Ἀθήναις 1934. Εἰδὼ πρωτοδημοσιεύεται το κολοβὸ διήγημα «Στὸ Μέγα-Γιαλὸ» και το Αὐτοβιβλιογραφικὸ σημείωμα του Παπαδιαμάντη. – Γ. Κ. Κασιμπάλη, *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Πρῶτες κρίσεις καὶ πληροφορίες. Βιβλιογραφία*, Ἀθήνα 1934 (και Συμπλήρωμα 1938). – *Skiathos, île grecque. Nouvelles par A. Papadiamandis, traduites du grec et prefacées par Octave Merlier. Société d' édition «Les Belles Lettres», Paris 1934.*

Ἰθάκη, 20 Μαρτίου 1930

Δουκινίδις

Ἐπιμόρφος Γαύρος μαθητὴν ὁ ὄνομα
 ἔχον ἐν τῇ Κιουσσὸν καὶ τῶν ἱερῶν
 μου ἰσὺν ἀράματα καὶ ἰσοῖα ἰσοῖα ἰσοῖα
 κίων μου, οὐκ ὅταν μου ἰσὺγατε τὸ ἀμφι-
 ζήτων καὶ ἰσὺγισα καὶ ἰσοῖα τῶν ἀδελφῶν
 σου ἐν τοῖς ἰσοῖοις Γαύρος Ἰθάκη ἀπὸ
 δεξ. 900 δὲν τῶν ἰσὺγα καὶ χροῖματα
 ἰσοῖα ἀπὸ δεξ. 200. Ἐνὶ μαυρο-
 ἰσοῖα ἀπὸ δὲ ἰσοῖα καὶ τῶν ἰσοῖα
 δὲ ἐν ἰσοῖα καὶ τῶν ἰσοῖα μου χροῖμα σου
 τὸ ὄνομα βιβλίον οὐκ ἰσοῖα ἰσοῖα
 καὶ χροῖματα. ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν σου
 ἰσοῖα ἰσοῖα ἰσοῖα ἐν ἰσοῖα μου ἰσοῖα
 ἰσοῖα ἰσοῖα ἐν τῶν ἰσοῖα αὐτῶν καὶ
 ἰσοῖα ἰσοῖα καὶ τῶν ἰσοῖα, καὶ ἰσοῖα
 καὶ τῶν ἰσοῖα ἐν τῶν ἰσοῖα.
 καὶ ἰσοῖα ἰσοῖα ἰσοῖα ἰσοῖα καὶ
 ἰσοῖα ἰσοῖα καὶ τῶν ἰσοῖα μου
 καὶ τῶν ἰσοῖα καὶ τῶν ἰσοῖα

325

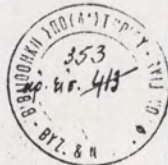
Αρχεῖο Merlier. Επιστολὴ ἀπὸ 20. 3. 1930 Γ. Βλαχογιάννη
 πρὸς τις ἀδελφές Παπαδιαμάντη.
 Φωτ. Δημητρακόπουλος (Φύλλα ἐσκορπισμένα, πίν. 35)

327

328

Γ. Κ. ΚΑΤΣΙΜΠΑΛΗ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
 ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

318

ΠΡΩΤΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΘΗΝΑ
 ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ "ΕΣΤΙΑ",
 1934

326

Αρχεῖο Merlier. Ο Μωραϊτίδης μονα-
 χός. Ο τάφος του Μωραϊτίδη.
 Σκιαθός 1932. (Παπαδιαμάντης και
 Σκιαθός, φωτ. 25-28)

«Αριθ. 57

Ἐν Σκιάθῳ σήμερον τὴν εἰκοστὴν πέμπτην (25) τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1929 τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ἐνάτου ἔτους ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 2.30 μ.μ. καὶ ἐν τῷ Ληξιαρχικῷ καταστήματι κειμένῳ ἐν τῇ ἐνορίᾳ Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Φιλοκλέους Γ. Γεωργιάδου, ληξιάρχου τῆς πόλεως Σκιάθου, τῆς ἐπαρχίας Σκοπέλου, ἐνεφανίσθη ὁ Σταμάτιος Ἴω. Βιδελινῆς ἐτῶν 30 ἐπαγγέλματος ἰατρὸς κάτοικος Κοινότητος Σκιάθου, Ἕλλην ὑπήκοος, καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἐν τῇ ἐνορίᾳ Τριῶν Ἱεραρχῶν τὴν εἰκοστὴν πέμπτην τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 12 μεσηβρία τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ἐνάτου ἔτους ἀπεβίωσεν ὁ μοναχὸς Ἀνδρόνικος (Ἀλέξανδρος) Δ. Μωραΐτιδης, κάτοικος Κοινότητος Σκιάθου γεννηθεὶς ἐν Σκιάθῳ ἐτῶν 79 ἐπαγγέλματος καθηγητῆς συνταξιούχος καὶ θρησκευάτος Χρ. Ὀρθόδοξος, υἱὸς Δημητρίου Μωραΐτιδου κατοικοῦ ποτὲ Σκιάθου καὶ Συνιώρας συζύγου τοῦ Δ. Μωραΐτιδου τὸ γένος Ἀλ. Παπαλεξάνδρου. Ὁ θάνατος κατὰ τὴν πιστοποίησιν τοῦ ἰατροῦ Σταματίου Βιδελινῆ ἐπῆλθεν ἐκ γερωντικοῦ μαρασμοῦ.

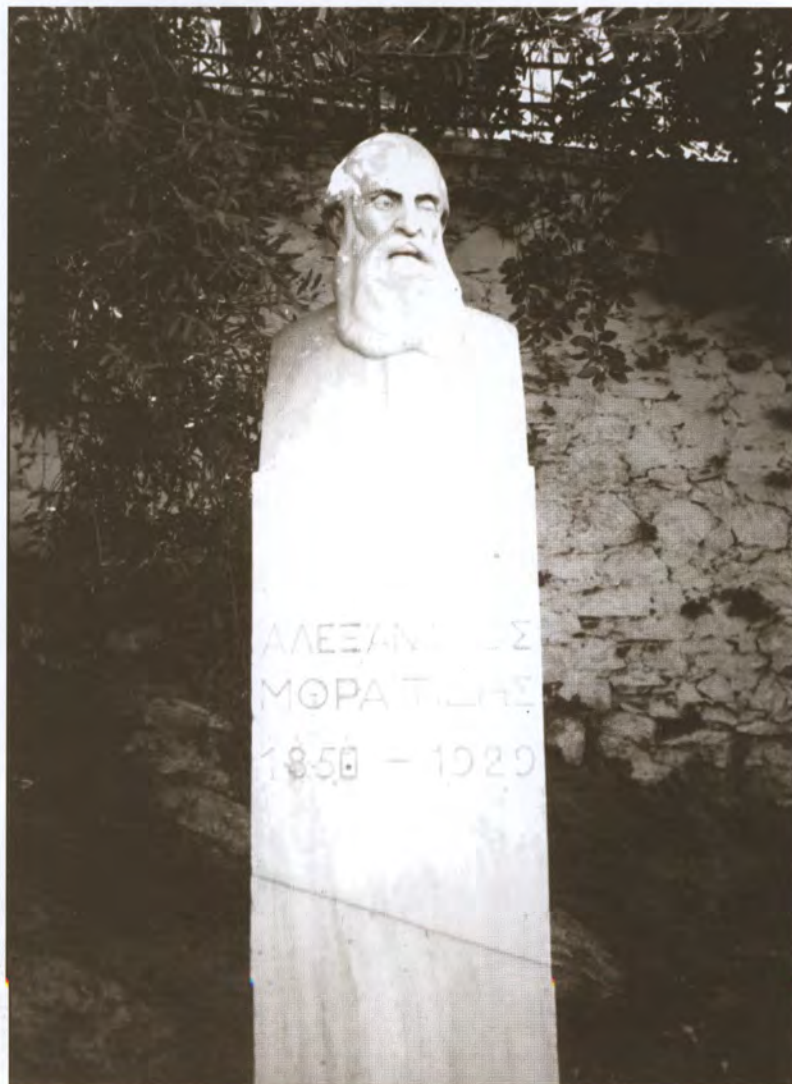
Ἐφ' ᾧ συνετάγη ἡ παροῦσα, ἥτις ἀναγνωσθεῖσα καὶ βεβαιωθείσα παρὰ τοῦ δηλοῦντος Σταματίου Βιδελινῆ ὑπεγράφη παρ' αὐτοῦ καὶ παρ' ἐμοῦ ὡς ἔπεται:

Ὁ δηλώσας
Σ. Ι. Βιδελινῆς

Ὁ ληξίαρχος
Φ. Γεωργιάδης».

Φραγκούλας, Σκιαθίτικα Β', σ. 104

202

329

Ἡ προτομὴ τοῦ Μωραΐτιδῆ στη Σκιάθο. Φωτ. Δημητρακόπουλος

Αρχείο Merlier. Το σπίτι του Παπαδιαμάντη, οι αδερφές του Ουρανία (αριστερά) και Κυρατσούλα, το τζάκι.
330-333, 335: Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, φωτ. 18-21, 23

336

Μέρος από τα «εσκορπισμένα φύλλα» του Αρχείου Παπαδιαμάντη στη Σκιάθο. Φωτογραφίες Merlier σε μεγέθυνση.
336-337: Από τα «Φύλλα έσκορπισμένα», πίν2.

204

337

343-344: Αρχείο Merlier. Ο Merlier και η Μέλπω.
Από το βιβλίο του Φ. Α. Δημητρακόπουλου,
Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, αρ. 35, 48

208

Κοντά στον Άγιο Χαράλαμπο 1932.

343

Αη Ταξιάρχης

344

345

345-347: Αρχείο Merlier. Από το βιβλίο του Φ. Α. Δημητρακόπουλου, Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, αρ. 38, 32, 33

Σκιάθος η Λίμνη, 1932.

346

209

347

210

348

349

348-349: Αρχείο Merlier. Από το βιβλίο του Φ. Α. Δημητρακόπουλου, Παπαδιαμάντης και Σκιάθος, αρ. 31, 52

352

353

LISTE DES PASSAGERS

Ve CROISIÈRE de l'Association Guillaume Budé

à bord du N. N. THÉOPHILE GAUTIER
des "Messageries Maritimes"

7-29 SEPTEMBRE 1933

avec le concours des GRANDS VOYAGES LE BOURGEOIS

354

LA MER ET LES ÎLES

Marseille - Ithaque - Zante - Olympie-Santorin - La Crète
Rhodes - Samos - Smyrne et Ephèse - Mytilène - Skiathos
Skyros - Délos - Mykonos - Syra - Athènes - Corinthe
Tyrinthe - Argos - Mycènes - Sparte - Mistra - Marseille

Αρχείο Merlier. Η πρώτη σελίδα του καταλό-
γου ταξιδιωτών της Association Guillaume Budé
354-356: Φύλλα έσοκοπισμένα, πίν. 11-12

VÈME CROISIÈRE DE L'ASSOCIATION GUILLAUME BUDÉ

(95, Boulevard Raspall, Paris)

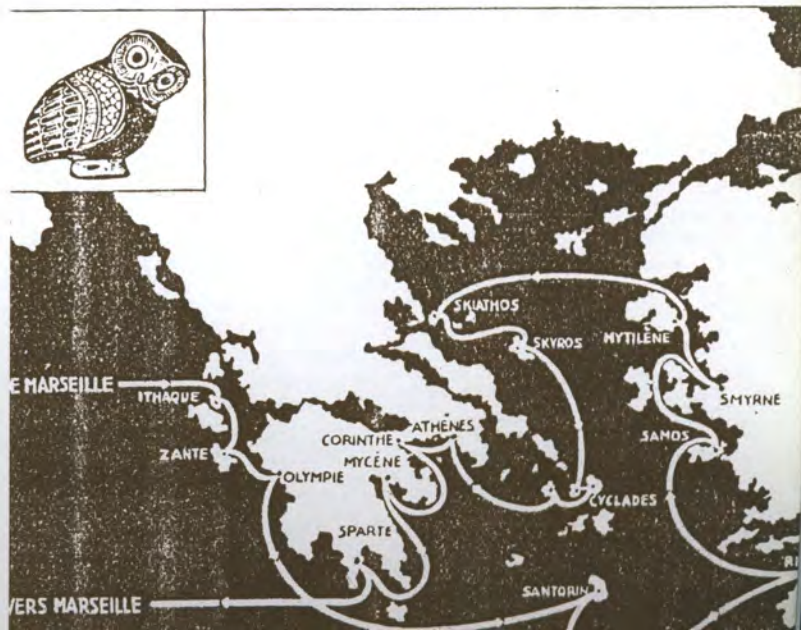
à bord du N. N. THÉOPHILE GAUTIER
des Messageries Maritimes

avec le concours des GRANDS VOYAGES F. LE BOURGEOIS

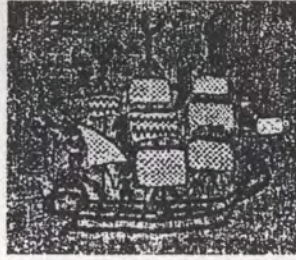
7-29 Septembre 1933

355

Αρχείο Merlier.
Σελίδες του προγράμματος
για την κρουαζιέρα της
Association Guillaume Budé.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ

ΣΚΥΡΟΣ - ΣΚΙΑΘΟΣ - ΣΚΟΠΕΛΟΣ

ΕΚΔΡΟΜΗ 525 - 16-18 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1933

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ Ι. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ 3 - ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 22-408

356

Αρχείο Merlier. Η πρώτη σελίδα του προγράμματος για την εκδρομή του Οδοιπορικού συνδέσμου.

ΣΚΥΡΟΣ ≡ ΣΚΙΑΘΟΣ ≡ ΣΚΟΠΕΛΟΣ

Ἀπομακρυσμένα και δυσκολοπρόσιτα τὰ τρία χωριωμένα νησιά τῶν Βορείων Σποράδων, — ἡ Σκύρος, ἡ Σκιάθος καὶ ἡ Σκόπελος, — μόνονε σὺν μιᾷ σχεδὸν ἀπιαστῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θέλει νὰ τὰ γνωρίσῃ. Ἡ δύσκολη τους συγκοινωνία, γιὰ μιὰ ὀμαδικὴ ἐκδρομὴ, μεγαλώνει τὴν ὀμορφίαν τῶν θηρίων ποὺ εἶναι πλεγμένοι τριγύρω τους, θρύλων γιὰ τὴ γραφικότητα καὶ τῶν τριῶν ἀδελφῶν, γιὰ τὴ μαγευτικὴ πρσιανάδα τῆς Σκιάθου, γιὰ τὴν ἐπέροχη ἀπλότητα καὶ τὴ σοφὴ ἁρμονία τῆς λαϊκῆς τέχνης τῶν σπιτιῶν τῆς Σκίρου, γιὰ τὴν ὀργανιστικὴ βλιότητα τῆς Σκοπέλου, γιὰ τὰ κρηφὰ τ' ἀρογούμια καὶ τὶς ταπεινὲς ἐκκλησιᾶς ποὺ τὶς τραγοῦθησαν ὁ Παπαδιαμάντης κα' ὁ Μωραϊτίδης, γιὰ τὸν ἥσυχό τάφο ποὺ μέσα του ἤρθε γιὰ νὰ παραδοθῇ στὴν αἰωνιότητα, ἀκούγοντας κοντὰ του τὸν αἰώνιο ῥόθλο τοῦ κύματος καὶ τὰ βελάματα τῶν ποδάτων, ὁ Ἑγγλέζος ποιητῆς Μπρούκ, ποὺ τὸ χαλκινὸν ἀγάλματόν ἠφώνηται στὴν πλατεία τῆς Σκίρου. Ἡ σύμπτωση τῆς ἐκδρομῆς τῶν ἐταίρων τῆς Association Budé στὴ Σκιάθο καὶ στὴ Σκίρο, δὲν δίνει μόνον μιὰ ἐπιχειρηστικότητα καὶ

στὸ Ἑλληνικὸ αὐτὸ προσκήνιο, ἀλλὰ καὶ κάνει ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη του. Στὴν ἐκδρομὴ τῶν Γάλλων διανοουμένων, — ποὺ μετέφρασαν στὴ γλῶσσα τους τὸ κριώτερο μέρος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀλ. Παπαδιαμάντη, τοῦ ἰδιότυπου αὐτοῦ νεοἕλληνα συγγραφέα, ποὺ τὸ ἔργο του πλημυρίζει ἀπὸ τὴν ποὺ φωτεινὴ ἀγάπη στὴ φύση καὶ στοὺς ἀπλόκους καὶ καλοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦνε μέσα σ' αὐτὴ, καὶ ποὺ μετὰ τὴ συγκινητικὴ τὴν ἀπλότητα περιγράφει τὴ μορφή τους ζῶσι καὶ ἀναλύει τὰ συναισθήματα καὶ τὶς σκέψεις τους, — στὴν ἐκδρομὴν αὐτὴ τῶν Γάλλων διανοουμένων ποὺ γίνεται σὺν προσκήνιο στὸν τόπο ποὺ ἔζησε καὶ ποὺ πέθανε ὁ μουτικὸπαθος ποιητῆς, ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία κα' ἡ Ἑλληνικὴ διανοήση δὲν πρέπει νὰ μὴν ἀντιπροσωπευθοῦν. Ὁ «Ὀδοιπορικὸς Σύνδεσμος» τὸ θεώρησε ὑποχρέωσή του νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐκδρομὴ. Ὑποχρέωσή γιὰ νὰ μὴ λείψουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὸ φέρον τῆς τιμῆς πρὸς τὸν συγγραφέα ποὺ ἐλάτρευε καὶ τραγοῦθησε τὸ Ἑλληνικὸ φῶς καὶ τὴν ἑλληνικὴν ὀμορφίαν καὶ ποὺ τίμησε μετὰ τὸ ἔργο του τὴν πατρίδα του. Οἱ καλοὶ συμπαιδαίτες τοῦ Παπαδιαμάντη ἐτοιμαζόνται

νὰ δεῖξουν στοὺς ξένους τους ὅλες τὶς ὀμορφίες τῶν παλιῶν τους ἐθίμων. Κοπέλλες μετὰ τοπικὰ τους καστούμια θὰ δεῖξουν τὴ χάρι τους στὸ τραγοῦδι καὶ τὴν χαρὰ ἑνὸς νησιώτικου γάμου. Κ'

ἀπὸ κεῖ στὴ λευκὴ ὀπτασία τῆς Σκίρου. Τῆς Σκίρου ποὺ τὴν θέλει ἡ παράδοση τὸν τόπο ποὺ εἶχε κρύψει ἡ Θέτιδα τὸν ἀτρόμητο γιου τῆς, τὸν Ἀχιλλέα, ντυμένο γυναίκα γιὰ νὰ μὴν τὸν παύουν στὸν πόλεμο τῆς Τροίας, γιατί ἤξερε πὺς θὰ πέθανε, καὶ τὸν τόπο π' ἀπὸ τὰ βράχια του ἐγκρέμισε τὸ θρυλικὸ βασιλεῖα τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Θησαύ, ὁ βασιλεὺς τοῦ νηιοῦ Λυκομίδης. Ἀλλὰ οἱ θρύλοι παραμερζοῦνε τὴν πραγματικότητα, ποὺ σοὺ τὴν φέρνει μπροστὰ στὰ μάτια σου τὸ θέαμα τῶν πεντακάθαρων σπιτιῶν καὶ τὸ θαῦμα τοῦ ἀπέλιπτου πέλαγου ποὺ τὸ χαίρειται ἀπὸ τὴν ψηλὴν τὴν πλατεία. Καὶ σὺν ἑνα χάσμα τῆς αἰσθησῆς σοὺ προσφέρεται τὸ εἰσωτερικὸ τῶν φιλόξενων σπιτιῶν μετὰ τὰ ξυλογλυτικὰ τους χωρίσματα, μετὰ τὶς πλουμισμένες κασέλες τους, μετὰ τὰ ῥαφία τους τὰ γεμάτα ἀπ' τὰ μπακίρια καὶ τὰ ῥοδίτικα πιῦτα καὶ μ' ὅλο τὸν ἄλλο πλοῦτο τῆς λαϊκῆς νοικοκυροσύνης καὶ τῆς ἀληθινῆς ἀρχοντιάς.

357

Το πρόγραμμα για την εκδρομή του Οδοιπορικού συνδέσμου.

ΟΡΟΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

Αἱ τιμαὶ τῶν εἰσιτηρίων ἀρτίσθησαν ὡς κατωτέρως:
 Θέσις Α'. — Καμπίνα ἐπὶ τοῦ κασιπορώματος (Καμπίνα με δύο κλίνας). Κατὰ θέσαν: διὰ τὰ μέλη Δρχ. 1.200, διὰ τὰ μὴ μέλη 1.250 (Καμπίνα με τρεῖς κλίνας). Κατὰ θέσαν: διὰ τὰ μέλη Δρχ. 1.000, διὰ τὰ μὴ μέλη Δρχ. 1.150.
 Α' Θέσις. Μεσαίον διαμέρισμα (με δύο κλίνας). Κατὰ θέσαν: διὰ τὰ μέλη Δρχ. 1.000, διὰ τὰ μὴ μέλη Δρχ. 1.150.
 Α' Θέσις. Κάτω διαμέρισμα (με δύο κλίνας). Κατὰ θέσαν: διὰ τὰ μέλη Δρχ. 800, διὰ τὰ μὴ μέλη Δρχ. 900.
 (Με 4, 5 καὶ 8 κλίνας). Κατὰ θέσαν: διὰ τὰ μέλη Δρχ. 700, διὰ τὰ μὴ μέλη Δρχ. 800.
 Β' Θέσις. Κατὰ θέσαν: διὰ τὰ μέλη Δρχ. 500, διὰ τὰ μὴ μέλη Δρχ. 650.
 Γ' Θέσις. Διὰ τὰ μέλη Δρχ. 350, διὰ τὰ μὴ μέλη Δρχ. 450.
 Εἰς τὰς ἀνωτέρω τιμὰς περιλαμβάνεται μόνον τὸ Ἀτμοπλοικὸν εἰσιτήριο μεταβάσεως καὶ ἐπιστροφῆς καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀτμοπλοίου ὡς Ξενοδοχείου.
 Τὰ λεμβουρικὰ θὰ εἶναι εἰς βάρος τῶν ἐκδρομῶν.
 Τὰ εἰσιτήρια τῆς Β' θέσεως θὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μελῶν μέχρι τῆς 11 Σεπτεμβρίου, ἐὰν δὲ μετὰ τὴν προθεσμίαν ταῦτην ὑπάρχουν θέσεις, θὰ διατεθοῦν καὶ εἰς μὴ μέλη.
 Ἐπειδὴ ἡ ἐκδρομὴ πρέπει νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀπολύτως καὶ αἱ θέσεις εἶναι σχετικῶς ὀλίγαι, παρακαλοῦνται οἱ ἐπιθυμῶντες νὰ συμμετέσχουν νὰ τὸ δηλώσουν ἐγκαιρῶς πρὸς ἀποφυγὴν παραπόνων.
 Καμπίνα δέξιας δὲν θὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει χωρὶς τὴν προκαταβολὴν τοῦ ἀντιμῶνου, οἷτε θὰ ἐπιστραφῇ ποσὸν προκαταβολῆς ἂν δὲν ὑπάρχει ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ ἀποχωροῦντος.
 Αἱ δηλώσεις γίνονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Συνδέσμου (Παπαρρηγοπούλου 3, Μέγαρον Βλαδών ἀριθ. τηλεφ. 22-408) ἀπὸ τὰς 10—12.30 π. μ. καὶ ἀπὸ τῆς 6.30—9 π. μ. καθ' ἑκάστην.

ΕΚΔΡΟΜΗ Νῆ 525

ΣΚΥΡΟΣ, ΣΚΙΑΘΟΣ, ΣΚΟΠΕΛΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΟΡΟΙ

Σάββατον 16 Σεπτεμβρίου. — Συγκέντρωσις εἰς τὸ ἀτμόπλοιο «Ἀθῆναι» (Ἀκτὴ Τζελέπη) στὰς 6 π. μ.
Κυριακὴ 17 Σεπτεμβρίου. — Ἀφίξις εἰς τὴν Σκίρον τὴν 5.30 π. μ. (Τὸ ἀτμόπλοιο ἀναλόγως τοῦ καιροῦ θὰ προσεγγίσῃ ἢ εἰς τὴν παραλιάν Μαγαζιά, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἡ ἀπόστασις μέχρι τῆς πόλεως Σκίρου εἶναι 10' λεπτά, ἢ εἰς τὸν ὄρμον Λιναριά, ὅπου ὑπάρχουν αὐτοκίνητα καὶ Ἱσπ.) Τὸ μεσημβρινὸν γεῦμα θὰ γῆναι εἰς τὴν Σκίρον.
 Οἱ ἐκδρομῆς θὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ παύσημα διὰ τὴν τέχνην τὸν ἐπίπλονον, τὰ χειροτεχνήματα καὶ Σκηνικὰ αἰτίνα καὶ θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ ἀτμόπλοιο, τὸ ὅποιον θὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν τὸ μεσονύκτιον.
Δευτέρα 18 Σεπτεμβρίου. — Ἀφίξις εἰς τὴν Σκιάθο τὴν 5.30 π. μ. Οἱ ἐκδρομῆς θὰ παρακολουθήσουν τὰς ἐφορὰς ποὺ θὰ γίνον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη ἀπὸ τοὺς ἐταίρους τῆς Association Budé καὶ τοὺς τοπικοὺς χοροὺς καὶ τὰς λοιπὰς ἐφορὰς.
 Ἀναχώρησις ἐκ Σκιάθου τὴν 1 π. μ. καὶ ἀφίξις εἰς Σκόπελον τὴν 2.30 π. μ. Ἐπίσκεψις τῆς νήσου καὶ ἀναχώρησις ἐκεῖθεν τὴν 6 π. μ.
Τρίτη 19 Σεπτεμβρίου. — Ἀφίξις εἰς Πειραιᾶ τὴν 8 π. μ.

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ

ΣΚΥΡΟΣ - ΣΚΙΑΘΟΣ - ΣΚΟΠΕΛΟΣ

ΕΚΔΡΟΜΗ 525 - 16-18 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1933

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΟΔΟΣ Ι. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ 3 - ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 22-408

Ο ΚΥΡ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Τίποτε δὲ θὰ μπορούσε φαντάζομα: γὰ συγκίνηση περισσότερο τὴ νεοελληνικὴ ψυχὴ, τίποτε γὰ πάη κατ' εὐθειαν μέσα της, ὅσο ἡ ἰδέα τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη ἀπὸ τοῦς ξένους διανοοιμένους. Γιατί εἶνε ὁ μόνος ἑορτασμός ποῦ δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἐπιθεβλημένο καὶ τὸ βεβιασμένο, ἀπὸ καμμιά ἐπίσημη ἢ ἀπὸ κανενὸς πλοῦσιου χάσμιέρη καὶ φαντασιοκόπου προπαγάνδα. Ποῦ γὰ τὸ φανταζότουν ποτὲ αὐτὸ ὁ κύρ-Ἀλέξανδρος; "Ὅτι δηλαδὴ θὰ ξεκινοῦσαν τριακόσιοι Γᾶλλοι, ἐκλεκτοὶ ἄνθρωποι τῆς σκέψεως, κι' ἄλλοι τόσοι καὶ περισσότεροι ἄλλοι μας γιὰ νὰ πάνε στὴ νησί του καὶ μπροστὰ στὶς γρηῆς μιαν τηλοῦσες ἀδελφάδες του νὰ γονατίσουν στὸν τάφο του καὶ νὰ τοῦ κάνοῦν μνημόσυγα τὴν ὥρα ποῦ ἀμέτρητες καμπάνες ἀπὸ ὄλα τὰ ἐκκλησιάκια τοῦ νησιοῦ στέλγουν τοῦς μελάγχιλους ἤχους των κι' οἱ μουσικὲς πάλιζον τὸν ἔθνεό μας ὕμνο καὶ τὴ Μασσαλιώτιδα; Θὰ εἶταν ἱκανὸς νὰ μετακίνηθῃ ἀπὸ τὸ μῆμα τοῦ καὶ νὰ πάη νὰ κρυφτῇ σὲ ἄλλου μῆμα γιὰ νὰ μὴ βρεθῇ στὴν ἀνάγκη ν' ἀκούσῃ τοῦς κολακευτικοὺς λόγους ποῦ ἐξεφώνησαν γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὸ ἔργο του, ἀπὸ μετρίφορσῶνη, ὅπως ἐξηφκνίσθη κάποτε ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς Μουσικῆς Ἐταιρείας ὅπου τὸν ὠδηγούσαν οἱ φίλοι του γιὰ νὰ παραστῇ στὴ φιλολογικὴ βραδυὰ ποῦ θάδιναν πρὸς τιμὴ τοῦ ὑπὸ τὴν προστασία τῆς πριγκίπισσας Μαρίας Βοναπάρτη. Εἶταν τόσο ταπεινός, τόσο ἀπλός, τόσο ἀνθρωποσῆκιαμένος ποῦ χρειάζότου ὀλόκληρη μαουῦδρα γιὰ νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ φτάσῃ ὡς τὸ τραπεζάκι τοῦ καφεγείου τῆς Δεξαμενῆς ποῦ καθότου ἢ στυρωμένα σὺ στὴ θος του γέρια σὰν κανένας βυζαντινὸς ἅγιος, μόνος, μελαγχολικὸς καὶ ρεμβώδης. Ἔτσι τὸν κατάφερε κάποτε ὁ ἀγαπητὸς Παῦλος Νιρβάνας καὶ τοῦ ἐπῆρε τὴ μοιναδίκῃ φωτογραφία του ποῦ ἔχομε. Ἄλλιως οἱ νεώτεροι ποῦ δὲν εὐτύχησαν γὰ τὸν γνωρίσουν ἐν ὄσῳ ζῶσε δὲ θὰ εἶχαν καμμιά ἰδέα τῶν χαρακτηρστικῶν του. Αὐτὸ ἄλλως τε ἐπεδίωκε κι' ὁ ἴδιος. Νὰ μὴ μείνῃ στοὺς μεταγενεστέρους παρὰ ἀπὸ τίς ἀρίστες περιγραφὰς ποῦ ἔκανε ἐδῶ κι' ἐκεὶ τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ στὰ διηγήματά του. Ἦθελε καὶ σ' αὐτὸ νὰ μιμηθῇ τοὺς ἀνώνυμους βυζαντινοὺς ἀγιογράφους. Νὰ μὴ ἀφήσῃ ὅχι μόνον τὴ μορφή του, ἀλλὰ ἂν εἶταν ὁ γατὸν καὶ τὸν ὄμά του. Ἔτσι σὲ μιὰ ἱστορία του τοῦς «Χαλασοχώρηδες» μᾶς παρουσιάζει καὶ κάποιον Λέανδρον Παπαδημιόβλην:

Ἡ Βραδυὴ, 21. 9. 1933

215

«Ἦτο, λέει, ξένος, παρεπιδημιῶν πρὸς καιρὸν ἐν τῇ νήσῳ. Ἐκάλειτο Λέανδρος Παπαδημιούλης, καὶ κατήγετο ἐκ τοῦ τόπου. Εἶχε κατέλθει μετὰ πολλὰ ἔτη, νοσταλγὸς ἐξ Ἀθηνῶν ὅπου συνήθως διέτριβεν ἀσχολούμενος εἰς ἔργα οὐχὶ παραδεξιμένης χρησιμότητος. Ἦτο ὕψηλός, ὑπερτριακογούτης, μὲ μαύρην κόμην καὶ γένειον, μελαφὸς, μὲ ἄδρους χαρακτῆρας, πενιχρὸς τὴν περιβολὴν, πτωχαλαζῶν, τρέφων ἀλλοκότους ἰδέας».

Καὶ ὁμοῦς αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς οὐχὶ παραδεξιμένης χρησιμότητος ὕπῃρξαν ἡ ὑπόστασις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅπως ἀρχίζου ἢ εἶνε καὶ τῆς νεωτέρας. Θὰ ἐπιθετο καὶ ὁ ἴδιος ἂν ζῶσε κι' ἔβλεπε τὴν ἐπιβολὴν ποῦ ἐξήσκησε κι' ἐξασκεῖ τὸ ἔργο του, ὅχι μόνον σὲ μᾶς, ἀλλὰ καὶ στὸν ἔξω κόσμον. Τότε βέβαια τὸ περιβάλλον εἶταν ἀσφύχτικὰ στεγνὸ καὶ δὲ θὰ ξεχάσω ποτὲ μου τὴν ἀπρόοπτη ἀπάντησι ποῦ μοῦ ἔδωσε ἕνας συγγενῆς μου ὕπουργός, ὅταν τοῦ εἶπα πῶς πρέπει νὰ εισηγηθῇ στὴν τότε Κυβέρνησι τὴν ὀλικὴ ἐνίσχυσι τοῦ Παπαδιαμάντη ὑπὸ τὸν ὄνομα σὺντάξεως.

—Τί τοὺς θέλομε τοὺς Παπαδιαμάντηδες, μοῦ ἀπήντησε νευριασμένος, ἐν ὄσῳ ἔχομε Αἰσχύλους καὶ Σοφοκλεῖς!

Τὸ δὲ σήμερον οἱ πολιτικοὶ μας σκέπτονται τόσο διαφορετικὰ δὲν ὀφείλεται ἀρὰ γε καὶ στὸν ἀειμνηστο κύρ-Ἀλέξανδρο, ποῦ ἀπέδειξε πρῶτος μὲ τὸ κάλοσάκιτῳ ἔργῳ του, πῶς ἡ Ἑλλάς δὲν εἶνε Μουσεῖο ἀρχαίων ὀνομάτων, ἀλλὰ λαὸς ζωντανός καὶ ἔτοιμος γὰ δὴμιουργήσῃ ἑγὰν καινὸ ὄργιο, δικὸ τοῦ πολιτισμοῦ;

Εις την γραφικήν Σκιάθον

Εκεί όπου έζησε και απέθανεν ο Παπαδιαμάντης

Ο «Οδοιπρικός Σύνδεσμος» είχε μίαν έμπνευσμένην ιδέαν. Καί την έπραγματοποίησε κατά τρόπον διά του οποίου του άξιζον θερμά συγχαρητήρια. Μίαν έκδρομήν την οποίαν είχαν άποφασίσει να πραγ-

μίαν από τας πλέον συγκινητικάς στιγμάς της ζωής των. Καί είχαν μίαν βιβλικήν θρησκευτικήν συγκίνησιν οι όλίγες σχετικώς αύτές στιγμίς που έλας ό κόσμος αύτός εις μίαν υποβλητικήν ποιήτην και υπό

Οι άδελφοί του Παπαδιαμάντη Κερατσούλα και Ούρανία με τον άπιστάμενον μας εις τό μέσον

μισητοποίησιν από πολλού χρόνου εις τά γραφικά νησιά των Σπαράδων την άνάστασιν μέχρι της περσιτικής Κυριακής διά να την συγχρονίση με τας εορτάς της Σκιάθου εις άνάμνησιν του μεγάλου διηγηματογράφου Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Έτσι ύστερα από μίαν εύχάριτον παραμονήν εις την

τάς χαρισίους κωδικουκρούσι-
ας, κατευθύθη πρός τό ταπεινό
σπίτι του Παπαδιαμάντη διά να
χαρησθή τις μαυροφρεμένες μα-
κρομανηλούσας άδελφές του και
διά να ύπογράψη εις τό βι-
βλιον που ήνοιξε ή πρωτοβουλία
του τόσο έκλεκτου έλλητιστου και
θαυμασιου του Παπαδιαμάντη κ.

Οι άπλοϊκοί χωρικοί συνωθούν με κατάνυξιν έξω από τό σπίτι του Παπαδιαμάντη

Σκύρον με τά παλιά ιστορικά σπι-
τια της, και με τας συγκινητικάς
παραδόσεις, έκάτον δέκα Έλληνας
του οδοιπρικού συνδέσμου αντί-
κρούσαν τό ηρώϊ της Δευτέρας -
πρωτής - τά φωτεινά και χαρού-
μενα άκρογιάλια της άπλης και
ταπεινής άλλα και εύγενικής πα-
τρίδος του μεγάλου διηγηματο-
γράφου και απειβόζοντο με συγ-
κνησιν και με παλμό εις τό νησί
με τούς άπλοούς και ταπεινούς άν-
θρώπους που έτραγουδούσαν και έ-
ζωγράφιαν τόσο ζωηρά και με
τόση άκρίβεια ό ποιητής της «Φο-
νισσας». Καί μαζί με τούς Έλλη-
νας, του οδοιπρικού συνδέσμου ή
Σκιάθος ύπεδέχτο τούς τριακοί-
ους πενήκοντο Γάλλους διανοου-
μένους της εταιρείας Μπουντέ που
ήρχοντο και αύτοι άδελφοί μενοι με
τους Έλληνας να άποτελέσουν την
συγκινητικήν συνάδειαν των προ-
κυνητών του τάφου του άειμνήστου
Παπαδιαμάντη. Ένας παλιός χα-
ράς και συγκινήσεως μαζί έδοντες
ώρες δλόκληρες την γελαστή και
άλοφωτη άτιμόφραση του μικρού
γραφινου νησιού. Δέν ήταν άπλη
έπισκεψις. Ήταν μια άληθινή μου-
σταγωγία του πνύματος και της
διανοήσεως προς έκείνον που ύπάρ-
ξεν ενως από τούς πλέον εκλεκτους
έκπροσώπους της συγχρόνου έλλη-
νικής διανοήσεως. Ή Σκιάθος θα
ένθυμείται με συγκίνησι τας όλίγας
ώρας της μουσταγωγίας αυτής.
Άλλά και οι προσκυνητάι που έ-
ξέκλινον άλλοι από τας Άθήνας
και άλλοι που έταξείδωσαν από
χώρες μακρινές θα ένθυμούνται

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΣΚΙΑΘΟΥ.

Αριθ 919

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α

ΤΕΤΑΡΤΗΣ 18ης ΕΣΠΕΡΙΜΒΡΙΟΥ 1933.

ΠΡΟΣ ΤΙΝΗΝ ΤΗΣ ΜΗΜΟΣ

ΤΟΥ

Α Α Ρ Ξ Α Ν Δ Ρ Ο Υ Π Α Π Α Δ Ι Α Μ Α Ν Τ Η

- «Αρ 7 π.μ. Μετάβασις του Προέδρου της Κοινότητος και έπιτροπής Κοινοτικών Συμβούλων προς επίσκεψιν των άφικνουμένων Γάλλων περιηγητών εις τό άτεμόκλειον.-
- «Αρ 7 39 π.μ. Μετάβασις της αθήνης έπιτροπής εις τό άτεμόκλειον τό φέρον τά μέλη του Όδοιπρικού Συνδέσμου Άθηνών.-
- «Αρ 7 43 π.μ. 9.39 π.μ. Αφιέλιξις των ζώνων έπιτεκτιών και των μελών του Όδοιπρικού Όμίλου Άθηνών.
- «Αρ 7 10 π.μ. Έκπομπή εις την άκορόθραν του Αρχηγού και του Κιευταλάου της Ηέρας Υποβρυχίων.-
- «Αρ 7 10.15 Μετάβασις εις τό μνημείον του Α. Παπαδιαμάντη και τήγεις αυτού.-
- «Αρ 7 11.45 Αδειοσίς των ζώνων έπιτεκτιών και άμεινυτικών εις τό Αμεινυτικόν Κουλάειον από της νησίως «Μαυροίσι».

Ίν αρχήσιν τη 18η Σεπτεμβρίου 1933

Πρόεδρος της Κοινότητος Κωνσταντίνος ΜΟΥΣΙΩΣ.

363-367: Αρχείο Merlier, φωτ. Δημητρακόπουλου, αδημοσίευτες

363

362

M

Quelques amis de l'œuvre de Papadiamandis se sont réunis dernièrement pour rechercher le moyen de sauver la maison du grand écrivain grec à Skiathos. Ils ont décidé de vous adresser cet appel, certains que vous voudrez bien appuyer leur initiative et lui obtenir l'appui de vos amis.

Notre but est d'acheter la maison du nouvelliste grec à Skiathos, d'y faire les réparations nécessaires, de veiller à sa bonne conservation, et d'en faire don à l'Etat hellénique au décès de la sœur de l'écrivain, Kyratsoula Papadiamandis, qui y demeurera sa vie durant.

Cette maison devra rester telle qu'elle est actuellement: construction, aménagement, ameublement; il ne devra y être fait de réparations, en dehors des menues réparations indispensables, qu'avec l'autorisation de notre Comité.

L'argent qui sera recueilli sera employé:

1° à l'achat de la maison (30000) drachmes;

2° à la constitution d'un petit capital (d'au moins

364

218

70000 drachmes) dont les intérêts serviront à payer les réparations à faire à l'avenir, à payer une femme qui soigne Kyratsoula Papadiamandis - actuellement âgée de 75 ans - et, au décès de cette dernière, à payer le gardien de la maison (environ 100 à 150 drachmes par mois).

Enfin, si ces emplois n'absorbent pas les intérêts de la somme recueillie, ou si ces intérêts se trouvent à l'avenir augmentés par de nouveaux dons, le reliquat en sera utilisé à apposer quelques plaques commémoratives à Skiathos et à Athènes, à racheter, s'il y a lieu, et à redresser les principales chapelles décrites dans l'œuvre de Papadiamandis, Sainte-Anastasie la Désorceuse, Saint-Jean le Secret, les chapelles du Castro, qui sont tombées ou menacent de tomber en ruines, etc. etc.

Nous souhaitons que les amis de Papadiamantis deviennent assez nombreux pour que leur concours permette d'envisager plus tard une édition complète et critique de l'œuvre du grand nouvelliste.

Nous espérons, grâce à votre prompt appui, pouvoir réaliser sans tarder la première partie de notre programme, actuellement la plus urgente, et en vous priant de vouloir bien faire autour de vous la propagande nécessaire, nous vous adressons, M _____, l'expression de nos sentiments distingués.

Les membres du Comité organisateur:

Monseigneur Chrysanthé, Archevêque de Trébizonde
Madame P. S. Delta

Le Révérend Oeconomos Georges Rhigas, à Skiathos
M. Octave Merlier, Professeur à l'Institut Supérieur d'Etudes françaises à Athènes.

Les souscriptions peuvent être remises aux membres du Comité ou adressées à M. O. Merlier,
à Athènes, 31 Rue Sina, ou Banque ^{de Chio à} Athènes, ~~et~~
[1676]

à Paris, Banque Flury-Hérard, 372 Rue Saint Honoré,
"Souscription Papadiamandis,"

Bulletin de Souscription

J'ai l'honneur de vous faire parvenir (directement - par mandat - par chèque - à la Banque ^{de Chio à} Athènes - à la Banque Flury-Hérard) le montant de ma souscription à l'œuvre du Comité Papadiamandis, soit

Signature

Date Adresse

Κ

Μερικοὶ φίλοι τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη σινηθροί-
σθησαν τελευταίως ὅπως ἐξεύρουν τὸ μέσον τῆς διατηρήσεως
τῆς ἐν Σκιάθῳ οἰκίας τοῦ μεγάλου Ἑλληνοσ συγγραφέως.
Ἀπεφάσισαν νὰ ἀπευθύνωσι πρὸς ὑμᾶς τὴν ἔκκλησον ταύτην,
βέβαιοι ὄντες ὅτι θὰ θελήσετε νὰ τὴν ὑποστηρίξετε.

Ἄσκοπός των εἶναι νὰ ἀγορασθῇ ἡ ἐν Σκιάθῳ οἰκία τοῦ
Ἑλληνοσ διηγηματογράφου νὰ γίνωσιν αἱ ἀναγκαῖαι ἐπιδιορ-
θώσεις καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ διατήρησις αὐτῆς· νὰ
δωρηθῇ δὲ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος μετὰ τὸν θάνατον τῆς
ἀδελφῆς τοῦ συγγραφέως Κυρατισούλας Παπαδιαμάντη.

Ἡ οἰκία αὐτὴ πρέπει νὰ μείνῃ ὅπως εἶναι σήμερον. Ἐπι-
διορθώσεις καὶ διαρρυθμίσεις δὲν θὰ γίνωσιν ἄνευ ἀδείας τῆς
Ἐπιτροπῆς.

Τὰ χρήματα θὰ χρησιμοποιηθῶσι :

1^ο διὰ τὴν ἀγορὰν τῆς οἰκίας (30.000 δρ.),

2^ο διὰ τὴν σύστασιν μικροῦ κεφαλαίου (70.000 δρ. τοῦ-
λάχιστον), διὰ τοῦ τόκου τοῦ ὁποίου θὰ ἐξασφαλίζωσιν αἱ
μέλλουσαι ἐπισκευαί, ἡ μισθοδοσία καταλλήλου προσώπου,
τὸ ὁποῖον νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν Κυρατισούλαν Παπαδιαμάντη,

366

ἡλικίας 75 ἐτῶν, καὶ τὸ ἐπίδομα, μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς,
τοῦ φύλακος τῆς οἰκίας (100-150 δρ. μηνιαίως).

Ἐὰν τέλος περίσσευμα τῶν τόκων ἢ νέαι δωρεαὶ ἀυξήσωσι
τὸ ποσόν, θὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς τὸ νὰ ἐντειχισθῶσιν ἀναθη-
ματικαὶ πλάκες ἐν Σκιάθῳ καὶ ἐν Ἀθήναις, νὰ ληφθῇ φροντίς
διὰ τὰ κυριώτερα ἐξοικλήσια τὰ περιγραφόμενα εἰς τὰ ἔργα
τοῦ Παπαδιαμάντη (Ἁγία Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια,
Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κρυφός, αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Κάστρου, αἱ
ὁποῖαι κινδυνεύουν νὰ ἐρειπωθῶσι) κλπ. κλπ.

Ἐυχόμεθα θερμῶς ἵνα οἱ φίλοι τοῦ Παπαδιαμάντη πλη-
θυνθῶσι τόσον ὥστε διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν νὰ κατορθωθῇ
ἡ πλήρης κριτικὴ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ σκιαθίτου διηγη-
ματογράφου.

Ἐλπίζομεν, χάρις εἰς τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν, νὰ πραγ-
ματοποιήσωμεν ταχέως τὸ πρῶτον μέρος τοῦ προγράμματος
ἡμῶν, τὸ πλέον ἐπιγόν, δηλαδὴ τὴν ἀγορὰν τῆς οἰκίας, καὶ
παρακαλοῦμεν ὑμᾶς νὰ γνωστοποιήσετε εἰς τοὺς περὶ ὑμᾶς
τὸν σκοπὸν τῆς παρουσίας ἐκκλήσεως.

Μετὰ τιμῆς

Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς :

† Ο ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ.

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΗΓΑΣ, ἐν Σκιάθῳ,

OSTAVE MERLIER, καθηγητῆς

εἰς τὸ Ἀνώτερον Ἰνστιτοῦτον Γαλλικῶν σπουδῶν.

367

Αἱ συνδρομαὶ δύνανται νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς τὸν κ. Ὁ. Μερλιέ,
« λογαριασμός Παπαδιαμάντη », Τράπεζαν Χίου, Ἀθήνας,
ἢ εἰς Παρισίους, Banque Flury-Hérard, 372, Rue Saint
Honoré, « Souscription Papadiamandis ».

219

ΔΕΛΤΙΟΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀποστείλω ὑμῖν (κατ' ἐπιταγῆς -
εἰς τὴν Τράπεζαν Χίου - εἰς τὴν Τράπεζαν Flury-Hérard) τὴν
συνδρομὴν μου εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐπιτροπῆς Παπαδιαμάντη ἧτοι :

Ἡμερομηνία

Διεύθυνσις

(ὑπογραφή)

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑ

ΔΥΟ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΚΟΥ ΜΕΡΛΙΕ

ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΜΑΣ Κ^ον ΜΙΧ. ΡΟΔΑ

ΑΘΗΝΑΙ, Ἰανουάριος 1935. — Ἐς παραμερίση καὶ πάλιν σήμερον ὑπὸ τὴν παροῦσαν στήλην ἡ πολιτικὴ ἐφ' ὅσον ἀντίπαλός της ἐμφανίζεται ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου διηγηματογράφου εἶναι τόσον σεβαστὸν καὶ συγκινεῖ τόσον πολὺ τὸν Ἕλληνα, ὥστε δὲν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ... παρεξηγηθῶ ἀπὸ τοὺς πολιτικολογοῦντας... Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη ἔρχεται καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐπικαιρότητα, μὲ τὰ εὖς θιβλίαι τοῦ Γάλλου κ. OCTAVE MERLIER^ο. ὁ ὅστις ἔχει ἐγκατασταθῆ ἀπὸ ἐτών... εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐποχολόγησεν ἰδιαίτερος μὲ τὴν μελέτην τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἑλληνος διηγηματογράφου καὶ πρὸ διετίας ἠγήθη τῶν Γάλλων διανοουμένων εἰς τὸ προσκύνημα τῆς Σαφῶς, τὴν γενέτειραν τοῦ Παπαδιαμάντη.

Τὸ ἕνα θιβλίον τοῦ ἐξεβόθη εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν διὰ τὴν μελέτην τοῦ Ἑλλήνου, ἐκ μέρους τῶν ἑξῶν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, μὲ περιεχόμενον πλῆθος οἰκονομικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς συνήθως τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἀνευρίσκονται αἱ πηγαὶ τῶν ἐμπνευσῶν τῶν. Ὁ Παπαδιαμάντης ἀπεικονίζει παιδιθῶν τὸν ἑαυτὸν τοῦ μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ψυχὴν του, μὲ τὴν στοργὴν πρὸς τὴν οἰκονομίαν του, μὲ τὸ οἰκονομικὸν δράμα τῶν σπουδῶν του εἰς τὰς Ἀθήνας.

Αἱ σπουδαὶ τοῦ ἀρχίζου ἀπὸ τὴν Χαλκίδος καὶ συνεχίζονται εἰς τὰς Ἀθήνας. Διακόπονται δι' ὀλίγον καιρὸν μὲ τὴν μετάσθιν του εἰς τὸ Ἄγιον Ὀρος, καὶ ἐπαναλαμβάνονται καὶ πάλιν μὲ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰ γράμματα πρὸς τοὺς γονεῖς του, τονίζει διαρκῶς τὸν πόθον τῶν σπουδῶν ἄλλὰ καὶ τὴν ἀχρηματίαν ποὺ τὸν μαστιγεί. Ἡ οἰκονομία του, ὁ πατέρας του, Ἐμμανουὴλ Παπαδιαμάντης, δὲν τὸν λησμονοῦν οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή. Τοῦ στέλνει μερικὰς δραχμὰς, φορέματα, κάτσης, φανέλας, διάφορα προϊόντα τῆς Σκιάθου. Ἡ ἀλληλογραφία τῶν διατηρεῖται πυκνὴ, στοργικὴ, πάντα, ἀγία.

Ὅταν ἦτο ἀκόμη παιδί ὁ Παπαδιαμάντης ἀπειρήθη νὰ γράψῃ κωμῆδιαν. Τὸ χιομόριό του δὲ τὸ μεταχειρίζεται καὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του. Κάποτε οἱ γονεῖς του τοῦ ἔγραψαν, μὲ διεύθυνσιν εἰς τὸν Ἀρσάκειον Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαντᾷ, ὅτι δὲν εἶναι... κορίτσι, οὔτε φοιτήτῃς, ἀλλὰ μαθητῆς τοῦ Βαρβακείου Λυκείου.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Γυμνάσιον τοῦ Βαρβακείου, ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν. Ἀλλὰ κατέγινεν ἑλάχιστα μὲ τοὺς καθηγητάς του. Ἐκολούθησε τὸν δρόμον τοῦ Βλάση Γαβριηλῆ καὶ εἶνε συνεργάτης τοῦ «Μὴ Χάνεσαι». Ὁ Γαβριηλῆς ὑπέρθε ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια ὁ πνευματικὸς προστάτης τοῦ Παπαδιαμάντη. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀπέθανεν ὁ πατέρας του καὶ ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σκιάθον, ὁ Γαβριηλῆς τοῦ εἶδεν τὸ ἕν τρίτον τοῦ μισθοῦ του.

Ὁ Ἀλέξανδρός του, μὲ τὴν φιλομάθειαν ποὺ εἶχεν, ἔμαθε ἑξῆς γλώσσας, Ἀγγλικὰ καὶ Γαλλικὰ, καὶ μετέφραζε διηγήματα γιὰ τὸ «Μὴ Χάνεσαι», καὶ ἀργότερα μυθιστορήματα γιὰ τὴν «Ἀκρόπολιν». Τὰ πατριωτικὰ τοῦ αἰσθήματα ἀποκαλύπτονται ἀπὸ ἕνα γράμμα του, χρονολογούμενον τὴν 2αν Φεβρουαρίου 1878, πρὸς

τὸν πατέρα του. Ὁ ἀδελφός του Γεώργιος εἶχε φύγει γιὰ τὴν Θεσσαλία, μὲ κάποιο ἐθελοντικὸ σῶμα, ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Ἀλέξανδρος γράφει:

« Ὁ Κουμπῆς ἔφθασεν εἰς Πειραιᾶ προχθὲς καὶ γράμμα σας δὲν μοι ἔφερε. Μοὶ διηγήθη μόνον τὰς λεπτομερείας τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Γεωργίου μας, ὅτι δηλαδὴ ἔφυγε κρυφίως, ὅτι ὑπῆγε καθὼς εὐρίσκετο μὲ τὰ συνήθη ἐνδύματά του, κτλ. Αὐτὸ μὲ ἠγάπησε καὶ ἔμει, διότι πλεῖστον προτιμῶν βοήθηται τις τὸ κρῦνον παρὰ τοὺς Τούρκους, οἵτινες δὲν εὐρίσκονται εἰς Θεσσαλομαγνησίαν, ἐκεῖ ὅπου εἶναι. Δὲν ἀμφιβάλλω θμως ὅτι ἐπρωμηθεὶς ἕκαστος χονδρότερον τι ρούχον καὶ εἶναι ἰδὴ καλλίτερα.

Ἐν γένει εἶπεν, δύο πράγματα εἶναι τώρα, ἢ θὰ γείνη εἰρήνη, καὶ τότε οἱ ἐπαναστάται θὰ ἀμνηστούσονται καὶ θὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, σὺν Θεῷ, ἢ θὰ γείνη πόλεμος τις γενικός, τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν Τουρκίαν, καὶ τότε καὶ ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ μείνῃ ἡσυχᾶς, ἀλλὰ θὰ ἐκδηρῶσιν τὴν ἀγγλικὴν συμμάχον. Λοιπὸν τότε ὅλη ἡ νεολαία θὰ κληθῇ εἰς τὰ ὅπλα, καὶ δὲν θὰ εἶναι ὀλιγοπύλοισμας μόνος, ὅστις ὑποφέρει. Ἀυτὸν ποτε μὴ παρηγοροῦμεθα, διότι εἰς ταῦτα οὗτοις δυστυχέσι καιροῖς, ὅπου εὐρέθημεν, στενά εἶναι πανταχόθεν καὶ δὲν ὑποφέρομεν ἡμεῖς μόνον, ἀλλ' ὁ κόσμος ὅλος.

Μὴ κλαίης νυχθημερόν, ἀγαπητὴ μου μητὲρ, ἀλλὰ συλλογίσου ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν εὐρίσκονται ἰδὴ πέντε χιλιάδες ἐθελονταί, τέκνα πέντε χιλιάδων μητέρων, αἵτινες ὅλοι ἐγὼν σπλάγγνα, ὅλοι ἐν πόνει ἐγέννησαν, ὅλοι ποιοῦν διὰ τὰ τέκνα τῶν, καθὼς καὶ σὺ. Ὑπερβάλλουσα λύπη ἀτοικὴ ἐν τοιούτῳ καιρῷ γενικῶν καταστροφῶν καὶ ἐξανδραποδισμῶν καὶ αἰματοχυσιῶν, εἶναι ἰδιωτικὴ, εἶναι ἐγωϊστικὴ καὶ ἐξυβρίζει τὴν βίαν προνοίαν τὴν οἰκονομοῦσαν καὶ διέπυονσαν τὰ πάντα. Ὅθεν μὴ λυπῶσαι, ἀλλὰ παρακάλεϊ μάλλον ἀδελφείτωσ, νὰ ἀπολαύσῃς ταχέως τὸ τέκνον του. Ἐγὼ εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ πλῆθος καλὰ καὶ ὑγιανῶν. Ἀσπάζομαι τὰς δεξιὰς σας, ἀμφοτέρωθεν.

ὁ υἱός σας »

Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους λογοτέχνους τῶν Ἀθηνῶν εἶχε διατηρήσει στενὰς σχέσεις μὲ τὴν Γιάννην Βλαχογιάννη. Εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ κ. MERLIER περιλαμβάνονται καὶ τὰ γράμματά του, ποὺ παρεχώρησεν ὁ Βλαχογιάννης. Ἐγκατεστημένος εἰς τὴν Σκιάθον μεταφράζει μυστιστοήματα καὶ στέλνει τὸ χειρόγραφο εἰς τὸν Βλαχογιάννη γιὰ νὰ ἐπιμεληθῇ τὰ τῆς ἐκδόσεως. Καὶ ὁ Βλαχογιάννης τοῦ στέλλει διαρκῶς χρήματα, «πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ζωῆς».

Ἀπὸ τὴν Σκιάθον ἐνθυμείται τὸν μικρὸν ναὸν τοῦ Ἐλισαίου ποῦ ἔβλεπε, καὶ τὸν ἀποροπῶλην Νικόλαον Μπούκην. Γράφει πρὸς τὸν Βλαχογιάννην τὰ ἀκόλουθα

« Ἀδελφὲ Γιαννάκη, Ἐλαβα τὸ γράμμα σου καὶ τὰς δραχμὰς 25. Εἰςχαριστῶ. Ἀσπασίμως εἰς τοὺς φίλους. Εἶπε γαιτριτισμῶτα πολλὰ εἰς τὸν κύρ Ἀντώνην, διότι θορρά, ὅτι τὸν εἶχε ξεῖσαι ὡς τώρα. Παρακαλῶ, κάμε μου τὴν χάριν νὰ κλείσῃς τὸ ἐσώκλειστον εἰς φάκελλον, νὰ ἐπιγράψῃς «κ. Νικόλαον Μπούκην, Ὁμοροπῶλεον, Νέαν Ἀγορὴν, Ἀθήνας», καὶ νὰ περάσῃς ἀπὸ τὸ παζάρι νὰ τὸ δώσῃς ἐπειδὴ ἄλλα γράμματά μου πρὸς αὐτὸν ἐχάθησαν.

Σὲ φιλῶ ὁ σὺς 28 Ἰουλίου 09, Σκιάθου.

Ἡ νὰ πᾶς, ἀδελφὲ Ἰωάννη, τὸ Σάββατον ἔραδου, 10 - 11 τοῦ μηνός, εἰς τὰς 10 ἢ 10.30' ὥραν, εἰς τὴν ἀγορὰν.

Συνέχεια εἰς τὴν 2ην σελίδα

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Συνέχεια ἐκ τῆς 1ης σελίδος πλὴν τοῦ Προφήτου Ἐλισαίου, νὰ τὸ δώσῃς.

Ὁκτωβρίου 4. ὁ ἴδιος»

Καὶ ὅταν ὁ Παπαδιαμάντης ἀπέθανεν, οἱ ἐπισκέπται τοῦ Ἐλισαίου δὲν τὸν ἐλησμόνησαν. Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, γράφει στὶς ἀδελφές τοῦ Παπαδιαμάντη, τὴν 28ην Ἰανουαρίου 1911, τὰ ἀκόλουθα: «Τώρα εἰς τὴν ἀγρυπνίαν τῶν Φώτων, θρήνος ἔγινεν εἰς τὸν Ἄγιον Ἐλισαίου. Ἐκκλαίον ὄλοι, ὅταν ὁ ἱερεὺς τὸν ἐμνημόνευσεν. Ἡ γερόντισσα Συγκλητικὴ θὰ τῷ κάμη Σαρανταλεῖτουργον.»

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. MERLIER, ἡ μελέτη καὶ ἡ τακτοποίησις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀποτελεῖ πολὺτιμὸν καὶ ἰσως μοναδικὴν συμβολὴν πρὸς καθοδήγησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ξένου κόσμου ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου διηγηματογράφου. Ἀποτελεῖ ὄλοι, ὅταν ὁ ἱερεὺς τὸν ἐμνημόνευσεν. Ἡ γερόντισσα Συγκλητικὴ θὰ τῷ κάμη Σαρανταλεῖτουργον.»

Ἐρωτικά αἰσθήματα οὐδαμοῦ ἐμφανίζονται, καὶ ἰσως τὸ μυστικὸν ἀπέμεινεν, ἢ ὑπῆρξε, θαθεῖα κρυμμένο στὴν καρδίαν του.

Οἱ Ἕλληνες εἴμεθα εὐγνώμονες στὸν διαπρεπεῖ Γάλλον παρ' κατέγινεν καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὰ θιβλίαια του ἐπαυξάνουν τὸ πνευματικὸν φῶς τοῦ Ἑλληνος διηγηματογράφου. Τὸν ἐποποθέτησεν εἰς τὸ ἕαθρον ποῦ ἤξιζε. Τοῦ εἴμεθα εὐγνώμονες, διότι ἡ Σκιάθος μὲ τὸν Παπαδιαμάντην τῆς ἀπασχολεῖ ἤδη εὐρύτερως τὸν διανοούμενον κόσμον τῆς Εὐρώπης.

ΜΙΧ. ΡΟΔΑΣ

—)οο(—

ΕΝΑΣ ΒΙΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

"Εγγραφα, έδω και κάποιες ημέρες στην «Εργασία» για τη «Βιβλιογραφία του Παπαδιαμάντη» που φιλοδόνησε ο κ. Κατσιμπαλής. "Εγγραφα στο «Νέο Κόσμο» για τα Γράμματα του Παπαδιαμάντη, που συγκέντρωσε ο Έναν τόμο του Σπυρίδου Ξαφελίου Βιβλίων ο κ. Μερλιέ. Σήμερα θ' ασχοληθώ για μια βιογραφία του Παπαδιαμάντη, γραμμένη από τον ίδιο τον κ. Μερλιέ. Η βιογραφία αυτή χρησιμοποιεί για πρόλογο σε μια Γαλλική μετάφραση της Φόνισσας και μερικών άλλων διηγημάτων (Skiaïthos He Grecque, Nouvelles par A. Papadiamantis).

Είναι δύσκολο ο Έναν που δεν είναι Γάλλος να κρίνει τη μετάφραση του Παπαδιαμάντη από τον κ. Μερλιέ. Διακοθένια μοιασμένα ότι πρόκειται για έργο σε ένα χι μόνον φιλολογογική ή, αλλά και λογογενηκή. Και ότι, εκτός απ' την αναγνωριστική ακρίβεια στην απόδοση του νοήματος, ο κ. Μερλιέ κατάφερε να αποδώσει και τον τόνο του μεγάλου μας πεζογράφου. Η αγάπη είναι γλώσσα και η γλώσσα είναι αγάπη. Ο Γάλλος λόγιος αγάπησε γιατί έβλεπε κ' έβλεπε γιατί αγάπησε τον Έναν από τους Βυζαντινούς συγγραφείς.

Ζώντας από χρόνια στην Άθινα, μιλάω να Έλληνικά όπως όλοι μας, παντρεμένος με Έλληνίδα, ο κ. Μερλιέ έχει από καιρό ανακαλύψει το Έργο του Παπαδιαμάντη. Η ανακάλυψη του Έργου του ζήτησε την έπιθυμία να πληροφορηθί τα καλύτερα της ζωής του συγγραφέα της «Φόνισσας»—να γνωρίσει το φυσικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο γεννήθηκε ο Παπαδιαμάντης, το νησί που ζωγράφισε, τους ανθρώπινους τύπους που διέπλεσε:

Καρπός αυτών των μελετών και των αναζητήσεων είναι η κριτική βιογραφία που προσέφερε, και που διάβασα με το πιο ζωηρό ενδιαφέρον.

Ο κ. Μερλιέ μάς μιλεί για τα οκτώ χρόνια ακα του Παπαδιαμάντη, για τον πατέρα του που ήταν παπάς, για τις αδερφές του που ήταν θήρακες, για τον αδερφό του που πέθανε τρελός. Μας μιλεί για το ταξίδι του Παπαδιαμάντη στο Άγιον Όρος, για την απόφαση του να γίνει «κοσμοκαλόγερος».

Δέν ξέρουμε, λέει ο κ. Μερλιέ, τίποτε απ' το συναισθηματικό βίο του Παπαδιαμάντη—η μέλλον ξέρουμε δυό-τρία σύνματα, δυό-πέντε γυναίκες που μάς τις κρύβει ο πέπλος της Τίχης. Η αμοιβαιότητα του ήταν μεγάλη—ο Ένας τον έκρινε, έβλεπε σιωπηλός Ένας που δεν τολμούσε να τον εκμυστηρευθί ποτέ και που τον εμπιστευόταν μόνο στην «abstraction araisante de l'air». Εύτυχης και φρόνιμος Έπιπροσεύει που τοποθετούσε την εύτιχία στις ηδονές του ρεμβασμού και της αναπολήσεως.

Στην Άθινα ήρθε έδω κ' έβλεπε χρόνια: Γράφτηκε στο Βαρβάκειο και τον έβαλε χρόνο στο Πανεπιστήμιο. Μά δεν πήρε ποτέ δίπλωμα. Στά 1882 δημοσίευσε με ψευδώνυμο ένα μυθιστόρημα στο «Μη χάνεσαι» του Γαβριηλίδη.

Διηγηματογράφος, μεταφραστής ο έφημερίδες, ψάλλει ο άπομερος εκκλησολίτης—να η ζωή του Παπαδιαμάντη, που τη μοινοτάει της κόθου κάποια ταξίβια στις ησι—το μαγικό νησί των Ιστοριών του. «Φόνισσας άρκετα περίλοκη», μας λέει ο κ. Μερλιέ, γεμάτη γλώσσα και ζωντάνια, αισθησιασμό και αγάπη, είναι ο ήρωας τό

σον και τόσοσ άνεκδοτων. Έγώ και όσοι τον γνώρισα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε κι άλλα πολλά κ' ενδιαφέροντα όσο έκεινα που άραδιάζει ο κ. Μερλιέ, άνακδοτα.

Στη Σκιαθό γνώρισε, για να μην ζωντανόνη, στά 1908. Στά 1910 πέθανε. Τα Έργα του συγκεντρώθηκαν σε τόμους ύστερ' απ' το θάνατό του: Ο έκδοτής Φέλιξ αγάπησε το δικαίωμα της έκδόσεως για 900 δραχμές.

Είπα πολλές φορές πως πρέπει να αποκτήσουμε μια έκδοση του Παπαδιαμάντη φιλολογογική. Πως τά Έργα του πρέπει να τυπωθούν με χρονολογική σειρά και να ύπομνηματιστούν. Σήμερα προσθέτω κάτι άλλο: Πως χρειάζεται και να μεταφραστούν—να συγχρονιστούν όσον άφορτά τη γλώσσα.

Μια μετάφραση απ' την άνακατομένη και άνώμαλη καθαρεύουσα του πρωτοτύπου στη σημερινή μας γλώσσα, στη νοηματική ή Άθηναϊκή χρειάζεται άπολύτως. Όμως εκείνος που θα φιλοπονήσει αυτή την άπολοποίηση, πρέπει να πασιση να διατηρήσει τον τόνο του Παπαδιαμάντη, τους ιδιωματικούς διαλόγους, τις βιβλικές άναμνήσεις, το παράξισ και προσοπικό, το κυριολεκτικό, αλλά και άνωμαλο ύφος αυτού του «κοσμοκαλόγερου».

Ο κ. Μερλιέ δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τά Έργα του Παπαδιαμάντη.

«Ένα ταξίβι στη Σκιαθό, γράφει, μοιόμαθε όλες τις πηγές των Ιστοριών του, τοπία, γεγονότα, πρόσωπα, ήρώλους, συήθειες, παραδόσεις, έπι άποτελεί το πλαίσιο, τη δράση, την κίνηση, τη ζωή τους... Τά διηγήματα του Παπαδιαμάντη είναι πιο χρονικό της Σκιαθό, το ποίημα των πίσωτων, των έθιμων και των παραδόσεων του νησιού».

Για τον κ. Μερλιέ (και για όλους έμάς) η «Φόνισσας» έχει κάτι άπο Σαξέπικη τραγωδία. Και ο Παπαδιαμάντης είναι το πιο άξιαγάπητος, ο πιο λεπτός άφηγητής, που δέν βιάζεται ποτέ, που προσέχει στις λεπτομέρειες, που άνασυγκροτεί το πλαίσιο με την ακρίβεια, την όποια του έξασφαλίζει η κοιταπληκτική του μνήμη—ο άφηγητής που ξέρει να άνακαλύπτει στα τοπία το χρώμα, τον ήχο, τη μυρωδιά που έχουν—όλα όσα τους δίνουν μια ψυχή».

Ο Παπαδιαμάντης, λέει ο κ. Μερλιέ, είναι μια σύθεσις του Έλληνα και του χριστιανού: Έχει το μέτρο και την Ισοροπία της Έλληνικής σκέψεως, την άγνωση και το φυσικό παιθεισμό της Βίβλου, την παρηγορη και άφελή ποιήσι της Νέας Διαθήκης.

Η βιογραφία που έγραψε ο Γάλλος λόγιος για το συγγραφέα της «Φόνισσας» είναι απ' τα καλύτερα κομμάτια που έχει ποτέ έμπνεύσει σε έξισος ή φτωχή μας νετ λογοτεχία.

ΑΡΙΣΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ.

περ. Εργασία, 11.11.1934

ΑΓΓΕΛΙΑ

ΤΑ ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΕΙΔΥΛΛΙΑ

Έκδίδονται, σίν Θεώ, εις πέντε μεγάλους τόμους, κατ' έκλογήν, τά ύπ' έμού γραφέντα Έλληνικά διηγήματα.

Ο πρώτος τόμος, εξ είκοσι τυπογραφικών φύλων, εκδιδόμενος όσονούπω εκ των Καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου, τιμάται δραχμών τριών διά τοις συνδρομητάς, τοις ύπογράφοντας άπέναντι και άμα προκαταβάλλοντας την συνδρομήν.

Έν Άθήναις, 1902, κατά Μάϊου.

Παρακαλούνται οι λαβόντες τάς άγγελίας να έπιτρέψωσι ταύτας εις τήν έπίσημόν Καταστήματα Σπ. Κουσουλίνου.

Αγγελία της έκδοσης που δεν έγινε. Φωτ. Δημητρακόπουλος (Φύλλα έσκορπισμένα, ειχ. VI)

1 9 3 5

Ιδρύεται με πρωτοβουλία του Merlier αναγνωρισμένο Σωματείο «Παπαδιαμάντης».

1 9 3 6

Τον Σεπτέμβρη του 1936 πεθαίνει και η τελευταία αδελφή του Παπαδιαμάντη, η Κυρατσούλα. Ο γιός του Γεωργίου, αδελφού του Παπαδιαμάντη, Απόστολος Γ. Παπαδιαμάντη (1894-1989) που ζούσε στην Άθινα, έχει την πρόνοια και πάει στη Σκιαθό, όπου περισυλλέγει από το πατρικό σπίτι όσα κατάλοιπα από το αρχείο του Παπαδιαμάντη είχαν απομείνει. Από το έκτοτε αρχείο Απόστολου Γ. Παπαδιαμάντη στην Άθινα, προέρχεται το βιβλίο του Κώστα Α. Παπαχρίστου, Ο άγνωστος Παπαδιαμάντης, Άθινα 1947. Το αρχείο αυτό επισκέφθηκε και ο Γ. Βαλέτας πριν εκδώσει τα Άπαντα Παπαδιαμάντη το 1954-55. Τελικώς όλο το αρχείο περιέγραψε ο Φώτης Δημητρακόπουλος στο βιβλίο του [Τό λάβαρον]. Ανέκδοτες παπαδιαμαντικές σελίδες από το Αρχείο Απόστολου Γ. Παπαδιαμάντη, έκδοση χειμένων, σχόλια και περιγραφή του Αρχείου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Άθινα 1989.

1 9 3 8

Δημοσιεύεται από τον Γ. Κ. Κατσιμπαλή το Συμπλήρωμα Βιβλιογραφίας Α. Παπαδιαμάντη, Άθινα 1938.

1 9 4 0

Δημοσιεύεται το βιβλίο του Γιώργου Βαλέτα, Παπαδιαμάντης. Η ζωή - Τό έργο - Η εποχή του, Μυτιλήνη 1940, βασικό, με όλες τις ασάφειές του, εργαλείο για τις παπαδιαμαντικές σπουδές. Επίσης το τεύχος του Γ. Ι. Φουσάρα, Βιβλιογραφικά στον Παπαδιαμάντη, Άθινα 1940.

1 9 4 1

Χριστουγεννιάτικο αφιέρωμα της Νέας Έστίας στον Παπαδιαμάντη.

1 9 4 5

Βγαίνει η συλλογή διηγημάτων Θαλασσινά Ειδύλλια, εκδ. Καραβία, Άθινα 1945.

1 9 4 7

Δημοσιεύεται το βιβλίο του Κώστα Α. Παπαχρίστου, Ο άγνωστος Παπαδιαμάντης, Άθινα 1947, με ανέκδοτο υλικό από το αρχείο Απόστολου Γ. Παπαδιαμάντη. Εκεί πρωτοδημοσιεύεται το κολοβό διήγημα «Ο προστάτης των χρωών».

1 9 4 8

Δημοσιεύεται η μελέτη του Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Η θρησκευτικότητα του Παπαδιαμάντη, Άθινα 1948, και του Μιχ. Περάνθη, Ο Κοσμοκαλόγερος, Άθινα 1948. Στο χριστουγεννιάτικο τεύχος της Νέας Έστίας πρωτοδημοσιεύεται η γνώμη του Παπαδιαμάντη για τον «Ξενιτεμό» του Γιάννη Βλαχογιάννη.

Γ. ΒΑΛΕΤΑ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Η ΖΩΗ - ΤΟ ΕΡΓΟ - Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΒΡΑΒΕΥΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ ψυχὴ μου ἦτο πάντοτε πρὸς τὰ μέγιστα,
ἐκεῖνα, ἐν καὶ τὸν πλείστον χρόνον,
ἀπεδήμιον σωματικῶς, καὶ ἐνθυμούμενη
κάποτε τὸν στίχον τοῦ Σκιάτου ποιητοῦ:
Ἐἴ καρδιά μου εἶναι στὰ Ψηλῶματα,
Ἡ καρδιά μου δὲν εἶν' ἐδῶ...»
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ (c. 1940)

ΜΥΤΙΑΗΝΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΙΑ "ΠΡΟΤΗΝΗΣ,"

1940

379

1 9 4 9

Ο Κ. Θ. Δημαράς στην *Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, Αθήνα 1949, σσ. 110-113, κρίνει αρνητικά τον Παπαδιαμάντη.

1 9 5 4 - 5 5

Ο Γιώργος Βαλέτας εκδίδει σε ἑξι τόμους τα Ἄπαντα τοῦ Παπαδιαμάντη. Εκεί πρωτοδημοσιεύεται το κολοβὸ διήγημα «Ὁ Αὐτοκτόνος».

1 9 5 8

Εκδίδεται ο πρώτος τόμος του ἔργου του Γεωργίου Α. Ρήγα, *Σκιάθου λαϊκὸς πολιτισμὸς*, Θεσσαλονίκη 1958. Το ἔργο ολοκληρώνεται σε τέσσερις τόμους (Β' 1962, Γ' 1968, Δ' 1970) και αποτελεί, μεταξύ ἄλλων θεμάτων, και χρῆσιμο βοήθημα για τη μελέτη του παπαδιαμαντικῆς ἔργου.

224

«Le présent ouvrage est le 16e de la série de traductions publiées sous les auspices du Conseil de l'Europe en vue de faire connaître au grand public les œuvres littéraires écrites dans une langue européenne peu répandue».

Je suis vivement reconnaissant au Conseil de l'Europe, au Ministère Royal des Affaires Étrangères et au Ministère de l'Éducation Nationale de Grèce d'avoir rendu possible la publication de plusieurs Nouvelles, dans leur traduction française, du grand écrivain de Skiathos, Alexandre Papadiamandis. Ο.Μ.

Copyright 1965 Octave Merlier

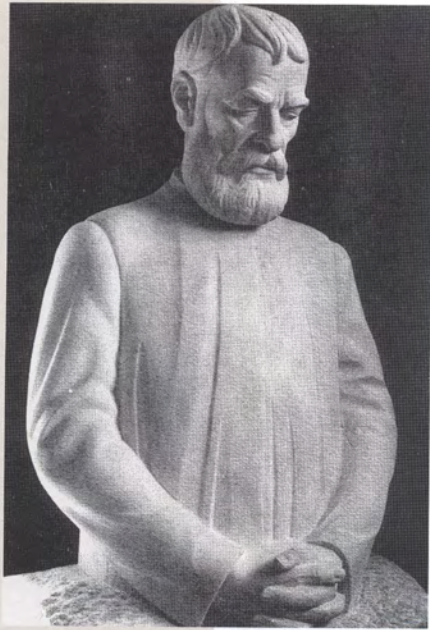
PAPADIAMANDIS

AUTOUR DE LA LAGUNE * LES RIVAGES
ROSES * L'AMOUR DANS LA NEIGE *
RÉVERIE DU QUINZE-AOUT * SOUS LE
CHÊNE ROYAL * LA VIERGE-AU-DOUX-
BAISER * GOUTOU GOUPATOU * CALOUMBAS

Nouvelles traduites du grec
et présentées par
OCTAVE MERLIER

380

ATHÈNES 1965

381

382

383

*Η προτομή του Παπαδιαμάντη, έργο του γλύπτη Νικόλα στο Βόλο
Φωτ. Δημητρακόπουλος*

225

**Ίδρυσις «Πνευματικῆς Στέγης
Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη»**

Στὰ πλαίσια τῶν διαφόρων πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, ποὺ ἐγίναν ἐφέτος μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως 50 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Παπαδιαμάντη, ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων καὶ φίλοι τῆς Σκιαθοῦ ἱδρυσαν τὴν «Πνευματικὴ Στέγη Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη», σκοπὸς τῆς ὁποίας θὰ εἶναι ἡ ἀξιοποίησις τοῦ πνευματικοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέως στὴν Ἱλιαιτέρα πατρίδα του. Ἡ «Στέγη» θὰ συγκεντρώσῃ τὰ χειρόγραφα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τῶν ἄλλων λογίων τῆς Σκιαθοῦ καὶ θὰ περισυλλέξῃ τὰ ἀτομικά του ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα θὰ συγκεντρωθῶν στὸ πατρικὸ σπίτι του, ποὺ θὰ γίνῃ μουσεῖον. Παραλλήλως θὰ ἱδρῦσῃ καὶ λαϊκὴ βιβλιοθήκη μὲ σκοπὸν τὴν ὑποβοήθησιν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν νέων τῆς νήσου. Γιὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῶν σκοπῶν τῆς «Στέγης» ἔχει ἀνάγκη ἠθικῆς καὶ ὀλιγκῆς συμπαραστάσεως ἐκείνων ποὺ ἐκτιμῶν τὴν προσπάθειά της. Ἡδὴ τὸ Κράτος διέθεσε 25.000 δραχμὰς ἀπὸ τοὺς πόρους τῶν Κρατικῶν Λαχείων καὶ ὁ Σκιαθίτης ἐφοπλιστὴς κ. Θ. Ἐπιφανειάδης ἐδῶρησε τὸ οἰκόμενον οἴκου θὰ κτισθῇ ἡ λαϊκὴ βιβλιοθήκη. Τὰ βοηθήματα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα γιὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῶν σκοπῶν τῆς. Ἡ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς κ.κ. Δ. Φωκά, ναύαρχο, Γ. Αἰγιαλεῖδη, ἀκαδημαϊκὸν, Γ. Βαλέτα, Ι. Κουτσοχέρα καὶ Γ. Φουσάρα, λογοτέχνες, ἀνακοινοῖ στοὺς ἐπιθυμοῦντες νὰ βοηθήσουν τὴν προσπάθειά της, ὅτι τὰ γραφεῖα τῆς εἶναι: Βασ. Σοφίας 9, τηλ. 611.788.

384

**ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΑ ΑΓΓΛΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΕΝ ΒΟΛΩ**

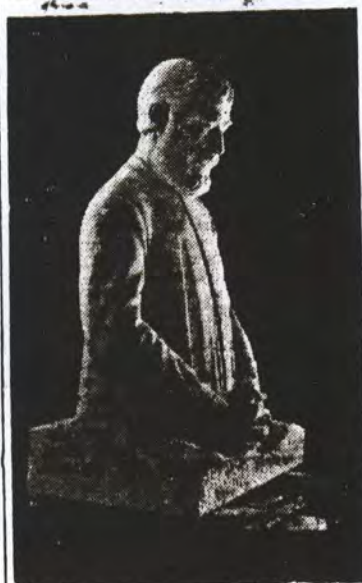
Μεταδίδεται ἐκ Βόλου, ὅτι ἐγίναν χθὲς ἐκεῖ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀγγώματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, τὸ ὁποῖον ἐφιλοτέχνησεν ὁ γνωστὸς γλύπτης Νικόλας, δαπάναις τοῦ Ροταριανοῦ Ὁμίλου Βόλου, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἔτους Παπαδιαμάντη.

Τὸ ἔργον ἐστήθη εἰς τὸ παραλιακὸν ἄλσος Παπαδιαμάντη, εἰς δὲ τὴν τελετὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος Σεβασμιώτατος κ. Δαμασκηνὸς ἀνέπεμψεν ἐπιμνημόσυνον δέησιν, παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, ἀντιπροσώπων πνευματικῶν καὶ ἐκδρομικῶν σωματείων κ. ἄ.

385

Ἄγαλμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη εἰς Βόλον.

Τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν ἐγίναν εἰς τὸν Βόλον τὰ ἀποκαλυπτήρια ἀγγώματος τοῦ ἀειμνήστου μεγάλου Ἑλλήνος διηγηματογράφου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, τὸ ὁποῖον ἐφιλοτέχνησεν ὁ γνωστὸς γλύπτης Νικόλας, δαπάναις τοῦ Ροταριανοῦ Ὁμίλου Βόλου. Τὸ ἄγαλμα ἐδωρήθη εἰς τὸν Ὀμιλὸν Βόλου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἔτους Παπαδιαμάντη.

Ὁ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ:
Ἔργον τοῦ γλύπτου Νικόλα, τὸ ὁποῖον ἐστήθη εἰς Βόλον.

τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἔτους Παπαδιαμάντη. Τὸ ἔργον ἐστήθη εἰς τὸ παραλιακὸν ἄλσος Παπαδιαμάντη. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων, εἰς τὴν ὁποία ἀπεστάθησαν οἱ τοπικαὶ ἀρχαί, ἀντιπροσώπων πνευματικῶν καὶ ἐκδρομικῶν σωματείων καὶ Ροταριανῶν ὁμίλων καθὼς καὶ πλῆθος κόσμου, ἀνέπεμψεν ἐπιμνημόσυνον δέησιν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δημητριάδος Δαμασκηνός.

226

386

1 9 6 0

Βαγγέλη Σκουβαρά, Τὸ ὕμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου Μωραϊτίδη, μὲ ἀνέκδοτα φιλολογικὰ καὶ μουσικὰ κείμενα, Αθήνα 1960.

1 9 6 1

Στῆνεται ἡ προτομὴ τοῦ γλύπτη Νικόλα στον Βόλο.

1 9 6 2

Εκδίδονται σε τρεῖς τόμους τὰ ἅπαντα Παπαδιαμάντη με ἐπιμέλεια Ἐνης Βέη-Σεφερλή. Επίσης τὸ βιβλίον τοῦ Κωστῆ Μπαστιᾶ, Παπαδιαμάντης - Δοκίμιον, Αθήνα 1962.

1 9 6 5

Στῆνεται κι ἄλλη μία προτομὴ τοῦ Παπαδιαμάντη, ἔργο τοῦ Θ. Θωμόπουλου, στὴν πλατεία Δεξαμενῆς στο Κολωνάκι.

Ὁ Octave Merlier ἐκδίδει γαλλικὴ μετάφραση 8 διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη: PΑΡΑΔΙΑΜΑΝΔΙΣ, NOUVELLES traduites du grec et présentées par —, με 50 σελίδες ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή.

1 9 7 4

Εκδίδεται τὸ βιβλίον Α. Παπαδιαμάντης αὐτοβιογραφούμενος, ἐπιμ. Παν. Μουλλάς, ἐκδόσεις «Ἐρμῆς», Αθήνα 1974.

1 9 7 6

Πρώτη ἐκδοση τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τῆς «Φόνισσας» (Les petites filles et la mort) ἀπὸ τον Michel Saunier στο Παρίσι.

1 9 7 7

Πρώτη δημοσίευση τοῦ δοκιμίου τοῦ Ὀδυσσέα Ἐλύτη, Ἡ μαγεία τοῦ Παπαδιαμάντη, ἐκδόσεις «Ἐρμείας», Αθήνα 1977.

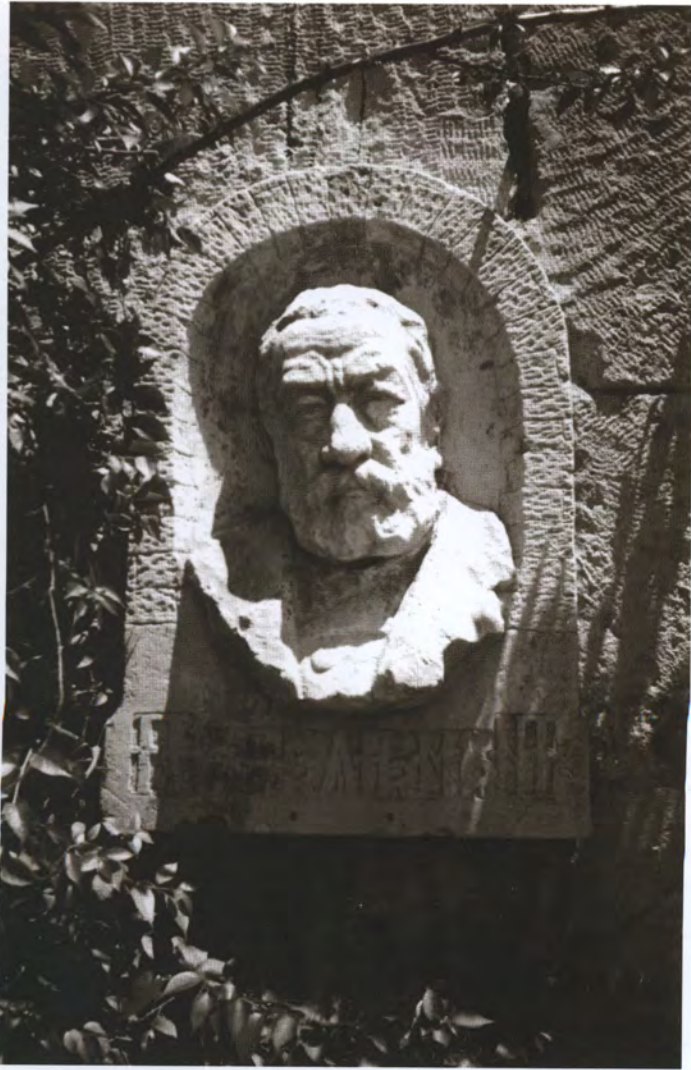
1 9 7 8

Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δαιμόνιο μεσημβρινό. Ἔντεκα κείμενα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1978.

Εκδίδεται ὁ πρώτος τόμος τοῦ ἔργου τοῦ Ιω. Ν. Φραγκούλα, Σκιαθίτικα, ἐκδόσεις «Ἰωλκός». Το ἔργο ολοκληρώνεται σε τέσσερις τόμους (Β' 1979, Γ' 1982, Δ' 1986) καὶ ἀποτελεῖ, μεταξύ ἄλλων θεμάτων, ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ τις παπαδιαμαντικὲς σπουδές.

1 9 7 9

Εκδίδεται με πρόλογο καὶ ἐπιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου τὸ βιβλίον, Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Εἵκοσι κείμενα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Αθήνα 1979.

Η προτομή του Παπαδιαμάντη στην πλατεία Δεξαμενής στο Κολωνάκι, έργο του Θ. Θωμόπουλου. Φωτ. Δημητρακόπουλου

387

227

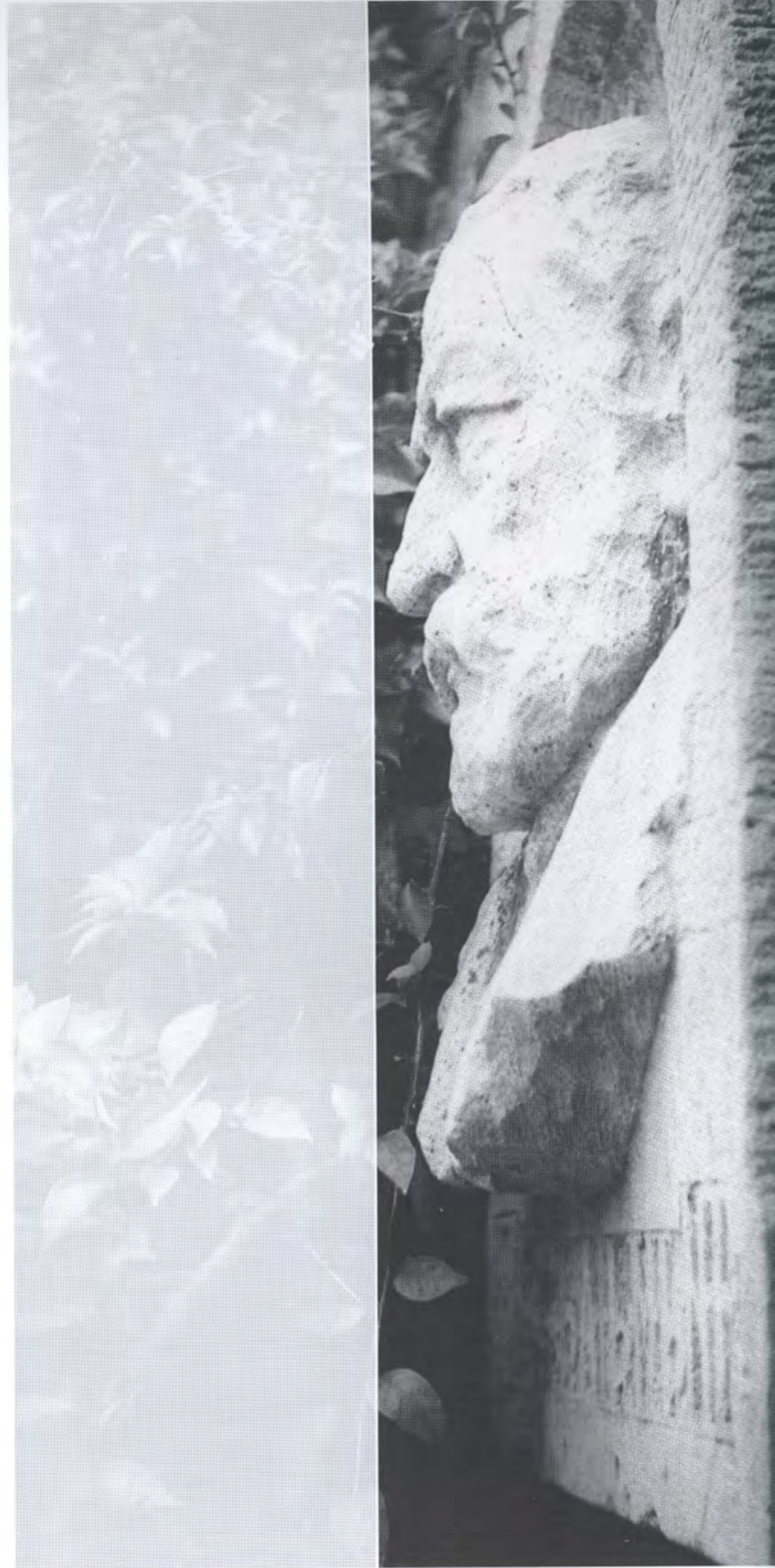
388

Φωτογραφία της προτομής του Παπαδιαμάντη έργο του Θ. Θωμόπουλου, 1908. Το αρνητικό γυαλί βρίσκεται στο φωτογραφικό αρχείο Θωμόπουλου στο ΕΛΙΑ. Η προτομή είναι σήμερα στη συλλογή του γιατρού Θεόδωρου Χατζησάββα στη Νίκαια. Η προτομή ανακαλύφθηκε από τον Φώτη Δημητρακόπουλο, του οποίου είναι και η φωτογραφία (βλ. «Άνθος τής Έδέμ», σσ. 231-269)

228

390

389

Η προτομή στην πλατεία Δεξαμενής.
Φωτ. Δημητρακόπουλος

391

π. Γεώργιος Αντ. Ρήγας

1 9 8 1 - 1 9 8 8

Ο Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος δημοσιεύει την κριτική έκδοση των *Ἀπάντων* σε πέντε τόμους και την *Ἀλληλογραφία* το 1992. Ο ίδιος το 1981 επιμελείται την έκδοση του τόμου *Φῶτα-Ὀλόφωτα* που βγήκε από το ΕΛΙΑ.

Δημοσιεύεται η διδακτορική διατριβή της Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη 1887-1910*, Κέδρος, Αθήνα 1987.

1 9 8 9

Ο Φ. Α. Δημητρακόπουλος δημοσιεύει το βιβλίο *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης [Τὸ λάβαρον]*, ανέκδοτες παπαδιαμαντικές σελίδες από το Ἄρχειο Ἀπόστολου Γ. Παπαδιαμάντη, με νέα άγνωστα κείμενα και την αρχή του άτιτλου μυθιστορήματος [*Τὸ λάβαρον*].

Ο Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος εκδίδει το αδημοσίευτο «Ἄρθρον διὰ τὸν Καζαμίαν», *Τεύχη του ΕΛΙΑ 2* (1989) 69-80.

Ο ΣΚΙΑΘΙΤΗΣ ΑΝΑΧΩΡΗΤΗΣ

Μνήμη του Παπαδιαμάντη

Του κ. ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ

Της 'Ακαδημίας 'Αθηνών

Πώς μπορεί ένας Έλληνας κι' ένας χριστιανός να γιορτάσει αυτές τις μεγάλες θρησκευτικές μέρες του χειμώνα, χωρίς ο νους του να στραφεί σ' αυτόν τον άγιο και τον δαίο του ελληνικού λόγου; Το άρθρο που του αφιερώνουμε σήμερα δεν έχει καμιά σχέση με κριτική τοποθέτηση και αξιολόγηση. Μετά τη μεγάλη, τόσο εμπειριστική, όσο κι' εξουχιστική μελέτη του κ. Μπαλιέ, ή υπόθεση Παπαδιαμάντη έχει κριθεί. Η ζωή και η άγνη του αναλύεται στο έργο και στο συγγραφέα των έφρες, μάλιστα, να ξεπεράσει ότι του δίνει, σαν αποτέλεσμα, η εφαρμογή της ιστορικής μεθόδου, και να χαράξει την πνευματική προσωπογραφία του Παπαδιαμάντη, με χρώματα και φώτα πλουσιότερα.

Το άρθρο μου έχει άλλη έννοια. Εί-

ασυμβίβαστη με τις μεγαλύτερες φλυαρίες ή τους σχολαστικούς διδακτικούς τόνους. Έδινε εικόνες γοητευτικές στην απλότητά τους, τα στοιχεία της χριστιανικής ζωής — πολλές φορές την εξωτερική γραφικότητά τους — προσιτά σ' όλους, αυτά που σάβηκαν ή ακατάλυτη συνεχτική δύναμη του Έλληνισμού. Και μ' αυτές τις εικόνες μιλούσε απαλά, τρυφερά στην ψυχή του αναγνώστη, του ζυπτούσε τη νοσταλγία της παιδικής του ζωής, των αγών συγκινήσεων και της άδολης χαράς των άβραμιαίων, των πατριρχικών ήρων.

Από τον καιρό που αυτός έλειψε, σαν να μην σημαίνουν πιά οι καμπάνες του θρόνου στα μικρά καμπαναριά των έξωκλήσιών, μέσα στο θαμπόφωτο της πρώτης αύγης: σαν νάχουν σβήσει τα

να ταπεινό κεράκι εὐλάβειας κι' ἔθνικῆς εὐγνωσύνης, πού ἀνάβουμε στό εἰκονισμῶ του. Κῦθε φασά, πού ἔρχονται οἱ ἄγιες αὐτές μέρες συλλογιζόμεστε τί θά ἦταν, ἐπι δόκλιμα δεκάχρονα, οἱ μέρες αὐτές, γιά τόν 'Ελληνα νοικοκυρᾶκο, τὸ χριστιανό, ἂν ὁ ἀναγνωστὴς τῆς Δοξαμενῆς δὲν ἀπέκρινε τίς στήλες τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν περιοδικῶν, μὲ τὰ καταναχτικὰ, τρυφερὰ καὶ νοσταλγικὰ του γραφήματα. "Ε-θαζε, κάθε τέτοιο καιρό, προσεχτικά, σὺν παπαδοπαθίᾳ, ἐξ καρδονικῆς ἀπὸ πῆλινο θυμῶτά του, ἴριχνε, σιγασμένον γας τὸ λιθάδι, μᾶς λημιτίζει καὶ μᾶς ἴλεγε:

—Βοήθειά σας!... Κι' ἀποτραβιόταν ἄστερα στή γυνά του, σταύρωνε τὰ χέρια, ἔσκυφε τὸ κεφάλι στή γνωστή στάση τῆς σιγηλῆς ἔγκαστῆρας: καὶ πρόνοιον τὸ Πάσχα, ν'ἀνεθῶν πάλι, στή Δεξαμενῆ, σταλιένοι ἀπὸ τίς ἐπιση-ρίδες καὶ τὰ περιόδικα, σωτῆς πρε-βείες, νὰ τὸν ἀπὸ πῆλινο χειρόγραφο—αὐτὰ τὰ χειρόγραφα, πού, ὅταν τυπώνονταν στίς στήλες τῶν ἐπισημεριῶν ὡς ὡ ἀφάνων τὸ κεφάλαιο τῆς δημόσιας εὐσεβείας. Καὶ τότε βεβαιῶς χρέος του, σὺν χριστιανῶν καὶ συγγραφέα, τὴν παρουσία τῆς γραφῆς του στίς θρησκευτικῆς γιορτῆς, ὡστε, γιά ν' ἀποκαμύνην κάθε ἰδέα ἐπαγγελματικῆς συναλλαγῆς, περίκοδε μονόχως του καὶ τίς πῶ μέτρεις ἀμοιβῆς — τίς εὐρίσκε ὑπερβολικῆς! — τίς περιόριζε ὡς τὸ γέλιο.

Ἡ προσφορά του ἦταν καθαρά χριστιανική. Χάρισμα γράφει, χάρισμα δόσσε. Ἡ πίστη, αὐτὴ ἡ ἀπλή πίστη τῶν πατέρων μας, εἶχε γίνει σ' αὐτὸν φυσικὸς ἀντανακλάς. Ζωή, καθημερινή πράξη. Δὲν εἶχε παρουσιάσει ποτέ μὲ κανεὶς εἶδος διεκδικήσεως. Δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ ἐπαγγελματικὴ ἀείωση. Καὶ τὰ ψυχολογικὰ, ποῦφταναν στὰ χέρια του ἀπὸ τὴ δουλειὰ του τὰ μοιραζότανε, πολλὰς φορές, μὲ τοὺς ἀνθρώπους του λαοῦ, πού τὸν ἀνάπτανε ἢ συντροφιό τους. Γι' αὐτοὺς ἦτανε καὶ τὰ γραφήματά του τὸν ἅγιον ἡμερῶν — ὄχι γιά τοὺς ἐγκραϊκούς, ὅπως τὸς εἶπε πολλές φορές, τοὺς γραμματοεπιφύλους, τοὺς ἀρνιτῆς τῆς παράδοσης σ' ὄνομα τῆς πῶ ἀμφιβολίας σφίσις. Καὶ κανεὶς ποτέ νεοέλληνας συγγραφέας δὲ στάθηκε ἀπὸ λαὸ κοντὰ, ὅσο αὐτός, στίς μεγάλες γιορτῆς τῆς χριστιανοσύνης.

Δὲν ἔκανε κηρύγματα καὶ διδασχῆς. Ἡ ταπεινοφροσύνη δὲν τοῦ συγχωρεῖτο οὐτε οὐτε νὰ τὸ διανοηθῆ. Κι' ἀπὸ τὸ ὡ μέρος ἡ λεπτὴ τέχνη του ἦταν

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ. Πρωτοῖν ἰσὺν τὸν γλύπτη Νικόλα, πού τὰ ἀποκαλυπτήριά της ἔγιναν προσφάτως στὸ Βόλο.

κανιήλια μπροστὰ στὰ σκαλιστὰ τέμπλα τῶν κλειμῶν καὶ ποικητικῶν ἁγίων, σὺν νὰ μὴν ἀντιλαλοῦν οἱ ταπεινοὶ καὶ πολυκαρινοὶ βόλοι ἀπὸ δοξαστικὰ ὡς ὡ μὴν ὑπάρχουν πιά ἱερεῖς ἐνὰ βάλουσι τὸ εὐλογιτῶς, ὡτε ναυτικοὶ νὰ κλίνουσι τὰ ψηλά, βασιανιμένενα μῆτωπα μπροστὰ στὰ εἰκονίσματα, ὡτε γυναῖκες φτωχοστολισμένε, μὰ καθάριες, νὰ φέρουν πρόσφορα καὶ νὰ κάνουν μετάνοιες...

Τὴ θέση ποῦμπαῖνον οἱ καταναχτικῆς καὶ γλαφυρῆς ἱστορίας του, πού εἰκονογραφοῦσαν μιά αἰωνόβια παράδοση, τὴν ἔχουν πιᾶσει τώρα οἱ ἐχαστοὺς κωμῆδες μὲ τὰ ἐπαγγελματικὰ κατασκευασμᾶτά τους καὶ τίς ἀρπαγένερες ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ καί, ἔξενε κορπελιερῆς, πού σερβιρῶνται ἀνάμεσα σὲ γυνίκες γυναῖκες, μαϊνάδες, καὶ βακχίδες τὸ Χάλλυλον. Κατάλυση τῆς παράδοσης! Ὁρίσμετος τὸ ἐλευθέρου πνεύματος!... "Ἄλλὰ ὑπάρχουν ἀκόμα "Ελληνες — καὶ δὲν εἶναι λίγοι — πού θυμῶνται τὸν Παπαδιαμάντη. Καὶ μαζὶ του θά γιορτάσουν κι' αὐτὸ τὸ χρόνο τίς ἁγίες ἡμέρες τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Παπαδιαμάντης στάθηκε ἀνήμεσα σ' αὐτὰ τὰ διὰ φανερώματα: τὴν ἀκατάλογιστη προσφάθεια τῶν σχολαστικῶν νὰ γυρίσουν τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἔκφραση σ' ἄρχαία καλοῦντα — κι' αὐτὰ παρεξηγημένα — καὶ τῆς φρενισμένη τῆς τῶν ριζοσπαστικῶν ν' ἀ-

Ο ΣΚΙΑΘΙΤΗΣ ΑΝΑΧΩΡΗΤΗΣ

Ἡ ΣΥΝΕΧΕΙΑ 6 ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΕΛΙΔΑ 6

νηθῶν ὁ περσωνισμὸς (εἶχε τετὴ ζήτημα... Παρβενῶν καὶ ὁ Καρκαβίτις ἔγραφε τὸν "Ἀρχαιολόγο" του, γιά νὰ μνηστῆρη τὴν ἀρχαιολατρεία) καὶ νὰ προσκελῆθῶν στή σύγγραφη ζωὴ καὶ τὴν ἄμεση ἔκφρασή της. Τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, μονοδικὸ γι' αὐτὸ, ὑφώθηκε σὲ στενὴ συνάφεια μὲ τὴν Βυζαντινὴν παράδοση, μὲ τὴν βασιαντὴν πίστη, ὅτι στή συνέχρη τῆς χριστιανικῆς κι' ὀρθόδοξης "Ελλάδας βρισκόταν ὁ σῖστος ἄθικος θρόνος.

Ἡ στάση του δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἀνατροφῆς του μέσα στὴν ἐκκλησία: δὲν ἦταν ἐπίδραση τοῦ παπαστικῶν πειγύρου, πού πέρασε τὰ παιδικὰ καὶ νεανικά του χρόνια. "Ἀπὸ ἐξουχισμῶ τῆς ἐπισημοσύνης, τῆς πρώτης του προσφάθειας γιά ἐπιστορικῶν μνηστῆρας, μᾶς ἀπακαλύπτει πῶσα βαθειὰ εἶχε μῆτὸ στὸ πρόβλημα τοῦ "Ελληνισμοῦ. (Εἶχε ὁ μόνος πού εἶπε, ὅτι ἡ θρησκεία, μὲ ἄλλα λόγια ἢ ὀρθοδοξία, ἦταν ἡ σπουδαιότερη στήλη τοῦ ἔθνικῶν σώματος. Κι' ἀνατρέχοντας στὴν ἱστορία θέλωσι νὰ βεβαιώσῃ αὐτὸ πού διαπισθῶνταν σὺν θεμελιώδη ἀλήθεια, ὅτι ἡ ἀποκαμύνηση ἀπὸ τῆς θρησκείας καὶ τὸ δόγμα της, ἡ στρόφη πρὸς τὸν φραγκισμὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ἡ ἀσχη τὸ γαμῶ του. Καὶ αὐτὸ τὸ νόημα εἶχε ἡ ἀναδρομὴ στὸ μῆστρο, μὲ τὴν ἐγμωτοσύνη καὶ στὸν τύπο τοῦ Πλάθωνα τοῦ Γεμιστοῦ, τὸ

Βυζαντινοῦ σοφοῦ, πού κλονίζοντας τὴν πίστη, τὴν χριστιανικὴν καὶ ὀρθόδοξη, μὲ τὰ θεωρημᾶτά του, ἀνοῖγε τὴν πύλη καὶ γίνετο ὁ πρόδρομος τῆς εἰσόδου τοῦ φραγκισμοῦ στὸ Βυζάντιο.

Γλήγορα ὅμως ὁ Παπαδιαμάντης ἀπέφησε τὴν ἱστορία γιά νὰ στραφῆ πρὸς τὴν γύρω του ζωὴ. Ἡ μικρὴ Βαθυλῶνα, ἡ πρωτεύουσα μὲ τοὺς ψευτομορφῶνους καὶ ἐπιδρομειμένους παπαγάλους τῶν ἐφεργῶν καὶ τῶν φρονιῶ ἀπεία. Καὶ τότε δροῦζεται ἡ Σκιαθῶς. Σ' αὐτὸ τὸ νησί, πού ἐξαγνίζει καὶ ὑψώνει σὲ σύμβολο, ἡ νοσταλγία του, σύμβολο ἀγνῆς κι' ἀμώλετης ζωῆς, θὰ διασχῆ τὸ ἐσωτερικὸ του διειρο, θὰ νιώσῃ μὲ τὰ χρώματα τῆς παλῆς βυζαντινῆς ἀγορίας καὶ θὰ τυλιθῆ μὲ τὰ μνησμένα σύννεφα τῶν λιθαιῶν, τὰ πρώτα, αἰώνια καὶ θεμελιώδη, στοιχεῖα τοῦ "Ελληνισμοῦ, τὸν παπὰ τοῦ χωρίου, τὴν εὐλαστικὴν γραμμὴν, τὸν κολακῶδο ναυτικὸν, τὸν ἀπλοῖκο νοικοκυρῶκο, τὴν βασιανισμένη κυρά του, τὴν σεμνὴ κόρη, τὸ στανὸ ζυμῶχο, πού ζοῦν κάτω ἀπὸ τὴν σκέπη τοῦ Κυρίου—τὴν ἀρασιὰ τέλος, μᾶς ζωῆς, πού συνηχίει τὴν ἀγαπημένην του βυζαντινὴν παράδοση, στίς καταναχτικῆς λειτουργίαις καὶ τὰ πανηγύρια στὰ γραφικὰ ἐξωκλήσια. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὕλικὸ τῆς μουσικῆς του καὶ τῆς ἔμμετης διδασχῆς του...

Τὴ ἔξάντισμα γιά τοὺς ψευδοαναομένους τῆς πρωτεύουσας! Τὸ ριγῆκαν ἀπὸ τὰ πρώτα του βήματα. Καὶ τοὺς σαρκαῖε ἀπολογούμενος: "Πολλοὶ — τονίξει στὴν ἀπάντησή του —

ἐκακωθίσθησαν, τινὲς δὲ καὶ ἀπέδοκίμασαν... "Ἀρκοῖσι τότε: ἄλλαι μαῖναι καὶ τότε ἐννοῖται. Μὴ μᾶς σκοτίζεσι καὶ σὺ. Πῶθεν εἰσάδες τὴν ἀεομῆν νὰ ὑποθέσῃς, ὅτι τὸ κοινὸν ἄλλεγειται ἀπὸ τὰς ἀνομιήσεις του ἡσυκνῶνται ἀπὸ τὰς αἰσθημᾶτά σου; τὸ ἔκαμε μίαν φορῶν ἡ θύο, "Ἀρκεῖ, Πάουε, πῆλον. Δὲν βλέπεις, ὅτι τὸ ἀνῶνεν θεῖμα σου ἐξηντλήθη; Ποῖαν γὰρ ἡ σὺς παρακαλῶ, ποῖαν δύναμις ἡ ποῖαν ποῦτοτυμῖαν θὰ εἶχε, νὰ λάθῃ τις τὰ κόπον νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς, πῶς γορικός ἱερεὺς εἰσῆλθε νὰ λειτουργήσῃ εἰς ἐξωκλήσιον, ἔχον μινκράς κινῶντιπτος ἀφροκῶν ἢ βρακῶν, ποῖοι καὶ ποῖοι μετέφρασε τῆς πανηγύριος καὶ ποῖα τινὰ ἦσαν τὰ ἦθη τῶν πανηγυριστῶν. Τοῦτο θὰ ἦτο ὅλος εὐτελες καὶ ταπεινῶν, κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν... μὴ θρησκευτικῶν, πρὸς Θεοῦ. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν εἶναι βυζαντινῶν, ἐννοῖσται: Οἱ ἀμερῖκοὶ "Ελληνες εἶναι κατ' εὐθείαν διάδοχοι τῶν ἀρασιῶν. "Επειτὰ ἐπολιτῆσθησαν, ἐπρόδουσαν καὶ αὐτοῖ. Συμβάδισον μὲ τὰ ἄλλα ἔθνη. Ἡ προσοχὴ ἔδειχται τὴν λατρείαν τὸ πτωχὸν λαὸν καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς ἱερεὺς προσέφερε τὸ θεὸν βυζαντινῶν ἀνῶνται:... Καὶ νὰ περιγράψῃς τὸ ἐσωτερικὸν πού ναῖσκου μὲ τὰς νοσταλγικὰς καθήλας καὶ τὰς ἀμωσῶδες υμῶδες τῶν ἁγίων ὀλόγυρα! Δὲν τὰ ἐννοῖσμεν ἡμῆς αὐτὰ.

"Ἀπ' αὐτὰ τὰ λίγα λόγια βλέπεται πῶσο σὺνεῖδητὸ στάθηκε τὸ ἔθνικὸ δίδωγμα τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὁτὰ τὴ πῶ πῶ ἔστωτερὰ σὲ τοῦτῃ τὴν περικοπῆ: "Εὐτὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, πῶ βυζαντινῶν, ἀλλ' οὐδὲν ἦντον καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴδιως δὲ κατὰ τὰς πανεκλῆστρους ταῦτας ἡμέρας, νὰ διωθῶ μετὰ λατρείας τῶν Χριστῶν μου νὰ περιγράψῃ μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ λογοφῶ μετὰ στοιχῆς τὰ γνῶσι ἀληθινὰ ἦθη. "Εἰδὼ ἐπιλάθουμαι σου, ἡ ἐπὶ σὺ καὶ τὸ ἐλευθέρου. Εἶχε καὶ θὰ εἶχε διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του... τὸ ἐπ' ἐμοῖ, ἐν ὅσω ζῶ καὶ ἀναμῶται καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ ποῦσῶ πάντοτε, ἴ

Μέρες του Παπαδιαμάντη

(Ο ΑΓΙΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΜΑΣ. Ο ΔΙΟΝΥΣΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΣΤΗΝ ΚΗΦΙΣΙΑ. ΤΟ ΥΦΟΣ ΕΝΟΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ. - ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ)

Το μνημείο του Παπαδιαμάντη στη Σκιαθό

ΛΥΓΕΣ ΟΙ ΜΕΡΕΣ οι μεγάλες Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, ήταν δικές του. Οι πατερές μας είχανε συνήθειε να βλέπουν τ' όνομα του Παπαδιαμάντη πάντα, αυτές τις μέρες, στις πρώτες σελίδες των εφημερίδων κάτω απ' τα θεία κείμενά του. Πέρασε α' ένας ή μήνη και, με την απόπειρα τού καιρού, μένει η αγελαία της. Σκυβούμε στις σελίδες του, στα χρονικά τού διού του, στα μυστικά, αυτές τις χυραινιμένες ψυχές.

Είπαμε αυτό: έπρεπε να αισθανθούμε την αδυναμία μας. Έπρεπε να επιστραφούμε από το Θεό, να αισθανθούμε άπαμα μας τη σκιά του για να καταλάβουμε και τον Παπαδιαμάντη. Άλλωστε και στον καιρό του έτσι θα ήταν! Οι άνθρωποι θα τον καταλάβαιναν μόνο στην ώρα της αδυναμίας τους. Οι άλλοι απλά θα χάριζαν. Η εποχή ή τότε, στις αρχές του αιώνα μας, σπικνε τους τυπικούς σπικνε τη γραφικότητα. Και ο Παπαδιαμάντης ήταν αυτό: ένας τυπός. Το εσραφισμένο, φοβισμένο πλάσμα του μικρού νησιού, του βορεινού Αιγαίου. Ο ανεπρόκοπος, ο άνθρωπος τού παθούς για τ' όπισθα και τα δυκαντινά τροπάρια, ο αβγαλτός, ο περθνας, ο συνε-

σταλιμένος, ο ταπεινός, ο ανέπατος, ο φιλόδοξος.

ΠΡΟΣΟΙ ΝΑ ΗΤΑΝ τότε οι ελάχιστοι που, αθήναια, καταλάβαιναν τη σπύδα, τ' όνομα του Θεού που ήταν μέσα του και που ήταν να τ' άνοιξη, με τ' έργο του, στους ανθρώπους: Άκουμα και οι δικό του, ο γέροντας Ιερέας της Σκιαθού, ο γονός του, τού γυρνε τ'ό λόγος:

«Τί έκαμες στη ζωή σου; Τί απέγινες; Τού έγραψε.

Και ο Παπαδιαμάντης έπρεπε να τού αποκρίνηται: «Μέ εξ χιλιάδας δεσμάς δι-εστρήθην ενά εις Άθηναις επί δέκα έτη, πάτε νηπτικός και πάτε χροάτος. Όσας τις χυρνοί μοι έμειδα επ' όλίγον μία έληπίς, ή σκληρά τύχη μοι την άσθητάς. Ό,τι έπεκρίσθαι να κάμω ειρήνη άτυχία. Παντού άτυχία. Σας παρακαλώ, πεπρω μου, και σύ, μητρο μου, να μη έχετε βαρύ παραπόνον κατ' έμου...».

Λοιπόν, τί ήταν στον καιρό του, για τους πολλούς, ο Παπαδιαμάντης; Ένα τίποτα. Άσπρού πέθανε χωρίς να δι ήμπε ένεα διδύλο του τυπωμένου. Ποιοι τον καταλάβαιναν τότε, όπως και τώρα; Οι ίδιοι, παύται οι δικό του, οι άμοιοι; Του. Οι ταπεινοί, οι καταφρονημένοι,

Του Άκαδημαϊκού ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

οι άνθρωποι τού ασάπαστου παθούς, οι νικημένοι. Γιατί οι πρώτοι και οι νικητές. Άλλά πόσοι είνε αυτοί, πόσοι δέχονται να είνε οι νικημένοι και οι αδύναμοι; Ό κόσμος γέμισε και στον καιρό του, αλλά και στον δικό μας περισσότερο, από ανθρώπους τού πανικού: έλοι τρέκουν, έλοι βιάζονται, έλοι λαχανιάζουν να είνε πρώτοι και νικητές. Ό κάθε καιρός άπροβέσσει τη δύναμη και τη βία. Ό όικός μας την ελάτρωσε. Την έκαμε άστον έπιστοίον. Άποκόμασε να δλεπτούσε τ' όφος αυτού τού κόσμου.

ΓΙ' ΑΥΤΟ, ΣΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ μέρες της χριστιανοσύνης τού μας γυρίζου έπίμονα στο ύφος όσο άλλου κόσμου, στο ύφος των ταπεινών, στον τρόπο της καρτερίας, γυρίζου στον Άλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Άναμνησάστε τον ταπεινό του βίο, τ' άνεκείνυτο έργο τού άσπασε στα Γραμματά μας, τ' παραδειγμά του.

«Έτσι ξεκίνησαμε προηθός να τόν σικανήσουμε στον πιο άπικνο χώρο. Αύτ'όν τόν ευμστικό ξεκίνησαμε να τόν δοούμε μέσα στη φύση.

Ό συνταξιδιώτης τού δρόμου, σ'όν εστάσαμε στην Κηφισία, είνε:

«Άς αφήσουμε τ'α μεγάλα πεύκα της Κηφισίας, τ'ας τεράστιους πλάτανους, τις παλαιές λεύκες. Οι αιώνιοι κορμοί τους τινάζονται φιλία, γυρνούμε φως, να περάση πάνω απ' τη γαλήνια γραμμή της Πεντέλης, να δώση στο ζύλο κίνηση. Όταν σ'αγορεύου σ' όφος οι κορμοί απλώνουν τ'α κλαδιά τους, θράλουν εφίλλα. Τά δέντρα της Κηφισίας έλουν τη μοίρα τους στο ύφος. Αύτ'ό δέν είνε ή μοίρα τού Παπαδιαμάντη. Έλάτε, να τ'άμε στους χαμηλούς, στους ελαστούς τ'όνομα».

ΠΡΟΧΩΡΗΣΑΜΕ ΛΙΓΟ, πέρα απ' την πλάστια της Κηφισίας, κι' έπειτα, ανεδαίνωτας προς τ'α δέξια, μπήκαμε στο δρόμο του. Ό δρόμος σ'όν είνε λίγο σπικός, πολύ φουστιγιμένος, πολύ ήρεμος. Τά δέντρα τού στεφανώσαν τις δύο όχθες τού δέν είνε τ'α γιγαντια πεύκα, τ'α γιγαντια πλάτανα της Κηφισίας. Είνε **ΒΛΕΠΕ Ι Ι Η ΣΕΛΙΔΑ**

Το σπίτι όπου έγεννήθη και άπέθανε ο Παπαδιαμάντης στη Σκιαθό.

ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

ΤΟ ΤΗΝ 31ης ΣΕΛΙΔΑ άκακίες. Δέντρα ταπεινά που φέρνουν μέσα τους τ'η σοφία τού περιττού. Αύτ'όν τόν καιρό είνε γυνιά, δόλγυμνα.

— Αύτ'ή είνε ή όδος Παπαδιαμάντη, είνε ο συνταξιδιώτης τού δρόμου. Η μοίρα, είναν, είνε μόνο προνόμιο τών ανθρώπων. Κυττάτε πως είνε τ'ο πεπρωμένο και τ'ον πραγματικό. Κυττάτε πως ή όδος τού έμμελλε να πάση τ' όθμμά του, τριγυρισμένη, πνιγμένη στο πνύμα τού ύφους, πως τελικά αντίστάθηκε, για να δεθ' όμονικά με τόν Παπαδιαμάντη. Τ'ό ύφος αυτού τού δρόμου δέν είνε, πράγματι, τ'ό ύφος του; Προχωρήσαμε. Ένα πουλι μόνο, κατόμωο στο δέντρο, κελαιδούσε. Όσο ξεμακραινάμε, τόσο και ή ήχος γινύταν πιο μακρινός. Τίποτα άλλο δέν τόν πάραξε. Πάπου, σ'όν, ή ήχος έγινε μέσ' στο διάστημα έπροςδιδότος. Η όδος Παπαδιαμάντη είνε τότε ένας κλειστός χώρος, ερωπτικός. Άπ' τις δυο όχθες τού ύψωνονταν τ'α τείχη τών δέντρων και μέσα ήταν ή μυστική βουή.

— Αυτό δέν είνε Παπαδιαμάντης; είνε ο σύντροφος τού δρόμου. Θυμηθήτε. Τί είνε τ'ο πιδό βέβαιο μέσ' σ' αυτό τ'ο έργο τού θαλασσινού; Είνε υπήπως ή μοίρα τών ανθρώπων, οι ταπεινές χαρές, οι ταπεινές πράξεις, οι μικρές άγωνίες; Είνε μήπως όλος αυτός ο καθημερινός μικρός κόσμος, οι ταξιδιές που δέν γυρίζουν, τ'α χάματα που δέν έγιναν, έπιθυμίες που δέν εκπληρώθηκαν, οι έπιθυμίες που τις άπόθρησε ή θέληση, που τις άπόθρησε τ'ο πεπρωμένο; Είνε μήπως, σ' αυτό τ'ο έργο ενός θαλασσινού, ή άσθησι τού νερού, μιá άσθησι χρώματος; Μιá άσθησι κίνησης, της άκατάπαυστης Ιστορίας τού πελάγου; Θαρρώ πως όχι. Τίποτα απ' αυτά τ'α στοιχεία, που συγκροτούν άστόσο τ'ο έργο τού Σκιαθίτη, τίποτα απ' αυτό δέν είνε ό,τι άποστειλ'ε τ'ο πιδό βέβαιο μέσ' στο έργο αυτό. Τ'ο πιδό βέβαιο δέν είνε ή βύσασσα δέν είνε οι άνθρωποι της. Είνε ή μουσική τού ύφους.

ΠΡΟΧΩΡΗΣΑΜΕ ΛΙΓΟ ΑΚΟΜΑ στην όδδ Παπαδιαμάντη. Πάντα ή ίδιος χαρακτήρας. Πάντα πιδό έπιμονη, πιδό βέβαιη ή βουή. Φτάνουμε στη διασταύρωση ενός άλλου δρόμου.

— Αύτ'ή είνε ή όδος Διονύσου, είνε ο συνταξιδιώτης τού δρόμου. Ό πρώτος κάθετος δρόμος που τένεινε στην όδδ Παπαδιαμάντη, είνε ή όδος Διονύσου. Υπάρχει, λοιπόν, ή δέν υπάρχει ή μοίρα τών πραγμάτων; Τ'ό άλλο, τ'ο δεύτερο, τ'ο πιδό ύλικό συστατικό τού έργου τού Σκιαθίτη διηγηματογράφου δέν είνε πράγματι ε-

νας άποθμημένος Διονύσος; Κυττάτε την προέκτασι τού δρόμου, κυττάτε την όδδ Διονύσου!

Η όδδ Διονύσου τροποποίησε άμέσως τ'ο χαρακτήρα τού τοπίου. Άπρος τού μικρή όδδ Παπαδιαμάντη, που άδευε προς τ'ο γαλήνιο βουλό τού χώρου, την Πεντέλη, έκείνη απλωνόταν μεγάλη, φαινόταν άτέλειωτη έτσι που τραβούσε προς τ'ο βοριά, προς τ'ο μόνο άγριο βουλό της Άττικής, προς την κατεύθυνσι της Πάρηθας. Γιγάντια πεύκα έδω κι' εκεί τ'ο συντρόφευαν. Και οι άκακίες, που ήταν φυτεμένες στις όχθες της, διάζονταν να άναμορσοθούν με τ'ο περιβάλλον, πηγαίαν ν' άπλώσαν τεράστιους κλώνους, πέρα απ' την άνοχη τους.

Τ'ΟΝ ΘΥΜΟΥΜΕΝ ένα βράδυ, είνε ο γέροντας συνταξιδιώτης μου τού δρόμου και τ'α μάτια του γύρισαν πάλι στην όδδ Παπαδιαμάντη. Ό Σκιαθίτης είνε δεχθ'ό να ρηθ' σ' ένα σπύτι, όπου μαζεύονταν οι λόγιοι τού καιρού. Κάθισσε στην όχθη με την τυπική του στάσι, με τ'α χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Η οικοδόπιωνα ήταν ένα, δέν τολμούσε να την κυττάει, δέν τολμούσε να την κυττάει στα μάτια, δέν τολμούσε να της άποστειλή τ'ό λόγο. Έπαιξαν στο πιάνο μουσική. Ρώτησαν τόν Παπαδιαμάντη:

— Σας άρεσε; Έχετε κι' έσεις τόν κόσμο σας, άποκρίθηκε. Υστερα ή οικοδόπιωνα άπηνεγίλε στίχους τού Μαρίλη. Ό Μαρίλη, που ήταν κι' αυτός εκεί, πήγε σ'ε μίαν όχθη για να τόν κρούη ή σκιά. Κι' έμεινε στη σκιά δη την όρα...

Προπατήσαμε λίγο άκόμα. Και ενώ ο δρόμος μινούσε συνεχεία, ενώ δηλ ή κίνησι τού καλούσε τ'η συνεχεία, ο συνταξιδιώτης τού δρόμου είνε:

— Τελείωσε. Έδώ τελειώνει ή όδος Παπαδιαμάντη. Άπό εδώ ή προέκτασι της είνε άλλος δρόμος. Δέν έχει συνεχεία.

Πάλι ή νοός μου πήγε στον πατέρα μας, τόν έρμη δρόμο τού βορεινού Αιγαίου. Στη μοίρα τού Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη, που είνε ή μοίρα τού μεγαλείου; να μείνη τελικά μόνος, άπόλυτα μόνος, μ' ένα έργο χωρίς συνεχεία, χωρίς έπιβρασι, χωρίς άπογόνους.

— Εύτυχός — είνε ο γέροντας σύντροφός μου τού δρόμου — εύτυχός τ'ο πεπρωμένο του ήταν να μείνη ως τ'ο τέλος και να πεθάνη δυστυχής. Έτσι, περισσότερο κι' απ' τ'ο έργο του, θα μείνη ο βρόλος του στη μνήμη τών ανθρώπων, θα τόν θυμούνται και θα τόν αγαπούν — έπειδή θα τόν μινούσαν. Τ'ο πιδό άπ'άνθρωπος, τ'ο πιδό άπόσο είνε πάντα στη βάση τών βρόλων.

Έτσι, είνε, και τ'ο εώς είνε γινει ποιά στο τέρας τού δρόμου.

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

«Πρός δυομιάς τὸ Πήλιον, με̄ τὰς ἀναριθμήτους κοιλιάδας του καὶ με̄ τὴν θεοσειάν του βλάστην, καὶ πέραν αὐτοῦ ἡ κορυφή τοῦ Κιοσάθου, ὡς κεφαλὴ ἐμπηγμένη ἐπὶ κορμῷ ζένου...».

«Τότε καὶ τὰ κατοικακία, αἰθανθέντα τὸ θάλλος τῆς ἡμέρας, ἤρχισαν τὰ οκιριτήματά των, εὐφραίνόμενα εἰς τὴν ἐπαφὴν τοῦ χόρτου, προσπαίζοντα περὶ τὰς μητέρας των — καὶ δὲν ἤξευρον διὸ ἡ λελις τοῦ σφαγέως ἐσιλιδε καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον».

«Ἄγία Ἀναστασία ἐκαλεῖτο. Ἰσως τὸ πάλαι νὰ ἦτο ναὸς τῆς Κόρης τῆς ἐξ Ἄδου, ἢ τῆς Ἐκάτης τῆς φαρμακίδος...».

ρῶν, ἦσαν ἀκόρπια σὸν τοῦ «λαγῶ» τὰ τέκνια. Ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης, ὅστις ἐπεκολεῖται καὶ εἰς τῆς ἡ Γριάς, ἐζήλωκε πολὺ τὸν δευτέρου ἐξεδελφόν του, τὸν Γιάννη τὸν Λυδικῶν, ὅστις ἔκαμε τὸν ἐπίτροπον εἰς τὸν Ἄη - Γιῶργη τῆς Χ' στουλοῦλας καὶ εἰς ἅλα τὰ ἐξωκλήσια ἐποῦ ἐτελοῦντο πανηγυρεῖς, ἀρπάζων ἀπὸ τὰ μανουάλια τὰ συνημένα εἰς ογκώδεις βόσκας ἠμικαυτὰ κηρία, πατῶν αὐτὰ με̄ τὰ τασοῦχια του, διὰ νὰ τὰ σῆσῃ, κάτω εἰς τὰς πλάκας τοῦ ἐδάφους τοῦ ναοῦ, προφασίζόμενος ὅτι ἦτο φόβος μὴ λαμποδιάσουν ἂν τὰ ἄφηκε ν' ἀποκαώσιν. Ὁ ἴδιος ἐπρότεινε κ' ἐκτακτὸν δίσκον, περιερχόμενος τὰς τάξεις τῶν πανηγυριστῶν, συλλέγων ἐράνους ἐγὼ νὰ φιαχτοῦν οἱ ἐκκληριεῖς. «Ἦταν τάχα, Θεὸς νὰ μὰς σγαρέσῃ, καὶ πούστρικά τὰ χέρια του;» Ὅλα ταῦτα ἐκίνου, τὴν ἀντίζηλον τοῦ Γιάννη τοῦ Κούτρη. Ἀπὸ τὴν κορμῶν ἐξεδυδῶν τοῦ εἶπεν Ἐθεῖ ἡ ἰδέα, καὶ καθ' ἑλὴν τὴν Τεσσαρακοστὴν τὴν ἐπέσεν. Ἐμῆλλετο ν' ἀποσπῆσθαι ἀπὸ τὸ ἐκκληρίασμα τοῦ Ἁγίου Χαραλόμπου, τὸν Γιῶργη τὸν Τρυγολόγῳ, με̄ τὴν φαμίλιαν του, τοὺς Μιχαλαγιαννοῦς, πατέρα καὶ υἱόν, καὶ τοὺς Μυροδημαίους, τέσσαρας ἀδελφούς, με̄ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, ὅπως τοὺς σὺρη πρὸς τὸ Πρωτ', εἰς τὸ κατάμερον τὸ ἰδικόν του, κ' ἐκεῖ, μετὰ τῶν ὑπαρχόντων τριῶν ἢ τεσσάρων ἄλλων αἰτόλων, νὰ καλέσῃσι Ἰερέα, ὅπως ἐορτάσῃσι κατ' ἰδίαν τὸ Πάσχα.

Ὅσον δυνατὸς καὶ ἂν ἦτο εἰς τὴν ἐτυμολογίαν ὁ διδάσκαλος, περὶ οὗ ἐμνήσθημεν ἐν ἀρχῇ, ἐν πράγμα παραδόξως ἐλαρμόνε, διὸ τὸ ἐκοίπιον ἐκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ Ἁγία Ἀναστασία. Ἀνατολικὸ ἦτο τὸ σωζόμενον τμήμα τοῦ τοῦχου κομψῶν πρὸς τὰ ἔξω, καὶ φυσικὰ τὸ ἐξελθόντις ὡς χιβάδα τοῦ ἱεροῦ δήματος βυζαντινοῦ ναοῦ. Μόνον διὸ ἦτο ἐκ λίθου μεγάλου, ὅγκου μορμυρῶν ὀδονίων σχήματος, λευκῶν, ἀμολῶς ἐισραμμένων, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὡμοῖα με̄ τὰ λείψανα τῶν πελασγικῶν τεχνῶν. Τὸ τεῖχιον τοῦτο, ὑψηλὸν ὡς ἀνάστηκε ἀνδρῶς, ἴσταντο ὀρθῶν ἀκόμη. Ἄλλα λείψανα τοῦ κτηρίου δὲν ἐφαίνοντο καὶ δυσκόλως ἤδυνάτο τις νὰ ἐκίσθῃ τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὸν προορισμὸν τῆς οικοδομῆς. Ἐν τοσούτῳ ἐκαλεῖτο Ἁγία Ἀναστασία.

Ἐσῶθεν τοῦ μικροῦ τεῖχους δὲν ἐφαίνεται θυσιαστήριον. Δὲν ὑπῆρχεν ἴχνος ἐπιχρίσματος ἢ τοιχογραφίας ἢ ἄλλο γινώρισμα. Ἄλλ' ἐνεῶθεν ἴσως πρὸ ὀκτὼ ἢ δέκα αἰώνων ν' ἀνεπέμπετο εἰς τὸν θρόνον τοῦ χριστιανικοῦ Θεοῦ ὁ καρπὸς τοῦ θυμῆματός καὶ ἴσως νὰ προσεφέρετο ἐπὶ βωμοῦ μὴ σωζόμενου ἢ λαγικῆ καὶ ἀφαντοῦς θυσία, ἐκατὰ τὴν τάξιν τῶν Μελησιβάδων, ὅστις, ἱερεὺς ἂν τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψιστον, ἐξέφηγκεν ἄριστον καὶ οἶνον, ὡς λέγει ἡ Γραφή.

Ἁγία Ἀναστασία ἐκαλεῖτο. Ἰσως τὸ πάλαι νὰ ἦτο ναὸς τῆς Κόρης τῆς ἐξ Ἄδου ἢ τῆς Ἐκάτης τῆς φαρμακίδος καὶ οἱ χριστιανοί, οἱ φυσικὸι κληρονόμοι τῆς θανούσης εἰδωλολατρίας, τὸν ἐβάπτισαν μετανοήσαντες ναὸν τῆς φαρμακίτρινας κατ' ἀντίφρασιν ἢ τῆς Ρωμαιοῦς, ἀπλῶς κατὰ σχῆμον ἐτυμολογικῆν. Καὶ ὁ παπ' - Ἀγγελῆς, ὃς εἶχε παρακολεῖσθαι ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης νὰ τοὺς ὑπάγῃ νὰ τοὺς λειτουργήσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἠγγόνει εἰς ποτέραν τῶν δύο ὀμνυμένων ἦτο καθιερωμένους τὸ πάλαι ὁ ναὸς. Διότι ὑπάρχουσι δύο Ἁγία Ἀναστασία, ἡ Ρωμαία καὶ ἡ φαρμακολύτρια.

Ἄλλὰ μὴ δλέπων θυσιαστήριον, μήτε καθῆλιας, μήτε εἰκόνας καὶ μὴ γινώρισμῶν ὑπεῖθρον λειτουργίαν (τόλμημα τὸ ὅποιον βὰ τοῦ ἐφαίνετο ὡς ἀπλή εἰς τὴν εἰδωλολατρειαν ἐπιδόουσι), ἐζήτησε δι' ἀφελῆς σφοδριότητος νὰ πείσῃ τὸς ἀξέστους αἰετόλους, διὸ τὸ καλύτερον βὰ ἦτο νὰ ὑπάγουν νὰ λειτουργήσῃσιν εἰς τὴν Ἁγίον Ἄναν, μικρὸν ἀπέχουσαν. «Κ' ἡ Ἁγία Ἄνα, εἶπεν, εἶναι μισὴ Ἁγία Ἀναστασία». Ἄλλ' ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης, πονηρὸς σπανός, τοῦ ἀπήντησεν ὅτι αὐτοὶ ἐδὲν ἤθελαν νὰ κόμουν μισὴ Ἀνάστασιν, ἀλλ' Ἀνάστασιν σωστήν.

Οἱ ἀπόλοι ἐφρόνουν διὸ ἡ Ἁγία Ἀναστασία εἶναι αὐτὴ ἡ Ἀνάστασις. Καὶ βεβαίως δὲν ἤδυνάτο νὰ εἶναι ἐμπαθέστεροι τοῦ γένους ὅκεινον ἱερεῖς, ὅστις, ἐρωτηθεὶς πρὸ χρόνων ἂν ἡ Ἁγία Κυριακὴ ἢ ἡ Μεταμόρφωσις, εἶναι μεγαλύτερα, ἀπήντησεν ὅτι εἴ ἡ Ἁγία Κυριακὴ εἶναι μεγαλύτερη, διότι ἐορτάζεται καθ' ἐξομῶδες πρὸ ἡ Μεταμόρφωσις μόνον μιά φορὰ τὸν χρόνον εἶναι. Καὶ μήπως πλείοτι, ἀκόμη καὶ σήμερον, δὲν νομίζον διὸ τὸ περίλυτον ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἶναι εἰς τιμὴν τῆς μεγαλομάρτυρος Ἁγίας τῆς κ' Σεπτεμβρίου;

ἘΓιάννης ἡ Γριάς, δὲν ἤθελε μόνον νὰ ἐπορτάσῃ με̄ τοὺς συναγείς του χωρὶν τὸν τὴν Ἀνάστασιν εἰς τὸν κατὰμερὸν του, ἀλλὰ ἐπέθεμε καὶ νὰ τελεσθῇ ἡ Ἀνάστασις αὐτῆ ὅχι εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν ἀλλ' ὡρισμένως εἰς τὴν Ἁγί' Ἀναστασία. Ἀφοῦ τὸ πάλαι ἦτο ἐκκλησία, ἀφοῦ ὁ χῶρος ἦτο καθιερωμένος εἰς λατρείαν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὴν τάχα νὰ μὴ λειτουργῆται; Μάτην ὁ παπ' - Ἀγγελῆς ἐξῶσε τὴν ὀλίγην μάθριν του καὶ τὴν ἐμφοτον λογικῆν του διὰ νὰ τὸν πείσῃ διὸ ἐζήτηε παράλογα. Ὁ αἰετόλος ἐμεινε ἀμετάπειστος.

— Πῶς βὰ λειτουργήσῃ, βλοπρῆμε, σὲ ἐξοκέπαστο μέρος; τοῦ ἔλεγεν ὁ ἱερεὺς. Εἶπες ποτὲ σου λειτουργία ἀποκάτ' ἀπ' τ' ἀστέρια;

— Καὶ μίγαρις ἡ Ἀνάστασις δὲν φάλλεται παν

τοῦ στὸ ἐξοκέπαστο; ἀντέλεγεν ὁ δοσκός. Ἐχουν, ὡς ποῦμε, ἐκκληριεῖς κολοχτιόμενες, με̄ πλάκες καὶ με̄ κεραμίδια καὶ θυαίνων, κατὰλαδες, ἀπ' τὴν ἐκκλησία δέου γιὰ νὰ κόμουν Ἀνάστασις κ' ἐμεῖς ποῦ δὲν ἔχουμ' ἐκκλησία, ὡς ποῦμε, δὲν μπορούμε, κατὰλαδες, νὰ κάνουμ' Ἀνάστασις ὁ ἕνα ἐξοκέπο μέρος, ποῦ ἦταν μιά φορὰ κ' ἔνον καιρὸ, κατὰ πᾶς λένε, ἐκκληρία;

Ὁ ἱερεὺς τὸν ἐκοίταξεν ἐν ἀμηχανίᾳ πρὸς στιγμῆν, εἶτα τὸ ἐλέμημα του ἐφωτισθῆ ὡς νὰ τοῦ ἤλθεν ἰδέα καὶ εἶπε:

— Κάνου Ἀνάστασις δέου ἀπ' τὴς ἐκκληριεῖς, ναι, μὰ λειτουργίῃ;... Πῶς βὰ λειτουργήσῃ;

— Ἀπάνου στὸ μάρμαρα, πρὸ ἦταν μιά φορὰ τ' ἂν ἔθιμα, ὡς ποῦμε.

— Μὰ δὲν εἶναι Ἁγία Τράπεζα ἐγκαινισμένη;

— Τὸν παλιὸ καιρὸ, ποῦ τὴν εἶχαν κτίσει, δὲν ἦταν συγκαινισμένη;

— Τὸ πηδάλιον λέει, δταν δεθῆκαθῆ μιά ἐκκληρία, νὰ μὴ λειτουργῆται, ἂν δὲν ἐνακτιοθῆ κ' ἐγκαινισθῆ πάλιν.

Ἐπὶ τέλους ὁ παπ' - Ἀγγελῆς ἴσως βὰ τὸν ἔπειθε νὰ μεταδῶνιν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄναν, ἦτις δὲν ἀπέχε ποῦ, καὶ ἦτο κ' αὐτῆ, κατὰ δευτέρου λόγον, γειτονιάστω, ὅπως ἐκαυχάτο ὁ ἀπτόλος, λέγων, διὸ τὴν Ἁγία Ἀναστασίαν τὴν εἶχε ἐγεινῶνισσας. Ἄλλὰ ὁ ἀγῶθος ἱερεὺς δὲν ἐπίειθε ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του διὸ ἤδυνάτο ἀκατακρίτως νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄναν. Ὁ ναὸσκος εἶχε τὸν στέγην του, τὸ θυσιαστήριον εἰσῆον, ἔγκτιστον εἰς τὸν τοῖχον, καὶ ἡ Πρόβασις ἐκαλύπτετο ἀπὸ δύο σπιθαμῶν χύματος καὶ λίθου, πούσταν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς χιβάδας, τὸ ἐκονοστάσιον ἦτο ὄρθον ἀκόμη, ἀλλ' αἱ θυρίδες του ἔχασον ἔρημοι εἰκόνας καὶ τὰ δύο πασόθρα, τοῦ θροῦνι καὶ τοῦ ναοῦ τοῦχου, ἐφεγγον καὶ αὐτὰ σφρακτα, καὶ ὁ δῆμος ἐβόηεν, εἰσπέναν δι' αὐτὰν καὶ ἐκπέναν. Ὁμοίως με̄ γροῖον νωθῆν, με̄ τὰς κόγχας κενὰς ὀμμάτων, με̄ τὰ ὄτα θεοβούτα ἀπὸ φήχου φοιρῶν φωνῶν παιδῶν, χλευάζοντων σκληρὰς τὴν ἀδυναμίαν τῆς. Δὲν ὑπῆρχεν οὔτε κανθῆλιον, εὐσεβῶς ἀναφθῆν ἐκ τοξίματος εὐλαδοῦς προσκυντήριος, οὔτε μανουάλιον, δι' ὅχιον παρήγαρον φῶς εἰς τὴν ἡμιαυρμένης μορφῆς τῶν ἠρωτρισεμένων εἰς τοὺς τοῦχους ὀλίγων Ἁγίων, τὸ παρεκλήσιον ἦτο ἀφαιρούμενον ποτὲ εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοστώς, κ' ἐκαλεῖτο συνήθως Παναγίτσα, ὑπὸ ἄλλων δὲ, Ἁγία Ἄνα. Ἄλλ' ὁ παπ' - Ἀγγελῆς ἐβόησεν ἂν καὶ με̄ ἀλαχθῆθεν ἀνεκείμενος εἰκόνας καὶ ἀνεπίτμενα προχέρινα καθῆλια, ἐπέτρεπε νὰ τελεσθῇ λειτουργίαν ἐκεῖ.

Τέλος ὁ ἱερεὺς ἐφῆ μόνον τινὰ ὄρον καὶ τὸν ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Γιάννη τὸν Κούτρη.

— Ἄς εἶναι, μπορούμε νὰ κόμουμε Ἀνάστασις εἰς τὴν Ἁγία Ἀναστασία, εἶπε, καὶ ἀμέσως ποίρνετε ὄλαι τὰ πράγματά σας καὶ τὴς λαμπάδες σας ἀνομμένες καὶ πηγαίνουτε κάτω στήν Παναγία τὴν Δομῶν καὶ σὰς λειτουργῶ ἐκεῖ.

— Στὴν Παναγία τὴν Δομῶν... μὰ εἶναι μακρὰ!

— Ὡς πόσο... ὡς μισὴ ὄρα φθάνουμ.

— Εἶναι, νῶχ τὴν εἰκὴ σ', παπά, παραπάνω ἀπὸ μιά ὄρα.

— Δὲν βὰ εἶναι παραπάν' ἀπὸ τρία τέταρτα.

— Ὅλ' ἡ ὄρχτα δικὴ μας εἶναι. Ἐχοουμε καιρὸ νὰ φθάσομε.

Ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης ὑπεχώρησε μὴ ἔχων ἄλλως νὰ πρὸς.

Ὁ ἱερεὺς ἐβλεπε εὐλογητὸν εἰς τὸ ὑπαίθριον, ἐφῆσας μύρον ἐπιτραχήλι καὶ ἤρχισεν νὰ ἀνομιγῶσῃ τὴν παννυγία καὶ τὸ ἐΚύματι θαλάσσης, ὅλα διαδοσά. Εἶτα, ἀνάμω ἐντὸς τοῦ θυμῆστο μωαχολιδανῶν, ἐθμῖοσε τοὺς παρεστῶτας ἄλους, καὶ ποιήσας ἀπάλιον, ἐβγαλε τὸ μαῦρον ἐπιτραχήλι, ἐφόρεσεν ἄλλον ἰόχρουν καὶ λευκὸν φαινάλιον, (ὄλα αὐτὰ τὰ ἐξήγαγεν ἀπὸ τὸ διασκίον τὸ περιελθὼν τὰ ἱερά του) καὶ ἀνάμως ἰσοκάτω, στραφεὶς πρὸς τὸν λαόν, ἤρχισεν νὰ φάλλῃ μελωδικῶς τὸ ἐδῆτε λάδετε φῶς μεθ' ἑσῶλες εἴτη Ἀνάστασιν σου, Χριστέ, Σωτήρ.

Καὶ ἀφοῦ ἤνασαν τὰς λαμπάδας ὄλαι, ἀναγνούς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ δοξάσας τὴν Ἁγίον Τριῶδα, ἤρχισεν μετὰ καὶ βροντῶναι τὴ φωνὴ νὰ φάλλῃ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», ἀντιφάλλοντος καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ παιδίου δωδεκαετούς, ὅστις τὸν εἶχε συνοδοῦσει ὡς συλλειτουργὸς εἰς τὴν ἐξομῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ γλυκεῖα ἦτο ἡ σκητὴ ἐντὸς τοῦ κρηπίου ἐκεινον, τοῦ μεγαλομάρτυρου καὶ ἐπιθλιπτοῦ εἰς τὴν ὄμιν, ἀγλαζόμενον ἀπὸ τὸ τρέμον ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς αἰρας τῆς υκτερνιῆς φῶς πενήτηκοντα λαμπῶν, σκητὴ φωτεινὴ καὶ οκείρα, διαμυχὴ καὶ μυοτηρῶν, ἐν μέσῳ γιγαντιανῶν δρυῶν, ὀμοῦσαν ὑπερφάνους τοὺς εἰς διαδοχάτω κορυφομένους κρατιοῦς κηρύκους, με̄ τὰ φηρῖοσιντα φύλλα μαρμαρίων ὡς κρυσσὰς φολίδας ὑπὸ τὴν λαμπηδῶν τῶν πυρῶν, ἐν ακιάς καὶ σκεπτινὴ κενὰ ἐν μέσῳ τῶν κλάδων, ὅπου ἐφαντάζετο τὴς ἔλλαχουτὰ ὀρίστα πνεύματα, ὑπάρξαντα πάλαι ποτὲ. Δρυῶδες εἰσῶμοι καὶ ὄρεστιάδες ραβδία, ἐλευθέρως ἀνάσσομαι ἀνὰ τὸν πυκνὸς ἐρμῶνας καὶ σήμερον μεταμορφωθεῖσαι εἰς υκτερνιὰ τελῶνα καὶ μὴ τολμήσαι νὰ προσβλήσιν εἰς τὸ φῶς τῶν ἀναστασῶν λαμπῶν, ἀναβαρῆσσαι πρὸς καιρὸν ἐκ τῆς φηγαθεσῶς τοῦ χρι-

ΣΤΗΝ ΑΓΙ' ΑΝΑΣΤΑΣΑ

Φωτογραφίες ΔΗΜΗΤΡΗ
[Παπαδήμου]

«Δεξιά, τὸ ὕψηλόν, δραχῶ-
δες καὶ τεμνόμενον ἀπὸ εὐ-
δαλεῖς χαράδρας βουνόν.
τὸ ἀπολήγον εἰς τὴν κρη-
μυνῶδη ἀκτὴν τοῦ Κουρού-
πη...».

«ΟἱΟΙ προσηκόνονταν καὶ τὸν χαιρετοῦ-
σαν μὲ σεβασμὸ τὸν κυρ - 'Αλέξανδρο. Δὲν
πιστεύω πῶς τὸν ἔβλεπον σωστά τί ἀξίζει,
ἔδειξαν ὅμως τὸ σεβασμὸ τους στὸν ἀν-
θρώπου, διηγείται ὁ Καρακάβιτας. Σήμε-
ρα, στὴ ψυχὴ τοῦ λαοῦ του, πού ἐξοκο-
λουθεῖ ν' ἀγνοῆ τὴν ἀξία του, ἔχει γίνει
θρύλος. Γνωστὰ μοτῖβα λαϊκῶν παραδό-
σεων ἔχουν ἀρχίσει νὰ συνάπτωνται μὲ τὴν
προσωπικότητά του. 'Ακούς, λ.χ., νὰ διη-
γοῦνται: «Κάποτε τὸν κάλεσε ὁ βασιλιάς
στὸ παλάτι, νὰ τοῦ κἀνὴ τὸ τραπέζι. 'Αλ-
λά δὲν ἦταν ὑπερήφανος ὅπως ἔβρεπε...».

ροτέραν ἐν τῇ νυκτὶ τὴν εὐαξία των εἰς τὸν ἀέρα.
Καὶ ἡ ἀργυρὰ ἀμμόκοιτος τῶν ἀστρῶν ὀλιγώστερον
ἐπάνα, καθ' ὅσον ὑψοῦτο ἡ σελήνη, καὶ ἡ ἀψὸν ἡ-
κούετο μινυρίζουσα, βαθεῖα εἰς τὸν μυχόν τοῦ δά-
σους, καὶ ὁ γκιάνης, μὴ δυνάμενος νὰ διαγιναισθῆ
πρὸς τὴν λυγρὰν ἀδελφὴν του, ἔπαυσε πρὸς καιρὸν
τὸ θρηνώδες ὄσμη του.

Ε Ἰχαν κατέλθει ἤδη πολὺ βαθεῖα, κάτω εἰς
τὸ ρεῖμα καὶ ἀντικρὺ των ἔβλεπον μακρὰν
τὸ πέλαος, κινεῖν ὀδόνων, ἀμυδρῶς ἐπαρ-
χυρομένην ἀπὸ τὰς ἀκτίνας τῆς σελή-
νης. 'Ηκούσθη δὲ μετ' ὀλίγου βαθὺς ποφλασμός,
ὡς χειμάρροι, καταφερόμενοι μετὰ ἐξήπου ἀπὸ
τῶν βράχων, κράτος συνεχῆς, ἰσχυρῶς, μαλότονος.
'Ἦτο τὸ ρεῖμα τῆς Παναγίας τῆς Δρυμῆν, ἀπὸ τῶν
ὕδατων τοῦ ὁποῖου ἐκίσει νερόμιλλο ὑδρεύοντο τὸ
πάλαϊ καὶ πολλοὶ ἐκατοντάδες στράμματα κήπων
μὲ κλιμακωτὰς αἰμασιὰς ἐπιαιόντο ἀπὸ τὸ ὄροσ-
ρον νόμα του. 'Εκεῖ ἀντικρὺ, προκύπτει ἐπ' ὄκρας
τῆς θαλάσσης τὸ παλαιὸν φρούριον, τὸ ὁποῖον ἦτο
πετὴ κατοικία ἀνθρώπων, πρὶν γίνῃ γλαυκὸν φωλεῶ
καὶ λάρων θρηνητήριον. Εἰς τὸ ἀκένωτον ρεῖμα τῆς
Παναγίας τῆς Δρυμῆν ὀφείλετο ἡ εὐδοκίμησις πά-
σης φυτείας καὶ πάσης θλαστήσεως, κατὰ τοὺς
παλαιούς ἐκείνους χρόνους.

'Ἦτο ἦδη ὡς δύο μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ὅταν ὁ
παπ' - 'Αγγελλῆς καὶ οἱ αἰσπλοὶ του ἔβλεψαν εἰς τὴν
Παναγίαν τὴν Δρυμῆν. Τὸ μικρὸν ἐξωκλήσιον ἦτο
κτισμένον ὑπὸ συστάδα πελωρίων δένδρων, περιβαλ-

λόμενον γραφικῶς ὑπ' αὐτῶν, σκεπαζόμενον φιλο-
στόργως ἀπὸ τοὺς κλώνους των. Ὁ ναῦκος ἦτο
πενιχρὸς, ἀλλὰ διετηρεῖτο καὶ ἦτο λειτουργήσιμος.
'Ἦτο δὲ ἐν τῶν ὀλίγων ναυδίων ὅσα ἐσώζοντο ὀρθία
ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς. Γείτονες αὐτοῦ, χαμηλό-
τερα πρὸς τὴν θάλασσα, ἦσαν τὸ πάλαϊ ἐντὸς τῆς
κοιλιάδος, τῆς συνεχόμενῆς μεταξὺ δύο ἀκτῶν, πάμ-
πολλοὶ ναῦκοι ἕως τέσσαρες δωδεκάδες. Οἱ πλεί-
στοι ἦσαν σήμερον ἐρείπια. Ἡ Παναγία τῆς Δρυμῆν,
ἀπὸ ἀναπαράστασις τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Βυ-
ζαντίου, καὶ περιβαλλομένη ὡς μὲ στέφανον ἀπὸ τῶν
ἀειθαλῆ κόσμων τῶν πελωρίων δένδρων τῆς, ἴστατο
ἀκόμη ὀρθή, κ' ἐφαίνοτο λέγουσα πρὸς τοὺς ἀδελ-
φούς τῆς, ὅσοι εἶχαν γονατισεῖ, καταβληθέντες ἀπὸ
τὸν κάματον τῆς διὰ τῶσων ἐτῶν πορείας:

«Παρηγορηθεῖτε, σὰς ἀντιπροσωπεῖω ἐγώ!».

'Ἡ εὐσεβὴς τάσις τοῦ λαοῦ, ζητούντος διὰ τὸ
πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐξωκλήσιων ἀπὸ τὰ ὄρη
καὶ τὰς κοιλιάδας νὰ παρηγορηθῆ διὰ τῆς στερῆσι-
νῶν τῶσων τὸ πάλαϊ ἱερῶν βουνῶν του, ληρω-
μῶντος τοὺς παλαιούς θεοὺς του χάριν τῶν νέων ἁ-
γίων του, κατίσχυσε τῆς αὐστηροτέρας καὶ δογματι-
κτέρας θεωρίας, καθ' ἣν ἀπηγορεύοντο εἰς τοὺς
χριστιανούς οἱ ἀγροτικοὶ ναοί. 'Ακριβέστεροι δὲ τι-
νες ἐρμηκεῖς τοῦ γράμματος, ἱερομόναχοι καὶ ἀσκη-
τικοὶ ἄνδρες, ἤρουντο καὶ νὰ λειτουργῶν εἰς ἐξωκ-
λήσια. 'Αλλὰ τὸ αἰσθημα εἶναι ἀνώτερον τῆς θεω-
ρίας καὶ ὁ λαός, δουλεῖον, τυραννόμενος, πενόμε-
νος, ἀγροδίαιτος, διασπερῆμενος κατὰ κώμας καὶ
χωρία, μὴ ἔχων πόρους νὰ κτίσῃ μεγάλας καὶ λαμ-
πρὰς ἐκκλησίας, ἔκτιζε πολλὰς πενιχράς. Ὁ δὲ
Σωτῆρ, συγκρατατικώτερος τῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ γῆς
διερμηνευτῶν του, ἐμνημονεύων τῶν ἐπὶ γῆς διατρι-
βῶν, καθὼς εἶπεν ὁ 'Αγιὸς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος,
ἀφημύμμενος τὴν πενιχρὰν προσφορὰν τῆς χήρας,
ἔδεχτο καὶ τοῦ πένιτος λαοῦ τὸν τὸν εὐσεβῆ φόρον,
καθὼς ἔδεδχε ἐκείνης τὰ δύο λεπτά.

Ε ν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἐφωταγωγῆθῆ τὸ παρακ-
κλήσιον καὶ αἱ ποιμενίδες ἤψαμαν πᾶμπολ-
λα κηρία εἰς τὰ δύο μοναστήρια καὶ ἀνά-
ψασαι πῦρ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἔξω τῆς θύρας
καὶ στήσασαι μεγάλην χύτραν παρεσκευάσαν τὴν
σοῦταν. Δύο ἐξ αὐτῶν, νεόνυμφοι, ἐφόρεσαν τὰ κή-
κινα φουστάνια των, καὶ τὰ βοσούκλια των μὲ τὰ
κεντητὰ προμάνικα καὶ τὰ τ'λουπάνια των τὰ λευκά.
Καὶ ὁ κηρὺς λαβῶν καιρὸν ἐφόρεσεν ἅλην τὴν ἱερα-
τικὴν του στολὴν καὶ ὁ υἱὸς του ὁ σιλλετουργὸς
ἔβαλλε τὸν καινὰ. Ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης, πραγμα-
τοποιήσας τὸ δνεῖρόν του, τοῦ νὰ παρίσταται εἰς
τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἐπίτροπος, ἐπρωταστάει εἰς τὸ
ἄνομμα καὶ σῆσημον τῶν κηρίων, πατῶν αὐτὰ ἐνί-
οτε μὲ τὸ τσορούχι του, μιμούμενος τὸν ἐξάδελφόν
του τὸν Γιάννην τὸν Λαδίκαν καὶ δασις ἴστατο δε-
ξιόθεν εἰς τὸν χορὸν μὲ τὸσσην σαβρότητα, ὡς τε
ἐλέπων τις αὐτὸν, βὰ τὸν ἐνόμιζε φάλην ἐξ ἰδιο-
τροπίας σιωπῶντα. Τὴν στιγμὴν δ' ἐκείνην εἰσελ-
θούσα εἰς τὸν ναῦσκον ἡ δωδεκαετὴς κόρη του, τὸ
Κομπῶ, ἴσταμένη τέως ἔξω παρὰ τὸν παρσάτην,
ἐπιστατούσα εἰς τὸ κόχλασμα τῆς χύτρας, τοῦ λέει
εἰς τὸ οὐς:

—'Αφέντη, ἔρχοντι κόσμοι.

—Ποιοὶ καὶ ποιοί; εἶπεν ἐξαφάνη ὁ Κούτρης.

—'Ἐρχοντι, ὁ Δημητράκης τὸ 'Α Κότσινας, μαζὺ
μὲ τὴν γυναῖκα τ' 'Ασ'μηνιά, καὶ ὁ Γιάννης τὸ
Κ'στάλους κι ὁ μπάριμα - Γιῶργης...

—Ποιὸς μπάριμα - Γιῶργης;

—Ὁ Γιῶργης τ' Παναγιῶτ'.

—Ὡς κερουῶδες ἔβλεπε τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὴν ἁ-
κὴν τοῦ Γιάννη τοῦ Κούτρη.

—Ὁ Γιῶργης τ' Παναγιῶτ'! ἐπανάλαβε μηχαν-

ΔΕΝ ΑΛΛΑΞΑΝ σχεδὸν καθόλου οἱ ἀγαθὲς
φυσιογνωμίαι τοῦ νησιῦ του, πού τόσο συν-
αρπαστικά καὶ μὲ τὸσση ἀγάπη ζωγράφισε.

νικῶς κ' ἐξηκολούθησε ἐρατῶν τὴν θυγατέρα του, ὡς
ἐὰν ἤξευρεν αὐτή:

—Τί, δὲν κάναμε 'Ανάσσαι' στοῦν 'Αη - Χαρά-
λαμπού;

Διότι ἠπόρει πῶς ἐξέπεσε πρὸς τὰ ἐδῶ ὁ Γιῶρ-
γης τ' Παναγιῶτ'.

Αὐτὸς ἔκαμε αὐταδικαίως τὸν προεστὸν εἰς τὸν
'Αγιὸν Χαράλαμπον. Τί νὰ συνέβη τάχα καὶ διατί
δὲν ἐπήγεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ 'Αγίου του;

Μήπως τοῦ ἀφῆρσαν τὸ προεστ' - λίκι ἀπ' ἐκεῖ;

Αὐτὸς, ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης, διατί ἴσα - ἴσα ἔ-
βαλε τὰ δυνατὰ του, ἀποφασίσει νὰ κἀμῃ ἐφέτος
χωριστὴν 'Ανάσσαιν μὲ τὸς γείτονάς του εἰς τὸ
κατάμερον τὸ ἴδιόν του; Διὰ νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸ
φορτικὸν θέμα τοῦ δευτέρου ἐξοδέλφου του, τοῦ
Γιάννη Λαδίκας, εἰς τὸν 'Αη - Γιῶργη τῆς Χ'στο-
δουλίτσας, ἡ αὐτοῦ τοῦ Γιῶργη τ' Παναγιῶτ', εἰς
τὸν 'Αη - Χαράλαμπον, ὅτινες ἔκαμον καὶ οἱ δύο
τὸν προεστὸν καὶ τὸν ἐπίτροπον, ἐκάτερος εἰς τὸ
κατάμερόν του, ἀνάπτοντες καὶ σῆθοντες τὰ κηρία,
φιβρίζοντες ἐπιδεικτικῶς εἰς τὸ οὐς τοῦ ἱερέως πα-
ρὰ τὴν βορεῖαν θύραν τοῦ ἱεροῦ θήματος, περιφέρον-
τες ἐλευθέρως δίσκον μὲ τὴν ἐπιδὸν ἐπὶ λάδι τῆς
ἐκκλησίας, χριστιανοί!», καὶ κἀμνοντες ἐκ' μάντο
σὲ οὐλα τὰ πάντα, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ. Καὶ
τώρα, ἀφοῦ κατώρβισε νὰ φαλῆ ἡ 'Ανάσσαις εἰς
τὴν 'Αγία 'Αναστασία, εἰς τὸ ὑπαίθερον, ἀφοῦ ἀπέ-
σπασε τὸσσοις βοσκούς ἀπὸ τὰ κατάμερα τὰ ἄλλα,
ἀφοῦ τοὺς ἐκούδῆλσε μεσάνυχτα ἀπὸ τὴν 'Αγία

ΤΟΝ ΘΥΜΑΤΑΙ, μιὰ φορὰ τὸν κράτησε στὸ
τραπέζι του καὶ τὸν κέρασε. «Θὰ ἤμουν 17 -
18 χρόνων, παραγιὸς σὲ μαραγκό. Τοὺς πῆ-
γα ἔνα καλὸ πιεζέ. Δὲν μιλοῦσε καθόλου. Κοι-
τοῦσε τοὺς περσαστικούς, ἄκουγε τὰ λόγια
τους, κρατοῦσε πάντα ἔνα μελούδι καὶ σὲ ση-
μείωνε στὸ κουτί τῶν τσιγάρων. "Ἐ, δέδαια,
τὸν εἶχαμε ὄλοι μας γιὰ πολὺ ἰδιότροπο...».

Ἀναστασία, εἰς τὴν Παναγαίαν Δομάν, με τὰς γυναῖκας τῶν, με τὰ παιδιά τῶν, με τὰ κοπάδια τῶν, με τὰ κατοικίδια θαλάσσινα σπορακίως περὶ τὰς ἀλγας, ἐμελλε πάλιν νὰ καταδικασθῆ ὑπόστῃ τῆν πρῶτοκοβαθρίαν αὐτοῦ τοῦ Γιώργη τ' Παναγιώτ' ὡς γεροντοτέρου, ὡς ἔχοντος τάχα δικαιώματα. Ποῖα δικαιώματα; Ἄς ἔβγαζε τὶς μολιλλέτες του νὰ τὶς διαβάσουν! Κ' οἱ δύο τάχα, ἄς ποῦμε, γράμματα δὲν ἔβγαιναν, ἀλλ' ἦτον ὁ παπ' - Ἀγγελῆς ἐκεῖ νάχουμε τὴν εὐχή του ποῦ θὰ τὶς διαβάσει... Ἡ δουλειὰ του ἦτο νὰ διαβάσει... Ἄλλ' ὄχι! δὲν παρεχώρει τὰ πρωτεύα. Θὰ ἔκοιμε πᾶς δὲν τὸν εἶπε καὶ θὰ εἰκοίταε ντυγούρο πρὸς τὸ ἄγιον θῆμα, χωρὶς νὰ στραφῆ ἐπὶ στιγμὴν πρὸς Δυσμάς, ὡς ἀποφοβούμενος ποῦ ἦτον, ν' ἀκούσῃ μετὰ προσοχῆς τὴν λειτουργίαν του. Ἦτον ἐν τῷ δικαίῳ του, εὐρίσκοτο εἰς τὸ κατὰ μέρον του. Ἀλλὰ ἐνταῦθα ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης ἐπάγγασεν, ὁ παλιὸς ἐκατόμτασε πρὸς στιγμὴν. Δὲν εὐρίσκοτο εἰς τὸ κατὰ μέρον του! Τούναντιον, εἶχε πατήσει τὰ σύνουρα, εἶχε μετοδῆ εἰς ξένον κατὰ μέρον... Ἄ! καὶ αὐτὸς ὁ παπ' - Ἀγγελῆς, ποῦ ἐπέμενε μὴ θῆλον νὰ λειτουργῆ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἀναστασίαν... Ἐκεῖ, ἀδαιοφιλικότητος, ὁ Κούτρης θὰ ἦτο εἰς τὸ κατὰ μέρον του. Ἄλλ' ἔδω, εἰς τὴν Παναγαίαν τὴν Δομάν, εὐρίσκοτο ἀκριβῶς εἰς τὸ κατὰ μέρον τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπου, εἰς τὴν δικαίαν βασιάν τ' Γιώργη τ' Παναγιώτ'!

Τὶ νὰ κάμῃ; Κι αὐτὸς ὁ ἐπίοργος τ' Παναγιώτ', κατάλαβε, δὲν ἦτο κανεὶς τυχαῖος, ἐξῆσκει ἰσχυρὸν καὶ γρηπτόν ἐπὶ τὸ πλῆθος τῶν αἰθοσοκῶν καὶ τῶν ποιῶν. Καὶ ἴβου εἰσπλῆν ἦτο εἰς τὸ παρεκκλήσιον. Ἦτον ὑψηλὸς, εὐσταθὴς, ἄριστος ἀνὴρ, με εὐγρημον τὸ πρόσωπον καὶ με καυνοικίους χαρακτήρας. Ἦτον ὡς ἔβγαινε ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ μάλιστα ἔβγαινε εἰς τὴν πλοῦσιαν μέγανον κόμην του τρεῖς τινὲς νὰ λευκάσουν ἰδὸ κ' ἐκεῖ. Ἐπὶ φθῶσει τὴν πρῶτην ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος ἔβγαινον, τὴν τοῦ 1808. Ἐβεν ὀμιλῆσαι με τὸν Σταθῶν, εἶχε προσφέρει με τὰς ἰδίαις του χεῖρας κοκοροῖσι εἰς τὸν Βλαχάδαν, εἶχε στρατευσθῆ ὑπὸ τὸν Νικητάσαν. Καὶ ἔβον τὸ ἔθος του, ἢ ἔβον του, οἱ τράποι του, οἱ κινῆσεις του καὶ τὰρα ἀκόμη, μετὰ σαράντα ἔτη, καθ' ἕν στιγμὴν ἐσπέρητο εἰς τὸν νατικόν, εἰκοίταε δὲ ἦτο εἰς νεύματα καὶ χειρονομίας μετὰφρασεῖς ἢ μιμητικὰ παράφρασεῖς τοῦ παλαιῦ διότιχου:

Στὸ Σκιάθου καὶ στὸ Σκόπελο, ποτὲ κατῆς
δὲκ ρρένει,
γιατ' εἶν' ἡμέρη τοῦ Σταθῶ, δίπλα τοῦ Νικητάσαν.

Ὁ Κούτρης εἰσπαθεῖ αὐτὸν δὲ ἐσπέρητο, δι-
ιδῶν τὸν διακόνον ποῦ εἰσερχόμενον εἰς τὸν νατικόν,
μὲ ἄλλην τὴν ἀπόφρασην ποῦ εἶχε νὰ μὴ σταθῆ νὰ τὸν ἴδῃ, ἐστρεφεν ἀκούσιον τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ βλέμμα-
τά του συννητήσαν. Ὁ Γιώργης τ' Παναγιώτ', ἄ-
φου ἠσπάρθη τὰς εἰκόνας, ἦλθε κ' ἐστάθη ἐπισθεν
τοῦ Κούτρη, ὅστις δὲν ἤδυντο πλέον νὰ προσποιη-
θῆ δὲ δὲν τὸν εἶπε. Ἄλλως, ὁ Γιώργης τ' Παναγιώ-
τ' δὲν τοῦ ἔδωκε καιρὸν νὰ σκευθῆ, διότι κύμας εἰς
τὸ ὄψος του, ἤρρισε μετὰ πονηρὴν μετρίαν νὰ τοῦ λέγῃ:

—Μὲ πῆρες ἀπ' τοῦ κατὰ μέρον τὸν Γιώργη τοῦ
Τριουλιῶν, μὲ πῆρες καὶ τὸ Μιχαγιανέο, πατέρα
καὶ γιὰ, μὲ πῆρες καὶ τοῦ τέστιρος Μαυροῦ, μαῖοι, καὶ
ἀπομεινίαν Λιουσιῶν τοῦ Ἄη - Χαραλάμπου. Ἢ
παπᾶς ἀπ' μὲ Παναῖα, κάπου στὴ χώρα, δὲν θέλω
νάρθῃ, γιατί εἰμῶστε ἄλλοι, καὶ δὲν μεζονώμασι
πολλοὶ γιὰ νὰ θγάθῃ τὸν κόπο τ', ἄς ποῦμε.
Ἢ παπᾶς ἀπ' τὸν Ἄη - Γιάννη, τὸ τρεῖς ἱερό-
χοι, Ἢ ἄλλους εἰν' ἐμῆμερος, γιατί τὸν παπ' -
Ἀγγελῆ ποῦτον ἀπ' ὄψου, μᾶς τὸν πῆρις. Κου-
τέρας ν' ἀπομεινίαν ἀλειτροῦσι, τέτοια μέρα,
γιατὶ δὲν ἔβγαζε μετὰ ποῖα ἐκκλησιὰ θελὰ πᾶτι ν' ἀ-
ναστήσεται. Τότες κ' ἐγὼ εἶπα ἄς σκουθῶ νὰ πάω
πῆσον Ἢ Κιχριά, μπερὶ καὶ τὰ βρῶ π'θινά, σὶ κα-
νένα ζουκαλιῆ, καὶ περυνάτας ἀπ' Δομάν, σὰ ἔβγα-
νῆσον τοῦ Κάστρου, θὰ καταλάβου μαθεῖ, σὰ διῶ
π'θινά φέου, ἀνίσως καὶ εἰνι σὲ κανένα ρημοκλήθ' -
τ' Καστριῶ καὶ ἀνασταίνουσι. Μὰ δὲν τὸλπιζα, ἄ-
λθρεια, πᾶς θελὰ ρῆθει τ' Δομάν, μες στὸν κατὰ-
μέρον μ'!

Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἐνόησον ὀλίγον ἀργά
ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης, δὲ με ἄλα τὰ σχέδια του
καὶ τὰς ἐνεργείας του, ὅσον μακρότερα ἔβγαζε τὸν
Γιώργη τ' Παναγιώτ' καὶ τὴν προστούνην του,
τόσον σιμώτερα ἐπῆγγασεν καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸ κα-
τὰ μέρον του. Διότι δὲν ἄρεε νὰ φεύγῃ τρεῖς, πρέπει
καὶ νὰ μὴν καταδικάται ἢ τὴν ἀντιχόστον νὰ ζῆσθῃ
πρὸς ποῖον μέρος θὰ κατευθύνθῃ.

Ἐπὶ τὸν Λουκαίους ἔβγαινε ἡ λειτουργία καὶ
ὁ ἀναγνῶστης πορφυροῦν ἄει πρὸς Ἀνατο-
λάς, ἐβγαίμε με τὴν θάλασσαν, κυματῶν
ἀπλοῦμενην κάτω, ἢ δὲ σκηπὴ ἀρχί-
ασε καὶ τὰ ὀλίγα ἄστρα ἀνὰ ἔν ἐσθρην
τρέμοντα εἰς τὸν αἴθερα. Καὶ ἡ Ἥως ἀνέτειλε με
ἄλλην τὴν πορφύραν ἀγλάν, καλλοπιζόμενα με γλυκὴ
ἐρυθρία δυνά, κοιλιάδες καὶ δόση. Ἐφάνη δὲ τότε,
ἀποβλαύσαν τὴν μαυριότητά τῆς νυκτὸς περιβολῆν,
ἐν ἐλα τὸ καλλοπὴ τῆς ἡμερικῆς θέσεως τῆς Πα-
ναγίας Δομάν. Δεξιὰ δὲ ὑψηλόν, βραχάδες καὶ τε-
μνόμενον ἀπὸ εὐλόγους χροιάδες θουόν, τὸ ἀπο-
πλῆγον εἰς τὴν κρημνώδη σκηνὴν τοῦ Κουρούπη, ἀρι-
στερά, λάφου, κοιλιάδες καὶ δόση γραφικῶς ἐναλλά-
σσονται εἰς τὸ θέλημα: ἀντικρῶ, ὁ γυμνὸς καὶ ἄγριον

μεγαλῶν ἀποπνέων βράχος τοῦ Κάστρου, με τὰ δύο
πρὸ αὐτοῦ πετρώδη νησιδία, καὶ πέραν πέλαος ὁ ἀ-
κάνης, φωφορίζον εἰς τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἀ-
ποφάσκοντος ἡλίου, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος
πρὸς Βορρᾶν ἢ Χαλκιδικῆ, με τὸς τρεῖς λαίμους
τῆς, ὑπὲρ οὐς ἔξέει ὡς βρομῆς κεραυνωβίσεως τι-
τανεῖου κλίμακος πρὸς ἀνάβασιν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ
λευκόφαιος κῶνος τοῦ Ἄθου, με τὴν κορυφὴν πρὸς
τὸ σύννεφα: πρὸς δυσμάς τὸ Πήλιον με τὰς ἀναρι-
βήτους κοιλιάδας του καὶ τὴν βασιάν του ἐλάσσην,
καὶ πέραν αὐτοῦ ἢ κορυφῇ τοῦ Κισσάου, ὡς κεφαλὴ
ἐμπηγμένη ἐπὶ κορυφῇ ξένου. Καὶ τὸ ρεῖμα τῆς Πα-
ναγίας Δομάν δὲν κατεφέρετο πλέον ὡς πρῖν, μετὰ
δαθείς παφλασμοῦ εἰς τὴν βραχῶδη κοιλιάδα, ἀλλὰ
ἄμα τὴν ἀνατολὴ τῆς ἡμέρας τὸ νερὸν ἔβρε μορμυ-
ρίζον, μαλακῶς κυλιόμενον ἐπάνω εἰς τὰ βῆρα καὶ
εἰς τὰ ἀγριολέια, διότι ἔξυπνησαν τῆς ἡμέρας
οἱ προσφιλεῖς κράτοι.

Τέλος ἐφάνη τὸ ἡλιὸν ἢ πρώτη ἀκτὶς καὶ ἀνέ-
θορεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μὴ πυρὴν παμφῆς
γρομῆς τοῦ πανελκλήμου φωστήρος. Καὶ τὴν ἴδιαν
στιγμὴν ἤκουσθῃ πρώτη μετὰ κ' ἐπιβλητικῆς φωνῆ,
ὁ κλαγγασμὸς τοῦ ἀετοῦ, χαιρετήσαντος τὴν
ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐπάνω εἰς τὸ θουόν, ἀπὸ τῆς
ἀφάστου καὶ ἀπατήτου ἐπὶ τὸν ἀπορῶγον βρά-
χον καλῆς του. Καὶ δευτέρα χαιρετιστήριος φωνὴ
ἤκουσθῃ, ὁ κοκκαδισμὸς τοῦ ἱεροῦ, ὁ κρημνὸς
τοῦ ἱεροῦ ἐπάνω εἰς τὸ θουόν, εἰς μὴν ὑψηλὴν
χαρῶσαν τὸν ἡλιγγιδῶδες θουόν τοῦ Κουρούπη, ἔ-
κει ἐπάνω. Καὶ τρίτη φωνὴ κλημικρῶν χαιρετήσεως τὸ
μαφᾶς ἄστρον τῆς ἡμέρας, ὁ τιτιδιόμος τῆς πέρ-
δικας καὶ τῆς τρυφῶν εἰς τὸ μεσοκίμας τῆς κοιλιά-
δος καὶ τελευταία ἀμέσως χαιρετήσεως διὰ τὸ μινυρι-
σμοῦ τῆς τῆν ἀνατολῆν τοῦ ἡλίου ἢ γλυκείας χελιδνῶν,
ἢ ἐπανευρούσα κ' ἐφέτος τὴν φάλαξ τῆς ἔβουον εἰς
τὰ ἱερά σκευάσματα, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου, ὡς
καὶ εἰς τὰ καλλιὰ τῶν χωρικῶν, καὶ εἰς τὰς οἰκίας
τῶν ἀσθῶν ἀνδρῶν τῆς πόλεως. Καὶ ἀφορτελεύτιος
θελοῖ μινυρισμοῦ ἤκουσθῃσαν τῶν μικρῶν στρουθιῶν
ἐπὶ τὸν θῆμαν, ἄν τὸν ἔν μολὴν ὑποφελίζου ἴ-
στατο ἀποφοσιτικῶς προσκαλλόμενον με τὸς λε-
πταῖς πόδας του ἐπὶ τὸν κλαδίον, ἐν τὸ ἄλλο,
μῶλλον πρὸς αὐτὸ τὸν ἐρωτᾶ του, ἐπέτα ἀλόγυρά
του, ἴστατο πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τὸν κλαδίον, ὄρμα
πρὸς αὐτὸ, τὸ ἔβηκε, τὸ παρεκάλε, κελασοῦν, ἐκ-
λιπαροῦν καὶ πάλιν κελασοῦν.

Τότε καὶ τὸ κατακίμα, αἰσθαιόμενον τὸ θάλπος
τῆς ἡμέρας, ἤρρισε τὸ σκίρημά του, εὐφρανί-
μενα εἰς τὴν ἐσπῆν τοῦ χέρτου, προσπίπτουσα πε-
ρὶ τὰς μητέρας του, ὑποβλάσαν τὸ μικρὸν ρίγχορ
ὑπὸ τὸν μαστόν — καὶ δὲν ἔβρανον δὲ ἢ κέπῃς τοῦ
σφάγους ἐπιτλεβε καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα
ἡλιόν.

Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰ ὑψηλὰ δένδρα, τὸν ὅποιον οἱ κλά-
νοι, με δόμνικας καὶ με θυσῶνες γυμνασῶν φύλλον
κοσμώμενοι, ἐστῆσαν ὑπὸ τῆς πρώτης αἰῶρας ἐκ
τοῦ ρεῖματος, τοῦ κυλιόμενου μετὰ ψιθύρου τοῦ δει-
γῆς νόμου του, κάτω εἰς τὴν κοιλιάδα, ἐκθῆσαν ἡ-
δονικῶς ἄλλοι οἱ δοκοῖ, με τὰς πομεινίδας καὶ
τὰς δοκαποῦλας του, στρώσαντες ἀφθόνους πτε-
ρεῖς καὶ παχεῖας φάλαγγας, καὶ ἤρρισε νὰ διαμελ-
ίζωσι τὰ ἐυδαίοντα ἐπὶ τῆς σουβλάς ἀνῖα καὶ ἐ-
ρίφια. Ἐφῶγον καὶ πύρρανθῆσαν ἄλλοι, καὶ ἀφῶ οἱ
παπ' - Ἀγγελῆς ἐμῶγγεν ὡς ἔβει τὴν φάλακκα, τὴν
μετεβίβασε, μετὰ τὴν ὑπόλογον ἀκούη, δὲ ἐβῆρας
θεματικῆς γλωσσῆς κρατυμένην, κλώσανον καὶ
φυσῶσαν ἀκατολήτους ἤχους ἐνδοθεν, εἰς χεῖρας
αὐτοῦ καὶ δεξιῶν του καθήμενον προστάτης τῆς ὁμά-
δος, τ' Γιώργη τ' Παναγιώτ' ὅστις ἀετρεβῆς προση-
γούρεσε διὰ μακρὴν τὴν ὁμήγησιν.

—Κ' ὅπως ἀνέστ', βρε παιδιὰ! Ἀληθῶς ὡ Κύ-
ριος! Ζῆ καὶ δουλιάζει. Γεῖα καὶ! Καλὴ γειὰ!
Διάφουρο! Καλὴ καρδιά! Καλὴ γεμουσὴ ἄλλοι
μας! Χρόνος πολλούς! Κι τ' χρόν' νερουσί καλὰ!
Καλὴ χρονιά σας! Πολλὰ τὰ ἐτ'! Παπᾶ μ'! νὰ
χαίρει τὸ πετροχλί σ'!

Εἶτα, στραφῆς πρὸς τὸν Κούτρη:
—Γιάννη, πάντα καλῶς νὰ σὰς βρισκοῦ!
—ἴσως ἢ φράσει αὐτὴ ἦτο ὑπαίνυξις πρὸς τὰ
προηγούμενα σουθῆνα. Ἄλλ' ὁ Κούτρης ἀπήντησε
μεθ' ἐτοιμότητος:

—Κι πάντα καλῶς νῆρσι, μπάμπη - Γιώργη!
Ὁ παπ' - Ἀγγελῆς δὲν ἠδυνῆθη νὰ μὴ γέλασθῃ
καὶ οἱ ἄλλοι τὸν ἐμῆθησαν. Ὁ Γιώργης τ' Πανα-
γιώτ' μετεβίβασε τὴν φλασκὸν εἰς τὸν ἀντικρῶ του κα-
θήμενον, τὸν Κούτρη, καὶ αὐτὸς ἐπὶ χεῖρας διὰ
βραχίον. Μετὰ τὴν τρίτην δὲ περίοδον τῆς φλάσκας
αὐθαίον πλέον ἠθῶνετο ἀντιπῆσιον πρὸς τὸν Γι-
ώργη, ἀλλ' ἤσπάρθησαν ἄλλοι τῶν. Καὶ ὁ Γιώργης
τ' Παναγιώτ' εἰς ἐν αἰ πολεμικαὶ ἀνομήσεις ἐπα-
νήχοντο ἐναργέστερα μετὰ τὸ γάμα, ἤρρισε νὰ
διηγῆται εἰς τὴν ὁμήγησιν τὸν ἠρώκον θάνατον τοῦ
Νικητάσαν.

—Τρία καρδιάδα ἦτανε στὰ κερὰ τῆς Κασσά-
δρας μετὰ τὰ φουαῖτα τοῦ Νικητάσαν καὶ τοῦ Σταθῶ.
Τοῦ Σταθῶ τὸ καρδιά ἦταν ἄλλομαρ, μαῖρες οἱ
μῆτανες, μαῖρα τὰ ἐρῆτια, μαῖρα τὰ πινᾶ: τὸ
εἶχε τόξιμο, νὰ μὴν τ' ὀλοῖται πρὶν ἐμῆθ μικρῆς
μέσας τοῦ Ἰαλωνίου. Ἄσπ' ἄμα ἦταν μπάμπη
καρναντῆ, τὰ τρία καρδιάδα δὲν μπορούσαν οὔτε μπερὶ
νὰ πᾶν, οὔτε πῆσον νὰ γυρίουν γιὰ ν' ἀράσκου.
Ἢ ἄρμας ἢ τοῦρκικὴ ἦρε τὸ ρεῖμα τῆς θάλασσας
καὶ τὸ ρεῖμα - ρεῖμα, δὲ τὸς εἶπε, καὶ τὸς εἶπε,
τοῦς ἔφτασε ἀπ' τὸ πλάι. Ἦς τόσο οἱ καπετανοῖοι

οἱ δύο τους ἀντρεῖσθον. Ἦταν παλληκάρια ποῦ
δὲν πιστεύα νὰ σταθῆσαν ἄλλοι, τοῦς ἐγνώρινα ἐγὼ
πολύ καλά. Ὁ καπετᾶν Σταθῶς μὲ ἔχαιρε ἕνα
μαμὶ κεκριμπαρῆναι καὶ φουμάρο τὸ τσιμπ'καὶ μου,
γιὰ νὰ τὸν βυμάριον καμιά φορά, καὶ ὁ καπετᾶν
Νικητάσαν μιά φορά ποῦ τοῦ ἔδωκε κοκοροῖσι,
μετὰ τῆς βῆρας ποῦ τὸ χεῖρα φτιασόμενον, τοῦ ἄρεσε
τόσο, ποῦ πολλοὺς ἡμέρας ὄστερα, ἄρου μ' εὐρι-
σκε, μῆλεγε: «Τὶ ἔχουν ἀπὸ Γιώργη; Δὲν ἔχεις
τίποτε κοκοροῖσι;». «Ὁρεθὴ νῆρας, καπετᾶνε μου,
τῆλεγα ἐγὼ, θέλει νὰ σοῦ φτιάσω;». Καὶ τρεῖς φο-
ρὲς ἐβούισσα τρία πρόβρατα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ
τοῦ φτιάσω κοκοροῖσι. Ὑστερα, σὰν ἐβῆκα νὰ
πᾶω κατὰ τὴν Κασσάνδρα, οἱ ἄλλοι σύντροφοί μου,
γιατ' ἦτανε πολλὰ καρδιά, καὶ ὁ Σταθῶς, καὶ οἱ καπε-
τανοὶ τοῦρκοὶ τρεῖς κανονεῖς, ἀναίμε τὸ τοῦφεκι,
ἢ ἄρχισε τὸ τόπι νὰ σαλεύη, τὸ καρδιά τοῦ Νικη-
τάσαν ἐπίσπασε με τὴν τοῦρκικὴν φραγγῶς, ἐφῆται
με ἐρῆτια, σὰν διὰ κακῆς γειτονίας, ποῦ μάλωνον
καὶ πᾶντοια μαλλιά με μαλλιά. Μὰ ὁ Νικητάσαν
μετὰ τὸ μπάλα τὸ ἔσπασε τοῦς γάτους, καὶ ἐκοψε
τὰ μπασιούτια τοῦ Τούρκου, καὶ ἐγλύτωσε τὸ καρ-
διά του ἀπ' τὰ δόντια τοῦ θηριῶ. Μὴ τὴν τελευταία
στιγμῇ, ἐκεῖ ποῦ νικῶσαν οἱ δικοὶ μας, καὶ τὸ
μουλοῦκι τὸ ρωμαϊκὸ ἐφῶνε δριζόνιον τὴν πίστη
τῶν Τούρκων, ἕνα βόλι τοῦ ἦλε τοῦ Νικητάσαν
καὶ ἐβῆκε στὴν κοιλία του, καὶ τὸν ἐλάσσωσε βοθεία.
Μὰ τὸ παλληκάρῆ τοῦ καλὸ εἶναι παλληκάρῆ καὶ σὺ
θάνατό του. «Μ' ἔβγαζε τὰ σκαλιὰς, εἶπε μιά καὶ
σφίγγοντας τὰ δόντια, βασιάντας μετὰ τὸ χεῖρα τὸ
σωθῆκα τοῦ ποῦ χυνότανε ἀπὸ τὴν κοιλιά, βα-
σιάντας μετὰ τὸ χεῖρα τὸν ψαχὴ του, ποῦ τὸ ἔ-
φτασε ἀπ' τὸ στόμα, ἐπρόφρασε καὶ εἶπε: «Συμπρό-
φια! πιστέ με καὶ καθῆστε με ἀπάνω ἐκεῖ στὰ σκο-
νι. καὶ ἀκουμήστε με ἀπάνω στὸ κατᾶρτι... γιὰ νὰ
μὴν τὸ καταλάθου τὰ σκαλιὰ πᾶς μ' ἐκότωνα καὶ
πάρον θάρρος... γιὰ νὰ μὴν τὸ μάθουν καὶ οἱ δικοὶ
μας καὶ δειλιάσουν». Καθῶς τοῦς εἶπε τὸ κῶμα
καὶ τὸν ἀκούσθησαν μισαπθῆσαν στὸ κατᾶρτι... καὶ
οἱ Τούρκοι ἐπέσαντες ἀπ' ἀντικρῶ ἐτρέμοναν κ' ἔ-
λόγαν: «Ἐσῶρας ρεῖ! Ἐσῶρας ρεῖ!». —Ὁ καπε-
τᾶνος ὁ Ἐσῶρας! Ὁ καπετᾶνος ὁ Ἐσῶρας! Κι οἱ
δικοὶ μας ἀπ' τ' ἄλλα τὰ καρδιά δὲν τὸ πῆσαν μου-
διά κ' ἐστῶθησαν ἀντρεῖσθῶν οἱ ἐβῆσαν τὴν τοῦρκικὴν
ἀρμάδα. Κι ὅταν ἡ ἀρμάδα ἐβῆκε ἄρρη, τότε τὸ
ἐβῆσαν καὶ ἐγῆσαν πίσου στὸ νηρὶ μας, γιὰ νὰ
βῆσαν τὸν Νικητάσαν, ποῦ πῆσανε κρατώντας μετὰ
τὸ χεῖρα τ' ἄστερα τοῦ, γιὰ νὰ μὴ μωδῶν, μετὰ
δόντια τὴν ψυχὴ του, γιὰ νὰ μὴ φύγῃ. Κι ἔβαν καὶ
τὸν ἔβασαν κάτω στὸ Λεωόνι, κοντὰ στὴν θῆμα,
στὸ γιοιά, καὶ τότες τοῦ θῆλεσαν καὶ τραγοῦσι:

...Καὶ κείνος ποῦ φοβέριε καὶ ἄλλοι τὸν ἐτρέμαν
ἐπῆγαν καὶ τὸν θῆσανε στὸ Λεωόνι στὸ ρεῖμα.

Τοιαῦτα τινὰ, ἀλλὰ με πολλὰς τροπὰς φωνη-
νῶν καὶ συλλαβῶν συγκοπᾶς, διηγῆθη, ὡς εἶχον
ἐξ ἀκοῆς, ὁ μπάμπη - Γιώργης τ' Παναγιώτ' καὶ
οἱ ἄλλοι τὸν ἤκουον μετὰ θαυμασμοῦ, καὶ ὁ παπ' -
Ἀγγελῆς, ἀκούων μετὰ συντόνου προσοχῆς, ἠθῶν-
θη δάκρυ ὑγραῖνον τὴν πορείαν του.

Ἄλλ' ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης ὡς διὰ νὰ παρη-
γορηθῆ τὸν μπάμπη Γιώργη, καθ' οὔ
δὲν ἐμνησκίκαε πλέον, διότι τὸν ἐπῆρε τὰ
πρετῆρα, ἠγῆθη καὶ λύσας τὸ ἀνδρίον του,
τὸ ὅποιον ἔδωκεν ἠούρας εἰς τὸ λιθιδιον, ἤρρισε
νὰ κάμῃ κατὰ παιχνιδία ἰβῆκα του. Συγχρόνως δὲ
ὁ υἱὸς του ὁ Θεοδωρῆς, δεκαεπιτοῦτης, ὡς διὰ νὰ
συνωδῆσῃ με μεσοικὴν τοῦς ἀγῶνας τοῦ πατρός του,
ἐλάβε τὸ σουραῖλι του καὶ ἤρρισε νὰ συρίξῃ ἄπλου
καὶ μονότονον ἦχον. Ἐν τῷ μεσοῦ ὁ Γιάννης ὁ
Κούτρης εἶχεν ἀνοθῆ ἐπὶ τοῦ οὐνοῦ, ὑποβλάων ἀσί-
γημα ἀντὶ σέλλας, καὶ παίζων ἀργά, ἔβηεν μετὰ
σοβαρότητος, ἐπέβαλλεν εἰς τὸ ζῶον νὰ κάμῃ κατὰ
δηματισμοῦς κατὰ μῆμισιν καὶ παρῶσιον πολεμικῶν
ἴππων. Καὶ ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης πῶτε ἴστατο γο-
νατιστῶς ἐπὶ τοῦ σαγιάματος, πῶτε ὑπὸ τὸ ἀντικρῶ
τῆς ράχους τοῦ ζῶου, πῶτε ἐκπατεῖτο ἐκ τῆς χαί-
της, μετὰ ἕνα πόδα ἐπάνω, μετὰ τὸν ἄλλον κάτω εἰς
τὴν γῆν, πῶτε ἐκχῆντο ὑπὸ τὴν κοιλίαν τοῦ ζῶου, πῶ-
τε ἐχῆντο ἀπὸ κρημνῆς μέχρι γονάτων μεταδῶ τῶν
τεσσάρων ποδῶν τοῦ οὐνοῦ, κ' ἐν ὄψεσι εἶχον τὴν
ἐπέσε καὶ δὲ ὁ υἱὸς βὰ τὸν πατήρ, ἀφῆκε, ἐν
ριπῇ οφθαλμοῦ, εὐρίσκοτο πάλιν ἐπὶ τῆς ράχους
τοῦ ζῶου. Τοιαῦτα τινὰς μῆμικῶς ἀγῶνας ἤρρισε
νὰ ἐκτελῆ ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης. Τίποτε περισσότε-
ρον δὲν ἐχρειάζετο διὰ νὰ καυχῆται ἐπὶ πολλῶν ὄραν
ἢ ὁμήγησι δὴλ.

Τέλος ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης ἀφῆκε τὸν θῆον του
ἤχον, καὶ ὁ μπάμπη Γιώργης τ' Παναγιώτ', ὡς
διὰ νὰ εὐχαριστῆ τὸν μῆμικόν, ἔξῆρε, πρὸς αὐ-
τὸν ἴδιον ἀποτεινόμενον πρὸν ἐπιμωρῶσιν τοῦ
συμπόσιου, τὴν τελευταίαν τῆς ἡμέρας πρόσπιον
του, ἤτις ἤρρισε ὑπόφορος ὡς νὰ ἐξῆρθεν ἀπὸ τὸν
πάτον τῆς φλάσκας, ἤτις ἤρρισε πλέον νὰ κλώξῃ
καὶ νὰ φουά:

—Κι τ' χρόν', μετὰ τοῦ καλοῦ νὰ σὰς βρῶ!

Ὁ Γιάννης ὁ Κούτρης ἀπήντησε:

—Καλῶς νάρθῃς, μπάμπη - Γιώργη μ'!

1 9 9 6

Εκδίδονται τα Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Εκδόσεις Δόμος. Δημοσιεύεται η γαλλική μετάφραση της «Γυφτοπούλας» (*La fille de Bohême*) σε μετάφραση της Karine Coressis, Institut Francais d' Athènes / Actes Sud.

1 9 9 7

Στον ΣΤ' τόμο της σειράς *Η παλαιότερη πεζογραφία μας*, των Εκδόσεων Σοκόλη, η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού δημοσιεύει στις σσ. 114-162 το πληρέστερο και επιστημονικότερο σύγχρονο άρθρο για τον Παπαδιαμάντη.

Ο Φώτης Δημητρακόπουλος επιμελείται την επανέκδοση των δύο πρώτων μεταφράσεων διηγημάτων του Παπαδιαμάντη στα γερμανικά, του «Αλιβάνιστου» και του «Όνειρου στο κύμα», από τις Εκδόσεις Καστανιώτη.

1 9 9 8

Επιτυχημένο θεατρικό ανέβασμα της «Φόνισσας» με πρωταγωνίστρια τη Λύδια Κονιόρδου.

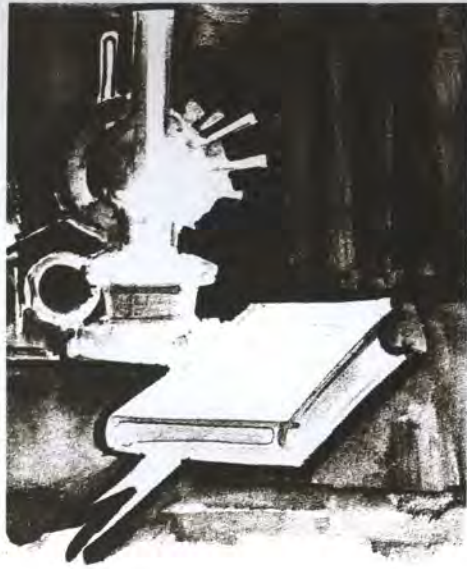
Στο ένθετο «Επτά Ημέρες» της *Καθημερινής*, τόμ. ΚΖ', αφιέρωμα Σκιάθος, ο Κωστής Λιόντης καταγράφει για πρώτη φορά τις θεατρικές και κινηματογραφικές σκηνοθεσίες έργων του Παπαδιαμάντη.

1 9 9 9

Προβάλλεται η επιτυχημένη ταινία του Ευθύμιου Χατζή «Τα Ρόδινα Αχρογιάλια».

2 0 0 1

Η νεοϊδρυθείσα «Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών» (1998) υπό την προεδρία του Φώτη Δημητρακόπουλου οργανώνει το Β' Διεθνές Συνέδριο για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.

ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ στενό δωμάτιο με άσβεστομένους τοίχους. Ένα τζάκι κοντά στο παράθυρο που βλέπει προς το αόρατο. Άντρες για κρεβάτια, ένα είδος τουλάνας του τοίχου, κάτι κίλημα στο πάτωμα. Στο τζάκι, λίγη στάχνη ζεστή. Έξω, το κρύο είναι δυνατό. Κατάχαμα, πάνω στα κίλημα, ο 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης αναρριγεί. Φώναζε τον 'Αρχιμανδρίτη Μπούρα, και του ζήτησε να του διαβάσει, από το ώραίο του ιστορημένο χειρόγραφο, όπου είχε μαζί τις Λειτουργίες του 'Ιεροῦ Χριστοστόμου και του Μεγάλου Βασιλείου, την ώραια προσευχή των μεγάλων άμαρτωλών που μετανοούν.

«Κύριε 'Ιησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, νιὲ καὶ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ποιῆν καὶ ἀμύνε... ἐλευθέρωσον τὸν δούλον σου, φιλιάνθρωπε Κύριε... αὐτὸς γὰρ ὁμολογεῖ ὁ ἄθλιος, ἐνώπιον τῆς Βασιλείας σου... διὰ ταῦτα πάντα (τὰ ἁμαρτήματα) καὶ ἕτερα πλείονα ἐποίησεν... Ἐπακουσόν μου τοῦ ἀναξίου δούλου σου δεομένου ὑπὲρ αὐτοῦ... καὶ κληρονόμον αὐτὸν ποιήσον τῶν αἰώνων σου ἀγαθῶν... Καὶ ἀξιόσον αὐτὸν ἀκατακρίτους μετασχεῖν τῶν ἁγίων, ἀρχόντων, ἀθανάτων, τῶν φροβερῶν καὶ φρικτῶν σου μυστηρίων... Νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Μέρες τώρα δὲ μπορούσε νὰ ἤσυχαιεν, τόσο πορευμένο ἦταν ὅλο του τὸ κορμί. Εἶχε μὴν ἀσχημη γρίπη, πνευμονία, λένε ἄλλοι. Δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἰδῇ γιὰ τὸς.

Ἦταν τοῦ 'Αγίου Βασιλείου, ἀνήμερα τῆς Πρω-

τοχονιάς. Θέλησε νὰ σηκωθῆ. Δὲ βῆκε τὴ δύναμι, καὶ τὰ μάτια του γέμισαν δάκρυα.

Τὴ νύχτα, ζήτησε ἀπὸ τὶς ἀδελφές του κάποιον βιβλίο. Αὐτὸ ποὺ τοῦ ἔφεραν δὲν ἦταν αὐτὸ ποὺ ζητούσε. «Μπᾶ, δὲν περᾶζει, εἶπε. Τὸ παίρνω αὐριο».

Τὴ νύκτα; Ὁ 'Ὀμηρος, τὰ Ἐδαγγέλια, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Σαίξπηρ, αὐτὸ τὸ βιβλίο ποὺ στίς στερεές ἐκείνες ὥρες τὸν εἶδαν νὰ τὸ θαυπεῖ σὰν τυφλός, ἀδόναμος καὶ νὰ κρατῆται ἀκόμα στὰ πορειατὰ του χεῖρά τὸ μικρὸ τομίδιο;

Ἐπεε στίς ἀδελφές του καὶ στοὺς φίλους του νὰ τὸν ἀφήσουν, καὶ γινιόντας πρὸς τὸν τοῖχο, ἄρχισε νὰ ψέλνῃ χαμηλόφωνα τὸ δοξαστικὸ τῆς ἑνατῆς ὥρας τῶν Θεοφανεῶν:

«Τὴν χεῖρα σου τὴν ἀγαμένην τὴν ἀκρίφατον κορυφὴν τοῦ Λεσπύτου... ἔπαρον ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς αὐτόν, Βασιτεῖά...»

Στὴ μὴ μετὰ τὰ μεσάνυχτα, οἱ ἀδελφές του τὸν βῆκαν κοιμισμένο, μὲ τὰ μάτια κλειστά, παγωμένο. Τὸν ἔθαψαν τὴν ἄλλη μέρα, 3 Ἰανουαρίου τοῦ 1911.

Ἔξω χιόνιζε. Κατὰ τὸ ἑλληνικὸ ἔθιμο, τὸν πῆγαν στὴν Ἐκκλησία κ' ὄστερα στὸ κοιμητήριο. Ὁ ἕνα φέρετρο ἀνοικτὸ. Οἱ νηφάδες ἔπεσαν στὸ μέτωπό του καὶ στὰ μαῦρα μαλλιά του, γιὰ νὰ παρουσιαστῇ, θαρρεῖς, ἀκόμα καθαρότερος, ἠαυτὸς καὶ ἡ ζωὴ του καὶ αἱ πράξεις του, ἐνώπιον τοῦ Κριτοῦ, τοῦ Παλαιοῦ Ἡμερῶν τοῦ Τριαγίου.

Στὸ μικρὸ κοιμητήρι τῆς Σκιάθου, τάφος μὲ τ' ὄνομα τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν ὑπάρχει πιά: σοὺ δείχνουν μόνο τὸν τόπο ποὺ τὸν ἔθαγαν καὶ τὸ περὶ ποὺ φύτεψαν. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴ συνήθεια. Τρία χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του τὰ ὄστα του τὰ ἔθβαγαν, καὶ στὴν ἑκκλησία τῆς Παναγίας, στὴν Ἀπάνω Ἐνορία, ὑπάρχει ἀκόμα ἕνα μικρὸ κιβώτιο μ' ἕνα κρανίον καὶ λίγα κόκκαλα, ἕνα μικρὸ κτεῖνον κρανίον, ποὺ ἡ γῆ τὸν σᾶς τὸ δείχνει τὸ ἀναπαύεται, εἰληβητικὰ ἢ μηχανικὰ, ποῦς ἔξερει; Τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς, σιωπηλὰ μὲ σιγμὴ, κοιτᾶνε μὲ περιέργεια τὸν ἔξο ποὺ θαρεῖ τὰ φτωχὰ αὐτὰ λείψανα τ' ἀπιθαμένα ἀνέμελα στὸ περβάζι ἐνὸς παραθύρου ἑκκλησιαστικῆς. Ἰσως νὰ στοχάζεται τὴν ἐπιγραφήν, τὴν ἀδέξια χαραγμένην στὸ ἄσπρο ἔξο:

Ὁ καθὲς στοχασμὸς σου ἀσμάτων ἄμα, στὸν κόσμον τὸν δικόν σου κόσμος τὸ καθὲ πλάσμα...

Μεταφρ. ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ

Περιοδικὸ βιβλιογραφικὸν κατωτέρω τῆς Δ. Δ. 1969, τευχ. 42

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Κάθε φορά που κατορθώνει ἡ μνήμη μας ν' ἀναπαράσχει τὴ ζωντανή ἔκφραση τοῦ Παπαδιαμάντη, δοκιμάζουμε ἕνα εἶδος ἀγωνίας τοῦ ματιοῦ, γιατί ποτε δὲν προφίταμε νὰ τὴν ἴδουμε. Ἡ μορφή του εἶχε κάτι ποὺ δὲν τὴν ἀφήνει νὰ γίνῃ σφραγὴ, ποὺ ἀντιθρᾶ πάντως στὴ δική μας φύση γιὰ τὴν καταστροφή σου δὲν δύναται περισσότερο συγκρατημένη, μὴ ἀσάφεια ὄψεως τοῦ ρευστοῦ, ποὺ τὴν κάνει, μόλις σχηματισθῇ, ἄμεσως νὰ διαλυτεῖ σὰν τὰ πρόσωπα ποὺ σχεδιάζουμε μὲ τὸ δοκίμιο ἔπινα σὲ ἄγρα, σὲ θαλάσσια χειμωνιστικά τζάμια. Ἔτσι στὸ τέλος τῆς θανάτου ὁ πᾶς θύραται κανόνας τοῦ σκεῖνος, τῆς ἀχνῆς μορφῆς ποὺ περᾶνε ἀπὸ παλιὸς ἔθλαρος καθρέφτες, ἀπὸ τὰ ὄνειρα. Καὶ δὲν εἶναι γιατί ἐκαστοὺς ἔξω μὴ μὲν ἄλλοι δεικνύει ἀπὸ τότε, ἀποδείξει ὅτι δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ ἄλλους φηγοῦς, εἰς αὐτὴν ἀπομνηστικὴν στὸ βάθος τῆς φαστιαίας μας. Ὁ Παπαδιαμάντης—κι' αὐτὸ νομίζουμε πᾶς ἐκκατῆρε ὅλη του τὴ ζωὴ—ἀπέριε πάντα εἶναι ἡ γῆ τῆς ἀπομνηστικῆς κρησὶς στὸς ἄλλους ἀνθρώπους μὲ τὴν αμαρτανία του παρασσοῦ, πρὸς νὰ μὴνε θραππῆ, ἐπειδὴ τοῦ ὄψεως ἡ ἀφίρησὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὸν ἀπὸ κόσμον (ἐκεί ἀδίαται τὸν ἐπιπορευοῦ καὶ τὸ πορτοῦ) κεντρικὸς ἐπειδὴ ἐνὸς τῶν ἐκείνου πρὸ καλῶ, πᾶ ἀναστατικὰ μὲσα στὴν κατάσταση τῆς ἀπουσίας—ἐκαστοῦ τῆς ἀπουσίας ἀπὸ τὴν πραγματικότητα,

ΤΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓ. ΦΤΕΡΗΣ

Σ' αὐτὴν ἴσως στὴν ἐνοτική εἰδήσῆσή του γιὰ νὰ ἀπουσιάζει ἀπὸ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως, ἀπὸ ὅτι μὴ ἀποκινεῖ ἄλλα ζωντανῶς, δὲ ἀφίρησται καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔγνωσε τὴ μεγάλη ἐξέλιξη τῆς νεότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς πιο ἐνοτικῆς ἀνθρώπινης παρουσίας. Τὸ νῆμα, ὅσο καὶ νῆμα ἀπέσπασε τότε τῆς ὄργανικῆς δύναμης του, δὲν τοῦ πῆγανον, δὲν ἐπαίριαν στὴν πνευματικὴν του τασὴ, ἐκείνους γιὰ τὴν ἐκείνα δοστικὸσαν μόνο στὸ φυσικὸ, δὲν ἀναγνώριζαν πρὸς μὴ τὸν ἐξορτήρη τους ἀπὸ τὸ φυσικὸ, διηλοῦ τὴν ἀφοριότητα ποὺ δημιουργοῦν οἱ αἰσθηταί. Για τὸτο ὁ Παπαδιαμάντης παλλήλαρι, ὅσο καὶ νὰ ὑπάρξει ἐκαστοῦ παλλήλαρι, νῆς τῶν εἰκοσι, τὸν ἐκκοπῆναι χρόνα ποὺ τὸ αἶμα του ἔλαμψε μὲ αὐτὸς στὶς φλέβες, κατατὰ ἄρα τὸ συλλογιστικὴ ἕνα πρᾶμα ἀπίθανο, ἀνάφοστο σχεδόν. Παρανοιάζοντας τὸν σὲ μὴ ἄλλα εἶναι φωνητικὰ ἐξορτή, εἶπει πρὸ τὸν μεθετέτα, νὰ τὸν διασηπῆται λίγο. Τὸ ἴδιο ἄλλωστε γίνεται μὲ τοὺς πρᾶστικους τύπους, ἀπᾶνονταί γρηγορὰ τὴν εἶδη τῶν γρηγορῶν, γιατί γρηγορὰ δ' ἀνθρώπος ἀρτῆται νὰ ἀφίρησται ἀπὸ τὴν ἐκκοπῆναι, νὰ ὀνειρῆται σὲ ὅτι τὸν ἐκφρασε σὺν ζωικῆ, σὺν φυσιολογικῆ λειτουργία. Ἐστὶ τὸν

εἶδω. Καὶ καθὲς εἶχαμὸ πάντα τὴν προτίμησὴ τῆς ἡλικιακῆς μορφῆς, κατὰ μάλιστα πῶ πολλοῦ, ἔνα δαδῆστο ἀεβασμὸ πρὸς τὸν ἡλικιακὸν ἀνθρώπον, ὅπως καὶ νᾶταν—ἐστὶν νὰ εἶναι ἡλικιακῆς γιὰ νὰ τὸν διακρίσῃ πρᾶστικῶν—τὸν εἶδωμὲ μὲ προσεχῆ συνήθεια ἀπὸ τὴν πρώτη στήλη.

Πᾶνε ἀρκετὰ χρόνια ἀπὸ τότε, ἂν θυρήμασε καλὴ ἦν ἡ τελευταία περιόδος ποὺ ἔζησε ὁ Παπαδιαμάντης στὴν Ἀθήνα, γιατί δὲν περᾶσε πολλὸς καιρὸς καὶ ἔκτασαν ἀπὸ τὸ νῆος τοῦ ἡ παρροφῆς πᾶς πῆσαν. Ὅσο γιὰ μᾶς ἦταν ἡ πρώτη χρονία ποὺ ἔβρασε ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ γρηγορῆτε στὸ Πανεπιστήμιο. Κι' ἐκφρασε ἀπὸ μὴ ἐπαρχία ἀντιδροτικῆς πνευματικῆς, ἀναγρηστικῆς, ἀπροσανατολιστικῆς, ἐπιτυχῆς ποὺ εἶχε προηγήσῃ τὸ μεγάλο κίλημα τοῦ δημοτικισμοῦ, τὸ ἰδνικότερο κίλημα μετὰ τὴν ἐπαύστασὴ τοῦ Ἑκκοπῆναι, ποὺ ἔβρανε κι' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἴδια ἀφίρησται, ἀπὸ καὶ τὸ Ἑκκοπῆναι δὲν ἔπειτὰ ἡ δημοτικὴ ψυχὴ ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διοικητικῆν μὴ μὴ σὲ μὴ ἀσρατικῆ καὶ πολιτικῆν ἐνέργεια. Καὶ γρηγορὰ στὸ δημοτικισμὸ, ποὺ ἔβρασε ἀπὸ πρᾶς ἀπὸ τὰ πῶ ἀπᾶ κεντρά γρηγορῆσαι, γιὰ νὰ ζωνησθῆ, νὰ ζωογονησθῆ ἕνα καινοῦνο πνευματικὸ ἐνδύσπερον, τὰ παιδιὰ μᾶλλον νὰ παρροφῆσθον ὅτι, ἔνα ἔρημο τὴν ἰα λουατικῆν εἰρησὴ τοῦ κέντρου καὶ νὰ μᾶ βῆθαιον τὰ μεγάλα τῆς ὄνομας. Ἀνάτομα σ' αὐτὰ, σὲ πρᾶστικὸν δειπὸ μάλιστα, ὀρισκῶνται τὸ ὄνομα τοῦ Παπαδιαμάντη, πρὸ ἀπὸ καὶ τὴ διηγησῆσαι τοῦ ἴπεν γρηγορῆσαι στὴν ἀσρατικὸν, ποτὴ καὶ νῆς, καθὲς καὶ διακρίσῃ ἄλλοι λόγῳ. Ὁ κρυπτοφῶν, ὁ Πρᾶστικὸς ὄψεως τὸν εἶδαν, ἕνας παλιὸς ἀμῆδὸς ποὺ εἶχε

μὲ τὴς σελίδες του σὺν κείμεινα δημοτικῶν, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ λογικὸ μὴ μὴ στὴ λακὴ τους ἀτμοσφαιρὰ κι' ἐπειδὴ ὁ ἰδιοματικὸς τόνος τοῦ διαλόγου ἔσπαζε πάντα τὴν ἐντύπωσὴ ἀπὸ τὴν καθῆρυσσῆσαι. Τῶσο ποὺ μὴ εἶ τις ἔσπαζε ἀπὸ τὰ Τροισακῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τὸ Ν. Πολίτη—τὸ δημοτικὸ δόγμα τῆς νεότητος—καὶ διακρίσῃ ἄλλα ἀποσπασματα ἀπὸ τὰ πῶ πενηνθῆναι λογοτυπία ἔβρα, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ πνευματικὸ Ἑκκοπῆναι, τὸ Υἰοδὸ Μῆσιν τοῦ νῆος δημοτικιστικῆς, ἔβρασε καὶ τὸ Ἑκκοπῆναι στὸ Κύμα τοῦ Παπαδιαμάντη—γιὰ νὰ ἀναφῆρησται τὸ γρηγορῆσαι, τὸ ἀναγρηστικὸν διηγησῆσαι, ἐπειδὴ ἐκκοπῆναι τὴν διδασκίαν τῆς ἀγνοτήτος, μὲ τὴν ἔβραση τοῦ ἀφίρηστικῶν.

Τότε συναντήσαμε γιὰ πρώτη καὶ γιὰ τελευταία φορὰ τὸν Παπαδιαμάντη, στὴ Δεκαμῆναι, ποὺ ἦσαν ἕνα πρᾶστικὸν ὄψεως δὲ λέγαμὲ σημεῖα, φιλοσοφικὸ μῆτρο, μὲ τὰ δύο κῆσῆσαι τοῦ—τὸ ἕνα καὶ ἑκκοπῆναι, τὸ ἑκκοπῆναι, μὲ μικρὴ, μὲ μετρημένην πᾶσῆσαι ἐπίσης φιλοσοφικῆς. Σὺν νὰ ἄλλοτερο ἀκόμη μῆτροσὶ μᾶς τοῦς ἀντιπροσωπευτικῶν τῆς νεότητος. Τὸ Μῆτρο Ἀγῆσαι, μὲ τὴν ἔβραση, καλοπρᾶστικῆς ἔκφραση τοῦ, τὸν ἀγαπᾶτο Βασιλικῆν, πάντα οὐμπαλοβῆσαι... νουαυραλιστικῆ, ποὺ διαοριστικῆ τότε στὸ γινιόνται τῶν Μεγάρων κι' ἐγῆρῆς καθὲ Σαββατοκύριακο, τὸν ἀφῆρηστικὸν συνᾶλομ Νικό Καρδῶν, τὸν ἀναπᾶστικὸ Ὀρίστῆ Σχῆμα, ποὺ δὲν ἔβρα νὰ τὸν ἐκκοπῆναι. Ὁ τὸν δὲν ἀπουσιάζαν, ἀνῆσαν κι' οἱ Κολωνθῶνδης ἀρκετὰ σῆμα, περιῶνον ἐπίσης κι' ὁ Κωνσταντῆς μὲ τὸ Βλαχογιάννη, κατὰ καὶ ὁ δὲ τῆς Δεκαμῆναι, καθὲς καὶ διακρίσῃ ἄλλοι λόγῳ. Ὁ κρυπτοφῶν, ὁ Πρᾶστικὸς ὄψεως τὸν εἶδαν, ἕνας παλιὸς ἀμῆδὸς ποὺ εἶχε

τὴν ἐκκοπῆναι τοῦ διηγηματικῶν, ποὺ θυμῆρησῆσαι σημεῖα μὲ τὴν ἀφίρησται τῶν ὄντων, ὄψεως ἀνῆδους, ἔβρασε γρηγορῆσαι ἔπινα στὸ μῆτροσὶ τοῦ τὸν στήριγμένο κατὰ ἀπὸ τὴ μαχαλὴ, μῆτροσὶ γιὰ τοὺς ἀφῆρησται καὶ γιὰ ἐπὶ κακοῦρη τῆς ἀναμνηστικῆς.

Ἐνα ἀνάγνωμα ἔβρα ὁ Παπαδιαμάντης. Τὸν εἶδωμὲ καθῆρησῆσαι μῆτροσὶ ἀπὸ πᾶρα κῆρνεῖο, μὲ τὴν πᾶρα τοῦ, τοῦς συνῆρησῆσαι τῆς Δεκαμῆναι, ὅπου εἶχε ἔβρα τὴν ἡμέρα πρᾶστικῆς ἢ Μαλακῆς μὲ τὸ Μῆτροσὶ. Ἐστὶμὲ πᾶς ὁ Παπαδιαμάντης καθῆρησῆσαι μὲ τὴν πᾶρα τοῦ. Δὲν εἶναι ἀρκετῆς, πᾶρα μόνον ὄψεως, γιὰ τὸ μᾶτι. Γιατὶ λίγῳ ἀν προσῆσαι, ὄψεως ἀφῆρησται πᾶς ὀρισκῶνται ἄλλοτερο, καθὲς πᾶσῆσαι, πρᾶστικῶν μῆτροσὶ τῶρα, γιατί εἶναι ἔβρα γῆραι τοῦ σπυρῆσαι. Ἡ μορφή του, ποὺ ἔβρακε μὲ τὸ πρᾶτο τὸν ἀνῆρο ποὺ ἔβρακε πᾶς, εἶχε ἕνα τῶνο σκεῖνος, μόνον, τὸν ὄψεως ἔβρασε. Δὲ φηγοῦς γρηγορῆσαι, ἕνα ἔπισης σκεῖνος ποικῆσαι μὲ κορυπῆ στὸ λαίμῳ κι' ἀπᾶνον στὸ ποικῆσαι ἕνα κῆρνεῖο, σὺν κῆρνεῖοσὶ γελῆσαι. Τὸ ἔβραμὲ τὸν ἐκῆρῆσαι μὴ ἀσρατικῆ, μὴ σιωπηλὰ ὄψεως ἀφῆρησται ἀφῆρηστικῆς, ὄσο τὸν μῆτροσὶ, ὄσο τὸν ἔβρακε, ὄσο τὸν ἔβρακε οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ ὄταν σὲ λίγῳ τὸν πρᾶστικῶν ἢ σῆρησῆσαι ἔβρα καθὲς ἀναγρηστικῶν τὸ ἔβρασησῆσαι τῆς σὲ ἄλλο σημεῖο, ἔβρα μὴ ἄλλωτερο μῆτροσὶ. Ὁ Παπαδιαμάντης ἔβρασε τὰ πρᾶστικῶν, ἔβρακε τὸ κῆρῆσαι κι' ὄψεως νὰ ἀφῆρησται ἀφῆρηστικῶν, ἀφῆρηστικῶν ἔβρα ἀφῆρησται ὄψεως ἀφῆρησται τῆς σὲ ἄλλο σημεῖο, ἔβρα μὴ ἄλλωτερο μῆτροσὶ ἔβρακε μὴ ἀσρατικῶν, ὄσο τὸν ἔβρακε, ὄσο τὸν ἔβρακε οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ ὄταν σὲ λίγῳ τὸν πρᾶστικῶν ἢ σῆρησῆσαι ἔβρα καθὲς ἀναγρηστικῶν τὸ ἔβρασησῆσαι τῆς σὲ ἄλλο σημεῖο, ἔβρα μὴ ἄλλωτερο μῆτροσὶ ἔβρακε μὴ ἀσρατικῶν, ὄσο τὸν ἔβρακε, ὄσο τὸν ἔβρακε οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ ὄταν σὲ λίγῳ τὸν πρᾶστικῶν ἢ σῆρησῆσαι ἔβρα καθὲς ἀναγρηστικῶν τὸ ἔβρασησῆσαι τῆς σὲ ἄλλο σημεῖο, ἔβρα μὴ ἄλλωτερο μῆτροσὶ ἔβρακε μὴ ἀσρατικῶν, ὄσο τὸν ἔβρακε, ὄσο τὸν ἔβρακε οἱ ἄλλοι.

Γ. ΦΤΕΡΗΣ

Tal Buzna 27 Dec 1983

Η τελευταία βαφτιστική

(Παπαδιαμάντης)

Ἡ θεία Σοφούλα Κωσταντινιά, ἦταν μιὰ σεβάσμια γερόντισσα, ἐβδομήντα χρονῶν κι ἔμενε σ' ἓνα παραθαλάσσιο χωριό, σὲ κάποιον νησί τοῦ Αἰγαίου.

Τὴν ἐκλοῦσαν Σαραντανοὺ κι ἐξηγοῦσαν αὐτὸ τὸ παρατσούκλι, ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ θεὰ εἶχε φρονιμίδα, δὴ σαράντα γυναῖκες. Ἄλλοι δὲ μὴς ἔλεγαν, πὼς τὸ παρατσούκλι ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ Σαραντανουνοῦ, δηλ. νουνά μὲ σαράντα βαφτιστήγια.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς τὸν εἶχε φτάσει αὐτὸ ἴδν ἀριθμὸ, δυὸ ἢ τρεῖς μονάδες τῆς λείπαν, καὶ λόγιαζε νὰ τὸν συμπληρώσῃ. Πρέπει νὰ ποῖ με, ὅτι στὴν ἀρχὴ εἶχε ζητήσει μόνη τῆς κι ἐβάφτισε πέντε ἑξι μὲν τῶν γειτόνων, ὅσα καὶ κάθε ἄλλη νοικοκυρὰ βαφτίζει. Καὶ ὅταν μαθεύτηκε κ' ἡ ἀποδείχτηκε, πὼς εἶχε «καλὸ χέρι», τότε ὅλες οἱ γειτόνισσες, συγγενεῖς, παρασυγγενεῖς, συντρόφισσες, ἀρχισαν νὰ τὴν πολιορκοῦν.

Εἶπε πάρει τὴν καλὴ φήμη,

ὅτι τῆς ζοῦσαν τὰ παιδιὰ, ὅσα ἀναδεχόταν ἀπὸ τὴν κολυμπήθρα. Εἶναι δὲ τόσο σπουδαῖο μιὰ νουνά, πὼς τὰ βαφτιστήγια «νὰ τῆς ζοῦν», ὅσο κι ἓνας παπὸς, πὼς τὸ διάβασμά του «νὰ πῆνῃ».

Ἡ θεία Σοφούλα δεχόταν μ' εὐχαρίστησιν ἰδίῃ τὴν ἀγαρεία. Καὶ τὴν ἐπέχῃ ἐκείνη τὰ «φωτίζια», φορεματάκι καὶ σταυρὸς, καθὼς καὶ τὰ «μαρτυρήγια», πὼς ἐμοιαζαν μὲ ἀνοιξιὰτικη φροχὴ ἀπὸ μονόλεπτα καὶ δίλεπτα γιὰ τὰ παιδόλεπτα πὼς μαζεύονταν, κόστιζαν ὅλα δέκα γρόσια.

Ἡ καλὴ γυναῖκα ἐμοιαζε μ' ἐκείνες τὶς προκομμένες νοικοκυράδες, πὼς ἀγαποῦν τὰ λουλούδια καὶ δὲν ξεινιάζουν ἅμα τὰ φυτέψουν, ἀλλὰ τὰ περιποιοῦνται, τὰ σκαλίζουν καὶ τὰ ποτίζουν μ' ἐπιμέλεια. Ἄδειχτηκε, πὼς εἶχε «καλὸ χέρι», γαποῦσε τὰ πνευματικά της παιδιὰ, σὰν παιδιὰ τῆς καρδιάς τῆς, τὰ χάρδευε, τὰ φίλευε καὶ τὰ νουθετοῦσε.

Ὁ μπαρμπα - Κωσταντής, ὁ πρῶτος γκρινιάρης τοῦ χωριοῦ,

411

409

Αρχεῖο ΕΛΙΑ

243

δὲν συμμεριζόταν τὴν ἀδυναμία αὐτῆ τῆς γυναικας του.

— «Α, γιὰ σοῦ!... Φιλέυε τα, φίλευέ τα ὅλην ὄρα τ' ἀναδεξιμία σου...» μουρμούριζε κάθε φορά πὼς τὴν ἔβλεπε νὰ φροντίζῃ τὰ βαφτιστήγια τῆς.

«Ἦρρες κι ἀλωνίζεις!...» Ὅμως ἡ θεία Σοφούλα, δὲν ἔβλεπε καὶ τὴν προσοχὴ στὶς γκρίνιες τοῦ ἀντρός τῆς, πὼς ἦταν ἓνας ἀγαθὸς ἀνθρώπος στὶς καλὲς του ὥρες.

Ἐπειτα, ὁ μπαρμπα Κωσταντής ἀγά καὶ πὼς φαινόταν στὸ χωριό. Ἀφότου ἀφαισε τὰ θαλασινὰ του ταξίδια, καταγιόταν μόνο μὲ τὰ χτήματα. Κάθε πῶρι καθάλοσε τὸ δυνατὸ μουλάρι του, τρα-

βοῦσε γιὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ γόριζε μετὰ τὸ ἡλιοβασιλεμα.

Ἐκείνη τὴ χρονιά ἡ θεία Σοφούλα εἶχε φτάσει τὰ τριανταεὶς βαφτιστήγια. Ἐνα τῆς ἔλειπε, νὰ τὰ κάμῃ σαράντα καὶ νὰ ἡσυχάσῃ ἡ καρδιά τῆς. Βάφτιζε, χωρὶς νὰ κἀνὴ διάκρισι, ἀρσενικά καὶ θηλυκά, ἀλλὰ φρόντιζε νὰ δίνῃ αὐτὰ τὶς σημεῖως σιτοὺς παλάδες καὶ τοὺς πνευματικούς, μὴ τυχόν καὶ γινόνταν κανένα σνοικέσιο στὸ μέλλον ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀναδεκτοὺς καὶ κολαστῆ ἡ ψυχὴ τῆς.

Κάθε χρόνο, τὴ μεγάλη Πέμπτη, φοβερὴ κίνηση γινόταν στὴν εὐφύχωρη αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ θεία Σοφούλα ἀνα-

Κάθε χρόνο, τὴ μεγάλη Πέμπτη.

δοκωμπονόταν ὡς τοὺς ἀγκῶνες καὶ ζύμωνε ἡ ἴδια τὶς τριανταεὶς ἀγοκουλοῦρες γιὰ τὰ βαφτιστήγια τῆς. Ἐκτός δὲ μὴς ἀπὸ αὐτὰ, ἦσαν καὶ τὰ ἐγγόνια καὶ τὰ διαέγγονα, πὼς δὲν ἦσαν κι αὐτὰ λίγα.

Χρειαζόταν ἐβδομήντα καὶ πλέον «κόκονες», δηλ. παιδικὲς κολουῦρες γιὰ βαφτιστήγια, ἐγγόνια καὶ διαέγγονα. Καὶ δὲν εἶναι μέσα στὸν ἀριθμὸ αὐτὸ οἱ μεγαλύτερες κολουῦρες, πὼς τὶς ἐπλάθε γιὰ τὶς συντρόφισσες, ἀνεψιὲς καὶ πρωτο-δευτεροθαδέλφες τῆς.

Βούττειτο μέλισσι τῶν βαφτιστηριῶν καὶ τῶν διοεγγόνων γύρω στὸς ἀνθρώπους τῆς αὐλῆς ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ἀπὸ

τὶς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα, πὼς ὁ μπαρμπα Κωσταντής σηκωνόταν ἀπ' τὸν μεσημεριανὸ του βῆνο, μὲ ξινή τὴ χολὴ καθισμένη πάνω στὴ μήτη του, καὶ φοροῦσε τὸ τσόχινο βράκι του, πύθωνε πάνω στὴν κεφαλὴ του τὸ μεγαλόφρεπο ταπνεζὶ του φέσι, ἐπιανε σὰν σὴντρο τὴ μεγάλη τοιμποῦκα του μὲ τὸ κεχριμπαρένιο ἐπιστόμιο, κρεμοῦσε ἀπὸ τὴ ζώνη του τὴ φουσκομένη μεταξωτὴ καπνοσακούλα του καὶ κατέβαινε σὲ κάφενεῖο ν' ἀνασάνῃ τὴ θαλασσινὴ δροσιά, ἀπὸ τὴν ὥρα κείνη ἡ ἀπλόωση τετραγώνων ἀλλῆ παραδινόταν «ἐξ ἐφόδου» στὴ λεηλασία τῶν βαφτιστηριῶν καὶ τῶν διοεγγόνων.

410

Αλλη σπιτιοδ στην οδο Λεπενιώτη του Ψαρφ. Χαρακτηριστικά είναι τα δωμάτια του Ισογείου, και το διάφορο στο βάθος με το φουίκα που θηρώνει τη φωνητή κορφή τον πάτω από τα κεραμίδια.

425

Το καφενείο του Τσοϊτή στην πλατεία Ψαρφ στη συμβολή των οδών 'Αριστοφάνους και Αιολύλου, στη βορεινή πλευρά της πλατείας. Τό χτίριο σώζεται χωρίς μεταβολές.

426

'Η οδος 'Αριστοφάνους, καθώς ερχόμαστε από την οδό Εφραίμίδου. Τό χτίριο από χτίριο, της οδοσ Σαρφή—'Αριστοφάνους, διατηρεί όλη την παλιά αρχιτεκτονική ομοσγιά του και Ισομόσροπο. 'Απάνται, άριστερά, βρίσκεται ό 'Αη-Θαράσης δύο σπιτια παραξίρα, πίσωσ τα δύο τελευταία του χτίρια στου Ψαρφ, ό Παλαδιαμάνης.

427

428

Τό σπιτι της οδοσ Τάκη, δίπλα στους 'Αγιους 'Αναργύρους όπως σώζεται σήμερα. Σ' ένα δωμάτιο αυτούσ τοσ σπιτιοδ γράφτηκε ό 'Γ'υμνοποίλια.

429

Τό άκίνητο των Καχριμάνηδων, στή γωνία των οδών 'Αγ. 'Αναργύρων και Σαρφή. Σώζεται όπως και στή χρόνια του κυρ- 'Αλέξανδρου χωρίς μεταβολές.

430

Τό σπιτι της οδοσ 'Αρσους 14 Στην άκλή του βεριακίουσ ό 'Αγιος 'Ελισσιους. Τό χτίριο άνήκει σήμερα στό δημόσιο. 'Η πρώτη πόρτα δεξιά ήταν ό παλιά πόρτα της αυλής με την άκλήσ. Σήμερα άδηγεί στον πύωνα της Αύλης του Λογοθέτη—Χωμανιανοσ. ε

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ἡ φόνισσα

ΟΡΑΤΟΡΙΟ

ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ
στον Ἅγιο τῶν γραμμάτωνΤὴν Πέμπτη 5 Δεκεμβρίου, στις 7.00 μ.μ., 1991
ἡ θεατρικὴ εἰσαίρεσις «Ω»παρουσιάζει στὴν αἴθουσα «ΠΑΛΛΑΣ»
(Βουκουρεστίου 1, τηλ. 3228275)Τὴ «ΦΟΝΙΣΣΑ» τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη
σε μορφή ορατορίου,ολοκληρώνοντας ἐπὶ τὸν κύκλο τῶν παραστάσεων τῆς
μέσα στο Παπαδιαμάντειο ἔτος.

Ἡ ἐκδήλωση τελεῖ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Υπουργείου Πολιτισμοῦ.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
Μίρκα ΓεμεντζάκηΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΦΩΝΗΣ & ΣΩΜΑΤΟΣ
Peter TeuberΠΡΟΣΩΠΕΙΑ
Θάνος ΒαβόληςΦΩΤΙΣΜΟΣ
Σάκης ΜανιάτηςΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ: Έβη Βασιλειάδη, Αιμιλία Παγώνα,
Κώστας Παῖδαρος, Αλεξάνδρα Πουλῆτσα,
Ασημίνα Ρίγκου, Ελαιονόρα Φιώρου καὶ Μάτα Φωτοπούλου

434

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ἡ φόνισσα

ΟΡΑΤΟΡΙΟ

435

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΚΥΡΙΑΚΗ 31 ΜΑΪΟΥ 1998

Ενας αποκαλυπτικός και ξανα-
διαβασμένος Παπαδιαμάντης
στο θέατρο «Πολιτεία».

«Φόνισσα» η Λ. Κονιόρδου

Όλοι οι συντελεστές της παράστασης μπορούν να χαρακτηριστούν «έκτακτοι»

Μερικοί δημιουργοί παραμένουν πα-
ρεγγίμητοι δυο αιώνες ζωής:
τόσο κατά τη διάρκεια της ζωής
τους όσο και αυτής μετά τον θάνα-
τό τους. Πάρτε για παράδειγμα τον
Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη (γεννημένο στα
1851). Έχει παραμείνει στην κοινή εντύπωση
σαν ο κοσμοκαλύπτης, ο (μέχρι γραφικότη-
τος) «Ελληνας», ο στερτημένος περιβαρικός,
ο ευαφέστατος χριστιανός με βαθιά πίστη
στην Ορθοδοξία, μέχρι κι ο «ήμιος» που έγρα-
ψε σε μια σχεδόν εκκλησιαστική γλώσσα.
Ασφαλώς αυτός ο ιδιότυπος συγγραφέας
με τις αφρόεντες μέρες του να εβάνουν σε

Του ΣΠΥΡΟΥ ΠΑΠΑΤΑΚΗ

βυζαντινά χιμάτια είχε και στοιχεία από όλα
τα παραπάνω, ήταν όμως και κάτι άλλο το ο-
ποίο έχει ελάχιστα αναφερθεί. Υπήρχε σύγ-
χρονος και γνώστης των φιλελιστικών σπα-
διών του στυλιστικού, όπως των Βρετανών
Τζορτζ Μπίρτον Στού, Γ.Σ. Σέλιβαν, Ρόμπερτ
Λόις Ήθρινγκτον και Τζέρον Τζέρον, πο-
λλούς από τους οποίους και μετέφρασε
στα ελληνικά.

Έχοντας κάνει υπόψη του τα κείμενα των
ριζοσπαστών εκείνων ξένων συγγραφέων
και (καινοδημιτών τον Παπαδιαμάντη
δεν θα 'λεγα πως αποκαλύπτει μόνο «η
στοχεαστική πνευματική δύναμη του εδραίου
αγροτικού, μεσογενεακού λαού του ελληνι-
κού τύπου», όπως γράφει ο Χρήστος Μελί-
θης στο βιβλίο του «Ο Νεοελληνικός Λό-
γος» (1997), αλλά θα συμφωνούσα περισσό-
τερο με τον Γιάννη Τσαρούχι ο οποίος ανα-
φέρει ότι ο Παπαδιαμάντης «κάτα από το ή-
συχο πνεύμα του, κάτω από την γαλήνη την
στηγνή στην χριστιανική, ορθόδοξη πί-
στη, είναι πολύ πιο Ευρωπαίος στις αντι-
λήψεις από πολλούς Ευρωπαίους».

Στο έργο του αναμφισβήτητα ελληνοπρεπέστα-
του Παπαδιαμάντη ανακαλύπτει κανείς ένα υ-
πόβριο αλαβο-ντοστογερσικό χρώμα, μια
υπόψη εκλεκτικής συγγένειας με τους μεγά-
λους ουγγρικούς της εποχής αεικής (και της
μέρας του ρεαλισμού) Γκι ντε Μοπουσσάν και
Εντμον Ροσσάν, μέχρι ακόμα και μια δόση α-
πό ένα ανολοκλήρωτο φλέγμα
ισορροπητικής πάνω στο σχήμα του
«ethic» - όπως είναι ο τελευταίος εσοδείας
νεολογικός - ο Σατήρης Χατζάκης (σκηνο-
θετήρας της παράστασης) και η Λυδία Κονιόρ-
δου στον επανυμνό ρόλο (κι ασφαλις
κι η καλή μάγισσα ολόκληρης της παράστα-
σης) παρουσιάζουν μια «Φόνισσα», η οποία έ-
δωσε τις «ως τις ποίε με έτοι, με την τσαρου-
χή έννοια» «εξευρωπαϊσμένες» προεκτά-
σεις, οι οποίες όπως είπαμε υπήρξαν
στην Παπαδιαμάντη. Ο μεγαλύτερος κίνδυ-
νος του όλου εγχειρήματος, δηλαδή η «Κα-
ρολινόνα» απευρέθη Ειταυρή!
Πα' όλα που η παράσταση «παρεκτύμη-

Η «Φόνισσα» του Α. Παπαδιαμάντη από τον θεατρικό Οργανισμό Πολιτεία. Σκίτσος της Έλλης Σολομωνίδου - Μπαλάνου.

σε» (άλλος κι αυτός νεολογικός) κάπως
την ήσυχια και κάπως εντονότερα μερι-
κά φολερικοί στοιχεία, η τελική εντύπωση
παρέμεινε επικεντρωμένη στο πάντα παλ-
μένο από ρυθμό και μουσικότητα κείμενο
του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

Αυτή τη φορά κατάλαβα -επιτέλους- γιατί
είναι τόσο σημαντική η ηθοποιός η Λυδία Κονιόρ-
δου! Γιατί με αυτή σαν ενδιάμεση, κατα-
νέμα όλες τις αξίες τις οποίες προανέφερα
και οι οποίες βρίσκονται λίγο κάτω από την
επιφάνεια το έργο του Παπαδιαμάντη. Δη-
λαδή, ακριβώς όπως και οι εύγεστοι (παν-
κρηδοί) ταρτούφοι κάτω από το χιμάτιο. Το
αλαβογερμανικό χρώμα, η σπριτσάδα του
διοφορούμενου, η διαβολική βιαχεία, το
πέρας του καλού και του κακού, όλα αυτά ε-
ντυπώθηκαν στον χαρακτήρα της Φραγκονου-
νούς Κονιόρδου. Με δυο λόγια χτίστηκε έ-
νας συμπυκνωμένος χαρακτήρας, ο οποίος
δασφαισε και έγινε πλατιά αποδεκτός τόσο
για το καλό όσο και για το άσχημό του. Αυτή
η πολυεδρικότητα η οποία οπινθήριζε στη
διάρκεια όλης της παράστασης στο πρόσω-
πο και στην κίνηση της Λυδίας Κονιόρδου
έφτασε ακόμη περισσότερο από τη στιγμή
που είχε κανείς την ευκαιρία να κάνει τη συ-
γκριση και με τα άλλα σπουδαία πρόσωπα.

Όλοι τους (Αθηνά Τουντοπούλου, Μάρθα
Φριτζέλα, Μίνα Λούκου, Μαρία Κονιόρδου και
ο Σατήρης Χατζάκης) υπήρξαν ό,τι ονομάζε-
ται «έκτακτοι». Με εγκεφαλική συγκρό-
τηση και σπινθηρική γνώση όμως όπλα στη Λυ-
δία Κονιόρδου φαίνεται μονοσημάντα,
γραφικοί, βοηθητικοί. Βέβαια, όλα το μιμή-

στέριμα είναι έτοι κι αλλιώς γραμμένο από
τη σκέψη της φόνισσας, η οποία ποιεί τις
πες με ό,τι διαπάρτει (δολοφονική κορτο-
κία) δεν κάνει άλλο από το να γλιτώνει από
μια απάνθρωπη ζωή. Η ίδια έχει όλον επί-
γνωση. Με ένα τόσο συγκλονιστικό πρωτο-
γενικό πρόσωπο, μοιραία όλοι οι υπόλοι-
ποι δεν γίνεται παρά να τοποθετούνται σε
δυστηρή μοίρα. Αλλά και ο διοικητής της
του καμμένου, ο Σατήρης Χατζάκης, φαίνεται
να έκοψε και να έρωσε τη «Φόνισσα» πάνω
στη Λ. Κονιόρδου. Υποπέλιους πως μονάχα
γ' αυτήν αποδόθηκε και το εξαιρετικό ρι-
φικίνδυνο σνεροδραματισμού τέλος
με την ΚαθολικήΦραγκονουσία. Άλλες
ηθοποιό (ανάμεσά τους και η Λ. Κονιόρδου,
όπως αποδείχθηκε) θα επιδρούσαν σε μια τό-
σο έλατο ελεγεσική αλληγορία.

Ο χάρος της παλιές σπλήνης «Πολιτεία»
στη θεατρογενεακά πλέον του Ψυφρή, ήταν
το καλύτερο τίκισμα γ' αυτή τη «Φόνισσα».
Τόσο η Ερση Δρίνη, που σχεδίασε τα κου-
στόμα και τα σκηνακά στοιχεία, όσο και ο
Αντώνης Παναγιωτακόπουλος ο οποίος φέρι-
σε την παράσταση, ακολουθήσαν τους θεί-
θους του χώρου και πέτυχαν.
Ενα άλλο ευλόγο συμπέρασμα της συ-
νεκρωμένης παράστασης είναι ότι οι κάθε
τόσο εμφανιζόμενοι νέοι μουσικοί δημιουργοί
οι οποίοι περπατούν επάνω στην παράδο-
ση πηγαίνουν τη μουσική παραδοχή, φέρν-
θουσιν πάλι. Η μουσική δουλειά του Τάκη
Φαρούλι είναι πρώτη τάξεως.
Ενας αποκαλυπτικός, ουσιαστικός ξανα-
διαβασμένος Παπαδιαμάντης.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Η ΦΟΝΙΣΣΑ

Τα Ροδινα Ακρογανιά

Μια ταινία του Ευθύμιου Χατζή
από το ομώνυμο διήγημα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

252

439

Η προτομή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Είναι γνωστή η ανάγλυφη προτομή του Παπαδιαμάντη που το 1925 στήθηκε στη Σκιάθο, καθώς και η όμοιά της που το 1965 στήθηκε στην πλατεία Δεξαμενής στο Κολωνάκι, έργα του γλύπτη, καθηγητή και ακαδημαϊκού Θωμά Θωμόπουλου (1873-1937). Παρέμεινε όμως άγνωστο ακόμη και στους ειδικούς ότι αυτή η προτομή είναι εκ του φυσικού. Τούτο βέβαια έχει όλως ιδιαίτερη σπουδαιότητα, μιας και πρόκειται για τον Παπαδιαμάντη, το μέ-

Του ΦΩΤΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ*

γιστο των νεότερων μας γραμμάτων, και τον Θωμόπουλο, που είναι ένας από τους καλύτερους γλύπτες μας. Ασχολούμενος από ετών με την παπαδιαμαντική φιλολογία, δημοσίευσα το 1991 το βιβλίο «Παπαδιαμάντης και Σκιάθος. Φωτογραφίες από το αρχείο Merliet», έκδοση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Ο Γάλλος ελληνιστής Οκτάβιος Μερλιέ (1897-1976) υπήρξε λάτρης, ερευνητής και μεταφραστής του παπαδιαμαντικού έργου. Στις αρχές της δεκαετίας του '30 σε επισκέψεις του στη Σκιάθο, είχε φωτογραφήσει τοπία, κτίρια και πρόσωπα που σχετιζόνταν με το θέμα του. Οι φωτογραφίες αυτές ανακάλυψα ότι σώζονται στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, και τις πιο σημαντικές απ' αυτές τις δημοσίευσα στο παραπάνω βιβλίο. Ανάμεσα στις φωτογραφίες του Μερλιέ πρόσεξα και μία που εικόνιζε προτομή του Παπαδιαμάντη. Στο ίδιο αρχείο βρήκα και ένα γράμμα της Ζωής Καχρμάνη προς τον Μερλιέ το 1932 που έλεγε ότι τη φωτογραφία της την έδωσε ο Θωμόπουλος, ο οποίος επίσης της είπε ότι η προτομή έγινε εκ του φυσικού το 1908, χωρίς όμως να ποζάρει ο Παπαδιαμάντης.

Εκτοτε είχα κατά νου να βρω αν σώζεται κάπου το γύψινο πρόπλασμα. Ανέθεσα την έρευνα και μελέτη του θέματος στη μεταπτυχιακή μαθήτριά μου στην ιστορία της Τέχνης, Βασιλική Σαρακατσιάνου, με την οποία έχουμε ετοιμάσει σχετική εργασία προς δημοσίευση. Ανακαλύψαμε ότι η γύψινη προτομή είχε εκτεθεί από τον Θωμόπουλο σε δύο εκθέσεις το 1909 και 1910, το δε έργο είχε αποσπάσει επαινετικές κριτικές για την πιστότητά του προς το εικονιζόμενο πρόσωπο, κριτικές άγνωστες, που τις βρήκαμε δημοσιευμένες σε έντυπα σύγχρονα με τις εκθέσεις. Αργότερα, η μαθήτριά μου φιλόλογος, Σοφία Μπόρα, μας υπέδειξε άγνωστη, αβιβλιογράφητη και η αποκαλυπτική συνέντευξη του Θωμόπουλου στον Κώστα Φαλτάιτς στην εφημερίδα «Εμπρός», 15 Φεβρουαρίου 1923, σχετική με την προτομή. Ο Θωμόπουλος διηγείται πως έγινε η προτομή:

«Είναι σαν παραμύθι, μας λέγει ο κ. Θωμόπουλος, πώς έγιναν η προτομή του Παπαδιαμάντη, και πολύ ολίγοι ξέρουνε το παραμύθι αυτό. Ητο το μεγαλύτερο όνειρο της ζωής μου εν όσω έζη ακόμη ο κυρ Αλέξανδρος, να τον κάνω

Η γύψινη προτομή του Παπαδιαμάντη. Έργο του γλύπτη Θωμά Θωμόπουλου, 1908. (Συλλογή Θεόδ. Χατζησάββα).

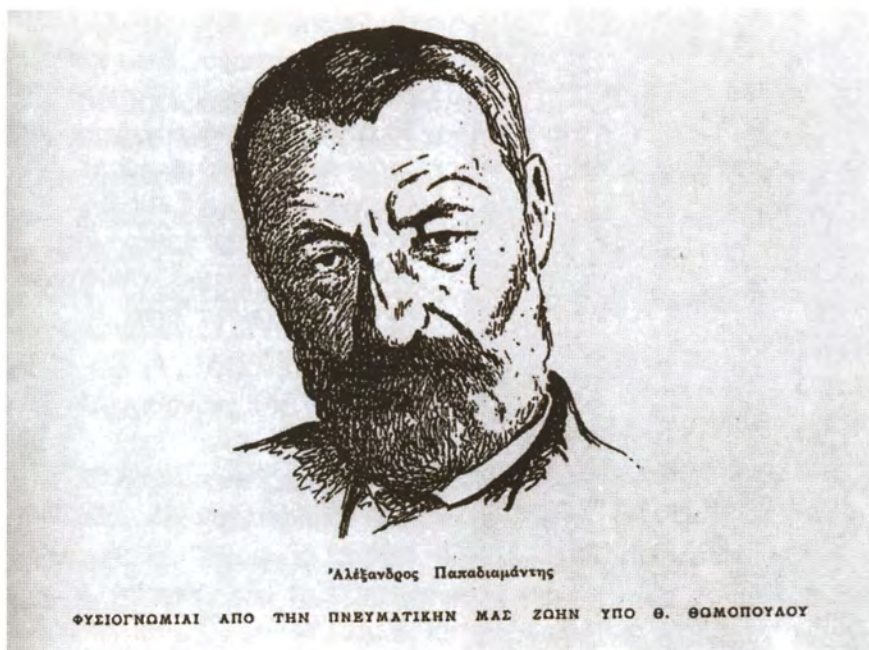
στην πέτρα, και εις την καθημερινή μας παρέα εις την Δεξαμενή το 1909 με 1910 (λάθος μνήμης, αντί 1908) δεν κατόρθωσα ποτέ να τον σκισάρω, γιατί πάντοτε με αντελαμβάνω εκείνος και μου έλεγε: - Ου ποιήσης σεαυτώ ειδωλον... Είχα απελπισθεί, συνεχίζει ο κ. Θωμόπουλος, αλλά η επιθυμία μου εγίνετο διαρκώς και μεγαλιετέρα, και μη θέλων να θυμώσω τον Παπαδιαμάντη κατέβηνα έπειτα από τη συντροφιά μας εις την Δεξαμενή εις το εργαστήριόν μου, που το είχα τότε στο Ζάππειο, και από μνήμης έκανα στον πηλό την προτομήν του. Κάποιαν ημέρα που ενόμισα ότι η προτομή είχε τελειώσει, ήλθα φοβισμένος αλλά και χαρούμενος εις την Δεξαμενή, και είπα στον Παπαδιαμάντη: - Κυρ Αλέξανδρε, έκανα την προτομή σας και την ετελείωσα μάλιστα. Σας παρακαλώ να έλθετε να την δήτε. Ο Παπαδιαμάντης εγέλασε με ένα περίεργον τρόπον, εγέλασε με τον εαυτόν του που είχε γίνει προτομή, έλουσε με μια ειρωνική ματιά το σύνολόν του και είπε: - Πηγαίνομε. Εφθάσαμεν από την Δεξαμενή ως έξω στο ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας μαζί, και ο Παπαδιαμάντης, που δεν εφαινότο να βιάζεται διόλου, εσταμάτησεν εκεί απότομα. - Καμιά άλλη φορά την βλέπω, μου είπε, και έφυγε χωρίς να προλάβω να του απαντήσω καν. Ποτέ όμως ο Παπαδιαμάντης δεν εξεπλήρωσε την υπόσχεσί του αυτή, και έπειτα από λίγο καιρό έφευγε για την αγαπημένη του Σκιάθο, διά να τελειώση εκεί τη ζωή του».

● Η προτομή θα εκτεθεί στην εκδήλωση της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών που θα γίνει στην αίθουσα του «Παρνασσού» (πλατεία Αγ. Γεωργίου Καρύστη) τη μέρα που είναι η μνήμη της γέννησής του, Πέμπτη, 4 Μαρτίου 1999, ώρα 7.30.

*Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Τετάρτη 17 Φεβρ. 1999

438

440

Περ. Παναθήναια, 15 Φεβρουαρίου 1909, σ. 251.

Περ. Ὁ Καλλιτέχνης, Φεβρουάριος 1911, σ. 331.

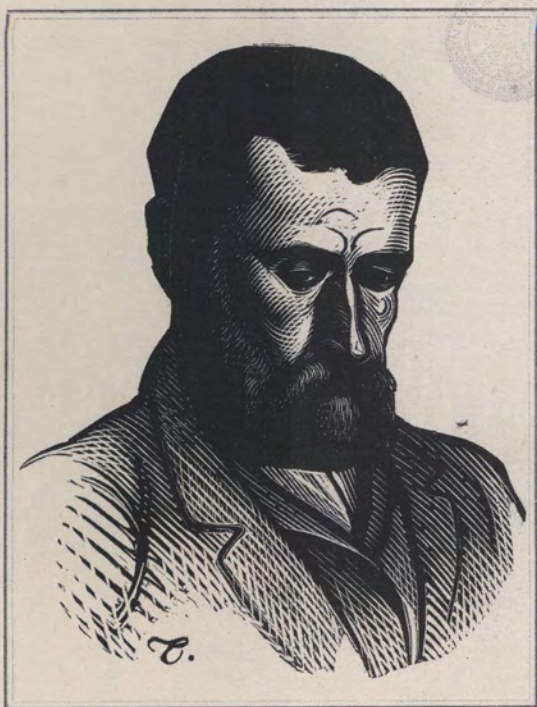

441

253

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ
[ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ]

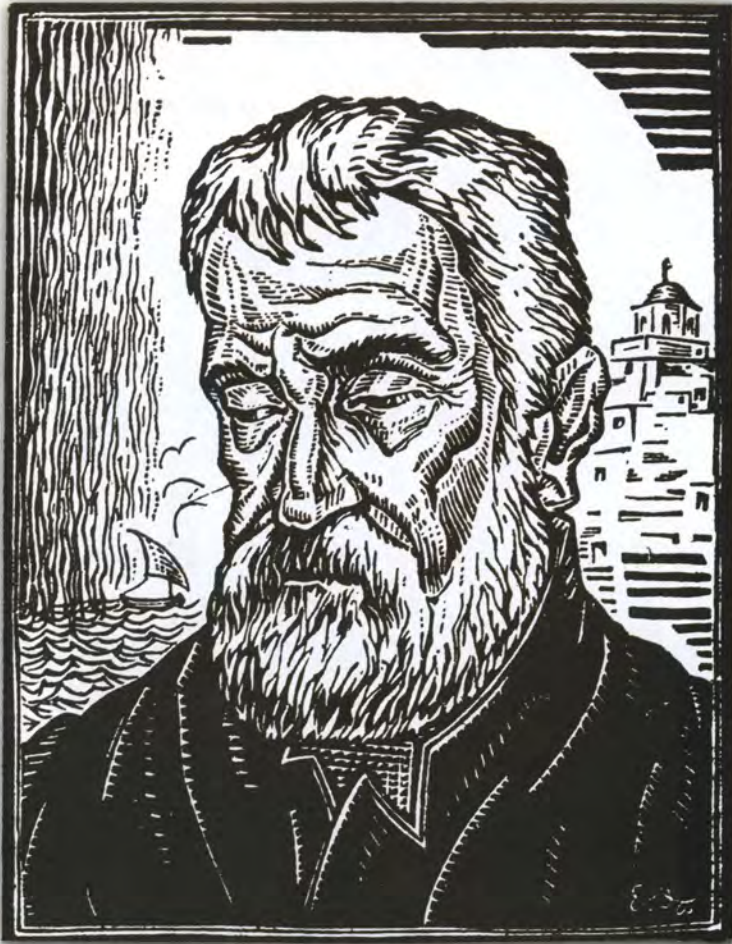
443

Ευλογαφίες του Τάσσου

254

442

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

(του Ευθύμη Παπαδημητρίου)

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης:

(του Φώτη Κόντογλου)

446

Σχιιάθος

447

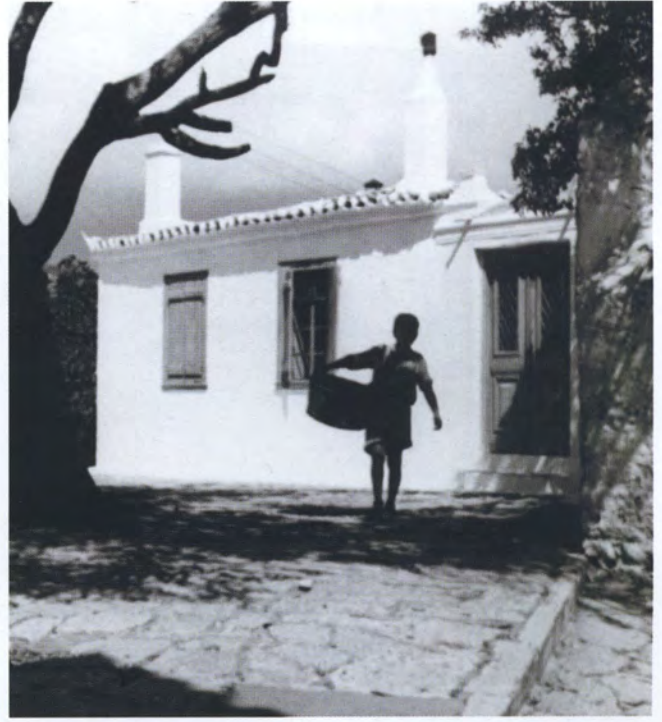
Ο Χριστός στο Κάστρο

448

Μονή Ευαγγελισμού

446-448: Φωτ. Γεωργίου Λαμπάκη, 1905
(συλλογή Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας)

449-452: Από το λεύκωμα για τον Παπαδιαμάντη και τη Σκιάθο του Χρήστου Ευελπίδη.
Αρχείο ΕΛΙΑ

Τρεις από τις 167 φωτογραφίες της Σκιάθου του
Δημήτρη Παπαδήμου στο Αρχείο ΕΛΙΑ

453

258

454

455

456

— Θέλω νά λάβω τήν γνώμην σου, ἄν πρέπει νά τό εἶπω εἰς τόν σύζυγόν μου, εἶπεν ἡ Αὐγούστα.

Ἡ μοναχὴ ἐσκέφθη ἐπὶ τινάς στιγμάς καί εἶπεν Ὁχι (σελ. 28).

457

Ἡ μοναχὴ Ἀγάπη ἐφόρει μαύρην μανδύλαν καταβαίνουσαν μέχρι τῶν ὀφθαλμῶν... (σελ. 112).

Οἱ Ἐμποροὶ τῶν Ἐθνῶν, Ἀθῆναι 1922.
Εἰκονογράφηση Πέτρος Ροῦμπος

Ὁ μπάρμπα-Δίμας ἐνηγαλίσθη τὴν κόρη του...

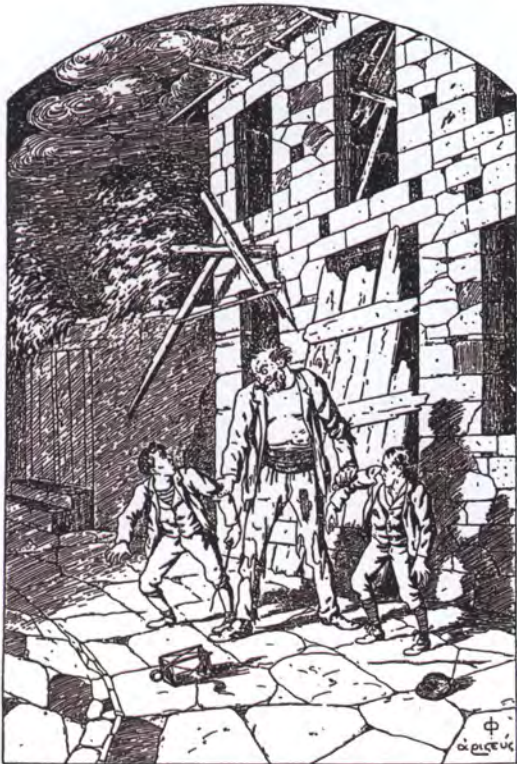

Ὁ θειά-Συνοδιά... λαβοῦσα τὸ καλάθιον καὶ τὸ φανάρι ἠκολούθησε τὸν Παγῶναν...

458

Αλ. Παπαδιαμάντη
Χριστουγεννιάτικα Διηγήματα.
Ἐκδότης Ἡλίας Δικαίος,
Ἐν Ἀθήναις 1912.
Εἰκονογράφηση Φρίξος Ἀριστεύς,
Ἀρχεῖο Θ. Παπαθανασόπουλου

260

Ποῖες εἶνε κάσσα, βρέ!

Ὁ παπᾶ-Φραγκοῦλης ἐκάθητο εἰς τὸ πηδάλιον, οἱ ἄλλοι ἐκωπηλάτουσαν....

459

460

*Ν. Κοντόπουλου - Κ. Ρωμαίου,
Νεοελληνικά Αναγνώσματα
Α' Γυμνασίου, ΟΕΣΒ Αθήναι 1950.
Εικονογράφηση Κ. Γραμματόπουλου,
των διηγημάτων:
Της Κοκιάνας το σπίτι
και
Η Σταχομαζώχτρα
Αρχείο Θ. Παπαθανασόπουλου*

261

Η ΣΤΑΧΟΜΑΖΩΧΤΡΑ

461

462

262

*Ν. Κοντόπουλου - Δ. Πετρόπουλου
- Γ. Σπυριδάκη, Νεοελληνικά
Αναγνώσματα Ε' Γυμνασίου,
ΟΕΣΒ εν Αθήναις 1950.
«Στο Χριστό στο Κάστρο»,
εικονογράφηση Κ. Θετταλού,
Αρχείο Θ. Παπαθανασόπουλου*

463

ΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΤΗΣ ΣΚΙΑΘΟΥ

Τὸ ζήτημα τῆς Παναγίας τῆς Κωνιστρίας.
Ὁ Ἐπίσκοπος Δημητριάδης καὶ ὁ λαὸς τῆς Σκιάθου.

Ὁ διαπρεπέστερος τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων διηγηματογράφων ὁ Ἀλέξανδρος Πακαδιάτης ἐπιστέλλει ἐκ Σκιάθου, ἔκτου κατεπισημει, τὴν ἀκόλουθον ζωηρὰν περιγραφὴν τῶν πρὸ ἡμερῶν συμβάντων ἐκεῖ ἐκκλησιαστικῶν σκανδάλων. Ἡ περιγραφή τοῦ διαπρεπέτους λογιγράφου ἐπιφέρει ὅτι θὰ ἀναγνωσθῇ ἀκλήτως καθὼς κλῆν τῆς χάριτος μὲ τὴν ἐπιόαν εἶναι γραμμένη, ἀποτελεῖ συγχρόνως πιστὴν καὶ ἀμερόλητον εἰκόνα τῶν διαδραματιζομένων.

Ἀνέτειλεν ἡ πρωτὰ τῆς Δευτέρας 16 Δεκεμβρίου καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Δημητριάδης Γερμανός, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἐκεῖ Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, Γερμανοῦ τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε διορίσει πρὸ ἔτους ὀλίγον μετὰ τὴν χειροτονίαν του εἰς ἐπίσκοπον ἀπεθιβάθησαν ἐπὶ τῆς προκυμίας μας, περὶ τὴν χαραυγὴν. Μεμονωμένοι ἐβάδιον πρὸς τὸν ναὸν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἄλλος δι' ἄλλης ὁδοῦ, ὡς λέγεται. Ἐκεῖ ἐλειτούργει εἰς ἄλλοι δύο εἴκειαν ἦσαν εἰς ἐξωκλήσια. Ἦσαν ἄνδρες ὀλίγιστοι, καὶ γυναῖκες ἱκαναί· ἦτο τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου. Οἱ ἄνθρωποι, ἅμα εἶδον καὶ ἀνεγνώρισεν τὴν Σεβασμιότητά του, ἤρχισαν νὰ σημαίνουν· τοὺς κώδωνας, ὅπως εἰθιστάι εἰς ὑποδοχὴν Ποιμενάρχου. Ὁ Ἐπίσκοπος ὁμῶς δὲν εὐχαριστήθη εἰς τὰς κρούσεις τῶν κωδῶνων διέταξεν αὐστηρῶς τὸν νεοκώρον, καὶ τὸν λειτουργοῦντα ἱερέα νὰ κόψουν τὰ σχοινὰ νὰ βγάλουν τὴν γλωσσίδα. Ὁ παπᾶς, φορμένος τὰ ἀμφιά του, καὶ λειτουργῶν ἤδη, δὲν ἠμπόρῃσε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Ἐπίσκοπον ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ κωδωνοστάσιον καὶ νὰ βγάλῃ τὰ γλωσσίδα τῶν κωδῶνων. Ἡ Σεβασμιότης του ὠρτίσθη σφόδρα ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἀνείδισε σκληρῶς τὸν παπᾶ Γληγόρη.

Πρωτὴν φοράν ὑπῆρξε Δεσπότης καὶ νὰ μὴ θέλῃ καμπάνες! Τότε οἱ κώδωνες τῆς ὑποδοχῆς μετετράπησαν εἰς κώδωνας κινδύνου. Ὁ Δεσπότης εἶπεν ἔλθετε ἐξ ἀπροόπτου, χωρὶς νὰ προαναγγεῖλῃ τὴν ἐπισκεψὴν του εἰς τοὺς ἱερεῖς ἢ εἰς τὸν Δήμαρχον, ἔσπευσε ν' ἀποθιβάσῃ χωρὶς νὰ περιμένη ἢ νὰ δεχθῇ καμμίαν ὑποδοχὴν, συνωδεύτο ἀπὸ τὸν Ἠγουμένον, τὸν ἐκφυλον καὶ θρασὺν ἀπαιτητὴν τῆς ἀεπτῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας τῆς Κωνιστρίας, Πολιοῦχου τῆς Σκιάθου.

Τέλος, δὲν ἤθελε καὶ καμπάνες. Τότε ὁ λαὸς καὶ αἱ εὐσεβεῖς γυναῖκες, αἱ παρευθεῖσαι ἐκεῖ, ὑπέθεσαν εὐλόγως ὅτι ὁ Δεσπότης εἶπεν ἔλθετε διὰ νὰ πάρῃ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ τὴν δώσῃ εἰς τὸν Ἠγουμένον. Καὶ ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας ὁ λαὸς τῆς Σκιάθου συνηθροίσθη εἰς τὴν πλατεῖαν τὴν πρὸ τῆς ἐκκλησίας.

Ὅταν ὁ γράφων ἐξῆλθε τῆς οἰκίας του, πρῶτ' ἀκόμη, ὅλα αὐτὰ εἶχον γέινει. Εὐρὸν τὴν πλατεῖαν γεμάτην κόσμου, ἀνδρῶν καὶ παιδίων, εἰς δὲ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ, εἰς τὰ κάγκελλα τοῦ νάρθηκος, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς, καὶ εἰς τὴν μικρὰν στοᾶν τὴν ὑποκάτω τοῦ κωδωνοστασίου ἴσαντο γυναῖκες ἐγκρίτων οἰκογενειῶν, καὶ γυναῖκες πτωχαί, ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας ἴσως. Ὅλοι εἶχον ἀπειλητικὴν καὶ ἀποφασιστικὴν στάσιν. πλείστα ἐκράτουν ραβδία καὶ ρόπαλα. Ποῦ τὰ εὔρον; (Πρωτὴν φοράν εἶδον εἰς τὴν ζωὴν μου γυναῖκας μὲ ρόπαλα). Ὅθεν ἐλέγθη παρ' εὐθύμου ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ ὅτι ὁ Δεσπότης «τὰ εὔρε, μπαστούνια»

Ὁ λαὸς εἶχεν ἐπιστρέψει ἀρτίως ἀπὸ διαδήλωσιν, ὡς ἔμαθα. Εἶχαν ἐξυπνήσει τὸν Δήμαρχον καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπῆγαν μέχρι τῆς οἰκίας τοῦ ἐπιτρόπου, ὅπου εἶχε καταλύσει ὁ Ἐπίσκοπος. Οὗτος, ἐξελθὼν, μετὰ πολλὰ, εἰς τὸν ἐξώστην, ἠγόρευσε πρὸς τὸν λαόν· Ἐἶπεν ὅτι δὲν ἦλθε νὰ πάρῃ τὴν εἰκόνα, καὶ ὅτι τὸν εἶχον παρεξηγήσει. Εἶπεν, ὡς ἔμαθα καὶ τί εἶνε ἡ εἰκόνα; ἔνα σ α ν ἰ δ ι, καὶ δὲν ἔχει καμμίαν μεγάλην ἀξίαν δὲν εἶνε οὔτε τοῦ Παφᾶ οὔτε τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου. (Σχόλια). Οἱ Τορκοκρητικοὶ ὑβρίζουν τοὺς Χριστιανούς Κρητὰς ὡς σ α ν ἰ δ ι σ τ ο υ ς. Ἐδῶ εἰς ἡμᾶς

ἔμελλε νὰ ἀκουσθῇ τοιαύτη λέξις ἀπὸ στόμα Ἐπισκόπου.) (Σχόλιον β' Ὁ λαὸς δὲν εἶνε πόσον ἐκφυλισμένος ἀκόμη, καὶ δὲν γνωρίζει τοὺς Ἱταλοὺς τεχνίτας, οὔτε προσκυνεῖ Φραγκοπαναγιές. Ἦτο πολὺ περτετὸν νὰ εἶπῃ τοιούτον τι ὁ Σεβασμιώτατος.

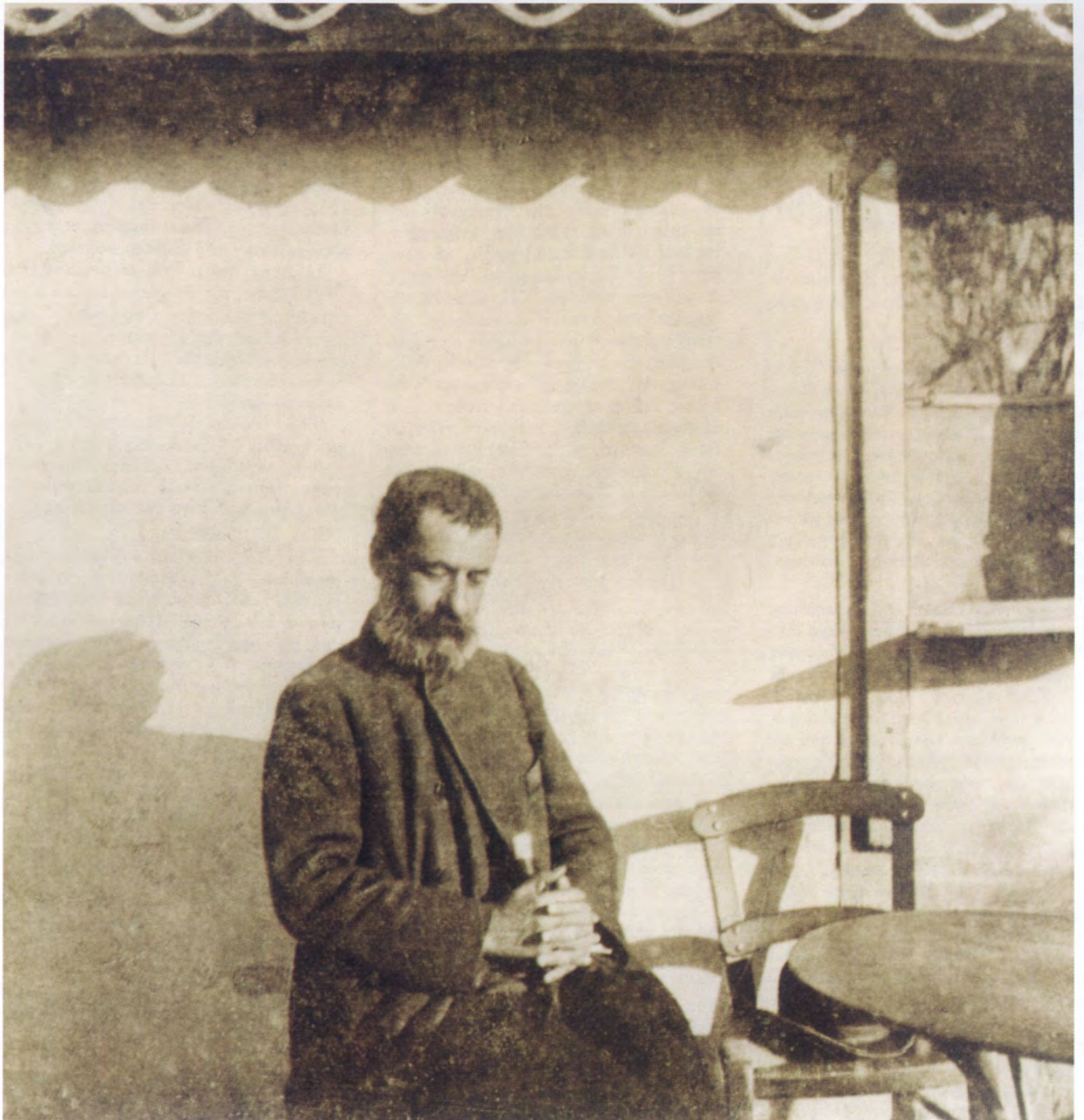
Ὁ λαὸς ἐπῆγε καὶ προέπεμψε τὸν Ἠγουμένον εἰς τὸ βακοράκι «ὁ Καφηρεὺς», τὸ ὅποιον εἶχε φέρει τὸν Δεσπότην καὶ τὸν Ἠγουμένον. Κανεὶς δὲν ἐλακοποίησε τὸν Ἠγουμένον, οὔτε παρεξέτραπή. Ἡ ἐπιθίβασις ἐγένετο ἐν ἀραΐσυχία.

Τὴν Τρίτην δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ὡς ἔμαθα, ὁ Ἐπίσκοπος ἐνήργει ἀνακρίσεις, εἶχε λάβῃ ἐν Εὐαγγέλιον παρά τινος ἱερέως, ὠρτίκε τοὺς ἀθρώπους, μόνος του, καὶ ἀνεῦ τῆς παρουσίας τρίτου.

Τὴν Τετάρτην τὸ ἀπόγευμα ὁ Εἰρηνοδίκης δι' ἐγγράφου ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν λαόν ὅτι αἱ ἀρχαὶ διέταξαν νὰ μὴν ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἐδῶ εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, ὅπου ἔπαλαι εὐρίσκεται. (Ὁ ἡγουμένος διεξεδίκε τὴν εἰκόνα ὡς ἀνήκουσαν ἤθην εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν. Ἡ εἰκὼν ἀνήκει ἀνεκᾶθεν εἰς τὸ ὁμώνυμον μονῆριον τῆς Κωνιστρίας ἁγίασμα καὶ σέβασμα τοῦ λαοῦ. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ μονηρίου, μόνον ἐπὶ 3 ἢ 4 ἔτη εἶχε μείνῃ ὡς παρακαταθήκη προσωρινῶς εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἕκτοτε ἀπὸ ἐξηκονταετίας εὐρίσκεται εἰς τὸν Ναὸν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὡς πολιτοῦχος τῆς Νήσου, ὁ δὲ λαὸς βαθέως τὴν σέβεται καὶ οἰοεὶ μὲ ἀίσθημα ἁγίας φιλοστοργίας τὴν περιβάλλει.)

Τὴν νύκτα, ἦλθεν ἐκ Βόλου τὸ ἀτρόκλιον ὁ «Καφηρεὺς» ἐξημέρωμα Πέμπτην. Ὁ Ἐπίσκοπος ἐπεθιβάσθη καὶ ἀπῆλθεν.

Ἦλθεν ὁ εἰσαγγελεὺς, ὁ ἀνακρίτης καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας τοῦ Βόλου.

264

455

Η φωτογραφία του Νιρβάνα, 1906

266

457

Η φωτογραφία του Γ. Χατζόπουλου, 1908
(πρώτη στάση)

267

458

*Η φωτογραφία του Γ. Χατζόπουλου, 1908
(άλλη στάση)*

Η φωτογραφία του Γ. Χατζόπουλου, 1908
(τρίτη στάση)
έγχρωμη φωτολιθογραφία εξωφύλλου των εκδόσεων Ηλία Δικαίου

460

*Η εκ του φυσικού προτομή του γλύπτη Θωμά Θωμόπουλου, 1908
συλλογή Θεοδώρου Χατζησάββα
φωτ. Δημητρακόπουλος*

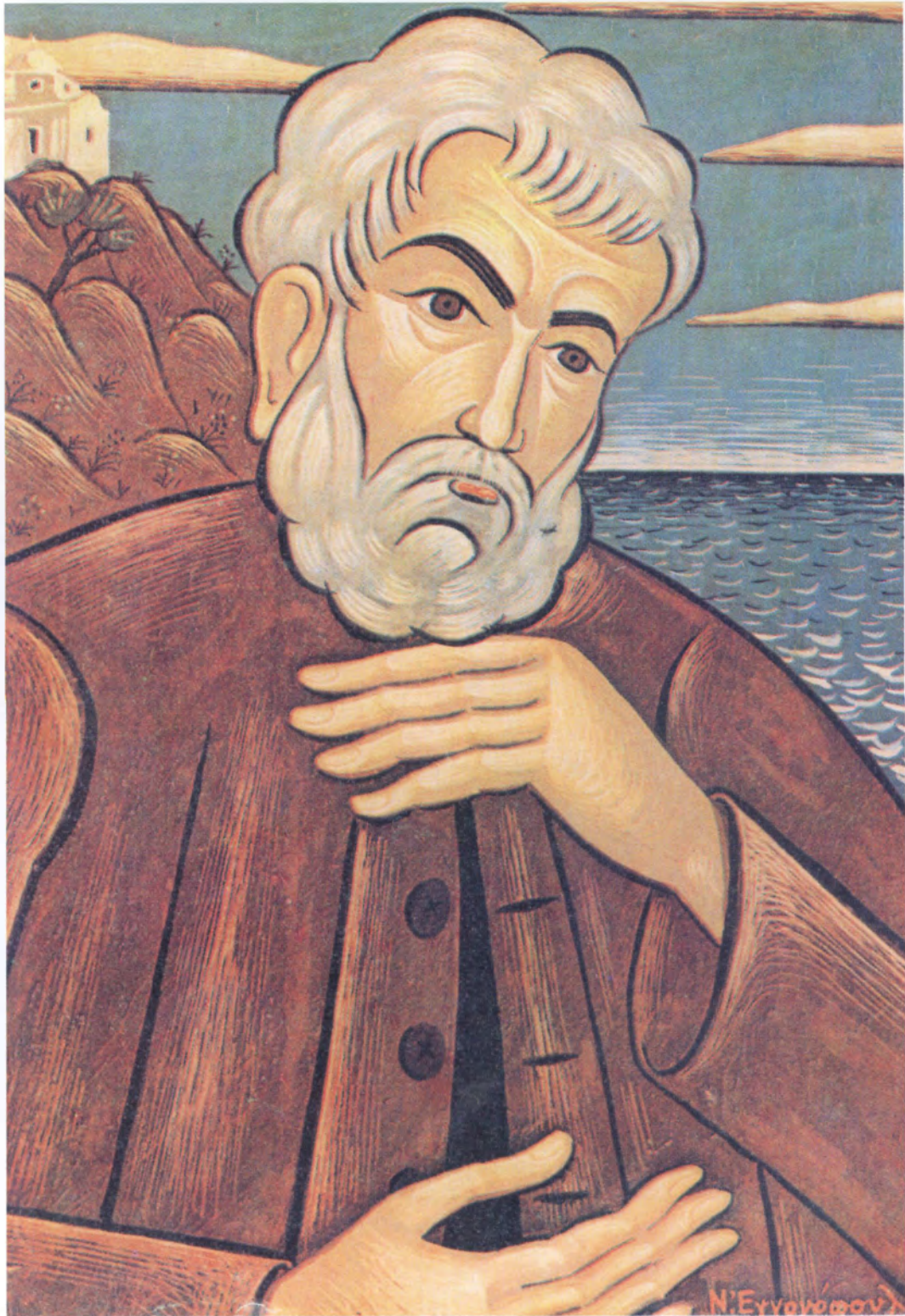

461

462

*Η προτομή στην Πλατεία Δεξαμενής, Κολωνάκι
έργο του Θωμόπουλου
φωτ. Δημητρακόπουλος*

464

Πίνακας του Νίκου Εγγονόπουλου

465

Πίνακας του Σπύρου Βασιλείου

Σκηνοθετώντας Παπαδιαμάντη

Συχνή μεταφορά διηγημάτων του Σκιαθίτη συγγραφέα στον κινηματογράφο και το θέατρο

Η ΤΕΧΝΗ του κινηματογράφου, τέχνη του αιώνα μας, είναι η περισσότερο δεμένη με τη λογοτεχνία. Συχνά δανείζεται θέματα και ιδέες. Η τηλεόραση μάλιστα, με την εδραίωσή της, στάθηκε πιο επιρρεπής και πρόσφορη στη μεταφορά λογοτεχνικών κειμένων. Εξάλλου, ορισμένα μυθιστορήματα στη μικρή οθόνη άφησαν εποχή. Οι μονοψήφιοι αριθμοί κυκλοφορίας βιβλίων, ξαφνικά διπλασιάστηκαν, αλλάζοντας τα εκδοτικά δεδομένα.

Ο Παπαδιαμάντης υπήρξε και παραμένει πειρασμός για τους Έλληνες σκηνοθέτες, όχι μόνο του κινηματογράφου, αλλά και του θεάτρου.

Χριστίνα Τσίγκου

Η κινηματογραφική απόδοση του προσώπου της *Φόνισσας* ήταν πόθος ζωής για την προικισμένη μας ηθοποιό Χριστίνα Τσίγκου. Βλέποντας την πρώτη ταινία του Παντελή Βούλγαρη, κρίνει εκείνον κατάλληλο για σκηνοθέτη:

«Το καλοκαίρι του '66, η Χριστίνα Τσίγκου, μου κουβέντιασε τις σκέψεις της, για τη *Φόνισσα* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

»Αρχές του '64, με τους φίλους της Ανδρέα Εμπειρίκο, Γιάννη Τσαρούχη, Γιώργο Μανουσάκη και Μισέλ Σωνιέ είχαν αρχίσει την προεργασία για το φιλμ.

»Φωτογραφίες χώρων. Πορτραίτα της Χριστίνας.

»Ενα πρώτο σχέδιο σεναρίου.

»Το '68 η Χριστίνα Τσίγκου έφυγε στο εξωτερικό. Το σχέδιο έμεινε πίσω.

»Στις αρχές του '73 θελήσαμε πάλι να βρούμε τον τρόπο να προχωρήσουμε».

Εξομολογείται ο Π. Βούλγαρης σε σημειώμά του στο περιοδικό «Η συνέχεια», (Ιούνιος 1973, Τ.χ. 4).

Έμεινε όμως απραγματοποίητο όνειρο. Η Τσίγκου δεν πρόλαβε και το όλο εγχείρημα ματαιώθηκε.

Στη συνέχεια, κάποιες άλλες απόπειρες είχαν αποτέλεσμα. Κατόρθωσαν να ολοκληρωθούν. Ο Κώστας Φέρης, με τη βοήθεια του Δήμου Θεού στο σενάριο, το 1974 ολοκλήρωσε τη *Φόνισσα*

Ο Βασίλης Διαμαντόπουλος ως Παπαδιαμάντης στην ταινία «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε». Ενα καίκι τους πάει στο «Χριστό στο Κάστρο». «...Ο Σμαραγδής μάς δίνει οδηγίες για τα πλάνια. Περιτριγυριζόμαστε από τις παλιές εικόνες, τα χοντρά φαγωμένα δοκάρια της οροφής, τα παλιά μανουάλια, τα πρόσωπα των παιδιών εξαισία φωτισμένα. Νιώθω μια ευλάβεια. Ο Βασίλης κάθεται στο ψαλτήρι. Δεν είναι πια ο Βασίλης, είναι ο Παπαδιαμάντης». Γράφει στο Ημερολόγιο της η Τάνια Σαββοπούλου, που κρατούσε το ρόλο της παπαδιάς στην ταινία.

για τον κινηματογράφο. Πρόσωπο της Φραγκογιαννούς στην ταινία, η ηθοποιός Μαρία Αλκαίου και Μούρτος ο Δημ. Πουλικάκος. Ο Φέρης, επίσης, το 1973 γύρισε για την τηλεόραση το μυθιστόρημα *Οι έμποροι των εθνών*, πρώτο οίριαλο βασισμένο σε λογοτεχνικό έργο.

Ανίχνευση του παπαδιαμαντικού τοπίου, με οδηγό το ίδιο το πρόσωπο του Παπαδιαμάντη, επιχείρησε ο Γιάννης Σμαραγδής. Το 1980-81 γύρισε την ταινία «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε» για την τηλεόραση. Υψηλοί οι στόχοι του Σμαραγδή, προσπάθησε να συλλάβει το μύθο του Παπαδιαμάντη στους φυσικούς του χώρους, πλάθοντας ένα είδος «βιογραφίας». Πρόσω-

πο του Σκιαθίτη συγγραφέα στην ταινία, ο Βασίλης Διαμαντόπουλος. Φιλόδοξη η προσπάθεια, που κατά κοινή παραδοχή, ακόμη και των πιο απαιτητικών, ευτύχησε. Απόδειξη οι επανειλημμένες προβολές της ταινίας, καθώς και η αναγνώριση της ως υπόδειγμα τηλεοπτικής «εργασίας».

Τηλεοπτική μεταφορά της *Φόνισσας* πραγματοποίησε ο Αγγελος Κοβότσος. Στο νησί της Σκιάθου, στους φυσικούς χώρους που περιγράφονται στο βιβλίο, έγιναν τα γυρίσματα. Στο ρόλο της Φραγκογιαννούς η Τούλα Σταθοπούλου.

Ενα από τα χαρακτηριστικότερα ερωτικά διηγήματα του Παπαδιαμάντη, το *Ερως-Ηρως*, γύρισε σε μικρού μή-

κους ταινία και με δικό της σενάριο η Δώρα Μασκλαβάνου, το 1993.

Χοροθεατρική μορφή στη *Φόνισσα* έδωσε η «Θεατρο-χορευτική Ομάδα Λίλλυ Βελισσαρίου», με σειρά παραστάσεων το 1993 και 1994. Τον ομώνυμο ρόλο ερμήνευσαν, διαδοχικά, η Πέρσα Σταματοπούλου (1993) και η Ιφιγένεια Κουφουδάκη (1994).

Τέλος, θεατρική παράσταση με τίτλο «Ο άντρας και ο έρωσ», πάνω σε κείμενα του Παπαδιαμάντη, παρουσιάστηκε το '95 στην Πάτρα, στο θέατρο «Αγορά». Σκηνοθέτης της παράστασης, η Ευανθία Στιβανάκη.

Δεν αποκλείεται να υπάρχουν και άλλες προσπάθειες, θεατρικής ή κινηματογραφικής μεταφοράς, που αναγκαστικά ξεφεύγουν από ένα δημοσιογραφικό αφιέρωμα.

Κ. Α.

Του Κώστα Φέρρη
Σκηνοθέτη

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Καβάφης και Κάλβος, ήσαν οι πρώτες μεγάλες αδυναμίες της παιδικής μου ηλικίας. Σαν πάροικοι της Αιγύπτου που είμαστε, κρατηθήκαμε μακρινά από τις τεχνητές και ακραίες διαμάχες του γλωσσικού ζητήματος. Ετσι, είχαμε την πολυτέλεια ν' αγαπήσουμε τρεις ιδιότυπους γλωσσικά ποιητές -να, ποιητής κι ο Παπαδιαμάντης- που γράφανε στ' αληθινά ελληνικά, δηλαδή τα δικά τους προσωπικά ελληνικά, που δεν εντάσσονται ούτε στη «δημοτική» ούτε στη «καθαρεύουσα».

Όταν μου δόθηκε να σκηνοθετήσω στην τηλεόραση τους *Εμπόρους των εθνών*, πρώτο σίριαλ που βασιζότανε σε λογοτεχνικό έργο, το 1973, δεν δίστασα: Ανάμεσα στις σκηνές δράσης και κοινών διαλόγων, έσπειρα μεγάλες λυρικές παρενθέσεις με τη φωνή του Τζόγια ν' απαγγέλλει τον παπαδιαμάντειο λόγο.

Η εκπληκτική επιτυχία της σειράς και κυρίως αυτών των «λυρικών παρενθέσεων» μ' έπεισε για κάτι ακόμα: Αυτός ο τόσο αυστηρά δομημένος γραπτός λόγος, λειτουργεί ακόμα καλύτερα όταν ακούγεται ως προφορικός. Και κυρίως, μέσα στο πλαίσιο του τρίτου λόγου του ανθρώπου, του οπτικο-ακουστικού.

Η Σιάθος, φυσικά, απουσίαζε εντελώς. Εδώ είχαμε Νάξο και Βενετία, τον άρχοντα Μούχρα, τον κόμη Μάρκο Σανούδο και την Αυγούστα «ντι Νάξος».

Η Μαρία Αλκαίου, που έπαιζε στη σειρά το ρόλο μιας καλόγιας, μου 'δω-

Η Δέσποινα Πολίτη, απ' την ταινία του Γ. Σμαραγδή «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε». Η πολυζωγραφισμένη Δέσποινα από τον Γ. Τσαρούχη, στο ρόλο της Μοσχούλας: «Ητον απόλαυσις, όνειρο, θαύμα. Ητον πνοή, ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρο επιπλέον εις το κύμα. Είχα μείνει χάσκων, εν εκστάσει και δεν εσκεπτόμην πλέον τα επίγεια»: Αλεξ. Παπαδιαμάντης, «Όνειρο στο κύμα».

Ο Χρ. Τσίρτσης στο «Έρωσ - Ηρως», ταινία μικρού μήκους της Δώρας Μασκλαβάνου.

Αφίσα λαϊκής τεχνοτροπίας του Τάσου Ζωγράφου για τη «Φόνισσα» του Κώστα Φέρρη.

σε την ιδέα να κάνω ταινία την *Φόνισσα*. Το αστείο είναι πως την ημέρα που κλείσαμε τη συμφωνία με την παραγωγή, δεν είχα ακόμα διαβάσει... το βιβλίο!

(Υπάρχουν και χειρότερα. Το 1975, γύρισα σε 26 επεισόδια την *Μενεξεδένια Πολιτεία* του Αγγελου Τερζάκη, σε στενή μάλιστα συνεργασία με τον συγγραφέα, και ίσαμε το τέλος δεν κατάφερα να διαβάσω το βιβλίο... ως το τέλος. Αυτό το «ίσαμε» το χρησιμοποιώ ως άλλοθι, γιατί ο Τερζάκης τις μόνες διορθώσεις που μας έκανε τότε, ήταν να διαγράψει στο σενάριο όλα τα «μέχρι»! Από την άλλη, ο Κώστας Ταχτσίης –τότε στην ΕΡΤ– με δικαιολόγη-

σε... *Τι να κάνει ο άνθρωπος; Αυτό το βιβλίο δεν διαβάζεται...*)

Όπως και να 'χουν τα πράγματα, στην *Φόνισσα* χρησιμοποίησα «καθαρό» τον λόγο του Παπαδιαμάντη μόνο μία φορά, λίγο πριν το φινάλε, ειπωμένο από τον Μάνο Κατράκη. Αυτή τη φορά λειτουργούσε με μίαν υπερβατική δραματικότητα, που μου χάρισε τον τίτλο του... «μεταφυσικού σκηνοθέτη»!

Κάτι ακόμα: Αντί για σενάριο, χρησιμοποίησα το ίδιο το κείμενο του Παπαδιαμάντη, κομμένες σελίδες του βιβλίου κολλημένες σε άσπρες κόλλες. Αυτό μου άνοιξε μίαν εντελώς καινούργια προοπτική ως προς την τεχνική της συγγραφής σεναρίου, που από

τότε εφαρμόζω σ' όλες μου τις δουλειές: Το σενάριο δεν μπορεί να είναι ένα απρόσωπο κείμενο με τεχνικές και τυπικές περιγραφές. Το σενάριο πρέπει να γράφεται με «ηδυσμένο λόγο», για να βοηθάει τον σκηνοθέτη ν' ανακαλεί αισθήσεις και όχι πληροφορίες. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο Κωνσταντίνος (άλλος «μέγας») Θεοτόκης, ο στρατηγός Μακρυγιάννης, ο Γιώργος Σεφέρης και κάποιοι ακόμα, είναι οι καλύτεροί μας σεναριογράφοι.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως όταν χρειάστηκε να γράψω το τραγούδι των *Εμπόρων*, η αδυναμία μου να χρησιμοποιήσω τον λόγο του Παπαδιαμάντη, με οδήγησε στην δημοτική ποίηση. Έτσι προέκυψε το:

*Ήταν μια φορά, μάτια μου (κι έ-
ναν καιρό)
μια έμορφη κυρά, αρχόντισσα (να
σε χαρώ)
μια μικροπαντρεμένη...*

Του **Γιάννη Σμαραγδή**
Σκηνοθέτη

ΤΟ ΣΕΝΑΡΙΟ της δοκιμαχίας ταινίας «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε» (Παπαδιαμάντης) γεννήθηκε σε 3 συνεχόμενες νύχτες και ουσιαστικά γράφτηκε «καθ' ύπνον». Περισσότερο είχα την αίσθηση ότι υπαγορεύτηκε παρά ό-τι γράφτηκε από εμένα.

Υστερα από αυτή τη μυστικά πρωτόγνωρη εμπειρία επισκέφθηκα τη Σκιάθο, εκεί όπου θα γίνονταν τα γυρίσματα, προσπαθώντας να «δω» το χώρο το Παπαδιαμάντη.

Το νησί ήταν ουσιαστικά κομμένο στα δύο: ένα νησί υπαρκτό, με κτίρια, ξενοδοχεία στις αμμουδιές, εστιατόρες και rent rooms, άνθρωποι και χώροι της καθημερινότητας, και το «άλλο», το νησί της Πολύμνιας, «άλλο έμψυχον ίον –της Αμαρτίας Φάντασμα– του φωτός της σελήνης το μελιχρόν το περιαρ-γυρούν όλην την άπειρον οθόνην του γαληνιώντος πελάγους –της Μοσχού-λας... που ήτον ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρον επιπλέον εις το κύμα– των τρα-γονδιών του Θεού... εις το πενιχρόν νυ-χτερινόν ναΐσκον –των Μαγισσών– του φτωχού Αγίου... εκεί όπου το χόμα μο-σχοβολά –εις τα κάλλη σειρήνων και νηρηίδων στα ανεκλάλητα μυστήρια...»

Ο καθένας μας αιώνας τώρα ορά με τα μάτια της ψυχής του τούτο ή το «ά-λλο».

Κι εγώ προσπάθησα μέσω του Δοκι-μίου να δω ή να καταγράψω το «άλλο», το κρυφό αυτό που πλαταίνει ή παρη-γορεί τη δοκιμαζόμενη φυλή μας (Στην

Η πόλη της Σκιάθου τότε, σκηνογραφημένη για τη «Φόνισσα» του Αγγελου Κοβότσου.

πραγματικότητα όλο το σώμα του πολιτισμού μας είναι διηρημένο ανάμεσα στο καθημερινά αντιλαμβανόμενο και στο υπερέχειν, το ΜΗ ΟΡΑΤΟ, εκεί όπου το εικονοστάσι των Αγίων των Γραμμάτων μας λαλούν και υμνωδούν κεντώντας το ΙΕΡΟ ΣΩΜΑ του τόπου μας –Παλαδιαμάντης, Σολωμός, Θεοτοκόπουλος, Αναγνωστάκης, Ελύτης, Καβάφης, Καζαντζάκης, Θεόφιλος, Εμπειρίκος, Τσαρούχης, Χατζιδάκις-Αγιοι για τους «έχοντες όμματα ψυχής»).

Στιγμές στιγμές στα γυρίσματα ή στις βασανιστικές και αγωνιώδεις νύχτες αισθανόμουν τις φτερούγες από την παρουσία τους. Ή μήπως ήταν το ταραγμένο μυαλό που στα γυρίσματα προσπαθούσε να κρατηθεί από κάπου και ζητούσε τη βοήθειά τους;

Η ταινία έγινε.

Και γι' αυτούς που θέλουν να ξέρουν αυτό που καταγράφεται σαν πράξη, τα γυρίσματα του Δοκιμίου έγιναν το Δεκέμβρη του 1980, στο νησί του Παπαδιαμάντη, στους χώρους που περπάτησε, είδε και κατέγραψε στα κείμενά του και σε μια ανέλπιδη (παπαδιαμαντική) θαλασσοταραχή παρ' ολίγο να πνιγούμε άπαντες επιστρέφοντας από το Χριστό του Κάστρου «διά της βορειοανατολικής οδού ως συντομότερας και ευπλωτέρας εις την κάθοδον και εφθάσαμε αισίως εις την πόλιν».

Του Αγγελου Κοβότσου
Σκηνοθέτη

ΣΤΟ ΕΡΗΜΟ ξωκλήσι του Αη Γιάννη του Κρυφού, η γραιία-Χαδούλα η Φραγκογιαννού, μπροστά στη φθαρμένη

τοιχογραφία του αγίου, γονατιστή εκφέρει τον τραγικό της μονόλογο. Ολα της φαίνονται: «...άλλα εξ άλλων... αφού η λύπη είναι χαρά κι ο θάνατος είναι ζωή κι ανάστασις...». Ζητάει ένα σημάδι. Ξαφνικός αέρας φυσάει. Το κερί σβήνει.

Το μήνυμα «ψηλώνει το νου της». Σκοτώνει τα μικρά κορίτσια για να τα σώσει. Από τον βίον τον «ανωφελή και μάταιον και βαρύ». Η φόνισσα, άγγελος - λυτρωτής.

Το δράμα εξελίσσεται στη σκιαθίτικη φύση. Μέσα σε μια διάχυση φωτός πασχαλινού. Σε μια πανδαισία χρωμάτων της άνοιξης. Στο κέντρο του χορού των σκιαθιτών ανδρών και γυναικών. Τα δρώμενα αποκτούν άλλη διάσταση. Μέσα στη χαρά, η λύπη. Μέσα στην ευτυχία, η συμφορά. Μέσα στη ζωή, ο θάνατος.

278

«Υπαγε ανιάτε... ο πόνος θα είναι η ζωή σου». Από τη «Φαρμακολύτρια». Στο ρόλο του Παπαδιαμάντη, ο Στελ. Σοφός. Σκηνή απ' την παράσταση «Ο άντρας και ο έρωσ» πάνω σε κείμενα του Παπαδιαμάντη, που παρουσίασε το 1995 η εταιρία Θεάτρου και Τέχνης στο θέατρο «Η Αγορά», στη Πάτρα.

Η ηθοποιός Τούλα Σταθοπούλου στο ρόλο της Φραγκογιαννούς, στην τηλεοπτική μεταφορά της «Φόνισσας» του Αλ. Παπαδιαμάντη από τον σκηνοθέτη Αγγελο Κοβότσο.

Το δράμα ολοκληρώνεται στα ύδατα του αγιαίου πελάγους, «...εις το ήμισυ του δρόμου μεταξύ της θείας και της ανθρώπινης δικαιοσύνης».

Μακριά από τους μύθους του Γκρά-αλ, όπως είπε ο Ελύτης. Μακριά από αυτούς τους μύθους ο Παπαδιαμάντης.

Της **Δώρας Μασκλαβάνου**
Σκηνοθέτιδος

ΕΛΛΗΝΕΣ που πεθαίνουν μ' αυτά που πρωτοαγάπησαν, αθώοι και διαφανείς, ευγνώμονες, ζουν με την παρέα ενός αδιάκοπου πόνου, ανεξομολόγητου, με τον οποίο είναι βαθύτατα συμπλιωμένοι. Η ψυχή τους απαιτεί ανελέητα τη ζωή, χωρίς λογικές διεργασίες. Δεν μερδευούν τ' αστέρια του ουρανού με τ' αποτυλώματα που αφήνουν τα ζώα στη λάσπη και δεν ξεχωρίζουν αυτά που βλέπουν απ' αυτά που αισθάνονται.

Ο Γιωργής Μπούρμπας μεταφέρει

με τη βάρκα του, νύφη, την κοπέλα που αγαπά από μικρός. Αποδέχεται την πραγματικότητα με αληθινή αξιοπρέπεια και ευγένεια. Ονομάζει την αδυναμία του αμαρτία, ευτυχεί όπως εισπνέει και πικραίνεται όπως εκπνέει, με τόσο βαθειά αγάπη και πίστη στη ζωή, που τον σιγοκαίει, καθιστώντας τον εν αγνοία ήρωα και καθαγιάζοντάς τον.

Έλληνες από το παρελθόν, τυχαίοι και μοναδικοί, ακριβοδίκαιοι, που μας αποστομώνουν με τη δύναμη της επικαιρότητάς τους, από τη Σκιάθο, τη Σίφνο, τη Θάσο, ασφαλώς και από τον Ολυμπο και από άλλου, οι φίλοι του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, ολοζώντανοι και ολοκαίνουργιοι, μακριά από τη μίζερια και έξω από την πολυτέλεια, κανονικοί άνθρωποι, ο κόσμος ολόκληρος.

Της **Λίλλυς Βελισσαρίου**
Χορογράφου

ΔΙΑΛΕΞΑΜΕ το κορυφαίο και πιο γνωστό έργο του υπέροχου Σκιαθίτη, απ' ενός για την πνευματική αντοχή του στο χρόνο και απ' ετέρου για την επιβλητική παρουσία της ηρωίδας του.

Η δυσώδης κοινωνική απόκλιση, η εγκληματική φύση, ο αντάρτης άνθρωπος κόντρα στο Θεό, το παράθυρο – φυγή προς την τρέλα, υπήρξαν μερικά μόνο από τα συστατικά που απομονώσαμε για να στησουμε στη σκηνή και να χορογραφήσουμε την ανιγματική Φραγκογιαννού (Ιφιγένεια Κουφουδάκη). Σκηνοθετικά αποφύγαμε την αμετακίνητη σκοπιά του Ορθόδοξου, απ' όπου κοιτάει τα δρώμενα ο Παπαδιαμάντης.

Προσπαθήσαμε να είμαστε, από την αρχή ως το τέλος της δράσης, ο απαθής, αδρατος παρατηρητής, ο θεατής μυθολάστης σ' ένα τυχαίο σταυροδρόμι της μοίρας κάπου, κάποτε...

Της **Ευανθίας Στιβανάκη**
Σκηνοθέτιδος

Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ του Λόγου ως βασικού και κυρίαρχου στοιχείου της θεατρικής πράξης, μας οδήγησε στην «αίρεση» της σκηνικής απόδοσης ορισμένων διηγημάτων του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Ο «άγιος» των γραμμάτων μας δεν έγραψε θεατρικά κείμενα. Τα αριστουργηματικά του διηγήματα όμως, –έργα εξαιρετικής δραματικής πυκνότητας– είναι πρόκληση τόσο ισχυρή, ώστε να αξίζει το τόλμημα της σκηνικής απόδοσής τους.

Η ηθοποιός **Λυδία Κονιόρδου**, Φραγκογιαννού στο θεατρικό ανέβασμα (Θέατρο «Πολιτεία», Αθήνα, Μάρτιος 1998) της «Φόνισσας» του Παπαδιαμάντη, από την ίδια και τον Σωτήρη Χατζάκη.

Ο ηθοποιός **Δημήτρης Μελέτης**, στο ρόλο του Παλούκα στην ταινία του Παντελή Σκουμπέλου «Με τον Παπαδιαμάντη στις Κοκκώνας το Σπίτι», που αναφέρεται στη ζωή και στο ομώνυμο διήγημα του Σκιαθίτη συγγραφέα. «Ο Γιάννης ο Παλούκας δεν είχε πώς να μεθύσει και πώς να εορτάσει τα Χριστούγεννα...».

Σκηνή από τη χορο-θεατρική παρουσίαση της «Φόνισσας» του Παπαδιαμάντη, από τη «Θεατρο-Χορευτική Ομάδα» της Λίλλυ Βελισσαρίου το 1993 (φωτ.: Σπύρος Τσακίρης).

280

472

Στην παράσταση κυριαρχεί ο Λόγος: αυτό το διαρκές θαύμα και αμάραντο ποίημα, περικλείει το σύμπαν του Παπαδιαμάντη: το φως και το τοπίο, τη χαρμολύπη και το πάθος, την ουσία της πίστης, το νόημα και την ποικιλία της ζωής.

Σε ένα ρακοπουλειό της Σκιάθου όμιλος εκ πέντε ανδρών αφηγούνται τα πάθη των ερώτων τους. Οι μνήμες τους κατέχουν ολοκληρωτικά και έρχονται στο προσκήνιο ως ζωντανά συμβάντα. Ο Παπαδιαμάντης είναι παρών για να καταγράψει, να σχολιάσει, να συμπο-

νέσει και να καταστήσει αθάνατες τις ιστορίες τους.

Μοιάζει με Υβρη η περιλήψη όσων μας αποκάλυψε ο Παπαδιαμάντης. Οι δοκιμές ήταν μία διαρκής μετάληψη Λόγου, μέθεξη απεριόραπτη, επιστροφή στην ουσία μας.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΩΝ

Έτη	σελίδα	Έτη	σελίδα
1785-1820:	23	1895-1896:	120
1822-1858:	24	1897-1898:	122
1851:	30	1899:	123
1856-1860:	31	1900:	124
1862-1866:	50	1901:	125
1867-1869:	63	1902:	126
1870:	69	1903:	127
1871-1873:	70	1904:	136
1874:	72	1905:	139
1875:	75	1906:	140
1876:	76	1907:	144
1877:	77	1908:	147
1878-1879:	78	1909:	165
1880:	79	1910:	168
1881:	81	1911:	171
1882-1883:	82	1912:	184
1884-1885:	84	1913-1914:	188
1886:	85	1919-1924:	189
1887:	86	1925-1927:	193
1888:	93	1928-1934:	200
1889:	94	1935-1948:	222
1890:	95	1949-1958:	224
1891:	97	1960-1979:	226
1892:	105	1981-1989:	229
1893:	114	1991-1994:	236
1894:	116	1996-2001:	241

ΤΟ ΑΕΥΚΩΜΑ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
ΤΟΥ ΦΩΤΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ ΜΑΡΤΗ ΤΟΥ 2001
ΣΕ 2000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΓΙΑ
ΑΝΤΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΕΡΓΟ
ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΑCONDΑ EXTRA ΜΑΤΤ 150 ΓΡ.
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΓΟ Μ&Ρ ΓΡΑΦΙΚΕΣ
ΤΕΧΝΕΣ ΕΠΕ